

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'

ΤΟΜΟΣ ΙΣΤ'

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΖΑΠΠΑ 1948

(ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ)

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ COMMISSION INTERNATIONALE DES ARTS POPULAIRES ET TRADITIONS

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ "ΠΟΛΥΒΙΟΤΕΧΝΙΚΗΣ,"

1951

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Ὁ Θεὸς μᾶς ἐχάρισε τὴν εὐτυχία νὰ συμπληρώσουμε τὰ δεκαπέντε χρόνια τῆς ἐκδόσεως τοῦ « Ἀρχείου Θράκης ». Δεκαπέντε τόμοι τοῦ Ἀρχείου Θράκης ὑψώνουν μιὰ πυραμίδα πνευματικῆ ἀνεκτίμητη. Δὲ θὰ γιορτάσουμε γιὰ τὸ εὐχάριστο γεγονὸς μὲ τραπέζια καὶ λόγους, μόνο θὰ προσευχηθοῦμε νὰ μᾶς δώσῃ δύναμη ὁ Θεὸς καὶ καρτερία, γιὰ τοὺς καινούργιους ἀγῶνες.

Ἡ ἡλικία καὶ τὸ βαρὺ ἔργο δὲν θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐλπίσουμε πολλά. Ἐπιθυμοῦμε μόνο νὰ συμπληρώσουμε τὸ ἔργο μας μᾶλλον πέντε τόμους—αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ κ. Κ. Ἀμαντου—καὶ τὸ γενικὸ εὐρετήριο τῆς ἐργασίας αὐτῆς, ποὺ χωρὶς τοῦτο δὲν θάναί πλήρης καὶ ἡ χρησιμότης τῆς ἀμφίβολη. Χωρὶς εὐρετήριο ἔμειναν τὰ « Θρακικά » καὶ ποιὸς θὰ τὸ κάμῃ; Καὶ σαυτὸ τὸ ἔργο θὰ προχωρήσουμε μὲ θάρρος.

Θέλω νὰ ἐλπίζω πὼς μὲ τοὺς ἄλλους πέντε τόμους τὸ περιοδικὸ θὰ μπῆ στὴν διεθνή ἐκτίμηση καὶ τὴν ἀθανασία καὶ θὰ εἶναι ἀναμφίβολα ἐξυπηρετικώτατο. Ἡ Θράκη ἔτσι μὲ τὸ Ἀρχεῖο τῆς θᾶχει τὴν ἐπιστημονικὴ στεντωρία φωνῆ τῆς, ὅπως ἔχει τὴ σάλπιγγά τῆς μὲ τὰ « Θρακικά ». Τὰ δυὸ μαζὶ θὰ ἀλληλοσυμπληρώνονται καὶ οἱ μελετητὲς κέρουνητὲς θὰ χορταίνουσι ἀπὸ ὑλικό, ἀπὸ πη-

γες και λύσεις ιστορικῶν και λαογραφικῶν προβλημάτων. Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ μὴ μᾶς ἀφήσῃ ἀπροστάτευτους στὸν ἀγῶνα μας, ὅπως οἱ Θεῶνες ἀδιάφοροι μᾶς ἀφῆκαν καταμεσῆς αὐτῆς τῆς δραματικῆς πορείας, ποὺ μᾶς ἔχει ἀσπρίσει, γηράσει και καταπονήσει.

Οἱ ἐπικλήσεις μας ποὺ τοὺς ἀφῆσαν — ἐκτὸς ἀπὸ λίγους — πάντοτε ἀσυγκίνητους, εὐτυχῶς οὐδέποτε ἐπέστρεψαν ἀνικανοποίητες ἀπὸ τὸ Θεό, ποὺ προστατεύει τὸ ἔργο μας, ὅπως κάθε ἔργο ἠθικὸ και χρήσιμο.

Μὲ τὴν ἀκράδαντὴ μας αὐτὴ πίστη ἀρχίζουμε τὸν ΙΣΤ' τόμο και σὲ τίποτε—ἄμποτες—ἄς μὴ προσκόψῃ τὸ ἔργο μας και ἡ ζωὴ του.

Ἀθήνα, Γενάρης 1951

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Α'. Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Όρια τῆς Θράκης. Θράκη ἦταν καὶ εἶναι ἡ χώρα, σύμφωνα πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς καὶ γεωγράφους τῆς ἀρχαιότητος, πού περιλαμβάνεται μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἰγαίου. Περιελάμβανε ὄχι μόνο τὴν ἄγνωστη Σκυθία κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ ὅλη τὴν ἀπέραντη βορειοανατολικὴ Εὐρώπη, μὲ μιὰ συγκεχυμένη πάντοτε ἔννοια τῶν γεωγραφικῶν αὐτῶν ὄριων ¹⁾. Κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἐποχὴ, πρὸ πάντων τῶν περσικῶν πολέμων, τὰ δυτικὰ ὄρια τῆς ἦταν ὁ Στρυμόνας ποταμός. «*Θράκη διήκει ἀπὸ Στρυμόνος ποταμοῦ μέχρι Ἰστρου*» λέγει ὁ ἀρχαῖος γεωγράφος. Ὁ δὲ διάσημος γεωγράφος Στράβων λέγει, ὅτι «τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Στρυμόνος μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Αἴμου πάντα εἶναι τῶν Θρακῶν πλην τῆς παραλίας», πού τὴν κατέλαβον οἱ Ἑλληνικὲς ἀποικίαι καὶ πού ἰδρύθησαν στὴν ἀκτὴ τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Μέλανος κόλπου, τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Εὐξείνου. Στὴν ἐποχὴ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὸ ὀριστικὸ ὄριο τῆς Θράκης πρὸς δυσμὰς ἔγινεν ὁ Νέστος ποταμός, γιὰτὶ συμπεριέλαβε τὸ πλουσιώτατο τοῦτο τμήμα τῆς Θράκης γιὰ τὰ ἐξαιρετικὰ καὶ πλουσιώτατα μεταλλεῖα. Ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος ὁρίζει τὰ ἐξῆς ὄρια: Πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς ἄνω Μοισία καὶ Μακεδονία, πρὸς νότον ἐκβολὲς τοῦ Νέστου καὶ Παγγαῖο καὶ ἡ παραλία τοῦ Αἰγαίου καὶ ἡ Προποντίδα, πρὸς ἀνατολὰς ὁ Βόσπορος καὶ ὁ Εὐξείνος Πόντος ἕως τῆ Μοισία.

Εἶπα προηγουμένως ὅτι τὰ Θρακικὰ ἔθνη ἦταν πολλά. Γενικὰ τὸ ἔθνος τῶν Θρακῶν, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, εἶναι μετὰ τοὺς Ἰνδοὺς τὸ μέγιστον ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη καὶ ὅτι ἂν ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ ἓνα μόνο ἡγεμόνα, ἢ ἂν ἦταν ²⁾ σύμφωνα, θάπέβαινε τὸ *ἀκατανίκητο* καὶ τὸ *ἰσχυρότερον* ἀπ' ὅλα τὰ ἔθνη. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐνότης ἔγινε ἀκατόρθωτη καὶ ἀπραγματοποίητη. Γιαυτὸ καὶ οἱ Θραῖκες παρέμειναν ἀδύνατοι καὶ ἀνίσχυροι ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες.

Οἱ Ὀδρύσσει καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίδρασις. Ἀπὸ τοὺς Θραῖκες βασιλεῖο δυνατὸ καὶ μεγάλο εἶχαν οἱ Ὀδρύσσει, πού ἀπλωνότανε στὸ δρόμο τοῦ Ἐβρου καὶ τοῦ Ἀρτίσκου ποταμοῦ καὶ πρὸ μέσα ὡς τὴ Ροδόπη μὲ πρωτεύουσα τὴ Βιζύη. Οἱ Ὀδρύσσει ἦταν μαχιμώτατοι καὶ πρὸ παντὸς ἄριστοι ἱππεῖς. Ἀλλὰ καὶ βασιλιάδες λαμπροὺς ἀνέδειξαν, ὅπως ὁ Σεύθης καὶ ὁ Κότυς ὁ Ε' καὶ τόσοι ἄλλοι, πού κράτησαν τὸ βασιλεῖό τους σὲ περιωπὴ καὶ ἀκμῇ. Ἡ μακρὰ ζωὴ τοῦ βασιλείου τῶν Ὀδρυσσῶν καὶ ἡ ἀνάδειξις λαμπρῶν βασιλιάδων ἔκαμαν τὸ κράτος αὐτὸ σημαντικὸ καὶ ἀξιόλογο ἀλλὰ καὶ δυσκολοῦπότατο.

1) Θρακικὰ τόμ. Α', σ. 374—392, Ἄδαμ. Ἀδαμαντίου, Γεωγραφικαὶ περιπέτεια ὀνόματος Θράκη.

2) Κονρεΐδου Κ. Ἱστορία Θράκης τ. Α'.

Οἱ Ἀθηναῖοι μ' αὐτὸ τὸ βασίλειο ἀνέπτυξαν σχέσεις πολλὰς οἰκονομικὰς καὶ ἀποικιακὰς καὶ μὲ τοὺς Ὀδρύσσας ἄρχισε ἡ ἀφομοίωση τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, ποὺ ἀπλώθηκε σιγὰ σιγὰ πρὸς τὰ ἐπάνω. Τὸ βασίλειο αὐτὸ ἀντιστάθηκε σόλους τοὺς κατακτητὲς καὶ μόνο στὴν Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ὑποχώρησε καὶ δέχτηκε τὰ γαθὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Δὲ θ' ἀπαριθμήσουμε, οὔτε τὶς πόλεις, οὔτε τὰ ἔθνη, οὔτε τοὺς βασιλεῖς των, οὔτε θὰ ἐπεκταθοῦμε ἐπὶ τῆς μυθολογίας τῆς χώρας. Θὰ ἐπιμείνουμε μόνο στὴν ἐξῆς ἐπιστημονικὴ διαπίστωση: *δύο στὴν προϊστορικὴ καὶ ἱστορικὴ* ἐν μέρει ἐποχὴ ἡ Θράκη δὲν ἦταν ἀκόμη Ἑλληνικὴ καὶ ὅτι οἱ κάτοικοί της οἱ Θραῖκες, ὁ ρωμαντικὸς αὐτὸς λαός, ἀνέπτυξαν μιὰ ζῆ ἀνάλογη πρὸς τοὺς κλιματολογικοὺς καὶ φυσικοὺς ὄρους τῆς χώρας των. Ἀνέπτυξαν κράτη ἰσχυρὰ καὶ πολυχρόνια ¹⁾ καὶ ἀγωνίστηκαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες νὰ κρατηθοῦν ὀπωσδήποτε ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι παρ' ὅλες τὶς ἐπιδρομὰς καὶ τὶς κατακτητικὰς διαθέσεις τῶν λαῶν, ποὺ ἐπιχείρησαν τὴν κατάκτησίν τους, ὅπως τῶν Περσῶν, τῶν Μακεδόνων, τῶν Ῥωμαίων. Αὐτὰ μᾶς βεβαιώνουν οἱ πηγές. Ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους δὲν ἠμπόρεσαν νάντισταθοῦν ὄχι ὡς κατακτητὲς, ἀλλ' ὡς ἐκπολιτιστὲς ἦταν οἱ Ἕλληνες, γιατί ἡ ἐπαφὴ τους πρὸς αὐτοὺς, τοὺς κατέκτησε καὶ τοὺς ἀφομοίωσε ὁλότελα. Ἡ ἐπιμιξία τους πρὸς τοὺς Ἕλληνες τοὺς κατέθελε, τοὺς ἐμάγεψε. Καὶ τότε ἄρχισε ἡ Θράκη νὰφομοιώνεται. Αὐτὴ ἡ ἀφομοίωση ἀρχίζει στὴν ἐποχὴ τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἐπὶ Περικλέους μὲ τὶς ἀποικίαις καὶ κληρουχίαις τῶν Ἀθηναίων, ποὺ σιγὰ σιγὰ κατέλαβαν τὰ παρὰ τὸ Αἰγαίου, τοῦ Μέλανος κόλπου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ Βοσπόρου. Ἀπὸ κεῖ εἰσχώρησε βαθύτερα ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ διαδόθηκε ἡ γλῶσσα ἡ Ἑλληνικὴ μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομικὴ διείσδυση στὰ βαθύτερα τῆς Θρακικῆς χώρας καὶ δυνάμωσε ἡ ἐπιμιξία μὲ τὴν Ἑλλάδα. Σαυτὴ τὴν ἐποχὴ ἰδρύθηκαν σπουδαῖαι ἀποικίαις ἑλληνικὰς καὶ ὀνομαστὲς καὶ μετεδόθηκαν μὲ τοὺς ἀποίκους τὰ ἦθη κῆθιμα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία καὶ ἡ παιδεία στὴν προσθάλασση Θράκη καὶ κατόπι στὰ ἐνδότερα.

Τί διεδίσκουν τὰ νομίσματα. Τὴν Ἑλληνικότητα αὐτὴ τῆς Θράκης στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ περίοδο—ποὺ ἔχουμε τοπικὰ νομίσματα—μᾶς διαπιστώνουν πρῶτα τὰ νομίσματα, ποὺ βρίσκονται *ἄφθονα* στὸ χῶμα της, ὅπως στὴ Βιζύη, καὶ συνεχῶς πλουτίζουν τὰ μουσεῖα τῶν Βαλκανικῶν πόλεων καὶ κυρίως τῆς Σόφιας, γιατί στὸ Μουσεῖο τῶν Ἀθηναίων, φτάνουν μόνο τὰ λίγα ποὺ Θραῖκες χαρίζουν κάποτε

Στοὺς *προρρωμαϊκοὺς* χρόνους οἱ Θραῖκες βασιλεῖς κόβουν νομίσματα μελληρικὰς ἐπιγραφὰς καὶ μ' Ἑλληνικὴ ἐπίδραση στὴν τέχνη τους, ἀλλὰ πόσο βαθειὰ ἦταν *εἰζωμένο* τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο καὶ πόσο *κυριαρχοῦσε* στὴν

1) Ἡρόδοτος βιβλ. ΣΤ', ἐδ. 34.

κοινωνία καὶ στὴ ζωῇ, τὸ βλέπουμε κυρίως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, *στὴ ρωμαϊκῇ ἐποχῇ*, πού παύουν καὶ τὰ τοπικὰ νομίσματα.

Καθαρὲς ρωμαϊκὲς ἀποικίαι εἶχαν μόνο στὴ Δελβετὸ (Deultum) καὶ τὴν Κοίλη (Coela ἢ Coelas) καὶ αὐτὲς εἶχαν νομίσματα καθαρὰ ρωμαϊκά. Οἱ ἄλλες ὅμως πόλεις, πού εἶναι δημιουργήματα ρωμαίων αὐτοκρατορῶν, ὅπως ἡ Ἀδριανούπολη, ἡ Πανταλία, ἡ Πλοτινούπολη, ἡ Μαρκιανούπολη, εἶχαν πληθυσμὸ ἀνάμιχτο μὲ Ρωμαίους καὶ Θραῖκες καὶ ἡ ἐπίσημη γλῶσσά τους, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ νομίσματα, ἦταν Ἑλληνική. ¹⁾ Οἱ λίγες λατινικὲς ἐπιγραφὲς πού βρέθηκαν εἶναι ἀπὸ νεκροταφεῖα. Καὶ ὅχι μονάχα ἡ γλῶσσα εἶναι Ἑλληνική ἀλλὰ καὶ οἱ τύποι.

Ὁ Gillette Ziegler γράφοντας τὸ ἄρθρο του «Νομίσματα, ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα» ἰδοὺ τί λέγει γενικὰ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα :

«Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ κοινοῦ ἀγνοεῖ ἢ παραγνωρίζει ὁλότελα αὐτὰ τὰ τόσον περιεργὰ κειμήλια τοῦ παρελθόντος : τὰ ἀρχαῖα νομίσματα. Πράγματι, δὲν πρέπει νὰ τὰ κρίνωμεν, ὅπως τὰ συμβατικὰ κέρματα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Ἐπὶ αἰῶνας τὰ νομίσματα ὑπῆρξαν ὅχι μόνον ὄργανα συναλλαγῶν, ἀλλὰ καὶ μέσα ἐκφράσεως καὶ προπαγάνδας : ἀπεκάλυψαν εἰς τοὺς ἀδαιεῖς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας των, ἀπεικόνισαν θεοὺς, ἐξύμνησαν νίκας, ἐξεπαίδευσαν τοὺς ἀγραμμάτους, ἐγοήτευσαν τοὺς καλαισθήτους καὶ ἔφεραν μακρὰ τὴν φήμην τῆς πατρίδος των. Αὐτὰ δεῖχνουν τί πολῦτιμον ἀρχεῖον εἶναι διὰ τὸν ἱστορικὸν καὶ ποίας πολλαπλᾶς πληροφορίας ἠμποροῦν νὰ μᾶς παράσχουν περὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὴν Ἑλλάδα πρωτοεἰσήχθη ἡ χρῆσις τοῦ νομίσματος κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν πρῶτοι τὴν ἰδέαν, νὰ δώσουν εἰς τὰ πολῦτιμα μέταλλα, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦν ἤδη οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Χαλδαῖοι διὰ τὰς συναλλαγὰς των, μίαν ἐπίσημον σφραγίδα, ἡ ὅποια θὰ προσέδιδεν εἰς αὐτὰ μίαν ὠρισμένην ἀξίαν. Εἰς τὸν Φεῖδωνα, βασιλέα τοῦ Ἄργου, ἀποδίδεται γενικῶς ἡ ἐπινόησις τοῦ πρώτου νομίσματος, τὸ ὅποιον ἐκόπη διὰ τὴν πόλιν τῆς Αἰγίνης, μὲ ἀπεικόνισιν τῆς θαλασσίας χελώνης. Ἴσως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Λύδιοι εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νὰ κατασκευάζουν νομίσματα, ὅπως βεβαιώνει ὁ Ἡρόδοτος, ἐκ μίγματος χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὀνομαζομένου ἠλέκτρον. Ὅπως δὲποτε τὰ πρῶτα νομίσματα ἐμφανίζονται σχεδὸν ταυτοχρόνως εἰς τὴν Αἰγίαν καὶ τὴν Λυδίαν καὶ ἀκτινοβολοῦν κατόπιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

«Σιγὰ σιγὰ ἡ νομισματικὴ τέχνη τελειοποιεῖται. Μὲ τὴν γενίκευσιν δὲ τῆς χρήσεως τῆς γραφῆς, προστίθεται εἰς τὰ νομίσματα ἓνα περιγράμμα ἐξηγοῦν τὴν προέλευσιν των. Πάντως πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι εἰς ἑλληνικὸν σύστημα, ἡ παράστασις ἔχει πάντοτε μεγαλυτέραν σπουδαιότητα ἀπὸ τὴν

1) Ἀποστολίδη Μ. Θρακικά τ. I, Πανταλία κλπ.

ἐπιγραφὴν. Αὐτὴ πρωτίστως ἐμφαίνει τὸ ἄστυ ἢ τὴν ἀρχὴν ποῦ κόβει νόμισμα, διότι ἡ γραφὴ δὲν εἶναι ἀκόμη ἀρκετὰ διαδεδομένη καὶ τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ὀμλῇ στὸ μάτι τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ.

«Εἰς κάθε νόμισμα διακρίνομεν τὴν κυρίαν ὄψιν, ἡ ὁποία φέρει γενικῶς μίαν κεφαλὴν θεότητος, καὶ τὴν ἀντίθετον ὄψιν, τῆς ὁποίας ἡ σύνθεσις εἶναι ποικιλωτάτη. Οἱ συχνότερον εἰκονιζόμενοι θεοὶ εἶναι ὁ Ζεὺς, ὁ Ἡρακλῆς, ἡ Δημήτηρ, ἡ Ἀθηνᾶ, ἐνίοτε ὁ Ἀπόλλων ἢ ἡ Ἄρτεμις. Οἱ κεφαλῆς εἰκονίζονται σχεδὸν πάντοτε ἐκ πλαγίου¹⁾. Ἐν τούτοις, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐκόπησαν νομίσματα εἰκονίζοντα τὴν Ἀρτέμιδα κατὰ πρόσωπον²⁾, μερικαὶ δὲ πόλεις ἐμιμήθησαν αὐτὸ τὸ παραδείγμα· ἀλλὰ οἱ κεφαλῆς αὐτῆς ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ ἔκτυποι καὶ ἐφθείροντο γρήγορα, ἔτσι δὲ τὸ νόμισμα ἔχανεν ἓνα μέρος τῆς ἀξίας του. Διὰ τοῦτο, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῆς κατατομῆς. Ὁ Ἀλέξανδρος ὑπῆρξεν ἐπίσης ἑκείνος, ποῦ πρῶτος ἔθεσεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὴν εἰκόνα του, ἀλλὰ, διὰ νὰ μὴ προσβάλλῃ ὑπὲρ τὸ δέον τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα, ἀπεικονίσθη στεφανωμένος, μὲ τὴν λεοντὴν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἡρακλέους.

«Εἰς τὴν ἀντίθετον ὄψιν τῶν ἑλληνικῶν νομισμάτων εἰκονίζεται συχνὰ ἐν τῶν συμβόλων τοῦ ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως εἰκονιζομένου θεοῦ: εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπὶ παραδείγματι, βλέπομεν τὴν μορφήν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὴν γλαῦκα· εἰς τὴν Ἡλιδα τὸν Δία ἢ τὴν Ἥραν καὶ τὸν θρυλικὸν ἄετόν. Ἄλλες παραστάσεις τῆς ἀντιθέτου ὄψεως ἀναφέρονται εἰς τοὺς θρούλους, εἰς τὴν ἱστορίαν, εἰς τὰ φυσικὰ προϊόντα τῆς περιφερείας· ἐνίοτε συνδυάζουν τὰ διαφορικὰ αὐτὰ στοιχεῖα: εἰς τὴν Κόρινθον, τὰ νομίσματα φέρουν κεφαλὴν κρανοφόρου θεᾶς καὶ τὸν περωτὸν Πήγασον τοῦ Κορινθίου ἥρωος Βελλεροφόντου. Ἡ πόλις Μεταπόντιον κόπτει πάντοτε νομίσματα μὲ τὴν παράστασιν τοῦ στάχυος, συμβόλου τῆς Δήμητρας καὶ τῆς εὐφορίας τοῦ τόπου. Ἡ ἀγελάδα ποῦ θηλάζει τὸν μόσχον—παράστασις τὴν ὁποίαν βλέπομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Δυρραχίου ἢ τῆς Κερκύρας—εἶναι τὸ κυριώτερον θρησκευτικὸν ἔμβλημα τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐκπροσωπεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πλούτη τῆς χώρας. Τέλος, ἐνίοτε ἀναπαριστῶνται τὰ λεκτικὰ ἔμβλήματα τῆς πόλεως—ἢ Μῆλος λ. χ. εἰκονίζεται διὰ μήλου, ἢ Ρόδος διὰ ρόδου κ λ. π.

«Τὰ πιὸ διαδεδομένα ἑλληνικὰ νομίσματα εἶναι ὁ στατήρ καὶ ὁ διπλοῦς στατήρ ἐκ χρυσοῦ—ἐνίοτε καὶ ἐξ ἀργύρου—ἢ ἀργυρᾶ δραχμὴ μὲ τὰ πολλαπλάσιά της—δίδραχμον, τετράδραχμον, ὀκτάδραχμον, δεκάδραχμον—καὶ τὰς ὑποδιαίρεσεις της. Ἀλλὰ ἐκεῖνο ποῦ κατ' ἀρχὰς μᾶς φαίνεται ἀρκετὰ παράδοξον εἶναι ὅτι λείπουν σχεδὸν πάντοτε οἱ ἐνδείξεις τῆς ἀξίας ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα διακρίνονται μόνον ἐκ τοῦ βάρους των. Μερικῆς πόλεις ὅμως προσφεύγουν εἰς εὐφρεῖς συνδυασμούς. Ἐπὶ τῶν βιωτικῶν νο-

1) «Κατὰ κρόταφον». 2) «Κατ' ἐνώπιον».

μισμάτων μισὸ ἄλογο, ἀγγεῖον, ἀσπίς σημαίνει τὸ ἡμισιον τοῦ νομίσματος ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ σύμβολα αὐτὰ εἰκονίζονται δλόκληρα. Ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν Συρακουσῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἵππων τοῦ ἄρματος καθορίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν δραχμῶν.

«Γενικῶς, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀρνεῖται νὰ θυσιάσῃ τὸ ὥραϊον εἰς τὸ ὠφέλιμον, τὴν καλλιτεχνικὴν παράστασιν εἰς τὴν ἔνδειξιν τῆς ἀγοραίας ἀξίας. Καὶ εἰς τὴν νομισματικὴν, ὅπως καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν ἢ τὴν τέχνην, ἡ τελειότης θεωρεῖται ἀναγκαία. Οἱ κατατομῆς τὰς ὁποίας βλέπομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ὑπενθυμίζουσιν τὰ ἀγνότερα ἀριστουργήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ χαρακτερες δὲν διστάζουν νὰ ἐμπνευσθοῦν ἀμέσως. Εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἡλιδος ἢ μορφὴ τοῦ Διὸς ἔχει ἀντιγραφῆ ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ Φειδίου εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῶν Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων, ἡ κεφαλὴ τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς εἶναι ἡ μίμησις τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσολεπραντίνου ἀγάλματος τῆς θεᾶς, ἔργον ἐπίσης τοῦ Φειδίου. Ἰσην τελειότητα παρουσιάζουσιν οἱ μορφῆς ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ ζώων τῆς ὀπισθίας ὄψεως.

«Ἄλλὰ τὰ νομισματικὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἑλλάδος εἶναι τὰ παμμεγέθη ἀργυρᾶ δεκάδραγμα ἢ πεντηκοντάλιτρα τῶν Συρακουσῶν, κοπέντα ἐπὶ τυραννίας τῶν δύο Διονυσίων ὑπὸ τῶν χαρακτῶν Ἐβενήτου καὶ Κίμωνος. Τὰ μεγαλειώδη αὐτὰ νομίσματα φέρουσιν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀρεθούσης, πλαισιωμένην ὑπὸ τεσσάρων δελφίνων, καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης τέθριππον ἄρμα ἐν καλπασμῶ, τοῦ ὁποίου ὁ ἠνίοχος στεφανώνεται ὑπὸ τῆς νίκης. Ὁ Ἐβένητος μᾶς δείχνει τὴν θεὰν στεφανωμένην μὲ στάχεις καὶ στολισμένην μὲ κοσμήματα ἢ ὠμορφιά τῆς εἶναι ἀγνή καὶ αὐστηρά. Τὸ σχέδιον εἶναι ὑπερέχου τόλμης καὶ οἱ παραμικρῆς λεπτομέρειες τοῦ νομίσματος ἔχουσιν ἐκτελεσθῆ μὲ ἀπίστευτον λεπτότητα καὶ ἀκριβείαν. Ὅπως οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς ἐποχῆς, τὰ νομίσματα αὐτὰ εἶναι χάσμα τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ πνεύματος, διότι μαρτυροῦν τέχνην ἀπολύτως τελείαν.

«Ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος π. Χ. τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα διεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν. Τὰ τετράδραγμα τῶν Ἀθηνῶν, οἱ στατήρες τῆς Ρόδου ἔπαιξαν ρόλον διεθνoῦς νομίσματος, υἱοθετηθέντος ὑπὸ τῶν μεγαλεμπόρων καὶ τῶν τραπεζῶν. Ἦλθε κατόπιν ἡ σειρὰ τῶν στατήρων Φιλίππου τοῦ Β', ἔπειτα δὲ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰ ὁποῖα οἱ βάρβαροι ἐμιμοῦντο ἀφειδῶς.

«Διασπαρέντα εἰς τὸν κόσμον δλόκληρον, τὰ νομίσματα αὐτὰ ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν εἰς μεγάλον ἀριθμὸν. Χάρις εἰς αὐτὰ δυνάμεθα νὰ ξαναπλάσωμεν τὴν μυθολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν, δηλαδὴ αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀφήκε τόσους θησαυροὺς καλλιτεχνικοὺς καὶ φιλολογικοὺς. Χειριζόμενοι μετὰ προσφυλᾶξεως τὰ κομματάκια αὐτὰ γλυπτοῦ μεταλλοῦ, ἐννοοῦμεν καλλίτερον τὴν δεῖνα λεπτομέρειαν τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, τὴν γλῶσσαν τῆς τάδε τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους καὶ θαυμά-

ζομεν με μεγαλυτεραν θρησκευτικότητα το ελληνικόν πνεῦμα, το ὁποῖον ἔδωκε τὴν σφραγίδα του εἰς τὰ πιδ μικρὰ ὅπως καὶ εἰς τὰ πιδ μεγάλα ἀθάνατα ἔργα του».

Οἱ τύποι τῶν Θρακικῶν νομισμάτων εἶναι μὲν συχνὰ ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τοὺς τύπους τῶν ἀργυρῶν ρωμαϊκῶν δηναρίων—γιατὶ τὸ προνόμιο τῆς κοπῆς ἀργυρῶν κράτησαν οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες—ἢ καὶ ἀπὸ τῆς θεότητος τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' αὐτὸ πὸ κυριαρχεῖ στοὺς τύπους εἶναι ἡ ἀρχαιότερη τοπικὴ ἑλληνικὴ παράδοση συχνὰ δὲ τοπικῶν ἔργων τέχνης. Νομίσματα τέτοια στὸν Γ' αἰῶνα μ. Χ. κόβονται ἀφθονα στὶς Ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Θράκης καὶ Κάτω Μοισίας, πὸ δὲν ἔκοβαν συνήθως μαζί ὅλες, γιατί καθὼς κανόνιζε ἡ ἀνώτατη ρωμαϊκὴ διοίκηση, ἔπρεπε νὰ ποφεύγεται ὁ πληθωρισμός, εἶχαν ὅμως τέχνη. Ἡ δὲ τέχνη δείχνει ἀκμὴ καὶ τεχνοτροπία πὸ δὲν εἶναι ρωμαϊκὴ, ἀλλὰ μιὰ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς¹⁾.

Ὅσα εἶπαμε γιὰ τὰ νομίσματα δὲν ἀποδείχνουν τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς χώρας καὶ στὴ Ρωμαϊοκρατία ἀκόμη, πὸ ἐπεχείρησε νὰ ἐκρωμαίση τὴ Θράκη, τόσο φανατικά, τόσο μεθοδικὰ καὶ δὲν τὸ ἐπέτυχε. Ὡστε τὰ νομίσματα ἀποτελοῦν ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα τεκμήρια τῆς Ἑλληνικότητος τῆς Θράκης.

Ἐπιγραφές καὶ ἀνάγλυφα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑλληνικὲς ἀναγίθμητες ἐπιγραφές καὶ ἀνάγλυφα, πὸν ξεθαύονται κάθε τόσο πιδ βαθειὰ καὶ στὰ πιδ βορεινὰ μέρει τῆς Θράκης, γύρω στὴ Σόφια λ. χ. καὶ τὴ Φιλιππούπολη καὶ ἄλλοι, καὶ παριστάνουν τὸν Ἀπόλλωνα, τί ἄλλο μαρτυροῦν καὶ βεβαιώνουν παρὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς χώρας; Πλημμύρισαν τὰ μουσεῖα τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ αὐτὰ τεκμήρια καὶ οἱ μελετητὲς πὸν ἐξηγοῦν καὶ ἐρμηνεύουν τῆς ἐπιγραφῆς κάθε μέρα μᾶς προσκομίζουσι καινούργια δεδομένα γιὰ τὸ αὐτὸ συμπέρασμα :

Οἱ ξένοι καὶ δικοὶ μας ἀρχαιολόγοι πὸν μελετοῦν τὴ Θρακικὴ ἱστορία καὶ στηρίζονται στὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, χωρὶς δισταγμὸ ἐκφράζονται γιὰ τὸν διαδεδομένον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν στὴ Θράκη, καὶ στὰ πιδ ἀπόμακρά της μέρη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας²⁾. Ὅτι ἡ

1) Ἀνακρίωση τῆς κ. Εἰρήνης Βαρούχα—Χριστοδουλοπούλου.

2) Ἐπιγραφές μᾶς βεβαιώνουν λ. χ. πὸς οἱ Βησοοὶ (Βησοσάρα—Τατάρ—Παζαρτζίκ) μιλοῦσαν κέγραφαν Ἑλληνιστὶ καὶ πολιτεύονταν ὡς Ἕλληνες κέκαμαν καὶ ἀγῶνες. (Dumont—Homolle).

Ἐπιγραφὴ Μονῆς, γράφει ὁ Μ. Ἀποστολίδης (σ. 518—19 Ἀρχεῖο Θρ. Θεσ. τ. Β'). ἀπειχοίσθη ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ὅπως προφανῶς τεθῆ ἐν τῇ θέσει τῆς ἄλλης Βουλγαρικῆς, εὐτυχῶς φυλάσσειται εἰς τὸ σκευοφυλάκειον (Ἀρχ. Θρ. τ. Β' σ. 30—32). Ἐἰς ὑποβολὴ δὲ Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν εἰς τὰς καταληφθεῖσας ἐκκλησίας εἶναι συνήθης. Πᾶσαι σχεδὸν αἰ ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τοιχογραφῶν Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ μὴδ' αὐτῶν τῶν κτιτορικῶν ἐξαιρουμένων, ἀντικατεστάθησαν μὲ Βουλγαρικὰς. (Ἀρχ. Θρ. τ. Β' σ. 39).

Θράκη εἶχεν ὀλίγελα ἐξελληνισθῆ φαίνεται κιὰπὸ τὴν πολιτικὴν πρόθεση τοῦ μεγάλου Περίκλῆ. Ὅταν σκέφτηκε νὰ συγκαλέσῃ σὲ συνέδριον ὄλους τοὺς Ἑλληνας Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, γιὰ μιὰ ἐνοποίηση τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἔστειλε πέντε ἄνδρες στὴ Θράκη ἀπὸ εἴκοσι πέντε, γιὰ νὰ διαδώσουν τὴν ἰδέαν του. Κι αὐτὸ τὸν πολιτισμὸν, ποὺ τὸν ξεπέρασε ἡ ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου, τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων του, οἱ ἱστορικοὶ τὸν θεωροῦν *ἓνα περιτρανο μαρτύριον τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρα τῆς Θράκης*, ποὺ δὲ μπόρεσε νὰλλάξῃ ἢ ρωμαϊκῇ κατάκτησιν οὐσιαστικά. Ἡ ρωμαϊκὴ προσπάθεια νὰ ἐκρωμαίσει τὴν Θράκην, μᾶλλον συνετέλεσε νὰ εἰσχωρήσῃ πιὸ βαθειὰ ἢ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ στὰ πιὸ μεσόγεια τῆς χώρας μὲ τοὺς μεγάλους δρόμους καὶ λεωφόρους, ποὺ ἀνοίχτηκαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ σημειῶναι κανεὶς στὶς Θρακικὰς πόλεις ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ὅπως ὁ Δημόκριτος ἀπὸ τ' Ἀβδηρα, ὁ Πρωταγόρας, ὁ Ἑκαταῖος, ὁ Ἀνάξαρχος φιλόσοφοι, ὁ Διοκλείδης μηχανικὸς καὶ τόσοι ἄλλοι διάσημοι ἐπιστήμονες, ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστῆμην καὶ τέχνην ἀκόμη, ὅπως ὁ γλύπτης Παιώνιος. Καὶ ἡ ἐπίδρασις Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων καταδείχεται ἀμοιβαία, ἂν καὶ οἱ Θραῖκες δὲν συγχωρονεύτηκαν ἀμέσως μὲ τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ διεφύλαξαν τὴν *ἐθνικότητά τους* ἐπὶ μακρὸν καὶ σὲ πολλὰ μέρη καὶ τὴν *αὐτονομία τους*. Καὶ ἡ συγγένεια αὐτὴ καὶ ἡ ὁμοφυλία τους ἀποδεικνύεται, ὄχι μόνον ἱστορικά, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν *σύγκρισιν τῶν γλωσσῶν* καὶ μὲ τ' *ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα* καὶ μὲ τὴν *κοινὴν θρησκείαν*. Ὅπως φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι μῦθοι καὶ οἱ παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων γιὰ τοὺς φιλόμοους ἀρχαίους Θραῖκες, ποὺ στηρίζονται στὴν ἱστορικὴ ἀλήθειαν, καθὼς μαρτυρεῖται τοῦτο τουλάχιστον ἀπὸ ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα. Στὴν περιφέρειαν τῆς Φιλίππουπόλεως καὶ τῆς ἀρχαίας Βερόης βρέθησαν μαρμαρίνα εἰδῶλια, ποὺ μοιάζουν καταπληχτικὰ μὲ τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ, τσεκούρια ἄμφιστομα στὴ Βησσαπάρην, τάφοι μυκηναϊκοὶ στὶς Σαράντας Ἐκκλησίαις, ξίφη ὀρειάκινα στὸν Αἶμο, χρυσὰ διαδήματα στὴν κοιλάδα τοῦ Ἐβρου, ποὺ μοιάζουν καταπληχτικὰ μὲ τὰ μυκηναϊκά. Ὅλ' αὐτὰ καταδείχουν τὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ὡστε οἱ ἀρχαιολογικὰς ἐρευνες μᾶς διαφωτίζουν λαμπρὰ γιὰ τὴν ἀφομοίωσιν τῆς Θράκης.

Ἡ γλῶσσα τῶν Θρακῶν). Οἱ Θραῖκες εἶχαν γλῶσσα δική τους, μὰ ἡ γλῶσσα τους δὲ γράφονταν, ὅπως δὲ γράφονταν καὶ ἡ γλῶσσα νὰ ποῦμε τῶν Βουργάρων πρὶν γίνουσι Χριστιανοὶ καὶ πρὶν οἱ Ἑλληνας Θεσσαλονικεῖς ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος τοὺς δώσουν τὸ σλαβικὸν ἀλφάβητον.

Ἡ Θρακικὴ γλῶσσα μελετήθηκε βέβαια ἀπὸ πολλοὺς, ἀλλὰ πολὺ λίγο οἱ γλωσσολόγοι μπόρεσαν νὰ προαγάγουν τὴν σπουδὴν τῆς μὲλες τῆς κουραστικῆς προσπάθειες, γιὰτὶ λείπουν τὰ φιλολογικὰ κείμενα ποὺ χρειάζονται

1) Μ. Ἀποστολίδου, Μελετήματα Θρακικά, τόμ. Α', Κ. Κουρτίδου, Ἱστορία τόμ. Α', σελ. 275 κέξ.

για μιὰ τέτοια δουλειά. Κεῖνο πού ἐξακριβώνεται ἀπὸ τὶς προσπάθειες αὐτὲς εἶναι, ὅτι ὡς τὰ Μακεδονικὰ χρόνια οἱ Θραῶκες διετήρησαν τὸ γλωσσικὸ τους ἰδίωμα καὶ ὅτι ὁ γλωσσικὸς ἐξελληνισμὸς ἀρχίσει ἀπὸ τὰ Μακεδονικὰ χρόνια καὶ τελείωσε λίγο πρὶν ἀρχίσει ἡ Βυζαντινὴ ἐποχὴ. Ἐν τούτοις ἔλεγαν *βαρβάρους* κατὰ τὸ ἑλληνικὸ ἔθιμο, αὐτὸ συνέβαινε ὄχι γιατί μιλοῦσαν ἄλλη γλῶσσα, ἀλλὰ γιατί τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα τὴν πρόφεραν «δυσεκφόρως, σκληρῶς καὶ τραχέως». (Ὁμ. Ἰλ. Δ', 436).

Οἱ Θραῶκες καὶ οἱ Ἕλληνες λένε ὅτι στοὺς ὁμηρικὸς χρόνους συνεννοοῦνταν γλωσσικῶς ἔχοντας μιὰ διαλεκτικὴ διαφορὰ ἀναμεταξύ τους²⁾, πού τὴν εἶχαν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ φύλα καὶ στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ. Ἀργότερα ἡ γλωσσικὴ αὐτὴ διαφορὰ *μεγάλωσε* καὶ κατάντησε ἀδύνατη ἢ συνεννόησέ τους γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι ἡ Θρακικὴ γλῶσσα παρέμεινε *τυπικὴ*, ἐντελῶς *ἀτεχνη καὶ ἀνεπεξέργαστη, πρωτόγονη* στὴ μορφὴ καὶ στοὺς τύπους της. Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν στηρίζονται πουθενὰ καὶ δὲν εἶναι πειστικά. Βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ Θρακικὴ γλῶσσα εἶναι θυγατέρα τῆς παλαιᾶς Ἰνδοευρωπαϊκῆς, ὅπως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Ἰλλυρικὴ καὶ ἡ Σλαβικὴ κτλ. Ἡ σχέση ἐπομένως τῆς Θρακικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴν σχέση τῆς παλαιᾶς Θρακικῆς φυλῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν μνημεῖα λόγου τῆς Θρακικῆς γλώσσας. Ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ἔχουμε ἀφθαστα σὲ μορφὴ καὶ ἄλλος παντὸς εἶδους φιλολογικὰ ἔργα, γιατί ἡ Ἑλληνικὴ ἐξελίχτηκε καὶ διαπλάστηκε σὲ πλουσιώτερους τύπους καὶ ποιικιλία ἀφθαστη τῆς μορφῆς, σὲ δύναμη ἐντονη ἐκφράσεως καὶ διατυπώσεως, σὲ κάλλος καὶ πλαστικότητα, ὅσον καμμιὰ ἄλλη γλῶσσα. Αὐτὸ πού εἶπαμε παραπάνω γιὰ τοὺς Βουργάρους ὅτι ἡ γλῶσσα τους δὲ γράφονταν τὸ μαρτυροῦν ἐπίσημες ἐπιγραφές τῶν Βουργάρων ἡγεμόνων Ὁμορτάγ, Μαλαμῆρ, Πρεσιάν, πού ὅλες ἦταν Ἑλληνικὲς καὶ μάλιστα σάπλῃ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως τὴν μιλοῦσαν στὴ Μοισία, κιὄχι στὴ γλῶσσα τῶν συγχρόνων τους λογίων. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ πολὺς Θρακικὸς πληθυσμὸς ἔπαιρνε σιγὰ σιγὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς πού ἔγινε τέλεια δίγλωσση καὶ μέσα σ' αἰῶνες ἔχασε τὴ δική του γλῶσσα καὶ ἐξελληνίστηκε ὁλότεια. Ἐτσι ἀντικαταστάθηκε ἡ Θρακικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ, πού μπῆκε στὴ Θράκη μαζί μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Ὁ Ξενοφώντας, πού πέρασε ἀπὸ τὴ Θράκη, λέγει πὼς ὁ Σεύθης, ὁ βασιλιάς της, καταλάβαινε τὰ Ἑλληνικά. Τὰ λιγόξαιρε, λέγει, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πού τὸν περιστοίχιζαν σὰν αὐλικοί, στρατηγοὶ καὶ ἀπεσταλμένοι. «Συνίει δὲ καὶ αὐτὸς ἑλληνιστὶ πλείστα». Καὶ ὁ ἠνιόχος του «ἠπίστατο ἑλληνίζειν», δηλαδή ἐγνώριζε ὅπωςδὴποτε ἑλληνικά. (Ξεν. Ἀνάβ. Ζ, 2, 3). Τὸ ἴδιο ἀργότερα ἔγινε στὴ Θράκη καὶ μὲ τοὺς Βουργάρους πού οἱ ἡγεμόνες τους μιλοῦσαν κἔγραφαν ἑλληνικά, ὅπως καὶ μὲ τοὺς Τούρκους,

2) Ξενοφώντας Ἀναβ. Ζ, 2, 8.

ὅταν πῆραν τὴν Πόλη. Κι αὐτὸ γιατί εἶχαν σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιο, ἐπαιροῦν βασιλοπούλες τοῦ Βυζαντινοῦ κι ἀνατρέφονταν ἐκεῖ, ὅπως ὁ Ἰσάρος Συμεῶν. Ἔτσι βλέπουμε ὅτι οἱ Θραῖκες τότε, δηλαδὴ στὸν Δ' αἰῶνα, «ἠλλήνιζον», ἤτοι κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἀνώτερου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μάθαιναν καὶ μιλοῦσαν τὰ Ἑλληνικά, πὺ μῆροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἦταν καὶ γλῶσσα τῆς τότε διπλωματίας.

Ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὸ ἐσωτερικὸ ἄρχισε στὸν καιρὸ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου μὲ τὶς στρατιωτικὲς κ' ἐμπορικὲς ἀποικίαι του, *δυνάμωσε* στὸν καιρὸ τῆς Μακεδονοκρατίας μὲ τοὺς ἀποίκους, ὥστε τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μερικὲς ἐπιγραφές, οἱ Θραῖκες μιλοῦσαν κ' ἐγραφαν Ἑλληνικά. Ὡστε:

α) Ἡ γλῶσσα τῶν Θρακῶν ἀνήκει στὸν ἰνδογερμανικὸ γλωσσικὸ κορμὸ, ὅπως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ, ἡ Ἰλλυρικὴ κλπ. καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι συγγενικὴ μὲ τὴν παλαιότατὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ Θρακικὴ διακρίνεται στῆ καθ' αὐτὸ Θρακικὴ καὶ στῆ Φρυγικὴ τῆς Μ. Ἀσίας.

β) Οἱ Θραῖκες, σὰν βάρβαροι κι ἀπολίτιστοι, μὴ ἔχοντας φιλολογία ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ θούρια καὶ τραγούδια τοῦ τραπεζιοῦ, δὲν εἶχαν κι ἀνάγκη νὰ γράψουν. Θρακικὴ ἄρα γραφτὴ γλῶσσα δὲν ὑπάρχει, γιατί δὲν τὴν μνημονεύουν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες καὶ Ρωμαῖοι. Οἱ γλωσσικὲς γενικὰ συνθηκὲς τῆς Θρακικῆς γλώσσας κρίνονται ἀπὸ ὀνόματα τόπων καὶ προσώπων, ἀπὸ λέξεις κι ἀπὸ ἐπιγραφές, πὺ δὲ διασαφίστηκαν ἀκόμα, μὲ ἑλληνικὰ ἀλφάβητα. Τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα τους πὺ σώθηκαν εἶναι λίγες λέξεις, πὺ μνημονεύονται ἀπὸ Ἑλληνες συγγραφεῖς καὶ λεξικογράφους ὡς ἰδιωματικὲς καὶ εἶναι ὀνόματα ἀνθρώπων, φύλων, τόπων, πόλεων καὶ μᾶς παραδόθηκαν μὲ τὶς ἐπιγραφές.

γ) Ἡ Θρακικὴ ἄρα γλῶσσα ἔγινε κυρίως γνωστὴ ἀπὸ τὰ γεωγραφικὰ καὶ τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τὶς λέξεις, πὺ περισώθηκαν στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ πρὸ πάντων στὸ λεξικογράφου Ἡσύχιου. Στὸ ζήτημα αὐτὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ λεξικογράφου Ἡσύχιου καὶ τὸν Στέφ. Βυζάντιο, σπουδαιότατὴ σημασία ἔχουν οἱ διάφορες ἔγγλυφες ἐπιγραφές πὺ βρέθηκαν στῆ βόρειο Θράκη, ὅπου διατηρήθηκαν πολλὰ κύρια Θρακικὰ ὀνόματα καὶ τοπωνύμια διαφόρου ἐποχῆς, ἀκόμα καὶ Ρωμαϊκῆς, ὅπως τὸ ὄνομα Δισκοδοουροτήρης. Τέτοιους εἶναι καὶ ὁ *χρυσὺς δακτύλιος τοῦ Ἐξέρροβο* (χωριοῦ ἀνάμεσα Χασκόβου καὶ Φιλιππουπόλεως) πὺ βρέθηκε στὰ 1912 σὲ ἀρχαιότατο τάφου μέσα μὲ τὴν χαραγμένη θρακικὴ ἐπιγραφὴ μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες ἀραδιασμένους τὸν ἕνα κοντὰ στὸν ἄλλο, χωρὶς νᾶναι ξεχωρισμένοι σὲ λέξεις¹⁾. Ἡ ἐπιγραφὴ κίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σοφῶν γλωσσολόγων, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων διαφόρων ἔθνῶν. Ἄλλοι τὴν χαρακτήρισαν ὡς γραμμένη στῆν Ἑλληνικῆ,

1) Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Η' Ἀποστολίδου Μ., Κ. Κουρτίδου, Ἱστορία Θράκης τ. Α' κεφ. 8 σ. 278—279 καὶ Μ. Ἀποστολίδου, Θρακικὰ Γ' 72—83 καὶ Δ' τ., σ. 71 κέξ.

ἄλλοι δὲ *στή Θρακική, πὸν ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρῶτο ἔως τῶρα μνημετο γραμμένο μέλληνικούς Ιωνικούς χαρακτήρες*. Μὲ τὴν ἐπιγραφὴν κατέγινε καὶ ὁ μακαρίτης Μυρτίλος Ἀποστολίδης, συμπεραίνοντας ὅτι εἶναι συντεταγμένη Ἑλληνικά, ὅπως καὶ οἱ Βούργαροι φιλόλογοι Detschew καὶ Bechéwliew ἐπικρίνοντάς τον ¹⁾).

Ἐδῶ ἀναφέρουμε καὶ τὴ γνώμη τοῦ ἀρχαιολόγου Φίλωφ, Βουλγάρου σοφοῦ, πὸν φρονεῖ γιὰ τὴν ἐπιγραφὴν ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸ νὰ ζητήσουμε ξεχωριστὴ καθαρὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Θράκης καὶ τοὺς Θράκες στὰ χρόνια κείνα (5 αἰω. π.χ.) καθόσον πρὶν διαδοθῆ ἡ κοινὴ Ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν πλειονότητα τοῦ Θρακικοῦ πληθυσμοῦ, ὅπως καὶ ὁ ἑλλην. πολιτισμὸς, οἱ Θράκες εἶχαν μάθει τότε τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα μὲ τὸ συγχρονισμό τους μὲ τοὺς Ἑλληνες ἀποίκους καὶ τὴν συναλλαγὴ μὲ τοὺς ἐμπόρους, πὸν διέτρεχαν τὴ χώρα τους προερχόμενοι ἀπὸ τὶς πολυάριθμες Ἑλληνικὲς ἀποικίες καὶ ἀπὸ τὶς ἀγορὲς στὸ Αἶγαῖο καὶ τὸν Εὐξείνιο. Οἱ Θράκες δὲν εἶχαν δικό τους ἀλφάβητο. Γιὰ αὐτὸ σῶλα τους τὰ νομίσματα καὶ τὶς ἐπιγραφὰς μεταχειρίζονταν τὸ Ἑλληνικὸ ἀλφάβητο. *Εἶχαν ὁμως γλῶσσα δική τους, ὅπως ἀποδείχεται ἀπὸ τὰ λίγα γλωσσικὰ μνημεῖα καὶ λείψανα.*

δ) Ὅταν ἀπὸ τὰ Μακεδονικὰ χρόνια ἄρχισεν ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν Θρακῶν, — ὡς τότε οἱ Θράκες διετήρησαν τὴ γλῶσσά τους ἀδιάπλαστη καὶ ἀδιαμόρφωτη γραμματολογικὰ—μὲ τὴν ἀκατάσχετη διάδοση τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἄρχισε κ' ἡ γλῶσσα τους νὰ ὑποχωρῆ λίγο-λίγο στὴν Ἑλληνικὴ, ὥστε στὸν καιρὸ τῆς Ρωμαιοκρατίας μιλιώνταν καὶ γράφονταν ἀπὸ τοὺς Θράκες ἡ Ἑλληνικὴ καὶ μάλιστα στὶς ἐπίσημες σχέσεις, ὅπως στὸν καιρὸ τῶν πρώτων Σουλτάνων στὴν Πόλη, πὸν ἔχουμε ἄπειρα παραδείγματα.

ε) Στὸν καιρὸ τῶν Βυζαντινῶν, πὸν ἡ Θράκη ὑπῆρχε μόνο ὡς γεωγραφικὴ καὶ διοικητικὴ ἔννοια, γιὰ τὴν οἱ Θράκες εἶχαν συγχωνευτὴ πλέον μὲ τοὺς Ἑλληνες (Ρωμαῖοι, Ρωμιοί, Γραικοί), γλῶσσα στὴ χώρα ἔμεινε ἡ Ἑλληνικὴ σὺν τὴν αὐτοκρατορία. Αὐτὸ ἔγινε καὶ στὴ Μοισία, πέρα ἀπὸ τὸν Αἶμο κῦστερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση Σλάβων καὶ τὴν κατάκτησὴ τῆς ἀπὸ τοὺς Βουργάρους, ἔως ὅτου ἐκχριστιανίσθησαν, ὅπως τὸ μαρτυροῦν, καθὼς εἶπα παραπάνω, ἐπιγραφὰς ἡγεμόνων τους, πὸν δὲν ἦταν καὶ χριστιανοὶ (*Ωμουρτάγ, Μαλαμήρ, Πρεσιαν).

στ) Ἀπὸ τὸν καιρὸ πὸν Σλάβοι ἐγκαταστάθηκαν δῶθε ἀπὸ τὸν Αἶμο στὴ Θράκη, ἀφότου μάλιστα κατέβηκαν οἱ Βλαχοβούργαροι ἀπὸ τὸν Αἶμο, (10^{ος} αἰώνας) ἐκτοπίστηκε στὴν Τουρκοκρατία ἡ Ἑλληνικὴ σιγὰ σιγὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πόλεις καὶ μερικὲς περιοχάς.

ζ) Ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ κυριαρχία, παντοῦ, στὴ Θράκη διαδόθηκε ἡ

1) Βλέπε καὶ Μ. Ἀποστολίδου, ἀπάντηση εἰς Bechéwliew. Ἐκδ. Plowdiw, 1930, «Pak za nadpissa varkow pristena ot selo Ezerovo».

Τουρκικῆ ὡς ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους καὶ ὄργανο κάθε κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς συναλλαγῆς.

η) Σήμερα στὴ Βόρειο Θράκη ἐπικρατεῖ ἡ Βουλγαρικῆ μὲ τὸν ἔκτοπισμὸ τῶν Ἑλλήνων, στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη ἡ Τουρκικῆ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο καὶ στὴ Δυτικὴ Θράκη ἡ Ἑλληνικῆ.

Αὐτὰ διδάσκει συνοπτικὰ ἡ μελέτη κ' ἔρευνα τῆς θρακικῆς γλώσσας.

Οἱ Θράκες προπύργιο τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Στὸν τρίτον αἰῶνα μ. Χ. οἱ Θράκες ὡς Ἕλληνες καὶ Χριστιανοὶ ἀποτελοῦν πλέον τὸν κορμὸ τοῦ *Βυζαντινοῦ Κράτους*. Ἀπὸ τὸν Αἴμο ἕως τὸ Αἰγαῖο πυκνοκατοικημένη ἡ Ἑλληνικὴ πλέον Θράκη προασπίζει τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ συγκροῦνται οἱ βάρβαροι λαοὶ πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς. Εἶναι ἡ Θράκη τὸ σταυροδρόμι τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐκεῖ χύνονται σὰ χεῖμαρροι οἱ ἔχθροὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἐκεῖ ἐκτυλίσσονται τὰ δραματικώτερα γεγονότα τῆς συγκρούσεως αὐτῆς τῶν λαῶν. Ἡ Θράκη ἐρημώνεται χιλιάδες φορὲς καὶ οἱ Θράκες ἀποδεκατίζονται, ἀλλὰ δὲν παύει ἡ χώρα αὐτὴ νὰ εἶναι τὸ Ἑλληνικὸ προπύργιο τῆς αὐτοκρατορίας ἐναντίον κυρίως τῶν Σλάβων καὶ Βουργάρων, πὸν περνώντας τὸν Αἴμο, πότε νικοῦν καὶ πότε ἠττῶνται, πότε φθάνουν ὡς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πότε ἀποσύρονται ἠττημένοι πέραν τοῦ Αἴμου. Οἱ ἐπιδρομῆς τους ἀποτελοῦν τὶς ἀμαυρότερες σελίδες τῆς ἐποχῆς τοῦ Βυζαντίου καὶ τὰ πιὸ αἱματόβροχτα γεγονότα τῆς ἱστορίας. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Νικηφόρου, πὸν στὶς διόδους τοῦ Αἴμου ὑπέστη πανωλεθρία, οἱ Βούργαροι ξανάρχισαν τὶς ἐπιδρομῆς τους καὶ «κατίσχυσαν Θράκης καὶ Μακεδονίας» κι' ὁ κόσμος ἔφευγε πρὸς τὰ κάτω «μηδενὸς διώκοντος», ὅπως λέγει ὁ χρονογράφος Θεοφάνης. Σαυτὸ τὸ χωρίο στηρίζοντας οἱ Βούργαροι ἱστορικοὶ Ζλατάρσκυ κι' ὄλοι οἱ νεώτεροὶ του τὶς προσπάθειές τους, σχηματίζουν τὸν *ἱστορικὸ χάρτη τῆς Βουλγαρίας τοῦ Θ' αἰῶνος*, ἀπλώνοντας τὰ ὄριά τους στὸ πιὸ μεγάλο μέρος τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Ἡ Φιλιππούπολη, ἂν καὶ πέντε φορὲς ἔπεσε στὰ χεῖρια τῶν Βουργάρων (στὰ 1199, στὰ 1205, στὰ 1235, 1332 καὶ στὰ 1344—1363 γιὰ 20 χρόνια), κράτησε σὰν προπύργιο τῆς Βορειοδυτικῆς Θράκης καὶ ἡ κυριαρχία τους ὑπῆρξε πολὺ περιορισμένη. Ἄν ὁ Κροῦμος, ὁ φοβερὸς αὐτὸς σφαγῆας, πῆρε τὴν Ἀδριανούπολη, σὲ λίγο τὴν ἔχασε, γιὰτὶ ὁ Λέων ὁ Ε' κατενίκησε τοὺς Βουργάρους καὶ τὸν ἀπαίσιον Κροῦμον. Ὁ διάδοχός του εἰρήνευσε κάνοντας συνθήκες γιὰ τριάντα χρόνια καὶ χάραξαν οἱ ἀντίπαλοι ὀροθετικὴ γραμμὴ ἀνάμεσά τους. Τότε ἔγινε ἡ μεγάλη τάφρος σὲ 110 χλμ. μήκος, πὸν σημειώνεται στοὺς γεωγραφικοὺς χάρτες μὲ τὸνομα Ἑρκεσία¹⁾).

1) Ἑρκεσία τάφρος (τόμ. Η' σ. 75)=μεγάλη τάφρος ἢ σοῦδα (sudas=σκόλωψ), ἔρκεσία=ἐρκεσίον—ἐρκεσίμ=τάφρος 100—110 χιλιομ. σημειώνεται καὶ στοὺς γεωγραφικοὺς χάρτες. Ἀρχίζει δυτικῶς τῆς λίμνης Μάνδρας ἀπὸ τὸ Γιακιολῆ (Δεβελτός), διευθύνεται δυσμικὰ ὡς τὸ Ρωσόκαστρο, κάμπτει νοτιοδυτικὰ πρὸς τὸν

Αὐτὴ ἡ τάφος ἴσως καὶ σήμερα θὰ μποροῦσε νάποτελέσει ὄριο στὶς ἐδαφικὰς σχέσεις μας μὲ τοὺς Βουργάρους καὶ τὴν ἐδαφικὴν κατανομὴ τῆς Βορείου Θράκης (ὅπως ὁ χάρις Δάνωφ, Σόφια 1922). Αὐτὸ ἔγινε στὸν ἕνατον αἰῶνα μ. Χ. Αὐτὸς ὁ Συμεών, ποὺ ἀνατράφηκε μέσα στὴ Βυζαντινὴ αὐλὴ, μὲ τὸν θάνατο τοῦ Λέοντος Ε' ῥίχτηκε στὴ Θράκη καὶ νικώντας στὸ Βουλγαρόφυγο τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ στὴν Ἀγγιάλο, ἐρήμωσε τὴ χώρα. Εἶναι ὁ τσάρος τῶν Βουργάρων ποὺ ζήτησε νάνακηρυχθῆ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου. Ἐὰν πραγματοποιοῦνταν ἡ ἀπαίτησή του, ὄχι μόνον θὰ κατέπαιναν οἱ φοβεροὶ ἀγῶνες του κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ἴσως ἤθελαν ἐξελληνισθῆ οἱ Βούργαροι. Μὰ ὁ Τσιμισκῆς, στὸν δέκατον αἰῶνα, στὰ 970, στὴν Ἀρχαδιούπολη νικώντας τοὺς Ρώσους, ποὺ κατέβηκαν κατακτώντας τοὺς Βουργάρους, τοὺς ἔδιωξε καὶ ξανάφερε ἔποικους Παυλικιάνους¹⁾ στὴ Φιλιππούπολη, ποὺ ὑπάρχουν ὡς τὰ σήμερα σὰν μιὰ ὄαση ὡς 20 χιλ. ἐκβουλγαρισμένοι μὲν στὴ γλῶσσα, καθολικοὶ ὅμως καὶ μισοβούργαροι. Ὁ Βασίλειος ὁ Β' κατέλυσε τὸ βουργαρικὸ βασίλειο κῆκαμε τοὺς Βουργάρους ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας (1019) καὶ βόρειο σύνορο ὥρισε πάλι τὸν Αἴμο, ποὺ κράτησε ὡς τοὺς Κομνηνοὺς καὶ Ἀγγέλους (1081—1204). Οἱ Βούργαροι ὄσα μέρη πῆραν καὶ τὰ κράτησαν, τὰ ὠνόμασαν *Ζαγορά* (πέρ' ἀπὸ τὸν Αἴμο δηλαδή).

Ἡ ὄλη τους κυριαρχία στὴ βορειοανατολικὴ Θράκη βάσταξε στὸ πρῶτο τους βασίλειο 150 χρόνια περίπου. Στὸ δεύτερο στὴ βορειοδυτικὴ ἄλλα τόσα. Δηλαδή τὸ ὄλο 300 χρόνια τοῦ μεσαιωνικοῦ τους βίου μέσα στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο. *Ἡ ζώνη κάτω ἀπὸ τὸν Αἴμο μὲ τὴ λοιπὴ Θράκη ἀνήκε στὴν Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ὡς τὴν κατάλυσή της*, δηλαδή στὴ *Ρωμανία* (δῶθε ἀπὸ τὸν Αἴμο), ὅπως τὴν ἔλεγαν τὸ μεσαίωνα οἱ Ἕλληνες, Σλάβοι, Ἀραβες, Ἴταλοὶ, ἐνῶ ἡ Βουργαρία λεγότανε *Ζαγορά* (πέρ' ἀπὸ τὸν Αἴμο). Καὶ συμπεραίνουμε ὅτι *ἡ κυριαρχία τῶν Ἑλλήνων Βυζαντινῶν στὴ Θράκη κράτησε παραπάνω ἀπὸ χίλια χρόνια* (ἀπὸ τὸ 395—1453) *καὶ ἡ ἀνάμνηση τῆς ὄλης Θράκης ὡς χώρας Ἑλληνικῆς δὲν ἔσβησε στοὺς μεταγενέστερους Βυζαντινοὺς χρονολογράφους ὡς τὰ σήμερα*²⁾.

Κι' ἀρχίζει τώρα ἡ Τουρκοκρατία στὴ Θράκη ποὺ παραμένει σκοτεινὴ κι' ἀνερευνήτη. Σπουδαιότερες πηγὲς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι τὰ *βυζαντινὰ μοναστήρια*, οἱ *περιηγητές*, οἱ *τάφοι*, οἱ *συντεχνίες*, δηλαδή τὰ *ἐσάφια*, οἱ *κώδικες*, τὰ *Τουρκικὰ ἀρχεῖα*, τὰ *τοπωνύμια* κ.λ.π.

Μοναστήρια Βυζαντινὰ Βορείου Θράκης. Τῆς μακροῦς αὐτῆς περιόδου ἔχομε ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλες ἀναρίθμητες πηγὲς καὶ τὰ περιφανῆ

Τόντζον, φθάνει ὡς τὸν Ἔβρο (μέσα ἀπὸ πεδία ἀδενδρα καὶ καλλιεργούμενα, γιὰ αὐτὸ καὶ ἰσοπεδωμένη) ἀφίνει τοὺς Μηλεῶνες ὄχι μακρὰ ἀπὸ τὸν Τύρνοβο, βάθος 5 βήματα. Τὸ πρόχωμα ἔχει ὕψος ἀνδρός. Εἶναι ἔργο Βουργαρικό.

1) *Ἀποστολίδου Μ.* Ἡ Φιλιππούπολις τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Β'.

2) Ἰδίου Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Η'. Ρωμανία—Ζαγορά καὶ τὰ τῆς Θράκης ὄρια.

μνημεῖα τῆς λαμπρότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰ περίφημα μοναστήρια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Ροδόπης, ἰδρύματα αἰώνια, με ἱστορία ἀξιομνημόνευτη, γιατί ὅλοι γνωρίζουμε τὴ σημασία τῶν μοναστηρίων ὡς προπυργίων κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν στὴ Θράκη. Τὰ μοναστήρια αὐτὰ ὅλα ἔγιναν τῆς ἐπιστήμης σπουδὴ καὶ μελέτη καὶ ἔρευνα, γιατί περιεῖχαν θησαυροὺς πνευματικῶν καὶ κειμήλια ἀξιόλογα. Διάσημα παραμένουν τὰ μοναστήρια τῆς Θεοτόκου στὴ Σωζούπολη καὶ τοῦ Μπατσκόβου πρὸ παντὸς στὴ Ροδόπη πάνω, πού τόσα γράφηκαν γι' αὐτὸ ἀπὸ ξένους καὶ δικούς μας καὶ Βουργάρους καὶ πού τὸ τυπικὸ τῆς ἰδρύσεώς του σωσμένο πολλοὺς αἰῶνες, μεταφράσθηκε καὶ ἐκδόθηκε καὶ Γαλλιστὶ ἀπὸ τὸν Luis Petit καὶ χύθηκε ποτάμι μελάνης γιὰ νὰ ἱστορηθῇ ὡς μοναστήρι Ἑλληνικὸ ἀπὸ αἰῶνες. Ὅλα αὐτὰ τὰ μοναστήρια, 11 τὸν ἀριθμὸ, ἔχουν διαρπαγῆ ἀπὸ τοὺς γείτονές μας καὶ ὀλοκληρωτικὰ τέλος στὸ 1906. Κι' ὄχι μόνο αὐτὸ, ἀλλ' ἀλλοιώθηκαν καὶ τὰ μνημεῖα τους καὶ οἱ κτιτορικὲς πλάκες τους ἀκόμα, γιὰ νὰ μὴ προδίνεται καὶ λάμπει ἡ Ἑλληνικότης τους!).

Περιηγητές. Οἱ περιηγητὲς ἀποτελοῦν μιὰ τάξη ἀνθρώπων, πού με τὴν ἰδιότητά τους τὴν ξένη, μποροῦσαν νὰ περάσουν μέσ' ἀπὸ τὴ Θράκη ταξιδεύοντας ὡς ἐπίσημοι ξένοι ἀνενόχλητα, εἴτε κατεβαίνοντας εἴτε ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ νὰ παραμείνουν σὲ πόλεις καὶ χωριὰ καὶ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰ μνημεῖα τοῦ τόπου, πού σώζονταν ἔως τότε.

Τέτοιοι περιηγητὲς εἶναι πάμπολλοι καὶ πάμπολλα βιβλία σώζονται μετὶ τῆς περιηγήσεως των. Στὰ δύο περιοδικὰ «Θρακικά» καὶ «Ἀρχεῖον Θράκης», δημοσιέψαμε τέτοιες περιγραφὰς ἀξιόλογες, γιατί προέρχονται ἀπὸ ἀξιόλογους ταξιδιωτὲς, πού ταξίδευαν ἐπίσημα ὡς ἀκόλουθοι πρεσβειῶν. Εἶναι τὰ μαῦρα χρόνια τῆς δουλείας καὶ μάλιστα τοῦ ΙΣ', ΙΖ', ΙΗ', αἰῶνα, πού ὁ Ἑλληνισμὸς περνοῦσε τόσο δύσκολα. Περιηγητὲς Ἄγγλοι, Σουηδοί, Γάλλοι, Ἀυστριακοὶ καὶ Ἕλληνες ἀκόμα, πηγαίνοντας στὴν Κωνσταντινούπολη σημειῶναν τί ἔβλεπαν στὸ πέρασμά τους, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐντυπώσεις τους. Μέσα ἀπὸ τὸ λίγο

1) Βλέπε γιὰ μοναστήρια: Ἀποστολίδου Μ., Μονὴ Θεοτόκου, Θρακικά, Ζ', 1936, σ. 51—82. Φωτίου Μανιάκη, Ἐνέργειαι πρὸς ἀπόδοσιν μονῆς, Ι, Θρακ. σ. 64—127. Μ. Βαλαβάνωφ, Θρακ. τόμ. Θ', σ. 137—166. τόμ., Θρακ. Η', σ. 284 κέξ. Ἀμάντου Κ. Μικρὰ Θρακικά μελετήματα. Μονὴ Βατσκόβου καὶ τυπικὸν Petit. Ἀρχεῖο Θράκης, Ε', σ. 88—89 Μεσημβρία, Θρακικά ΙΒ' σ. 102. Μονὴ Ἀγ. Κωνστ. — Ἐλένης, μητρόπ. Λιτίτης αὐτοῦ σ. 100—102 ἑλλην. χωρία. Κουρετίδου Κ. Θρακικά ΙΓ' σ. 217—252 Μονὴ Κορνοφωλιάς. Σαμοθράκη Ἀχιλλ. Θρακικά ΙΖ' σ. 308—329 Μονὴ Σκαλωτῆς. Κ. Κουρετίδου Θρακικά Θ' σ. 29 Μονὴ Δαδιάς. Θρακικά Ζ' 1936 σ. 71 εἰκ. σ. 67, 68, 69. Μονὴ Πετριτσιονιτίσεως. τ. Ε' σ. 236 κέξ. Ἀγίου Γεωργίου. τ. Ζ' σ. 50—82 Κοιμήσεως. Θρακικά Θ' σ. 137 κέξ. Ἐκθεσις Βαλαβάνωφ. Δ. Βογαζλῆ Ἑλληνικὰ μοναστήρια καὶ θέρετρα τῆς Βορεινῆς Ροδόπης σ. 99—156 Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΔ'. Ὁμοίως Βιβλιογραφία περὶ Ἑλληνικῶν μοναστηρίων Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΔ' σ. 148—150 βλέπε: Γιὰ τὸ Βάτσκοβο, τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, τῶν Βωδιῶν, Ἀγίου Κηρύκου, τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων.

φῶς πού χύνουν οἱ περιγραφές αὐτές, μποροῦμε νὰ δοῦμε μιὰ πτυχή τῆς βασιανισμένης ζωῆς τοῦ Θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ. Οἱ εἰδήσεις τους εἶναι πολύτιμες. Δὲ μᾶς λένε βέβαια καὶ πολὺ σπουδαῖα πράγματα, γιὰτὶ περαστικοὶ ὅπως ἦταν, δὲν εἶχαν ὅλοι τὸν καιρὸ νὰ ἐξετάσουν μὲ προσοχὴ καὶ νὰ δώσουν ὀλόκληρη τὴν εἰκόνα τῆς χώρας. Οἱ πληροφορίες τους δὲν εἶναι συστηματικὲς καὶ πολλὲς φορὲς καὶ σωστὲς. Δὲ σημειώνουν καλὰ τί ἀκοῦν, οὔτε τὰ ὀνόματα πού τὰ παραμορφώνουν, ἢ καὶ παρεξηγοῦν ὅ,τι τοὺς πληροφοροῦν. Εἶναι εὐπιστοὶ στὶς ἀφηγήσεις τῶν ντόπιων, πού πάντα δὲν τοὺς λένε τὴν ἀλήθεια, καὶ τερατολογοῦν καὶ μοναχοὶ τους. Μ' ὅλα αὐτὰ ὅμως κοντὰ σὸ τίποτε, οἱ πληροφορίες πού βρῖσκουμε στὰ ταξειδιωτικὰ τους βιβλία εἶναι κάτι τι σπουδαῖο, ὄχι βέβαια ἀνεξέταστες ἀλλὰ μὲ προσοχὴ καὶ κάποια κριτικὴ. Ὁ Broquière λ.χ. λέγει ὅτι μέσα στὴ Φιλ)πολη στὰ 1433 κατοικοῦσαν Παυλικιανοὶ μέτοικοι τῶν Βυζ. αυτοκρατόρων, ἀλλ' ὄχι καὶ Βούργαροι, ὅπως κατὰ λάθος βεβαιώνουν ὁ φιλοβούργαρος Τσέχος Jirecek καὶ ὁ Βούργαρος Ivanoff δημοσιεύοντας στὴ «Miro» ἐφημερίδα τῆς Σόφιας στὰ 1926. Οἱ Παυλικιανοὶ αὐτοὶ ἐγκατεστάθηκαν στὴν πόλη μέσα μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Φιλ)πόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους, μπαίνοντας ἀπὸ τοὺς συνοικισμοὺς, πού βρῖσκονταν στὴν ἀντίπερα ὄχθη τοῦ Ἐβρου, καὶ κατέλαβαν πάλιν τὴν συνοικία τῶν προγόνων τους ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Βυζαντινοκρατίας. Οἱ Παυλικιανοὶ εἶναι βουργαρόφωνοι μόνο, κῆμαθαν τὴ βουργαρικὴ γλῶσσα ζώντας ἀνάμεσα σὲ Βουργάρους, πού ἀπὸ τὸν δέκατο αἰῶνα κῆπειτα περνώντας στὸν Αἴμο, ἄρχισαν νὰ ξαπλώνωνται πρὸς τὸν Ἐβρο καὶ τὴ Ροδόπη, ὅπου βρέθηκαν συμπαγῆ Σλαβικὰ φύλα ¹⁾.

Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα—γιὰ νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴ Βόρειο Θράκη—ὅταν 250 μόνο ψυχὲς ἢ σπίτια ἀποτελοῦσαν τὸν Χριστιανικὸ πληθυσμὸ τῆς Φιλ)λεως, πού ἐκτουρκίσθηκε, οἱ Φιλιππουπολίτες χριστιανοί, ὅπως *διαπιστώνει* ὁ Gerlach (1578) ἦταν Ἕλληνες, γιὰτὶ ὅλες οἱ ἐκκλησίαι ἦταν Ἑλληνικὲς, ὅπως καὶ οἱ παπάδες καὶ οἱ παραδόσεις τῶν πολιτῶν. Αὐτὸ τὸ *βεβαιώνει* καὶ ὁ Σλάβος Bratislaw. Αὐτὸς στὰ 1591 καλεῖ τοὺς κατοίκους τοῦ Πέραν τοῦ Ἐβρου Βουργάρους γραικομανεῖς, δηλ. ἑξελληνισμένους, πού δίχως ἀμφιβολία ἦταν Ἕλληνες ἔμποροι. Τὸ Πέραν (Karsi-aká) ἦταν καὶ εἶναι προάστειο τῆς Φιλ)λεως, ὁ σταθμὸς δηλ. γιὰ τοὺς ὁδοιπόρους καὶ τὰ καραβάνια πρὸς τὴν Εὐρώπη.

Ὁ Wernern στὰ 1616 μνημονεύει κοντὰ στοὺς Τούρκους, Ἕλληνες καὶ Ἑβραῖους κατοίκους τῆς πόλεως καὶ Παυλικιανούς καὶ Ραγουσαίους ἀλλ' ὄχι καὶ Βουργάρους. Ὁ Τούρκος γεωγράφος Evlia Tschelaby, πού ἐπεσκέφθηκε τὴ Φιλ)πολη κ' ἔμεινε στὰ 1652 δὲ μνημονεύει Βουργάρους. Ὁ Ἄγγλος Riccaut στὰ 1665 τίποτε δὲν ἀναφέρει γιὰ Βουργάρους, ἐνῶ ρητὰ

1) Ἀποστολίδου Μ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Β'.

λέγει ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς πολιτείας ἦταν Τούρκοι καὶ Ἕλληνες ντόπιοι καὶ μέτοικοι, πού ἔχουν μητροπολίτη Ἕλληνα καὶ Ἕλληνες ἱερεῖς. Ὁ Paul Lucas στὰ 1707 ἀναφέρει ὅτι οἱ ἄστοι ἦταν σχεδὸν ὅλοι χριστιανοὶ ἐκτὸς ἀπὸ 120 σπίτια Ἑβραίων, ὅτι γύρω ἦταν Μωαμεθανοί. Βουργάρους δὲ μνημονεύει.

Μετὰ 70 χρόνια ὁ Lusignan στὰ 1776 λέγει ὅτι ἀπὸ τὰ 26 χιλ. σπίτια τὰ 12 χιλ. στὴ Φιλ)πολη ἦταν Ἑλληνικά, τᾶλλα Τούρκικα καὶ Ἀρμενικά. Γιὰ τοὺς Βουργάρους καὶ Ἀρμενίους λέγει πὼς ζοῦσαν στὰ προάστεια τῆς πόλεως. Οἱ Βούργαροι ἦταν ἀσήμαντοι καὶ νεοφερμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ δουλεύουν τοὺς ἀγρούς, τοὺς κήπους καὶ τὰ χτήματά τους.

Ἐχω περισυλλέξει ὡς τῶρα εἰδήσεις παρόμοιες ἀπὸ 47 περιηγητές, πού ἀποτελοῦν νέα πηγὴ τοῦ θέματός μας. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἱστοριογράφοι τῆς Φιλιππουπόλεως τοῦ 18ου αἰῶνα ὁ Κ. Οἰκονόμου καὶ ὁ Γ. Τσουκαλᾶς μᾶς δίνουν πολὺ διαφωτιστικὴς πληροφορίες ¹⁾.

Ὁ Κ. Οἰκονόμου, ὅπου πρέπει ξεχωρίζει τοὺς Βουργάρους ἀπὸ τὴ γλῶσσα πού μιλοῦσαν, ἀλλὰ γενικὰ ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους Φιλιππουπολίτες τοὺς ὀνομάζει Γραικοὺς καὶ Ρωμιούς, γιὰ τὴ μιλοῦσαν τὴν ἀπλὴ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι αὐτοὶ ἦταν Ἕλληνες, τὸ μαρτυροῦν οἱ σφαγὲς καὶ διωγμοὶ τους ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1821, ἐνῶ οἱ Βούργαροι μὴ μετέχοντας στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, παρέμειναν ἀνενόχλητοι ὡς ἀσήμαντοι.

Ὁ πολὺς ποιητὴς Λαμαρτίνος, περνώντας μέσ' ἀπὸ τὴ Θράκη στὰ 1833 μᾶς δίνει πληροφορίες πολὺ σπουδαῖες γιὰ τὴ Φιλιππούπολη, ὅπου ἔμεινε μία βδομάδα καὶ φιλοξενηθῆκε σὲ σπίτι Ἑλληνικό. Στὸ Ἀρχεῖο Θράκης (Α' τόμο) ἔχω δημοσιέψει τὴν ἀλληλογραφία του μετὰ τὴν οἰκογένεια Μαυροῖδου, πού τόσο διαφωτιστικὴ εἶναι γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς πόλεως αὐτῆς καὶ τὴν ἔλλειψη Βουργάρων, πού οὐδαμοῦ τοὺς ἀναφέρει στὸ ταξίδι του μέσα στὴ Θράκη. Ὁ Λαμαρτίνος διακηρύττει περιφανέστατα τὴν θαυμασιὰ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀκμὴ καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴ δύναμη τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴς ἐντυπώσεις πού εἶχε. Σήμερα σώζεται ἀκόμη ὄρθιο τὸ σπίτι πού φιλοξενηθῆκε ὁ ποιητὴς καὶ πού οἱ Βούργαροι ἐνετοίχισαν μιὰ πλάκα χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρουν ὅτι τὸ σπίτι εἶναι τοῦ Ἕλληνο Μαυροῖδου ²⁾. Ὁ Γ. Τσουκαλᾶς στὰ 1850 ἀκόμα γράφει στὴν ἐφημερίδα «Ἀμάλθεια» τῆς Σμύρνης λέγοντας: «*δυσκόλως ἠδύνατό τις νὰ εὔρη οἰκογενειάρχην Βούλγαρον ἐξηκοντούτη ἐν Φιλ)πόλει γεννηθέντα*». Τὴ δὲ νὰ ποῦμε γιὰ τὴν Ἀδριανούπολη ἢ γιὰ τὰ ἄλλα κέντρα τῆς νοτίου Θράκης; Οἱ πληροφορίες τῶν περιηγητῶν εἶναι ἱκανοποιητικὲς καὶ

1) Κ. Οἰκονόμου 1819. Ἐγχειρίδιο περὶ Φιλ)πόλεως. Βιέννη. Γ. Τσουκαλᾶ 1851. Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή ἐπαρχίας Φιλ)πόλεως, Βιέννη. Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσουντα ἐπίμετρον ΣΤ' τ. Ἀρχ. Θρ. Θεσσαροῦ.

2) Βλέπε Πολ. Παπαχριστοδούλου, Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τ. Α' τεῦχος Β' σ. 165 ὁ Λαμαρτίνος στὴ Θράκη.

κάπου κάπου κολακευτικές για τὸν Ἑλληνισμό, πού κρατοῦσε τὴν οικονομική καὶ πνευματική ἀνθήση τοῦ τόπου στὰ χέρια του. Πέρυσι ἀκόμα δημοσίεψα στὸ *Ἀρχαῖο Θράκης* λαμπρὰ περιγραφή τοῦ Albert Dumont για τὸν Ἑλληνισμό τῆς Ἀν. Ρωμυλίας στὸν ΙΘ' αἰῶνα καὶ γενικὰ τῆς ὅλης Θράκης καὶ ἤδη δημοσιεύω τοῦ Ἄγγλου Οὐρκουαρτ προξένου στὴν Πόλη στὰ 1821 διαφωτιστικώτατη ¹⁾. Ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς ἔχουμε λαμπρότερη πηγή για τὸ θέμα μας τὰ σύγχρονα νεκροταφεῖα τῶν πόλεων μας στὴ Θράκη, ἀκόμα καὶ κείνων πού ὁ πληθυσμὸς ἦταν βουργαροελληνικός.

Οἱ τάφοι. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τῶν νεκροταφείων εἶναι σπουδαῖο γιατί σὺν τῇ Θράκῃ, ὅσες φορὲς μπῆκαν οἱ Βούργαροι τὴν ἴδια μέθοδο ἀκολουθοῦν. Προσπαθοῦν νὰ ξεφανίσουν κάθε τεκμήριο Ἑλληνικό, κῆνα ἀπὸ τὰ μεγάλα τεκμήρια εἶναι οἱ τάφοι ²⁾. Αὐτοὺς ξεφανίζουν κι'αὐτοὺς ἀνασκάβουν. Ἔτσι οἱ τάφοι τῆς Φιλ(λεως) πού ἔσωζαν τριῶν αἰῶνων ἐπιγραφὰς καὶ ἐλεγεία, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὀνόματα οἰκογενειῶν ἱστορικῶν καὶ οἰκογενειῶν προυχόντων πού ἐσώθησαν, ἔπρεπε νὰ ξεφανιστοῦν για νὰ χαθῆ μιὰ πηγή τῆς ἀληθείας, ἕνα τεκμήριο χειροπιαστὸ πού διαλαλοῦσε τὴν Ἑλληνικότητα τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τί εἶναι ἡ καταστροφή τῶν νεκροταφείων προστά σὲ χυδαῖες ἄλλες πανουργίες τῶν λογίων τους, ὅπως ἀποξέσεις πλακῶν κτιτορικῶν καὶ σπασίματα ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων καὶ χάραξη παλαιῶν μαρμάρων μοναστηρίων μὲ Βουργαρικὲς ἐπιγραφὰς κ.λ.π. Ἔτσι γράφουν ἱστορία οἱ Βούργαροι παραποιημένη, ψεύτικη καὶ ἀστεία, για νὰ τὴν προσφέρουν στοὺς ξένους μὲ κάθε ἄνεση καὶ γαλήνη ψυχῆς, ὅτι ἀποτείνονται πρὸς λαοὺς εὐκολόπιστους καὶ ἀφελεῖς. Καὶ ὅμως ἡ προσφορά τους αὐτὴ ἡ παραποιημένη δυστυχῶς, πιάνει πολὺ στοὺς ξένους, γιατί δὲν ἔχουν οἱ ξένοι τὰ μέσα καὶ τὴ διάθεση νὰ ἐλέγξουν τὰ πράγματα.

Στὸν Η' τόμο τοῦ *Ἀρχαίου Θράκης* δημοσιεύθηκε τοῦ μακαρίτη Ἀποστολίδη μελέτη περὶ Φιλίππουπόλεως μὲ τίτλο: *Καὶ οἱ τάφοι λαλοῦσιν*. Ἡ περιγραφή αὐτὴ τῶν 178 τάφων τοῦ νεκροταφείου ἀποτελεῖ λαμπρὸ τεκμήριο τῆς Ἑλληνικότητος τῆς Φιλ(λεως). Μεταξὺ τῶν τάφων αὐτῶν τρεῖς ἢ τέσσαρες μόνον φαίνονται Βουργάρων κι'αὐτῶν Ἑλληνιζόντων ³⁾. Ὅτι δὲ οἱ

1) Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης ἀπὸ τίς περιγραφὰς τῶν περιηγητῶν, Πολ. Παπαχριστοδούλου, 1946.

2) Ἀποστολίδου Μ. *Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Θ'*. Καὶ οἱ τάφοι λαλοῦσιν.

3) «Τὰ ἀρχαῖα τῶν ἀμπατζήδων Φιλ(λεως) μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν καὶ ὡς γενεαλογικὴ πολλῶν Ἑλληνικῶν τῆς πόλεως οἰκογενειῶν πηγή διὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας ἔλλειπει ἄλλων ἐπισημῶν πηγῶν ἀπὸ τὸ 1685 καὶ ἔξῃς ἕως τὰ 1878 καὶ 1906» λέγει ὁ Μ. Ἀποστολίδης (Θρακικὰ τόμ. II). Οἱ οἰκογένειες αὐτὲς πού καὶ τὰ σπῖτα τους σάζονται ἕως τώρα καὶ πού πολλὰ διωρθώθηκαν καὶ ξαναπουλήθηκαν ἢ ρίχτηκαν καὶ ἰσοπεδóθησαν μὲ ἀλφαβητικὴ τάξη βρίσκονται στὸ *Ἀρχαῖο Θράκης* (τ. Γ' σ. 186—192). Τὰ κύρια ὀνόματα τῶν μαϊστόρων στὴ μετάφραση τῶν ἀρχαίων ἀπὸ τὸν Ἀλ. Πέεφ, πού δημοσιεύθηκε στὴν *Ἐπετηρίδα* τῆς

τάφοι αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὸ περιφανέστερο τεκμήριον τῆς Ἑλληνικότητος τῆς μεγάλης αὐτῆς πόλεως, φαίνεται καὶ ἀπὸ τῆ βιαστικῆ καταστροφή τους μετὰ τὴ νέα σκόπιμη ρυμοτομία τοῦ νεκροταφείου καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἐπιτυμβίων πλακῶν καὶ ἐλεγείων, ποὺ μετὰ τὴ σπουδὴ συνεπλήρωσαν μετὰ τὸ μοιραῖο διωγμὸ τῶν Ἑλλήνων στὰ 1906.

Τὰ τοπωνύμια. Γνωρίζουμε ποιά διαφωτιστικὴ πηγὴ ἀποτελοῦν στὴν ἔρευνα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐθνολογίας τὰ τοπωνύμια. Ἡ Ἑλληνικὴ γῶρος ποὺ τόσες μπόρες δοκίμασαν ἀπὸ τὴς πολυχρόνιες ἐπιδρομὰς καὶ τὴν παραμονὴ ξένων λαῶν μέσα σαυτῆς, ἔχουν δοκιμάσει κι αὐτὴ τὴν ἐπίδραση, τὴν μεταλλαγὴ ὀνομάτων τοποθεσιῶν ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν τῶν ξένων στοιχείων, ποὺ πρὸς καιρὸ ἢ διαρκέστερα παρέμειναν καὶ κυριάρχησαν μέσα στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο. Καμμιά χώρα δὲ δοκίμασε στὴ Χερσόνησο τοῦ Αἴμου τόσες ἐπιδρομὰς ὅσες ἡ Θράκη. Στοιχεῖα βάρβαρα, στοιχεῖα ξένα κατέχτησαν γιὰ λίγο τὰ ἐδάφη τῆς, ἀλλὰ ἡ παραμονὴ τῶν ἐπιδρομῶν οὐδέποτε ὑπῆρξε μόνιμη καὶ διαρκής. Ὁ Θρακικὸς πληθυσμὸς, ποὺ ὅπως εἴπαμε παραπάνω, ἐξελληνίστηκε ὀλίγη, δὲν ἔπαυσε νὰ ζῆ σὲ ἀδιάκοπη συνέχεια, χωρὶς νὰ ἐκλείψῃ. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποδείχνουν τὰ παλαιότατα θρακικά, ἀρχαῖα ἑλληνικά καὶ βυζαντινὰ τοπωνύμια. Ἄν τὸ πρᾶγμα ἦταν διαφορετικόν, θὰ εἴχαμε πλῆθος σλαβικῶν τοπωνυμίων, ποὺ λείπουν. Ὅλες οἱ σλαβικὲς καὶ βουργαρικὲς ἐπιδρομὰς, ποὺ ἀφήκιν ἴχνη ἀνεξάλειπτα τῆς διαβάσεώς τους καὶ σαυτὴ ἀκόμα τὴν Πελοπόννησο, ἀφήκιν τὴ Θράκην ἀνέπαφη. Δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ βρῇ κανένα τοπωνύμιον σλαβικὸ στὴν ὀνομασία τῶν χωριῶν, ποταμῶν, βουνῶν, πόλεων τῆς σημερινῆς Θράκης. «Ἄπ' ἐναντίας λέγει ὁ Σταμ. Ψάλτης στὸ ἔργον του «Θράκη»¹⁾, πάντα τὰ τοπωνύμια εἶναι ἢ ἀρχαίας Θρακικῆς καταγωγῆς (Βιζύη, Ἐργίνης, Σηλυβρία), ἢ ἀρχαίας Ἑλληνικῆς (Ἀδριανούπολις, Χαριούπολις, Καλλιπολις, Σκοπός, Σκόπελος), ἢ μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας (Σκεπαστόν, Γέννα, Κρονόερον), ἢ τέλος τὰ πλεῖστα Τουρκικῆς καταγωγῆς (ὡς ἐκ τῆς Τουρκικῆς καταγωγῆς). Οὐδὲν μεσαιωνικὸν σλαβικὸν ἐκτὸς τοῦ ὀνόματος *Μαρίτσα* τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου, ὅπερ ὅμως ἐξηγεῖται, διότι ἡ ὀνομασία αὕτη ὀφείλεται εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Βορείου Θράκης ἢ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἐν ἧ ἔχει τὰς πηγὰς του εἰς τὸν πρῶτον ροῦν ὁ ποταμὸς οὗτος». Ὁ ἀκραιφνὴς Ἑλληνικὸς χαρακτήρας τῆς χώρας διέμενε σταθερὰ τέτοιος ἕως τὴν κατάχτησιν τῶν Τούρκων. Τοῦτο

¹⁾ Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ μουσείου Φιλίππου, μεταγράφηκαν φωνητικὰ καὶ μορφολογικὰ βουλγαριστῶς. Ἔτσι ὁ ἄδαξ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας Βούργαρος ἀναγνώστης σχηματίζει τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν ἑσναφίων πρωτομάστορες ἀπὸ τὰ 1885—1886, ποὺ χρονολογικὰ κατάρτισε ὁ Μ. Ἀποστολίδης μετὰ βᾶσιν τᾶρχεα, εἶναι κατ' ἀναλογία ἀπὸ τὰ 45, 8 μονάχα (ἀπὸ 1760) ποὺ ἔχουν Βουργαρικὰ ὀνόματα. (Βλ. Θρακικά, τόμος II, σελὶς 351).

1) Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλλήν. στοιχείου, Ἀθήναι 1919,

τάποδείχνουν οἱ ἱστορικοὶ χάρτες (ἀγγλικοί, γαλλικοὶ καὶ γερμανικοί), πού παρέθηκε ὁ Ρίζωφ στὸ βιβλίο του : «Les Bulgares dans leurs frontières historiques, ethnographiques et politiques», Berlin 1917. «Ἐξ αὐτοῦ—προσθέτει—καταφαίνεται ὅτι ἡ Νότιος Θράκη οὐδέποτε ἀπετέλεσε μέρος τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ Βόρειος Θράκη φαίνεται μὴ διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Βουλγάρων καὶ ἐπομένως μὴ ἐκβουλγαρισθεῖσα ἀκόμα»¹⁾.

Ὁ ἔξοχος Γερμανὸς Σλαβιστὴς τοῦ Παν(μίου) τοῦ Βερολίνου Max Vasmer (Φάσμερ) δημοσίεψε στὸ 1941 σημαντικὴ μεγάλη ἐργασία γιὰ τὰ σλαβικὰ τοπωνύμια τῆς Ἑλλάδος (τὸ βιβλίο ἐκρίθηκε ἀπὸ τὸν Ἑλληνα μαθητὴ του κ. Δ. Γεωργακά στὸ Byzantinische Zeitschrift 1942). Κατὰ τὸν Vasmer τὰ σλαβικὰ τοπωνύμια τῆς Θράκης δὲν ἔχουν ἀκόμα συγκεντρωθῆ ὅλα (ὅπως π. χ. τὰ τοπωνύμια τῆς Μακεδονίας), πρᾶγμα πού δὲν εἶναι ἀληθές. Ὁ Vasmer παραθέτει στὸ βιβλίο του (Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, σ. 230—234) ὀλικὰ 50 σλαβικὰ τοπωνύμια ἀπὸ τὴ Θράκη ἀσφαλῆ τάχα (9 στὴν περιοχὴ τῆς Ξάνθης, 11 τῆς Αἴνου, 10 τῆς Ἀδριανουπόλεως, 5 τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν, 11 τῆς Ραιδεστοῦ, 4 τῆς Καλλιπόλεως). Στὶς περιοχὰς Ἀδριανουπόλεως καὶ Σαράντα Ἐκκλησιῶν ζοῦν κατὰ τὸν Vasmer καὶ τώρα Σλάβοι. Ἀπὸ τὰ 50 ὅμως σλαβικὰ τοπωνύμια *μόνο* τὰ 40 ἤμποροῦν νὰ θεωρηθῶν ἀσφαλῆ κατὰ τὸν Δ. Γεωργακά, πού περιορίζει τῆς Ἀδριανουπόλεως σὲ 5 (*Βάλτος* καὶ *Στάνη* εἶναι στὴν Ἑλλάδα κοινὰ τοπωνύμια, πού προῆλθαν ἀπὸ τὰντίστοιχα προσηγορικά, *Βίσα* ἤμπορεῖ νὰ εἶναι ἀρχ. Βῆσσα, *Γραβιά* δὲν εἶναι σλαβ., *Δραγάτση* εἶναι ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο ἕλλην. δραγάτης), τὰ 5 τοπωνύμια τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν περιορίζει σὲ 4 (*Ποριανή* ἢ *Πωριανή* ἤμπορεῖ νὰ εἶναι ἑλληνικό), τὰ 11 τῆς Ραιδεστοῦ περιορίζει σὲ 10 (*Τημένιον*, τουρκ. Τσιμέν-Δερέ, ἤμπορεῖ νὰ εἶναι ἑλληνικό *τεμένιον*, ὑποκορ. τοῦ τέμενος), τὰ 4 τῆς Καλλιπόλεως σὲ 3 (*Γραβούνα* ἢ *Γραβοῦσα* ἀπὸ τὸ οὐσ. γράβος δὲν εἶναι σλαβικό).

Κατὰ ταῦτα τὰ 40 σλαβικὰ τοπωνύμια τῆς Θράκης, πού δὲν περιλαμβάνεται ἡ Ἀνατολ. Ρωμυλία, εἶναι εἰλάχιστα, ὅταν σκεφθῆ κανεὶς ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔχει περὶ τὰ 400 σλαβικὰ τοπωνύμια. Μόνον ἡ Κεντρικὴ καὶ Ἀνατολικὴ Μακεδονία ἔχει 355 σλαβικὰ τοπωνύμια (κατὰ τὴν συλλογὴν τοῦ Vasmer). Ἐναντι τῶν χιλιάδων ἑλληνικῶν καὶ ἑκατοντάδων τουρκικῶν τοπωνυμίων ὁ ἀριθμὸς τῶν 40 σλαβικῶν βέβαια δὲν εἶναι ὑπολογισμὸς.

Τὰ Τουρκικὰ ἄρχεζα. Ἄν ποτὲ θέλουν ἐρευνηθῆ καὶ τὰ ἀρχεζα τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἀσφαλῶς θὰ μπορέσουμε νὰντλήσουμε ἀπ' αὐτὰ τὰ καλλίτερα στοιχεῖα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Θράκη. Τὰρχεζα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν καλλίτερη πηγὴ γιὰ μᾶς, ὥστε νὰ

1) Αὐτοῦ.

μπορέσουμε νὰ δοῦμε τὶς λεπτομέρειες τῆς κινήσεως τοῦ Ἔθνους μέσα στὴν αὐτοκρατορία στὰ μακρὰ χρόνια τῆς δουλείας. Τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ ἔπρεπε ἤδη νὰ γίνεται, τῶρα ποὺ ὑπάρχουν ἀκόμα Ἕλληνες τουρκομαθεῖς καὶ γνῶστες τῆς παλαιᾶς τουρκικῆς γραφῆς καὶ βαθεῖς γνῶστες τῆς γλώσσας τους. Ἀργότερα θὰ εἶναι δυσκολώτερο, γιατί θὰ χρειάζεται ἡ προπαρασκευὴ καὶ προετοιμασίαι εἰδικῶν γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ Τουρκολόγων ἀνθρώπων, ὅταν ἐκλείψῃ ἡ παροῦσα γενεά. Ἡ Μακεδονία εὐτύχησε νὰ ἔχει φιλόστοργες ἐρευνητὲς, ποὺ μελέτησαν ὄχι ὀλίγα ἀρχεῖα καὶ δημοσίευσαν τὸ διαφωτιστικὸ περιορχόμενό τους, ποὺ ἀφορᾷ τὴν ζωὴ καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς 1).

Τέσσαρες ἱστορικοὶ τῆς Θράκης. 2) Ἡ Θράκη εὐτύχησε τὰ τελευταῖα χρόνια νὰ ἔχη τέσσαρες ἱστοριογράφους, τέσσαρες ἐρευνητὲς τέτοιους, τὸν ἀλησμόνητο φιλόλογο Μ. Ἀποστολίδη, τὸν ἱατρὸ Κ. Κουρτίδη, λαμπρὸ λαογράφο καὶ πολιτευτὴ καὶ ὑπουργό, τὸν ἱατρὸ Ἀχ. Σαμοθράκη λεξικογράφο καὶ συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς ἱατρικῆς καὶ τὸ Γ. Λαμπουσιάδη, ποὺ τοὺς χρωστοῦμε ἕνα πνευματικὸ μνημόσυνο πανθρακικόν. Καὶ οἱ τέσσαρες ἐργάσθησαν νὰ ἐρευνήσουν τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης καὶ ἀπέθαναν ἀποχαιρετῶντας τὴ ζωὴ μακρὰ ἀπὸ τὴ Θράκη ἐδῶ στὴν Ἀθήνα φτωχοὶ καὶ δυστυχισμένοι. Ἀπὸ τοὺς τέσσαρες προεξέχει βέβαια ὁ σοφὸς καὶ βαθυστόχαστος Ἀποστολίδης, ποὺ ἐργάσθηκε νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλίππεως. Τῆς ἱστορίας αὐτῆς ποὺ παραμένει ἀκόμη ἀνέκδοτη στὰ χεῖρα τῶν συμπατριωτῶν του, μοῦδωκε διὰ τῆς διαθήκης του τὸ δικαίωμα νὰ δημοσιεύω ὅ,τι θέλω. Καὶ τὸ ἔκαμα ἤδη δημοσιεύοντας ὅλα τὰ κεφάλαια τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ ἐργασία του αὐτῆ εἶναι ἀξιόλογη, ἀλλ' ἀξιολογώτερον εἶναι ἡ τουρκοκρατουμένη περίοδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ἐρευνα τῶν *κωδίκων* τῆς μητροπόλεως τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ἡ δημοσίευσή τῶν *κωδίκων* τῶν *ἐσναφίων* 3) τῶν *ἀμπατζήδων* καὶ τῶν *ντουλγκέρηδων*. Καὶ εὐτύχησα στὸ *Ἀρχεῖο Θράκης* νὰ δημοσιέψω τὶς μελέτες αὐτές, τοῦ ἱστοριοδίφῃ, ποὺ ἀποκαλύπτουν τὴ λαμπρὴ δράση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς δουλείας καὶ τουρκοκρατίας στὴ Φιλίππολη. Αὐτὸς μᾶς ἀποκάλυψε λεπτομερέστατα τὴ ζωὴ τῶν *ἐσναφίων* μέσα στὴ Θράκη, καὶ κατέδειξε τὴν σοβαρὴ ἀλήθειαν, ὅτι στὰ χρόνια τῆς δουλείας ὁ Ἑλληνισμὸς συγκροτημένος σὲ ἐσνάφια βγήκε ἀπὸ τὴν ἀφάνειαν καὶ τὴν δουλείαν μετὰ τὴν πολλὴ δούλεψη. Ἀποκτῶντας παιδείαν καὶ ἐμπορικὴ καὶ οἰκονομικὴ δύναμιν καὶ ἀκμὴν, ἔσωσε τὸ ἔθνος, ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ προστάτεψε καὶ τὴ βουργαρικὴ ἀκόμα κακομοιρίαν κάτω ἀπὸ τὰ φτερά του, πράγμα, ποὺ τ'ἀνομολογοῦν οἱ ξένοι ἀλλὰ

1) Βλ. Βασθραβέλη Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ Μέρτζιο Κ., ἐρευνητὴ Ἀρχείων Βενετίας.

2) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμος ΙΔ' Τέσσαρες σύγχρονοι ἱστοριογράφοι τῆς Θράκης.

3) Ἐσνάφια. Βλ. Μ. Ἀποστολίδου *Θρακικά Β'* τόμ. τεύχος Γ.Δ. σ. 325 κέξ.

καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Βούργαροι παρ' ὅλη τὴν τύφλωσιν καὶ τὸ φανατισμὸν τους, οἱ εἰλικρινέστεροι δηλαδὴ ἀπὸ ἄλλους φανατικούς ἐπιστήμονές τους, πὺν μισοῦν κάθε τι γραικικόν, καὶ ἀμφοισθητοῦν κάθε πατριωτικὴ ἀγαθοποιὸν ἐπίδραση τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Πατριαρχείου στὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους των στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἡ συμμετοχὴ στὴν Ἑλλην. ἐπανάστασιν. Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Θράκης στὸν 19ον αἰῶνα καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα. Γιὰ τὴ συμμετοχὴ αὐτὴ μίλησα στὸ δημοσίευσμά μου : «Ἡ προσφορὰ τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα 1821—1822». Ἡ συμμετοχὴ τῆς Θράκης ὑπῆρξε κολοσσιαία. Πρῶτα ὅλα τὰ ζωτικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς εἶχαν μνηθῆ στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Στὴν Ἀδριανούπολιν αὐτὴ εἶχαν παραμείνει ὁ Ρήγας καὶ ὁ δραστηριώτατος φιλικὸς Ξάνθος φιλοξενούμενοι. Ἡ παράδοσις μάλιστα διέσωσε (1757—1798) καὶ τὸ σπῆνι ὅπου φιλοξενήθηκε ὁ Ξάνθος κοντὰ στὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον. Αὐτὸς ὁ ἴδιος σὲ μυστικὰς συναθροίσεις μὲ πρόεδρον τὸν μητροπολίτη Δωρόθεον Πρωῖον κατέχισε τοὺς Ἑλληνας στὴν ἐθνικὴ κατήχησιν σπέρνοντας τὸ σπῆρον τῆς ἐλευθερίας στὶς καρδίαις τῶν προπατόρων μας. Στὶς μῆσεις αὐτὰς μετεῖχαν οἱ πρόκριτοι καὶ πρόεδροι τῶν ἑσναφίων, οἱ δασκάλοι τοῦ ἔθνους καὶ κάθε ἄνθρωπος πὺν ἐνέπνεε ἐμπιστοσύνη. Μόνον στὴν Ἀδρ.πολιν ἀριθμεῖ ὁ Ἰ. Φιλήμων, στὸ Δοκίμιόν τῆς Φιλ. Ἑταιρ. 700, μολοντότι εἶναι γνωστὸ πὺς τὸ σύνολον ἦταν πολὺ μεγαλύτερον κῆφθανε πολλὰς χιλιάδες. Ὁμοίως καὶ στὴ Φιλιππούπολιν τὸ ἄλλο μεγάλο Ἑλληνικὸν κέντρο').

Ἐνεργὸν μέρος στὴν ἐπανάστασιν ἔλαβαν οἱ κάτοικοι τῆς Αἴνου, πὺν εἶχαν πλοῖα καὶ ὡς ναυτικοὶ διενεργοῦσαν ἐμπόριον ὄχι μόνον στὰ νερά τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀλλὰ καὶ στὴν Αἴγυπτον καὶ τὰ λιμάνια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Τέτοιοι ἱκανώτατοι ναυτικοί, γενναῖοι καὶ δραστηριώτατοι εἶναι ὁ Ἀντώνιος Βισβίτζης καὶ ὁ Στρατῆς Σκόρδος. Τοῦ Ἀντ. Βισβίτζη σώζεται στὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκην τὸ κατηχητικόν. Ἡ Βισβίτζαινα εἶναι γνωστὴ ὡς πλοίαρχος καὶ ὡς ἄλλη Μπουμπουλίνα, γιὰ τὴν πολέμησιν σὲ ἄπειρας περιστάσεις. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Θρακῶν ἀναμολογίεται σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη μετέσχε μάλιστα ἐνεργῶτα γιὰ αὐτὸ καὶ πολλὰς πόλεις τῆς ὅπως ἡ Κεσσάνη, ἡ Καλλιπόλιν, οἱ Σαρανταεκκλησίαι, ἡ Σηλυβρία, τὸ Μυριόφυτον, ἡ Βιζύη δοκιμάσθησαν φριχτά. Ἐρημώθησαν οἱ πόλεις, κήκταν τὰ χωριά καὶ σφάγηκεν ὁ λαός. Ἐτσι δημιουργήθη καὶ ἡ κλεφτουργία, πὺν τὴν ἐνθυμούνταν ὑπέρογγοι Θραῖκες. Διάσημος εἶναι ὁ καπετάνιος Κούταβος, ὁ ὑψηλὸς καὶ ἄγιος, ὁ νευρώδης καὶ μονόφθαλμος, πὺν ἐδημιούργησε θρούλους πολλοὺς γιὰ τὴν δράσιν του στὴ θά-

1) Γιὰ τὴν συμμετοχὴν Φιλ.πολιτῶν στὴν Ἑλλην. Ἐπανάστασιν. Βλ. Ἡ Φιλ.πολις ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὸν 19ον αἰῶνα. Μ. Ἀποστολίδης. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τόμ. ΙΓ'.

λασσα χάνοντας τὸ ἓνα του μάτι. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἀποτελεῖ ἀξιωματικὴν καὶ μεγάλην προσφορὰ εἶναι οἱ ἀθρόες σφαγῆς τῶν προυχόντων Ἑλλήνων ὅλης τῆς Θράκης. Ἡ Σωζούπολη, ποὺ στὴ θάλασσα τόσες πρόσφερε ὑπηρεσίες, τώρα δοκίμαζε τὴν ἀπαισιώτερον σφαγὴν. Ὁ Παῖσιος μητροπολίτης τῆς μεταφέρθηκε εἰς τὴν Πόλιν ὅπου καὶ κρεμάστηκε. Μέσα εἰς τὴν Σωζούπολη σφάγηκαν ἀμέτρητοι προύχοντες. Ἡ Ἀδριανούπολη εἶδε τὰ φρικτώτερα μαρτύρια τῶν προυχόντων τῆς καὶ τοῦ κλήρου. Ἐκεῖ σὲνα παράθυρο τῆς μητροπόλεως κρεμάστηκε ὁ Κύριλλος ὁ Σ', ὁ πρῶν πατριάρχης, ποὺ ἐφυσάριζε παραιτημένος. Ἐκεῖ σφάγηκαν στὰ κατώφλια τῶν σπιτιῶν τους ἑκλεκτοὶ δημογέροντες, παπᾶδες καὶ προύχοντες. Καὶ ὁ μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεος Πρῶτος κρεμάστηκε εἰς τὴν Πόλιν¹⁾.

Ἡ Φιλιππούπολη ἐπίσης δοκίμασε μεγάλην τρομοκρατίαν καὶ πολλοὶ προύχοντες κρεμάστηκαν. Οἱ Σαραντα Ἐκκλησίες, ἡ Ραιδεστός καὶ ὅλες οἱ ἑλληνικὲς πολιτείες, ποὺ ὁ ἑλληνισμὸς τοὺς ἔσφυζε ἀπὸ θαλερότητα πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ, ὑπέστησαν ὅλα τὰ μαρτύρια τῆς σφαγῆς καὶ τῆς δρώσεως γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ὑφίστατο ὁ Ἑλληνισμὸς, τὴν ὥραν ποὺ οἱ Βούργαροι εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, — γιὰ τὴν δὲν ὑπῆρχαν σὲ πόλεις —, ὄχι μόνον δὲν μετείχαν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὄχι μόνον δὲν εἶχαν τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ ἔθνικόν φρόνημα, ἀλλὰ καὶ προδίδαν τὸν Ἑλληνισμὸν. Ὁλη αὕτη ἡ μαρτυρικὴ περίοδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης τί ἄλλο δεῖχνει παρὰ ὅτι μέσα εἰς τὴν Θράκην ὀργανωμένος σὲ περιλάμπρες κοινότητες, σὲ σινοφία δημοιοργικὰ πολυπληθέστατα, σὲ νομίες συγκροτημέναι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπεσκίασε κάθε ἄλλη ἔθνη καὶ ἔδινε εἰς τὴν χώραν χαρακτῆρα Ἑλληνικόν. Ὁ Οὐρκοουαρτ, ὁ Ἄγγλος ὁ πρῶτος εἰς τὴν Πόλιν εἰς τὸ 1821, ὑπολογίζει τὸν ὀργανωμένον αὐτὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Τουρκίας σὲ 2,700 χιλ., ὅταν ἡ Ἀγγλία τὴν ἐποχὴ κείνη εἶχε τὸ ὄλον 7 ἑκατομμ. λαὸν μόνον, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀποδεκατισμένος μὲ τὶς Τουρκικὰς μεθόδους, μόλις ἀνελάμβανε ἀπὸ τὴν δουλείαν τριῶν αἰῶνων καὶ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν φρικτὴν ταπείνωσιν τοῦ σκληροτάτου κατακτητῆ.

Οἱ κώδικες. Οἱ κώδικες τῶν κοινοτήτων καὶ μητροπόλεων ἀποτε-

1) Βλ. *Πολ. Παπαχριστοδοῦλου* : Προσφορὰ τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν (ἀρ. 11) 1950.

1) «Οἱ παλαιοὶ κώδικες τῆς Ἑλληνικῆς Μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως ὡς καὶ ἄλλα ἔγγραφα αὐτῆς εὑρίσκονται σήμερον ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βουλγαρικῆς Μητροπόλεως τῆς Πλόβδιφ ὑπεξαιρεθέντες ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν ἔτει 1861 κατὰ τὴν ἐξουσίαν εἰς Ἄγιον Ὄρος τοῦ βουλγαρίζοντος μητροπολίτου Παῖσιου ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου, ὅποτε οἱ Βούλγαροι Φιλιππουπολίται ἀποσπασθέντες τῆς Ἑλληνικῆς κοινοτικῆς συνέτηξιν ἰδίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μετόχιον* (εἰς τὸ μετόχιον τῆς μονῆς Ρήλας) ἐν ᾧ συνεδρίαζον καὶ ἀπέστησαν τοῦ πατριαρχείου». (Μ. Ἀποστολίδης *Θρακικὰ Ε'* σ. 237). Οἱ Βούργαροι ἀπεχώρησαν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Ὀρθόδοξον κοινότητα καὶ συνέτηξαν ξεχωριστὴν μὲ ἑκκλησίας καὶ σχολεῖα εἰς τὸ 1862. (Μυρτ. Ἀποστο-

λοῦν ἀποκάλυψη γιὰ τὸν ἱστορικό, γιὰτι ξεσκεπάξουν τὰ σκοτεινὰ χρόνια τῆς δουλείας καὶ φωτίζουν τὴ λαμπρὴ σταδιοδρομίη τοῦ Ἔθνους μέσα στὴ Θράκη ὑπεράνω ὄλων τῶν ραγιαδῶν. Ἀπὸ τοὺς κώδικες καταδεύχεται ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων τῆς δουλείας. Περιλαμβάνουν τὴν ἱστορία τῶν μητροπόλεων, τῶν κοινοτήτων, περιέχουν τὰ ἐκκλησιαστικά γράμματα, τὶς διάφορες ἀποφάσεις καὶ πράξεις τῶν δημογεροντιῶν, τοὺς λογαριασμοὺς τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν σχολείων, τῶν νοσοκομείων, διαθήκες καὶ ἰσολογισμοὺς ἐκκλησιῶν καὶ τόσα ἄλλα στοιχεῖα τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλλην. ἔθνους δηλ. τὴν ἱστορία τοῦ αὐτοῦσια καὶ ζωντανή. Ἴδου πῶς καθορίζουν τὸ σκοπὸ τῶν κωδικῶν στὰ προοίμιά τους οἱ μητροπολίτες ὅπως λ. γ. ὁ Κύριλλος ὁ Φιλ(λεως) στὰ 1780. «*Ἐπειδὴ τοίνυν ἔθνος, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον τυγχάνει ἐν πάσαις ταῖς μητροπόλεσιν ἐν κώδιξι τάξια μνήμης καὶ τὰ ἀναγκαῖα ὄντα τῇ λήθῃ μὴ ἐμπυσεῖν συμβαίνοντα καταγράφεσθαι καὶ σημειοῦσθαι, ἵνα μὴ ἐξίτηλα γενόμενα ἀταξίαν τε καὶ ἄγνοιαν τοῖς πᾶσι ἐμποιήσωσι, καταγραφόμενα δὲ καὶ μνημονευόμενα πολλὴν τὴν ὠφέλειαν ἡμῖν χορηγήσωσι, δεῖν ἔγνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπαραιτήτως τὸν παρόντα κώδικα κατασκευάσαι, ὅπως ἐν τούτῳ καταγράφεσθαι τὰ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀγιοτάτῃ μητροπόλει*» κ.λ.π.

Ἔτσι καταγράφεται λεπτομερέστατα κάθε πράξη τῆς κοινοτικῆς ζωῆς τοῦ Ἔθνους ποὺ ἐνδιέφερε τὰ ἱδρύματα τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ ἐκπαιδευτικά, τὶς συνεδριάσεις τῶν συμβουλίων τῆς πολιτείας ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς ἐντιμότετους κληρικούς καὶ τοὺς εὐγενέστατους πρόκριτους, ποὺ τοὺς ἐξέλεγαν τὰ ρουφέτια καὶ ἐφρόντιζαν γιὰ τὴ διοίκηση καὶ συντήρηση τῶν εὐαγῶν ἱδρυμάτων τῆς πολιτείας καὶ ἀπεφάσιζαν μετὰ διαδικασίαν γιὰ ὅλες τὶς ὑποβαλλόμενες ὑποθέσεις τοῦ λαοῦ σύμφωνα μὲ τὰ προνόμια τοῦ Ἔθνους.

Βλέπουμε λοιπὸν ποιά σημασία ἔχουν οἱ κώδικες στὴν ἔρευνα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Θράκη, καὶ ποιὲς παρουσιάζουν ἀφθονες καὶ καταπληχτικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ ζωικότητα καὶ δράση καὶ ἐπικράτηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ κώδικες ἀποτελοῦν τὸν λαμπρότερο καθρέφτη *τεσσάρων* αἰῶνων πολιτικῆς ζωῆς τοῦ Ἔθνους.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κώδικες Φιλ(λεως) χάθηκαν καὶ ἐξαφανίστηκαν ἀπὸ τοὺς Βουργάρους, ἐνῶ ἄλλοι σώζονται ἀκόμη στὴ Μητροπόλη, ὅπου ἔχει ἐγκυριαστῆ ὁ Βούργαρος Μητροπολίτης στὰ 1906. Καὶ οἱ σωσμένοι ἐδῶ στὸ «*Ταμεῖον Ἀνταλλαξίμων*», ποὺ τοὺς περιέγραψε ὁ μακ. Ἀποστολίδης σ' ἕναν τόμο ἀνέκδοτο, εἶναι ψίχουλα μπρὸς τὸ πολύτιμο ὑλικὸ ποὺ χάθηκε στὴ μετακίνηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν ὅλη Θράκη στὰ 1906 καὶ 1922¹⁾.

Ἡ εὐδολογήματα τῶν Βουργάρων. Ὁ Chichcof σύγχρονος

λίδης, Ἡ Ἑλλην. ὁρθόδ. κοιν. Φιλ(λεως) § 4 Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΓ' σ. 28 κέξ.).

1) Βλ. Θρακικά τόμ. ΙΗ' ἀπὸ σ. 93 κέξ.

Βούργαρος ἱστοριογράφος ἀκολουθώντας τὴ νοοτροπία κείνων τῶν Βουργάρων λογίων πού νομίζουν κάθε τι γύρω τους Βουργαρικό, παίρνει τὴ Θράκη χώρα καθαρὰ Βουργαρική, τὴ Φιλιππούπολη πόλη Θρακική, τοὺς Θραῆκες ἐκσλαβισμένους τὸ μεσαίωνα κ' ἐκβουργαρισμένους ἀργότερα. Καὶ βγάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι στὴν Τουρκοκρατία οἱ Βούργαροι *ἐδέσποζαν* μὲν ὅλη τὴ Θράκη, ἀλλ' ὅτι *ἐξελληνίσθησαν* ἀπὸ τὸν κληρο μὲ τὴν ἐκκλησία καὶ τὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο, τόσο πού ὅλοι μιλοῦσαν Ἑλληνικά γιὰ νὰ μὴ λογαριάζονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους βάρβαροι, καθὼς στὴν ἀρχαιότητα, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ μητροπολίτες πάντοτε φρόντιζαν νὰ τοὺς ἀνοίγουν σχολεῖα καὶ νὰ τοὺς ἐπιτρέπουν καὶ στὶς ἐκκλησίες νὰ ψάλλουν Βουργαριστί, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ Τραΐκωφ στὴν ἀνακοίνωσή του γιὰ τὸν Ἰλαρίωνα μητροπολίτη Γκαμπρόβου (στὸ Ἑλευθ. Βῆμα 1936), καὶ βεβαιώνουν ἱστορικὲς ἐρευνες ἀμέτρητες δημοσιευμένες στὸ »Ἀρχεῖο Θράκης».

Μὲ τέτοια ψευδολογήματα προσπαθεῖ ὁ ἱστορικὸς νὰ συγκλῶσει τὰ ἀσύγκλωστα καὶ νὰ βεβαιώσει τ' ἀβέβαια παραπαίοντας καὶ ἀντιφάσκοντας καὶ διακηρύσσοντας ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἦταν *μεροληπτικοί*, οἱ δὲ περιηγητὲς *ἀπρόσεχτοι* στὴ διάκριση τῶν ἐθνικοτήτων καὶ κάθε πηγὴ ψεύτικη. Ἐπειδὴ οἱ ὁδοιπόροι στὸ μεσαίωνα κ' ἀργότερα στὸν 10^ο αἰῶνα ἀπὸ πολιτικὲς ἀποστολὲς δὲ μπορούσαν, λέγει, νὰ εἰσχωρήσουν ὡς τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμὸ καὶ τὶς πεδιάδες καὶ τὶς πόλεις, γιὰ νὰ δοῦν καὶ νὰ μνημονέψουν τὶς διαφορὲς ἐθνότητες ¹⁾.

«Καὶ ἂν αὐτὰ καὶ ἄλλα φοιχτότερα ἔγραψαν, λέγει ὁ μακ. Ἀποστολίδης, πού ἀγαποῦσε ἐξαιρετικὰ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, οἱ ἱστορικοὶ τους, ἀποβλέποντας στὴν ἐθνικὴ σκοπιμότητα καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας τους, τὶ δικαιολογεῖ τώρα τὶς σημερινὲς ψευδολογίες, πού μειώνουν τὸ κῆρος τῆς Βουργαρικῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης καὶ μάλιστα ἀπὸ ἀνθρώπους πού ἀξιοῦν ἱστορικὲς δάφνες».

Ἄ Ο Chichcof καὶ οἱ ὅμοιοί του ὑβρίζοντας τὸ Οἶκ. Πατριαχεῖο φανα-

1) Ἡ διατήρηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ Φιλ)πόλεως στὴν τουρκοκρατία καταφαίνεται : Ἀπὸ τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανούς ὡς τὸν 19ον αἰῶνα. Ἀπὸ τὶς λαογραφικὲς παρατηρήσεις καὶ τὰ ἔθιμα, πού μετεδόθηκαν στοὺς Βουργάρους πού μετώκησαν στὴν πόλη ἀπὸ τὰ γύρω (γεννήσεις, ἀρραβῶνες, γάμους, κηδεῖες, μνημόσυνα, χοροὺς κλπ.). Ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ ὄνομα Γραικοί, Ρωμιοί. Ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ μέτοικους. Ἀπὸ τοὺς κώδικες τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως. Ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς Ἑλλ. γλώσσης. Ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ σχολείων. Ἀπὸ τὰ ἱερὰ σκευὴ τῶν ναῶν. τὶς τοιχογραφίες καὶ εἰκόνες. Ἀπὸ τὶς κτιτορικὲς ἐπιγραφὰς ἐκκλησιῶν. Ἀπὸ τὶς μαρτυρίες περιηγητῶν καὶ ὁδοιπόρων. Ἀπὸ τὴ μετανάστευση καὶ ἐγκατάσταση Ἑλλήνων Φιλ)πολιτῶν σὲ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τὸ φερμάνι τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐξαρχίας (1872). Ἀπὸ τὴ Βερολίνεο συνθήκη 1878 πού ἀνεγνώρισε μειονοφηφίες. Ἀπὸ τὸν ὀργανικὸ νόμο, πού ἀνεγνώριζε τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπίσημη. Καὶ τέλος ἀπὸ τὶς σφαγὲς τῶν Φιλ)πολιτῶν στὴν ἐπανάσταση.

τισμένοι, λένε *αφόρητο* τὸ πνευματικὸ ζυγὸ τοῦ Πατριμορχείου καὶ γὰρ ἄτερο κί' ἀπὸ τὸν Τουρκικόν. Οἱ Βούργαροι γιὰ ν' ἀποδείξουν τὶς ψευτικὰς ιστορικὰς τοὺς ἔρευνες ἀληθινὰς, χρησιμοποιοῦν κάθε εἶδους μέσο, ἀρκεῖ τὰ ποτέλεσμα νά ναι ἀγαθόν. Παράδειγμα τὸ θέμα: οἱ Θρακικὰς τέχνες.

Οἱ Θρακικὰς τέχνες. Ἔτσι καὶ ὁ Φίλωφ (ποῦ στάλθηκε στὸν Ἄδην πρὸ λίγα χρόνια), ἐπιστήμονας γνωσιότητος στὴν Εὐρώπῃ ἀπὸ τὶς μελέτες του τὶς ἀρχαιολογικὰς, γραμμικὰς πάντα στὴ Γερμανικῇ, δὲν ἐδίστασε νὰ μιλήσει καὶ γιὰ τὶς Θρακικὰς τέχνες στὴ Θράκη, τὴν ξυλογλυπτικὴ λ. γ. καὶ τὴ γλυπτικὴ¹⁾ καὶ τὶς ἄλλες χειροτεχνίας, ποῦ εἶναι Βουλγαρακικὰ καθὼς ἰσχυρίζεται.

Πλημμύρισαν τὰ μουσεῖα τοὺς ἀπὸ Ἑλληνικὰ ἀγάλματα, ἀπὸ ἀνάγλυφα, ἀπὸ εὐρήματα γενικὰ Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ κί' ἀπὸ Ἑλληνικὰ νομίσματα καὶ χιλιάδες ἐπιγραφὰς, ποῦ θαμβώνουν τὸ θεατὴ καὶ μελετητὴ, ἀλλ' αὐτοὶ ὄλ' αὐτὰ τὰ παρέρχονται καὶ ὁμιλοῦν περὶ Θρακικῆς πανάρχαιας τέχνης, ποῦ εἶναι βέβαια κατ' αὐτοὺς *Βουργαρικῇ*. «Δὲ νομίζουμε νὰ ὑπάρχει τέχνη ποῦ νὰ γεννήθηκε στὴ Θράκῃ καὶ νὰ ἐξελίχθηκε σύμφωνα μὲ τὸν ἐθνικὸ χαρακτῆρα, τὴ ζωὴ, τὰ ἥθη κίθιμα καὶ τὴν εἰσὴ πρὸς τὸ καλὸ κί' ὠραῖο τῶν Θρακῶν», φωνάζει ὁ μακ. Ἀποστολίδης. (Θρακικὰ τόμος ΙΣ'). Κι' ἀλήθειαν οἱ Θρακῆς παρέμειναν στάσιμοι στὸν πολιτισμό, αἰσθησὴ τοῦ καλοῦ δὲν εἶχαν, γιατί ἡ ζωὴ τοὺς ἦταν πρωτόγονη, καὶ βάρβαρη τὰ ἔθιμά τοὺς, ποῦ τὰ κρατοῦσαν γερά καὶ δὲν ἀποχωρίζονταν, γι' αὐτὸ καὶ δὲν καλλιέργησαν τὶς τέχνες καθὼς δὲν καλλιέργησαν καὶ τὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστῆμες. Κάποια ἰδέα τοῦ καλοῦ βέβαια εἶχαν οἱ Θρακῆς καὶ κάποια βάση νὰ ἐκδηλωθῇ εἴτε στὴ τέχνη εἴτε στὸ λόγο, αὐτὴ ὅμως δίχως ἀμφιβολία πνίγηκε πρῶτα ἀκόμα στὴ γέννησὴ της, γιατί ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦταν ἐνεργητικὴ καὶ σαγηνευτικὴ. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐμπαινε ἀκράτητα στὴ Θράκῃ μὲ τὶς πολυάριθμες Ἑλληνικὰς ἀποικίας στὰ παράλια καὶ οἱ Θρακῆς ἐπικοινωνοῦσαν τῶρα ἀκατάπανστα μὲ τοὺς Ἕλληνας ἕως ὅτου στὰ Μακεδονικὰ χρόνια ἄρχισε γιὰ πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς αἰτίαις νὰ τοὺς ἐπιβάλλεται τόσο, ὥστε σὲ τρεῖς τέσσαρες αἰῶνες πρὸ ἀργά, στὸν καιρὸ τῆς Ρωμαιοκρατίας, τοὺς βροῖσκουμε τέλεια ἑξελληνισμένους. Τέχνη βέβαια δὲ μπορεῖ νὰ λογαριασθῇ ἡ τέχνη τῶν προϊστορικῶν καὶ μουσοληπτῶν Θρακῶν, ποῦ ὅπως λένε οἱ μῦθοι, ἦταν ἀρκετὰ πολιτισμένοι, ἀφοῦ μάλιστα νόμιζαν πὼς αὐτοὶ ἔπλασαν τὴ θρησκεία, τὴν ποίηση καὶ μουσικὴ στὴν Ἑλλάδα. Τὰ δημορικὰ ἔπη μὲ θανμασιὸ μνημονεύουν τῆς τέχνης τοὺς δείγματα, ξίφη ἀσημοδουλεμένα, ποτήρια πανάρχαια κ.λ.π. Αὐτὴ ὅμως ἡ τέχνη ἦταν προελληνικὴ, ποῦ μπῆκε στὴ Θράκῃ ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο μὲ τὴν ἐπικοινωνία. Οἱ ἀρχαιολόγοι λένε

1) Ἀρχιτεκτονικὸς τύπος σπιτιοῦ Φιλ(πόλεως). Βλ. Ἡ Φιλ(πόλις) ἐπὶ Τουρκοκρατίας ΙΘ' αἰῶνα § 5 καὶ § 6 Μ. Ἀποστολίδου ὑπῆρξε Θρακικὴ τέχνη, Θρακικὰ, καὶ ἰδίου ξυλογραφία καὶ τορνευτικὴ, Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τ' τ. σ. 62-63, 64, σημεῖωση.

πὼς ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἄρχισε νὰ μπαίνει στὴ Θράκη ἀπὸ τὸν Ε΄ π.Χ. αἰῶνα, πού τὸ μαρτυροῦν τὰ νομίσματα τῶν βασιλιάδων τῶν Ὀδρουσῶν. Οἱ ἀνασκαφές στὴ Θράκη ξεσκέπασαν πολλὰ καλλιμάρμαρα χτίρια, ναοὺς, θέατρα, στάδια, πού δείχνουν πὼς Ἕλληνες ἦταν οἱ ἀρχιτέκτονες καὶ οἱ τεχνίτες καὶ πὼς ἀπὸ τὰ πλαστικά ἔργα, τὰριστουργήματα μπῆκαν στὴ Θράκη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἢ τὰκαμαν στὸν τόπο Ἕλληνες γλύπτες, μόνο δὲ τὰ βανουσουργήματα ἀπὸ Θραῶκες τεχνίτες, πού δὲν εἶχαν καμμιά καλαισθησία. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη λάμπει παντοῦ ἔξωρα πάνω στοὺς καλλιμάρμαρους ναοὺς καὶ στάγάλματα τῶν θεῶν, στίς ἀχτὲς καὶ τὰκρογιάλια τῆς Θράκης, ὅπου οἱ ἀποικίες καὶ κληρουχίες. Ἀφοῦ λοιπὸν δὲν ὑπῆρχε Θρακικὴ τέχνη, δὲν ὑπάρχουν καὶ τὰ μνημεῖα της. «Ἄρα, λέγει ὁ μαχητικὸς Ἀποστολίδης, Θρακικὴ ἀρχαιολογία εἶναι ἕνας γεωγραφικὸς ὅρος κι' ὄχι ἔθνικὸς, γιατί σημαίνει ἐπιστήμη, πού ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἀνευρισκόμενες ἀρχαιότητες στὴν ἀρχαία χώρα τῶν Θρακῶν, δηλαδὴ τεχνικὰ μνημεῖα ἄσχετα μὲ τὴν προέλευσή τους καὶ τὴν ἀναφορά τους σὲνα ὠρισμένο ἔθνος». Καὶ ὅμως ὁ Φίλωφ, ὁ σφαγέας τῶν Θρακῶν καὶ Μακεδόνων ὡς πρωθυπουργὸς καὶ ἀντιβασιλέας τῆς Βουργαρίας, πού δίκαια σφάγηκε κι' αὐτός, καταπιάστηκε νὰποδείξῃ πὼς ὑπάρχει Θρακικὴ τέχνη γιὰ τὸν ξεχωριστὸ τύπο τῆς δουλειᾶς καὶ τὴν ἀνάπτυξή της, χωρὶς καμμιά ξένη ἐπίδραση. Καὶ τὸ ἐπιχειρεῖ αὐτὸ ἐξετάζοντας μερικὰ μνημεῖα πού περιώθησαν ἀπὸ τὸν Δ΄ αἰῶνα π. Χ. καὶ προσπαθεῖ μὲ τὴν Βουργαρικὴ κακοπιστία του νὰ βρῆ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Θρακικῆς τέχνης. Κι' ἄλλος Βούργαρος, ὁ παλαιοντολόγος R. Ρορροφ, ὑποστηρίζει ὅτι ὑπῆρχε Θρακικὴ τέχνη καὶ ἀντικείμενα πρῶτης χροῖας καὶ πάνω σὲ κοσμήματα. Αὐτὸ τὸ συμπεραίνει ἀπὸ πόρπες, πού βρέθηκαν σὲ τάφους μέσα σὲ Θρακικοὺς τύμβους. *Ὁ κλασσικὸς ὅμως Ἑλληνισμὸς*, ἐπιλέγει καὶ αὐτός, *ἐπιδρώντας, δὲν ἀφῆκε νὰ προχωρήσῃ ἡ τέχνη αὐτὴ*. Ἐπιμένουν, ὅτι στὴ Θράκη ὑπῆρξαν οἱ προβούλγαροι, πὼς ὑπῆρξε Θρακικὴ τέχνη, ἄρα προβουργαρικὴ, καὶ σ' ἄλλα ἀτελείωτα ψευδολογήματα.

Ἡ λαογραφία. Ἀλλὰ καὶ ἡ *λαογραφία* ὄχι λιγώτερο συντρέχει καὶ βοηθεῖ στὴν ἀπόδειξη ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης ἐπικρατοῦσε παντοῦ στὴ χώρα καὶ ὅτι ὁ χαρακτήρας τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ εἶχε ὅλα τὰ ψυχικὰ στοιχεῖα πού δείχνουν τὴν ἐπικράτησή τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐπάνω του. Ἡ λαογραφία εἶναι ὁ καλύτερος καθρέφτης τῆς ψυχῆς τῶν λαῶν.

Ἡ Θράκη ὑπῆρξε χώρα ἀνέκαθεν πλουσία σὲ λαογραφικὰς ἐκδηλώσεις. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ξεχωρίζει γιὰ τὰ περίεργά της ἔθιμα, γιὰ τὰ θέσμιά της, τὸ λαϊκὸ της δίκαιο, τὶς συνήθειές της, τὶς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες της. Τὰ περίεργα ἔθιμα τῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Θρακῶν εἶναι ἄπειρα. Τὸ λαϊκὸ τους δίκαιο, τὸ ἀγροτικὸ, τὸ ἐπαγγελματικὸ εἶναι κατὰ παράδοση τὸ ἴδιο μὲ κείνο πού ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον στὴ Θράκη. Οἱ Θραῶκες περιέσωσαν μέσα στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου πολλῶν αἰῶνων, ὅλες τὶς συνή-

θεις τῶν παλαιῶν, ὅλες τὶς προλήψεις, ὅλα γενικὰ τὰ θέσμιά τους, πὺν τόσο θαυμαστὰ τὰ περιέγραψε στὸ βιβλίον του τὰ «*Θέσμια τῆς Θράκης*» ὁ μακαρ. Ἄρθεοπαγίτης Στ. Σακελλαρίδης. Ἔτσι πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ χαρακτήρας τοῦ Θρακιώτη μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες παραμένει ἀναλλοίωτος, τὰ χαρακτηριστικὰ ἀμετάβλητα, πὺν μᾶς δίνουν ἔκτυπο τὸν τύπον τοῦ Θρακὸς ἀπὸ τότε ὡς σήμερον. Ἐπομένως ἂν θέλουμε νὰ μιλοῦμε γιὰ τὴ συγγενείαν μας μὲ τοὺς παλιοὺς προγόνους μας Θραῖκες, πρέπει νὰ προστρέχουμε στὴ λαογραφία τῆς Θράκης, ὡς τὴν καλλίτερη πηγὴ, γιὰ νὰ ντλήσουμε τὰ στοιχεῖα, πὺν μᾶς δείχνουν τὶς ὁμοιότητες καὶ τὶς διαφορὰς τῆς φυλῆς μας.

Στὴ λαογραφία θὰ προστρέξουμε γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς, πὺν αἰῶνες κυλᾶ ἢ ἴδια κιὰπαράλλαχτη μέσα στὸ κλίμα τὸ τραχὺ τῆς Θράκης, πὺν τὸν χειμῶνα εἶναι πολὺ κρύο, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι εὐχάριστο. Πάνω στὰ βουνά της, στὶς πεδιάδες της τὶς εὐφορες, στὰ δάση της, ἢ ζωὴ αἰῶνες κυλοῦσε ἢ αὐτὴ μῶσες κιὰν παρεμβλήθηκαν δυσκολίες καὶ ἐμπόδια. Μέσα ἀπὸ κάθε λαγκαδιά, μὲς ἀπὸ κάθε πηγὴ, ἀπὸ κάθε ρομανὶ ξεφυτρῶνει κιὰπὸ μιὰ μυθολογικὴ συμβολικὴ παράσταση. Ἔτσι οἱ πηγὲς καὶ τὰ ποτάμια ἀκόμα εἶναι ἢ χαρὰ τῶν νεράϊδων, τὰ πυκνόδασα μέρη κατοικίες Σατύρων καὶ Διονύσων καὶ Μαινάδων. Ἐκεῖ ἀκόμα ὡς τὰ χιτὲς ὁ Διόνυσος ὁ Βάκχος περιέτρεχε ἀνάμεσα στὰμπέλια καὶ τὸ κρασί σκοθοῦσε τὸ μεθύσι καὶ τὸ ὄργιο. Μέσα στὶς ἐπιβλητικὰ καὶ ποιητικὰ κοιλάδες ἐτελοῦντο ἀκόμα χιτὲς τ'Αναστενάγια, —οἱ Διονυσιακὰ καὶ ὄργιαστικὰ τελετὰς, πὺν περισώθηκαν τόσοις αἰῶνες κατὰ παράδοση κι' ἀποτελοῦν, ὅπως διδάσκουν οἱ σοφοί, τὴ βάση καὶ τὴν πηγὴ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἀρχαίου θεάτρου —καὶ τὰ Δημήτρια καὶ τὰ Διονύσια ').

Μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκη στὰ 1922 ἐξέλιπε στὴ χώρα αὐτὴ ἢ τέλεση τῶν πανάρχαιων ἐορτῶν, ὅπως τὰ Διονύσια (Ἀδριανούπολη), τὰ Δημήτρια (Ὁρτάκιον), τ'Αναστενάγια (Κωστή) κ.λ.π. Καὶ ὅμως ἢ Βουλγαρικὴ ἀναισχυντία καὶ τὴ συμφορὰ μας αὐτὴ τὴν καρπώθηκε. Τὰ μέρη αὐτὰ δυστυχῶς τὰ κατέλαβε ἢ Βουλγαρία καὶ εἶναι ἢ ἐπαρχία Ἀγαθουπόλεως καὶ ἢ ἐπαρχία Διτίτσης—Ὁρτακιοὶ στὴν κοιλάδα τοῦ Ἄρδα. Ἀποκλειστικὰ λοιπὸν κιὰδιάντροπα οἱ Βούλγαροι οἰκειοποιήθηκαν καὶ τὰναστενάγια κιἐξακολούθησαν τὴν τέλεσίν τους, καλώντας Γερμανοὺς καὶ Γάλλους καὶ τὰ φωτογράφησαν κῆκαμαν καὶ ἀνακοινώσεις σὲ Γερμανικὰ περιοδικὰ καὶ τέλος τὰ ὄπερετοποίησαν καὶ τὰ μελοποίησαν καὶ τὰνέβασαν καὶ στὴ σκηνὴ ὡς καθαρὰς βουλγαρικὰς ἐορτὰς. Εἶναι δὲ ἰσχυρίζονται, πανάρχαιες Θρακικὰς Βουλγαρικὰς συνήθειες μέσα στὴ Θράκη, πὺν σημαίνουν πὺς ἢ Θράκη δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ χώρα Βουλγαρικὴ.

1) Βλ. Ἄρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΕ' Πολυδ. Παπαχριστοδούλου, Τ' Ἀναστενάγια κ.λ.π. ἀπὸ σ. 265—367.

Ἀλλὰ ἡ συγκριτικὴ λαογραφία Ἑλλήνων καὶ Βουργάρων ἀποδείχνει ξάστερα ποιοῦ λαοῦ ὑπῆρξαν τελετὲς ὀργιαστικὲς τὰναστενάρια καὶ ποιοὶ ἐπέδρασαν συντριπτικὰ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται καὶ ἄλλη καταγγελία τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὶς προσπάθειές τους αὐτές.

Ἀπὸ τῆ συγκριτικὴ λαογραφικὴ μελέτη στὶς γεννήσεις, ἀρραβῶνες, γάμους, κηδεῖες, μνημόσυνα, χοροὺς, ἔθιμα, ποὺ μεταδόθηκαν στὴ Φιλίππουπολη στοὺς μέτοικους Βουργάρους ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, κώμεις καὶ κομπολόεις, καταφαίνεται ἡ ἑλληνικότητα τῆς πολιτείας αὐτῆς,—ποῦ σήμερα Βουργαροκρατεῖται—στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας. Μὲ τὴ λαογραφία ξεχωρίζουμε τέλος τί εἶναι δικό μας καὶ τί ξένο κι ὡς ποῦ μπορεῖ νὰ πλῶνουμε τὶς διεκδικήσεις μας.

Ἡ ἑλληνικότης Βορ. Θράκης. Καὶ ὅμως ὁ Ἑλληνισμὸς δοκίμασε χειρότερα καὶ καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Βουργάρους εὐθὺς ἀπὸ τὴ συγκρότησή τους σὲ τρίτο κράτος ἐλεύθερο, ὅπως γνωρίζουμε, στὰ 1878. Καὶ κυρίως δοκιμάστηκε ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βορείου Θράκης, τῆς αὐτόνομης Ἄν. Ρωμυλίας, ποῦ ὁ ὀργανικὸς τῆς Νόμος εἶχε κατοχυρώσει τὴν ἀπόρροπη ζῶν καὶ λειτουργία τῶν 86 Κοινοτήτων του, μὲ τὴν ἐλευθερία του τὴ γλωσσικὴ καὶ τὴ σχολικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξαρτησία. Ὁ Ἑλληνισμὸς αὐτός, ποῦ πέρασε ζῶν δραματικὴ ὡς τὰ 1906, ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἀπὸ χιλιάδες χρόνια, καθαρὸς, ἀκμαῖος ἀσκῶντας τὸ ἐμπόριο, τὴ βιομηχανία ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ θαλάσσιου πλούτου μὲ τὴν ἐπικὴ ψαρική του, ποῦ τόσο θαυμασιὰ περιγραφή τῆς ἔχω δημοσιέψει στὸ Ἀρχεῖο Θράκης τοῦ γιαιτροῦ Ἀναγνώστη Παρασκευοπούλου¹⁾. Διατηροῦσε, συγκροτημένος σὲ ἐξάφια καὶ κοινότητες, ἐκπαιδευτήρια, νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, συσσίτια, οἰκοτροφεῖα. Ἦταν ὀργανωμένος σὲ σωματεῖα καὶ συλλόγους καὶ ἐξασκοῦσε στὴ χώρα μεγίστη ἐκπολιτιστικὴ δύναμη. Εἶχε μετὰ τὸ σχίσμα ὁ μητροπολίτες, 86 μεγάλες κοινότητες, 11 μοναστήρια, 146 πατάδες καὶ καλογήρους, 66 σχολεῖα, 166 καθηγητὲς καὶ διδασκάλους καὶ 8 χιλ. μαθητὲς καὶ μαθήτριες. Αὐτὰ ἀναφέρει ἡ ἐπίσημη στατιστικὴ καὶ τὸ ὑπόμνημα στὴν Ὑψ. Πύλῃ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου στὰ 1906, τὴ χρονιά τοῦ προξικολήματος²⁾. Ὁ Ἑλληνισμὸς αὐτός διωγμένος ἔφτασε στὴ μητέρα Ἑλλάδα. Ἡ πονετικὴ μάννα σκούπισε τὰ δάκρυά του, ἀλλὰ τίποτε ἄλλο δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐπιτύχει γιὰ τὴν ἐπανόρθωση τοῦ μεγάλου ἀδικήματος.

Γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ αὐτὸ ὁ κόμης *Καλλάλη*, ὁ Αὐτορο-οὔγγρος ἀντιπρόσωπος στὴν Ἐπιτροπὴ ποῦ κατήρτισε τὸν Ὄργανικὸ Νόμο τῆς αὐτόνομης Ἄν. Ρωμυλίας, διεκήρυξε τὰ ἑξῆς μιλώντας γιὰ τὸν καθορισμὸ καὶ τῆς Ἑλλ. γλώσσας ὡς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἐπίσημες γλώσσες τῆς ἡγεμονίας: «*Επι-*

1, Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Β'.

2) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 1906.

μένω, εἶπε, νὰ δοθοῦν τὰ ἴδια δικαιώματα στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὄχι μόνο γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀνέφερε ὁ συνάδελφός μου (ὁ Ἄγγλος δηλ.) ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία κυριάρχησε σαυτὸν τὸν τόπο χρόνια καὶ χρόνια, ἀλλ' ἐπίσης γιατί οἱ ἐδῶ Ἕλληνες κατέχουν πολὺ μεγαλύτερο πνευματικὸ πολιτισμὸ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Τὰ σχολεῖα τους εἶναι πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῶν δύο ἄλλων Ἑθνῶν. Ποῦ νὰ τὰ ποδώσουμε τοῦτο, δὲ θέλω νὰ ἐξετάσω τις αἰτίες. Ἄλλ' εἶναι γεγονὸς ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦν ὄχι μόνο ἓνα στοιχεῖο πολιτισμένο, ἀλλὰ καὶ κατάλληλο νὰ μεταδώσει τὸν πολιτισμὸ του στοὺς ἄλλους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν εἶναι πρέπον νὰ γνησθῶν. Ἄν λοιπὸν ἀποφασίσουμε νὰ ποκλείσουμε τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα θὰ πράξουμε μιὰ διπλῆ ἀδικία. Πρῶτα ἀπέναντί τους καὶ δεῦτερο ἀπέναντι τῆς χώρας αὐτῆς». Αὐτὰ εἶπε γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Βορείου Θράκης.

Στὸν 10' αἰῶνα διδάσκονταν μαζὶ μὲ τὴ Βουργαρικὴ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ στὸν Τύρναβο, Σιστόβιο, Σαυιάκοβο, Κάρλοβο, Σούιλα, Ρουχτσούκη, Καλόφερο, Κότσελ, Ἀβράδαλα, ὅπου λειτουργοῦσαν ἑλληνικὰ Σχολεῖα ἰδιαίτερα. Ὁ Albert Dumont λέγει τὰ ἑξῆς γιὰ τις σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουργάρων: «Ἐπάσχει μιὰ πολεμικὴ μεταξὺ βουργάρων καθηγητῶν καὶ μορφωμένων Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ πατέρες των κατοικοῦσαν μόνοι ἐπὶ μακρὸν τὴν Θράκην πρὶν ἢ ἔλθουν οἱ Σλαῦοι. Οἱ Βούλγαροι ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Θράκες τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος ἦταν Σλαῦοι καὶ ὅτι δὲν ἔχουν παρὰ σλαυικὸν αἷμα στὶς φλέβες των. Τὰ πορίσματα ὡς τώρα εἶναι ἐλάχιστα ἐπιστημονικά. Οἱ Σέρβοι εἶναι σαφέστεροι καὶ ἀξιολογώτεροι: «Τὰ δημοτικὰ τους τραγούδια εἶναι περίπου ἡ μόνη φιλολογικὴ παραγωγή τῶν Βουλγάρων. Μερικὰ δημοσιεύθηκαν στὴν Πέστη, Μόσχα, Βελιγράδι, μερικὰ ἐπαναλαμβάνονται κάθε μέρα μὲ τὸν ἦχο φλάουτου τῆς σβίρκα ἢ τὴν τριχορδὴ gousla. Σαυτὲς τις συνθέσεις ἂς μὴ ζητοῦμε καμιὰ ἰδιότητα ποὺ σχηματίζει τὴν ὄραιότητα τῆς resmas τῆς Σερβίας ἢ τῶν τραγουδιῶν (tragoudia) τῆς νέας Ἑλλάδος».

«Οἱ Βούλγαροι δὲν ἔχουν ἥρωες ἐθνικούς. Φαίνονται πὼς δὲν ἔχουν κανένα πόθο. Καὶ ὅμως ἡ φυλὴ αὐτὴ κατέχεται ἀπὸ δυνατὰ πάθη. Εἶναι ἀργή, κλεισμένη μέσα της καὶ γυρίζει καὶ ξαναγυρίζει στὴ σκέψη ποὺ τὴν κατέχει. Τὰ τραγούδια τους διηγοῦνται μὲ συμπάθεια ἄγριες ἀπανθρωπίες, ζωογραφίζουν πτώματα κομμένα σὲ κομμάτια, ἀποκεφαλισμούς, σταμνιὰ γεμάτα ἀπὸ αἷμα ἀκόμη θερμό. Ὁ Ἕλληνας δὲ σταματᾷ σὲ παρόμοιες εἰκόνες. Συναντώντας τες στρέφει τὰ μάτια».

Ὁ Μιστ. Ἀπστολίδης δικαιολογεῖ τὴν ὑπαρξὴ τῶν Βουργάρων στὴ Θράκη ὡς ἑξῆς, ἀπαντώντας στὴν τσοχητῆ ἐπίκριση τοῦ Θεοφανοῦ:

«Τὸ πατριαρχεῖον οὐδεμίαν ἐποιεῖτο διάκρισιν φυλῶν οὐ μόνον σεβόμενον τὸν ἔθνισμὸν παντὸς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν του κυριαρχίαν ὑποκει-

μένου λαοῦ, ἀλλὰ καὶ διαφυλάττει εἰς αὐτὸν πάντα τὰ στοιχεῖα, διὰ τῶν ὁποίων ἐκάστη ἐθνικότης συντηρεῖται. Ὅθεν οὐ μόνον ἐσεβάσθη τὴν γλῶσσαν πάσης ἐθνότητος, ἀλλὰ καὶ διαφύλαξε καὶ περιεφρούρησεν αὐτὴν παρασχὼν εἰς τοὺς ὑστεροῦντας ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ τῇ πνευματικῇ ἀναπτύξει τὰ μέσα τῆς προόδου καὶ τῆς πρὸς ἐθνικὴν αὐθυπαρξίαν συγκροτήσεώς των. Ἐνεκα λοιπὸν τοῦ κοσμοπολιτικοῦ του τούτου πνεύματος οὐδέποτε ἐσκέφθη νὰ ἐπιβάλῃ, ὡς ἐν τῇ Ἄψει ἐγένετο, μίαν τινα γλῶσσαν, ἰδιάζουσαν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπάσας καταλλήλους ἔκρινε πρὸς τοῦτο καὶ τὴν πτωχείαν ἐνίων αὐτῶν θεραπεύουσα ἀνέπτυξε καὶ διεμόρφωσεν αὐτάς διὰ τῶν λειτουργῶν του, ἵνα μὴ ὑστερῶσιν αὐταὶ ἐν τῇ σαφηνείᾳ τῆς διερμηνεύσεως τῶν δογματικῶν ἐννοιῶν. Ἐκ τοῦ πνεύματος τούτου ὁρμώμενον τὸ Πατριαρχεῖον ἐξεχριστιάνισε μὲν καὶ τοὺς Βουλγάρους ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἐνεργείας πρὸς ἑξελληνισμόν των»¹⁾).

Συμπέρασμα. Ἐπ' ὅσα ἐξεθέσαμε ἐπιτίθω πὼς μποροῦμε νὰ βγάλουμε τὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Θράκης. *Ἡ ἱστορία, ἡ ἐθνολογία, ἡ ἀρχαιολογία, ἡ λαογραφία, οἱ ἀναδιφήσεις ἐγγράφων καὶ κωδίκων, ἡ δημιουργικὴ ζωὴ τῶν ἐσναφίαν, οἱ τέχνες, οἱ περιηγητές, οἱ ἀνασκαφές, τὰ νομίσματα καὶ γενικὰ ἢ ἀποκάλυψη τόσων Ἑλληνικῶν θησαυρῶν, τὰ ἥθη κῆθιμα καὶ τὰ θέσμια*²⁾ ἀποτελοῦν τὰ λαμπρὰ τεκμήρια, ὅτι ἡ Θράκη ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρξε σῶλος τοὺς αἰῶνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας Ἑλληνικῆ καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικότης αὐτὴ οὐδέποτε ἐξέλιπε ὡς τὰ σήμερα παρ' ὅλη τὴν διείδυση τῶν Βουργάρων καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν καὶ τὴν μετανάστευση ἀπὸ τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς ὅλης Θράκης καὶ ὅτι οὐδέποτε ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ ἐπιστήμονες κερυνητές, παρὰ μόνον ἀπὸ τοὺς κακόπιστους καὶ ψευδολόγους ἐχθροὺς μας, πὸν μάχονται μετὰ τὸ ψέμα καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπάτην, νὰ δημιουργοῦν παντοῦ καὶ πάντοτε δικαιώματα καὶ ἀξιώσεις καὶ ἐντυπώσεις, πὸν ἀπατοῦν τὴν κοινὴν γνώμη τῶν ξένων καὶ νὰ μᾶς ἀφαιροῦν τὰ ἱστορικὰ καὶ ἐθνολογικὰ μας δικαιώματα. Κάθε γωνία στὴ Θράκην μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξὴν καὶ τὸ πέρασμα τῆς φυλῆς μας ὄχι μόνον στοὺς ἱστορικοὺς καὶ Βυζαντινοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ σαυτὴν ἀκόμα τὴν Τουρκοκρατίαν πρὸς παντός.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὁ Ἑλληνισμὸς παρ' ὅλες τὶς Τουρκικὰς διώξεις καὶ τὴν ἀπάνθρωπὴν δουλείαν συσπειρωμένος γύρω στοὺς κοινοτικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς του ἄρχοντας ἔδειξε ποιά εἶχε ζωτικότητα καὶ ποιά ἔκταση κατεῖχε μέσα στὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ποιά δύναμη οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ εὐρωστίαν καὶ δράσιν ἐκπολιτιστικὴν, ὥστε νὰ κυριαρχήσῃ καὶ τοῦ κυδάρχου

1) Μ. Ἀποστολίδου. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. Η' τόμ. σ. 69

2) Σπ. Χ. Σακελλαριάδης, Πόλεις καὶ Θεσμια τῆς Θράκης, Ἀθήναι 1929 τόμ. Α'.

λαοῦ σῶλη τῆ Θράκη καὶ ν' ἀποτελῆ τὸ λαμπρότερον στοιχείο τῆς αὐτοκρατορίας, ὅταν ἡ Βουλγαρική φυλὴ ἀφανῆς καὶ ἀσήμαντη δούλευε στὰ χτήματα τῶν Τούρκων, καὶ ζοῦσε μιὰ ζωὴ κτηνώδη καὶ ἀθλία, πὺν τὴν ἔφοιγε σάφρανεα τόση, ὥστε νὰ ζῆ ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ σκέπη τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου ὡς Ροῦμ-μιλέτ, καὶ οἱ περαστικοὶ ξένοι νὰ μὴ μποροῦν νὰ τοὺς ξεχωρίσουν ὡς φυλὴν ἑξέωρη καὶ ὑπαρκτὴ καὶ νὰ τοὺς σημειώσουν στὰ ὀδοπορικά τους. Ξεχωριστὴ φυλὴ καὶ ὑπαρκτὴ ἐμφανίζεται στὰ 1882, ὅταν καὶ ἀπετέλεσε ἴδιαν κοινότητα στὴ Φιλιππούπολη καὶ ὅταν ἀποχωρίσθησαν καὶ τὰ μέλη τῶν ἐπναφίων καὶ ἀπετέλεσαν καὶ αὐτὰ ἴδια βουλγαρικὰ ἐσνάφια. Τοῦτο ἔφερε καὶ τὴ διάλυση τῶν συντεχνιῶν γενικὰ στὴ Βόρειο Θράκη ¹⁾.

1) «Οἱ Βούλγαροι ἀπεχώρησαν ἀπὸ τῆς Ἑλλ. Ὁρθ. Κοινότητος καὶ συνέπηξαν ἴδιαν Κοινότητα με ἐκκλησίες καὶ σχολεῖα μόνο στὰ 1882», λέγει ὁ Μ. Ἀποστολίδης. Βλ. Ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδ. κοινότης. Φιλίππου § 4. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τόμ. ΙΓ'.

Β' Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ
ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΕΙΔΑΝ ΟΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ

Α' Μέσα στο σκοτάδι τῶν εἰδήσεων, πού σκεπάζει τὴν Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα, οἱ περιηγητὲς ἀποτελοῦν φωτεινὸ σημεῖο μὲ τὰ ὀδοιπορικά τους, ὅπως φωτεινὰ σημεῖα ἀποτελοῦν οἱ κώδικες τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων καὶ τὰ κατάστιχα τῶν ἑσναφίων καὶ οἱ κώδικες τῶν μητροπόλεων καὶ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τίς πηγὲς αὐτὲς ἀντλοῦμε λίγο φῶς γιὰ νὰ μελετήσουμε κι' ἀποκαλύψουμε μερικὲς πτυχὲς τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα σ' αὐτὰ στηρίζεται γιὰ νὰ μᾶς δώσει μερικὰ νήματα τῆς ζωῆς τοῦ δύσμοιρου ἔθνους, γιὰτὶ αὐτὴ μᾶς φανερῶνει στοιχεῖα πολὺ ἐνδιαφέροντα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῶν τετρακοσίων χρόνων τῆς δουλείας, πού εἶναι τόσο πολὺτιμα γιὰ νὰ στηρίξουμε τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἐνας χάρις τοῦ 16ου αἰῶνος ἀτελής, μ' ὅλες τίς ἀτέλειές του καὶ τὰ σφάλματά του, πάλι ἀποτελεῖ γιὰ μᾶς ἓνα φῶς, ἔστω καὶ ἀσθενικό. Ἐνα σημεῖωμα περιηγητῆ, ἓνα σημεῖωμα χρονικὸ στὸ περιθώριο τοῦ ἱεροῦ βιβλίου ἀπὸ ἓναν ἱερέα, εἶναι πολυτιμότερο καὶ χρησιμώτατο κι' ἀπὸ μιὰ πηγὴ γεωγραφικὴ ἢ ἱστορικὴ, γνωστοῦ συγγραφέα τῆς Τουρκοκρατίας, γιὰτὶ τὸ σημεῖωμα αὐτὸ προέρχεται ὄχι ἀπὸ χρονικογράφο, ἀλλ' ἀπὸ ἄνθρωπο πού ἔζησε τὸ περιγραφόμενο ἢ ἀναγραφόμενο γεγονός, καὶ τὸ σημειῶνει σὰν ἐπισκέπτῃς «ἐξ αὐτοψίας».

Τὴν Ἑλληνικὴ κατάσταση τὴν διαπιστώνουμε κι' ἀπὸ ἄλλες πηγές, ἀλλὰ σημαντικώτερες γιὰ τὸν ἐρευνητὴ εἶναι τὰ κείμενα τῶν ξένων περιηγητῶν ἀπὸ τὰ 1453. Περιηγητὲς πού ἐπεσκέφθηκαν τὴν Ἑλλάδα στὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀνεξαρτησίας της, μὲ τίς περιηγητικὲς μαρτυρίες τους ἀποτελοῦν συμπλήρωμα καὶ διόρθωση τῶν συγκαιρινῶν τους ἱστορικῶν, πού γιὰ διαφόρους λόγους περιέπεσαν σὲ προφανεῖς καὶ σκόπιμες ἀναξιοπιστίες γιὰ τὴν ἔλλειψη ἀντικειμενικότητας. Ὡστε ὁ ἱστορικὸς ὅπως καὶ ὁ ἀρχαιολόγος μπορεῖ νὰντλήσῃ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ περιηγητικὰ κείμενα, ἀπὸ τίς εἰκόνες, τὰντίγραφα, πού παραθέτουν, καὶ τὰ μετὰλλια καὶ νομίσματα ¹⁾ καὶ τίς ἀξιόλογες ἀρχαιολογικὲς πληροφορίες, πού χρησίμεψαν νὰ συγκρατήσουν τὸ νῆμα τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαιοτήτων.

Ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς μαθαίνουμε τὴν ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων πάνω στοὺς Τούρκους, στὸ διοικητικὸ καὶ στρατιωτικὸ σύστημα, λ. χ. στὰ τουρκικὰ λουτροὰ—πού εἶναι Βυζαντινὴ κληρονομία—ὅπως καὶ στὰ σχολεῖα τῶν Ντερ-

1) Βλ. Ἑλ. Βουραξέλη, ὁ βίος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κλπ. σ. 116.

βισάδων. Βέβαια πάντοτε δὲν εἶναι ἀμερόληπτοι καὶ μπορεῖ νὰ διαιρεθοῦνε σὲ φιλέλληνες καὶ μισέλληνες, πού ἀπεδείχθησαν τέτοιοι γιὰ λόγους συμφεροντολογικοῦς ἢ προσωπικοῦς. Ἄλλοι ἀποδίδουν στὸν Ἑλληνα ὑπεροχὴ συγκρίνοντάς τον μὲ τὸν ὀκνηρὸ καὶ θαλασσόφοβο Τοῦρκο, τὸν ἄγριο κι' ἄπιστο Ἀλβανό, τὸ θαρραλέο καὶ ἡμιβάρβαρο Σλαῦο καὶ τὸν ἀκόλαστο Ρουμᾶνο, κιᾶλλοι τὸν κατεβάζουν στὰ Τάρταρα ἀπὸ μισελληνισμό ὡς ἄστατο, φιλόδοξο, καὶ ἐκδικητικὸ, ὅπως ὁ Edmond About. Ἀπὸ τέτοιους ἀξιόπιστους περιηγητὲς ἀντιλοῦμε καὶ γιὰ τὴ Θράκη πληροφορίες ἀξιόλογες καὶ ταπεινές, σημαντικὲς καὶ ἀξιοπρόσεχτες.

Τέτοιες περιηγήσεις δημοσιέψαμε καὶ στὰ Θρακικὰ καὶ στὸ Ἀρχεῖο Θράκης καὶ δὲν εἶναι λίγες. Ὁ μακ. Μ. Ἀποστολίδης γράφοντας τρία κεφάλαια τῆς ἱστορίας τῆς Φιλ(π)όλεως τοῦ 17ου, 18ου, 19ου αἰῶνα, ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς ἀντλεῖ εἰδήσεις ἀξιόλογες, πού λίγο πολὺ μᾶς ρίχνουν φῶς μέσα στὸ σκοτάδι τῶν εἰδήσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γιὰ τὸν Θρακικὸ Ἑλληνισμό').

Οἱ θανάσιμοι ἐχθροὶ μας Βούργαροι ἔχουν δουλέψει στὸ θέμα τοῦτο πολὺ καὶ δίκαια μποροῦν νὰ καυχῶνται, γιὰτι καὶ ἡ Ἀκαδημία τους ἔχει νὰ παρουσιάσει ὄγκο ἐργασίας πολύτιμο σὲναν τόμο μὲ τὸν τίτλο : «La population de la Turquie et de la Bulgarie Sofia 1915». Εἶναι ἐργασία τοῦ Δρος Nicola W. Michoff καὶ ἔκδοσις τῆς Academie Bulgare des sciences, ἐνῶ ἡ δική μας Ἀκαδημία, δυστυχῶς, δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξει τίποτε.

Τέτοια συγκεντρωμένη ἐργασία ἡμεῖς δὲν ἔχουμε ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἐργασίαις φιλοτίμων Ἑλλήνων. Ὁ Κ. Σάθας μελέτησε περιηγητικὰ κείμενα, ἀλλὰ οἱ ἱστορικοὶ μας, πού ἔλαμψε κιᾶστραψε τὸνομά τους, δὲν τὸν ἀκολούθησαν. Ὁ Κλῶν Στέφανος χρησιμοποίησε γιὰ πηγὲς κείμενα περιηγητικὰ καὶ συστηματικώτερα ὁ Καράλης Ἀλέξ. καὶ ὕστερον ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλου γράφοντας τὴν ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀξιοσημείωτο καὶ περισπούδαστο εἶναι τὸ βιβλίον τῆς κ. Ἑλ. Βουραζέλη «Ὁ βίος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν» Ἀθῆναι 1939. Τὸ συνιστοῦμε σὲ κάθε Ἑλληνα, πού θᾶθελε νὰ μάθῃ τι εἶπαν στὰ χρόνια τῆς δουλείας γιὰ τὴν Ἑλλάδα οἱ Γάλλοι περιηγητὲς.

Ἐπίσης ἀξιόλογο εἶναι καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ν. Ἀρβανιτάκη : «Quelques temoignages sur l'Hellénité de la Thrace Recueillis par G. Arvanitakis Genève 1919» πού ἀποσποῦμε στὴν παρακάτω ὑποσημείωσις κατάλογο ἀπὸ περιηγητὲς').

1) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΑ', ΙΒ'.

2) *Corneille le Brun, Voyage au Levant 1714. Page 64.—Rodosto—Perinthus—Heraclée* (σ. 27—32).

Lady Mary Monague, Lettres sur la Turquie (σ. 33—36).

G. A. M. *Résumé géographique de la Grèce et de la Turquie d'Europe, Paris 1826* (σελ. 37—44).

Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἐργασία μου ἄς ἀποτελέσῃ ἓνα ἄλλο βοήθημα στὴν ἔρευνα καὶ κατανόηση τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνικοῦ προβλήματος καὶ ἄς χρησιμεύσῃ γιὰ τὴ διαφώτιση δικῶν μας καὶ ξένων γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ δίκαιά μας στὴ χώρα αὐτή, πὺ μέσα στοὺς αἰῶνες οὐδέποτε ἔχασε τὴν Ἑλληνικότητά της, γιὰτὶ ποτίστηκε μὲ ἀληθινὰ ποτάμια ἀπὸ αἷμα γιὰυτὸ τὸ ἀγαθό.

Β' Στοὺς μαύρους αἰῶνες τῆς δουλείας, καὶ μάλιστα στὸν ΙΣ', ΙΖ', ΙΗ', πὺ ὁ Ἑλληνισμὸς περνοῦσε τόσο δύσκολα, πολλοὶ περιηγητὲς ξένοι, Ἄγγλοι, Σουηδοί, Γάλλοι, Αὐστριακοί, πηγαίνοντας στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ γυρίζοντας, περνοῦσαν μέσ' ἀπὸ τὴ Θράκη. Στὰ σημειώματά τους σημείωναν τί ἔβλεπαν στὸ πέρασμά τους, ἀκόμα καὶ τὶς ἐντυπώσεις τους. Σὲ

Nicolo de Nicolat del Delfinato, Le Navigation et Viaggi nella Turchia en Anversa MDLXXVI (σ. 16—21).

Voyage de Levant par le sieur des Hayes fait par le commandement du roy en l'année 1621 (σ. 22—25).

H. K. Description, Géographique et Historique de la Turquie d'Europe par ordre alphabétique pour suivre les opérations de la guerre actuelle imprimé a Strasbourg chez Levrault 1828 (σ. 45—46).

R. Walsh, Voyage en Turquie et a Com)ple 1828 (σ. 47—56).

James Duncan, The Modern traveller a populare description Turkey 1830 London.

Viconte de Morcellos, Souvenirs de l'Orient Paris 1839 tom. II p. 538.

Dr A. Grisebach, Reise durch Rumelien und nach Brussa 1839. Vol II auf Seite, p. (102—137).

Ami Boué, La Turquie d'Europe 4 vol. Paris 1840. vol. II p. 20, vol. I 41, 151, 163.

Blanqui, Voyage en Bulgarie en 1841 Paris 1843 p. 209.

Dimiltri Stephanou, Slaves et Grecs devant la Turquie Paris 1861 page 8—34.

Albert Dumont, Souvenirs de la Roumélie 1858 σ. 74—94. (Βλ. μετάφρ. Ἄρχεῖο Θρ. Θησ. τόμ. Θ').

Ahmed Djevad, Connaissances Suffisantes (générales) qui se rapportent à l'empire Ottoman 1873

Flisée Reclus, Géographie Universelle 1876.

F. Bianconi, Ethnographie et Statistique de la Turquie d'Europe et de la Grèce 1877.

Eduard Stanford. Carte ethnologique de la Turquie d'Europe et de la Grèce 1877 Paris (σ. 103—116).

Sutherland Meuziee, Turkey old and new 1883 London (σ. 119—125).

Almanach officiel Turc 1824, publié par l'Imprimerie du vilayet d'Adrianople (σ. 128—129).

Conte Angelo de Cubernatis, La Bulgarie et les Bulgares 1899.

Giovanni Amadori Virgili, La gestione Rumeliota et la Politica Italiana 1908 (σ. 134—137).

τέτοια ὀδοιπορικά καὶ περιηγητικά χρεωστοῦμε μερικὲς φτωχὲς μὰ ἀξιόλογες πληροφορίες πού ἔχουμε γιὰ τὴ Θράκη μέσα στὰ μαῦρα καὶ σκοτεινὰ αὐτὰ χρόνια τῆς δουλείας. Αὐτὲς μᾶς ρίχνουν λίγο φῶς νὰ δοῦμε καμμιά πτυχή τῆς βασιανισμένης ζωῆς τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ¹⁾.

Ὁ Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή, Τοῦρκος ὀδοιπόρος, πού γεννήθηκε στὰ 1610 καὶ πέθανε στὰ 1689²⁾, ταξίδεψε στὴν Κριμαία, σὴν τὴν Ἀνατολή, τὸ Ἰράκ, τὴ Δαμασκό, τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν Ἀραβία καὶ τὴν Αἴγυπτο ὡς τὴν Νουβία καὶ μετὰ ξεχωριστὴ ἀποστολὴ ὡς τὴν Περσία. Στὸν καιρὸ τοῦ Μεχμέτ Δ' (1642—1693) ταξίδεψε στὴ Ρωμυλία, στὶς γῶρες τῆς Ρουμανίας, Σερβίας, Βουργαρίας, Ἑλλάδος, ὡς καὶ στὴν Κρήτη καὶ κατόπι ἀποσπάσθηκε σὲ διάφορες πρεσβεῖες καὶ σὲ διπλωματικὲς ἀποστολὰς τοῦ Σουλτάνου καὶ περιηγήθηκε τὸ πλιότερο τῆς Εὐρώπης, Αὐστρίας, Οὐγγαρίας, Ὀλλανδίας, Δανίας, Σουηδίας, Πολωνίας, Ρωσσίας. Τὰ ταξιδιά του βάσταξαν σαράντα χρόνια καὶ τὶς ἐντυπώσεις του τὶς περιγράφει στὸ μεγάλο του σύγγραμμα ἀπὸ δέκα τόμους. Οἱ ἐξ' ἀπ' αὐτοὺς δημοσιεύθηκαν πρῶτα καὶ κατόπι καὶ οἱ ἄλλοι 4. Σαυτοὺς μέσα περιγράφει μετὰ ζωηρὰ χρώματα καὶ λεπτομέρειες κάθε τι πού εἶδε κιᾶκουσε στὶς πολυετῆς περιηγήσεις του σαυτὲς τὶς γῶρες καὶ νόμισε ἀξιοση-

1) Τέτοιοι περιηγητὲς εἶναι πολλοί : α) Ὁ Καπουτιῖνος Robert de Dreux, Voyage en Turquie et en Grèce (1669) ἔκδ. Pernot Hubert, Paris 1923 καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ Γάλλου Πρέσβευς De la Haye-Ventelet, στὰ 1666 (Θρακικά τ. Α' σ. 106 κέξ.), β) ὁ Bertrundon de la Broquiere 1443 (Θρακικά τ. Α' σ. 116 κέξ.), γ) Γουλιέλμος Ἰώσηπος Grelot 1680 (Θρακικά τ. Α' σ. 326 κέξ.), δ) Robert Walsh (1772—1852) (Θρακικά τ. Δ' σ. 57 κέξ.), ε) Michel Eneman (1709—1746) (Θρακικά τ. Δ' σ. 64 κέξ.), ς) Παῦλος Ζαμτζόγλιου 1746 (Θρακικά τ. Δ' σ. 65—67 κέξ.), ζ) Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή 1610—1679 (Θρακικά τ. Δ' σ. 112, Ε' σ. 179, Θ' σ. 23, Ζ' σ. 153), η) Struve 1822 (Θρακικά τ. IB' σ. 249—252), θ) George Kappel 1831 Θρακικά IB' σ. 252—254), ι) Μαρκήσιος Torcy 1706—13 (Θρακικά τ. IB' σ. 259), ια) I. Baron de Tott 1733—93 (Θρακικά τ. IB' σ. 260), ιβ) Viquesne 1828 (Θρακικά IB' σ. 263), ιγ) G. F. Abbott 1674—81 (Θρακικά ΙΓ' σ. 65 κέξ.), ιδ) A. Viquens nel (Θρακικά ΙΓ' σ. 409 κέξ.), ιε) Abraham Damon (Θρακικά ΙΕ' σ. 163 κέξ.)—ις) Adam Wennern 17 αί.), ιζ) Heinrich Rantzoven 17 αί.), ιη) Ἀβδουλάχ Χατζή Κάλφας 17ον αί.), ιθ) Raul Taffernern 1665), κ) Riccaut 1665), κα) Conte de Marsigli 1669—1700, κβ) Paul Lucas 1707, κγ) Vicomte de Marcelle 1840 (Ἀρχεῖον Θράκης τ. Γ' σ. 148 κέξ.), κδ) Κουης de Cayles 1672—1765, κε) Robert Pococke 1740 (Ἀρχεῖον Θράκης τ. Ε' σ. 271 κέξ.), κς) Lady Mary Wontley Montague, Lettres sur la Turquie, κζ) John Covel 1675, κη) S. Luzignat (Κοσμοπολίτου) : Letter to Fordyce London 1788 (τόμ. Ι' σ. 94—96), κθ) Struve History of the Embassy from Petesburg to Con)ple 1793, λ) Pouqueville, Voyage 1798—1801, λα) H. Bearbron 1819, λβ) Captain Adolfus Stade 1829, λγ) Captain Charles Colaille Fraukland 1829, λδ) Georges Kappel 1831, λε) M. von Tiez 1836 (ὄλου αὐτοῖ Θρακικά τ. ΙΗ' σ. 324 κέξ.), λς) Albert Dumont, 1868. ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν Ρουμेलίαν (Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Ι' σ. 281—302).

2) Βλ. Θρακικά τ. Δ' σ. 113, Ε' σ. 169, Θ' σ. 23, Ζ' σ. 153.

μείωτο ἀπὸ κοινωνική, θρησκευτική, ἀρχαιολογική, ἱστορική, γλωσσική, στατιστική, ἐπιγραφική κλπ. ἄποψη μὲ γλῶσσα σαφῆ κιὰπλῆ τῆς ἐποχῆς του. Μέσα στὶς περιηγήσεις περιέλαβε καὶ τὴ Θράκη, στὰ 1078 ἐγίρας, δηλ. στὰ 1667 μ. Χ. Ζωγραφίζει μὲ περιγραφὰς μακρὰς τὴν Ἀδριανούπολη¹⁾, περιγράφει τὸ φρούριο «ἄνω Διδυμότειχο» τὰξιοθέατα τοῦ Διδυμοτείχου, προσθέτοντας ὅτι στάμπελια καὶ τοὺς κήπους του ὠριμάζει τὸ μαῦρο σταφύλι, εὐγευστο καὶ εὔχυμο. Περιγράφει τὸ φρούριο τῶν παλαιῶν Φερρῶν, τὸ φρούριο τῆς Σηλυβρίας, τὰρχαῖο φρούριο τῆς Τυρολόης, τοῦ Λουλέμπουργακζ (Ἀρκαδιούπολη) καὶ τόσα ἄλλα μέρη. Οἱ περιγραφὰς του γύρω πάντοτε στοὺς πιστοὺς καὶ τὰ τζαμιά τους, τὰ σχολεῖα καὶ τὰ φτωχοκομεῖα καὶ νοσοκομεῖα τους. Γιὰ τοὺς φτωχοὺς γκιαουρηδες (τὸν φακίρ φουκαρά λαὸ) πολὺ λίγα ἀναφέρει μὲ περιφρόνηση. Γενικὰ ὁ ἀναγνώστης νιώθει πόσο βαρεῖα ἦταν ἡ θέση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ μαύρη αὐτὴ περίοδο τῆς δουλείας του.

Ὁ Καπουτσιῖνος *Robert de Dreux*²⁾, (στὰ 1666), λέγει ὁ Στίλπων Κυριακίδης, μέσα στὴ φτώχεια εἰδήσεων, πὺν ἔχουμε γιὰ τὰ σκοτεινὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας εἶναι πολύτιμος γιὰ τίς πληροφορίες του. Δὲ μᾶς λέγει βέβαια καὶ πολὺ σπουδαῖα πράγματα, γιὰτὶ περαστικὸς ὅπως ἦταν, δὲν εἶχε, ὅπως ὅλοι τὸν καιρὸ νὰ ἐξετάσει μὲ προσοχὴ τὸν τόπο μας καὶ νὰ δώσει ὀλόκληρη τὴν εἰκόνα του. Περωνώντας γι' ἄλλες δουλειὲς συνήθως οἱ περιηγητὲς καὶ τὸ πλείοτερο μὲ διπλωματικὰς ἀποστολὰς, στὸ δρόμο τους πάνω σημείωναν ὅ,τι ἔβλεπαν, ὅ,τι τοὺς ἔκανε κάποια ἐντύπωση. Γιαυτὸ καὶ οἱ πληροφορίες τους δὲν εἶναι συστηματικὰς καὶ πολλὰς φορὰς ὄχι καὶ πολὺ σωστὲς. Δὲ σημειῶνουν καλὰ τί ἀκοῦν, οὔτε τὰ ὀνόματα, πὺν τὰ παραμορφῶνουν ἢ καὶ παρεξηγοῦν ὅ,τι τοὺς πληροφοροῦν. Εἶναι εὐπιστοὶ στὶς ἀφηγήσεις τῶν ντόπιων, πὺν πάντα δὲν τοὺς λένε ἀλήθεια, καὶ τερατολογοῦν καὶ μοναχοὶ τους. Μῶλ' αὐτὰ κοντὰ στὸ τίποτε οἱ πληροφορίες πὺν βρῖσκουμε στὰ ταξιδιώτικὰ τους βιβλία εἶναι κάτι τι, ὄχι βέβαια ἀνεξέταστες καὶ χωρὶς προσοχὴ καὶ κάποια κριτικὴ.

Οἱ πληροφορίες συνήθως τῶν περιηγητῶν ἢ ταξιδιωτῶν σχετίζονται μὲ τοὺς τόπους πὺν βρῖσκονται πάνω στὸ δρόμο τοῦ ταξιδιοῦ τους, ὅταν πᾶνε λ.χ. στὴν Κωνσταντινούπολη. Γιὰ τὴ Θράκη δυὸ μεγάλοι δρόμοι ὑπάρχουν, πὺν ὀδηγοῦν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη στὴν Πόλη. Ὁ ἕνας ἀπὸ τὴν Ἐγνατία δηλ. ἀπὸ τὸ Δυρράχιο - Θεσσαλονίκη - Κωνσταντινούπολη μὲς' ἀπὸ τὴ Θράκη, καὶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη. Καὶ τῶρ' ἀκόμα αὐτοὺς τοὺς δυὸ δρόμους ἀκολουθοῦν τὰ ταξίδια. Ἐναν ἅπ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους ἀκολούθησε ὁ

1) Περιγραφή Ἀδριανουπόλεως, βλέπε Θρακικά τ. Β', Ἰγνατίου Σαράφου σ. 66—82 καὶ Κυρίλλου Σ' Ἀδριανοπούλιτου σ. 83—86 καὶ μετάφραση ἀπὸ τὸν Ενλίτσα στὰ Θρακικά τ. 1Ε' σ. 1—54.

2) Βλ. Θρακικά τ. Α' σ. 160 Στίλπ. Κυριακίδου καὶ ὁ βίος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν 1939, Ἀθήναι σ. 174 κέξ. Ἐλ. Βουραζέλη.

Γάλλος πρεσβευτής στα 1669 de la Haye - Vantelet πηγαίνοντας από την Κωνσταντινούπολη στη Λάρισα, όπου βρίσκονταν ο Σουλτάνος. Πήγαινε ο πρεσβευτής να ταχτοποιήσει μερικές γαλλικές υποθέσεις, σχετικές με τα πρόνομοια των ξένων στην Τουρκία και μέσα στη συνοδεία του είχε και τον πνευματικό της πρεσβείας, ένα συγγενή του καπουτσίνο τον Robert de Dreux, ¹⁾ που καθώς ήταν φιλοπερίεργος βρήκε ευκαιρία να ταξιδέψει και σ'άλλα μέρη της Τουρκίας εκτός από την Κων)πολη. Συνόδευσε τον πρεσβευτή και στην 'Αδριανούπολη. Βέβαια ο de Dreux δεν ανήκει στην τάξη των μεγάλων περιηγητών, όπως είναι ο *Belon Pierre*, (*Les observations de plusieurs singulariter et choses memorables trouvées en Geèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie.* "Εκδ. Α'. Paris 1555 και Β'. 1558 και 'Ελ. Βουραζέλη, ο βίος του 'Ελλ. λαού κατά την Τουρκοκρατίαν Τεύχος Α'. 'Αθήνα 1939, σ. 203 και 204), ή ο *Tournefort* Pitton de, (*Relation d'un Voyage au Levant* τ. 2 Paris 1717. Βλ. "Όμως είναι περίεργος και φιλομαθής και προσεχτικός και πολύ ενδιαφέρεται για τ' αρχαία και όπου τ' απαντήσει, δεν αφήνει να του διαφύγουν ²⁾). 'Ενδιαφέρεται για την σύγχρονη κατάσταση των κατοίκων και μ'αξ δίνει και γιαυτή χρήσιμες πληροφορίες. 'Ετσι μ'αξ περιγράφει την 'Αδριανούπολη, την Κων)πολη, τὰ ιστορικά της μνημεία και τὰ σαράγια της, την Χαλκηδόνα, τὸ Βόσπορο και μιλεί για ὅλες τις πόλεις που συναντᾶ ἀπὸ τὴ Σηλυβρία ὡς τὴν Καβάλλα. Για τὴ Θράκη οἱ πληροφορίες του ἔχουν ἀρκετὴ σημασία, γιατί μ'αξ δίνουν ὄχι μονάχα τὴ γενικὴ εἰκόνα τῆς χώρας, μὰ και μερικὲς ἀρκετὰ σημαντικὲς πληροφορίες για πόλεις, πὺ και σήμερα εὐημεροῦν και ἀκμάζουν, καθὼς και γι' ἄλλες ἔρημες πια κι' ἀκατοίκητες.

Περωνώντας τὸς Τσεκμετζέδες και τὴ Σηλυβρία ἐπισκέφθηκε ὁρθόδοξο ἐκκλησία, ὅπου εἶχε λείψανα ἁγίου πὺ τὸν ἐλάτρευαν πολὺ, και τὴ Ραιδεστό (Rodosto), πόλη ὡραία και ἐμπορικώτατη, πὺ συγκοινωνοῦσε κανονικὰ με τὴν Πόλη—και φαίνεται πὼς και τότε εἶχαν σημαντικὴ ἐμπορικὴ κίνηση. Πέντε ὁλόκληρες μέρες περπατοῦν τὸν 'Εβρο χωρὶς νὰ βροῦν καμμιὰ σημαντικὴ πόλη, παρὰ μόνο πεδιάδες με ἄφθονο κυνήγι, πράγμα πὺ μαρτυροῦ πόσο ἔρημος ἦταν ὁ τόπος. Περνοῦν τὸν 'Εβρο, φτάνουν στη Βήρα (Φέρες), ἐπισκέπτονται τὸ τζαμί, πὺ εἶναι μιὰ ἀπὸ τις ὁμορφες ἐκκλησίες πὺ ἔχουμε και πὺ τὴν περιέγραψε ὁ κ. 'Αν. 'Ορλάνδος ³⁾. 'Απὸ κεῖ πᾶνε και στη Μάκρη και Γκιουμουλτζίνα (Gymurzina).

'Ο περιηγητὴς μ'αξ μιλεί για τὸ Περιθῶρι (Peritory), τὴ Μπουροῦ. 'Η πολιτεία αὐτὴ και τότε ἀκόμα, συνεχίζει ὁ Κυριακίδης, ὅπως και στα χρόνια

1) Βλ. 'Ελ. Βουραζέλη. 'Ο βίος του 'Ελλην. λαού κλπ. σ. 158 και 175.

2) 'Ελ. Βουραζέλη αὐτοῦ σ. 106 και σ. 265—268.

3) Θρακικά τ. Δ' 'Ορλάνδος 'Αν. Τὰ Βυζαντινὰ μνημεία τῆς Βήρας.

τοῦ *Belon* εἶχε κατοίκους, ἔλεινοντες ὁμως κιᾶξιοδάκρυτους, πού θυμούνταν τὸ παλιότερό της ὄνομα Περιθῶρι δηλ. Περιθῶριον καὶ βεβαιώνει τὴν παράδοση τοῦ de Dreux πού μιλεῖ γιὰ τὶς αἰτίες τῆς δυστυχίας τῶν κατοίκων πού δεινοπαθοῦσαν ἀπὸ ἐπιδρομὲς τῶν πειρατῶν.

«Τὴν πρώτη μέρα τοῦ ταξιδιοῦ μας φτάσαμε—ἀρχίζει ὁ de Dreux,— στὸ Τοπτσιλάρ, ὅπου βρήκαμε καλὸ καὶ φτηνὸ κρασί, κέπειδῆ θέλαμε νὰ ἐξακολουθήσουμε τὸ δρόμο μας καὶ τὴ νύχτᾳ πήραμε μαζί μας ἓνα Χατζῆ 1)». Ξεχωριστὴ προσοχὴ δείχνει στὰ θρησκευτικὰ στοιχεῖα τῆς Θράκης. Ὁφελιμώτατες δὲ εἶναι οἱ παρατηρήσεις του γιὰ τὶς πόλεις τῆς Βορ. Ἑλλάδος, πού τὶς πέρασε στὸ ταξίδι του γιὰ τὴ Λάρισα.

Ἐνας ἄλλος ὁ de *Bertrandon de la Broquière* (*Voyage d'Oultramer et retour de Jherusalem en France* κλπ. 1432) 2) διέσχισε τὴ Θράκη καὶ μᾶς δίνει ἐνδιαφέρουσα περιγραφή γιὰ τὴν κατάστασι στὶς πόλεις πού πέρασε. Τὸ χειρόγραφό του σώζεται στὴ βιβλιοθήκη τῶν Δουκῶν τῆς Βουργουνδίας. Διηγεῖται λοιπὸν πῶς ἔφυγε ἀπὸ τὴν ξακουσμένη Πόλη στὶς 23 τοῦ Γενάρη 1443 μὲ τὴ συντροφιὰ τοῦ Βενέδικτου Νιτέ Φουρλίνο, πρεσβευτῆ τοῦ Δούκα τοῦ Μιλάνου στὴν Τουρκία. Μαζί του ἦταν κῆνας εὐπατριδῆς, ὁ Zehan Visconte, πού κιαυτὸς ὑπηρετοῦσε τὸ Δούκα τοῦ Μιλάνου. Μιλεῖ γιὰ τὰ Ἄθυρα (Athyra), ἄλλοτε καλὴ πολιτεία, πού οἱ Τοῦρκοι τὴν κατέστρεψαν κιαυτὴν ὀλότελα, ἂν κείχαν ἓνα πολὺ ὀχυρὸ πέραμα, γιὰτὶ ἡ θάλασσα προχωρεῖ στὴν ξηρά... Στὴν πολιτεία αὐτὴ ἀκόμα μένουσιν Ἕλληνες, προσθέτει. Ἀπὸ κεῖ πηγαίνει στὴ Salubrie (Σηλύβρια) πού εἶναι τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Κων)λεως. «Εἶναι μιὰ πολιτεία, λέγει, πού οἱ Τοῦρκοι δὲ μπόρεσαν νὰ τὴν πάρουν, ἂν καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς θάλασσας δὲν εἶναι δυνατὴ». Φτάνει κατόπι στὴν Chorlou (Τσορλοῦ) ὅπου κατοικοῦν Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι. Ἀπὸ κεῖ στὸ Misterio (Μυστύριο) μιὰ πολιτεία σὲ κλειστὴ καὶ μικρὴ τοποθεσία. Τὴν κατοικοῦν μονάχα Ἕλληνες, ἔξιν ἀπὸ ἓνα Τοῦρκο, πού τοῦ τὴν ἔχει χαρίσει ὁ Σουλτάνος. Κατόπι φτάνει στὸ Λουλὲ - Βουργακᾶζ, ὅπου κατοικοῦν μόνο Τοῦρκοι.

Περιγράφει τὶς ὁμορφες πεδιάδες μῦλα τὰγαθὰ τῆς φύσεως καὶ τὰ μέτρητα ποτάμια πού εἶδε σὲ ἑπτὰ μέρες ἀπὸ τὴν Πόλη ὡς τὴν Ἀδριανούπολη. Εἶναι πολὺ καλὴ πολιτεία, ἢ καλύτερη, ὅπως λέγει, ἀπὸ ὅσες ἔχουν οἱ Τοῦρκοι στὴν Ἑλλάδα. Περιγράφει τὸ Διδυμότειχο (Dimotique) ὡς ἀρκετὰ καλὴ πολιτεία, ὅπου βρῖσκεται μεγάλο κιᾶραιότατο κάστρο πάνω στὸ βουνὸ περίπου στρογγυλὸ καὶ ἔχει ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά τὸ ποτάμι. Τὸ μικρὸ πύργο μεταχειρίζονται, λέγει, γιὰ θησαυροφυλάκιο οἱ Τοῦρκοι. Ἀπὸ κεῖ,

1) Χατζῆδες ἦταν ἄνθρωποι πού κουβαλοῦσαν ἓνα φανάρι γιὰ νὰ φωτίζουν τὸ δρόμο.

2) Θρακικὰ τόμ. Δ' σ. 106 κέξ. καὶ Ἑλ. Βουραξέλη ὁ βίος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κλπ. σ. 234.

ἀφηγείται, πῶς πῆγε στὰ Υρσαλα (Ύψαλα) καλὴ πολιτεία μὰ γκρεμισμένη. «Ἀπὸ κεῖ πῆγα στὴν Αὐπε (Αἶνο) ποὺ στὸν καιρὸ τῆς Μεγάλης Τροίας ἦταν τρανὴ καὶ εἶχε βασιλιά». Σημειώνει τὴ Μάκρη, τὴ Γκιουμουλιζίνα, τὸ Periton, τὴν Τραϊανούπολη καὶ τὴ Βήρα. Ταξίδι δηλ. πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ πληροφοριακὸ.

Ἄλλος περιηγητὴς ταξιδιώτης στὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰῶνα ὁ Γουλιέλμος Ἰώσηπος *Grelot*. Ἐπεσκέφθηκε τὴ Θοράκη (καὶ τὸ ἔργο του δημοσιεύτηκε στὰ 1680) συνοδεύοντας τὸ βασιλικὸ γιατρὸ καὶ ἀρχαιολόγο Vaillan καὶ περιγράφει τὴν τότε Ἡράκλεια ¹⁾. Ἡ πολιτεία αὐτὴ μῆλο τῆς τὸν ξεπεσμό, 150 χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλωση, διατηροῦσε ἀκόμο πολλὰ λείψανα καὶ σημάδια τῶν περασμένων μεγαλειῶν τῆς ²⁾. Μιλεῖ γιὰ τὴν τοποθεσία τῆς πολιτείας, γιὰ τὰ θερεῖπιά της, γιὰ τὸ λιμάνι της, γιὰ τὸ ἀμφιθέατρό της, ποὺ «ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ἑπτὰ θαύματα τοῦ κόσμου», γιὰ τὶς ὑδροποθῆκες, γιὰ τὰ σπίτια, θέατρα, τὰ κομματιασμένα ἀγάλματα, γιὰ τὰ βῆθρα της, γιὰ μιὰ ἐπιγραφή στὸ Σεβῆρο ἐντοιχισμένη στὴ μητρόπολη, γιὰ τὸ μητροπολιτικὸ ναὸ, γιὰ τὰδεῖα σπίτια, ποὺ τὰφῆκαν κέφυγαν οἱ Ἕλληνες γιὰ νὰπαλλαγοῦν ἀπὸ τὶς πιέσεις τῶν Τούρκων, (ποὺ διαρκῶς τοὺς συκοφαντοῦν), γιὰ τὸ λιμάνι, γιὰ τὰ προϊόντα τῆς Ἡρακλείας κλπ. Πληροφορίες δηλαδὴ πολὺτιμες καὶ περισπούδαστες γιὰ μιὰ πόλη πανάρχαια καὶ ιστορικὴ.

Ὁ *Robert Walsh* ³⁾ (στὰ 1772-1852) (*Voyage en Turquie et a Conople* μετάφρ. ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ) χρημάτισε ἐφημέριος δυὸ φορὲς τῆς Ἀγγλικῆς Προσβείας στὴν Κων/πολη. Μὲ τὰ μάτια του εἶδε τὴν κρεμάλα τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε', τοῦ μητροπολίτη Δέρκων στὰ Θεραπεία, καὶ τὸν ἐξανδραποδισμό τῆς Χίου. Εἶναι ἓνας προσεχτικὸς παρατηρητὴς. Τὸ ταξίδι του φαίνεται νὰ ἔγινε στὰ 1827. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περιγραφή τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν, γιατί μιλεῖ καὶ γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς πόλεως λέγοντας τὰ ἑξῆς: «Ἰδρυσαν (οἱ 40εκκλησιῶτες) σχολὲς ἀλληλοδιδασκτικῶ συστήματος, ὅπου διδάσκεται ἡ ἀρχαία Ἑλληνική, τὸ δὲ ἀλληλοδιδασκτικὸ σύστημα θὰ ἐφαρμοσθῆ σ'ἄλλη μεγαλύτερη σχολή, ὅπου διδάσκεται ἡ ἀπλοελληνική. Ὁ νεώτερος αὐτὸς τρόπος τῆς διδασκαλίας εἶναι πολὺ πιὸ ἀξιοπαρατήρητος στὴν πόλη αὐτὴ, καθότι μόνο μιὰ ἄλλη σχολὴ ὑπάρχει στὴν Τουρκία ποὺ ἔγινε δεκτὸ τὸ σύστημα αὐτό». Καὶ προσθέτει ἀκόμο γιὰ τὸνομα τῆς πόλεως λέγοντας: «Τόσο ἀντίθετο εἶναι τὸνομα Kırklezi μὲ τὰ πράγματα, ὥστε ἂν καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς εἶναι τόσο πολυάριθμος, δὲν ἔχει ἐκκλησία καὶ δὲ μπόρεσε, ὕστερα ἀπὸ ἀπανωτὲς αἰτήσεις, νὰ πάρει ἄδεια

1) Περιγραφή Ἡρακλείας. Ἀρχεῖο Θρ. Θησ. τ. ΙΑ': Περιηγήσεις σ. 232-236.

2) Βλ. Θρακικὰ τ. Α' σ. 326 κ. ἑξ. Περιγραφή τῆς Ἡρακλείας βλέπε καὶ *Cornille le Brun: Voyage au Levant 1714* σ. 64-66.

3) Θρακικὰ τόμ. Δ' σ. 57 κ. ἑξ.

για νὰ χτίσει μιὰ ἐκκλησία ἰ)». (Βλ. G. Arvanitakis, L'Hellénité de la Thrace Genève 1919). Ἐπειτα ὀμιλεῖ γιὰ τὸ Λουλέ - Μπουργκάς, καὶ μᾶς δίνει μιὰ καλὴ εἰκόνα τῆς ἀγγειοπλαστικῆς. Στὸ Καριστερὰν περιγράφει τὸν φόνου τοῦ Ἄγγλου Wood. Γενικὰ μᾶς σημειώνει πράγματα, ποὺ ἄλλοι δὲν τὰ εἶδαν περνώντας ἀπὸ κεῖ, ὅπως ὁ Dr Clarke, δεκατέσσερα χρόνια προ-
 τήτερα. Καὶ μᾶς σημειώνει ἀκόμα τὴν ἐρήμωση τῆς Θράκης, τὰ ἦθη τῶν χωρικῶν καὶ τὴ φιλοξενία του. Ἀλλὰ καὶ ἡ περιγραφή τοῦ *Michel Eneman* (1709) γιὰ τὶς Σαραντακκλησιᾶς εἶναι ἐνδιαφέρουσα, ὅπως καὶ τοῦ *Παύλου Ζαμτζόγλου* (1716) στὸ ταξίδι ἀπὸ τὴν Πόλη στὴ Στοκχόλμη μαζί με τὸν πρεσβευτὴ Edward Carleson, ποὺ λέγει πὼς στὶς Σαρανταεκκλησιᾶς μάταια μὲν ἀνεζήτησαν ἀρχαιοτῆτες, ἀλλ' ἡ πολιτεία εἶναι ὠραία καὶ μεγάλη.

Οἱ πιὸ κύριες εἰδήσεις στὸ 13' αἰῶνα γιὰ τὴ Φιλιππούπολη εἶναι οἱ ἀκόλουθες ἰ) Ὁ *Adam Wennern* τὴν ἐπεσκέφθηκε στὰ 1616 καὶ γράφει τὰ παρακάτω : «Ὅταν φτάσαμε πιά στὴ Φιλιππούπολη μᾶς προῦπάντησαν πολλοὶ καβαλλάρηδες, καὶ μᾶς συνώδεψαν. Στὶς 8 π.μ. μπήκαμε στὴν πόλη. Κατελύσαμε σὲ Τουρκόσπιτο, πάνω στὸ ποτάμι Ἐβρος, ποὺ τώρα τὸν λένε Μα-
 ρίτσα καὶ ποτίζει τὴν πεδιάδα μετὰ τὰ καλλιεργημένα ρύζια. Στὶς 24 τοῦ μηνὸς περάσαμε ἐδῶ τὴ μέρα μας. Ἡ Philirporoli, ποὺ οἱ Τούρκοι τὴν λένε Philibbe χτίστηκε πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Φίλιππο τὸ Μακεδόνα καὶ πατέρα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ξαναχτίσθηκε δὲ κατόπι ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο καίσαρα Φίλιππο, ποὺ κατέλαβε τὶς χῶρες τοῦτες κιῶνομάστηκε ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν δυονῶν. Τὰ ἐρειπωμένα τεῖχη πάνω στοὺς βραχώδεις λόφους καὶ τὰνάχτορα καθὼς καὶ οἱ παλιοὶ ναοὶ τῶν αἱρετικῶν (ὀρθοδόξων) καὶ οἱ ἐκκλησοῦλες μαρτυροῦν τὸ ἀξιοθέατο τῆς πανέμορφης κάποτε πολιτείας στὴν εὐφορη καὶ μεγάλη κιὰπὸ φαειροὺς λόφους περιτριγυρισμένη πεδιάδα. Ἡ πόλη αὐτὴ ἦταν χτισμένη σ' ἐπίκαιρη θέση, τώρα ὅμως δὲν ἔχει τεῖχη κἔχει τὸ μέγεθος τῆς πόλεως τῆς ἱερῆς αὐτοκρατορίας Nördlingen. Ἐχει μερικὲς ὠραῖες ἐκ-
 κλησιᾶς ἱμαρέτ, καραβὰν σεράγια, χαμάμια κἔνα - μπεζεστένι. Πάρθηκε ἀπὸ τὸν Σουλτάνου Μουράτ τὸν Α' στὰ 1362. Τώρα κατοικεῖται ἀπὸ Ἕλληνας, Βουργάρους Παυλικιάνους ἰ), Ραγουζαίους, Τούρκους καὶ Ἑβραίους, ποὺ ἀσχολοῦνται πλεῖστον σὲ μικροεμπόρια.

Ἄλλος, ὁ *Heinriche Rantzoven*, (Den-Kwürdige Reisebes chrei-

1) Γιὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως βλ. Χρ. *Μελισσηνοῦ*. Θράκη καὶ Σαρανταεκκλη-
 σία ἔτος 1881.

2) Βλ. *Μ. Ἀποστολίδου* ἀνέκδοτη Ἱστορία Φιλ)λεως κεφ. 13' αἰῶνα. Βλ.
 Ἄρχεῖο Θρακ. Ἰστορ. τόμ. 1Α' σ. 16 κ. ἐξ. Βλ. καὶ Albert Dumont Souvenirs de
 la Roumelie 1868 σ. 92·93, περὶ Στενιμάχου βλέπε μετὰφρ. Ἄρχεῖο Θράκης τόμ.
 Γ' περιηγήσεις σ. 301·302.

3) Εἶναι οἱ σλανόφωνοι Παυλικιᾶνοι, ποὺ κατοικοῦσαν μαζί με τοὺς Ρα-
 γουζαίους ἐμπόρους πάνω στὸ δρόμο πρὸς τὴν Πόλη ἀνατολικά, καὶ τοὺς ἔπηρε γιὰ
 Βουργάρους ἐξαιτίας τῆς ὀμιλίας τους.

bung nach Jerusalem, Cairo in Aegypten und Con)pel 1704 Hamburg), πέντε χρόνια πιδ άργά στο ταξίδι του περνώντας άπό τή Φιλίππούπολη γράφει : «Στις 27 Σ)βρίου 1623 ή συνοδεία μας έφτασε στη Φιλίππούπολη (Philippopole). Τά γύρω τής πολιτείας είναι γεμάτα άμορφιές. Στά άλλο μέρος τής πόλεως φαίνονται τρεις λόφοι. Στόν πρώτο πάνω ύψώνεται πύργος μένα άχρηστο ρολόγι. Στόν δεύτερο λόφο στέκεται ένας παλιός πύργος και στόν τρίτο φαίνεται τείχος μάλλα ερείπια. Μιά επιγραφή άπό τά 1631, πού βρέθηκε τελευταία κοντά στο μετόχι του Παναγίου Τάφου λίγο πιδ νότια τής ανατολικής Πύλης τής άκροπόλεως και κάτω άπό τό τείχος, δηλώνει πώς τόν αιώνα τουτόν ήταν πιδ κατοικημένο άπό Έλληνες και τó μέρος κάτω άπό τά τείχη τής άκρόπολης, και ότι φιλόδοθησκοι Έλληνες πήγαιναν προσκυνητές στα Ίεροσόλυμα. Έτσι ένας Έλληνας σαν έγινε προσκυνητής άφιέρωσε τó σπίτι του τής Φιλ)λεως στόν άγιο Τάφο, και ζητώντας έγγύηση άπό τόν Πατριάρχη Ίεροσολύμων πήρε άπό τó στόμα του μακαριώτατου αυτή. Έ η έγγύηση συνωδευτήκε κι άπό άνάθεμα ή κατάρα έναντίον εκείνου, πού θά τολμούσε νά κάνη τέτοια βέβηλη πράξη. Τόνομα του άφιερωτή και του Πατριάρχη λείπει ώς και ή κατάρα, γιατί ή πέτρα είναι κομμάτια».

Άλλά άξιοσημείωτα είναι εκείνα πού γράφει για τή Φιλ)πολη, όπως και για τήν Άδριανούπολη ό *Έβλιγια Τσελεμπή*, πού τήν έπεσκέφθηκε στα 1652¹⁾. Για νά φανερώση τήν σπουδαιότητα τής πολιτείας άρχίζει τήν περιγραφή του: «Τόνομα τής πόλεως είναι Φιλίππούπολη (Filibbé). Όταν έπεσκέφθηκα τó Γερμανό αυτοκράτορα, με ρώτησε πολλά για τή Φιλίππούπολη, λέγοντας ότι πολύ λυπούνται, γιατί ή πολιτεία τούτη δέν ήταν στα χέρια του. Πρόσθεσε δέ πώς, άν τó χρυσάφι, τσίμημι, τó σίδερο και τó μολύβι πού κρύβονταν στα βουνά τής Φιλίππουπόλεως, ήταν στην αυτοκρατορία μου, θά κυριαρχούσα σόλον τόν κόσμο»²⁾.

Έ η Φιλίππούπολη, λέγει, είναι μια πολιτεία παλιά και ύπάγεται στο σαντζάκι τής Σόφιας και κυβερνιέται άπό ναζίρι (επαρχο). Είναι πολιτεία μεγάλη και πλουσία, πού ξεφορτώνονται καθεμέρα χιλιάδες δέματα άπό έμπορεύματα πού στέλνονται άπό δω. Άπό τις δέκα πόλεις τής Ευρωπαϊκής Τουρκίας, πού είναι τά κλειδιά της, πρώτη είναι ή Άδριανούπολη, δεύτερα μετά τήν Πόλη, ή Φιλίππούπολη δεκάτη (προηγούνται ή Θεσσαλονίκη, οι Σέρρες, ή Λάρισα, ή Σόφια, τó Βελιγράδι, ή Βούδα, τó Σεράγεβο, τά Σκόπια) μά ή ώραιότερη άπ' ύλες. Για τó κλίμα της και τή θέση της λέγει ότι βρίσκεται μέσα στη φερώνυμη πεδιάδα, κοντά στόν Έβρο, όπου ύψώνονται

1) Ό,τι άφορά τή Βουργαρία οι Βούργαροι τó μετέφρασαν διά του D. Gad)hanow Perioditschesko Spisanie τής Σόφιας τ. LXX 1908. Άπό ελληνικής άπόψεως βλ. Μ. Άποστολίδη κείμενα περιηγητικά Άρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΒ' σ. 24.

2) Έδω ό αυτοκράτορας κάνει σύγκυση τής Φιλίππουπόλεως και των Φιλίπων, πού ήταν όνομαστή θέση για τά μεταλλεία του Παγγαίου.

ἀπότομα ἐννιά λόφοι (καὶ τοὺς ὀνομάζει). Τὸ κλίμα τῆς εἶναι ψυχρὸ τὸ χειμῶνα καὶ φλογισμένο τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τοὺς βράχους, ὥστε οἱ κάτοικοι τῆς ἀναγκαστικὰ παραθερίζουν στὴ Ροδόπη. Τὸν χειμῶνα ἡ ζωὴ τῶν Φιλιππουπολιτῶν εἶναι εὐχάριστη, γιὰτὶ οἱ κάτοικοι εἶναι ἐράσμιοι. Στὸ τέλος τῆς περιγραφῆς του φωνάζει: Πόσο μεγάλη καὶ πλούσια πολιτεία!

Ὅμοια τὴν περιγράφει κι' ὁ συγκαιρινὸς τοῦ Ἑβλιγιὰ ἱστοριογράφος Ἄβδουλᾶ Χατζῆ Κάλφας (1609—1675).

Στὰ 1664 ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη πέρασε ὁ Ἄγγλος John Burbury, (A relation of a journey of the righ honorable M. Lord Howarth from London to Wienna und to Bon)ple London 1671), ποὺ ἀκολούθησε τὴν Ἀγγλικὴ Πρεσβεία ἀπὸ τὸ Λονδίνο—Βιέννη—Κωνσταντινούπολη. «Ἡ πόλη, λέγει ὀνομάζεται Φιλιππούπολη ἀπὸ τὸν Φίλιππο Μακεδόνα καὶ περιβρέχεται ἀπὸ τὸν διάσημο Ἑβρο ποταμὸ. Βρίσκεται στὴν ἀπλόχωρη πεδιάδα. Ἀνάμεσα σ'ἄλλα μᾶς ἔδειξαν πάνω σὲ λόφο μιὰ ἐκκλησιὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (ἁγία Παρασκευὴ ποὺ ὁ περιηγητὴς τὴν δέχεται ἔτσι, γιὰτὶ ἐκεῖ ἐδίδαξε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος). Ἀναφέρει τοὺς Παυλικιάνους σὲ χωριὰ σκορπισμένους, τὸ παλιὸ ρολόγι, τὸ κρασί τῆς, ποὺ καὶ ἐξαίσιο καὶ ἄφθονο εἶναι, καὶ μιλεῖ καὶ γιὰ τὸ φόβο ποὺ ἐμπνέουν οἱ Τούρκοι στοὺς ὑποδοῦλους καὶ τὴ μεγάλη τυραννία τους.

Ὁ *Paul Taffernern* ἀκολουθώντας τὴν αὐτοκρατορικὴ πρεσβεία τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Ι' στὰ 1665, λέγει καὶ αὐτὸς μερικὰ γιὰ τὴ Φιλιππούπολη. «Οἱ ἐπίσημοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς καὶ ἐξώχωρα οἱ στρατιωτικοὶ ζοῦν πάνω στὸ λόφο ὅπου καὶ τὰ ἀνάκτορα (ὀλοφάνερα θᾶναι ὁ λόφος τῶν Σχοινοβατῶν, τὸ Τζαμπᾶζ-Τεπέ). Ἡ Φιλιππούπολη προσθέτως ἔχει καὶ πύργο ὠρολόγιου, ὅπου φαίνονται πολλὰ ἀχνάρια ἀρχαιοτήτων. Τὸ ὠρολόγιο χτυπᾷ τὴν ἡμέρα, πρᾶγμα ποὺ σὲ λίγες πόλεις βαρβαρικῶν χωρῶν ἀπαντᾷ καὶ ποὺ λείπει κι'ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη καὶ τὴν Πόλη». Καὶ τελειώνοντας ἐπαινεῖ τοὺς Τούρκους ποὺ σέβονται τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα, ἔτσι ἐκδηλώνοντας τὸ μεγάλο σεβασμὸ τους στὴν χριστιανικὴ θρησκεία. Καὶ ἐτυμολογεῖ τοὺς Παυλικιάνους ἀπὸ τὸνομα Παύλου Paulinere.

Στὰ 1665 πέρασε ὁ *Riccant* (Hist. de l'état present de l'Empire Ottoman) γραμματέας τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας Κωνπόλεως πηγαίνοντας στὸ Βελιγράδι μὲ τὴ συνοδεία του, ποὺ φιλοξενήθηκε στὸ μέγαρο τοῦ μητροπολίτη. Ἀναφέρει καὶ τοὺς τύμβους (τοῦμπες) τῆς Θράκης, ποὺ, ὅπως λέγει, «ἀναπαύονται τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἔπεσαν σαυτὰ τὰ μέρη πολεμώντας». Μιλεῖ καὶ γιὰ τοὺς λόφους τῆς πόλεως.

Καὶ ὁ *Kont- de Marsigli* (State militare dell'Imperio Ottomano Amsterdam) 1732, ποὺ πέρασε πολλὰς φορὰς ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη στὰ 1679—1700, τὴν μνημονεύει καὶ τὴν καλεῖ Τουρκόπολη, ὅμως ἀναγνωρίζει πῶς στὸ κέντρο τῆς στοὺς λόφους ζοῦσαν Ἑλληνες. Βουργάρους δὲν ἀναφέ-

ρει, ἀλλ' ὁμιλεῖ γιὰ τοὺς Παυλικιάνους. Ἀπὸ τότε σώζεται καὶ μιὰ εἰκονογραφία τῆς πόλεως. Οἱ λόφοι τῆς δὲν ὑπάρχουν σαφεῖς στὴν εἰκόνα, πού σημαίνει πὼς ὁ ζωγράφος ἀπὸ μνήμης τὴν ζωγράφησε. Ἡ ζωγραφία ἔχει σημείωση: *Philipporoli of de Revier de Martza in Roumania*.

Στὰ 1707 πέρασε ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη ὁ Γάλλος γιατρός Paul - Luca πού ταξίδευε μὲ τὸν *Tournefort* καὶ συνέγραψε τὸ *Voyage dans la Grèce*. Περιγράφει τὴν πόλη καὶ τὶς ὁμορφιές τῆς τὶς φυσικῆς, τὸν ποταμὸ Ἐβρο, τὶς γέφυρες, τὶς ἔξ ἐκκλησιῆς κέλειτα τὴ θεραπεία μιᾶς ὠραϊότατης Ἑλληνίδας, πού ἡ οἰκογένειά τῆς τοῦ κάνει ἐντύπωση γιὰ τὴ φιλοστοργία καὶ τὸ ἀκαῖο θρησκευτικὸ αἶσθημα «πού εἶναι ὄλων τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν». Ὁ ἴδιος ἀντέγραψε τρεῖς Ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, κατὰ βέβαια, καὶ τὶς καταχωρίζει στὸ τέλος τοῦ ὁδοιπορικῶ του.

Στὰ 1718 χτύπησε τὴ Φιλιππούπολη πανούκλα. Ἡ πρεσβεία τῆς Αὐστριακῆς Αὐτοκρατορίας προσέφερε τὴν πολιτεία, πηγαίνοντας στὴν Κωνσταντινούπολη. Μόνο ἡ φρουρά τῆς πόλεως τοὺς συνώδευε πέρα μακρὰ καὶ δὲ ῥίχτηκαν τὰ κανόνια πρὸς τιμὴν τους ἀπὸ τὸ λόφο τῶν νυμφῶν.

Ὁ Ἄγγλος *Saviour Luzignan* πέρασε στὰ 1786. Μένει εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴ θέση τῆς πόλεως. Ὅρίζει τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων σὲ 26 χιλ. καὶ ἀναφέρει πὼς 12.500 εἶναι Ἕλληνες. Γιὰ τοὺς Βουλγάρους λέγει πὼς ζοῦν στὰ προάστεια. Ὅμοια καὶ ὁ ὁδοιπόρος Γάλλος κόμης *Ferré des Sauvaboef* στὰ 1788 βρῖσκει ἀρκετὸ Ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, πού καταγίνεται μὲ τὸ ἐμπόριο τῶν ἀμπάδων¹⁾.

Στὰ 1588 ὁ Γερμανὸς περιηγητῆς, *Γκέρολαχ*, περνώντας ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη καὶ μένοντας μερικὲς μέρες περιγράφει τὴν πόλη ἔτσι. «Στὴ Φιλιππούπολη βρῆκα ἑπτὰ ἐκκλησιῆς καὶ Ἕλληνα μητροπολίτη καὶ μητρόπολη τὴν Ἁγιαμαρίνα κιῆφτὰ Ἕλληνες παπάδες. Ἀπὸ διάφορες ὁμιλίαις πού εἶχα μαζί μὲ πολῖτες πείσθηκα πὼς ὄχι μονάχα μιλοῦν ἑλληνικὰ μὰ καὶ πὼς ἔχουν πλήρη συνείδηση ὅτι ἡ φύτρα τους βαστᾷ πλέρια ἀπὸ Ἕλληνες».

Στὰ 1665 ὁ Ἄγγλος *Ρήκο*, πού ὑπῆρξε καὶ πολιτικὸς (*Riccant Hist. de l'état present de l'Empire Ottoman*) περνώντας ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη ἀναφέρει πὼς βρῆκε σαυτὴν Τούρκους καὶ Ἕλληνες κατοίκους καὶ μιλεῖ γιὰ τοὺς Παυλικιάνους, μὰ δὲν κάνει λόγο γιὰ Βουργάρους.

Ὁ *Jirecek*, ὁ ἱστορικὸς τοῦ Βουργαρικῶ ἔθνους, στὰ 1899 ὑπουργός, ἀλλὰ μεροληπτικὸς ἐρευνητῆς τῆς ἱστορίας των, λέγει ὅτι στὴ Βουργαρία ζοῦν Ἕλληνες σὲ συμπαγεῖς πληθυσμοὺς πλειότερο στὶς πολιτεῖαι καὶ μάλιστα στὰ παραλία, πὼς εἶναι ἔμποροι, βιομήχανοι, ἀμπελουργοὶ καὶ προσκολλημένοι στὴν παιδεία κέχουν ἔθνικὴ συνείδηση²⁾.

1) Βλ. Ἄρχ. Θρ. Θεσ. IB' τ. σ. 9.

2) Βλ. Ἄρχ. Θρ. Θεσ. τ. Η' σ. 11 καὶ *Jirecek-Argyrou* ὁδοιπορικὸν σ. 12.

Ὁ Γάλλος περιηγητὴς *I. B. Σεβαλιέ* στὸ σύγγραμμά του: *De la Propondite et du pont Euxine 1775* ἀναφέρει πῶς στὴν πόλη Βάρνα βρῆκε ἕναν πληθυσμὸ ἀπὸ Τούρκους, Ἕλληνας, Ἀρμένηδες καὶ τίποτε δὲ λέγει γιὰ Βουργάρους. Ὁ Ρῶσσοσ συγγραφέας *Γκολομπίνσκι* κάνοντας γνωριμία μὲς τις παράλιες πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀναφέρει πῶς δὲ βρῆκε κάτοικο νὰ ξαίρει ὅτι εἶναι Βούργαρος. Ὁ *Τεπλιάκωφ*, στὰ 1830, πηγαίνοντας στὴ Βάρνα πιστοποιεῖ ὅτι βρῆκε Τούρκους, Ἕλληνας, Ἀρμένηδες κατοίκους. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἦταν δέκα χιλιάδες καὶ μερικὲς οἰκογένειες *Γκαγκαουζήδων*, μὰ τέλεια ἔξελληνισμένες¹⁾.

Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ *Struve 1793* — ἔκδοση Λονδίνου 1822 — παίρνουμε τὰ παρακάτω ἐνδιαφέροντα τὴν Θράκη. Ὅμιλεῖ γιὰ τὸ *Kinigli*, *Τσιφλίκι* στὶς ἡμέρες μας, ἀνάμεσα *Τυρολόης* καὶ *Σηλυβρίας*, ὅπου ὑπῆρχαν ἴχνη παλιῶν χανίων²⁾, πού ξενυχτοῦσαν οἱ ταξιδιωτὲς. Παρατήρησε γενικὰ ὅτι στὸ δρόμο οἱ ἄνδρες περπατώντας πήγαιναν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ κοί γυναῖκες ἀπὸ τὴν ἄλλη, πού τοῦ ἔκαμε ἐντύπωση. Οἱ γυναῖκες μὲ τὰ γιασμάκια τους τοῦ φάνηκαν σὰν καλογραῖες. Μνημονεῖ τὴ *Σηλύβρια* ὡς τὴ θάλασσα τοῦ *Μαρμαρᾶ* καὶ περιγράφει τὴ θέση της. «Ἡ μικρὴ πολιτεία *Σηλυβρία* βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὰ ὑψώματα πού ὑψώνονται στὴν ἀκροθαλασσιά. Μπροστά της εἶναι ἕνας πολὺ ὠραῖος κόλπος, πού σχηματίζει μικρὸ λιμάνι γεμάτο μὲ πολλὰ πλοίαφια, ἀκάτια, κιᾶκόμα μὲ πλοῖα μὲ τὰ πανιά ἀνοιχτά, πού συντελοῦσαν στὴν δημοφιλίᾳ αὐτοῦ τοῦ σιργιάνιου. Οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ἕλληνας πού κατοικοῦν τὴν κωμόπολη αὐτὴ, παρουσιάζουν ποικιλώτατη καὶ ζωνορὴ εἰκόνα. Ἄλλοι οἰχτούν κιᾶλλοι ἐπιδιορθώνουν τὰ πλεμάτια τους, ἄλλοι δὲ τὰ παλαμάγια ἢ ἀπλώνουν τὰ πανιά. Τὸ σύνολο παρουσιάζει στὸ λιμάνι κίνηση καὶ ζωὴ πού μευχαρίστηση σιργιανᾶμε». Ὑστερα περιγράφει τὴ γιορτὴ γιὰ τὰ γενέθλια τοῦ *Σουλτάνου*. Μιλεῖ καὶ γιὰ τοὺς *Ἐπιβάτες* (*Burgados Μπουγάδος Τουρκικά*).

Ὁ *George Keppel* Ἄγγλος στρατηγὸς πού ὑπηρετήσε στὴ στρατιὰ τοῦ Βατερλώ καὶ ἦταν ὑπασπιστὴς τοῦ *Hasting* στὶς Ἰνδίες, γυρίζοντας στὰ 1828, μέσω Περσίας καὶ Πετροπόλεως ἔγραψε περιγραφὲς τοῦ ταξιδιοῦ του 1825. Αὐτὸς περιγράφει πῶς ταξίδεψε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Στέφανο στὴ *Σηλυβρία*, καὶ τὴν ἐντύπωση πού τοῦ ἔκανε ἡ πόλη καὶ τὰ μυντικά ἔργα τῶν Τούρκων. Ἡ *Σηλυβρία* ἦταν ἡ πρώτη μετὰ τὴν *Σούμλα* πολιτεία, πού δὲ δοκίμασε καταστροφὲς στὸ *Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο*. Τοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ φιλοξενία σέλληνικὸ σπίτι, ὅπου ἔφαγε καὶ κοιμήθηκε καλά.

1) Βλ. Ἀρχεῖον Θράκης τ. Θ' *B. Παπαδοπούλου*, Τὰ δίκαια τοῦ ἐν Βορ. Θράκη Ἑλληνισμοῦ.

2) Οἱ *Σουλτᾶνοι* χορηγοῦσαν στοὺς περιηγητὲς συστατικὴ ἐγκύκλιο περιοδείας (μετζιλ φερμάν), πού τοὺς γλύτωνε ἀπὸ κάθε ἐξοδο ἐφ' ὅσο θὰ διέμεναν στὰ ἐπίτηδες χτισμένα καραβὰν σεράγια γιὰ τοὺς ξένους (χάνια).

Ὁ *Viconte de Marcellus* (*De Marcellus*, Episodes Littéraires en Orient τ. 2. Paris 1851) στὸ ἔργο του «Souvenir de l'Orient» ποὺ δημοσιεύτηκε στὰ 1840 στὶς Βρυξέλλες στὸν τρίτο τόμο δίνει τὴν παρακάτω ἐντύπωσή του γιὰ τὸν ἐθνομάρτυρα μητροπολίτη τῆς Ἀδριανουπόλεως τὸν Πρώιο καὶ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση στὰ χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Ἀδριανούπολη¹⁾. «Εἶδα τὸν Ἑλληνα δεσπότη Πρώιο²⁾ ποὺ τὸν ἐγνώρισα καὶ πρωτίτερα. Διηύθυνε μεπιτυχία καὶ μὲ σύστημα τὴν ἐκπαίδευση τῶν διωφύλων του. «Τὸ σχολεῖο τῆς Ἀδ)πόλεως μού ἔλεγε ὑπάρχει πρὸ ἀνημνηνεύτων χρόνων. Ὁ τελευταῖος Πατριάρχης Κύριλλος, τώρα ἐξόριστος εἰς τὸ Ἄγιον Ὅρος, ἄνδρας μὲ μεγάλη παιδεία, ἐδῶ πέρασε τὰ νιάτα του. Ἡ πόλη μας τὸ βλέπετε, εἶναι πολὺ μεγάλη, ἀλλ' ἐμπόριο ἔχει ἄτονο καὶ ἡ φτώχεια εἶναι γενική. Ἰδρῦσαμε σχολὴ γιὰ τὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία δωρεάν καὶ τὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση. Οἱ δασκάλοι, ποὺ ἐξαορτῶνται κιὰπὸ ἐπόπτες τῆς ἐκλογῆς μας, μισθοδοτοῦνται ἀπὸ μᾶς. Τὰ παιδιὰ ποὺ ἔμαθαν νὰ διαβάζουν καὶ νὰ γράφουν κέπιθυμοῦν ἀνώτερη ἐκπαίδευση, πηγαίνουν στὰ δημόσια σχολεῖα, ὅπου μὲ τὴν διεύθυνση τριῶν καθηγητῶν μελετοῦν ἀρχαῖα Ἑλληνικά, γραμματικὴ, ποίηση, ρητορικὴ καὶ φιλοσοφία». Ἔως τώρα γιὰ τὴν Ἀδρ)πολὴ δὲν ὑπάρχουν μελέτες πληρέστερες. Ἀπὸ τίς λεπτομέρειες αὐτές, προσθέτει, συμπεραίνει κανεὶς πὼς ἡ ἐκπαίδευση τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦταν παραμελημένη στὰ 1820 σαυτῆ τῆ βύρβαρη χώρα. Δὲν ὑπάρχουν τάχα μερικὲς χῶρες στὴν Εὐρώπῃ τὴν πολιτισμένη, πολὺ πιὸ πίσω ἀπὸ τὴν Ἀδρ)πολὴ; Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀδρ)πόλεως Πρώιος διδάσκοντας φιλοσοφία καὶ φυσικὴ στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ τοῦ Κουρού Τσεσιμέ, ἀνυψωμένος στὶς ἀνώτερες τιμὲς τῆς συνόδου, σκοτώθηκε στὰ 1821 στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως».

Ὁ κόμης *de Caylus* 1672—1765 συνοδεύοντας τὸ Γάλλο πρεσβευτὴ ἔφτασε μὲ τὸ πλοῖο *le Toulaux* στὴν Κων)πολὴ κιὰπὸ κεὶ καθάλα πῆγε στὴν Ἀδρ)πολὴ. Τὶς ἐντυπώσεις του δημοσιεύει στὸ *Voyage de Con)ple* ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ Γαλλικὸ περιοδικό. Περιγράφει στὴν ἀρχὴ τὰ Δαρδανέλλια—ἐκεῖ ὅπου ὁ Ξέρξης ἔξυψε τὰ στενὰ καὶ βρῖσκονται ἡ Σησιὸς καὶ ἡ Ἄβυδος—τὰ ὄχυράματα, τὴν Καλλιπόλη καὶ τοὺς ταρσανάδες, τὴν Περίσταση, τὰ Γανόχωρα «τόπους ἀμπελιῶν, ὀφθαλμῶν χάσμα», τὴ νῆσο Μαρμαρᾶ, τὴν Προποντίδα, τὴ Σηλύβρια, ὅπου ἄραξε τὸ καράβι τοὺς κιὰπὸ τοὺς περνοῦν τὰ στρατεύματα, ποὺ πᾶν γιὰ τὴν Οὐγγαρία, τὴν Ἡράκλεια. Βιαζότανε γιὰ τὴν Ἀδριανούπολη ὅπου βρῖσκονταν ὁ Σουλτᾶνος κάνοντας πόλεμο μὲ τὴ Γερμανία. Κοιμήθηκε στὸ Μεγάλο Τσεκιετζέ ποὺ ἔχει τέσσαρες γέφυρες μεγάλες στὸ βάθος τοῦ στόμιου τοῦ κόλπου καὶ πέρασε ἀπὸ τὸ Μικρὸ Τσεκιετζέ, ὅπου τὸ ἀκρωτήριο Ἅγιος Στέφανος. Πέρασε ἀπὸ τοὺς Ἐπιβάτες, τὴ

1) Ἀρχιεὶον Θράκης τ. 5 σ. 148 καὶ ἑξῆς.

2) Ὁ ἀρχιερεὶας Πρώιος κρεμάστηκε στὰ 1823.

Σηλύβρια, τὴν Τσορολοῦ, «μέρος ἀρκετὰ σημαντικό, ὅπου καὶ ἀναπαυθῆκαμε», τὸ Λουλέ Μπουργάζ, κωμόπολη καλοχτισμένη μῶραιο τζαμί, τὴ Χάψα. Ὅλο τὸ ταξίδι τῶκαμε ὁ ταξιδιώτης ὡς τὴν Ἀδριανούπολη καλὰ εἶναι καὶ βρισκόμουν, ὅπως λέγει, μέσα σὲ λείψανα στρατοῦ νικημένων».

Ὁ Ἄγγλος ἐπίσκοπος *Rocer Pococke* στὴν «περιγραφή τῆς Ἀνατολῆς» πού τυπώθηκε στὰ 1740 στίς σ. 138—141 μιλεῖ γιὰ τὴ Νυάδα (Niade) ὅπου εἶδε παλιὰ ἐρείπια ἀπὸ ἀρχαῖο τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου ὡς τὴ Σηλύβρια. Τοποθετεῖ τὸ χωριὸ Βελιγράδι μέσα σὲ δάσος, ὅπου, ὅπως λέγει, παραθερίζουν οἱ πρεσβευτὲς Ἄγγλοι, Σουηδοί, Ὀλλανδοὶ μέσα σὲ δροσεροὺς περιπάτους, σὲ δάση. Ἐκθέτει τὸ ταξίδι του ἀπὸ Σηλυβρία—Τσορολοῦ ὡς τὸ Λουλέ Βουργάζ καὶ Μπαμπᾶ Ἐσκῆ, ὅπου ὑπάρχει ὠραία μεγάλη τουρκικὴ γέφυρα, λαμπρὸ τζαμί καὶ ἀκέραιη παλιὰ ἐκκλησία, μὲ πλινθιά χτισμένη. Μιλεῖ γιὰ τὴν Ἀδριανούπολη, πού ξαπλώνονταν σὲ πεδιάδα, ὅπου σώζεται μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ (μεσαιωνικὰ) τεῖχη μὲ πολλὰς ἐπιγραφὰς μὲ ὀνόματα Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων, πού τὰ ἐπεσκεύασαν. Σημειώνει τὸν Ἐβρο, πού εἶναι, λέγει, πλωτὸς μὲ στέπια μὲ τοὺς δυὸ παραποτάμους του τὸν Τούντζα καὶ τὸν Ἄρδα. Ἡ Ἀδριανούπολη λέγει βρίσκεται σὲ θέση θελκτικὴ. Γὰ καταστήματα εἶναι καλοχτισμένα κέφωδιασμένα. Ἔχει καὶ χάνια μεσ' ἀπὸ τὰ τεῖχη. Ἡ Ἀδριανούπολη εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς τέσσερες πόλεις ὅπου ὁ Σουλτάνος ἔχει τὴν ἔδρα του καὶ τὴν θερινὴν παραδεισέα κατοικίαν του¹⁾. Σαυτὴν ὑπάγεται καὶ ὅλο τὸ μέρος τῆς χώρας ὡς τὴ Φιλιππούπολη. Εἶναι πολιτεία ἐμπορικώτατη, γιὰτὶ προμηθεύει σ' ὅλη τὴ Θυάκη ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ Σμύρνη. Παράγει ὁ τόπος μετᾶξι, πού τὸ δουλεύουν ἐκεῖ, κρασί εὐχυμο καὶ πολὺ δυνατὸ καὶ πολλὰ ἄλλα καὶ διάφορα ὀπωρικά. Οἱ Ἕλληνες, λέγει, ἔχουν τὸν ἀρχιεπίσκοπό τους ἐδῶ. Τὸ Διδυμότειχο τὸ μνημονεύει μὲ τὸνομα Demotica. Οἱ Ἕλληνες, λέγει, διαμένουν ἀνατολικά κἄχουν δυὸ ἐκκλησίες. Σημειώνει καὶ τὸ χωριὸ Demerlata, ὅπου ἔζησε ὁ Κάρολος τῆς Σουηδίας ὁ IB'. Οἱ Γάλλοι ἔχουν ἐμπορικὰ, σπίτια καὶ πρόξενο ὅπως καὶ οἱ Ἄγγλοι. Ἀναφέρει τὸ Οὐζοῦν - Κιοπρού (Μακρὰ γέφυρα) μὲ 170 ἀψίδες ἔργο πολὺ σπουδαῖο, τὴ Χαριούπολη (Teribol), τὴ Παιδεστό μὲ ἀρκετοὺς Ἕλληνες μὲ ὁ ἐκκλησίες, τοὺς Ἀρμενίους μὲ μία καὶ περισσοτέρους Τούρκους—ἐδῶ ἔμεινε ὁ περιηγητὴς Ragotski—τὴν Καλλίπολη πού τὴν περιγράφει ὡς εὐχάριστο τόπο διαμονῆς, μὰ μὲ δίχως ἐμπόριο. Βοήθη εἴκοσι ἐρειπωμέναις ἐκκλησίαις, ὅπου ἔρχεται καὶ ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας.

Ἡ Ἄγγλις Lady Vortley Montagu²⁾, πού ἔμπασε τὸν ἐμβολιασμό γιὰ

1) Βλ. Ἀρχεῖο Θυάκης τ. Ε'. σ. 271.

2) Ἐπιστολὴ εἰς Ἀδριανούπολιν τῆς Lady Montagu πρὸς τὴν Miss Chiswell 1717 γιὰ τὴν θεραπεία τῆς εὐλογίας δι' ἐμβολιασμοῦ ἀπὸ τὰ βιβλία Lady Montagu Letters London 1861 τόμ. 1' σ. 308·309 καὶ Harry Charles Leake, assistant Governat of Jerusalem Anatolien, London 1924 σ. 47·49. Βλ. Θρακικὰ τόμ. Ιζ' σ. 75·76.

τῆ βλογιᾷ στὴν Ἀγγλία μαθαίνοντάς τον ἀπὸ τὶς Ἑλληνίδες τῆς Ἀδριανουπόλεως, κι αὐτὴ σὲ μιὰ τῆς ἐπιστολῆ στὸν Ἄγγλο πρωθιερέα μιλεῖ γιὰ τὴ Θράκη¹⁾. «Φθάσαμε, λέγει, στὰ 1717 σὲ τέσσαρες μέρες στὴ Φιλιππούπολη περνώντας τὰ χιονισμένα βουνὰ τῆς Ροδόπης. Ἡ Φιλιππούπολη κεῖται στὴ ροῇ τοῦ Ἐβρου. Κατοικεῖται ἀπὸ Ἕλληνες μόνο. Ὑπάρχουν πολλὲς ἐκκλησίες χριστιανικῆς. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν μητροπολίτη. Πλουσιώτατες Ἑλληνικὲς οἰκογένειες ζοῦν σὲ τούτῃ τὴν πολιτεία, κρύβοντας τὰ πλούτη τους μὲ φροντίδα μεγάλη ἀπὸ τοὺς Τούρκους.»

Ἡ ἰδίᾳ *Lady Vortley Montagu* γράφει (1717) ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη: «Γενικὰ οἱ κάτοικοι εἶναι Ἑλληνικῆς καταγωγῆς». Θέλοντας δὲ νὰ ἐκφράσει τὴν ὁμοιότητα τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τὴν εἶδε, λέγει: «Ξαναδιάβασα τὸν ποιητὴ Ὅμηρο μὲ μιὰ ἀπέραντη εὐχαρίστηση. Θυμάζω τώρα πολλὲς σελίδες, ποὺ προκαταβολικὰ δὲν ἀντελήφθηκα τὴν ὁμορφιά τους. Οἱ συνήθειες τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς ἔξακολουθοῦν ἀκόμα τὸ πλεῖστον στὸν τόπο. Πλιότερο ἐκπλήττομαι, βρίσκοντας συνήθειες ἀρχαῖες ποὺ δὲν εἶχα συναντήσῃ. Οἱ Τούρκοι δὲν ζητοῦν νὰ τὶς διαλύσουν. Σὰς βεβαιώνω πὼς οἱ ἀρχόντισσες καὶ οἱ διακεκριμένες γυναῖκες μεταχειρίζονται τὸν καιρὸ τους νὰ ὑφαίνουν πανιὰ καὶ ρόμπες καὶ νὰ περιτριγυρίζονται ἀπὸ δοῦλες, ποὺ μᾶς προσφέρουν Ὀμηρικοὺς πίνακες, ὅπως τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τῆς Ἑλένης. Ἡ περιγραφή τῆς ζώνης τοῦ Μειελάου μοιάζει ἀκριβῶς μαυτῆς, ποὺ ἄνθρωποι ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως σήμερα φοροῦν. Τὸ λευκὸ φόρεμα τῆς Ἑλένης ριχμένο στὴν κορμοστασιά της, εἶναι ἀκόμα τῆς μόδας, καὶ δὲν βλέπω ἄλλο παρ' ἐκεῖνο ποὺ μοῦ συμβαίνει συχνά, μισὴ δωδεκάδα γεροπαπᾶδων μὲ τὰ σεβαστὰ γένεια τους καθισμένους στὸν ἥλιο, ποὺ μὲ ὑπενθυμίζουν τὸν καλὸ Γεροπρίαμο μὲ τοὺς γέροντές του. Ὁ χορὸς τῶν γυναικῶν μοῦ ξαναφέρει πραγματικὰ τὴν εἰκόνα τοῦ χοροῦ τῆς Ἀρτέμιδος στὶς ὄχθες τοῦ Εὐρώτα. Μιὰ γυναῖκα εὐγενικὰ σέρνει τὸ χορὸ, ἀκολουθεῖ ὁμάδα νέων κοριτσιῶν, ποὺ μιμοῦνται τὰ βήματά της καὶ ἐπαναλαμβάνουν ἐν χορῶ τὸ τὸ τραγοῦδι της. Ἡ πρόβδος τοῦ χοροῦ ποικίλει τὰ βήματα ὅπως θέλει, μὰ μὲ διαστήματα σταθερά. Χορεύουν τὸ χορὸ μὲ τόση ἀκρίβεια, ποὺ κανένας ἀπὸ τοὺς χορούς μας δὲν μοῦ φαίνεται ἔτσι εὐχάριστος, ὅσο ὁ δικός τους, Σοῦ μιλῶ γιὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χορούς²⁾».

Ὁ *John Couél*³⁾ ἐφημέριος τῆς πρεσβείας στὴ Πόλη ταξιδεύοντας ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη στὴν πρωτεύουσα περιγράφει τοὺς Τσεκμετζέδες καὶ μιλεῖ γιὰ τοὺς κατοίκους καὶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Περιγράφει τὴν Καλλικράτεια καὶ τὰ Πλάγια—Ἑλληνικὰ καὶ τὰ δυό—, τὴ Σηλυβρία, τὴν Τσόρλου, ὅπου ὑπάρχουν Ἕλληνες, μὰ τὸ πλεῖστον Τούρκοι. Ὅμιλεῖ γιὰ τὸ

1) Βλ. Ἀρχεῖο Θρακ. Ἠθσ. τόμ. ΙΑ', σ. 136

2) Βλ. Ἀρχεῖο Θρακ. Ἠθσ. τόμ. ΙΑ', σ. 135

3) Βλ. Θρακικὰ τ. ΙΒ' σ. 15 κ. ἔξ.

Μπουργκάς, τὸ Μπαμπάκιοϊ, ὅπου ὑπῆρχεν ἐκκλησία Ἀγ. Νικολάου, γιὰ τὴ Χάφσα καὶ τὴν Ἀδρ(πολη (σ. 27), πὺν τὴν περιγράφει, ὅπως καὶ τὸ κατά-
 λυμά τους. Στὸ τέλος προσθέτει καὶ κατάλογο φυτῶν Ἀδριανουπόλεως.

Ὁ *Lieuv des Hayes* (Voyage en Levant 1621) γράφει τὰ ἑξῆς :
 «Ἡ Φιλιπούπολη βρίσκεται μέσα στὴ Ρουμανία καὶ κεῖται πάνω στὶς
 ὄχθες τοῦ Ἐβρου πάνω στοὺς πρόποδες ἑπτὰ λόφων ἀποχωρισμένων ἀπὸ τὴ
 Ροδόπη. Ἡ Ρουμανία ἀρχαιότερα ἐλέγετο Θράκη, ἀλλ' ὁ Κων)ντῖνος μετα-
 φέροντας τὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας στὴν Κωνσταντινούπολη—τὴ
 Νέα Ρώμη, θέλησε καὶ ἡ γύρω χώρα νὰ ὀνομάζεται Ρουμανία. Ρουμανία
 οἱ Τοῦρκοι ἔλεγαν καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς αὐτοκρατορίας»¹⁾.

Ὁ *Corneille le Brun* (Voyage en Levant 1714) γράφει γιὰ τὴν
 ἀρχαία Ἡράκλεια (Πέρινθο) : «Ἡ πρώτη πολιτεία πὺν συναντᾷ κανεὶς ἀφί-
 νοντας τὸν Ἑλλήσποντο εἶναι ἀρκετὰ ἐπαρκής, διότι κεῖται στὸ βάθος τοῦ
 μικροῦ κόλπου, πὺν τῆς δίνει τὴν καταλληλότητα ἑνὸς καλοῦ λιμανιοῦ. Ὁ
 ἀριθμὸς τῶν κατοίκων εἶναι περίπου δεκαπέντε χιλιάδες. Τὸ ἐμπόριο τῆς
 Θράκης στὴν Προποντιδα καὶ Μαύρη Θάλασσα ἔλκυει πολὺν κόσμον ναυτῶν.
 Ἔχει τρία - τέσσαρα τζαμιά, μερικὲς ἐκκλησίες καὶ δυὸ συναγωγές».

Οἱ Ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, πὺν βλέπει κανεὶς, λέγει παρακάτω, εἶναι
 καλὰ τεκμήρια καὶ ὑπολείμματα τῆς ἀρχαιότητος. Παντοῦ βρίσκει κανεὶς σὺντα
 τὰ ἐρείπια ἀποδείξεις. Ἡ πῖθ μεγάλη εἶναι αὐτὴ πὺν περικλείεται στὸ τεῖ-
 χος τῆς μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας τῆς πόλεως. Εἶναι Ἑλληνική, ὅπως Ἑλ-
 ληνική εἶναι κι αὐτὴ πὺν βρίσκεται στὸ μητροπολιτικὸ μέγαρον καὶ οἱ δύο
 ἀφιερωμένες σὲ ρωμαίους αὐτοκράτορες. Ἡ μητρόπολη εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς
 ὄραιες ἐκκλησίες ὅλης τῆς Ἑλλάδος».

Εἶναι γνωστότατα ὅσα δημοσίεψε γιὰ τὴ Θράκη καὶ ὁ πολὺς Lamar-
 tine καὶ μάλιστα γιὰ τὴ διαμονὴν του στὴ Φιλ)πολη καὶ τὴ φιλοξενία του σὲλ-
 ληνικὸ σπίτι²⁾ μιὰ βδομάδα, καὶ τὸ θαυμασμό του γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς
 Φιλιππουπόλεως. Τοῦ Λαμαρτίνου ἔχω δημοσιέψει στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Θρακ.
 Θεσ. (τόμ. Α', Β' τεύχος) ὀλόκληρη τὴν ἀλληλογραφία μὲ τὸ Μαυρίδη καὶ
 μέρος ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις του πὺν ἔχει ἀφιερῶσει μέσα στὸ ταξίδι του στὴν
 Ἀνατολή (Voyage en Orient 1833) γιὰ τὴ Φιλιπούπολη.

Ὁ Ἑλληνισμὸς μέσα στὴν πίεση τῆς Τουρκικῆς δεσποτείας στοὺς
 αἰῶνες τῆς δουλείας μπόρεσε νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ περισώσει τὴ ὑπαρξή
 του. Στὸν ἸΘ' ἄμως αἰῶνα δυναμωμένος πνευματικὰ καὶ οἰκονομικὰ πρω-
 τεύει πλὴ ἀνάμεσα στὰ ὑπόδουλα ἔθνη. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς περιῆλ-

1) Βλ. Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θεσαυροῦ, τ. Η', Ρωμανία—Ζαγορά καὶ τὰ τῆς
 Θράκης ὄρια *M. Ἀποστολίδου*.

2) Τὸ σπίτι Γ. Μαυρίδη ἐμπόρου στὴ Βιέννη καὶ πολιτισμένου ἀνθρώπου.
 Τὸ σπίτι σώζεται ὡς τὰ σήμερον στὴ Φιλ)πολη μὲ μιὰ ἐπιγραφή ἐντοιχισμένη. (Βλ.
 εἰκόνα Ἀρχεῖο Θρακ. Θεσ. τόμ. Α' τεύχ. Β').

θαν τὴν Τουρκικὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδαν καὶ γνώρισαν τὴν δύναμη τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατάπληκτοι σημειώνουν τὴ ζωτικότητα του. Δὲ βλέπουν πᾶ τὸ ταπεινωμένο ἔθνος καὶ τὸ καχεκτικό. Μπροστά τους ὀρθώνεται μιὰ δύναμη κολοσσιαία ποῦ κυριαρχεῖ σὺν τὰ σημεῖα τῆς καταρρέουσας Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Τέτοιοι εἶναι πολλοὶ καὶ πολλὰ τὰ σημειώματά τους. Παραθέτουμε παρακάτω ἀμέσως μιὰ περικοπὴ τοῦ Albert Dumont γιὰ τὴ θαυμαστὴ Στενίμαχο.

Ὁ *Albert Dumont* μὲ τίτλο «*Στενίμαχος*» γράφει: «Ἡ πόλις ὑπολογίζεται μὲ 15 χιλ. κατ. κιούτε Τοῦρκοι οὔτε Βούργαροι ὑπάρχουν. Ἡ Ἑλλ. αὐτὴ κοινότητα διαφυλάγει μιὰ διάλεχτο ἰδιόζουσα, ὅπου βρίσκει κανένας διακόσιες λέξεις καὶ πλέον ρωμαϊτικὰ ἀχρησιμοποίητες καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ σ' αὐτὴ τὴ Φιλιπούπολη, ποῦ ἡ ἑοιμολογία τους ἀνάγεται στὴν κλασσικὴ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ πολιτεία τῆς Στενιμάχου συμμερίζεται τὰ παθήματα τῆς νέας Ἑλλάδος, καὶ πάντοτε ἦταν γνωστὴ γιὰ τὸν φιλελληνισμό της. Στὴν τελευταία ἐπανάσταση τῆς Κρήτης, ἔστειλε στὴ νῆσο ἑξακόσια παλλικάρια, ποῦ περὶ ἀνεχώρησαν καὶ περιπλανήθηκαν γι' αὐτὴν καὶ μὲ χίλια προσκόμματα κέρδισαν τόσο μακρυνὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης (1866).

«Σήμερα ἡ Στενίμαχος ἔχει σὸ Ἀθηναϊκὸ Πανεπιστήμιο δέκα φοιτητὲς κι' ἄλλους τρεῖς στὴ Γαλλία καὶ δυὸ στὴ Βιέννη. Οἱ σπουδαστὲς αὐτοὶ ἐπὶ πλέον, παρ' ὅλες τὶς δυσκολίες, εἶναι ὑποδείγματα γιὰ μίμηση. Ὁ Ἀναστασιάδης Λευκίας'), ὁ συμπατριώτης τους, ποῦ γνώρισε τὴν Εὐρώπη καὶ ἀνασκεύασε τὴ θεωρία τοῦ Φαμεράνερ, αὐτὴ τὴ σοφὴ παραδοξότητα, ποῦ ὑποστήριξε, πὼς οἱ νέοι Ἕλληνες δὲν ἔχουν παρὰ αἷμα σλαβικὸ στὶς φλέβες τους. Ὁ Σκορδέλλης, δημοσίεψε ἕνα λεξιλόγιο τῆς Στενιμαχιώτικης διαλέκτου, τέλος ὁ Γ. Παπαδόπουλος ποῦ ἀφιέρωσε στὶς Ἀθηναϊκὰς ἀρχαιοτήτες ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ πραγματειῶν, εἶναι αὐτόχθονοι αὐτοῦ τοῦ καντονιοῦ. Ἔτσι γὰ μιὰ πολιτεία, ποῦ εἶναι Ἑλληνικὴ, πρὶν ἀπὸ μιὰ ἐποχὴ χαμένη, ἴσως πρὶν ἀπὸ ἑξ αἰῶνες ἀπὸ μᾶς. Οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε οἱ περιπέτειες οἱ πρὸ ἐπικίνδυνες, ποῦ εἶδε ἡ Εὐρώπη τὴν ἔκαμαν νὰ λησμονήσει τὴν ἐθνικότητά της. Πέρασε ἀντίθετες δοκιμασίες, ἀλλ' ἡ δύναμη τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας τὶς ὑπερέβαλε. Τώρα ἀνάμεσα βάρβαρου σχεδὸν λαοῦ, ποῦ τὴν κυκλώνει, ἀγαπᾷ τὶς σπουδὲς καὶ τὴν καλλιέργεια. Ποιὰ συμπάθεια δὲν τῆς ἀξίζει μιὰς τέτοιου φυλῆς τόσο ζωντανῆς'».

1) Πρῶτος καθηγητὴς τοῦ Ὄθωνείου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (βλ. Ἀρχεῖον Ὁρακικοῦ Ἐθναροῦ, τόμ. ΙΔ', σ. 55).

2) βλ. Ἀρχεῖο Ἐθ. Ἐθσ. τόμ. Θ', περιηγήσεις. Ὁ *Dumont Albert* σ. 92-93 λέγει ἐπὶ λέξει: «La ville compte 15 m. habitants ni les Turcs ni les Bulgares n'ont pu s'y établir. Cette communauté Hellénique a conservé un dialecte particulier». *Albert Dumont, Mélanges d'Archéologie et d'épigraphie*, Ἐκδ. Th. Homolle, Paris 1892, σ. 275 κέξ.

Πόσα ἀκόμα ἀμέτρητα κομμάτια θὰ μπορούσα νὰ παρατάξω ξένων περιηγητῶν ¹⁾, πού πέρασαν ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ σημείωσαν τὶς ἐντυπώσεις τους καλῆς - κακῆς, πλούσιες φτωχῆς, ὁ καθένας μὲ τὸ ἀνάλογο μάτι πού ἔβλεπε στὸ ταξίδι του τὴ χώρα, καὶ μὲ τὴν ἀνάλογη ἰδιοσυγκρασία.

Ἅλα αὐτὰ πότε φτωχικὰ πότε πλούσια σημειώματα, πάντως καταδείχνουν ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ζοῦσε, ὑπῆρχε, κινότανε μέσα στὸ μαῦρο περιβάλλο, συγκεντρωμένους γύρω στὶς μητροπόλεις του, μέσα στὶς συντεχνίες του, —τὰ συστήματα—στὰ σώματαίτα του, τὶς ἐκκλήσεις του, στὰ σχολεῖα του, πού μπόρεσαν νὰ τὸν συγκρατήσουν καὶ νὰ τὸν ζήσουν καὶ ὕστερον νὰ τὸν θειρίψουν στὰ 1821.

ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- Θρακικὰ Α' τ. σ. 106—Ὁ Καπουκῖνος Robert de Dreux στὴ Θράκη 1666.
- > Α' τ. σ. 116. Bertrundon de la Broquière ἓνα ταξίδι στὴ Θράκη.
 - > σ. 327. Ἡ Ἡράκλεια κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17 αἰῶνος (Grelot Ἰώσηπος 1680).
 - > Β' τ. σ. 66.—Περιγραφή Ἀδριανουπόλεως (1760) Ἰγνατίου Σαράφογλου.
 - > > τ. σ. 33.—Περιγραφή τῆς Ἀδ'πόλεως ἀπὸ τὸν Κύριλλον Γ' πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.
 - > Γ' τ. σ. 177.—Ταξίδια εἰς Θράκην Ser Gatharin Zen Ἐνετοῦ ἀπεσταλμένου 1550.
 - > Γ' τ. σ. 177—180.—Gameli Gareri 1693—4.
 - > Δ' τ. σ. 57—67.—Robert Walch, Michel Eneman.
 - > Ζ' τ. σ. 153—276.—Ἑβλιγὰ Τσελεμπῆς.
 - > Θ' τ. σ. 32 — 36. — >
 - > Ι' τ. σ. 128—136.—Θυατείρων Γερμανός. Ἡ Σηλυβρία τὸν 17 αἰῶνα.
 - > ΙΒ' τ. σ. 5 — 32.—Θυατείρων Γ. Ταξίδι John Covel 1675 εἰς Κωνσταντινούπολιν—Ἀδριανούπολιν.
 - > ΙΓ' τ. σ. 372.—Ταξίδια εἰς Θράκην Κόμης d'Hauterive.
 - > ΙΔ' τ. σ. 5—54.—Ἑβλιγὰ περιγραφή Ἀδριανουπόλεως.
- Θρακικὰ ΙΗ' τ. σ. 324—334.—Ἄντ. Σταμούλη.
- Ἀρχαῖον Θράκης Α' τ. σ. 161.—Ὁ Lamartine στὴ Θράκη.
- > > Β' τ. σ. 242.—Αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι
 - < > Γ' τ. σ. 337—340.—Περιηγήσεις.
 - > > Ι' τ. σ. 289 κ. ἔξ.—Albert Dumont.
 - > > ΙΒ'—ΙΓ' τ.—Κείμενα Μ. Ἀποστολίδου.

Quelques témoignages sur L'Hellénité de la Thrace Recueillis par G. L. Arvanitakis Genève 1919.

1) Τέτοιοι εἶναι :

1) Conte Angelo de Gubernatis : La Bulgarie et les Bulgares journal de voyage et études 1899. Florence.—2) Giovanni Amadori—Virgili : La questione Rumeliota et la Politica Italiana 1908 vol. I'. — 3) F. de Jessen : Lettre de Thrace. journal «Le Temps» 12 Juillet 1914. — 4) Geoffroy de Villehardouyn 1204.—5) Viaggi Fatti du Vinetia alla Tana. et in Com)poi σ. 117—Adrianopoli.—6) Nicolo de Nicolat det Delfinato : Le Navigazioni et Viaggi Nella Turchia MDLXXVI in Anversa. 7) Voyage de Levant par le sieur des Hayes 1621 κ.λ.π.

Γ'. ΤΑ ΕΣΝΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΘΙΣΗ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ¹⁾

Ι. Οί ὥρες πού διέρχεται τὸ ἔθνος εἶναι ἱστορικές καὶ τραγικές. Ἴσως πάλι—λένε—μετὰ χίλια χρόνια θὰ παρουσιασθῇ μιὰ τέτοια κοσμοϊστορική στιγμή, πού ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ διαδραματίσῃ πρόσωπο ἠθικά τόσο σπουδαῖο. Ὁ Θρακικὸς Ἑλληνισμὸς στὸ σταυροδρόμι τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἔχει γράψῃ ἱστορία τραγική. Εἶναι ἡ φυλὴ, πού δοκιμάζει πάντοτε, σὲ στιγμὲς παρόμοιες, τὰ μεγάλα δεινὰ τῶν πολέμων. Αὐτὴ τὴν τραγικὴ μοῖρα δὲν θὰ τὴν διαφύγῃ ποτέ, ὅπως δὲν τὴν διέφυγε σὺν τῇ μακρᾷ περιόδῳ τῆς ζωῆς της, ὅσες φορὲς, σὰν καὶ τώρα, ἐμφανίσθηκαν τέτοια μεγάλα γεγονότα.

Ὁ Θρακικὸς αὐτὸς λαὸς θὰ ἦταν μεγάλος, πολὺ μεγάλος, ἂν δὲν ἐπλήρωνε τόσον ἀκριβὰ τὴ γειτονία του μὲ τὴν ἱστορικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσα—τὴν Πόλη—πού γύρω της; διεδραματίσθηκαν τὰ φοιχτότερα γεγονότα τῆς φυλῆς. Ἡ ἔρευνα τῆς ζωῆς τοῦ ὀργανωμένου Θρακικοῦ λαοῦ, πού δυστυχῶς τόσο καθυστερημένα τὴν καταπιαστήκαμε, ἐνῶ οἱ γείτονές μας ἐργάζονται, εἶναι ἀποκάλυψη μιᾶς ἀπὸ τίς σπουδαῖες πτυχὲς τῆς Θρακικῆς ζωῆς. Εἶναι δὲ οἱ πτυχὲς τόσες, ὅσα καὶ τὰ πολλαπλᾶ θέματα, πού ὀρθώνονται τώρα μπροστά μας. Μιὰ τέτοια πτυχὴ τῆς θρακικῆς ζωῆς καὶ δράσεως θὰ προσπαθῆσω νὰ ἀναπαραστήσω ἐδῶ πτυχὴ περισπούδαστη καὶ ἱστορικὰ πολύτιμη, πού σχετίζεται καὶ μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ὑπαρξὴ τῶν Βουργάρων στὴ Θράκη στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας. Στὰ ἄπειρα σκοτεινὰ σημεῖα τῆς Τουρκοκρατούμενης ζωῆς τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού ἀπὸ μακρὸν καιρὸ, σὰν τὸν βουτηχτὴ τοῦ Σίλλερ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἀγωνιζόμαστε, βουτώντας παντοῦ βαθειά, νὰ βροῦμε καὶ νὰ ξεθάψουμε μιὰν ἀλήθεια πολύτιμη στὴ διερεύνηση τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης, ἔχουμε νὰ ἐπιδείξουμε τώρα ἐργασίες περισπούδαστες σὺν τὰ σημεῖα τῆς ἐρένης καὶ θέματα πολυποίκιλα, ὅπως τοῦ μακαρίτου Μ. Ἀποστολίδου, ἱστορικοῦ τῆς Φιλιππουπόλεως τῆς Βορείου Θράκης, καὶ ἐργασίες καὶ πληροφορίες ἄλλων, πού ὅλες ἀποτελοῦν τὸ ὑλικὸ τὸ πολύτιμο πού προσμένει τὸν δουλευτὴ του, τὸν ἱστορικὸ ἀρχιτέκτονά του, γιὰ νὰ ὀρθωθῇ τὸ ἱστορικὸ οἰκοδόμημα, πού θὰ λέγεται «Θρακικὴ Ἱστορία» ²⁾.

1) Διάλεξι πού δόθηκε στὸν Παρνασσὸ στὶς 2 Ἰουνίου 1946 ἀπὸ μέρους τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ τῆς Ἑνώσεως Βορείων Ἑλλήνων καὶ στὸν Σύλλογο Κωνσταντινουπολιτῶν Καλλιθέας στὰ 1949.

2) Εὐτυχῶς ἡ κ. Ἑλένη Βουραζέλη-Μαρινάκου μὲ τὴν ἀξιόζηλη ἐπιμέλειά

Εἶναι ἓνα θέμα πολύτιμο ἢ οἰκονομικὴ ὁργάνωση τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ, γιατί τὰ ἐσνάφια ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑπῆρξαν ἡ ὠργανωμένη μερὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, πού ἔδρασε οἰκονομικῶς καὶ πνευματικῶς, ἔδρασε ἔθνικῶς καὶ πάλαιψε τιτάνεια γιὰ νὰ διασώσῃ τὸ ἔθνος μέσ' ἀπὸ θύελλες καὶ τρικυμίες ἔθνικές, ἀνάμεσα σέχθρικούς λαοὺς κατώτερους καὶ ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς καὶ οἰκονομικῶς, ὅπως ὁ Βουργαρικός, πὺν ἐλάχιστος ζοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν σκέπη τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σὲ κατάσταση χτηνώδη. Αὐτὰ τὰ ἐσνάφια ἢ τὰ συστήματα ἢ τὰ ρουφέτια καὶ ἡ οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ δράση τους μέσα στὴ Θράκη εἶναι τὸ πολύτιμο ἱστορικὸ θέμα καὶ στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλ' ἀκόμα καὶ τελευταῖα τῆς Βουργαροκρατίας. Θὰ ἐξετάσουμε γοργὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἑλληνικὴ ὁργάνωσή τους, τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἀκμὴ τους, τὴν ἔθνικὴ πολιτικὴ τους δράση, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκονομικὴ καὶ τὴν φιλανθρωπικὴ, μὲ τὴ συνεργασία πάντοτε τῆς Ἐκκλησίας, μέσα στοὺς τέσσαρες αἰῶνες τῆς δουλείας, γιὰ νὰ δοῦμε ποιοὶ μέσα στὴν ὅλη Θράκη κράτησαν στὰ βάρβαρα χρόνια τῆς σκλαβιάς τὸν ὀλίγο πολιτισμό, πὺν ἀπέμεινε ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία μετὰ τὴν κατάχτησή της ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ ποιοὶ ψευδολογώντας καὶ παραποιώντας τὴν ἱστορία ἔρχονται νὰ διακηρύξουν, μὲ τὴν Σλαβικὴ Τριανδρία, ἀπὸ τὰ 1850, ὅτι ἡ Θράκη δὲν ἦταν ποτὲ μόνον Ἑλληνικὴ, ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουμε δικαιώματα στὴ Βόρειο Θράκη, ὅτι εἶναι καὶ ἡ Δυτικὴ ἀπὸ τὸν μεσαίωνα Βουργαρικὴ καὶ ὅλως ἀδικαιολόγητὴ ἡ κατοχὴ τῶν ἐδαφῶν της ἀπὸ μᾶς. Ὅτι ἀκόμα στὴ Θράκη πάντα ὑπῆρξαν οἱ Βούργαροι, ἀπεξενωμένοι τῆς ἐθνικότητός των ἐξ αἰτίας τοῦ Πατριαρχείου, ὅτι ἀνέπτυξαν πολιτισμό, ἀνέπτυξαν τέχνες καὶ χειροτεχνία καὶ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ξυλογλυπτικὴ καὶ ζωγραφικὴ καὶ μαρμαρογλυφία καὶ κάθε τέχνη, πὺν τὰ δείγματά της ὅμως εἶναι οἱ Ἑλληνικὲς ἐκκλησίες, εἶναι οἱ ἀμβωνές μας καὶ τὰ θαυμαστά τέμπλα μας, οἱ βυζαντινὲς ἀγιογραφίες μας καὶ τόσα ἄλλοτε δείγματα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργικῆς τοῦ Ἑλλήνος προσπαθείας μέσα στοὺς αἰῶνες τῆς βυζαντινῆς περιόδου καὶ τῆς Τουρκοκρατίας. Ὅπως πάλι τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς τους, τῆς προβουργαρικῆς, εἶναι τὰ λαμπάλαια εὐρήματα τῆς ἀρχαιολογίας, ἄπειρα ἑλληνικὰ νομίσματα, οἱ πανόρχαιες ἐπιτύμβιες πλάκες, ἑλληνικὲς καὶ ρωμαϊκὲς ἐπιγραφές

της μᾶς ἔδωσε τὸ ἔργο της μὲ τὸν τίτλο «Αἱ ἐν Θράκῃ συντεχνίαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν», Θεσσαλονίκη 1950, μὲ ἐκδότριαν τὴν «Ἐταιρίαν Μακενικῶν Σποιδῶν» καὶ σειρὰν ὑπ' ἀριθ. 7. Τὸ ἔργο εἶναι μεθοδικώτατο (καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔγραψα δύο κριτικὰ σημειώματα στὰ «Νέα» καὶ τὴν «Νέαν Ἐστίαν» τοῦ 1951), ἀλλὰ καὶ ἀξιολογώτατο γιὰ τὸ ὕλικό του καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν πηγῶν του καὶ τὸν πίνακα τῶν ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, πὺν τὸ καθιστοῦν πηγὴ ἀπὸ δῶ καὶ ἐξῆς ἀξιόλογη κιάπαραίτητὴ στὴ μελέτῃ τῆς ὁργάνωσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ συντεχνίες ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

καὶ τὰ ὑπολείματα ἔργων τέχνης, πὺ τὰ ξεθάφτει κάθε τόσο ἢ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιολόγου ἢ τὸ ἄροτρο τοῦ ἀγρότη, πὺ καλλιεργεί τὴ γῆ του καὶ περικομοῦν σήμερα τὰ μουσεῖα τῆς Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως.

Καὶ ἄλλοτε ἀνέπτυξα ἄλλοῦ ὕλους τοὺς ἐπιστημονικοὺς λόγους, πὺ διακηρύττουν ὅτι ἡ Θράκη ἔνα πολιτισμὸ ἐγνώρισε, τὸν Ἑλληνικόν, ὅτι μία γλῶσσα ἐπικρατοῦσε στὴ Θράκη, ἡ ἑλληνική, καὶ ὅτι ἔνα λαὸ εἶδε νάναμορφῶνῃ καὶ νάφομοιῶνῃ τοὺς παλαιοὺς Θυᾶκες καὶ γλωσσικῶς καὶ πολιτικῶς καὶ ὅτι εἰς τὸ διάστημα τριῶν χιλιάδων ἐτῶν ἡ χώρα αὐτὴ ὑπῆρξεν ἑλληνική'). Ἡ ὄργάνωσις τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ συντεχνίεσι ἐγένετο ὡς ἐξῆς :

II. Στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας τὰ λεγόμενα συστήματα ἢ *ἐσνάφια* ἢ *ρουφετία* εἶχαν μιὰ ὄργάνωσις τέλεια. Τὰ ἐσνάφια ἀρχισαν νὰ ὀργανῶνῶνται σὲ σωματεῖα, γιὰ νὰ προστατεύωνται ἀπὸ τὴς διοικητικῆς ἀρχῆς σύμφωνα μὲ τὸ πρῶτο σουλτανικὸ φερμάνι τοῦ Σουλτάν Μουσταφᾶ III στὰ 1773. Στὰ φερμάνια αὐτὰ καθορίζονται τὰ δικαιώματα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις τῶν μελῶν τοῦ κάθε ρουφετίου'). Αὐτὴ τὴν ὄργάνωσίν τοις, πὺ τὴν ἀναγνωρίζει ἡ πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία, διευθύνουσι προϋστάμενοι, οἱ *συστάμπασίδες*—οἱ πρωτομαῖστορες—πὺ ἐκλέγονται μὲ τὴν κοινὴ συνέλευσις: τὴ *σύννοδο* ἢ τὴ *σύναξη* ἢ τὴ *λόντζα* καὶ λέγονται *προεστοὶ* ἢ *πρωτομαῖστορες*.

Τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον Λέοντος Σοφοῦ πὺ ἀνεκαλύφθη καὶ ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν Nicole²⁾ ἀπέβη πολῦτιμο γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ διοικητικὴ ἴστο-

1) Βλέπε παρόντα τόμον : Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Θράκης ἀνά τοὺς αἰῶνες.

2) Ἀξιοσημείωτες διατάξεις τοῦ φερμανίου αὐτοῦ τοῦ 1773 τοῦ Μουσταφᾶ III, πὺ κανονίζει τὴς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τῶν μελῶν ἐκάστου ρουφετίου, βρίσκουμε στὸ βιβλίον τοῦ Β. Τσόρεφ, ἀναμνηστικὸν βιβλίον τοῦ ἐν Σόφια ἐσναφίου ραπτάδων σελ. 31 βουλγαριστί (Σπομένα κνίγα νὰ Σοφίσκια κρογιᾶσκι ἐσνάφ) : «διατάσσω, λέγει, τοὺς διοικητάς, ἀστυνέμους κλπ. νὰ προσέχουν ὅπως οἱ ἐσναφικοὶ ὄμιλοι, οἱ ἀποκλειστικῶς ἀσχολούμενοι περὶ τὴν βιομηχανίαν, τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὰς τέχνας, μόνον ἐσναφικῶς ἐξετάζωσι, κρίνωσι καὶ ἀποφασίζωσι περὶ τῶν ἀναφερομένων μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν διαφορῶν καὶ ὑποθέσεων φύσεως ἐπαγγελματικῆς κατὰ τὰ παλαιὰ τῶν θέσμια ἐνέχοντα τόπον νόμου καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τούτων λύσωσι ὀριστικῶς αὐτάς... Μόνον τὸ διοικητικὸν τοῦ ἐσναφίου συμβούλιον δικαιούται νὰ κρίνη καὶ νάποφασίξη περὶ ὑποθέσεων ἀφορωσῶν εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἐσναφίου, τιμωρῶν τὸν πταιστένην διὰ δημοσίας ἐπιπλήξεως, δι' ἐκδιώξεώς του ἐκ τοῦ ἐσναφίου, δι' ἀπαγορεύσεως τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος του, διὰ σωματικῆς ποινῆς καὶ διὰ προσαίρου φυλακίσεως... Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν πρόσωπα μὴ ἀνήκοντα εἰς τὸ ἐσνάφιον, οἰαδήποτε καὶ οἰανδήποτε θέσιν κατέχοντα ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἤθελον ἐπέμβει καὶ πειραθῆ νὰ ἐμπειδίωσι διὰ τῆς βίας ἢ τῆς δυνάμεώς των τὴν ἐκτέλεσιν τῆς σωματικῆς ποινῆς, τῆς ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τοῦ ἐσναφίου εἰς τὸ καταδικαζόμενον μέλος, πάντες οἱ κρατικοὶ ὑπάλληλοι ὀφείλουσι πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὑπηρεσίας παντὶ μέσῳ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀνάμιξιν ξένων προσώπων εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐσναφίων».

3) I. Nicole, Genève, 1893. Ἐπαρχιακὸν βιβλίον. Βλ. καὶ Α. Χριστοφιδόπουλος 1935, αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ.

ρία τοῦ Βυζαντίου. Κατ' αὐτὸ μαθαίνουμε πῶς τὸ κράτος ἐπεμβαίνει καὶ κανονίζει μὲ τὸν Ἐπαρχο τῆς Πόλης ὅλα τὰ ζητήματα τῶν συντεχνιῶν, ποὺ ὑπάρχουν ὅλοι οἱ βιοτέχνες καὶ ἔμποροι, μικροὶ ἢ μεγάλοι. «Αἱ συντεχνία λέγονται σύλλογοι καὶ συστήματα καὶ σωματεία». (Βλ. Ἱστορία Βυζαντίου, Κ. Ἀμάντου σελ. 94—98 κλπ.).

Ἔτσι κάθε συντεχνία εἶχε τὸν πρόεδρό της, ποὺ μαζί του ἐκλέγονταν καὶ σύμβουλοί του ἀπὸ τοὺς πιδ εὐπόληπτους καὶ γεροντιότερους μαστόρους καὶ ἀπὸ τοὺς παπάδες τῆς πολιτείας ὡς τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα. Αὐτοὶ οἱ προεστοὶ ἦταν πέντε ἕως δέκα κι ἀπ' αὐτοὺς ἕνας-δυὸ παπάδες, ὡς ὅτου καταργήθηκαν ὅλοι αὐτοὶ ἐκλέγονταν ἕνας μόνον πρωτομάστορας.

Ὁ *Πρωτομάστορας* συγκέντρωνε στὰ χέρια του κάθε ἐξουσία γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῆς συντεχνίας καὶ γιὰ τὰ μέλη της. Ἦταν ἔτσι ὁ *δικαιοφύλακας*, ποὺ ἔλυνε δίκαια καὶ τελειωτικὰ τὶς διαφορὰς τῶν μαστόρων καὶ τελείωνε κάθε ὑπόθεση τῆς συντεχνίας καὶ διαχειριζόταν τὴν περιουσία της καὶ τὸ ταμεῖο, κρατώντας λεπτομερῆ ἀπὸ τὰ ἔσοδα κἄλλοι λογαριασμοὶ καὶ τὸν ἤλεγχαν μόνον στὴ συνέλευση στὸ τέλος τῆς ἀρχῆς του. Ὁ πρωτομάστορας καλοῦσε, ὅσες φορὲς νόμιζε ἀνάγκη, τοὺς μαστόρους καὶ ἔκανε εἰσήγηση στὰ θέματα, ποὺ θὰ συζητοῦσαν καὶ ζητοῦσε τὴν ἐπικύρωσή τους¹). Ἀντιπροσώπευε τὴ συντεχνία σὲ κάθε τῆς ὑπόθεση στὶς διοικητικὰς ἀρχὰς τοῦ τόπου, τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινότητος καὶ γενικὰ φροντίζε νὰ ἐξασκῆ ὁ καθένας τὸ ἐπάγγελμα εὐλοκῶν καὶ τίμια γιὰ νὰ προσοδεύῃ κενδοκιμῆ καὶ νὰ προλαβαίνῃ κάθε δυσφήμιση καὶ κακολογία. Κι ὅλοι οἱ μαστοροὶ ὑπήκουαν πρόθυμα αὐτόν. Κεῖνος ποὺ ἀνυπάκουος ζημείωνε τὴ συντεχνία, παραβαίνοντας διαταγὰς της, τιμωριῶνταν (ἐπαιδεύετο) μὲ ποινὴ, ποὺ τοῦ τὴν ἐπέβαλαν στὴ γενικὴ συνέλευση ὅλοι μαζί, δηλαδὴ ἡ χρηματικὸ πρόστιμο ἢ κλείσιμο τοῦ μαγαζιοῦ του γιὰ λίγον καιρὸ ἢ καὶ ἀπαγόρευση νὰ ἐξασκῆ τὸ ἐπάγγελμά του. Γιαὐτὸ τὸ μεγάλο κῦρος τοῦ προέδρου κάθε συντεχνίας στὴν κοινωνία γενικὰ. Πρωτομαστοροὶ ἐκλέγονταν κάθε φορὰ οἱ πιδ σεβάσιμοι καὶ τίμιοι ἀπὸ τοὺς γεροντιότερους μαστοροὺς, ποὺ πολλὰς φορὲς τοὺς ξαναδιάλεξαν, καὶ σύμβουλοι ἔβγαιναν ἀπὸ κείνους ποὺ ἐκλέχτηκαν μιὰ φορὰ πρωτομαστοροὶ κι ἀπὸ ἄλλους ἀγαπητοὺς στὸ λαὸ (δῆμο) μαστοροὺς.

Τὰ ἔσοδα καὶ οἱ πόροι κάθε συντεχνίας *πρῶτα* ἦταν τὸ τέλος, ποὺ πλήρωνε γιὰ μιὰ φορὰ ὁ κάθε ἀναγορευόμενος μάστορας στὸ ταμεῖο, ποὺ ὄλεγε *φιλεῖα* κι ἀπὸ τὸν 19ον αἰῶνα τὸ μειωνόμασαν *μαστορικὰ* καὶ ποὺ μὲ τὸν καιρὸ ἀβγάτισε ἀπὸ δέκα ἄσπρα σὲ γρόσια 25, *δεύτερο* τὸ πρόστιμο, ποὺ κάθε φορὰ ἔβραζαν σὲ κείνους ποὺ παρόβαιναν τὶς διαταγὰς, *τρίτον*, οἱ δωρεὰς καὶ τὰ *κληροδοτήματα* ἀπὸ μέλη ποὺ ἀπέθνησκαν καὶ τέ-

1) Βλ. *Θρακικὰ Β'* τ. σ. 325 κ. ἔξ. *Μ. Ἀποστολίδου* : Δύο ἔγγραφα ἐκ Φιλίππουπόλεως, καὶ ἰδίου <Ἀρχεῖον Θράκης> Α' τ. Τάρχεῖα τοῦ ἑσναφίου τεκτόνων.

ταρτο οί τόκοι (διάφορο) τῶν δανειῶν, πού δίνονταν στοὺς μαστόρους μὲ ὁμόλογα ¹⁾).

Γιὰ νὰ μὴ προχωρήσω πολὺ βαθειὰ στὰ παλαιότερα χρόνια τῆς δουλείας, σταματῶ στὰ 1821. Ἀπὸ ἓνα ἔγγραφο τῶν Ἑλλήνων τῆς ἱστορικῆς Φιλιππῆως στὸν Πατριάρχη Γρηγόριο ²⁾ ἀποκομίζουμε τὶς παρακάτω ὑπογραφὲς μαϊστῶρων τοῦ κάθε ρουφείου: τῶν ἀμπαιζήδων, καφτανιζήδων (ὑφασματαμπόρων), γουναράδων, μπακάληδων (παντοπωλῶν), κοϊμιζήδων (χρυσοχόων), καζανιζήδων (χαλκουργῶν), ραφιάδων, δουλγκέρηδων (τεκτόνων), ἀσταριζήδων (ὑφαντῶν), ψωμάδων, καζάσηδων (μεταλλουργῶν), παπουτισήδων, μουμιζήδων (κηροποιῶν), μπαχεζεβάνηδων (κηπουρῶν), ταχταιζήδων (ξυλεμπόρων), μπογιατιζήδων (βαφέων), τουφεξήδων (ὄπλοποιῶν), τουτουνιζήδων (καπνοπωλῶν), ἀκιάρηδων (ἀποικιακῶν), μηχατζήδων (ποτοπωλῶν), σαχατζήδων (ὄρολογοποιῶν), ἀραμπατζήδων (ἀμαξοποιῶν), οὐνιζήδων (ἀλευροπωλῶν), τσοχατζήδων (ἐρειοπωλῶν), φρεσιζήδων (φρεσοπωλῶν) κ.λ.π.

Τὰ ρουφέτια αὐτὰ μὲ τὴν ὁργάνωσή τους ἀπεροόρησαν κιόλα τὸν Βουργάρικο πληθυσμὸ, πού κατέβαινε σιγὰ σιγὰ στὴ Φιλιππούπολη ἀπὸ τὰ χωριά, λιγιστὸ στὸν 17ο καὶ 18ον αἰῶνα, μὰ πολὺν στὸν 19ον αἰῶνα, ὅταν τὰ ρουφέτια ἀνεπτύχθησαν καὶ ἡ ἀγορὰ εἶχε μεγάλη κίνηση, γιατί ἡ Φιλιππούπολη ἔγινε πιά μεγάλο κέντρο, ὅπου μέσα στὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον τίποτε δὲ μπορούσε νὰ μείνῃ ἀναφομοίωτο. Μαθητεύομενοι οἱ Βούργαροι κοντὰ στοὺς Ἑλλήνες ἐργοστασιαρχες, τρώγοντας καὶ μένοντας στὰ σπίτια τους, ἀποκοτοῦσαν τὰ ἑλληνικὰ ἦθη κέθιμα καὶ συγγένεια (μὲ γάμους μὲ ἑλληνίδες), μάθαιναν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, γίνονταν ἀπὸ χωριάτες ἀστοί, φιλοτιμοῦνταν νὰ λέγονται Ἑλλήνες καὶ τέτοιοι νὰ λογαριάζονται κιὰπὸ τοὺς ἄλλους. Δὲν εἶχαν ἐθνικὴ καθαρότητα συνείδηση, ντρέπονταν γιὰ τὴν καταγωγὴ τους καὶ τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα καὶ νόμιζαν προσβολὴ καὶ ἀτιμία τους, ἂν ἓνας τοὺς καλοῦσε Βουργάρους, γιατί τὸνομά τους γιὰ τὴν ἀπαιδευσίαν τους κατάντησε νὰ φανερώνη τὸν ἀγορῆκο καὶ τὸ δοῦλο καὶ κείνον πού δὲν εἶχε τρόπον. Τὸν ἑξελληνισμὸ αὐτὸ μέσα στὶς πολιτεῖες τερατίωσε μονάχα ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Βουργαρίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1878 μὲ τὸ ρωσοτουρκικὸ πόλεμο. Τόσο δυνατὸ ἦταν τὸ ἐκπολιτιστικὸ περιβάλλον τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης, ὅπως σημειώνουν καὶ οἱ περιηγητές. Ὁ Λαμαρτίνος σημειώνει ὅτι οἱ Ἑλλήνες καὶ πολιτισμένοι εἶναι καὶ ἐκπολιτιστές, πεπαιδευμένοι καὶ ἐμπορικοί. (Βλ. σελ. 27 τόμ. IB', Ἀρχ. Θρ. Α' τ. σελ. 24). Ὁ πρωτομάστορας φρόντιζε ἀκόμα τὰ ἔξοδα τῆς χρονιάς κάθε συντεχνίας γὰναι λιγώτερα ἀπὸ τοὺς πόρους κιἔτσι ὑπῆρχε στὸ ταμεῖο πάντα ἀρκετὸ χρηματικὸ ποσὸν γιὰ

1) Τέτοια ὁμόλογα περιέχει τἀνέκδοτο Ἀρχεῖο Ἀθ' Δ. Γκιουμούσγκερδάνη.

2) Βλ. Ἀρχεῖον Θράκης, Α' τόμ. Μυρτ. Ἀποστολίδου.

δάνεια στοὺς μαστόρους. Καὶ ἐξόδευε ὁ πρωτομάστορας γιὰ τὸ μισθὸ τοῦ κλητῆρα (τσιπούση) τῆς συντεχνίας, γιὰ τοὺς *νυχτοφύλακες* τῶν μαγαζιῶν (πάζβάντηδες), γιὰ *βοηθήματα* μικρὰ σὲ φτωχοὺς κιόφρανα, γιὰ *ἐξαγορὰ* καὶ ἐλευθέρωση χριστιανῶν (σκλάβων) δούλων, γιὰ συνδρομὲς τῆς ἐκκλησίας καὶ *μνημόσυνα* τῆς συντεχνίας, γιὰ μερικοὺς φρόρους σιτὸ κράτος καὶ *φιλοδωρήματα* σὲ διοικητικοὺς ὑπαλλήλους ¹⁾, γιὰ κάποιο *ἐπίδομα* τοῦ δεσπότη καὶ τοῦ Πατριαρχείου καὶ οὕτω ἄλλο ἦταν ἀνάγκη.

Κεῖνος ποὺ ἤθελε νὰ μετέλθῃ κάποιο ἐπάγγελμα, ὤφειλε πρωτύτερα πολὺν καιρὸ νὰ σκεπθῆ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ καὶ νὰ δοκιμασθῆ. Ἀπὸ μικρὸ παιδί τὸν παρὰδιναν οἱ γονεῖς του σὲ κάποιο μάστορα, ποὺ εἶχε δικό του ἐργαστήρι, νὰ μαθητεύσῃ. Ἡ μαθητεία του βαστοῦσε πολλὰ χρόνια, ἂν δὲν εἶχε καμιὰ ἰδιοφυΐα καὶ δὲν ἔδειχνε προθυμία καὶ ζῆλο στὴ δουλειά. Δούλευε στὰ πρῶτα δυὸ χρόνια δίχως μισθὸ καὶ μόνο ἔρωγε καὶ κοιμότανε σιτὸ σπίτι τοῦ μάστορα κἀνοντας ἀγόγγυστα κάθε δουλειὰ ποὺ τὸν πρόσταζε τἀφεντικό κι οἱ βοηθοὶ του. Ἔπαιρνε ἕνα πολὺ μικρὸ μισθὸ (ρόγα) ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπιμέλειά του καὶ τὴν προσοχὴ στὴν τέχνη, ποὺ ἔμενε στὰ χέρια τοῦ μάστορα καὶ γίνονταν σιγὰ σιγὰ κεφάλαιο. Σὸλο τοῦτο τὸ διάστημα λέγονταν *μαθητῆς* (τσιράκι). Σὰ μάθαινε πιά τὴν τέχνη τέλεια, προβιβάζονταν ἀπὸ τὸ μάστορή του σὲ *βοηθὸ* (κάλφα). Ἐνα ἐργαστήρι ποὺ δούλευαν πλιότεροι βοηθοὶ —καλφάδες, ὁ μεγαλύτερος λέγονταν *πρωτοβοηθός*, *πρωτόκαλφας* κι ἀντικαθιστοῦσε τὸν ἐργαστασιάρχη στὴν ἀπουσία του. Ὁ μαθητῆς δὲν μποροῦσε νὰλλάξῃ μάστορα, παρὰ μονάχα ὁ βοηθός, μὰ κι αὐτὸ σπάνια γίνονταν, ἂν εὔρισκε μεγαλύτερο μισθὸ ἄλλου. Ἐνας βοηθός εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴ γενικὴ συνέλευση νὰ προβιβασθῆ καὶ νὰ ὀνομασθῆ μάστορας καὶ τῶκανε ὅταν μάζευε ἕνα ποσὸν γιὰ τὴ δουλειὰ του καὶ τὴν πληρωμὴ τῶν ἐξόδων, ποὺ θάναγορευόνταν *μάστορας γιὰ νὰ κἀνῃ μαγαζὶ δικό του*. Τὴν *πρόταση* τὴν ὑπέβαλλε αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ μάστορας πολλὰς φορὰς μαζὶ μὲ τὰ ἔξοδα ἀπὸ ἐχτίμησι κι ἀγάπη στὸν κάλφα του. Ἄν ἐνέκρινε ἡ συνέλευση, τὸν ἀναγόρευε ὁ πρόεδρος μάστορα φωνάζοντας *ἄξιος, ἄξιος*. Τὰ παιδιά τῶν μαστόρων γλύτωναν τοὺς κόπους τῶν μαθητῶν, γιὰτὶ κληρονομοῦσαν τὴν τέχνη τῶν πατέρων τους μαζὶ μὲ τὸ ἐργαστήρι καὶ τὴν πελατεία. Ὅταν τοὺς ἀναγόρευαν μαστόρους πλήρωναν τὰ μισὰ ἔξοδα ²⁾

Στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια ἡ ἀναγόρευσι τῶν μαστόρων κάθε χρονιάς γίνονταν σὲ μιὰ συνέλευση ποὺ τὴν ἀκολουθοῦσε καὶ γλέντι καὶ δεῖπνο ἀπὸ τοὺς μαστόρους ἀπὸ τὰ τέλη ποὺ πλήρωναν στὴν ἀναγόρευση : *τὴ φι-*

1) *εἰσέματα* ἀλληγορικά ἀντὶ *ρουσφεία*, δῶρα πρὸς δεκασμὸν καὶ *πεσχέςια*, ποὺ δίδονταν οἰκιοθελῶς στοὺς Τούρκους ὑπαλλήλους, λ. χ. στὸ μολᾶ, ὅπως ἀναφέρεται στὸν Κώδικα Κυρίλλου 1781 (βλ. Ἀρχεῖον Ἐθρακικοῦ Ἐθναυροῦ, τόμ. Ζ' σ. 52, ὑποσημ. 2), ἀπὸ τὰ ρουσφεία καὶ τίς πολιτεῖες γιὰ νὰχοῦν τὴν εὐνοιά τους.

2) βλ. Ἀρχ. Ἐθ. Ἐθσ. Γ' τ.

λειά. Ἀργότερα ὅμως, ὅσο ἡ ζωὴ γίνονταν ἀκριβότερη καὶ οἱ ἀνάγκες τῶν συντεχνιῶν μεγάλωναν, τὰ τέλη αὐτὰ περνοῦσαν στὸ ταμεῖο μὲ τὸνομα *μαστορικά*, λίγοι δέ, οἱ πιὸ εὐποροὶ ἀπὸ τοὺς μαστόρους πού ἀναγορεύονταν— καὶ αὐτοὶ ἦταν τὰ παιδιὰ τῶν ἐργοστασιάρχων — προσκαλοῦσαν τοὺς προεστοὺς καὶ τοὺς ἐγκριτότερους μαστόρους σὲ γλέντι καὶ φριλεῖα. Γιαυτὸ κάθε συντεχνία γιαυτὰ τὰ γλέντια εἶχε πολλὰ ἀγγεῖα μαγειριοῦ καὶ τραπεζιοῦ — δῶρα στη συντεχνία, πού τὰ νοίκιαζαν καὶ ἰδιῶτες χριστιανοὶ μὲ μικρὸ ἐνοίκιο, ὅταν εἶχαν ἀνάγκη. Ὅταν ἓνας γίνονταν μάστορας εἶχε τὸ δικαίωμα πιά νὰ νοίξει δικό του μαγαζὶ παίρνοντας κάποτε καὶ δανεικὰ ἀπὸ τὸ ταμεῖο τῆς συντεχνίας μὲ ὁμολογὸ κιάργότερα μεγγύηση δυὸ μαστόρων ἀξιόχρεων. Πολλοὶ μὴ ἔχοντας κεφάλαια ἀναγκάζóτανε νὰ δουλεύουν ἀκόμα καὶ μαστοροὶ σ' ἄλλους κοντά, ἄλλοι πάλι συνεταιριζότανε μὲ μερικὸς τέως μαστόρους τους καὶ μάλιστα αὐτοὶ πού συνδέονταν καὶ μὲ συγγένεια. Αὐτὴ ἡ διοργάνωση τῶν συντεχνιῶν φαίνεται πῶς ἔμεινε, ὅπως λέγει ὁ Μ. Ἀποστολίδης «ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, ἔχουσα ἐπίδομασιν Ἀραβικὴν καὶ Τουρκικὴν, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν ὀνομάτων *τσιράκι, κάλφας, ἰσνάφι, ρουφέτι*»¹⁾).

Στοὺς πιὸ παλιούς καιρούς, οἱ συντεχνίες δὲν εἶχαν γραπτὸς κανονισμοὺς, πού πάνω σαυτοὺς ὁ κάθε μάστορας μποροῦσε, ἐξασκώντας τὸ ἐπάγγελμα του, νὰ ξαίρει καλὰ τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματά του. Ὅλες οἱ διατάξεις κρατιούνταν μὲ τὴν παράδοση γιὰ νὰ ρυθμίζουν τὶς σχέσεις τῶν μαστόρων ἀναμεταξύ τους καθῶς καὶ τῶν ὑποταχτικῶν τους στοὺς προϊσταμένους. Καὶ στηρίζονταν κυρίως στὸ σεβασμὸ τῶν νεώτερων στοὺς γεροντότερους σὰν πιὸ ἔμπειρους καὶ πιὸ σοφοὺς καὶ στὴν ἀμοιβαία ἀγάπη ὄλων ἀναμεταξύ τους γιὰ τὸ συμφέρο καὶ τὴν προκοπὴ καὶ τοῦ ἐπαγγέλματός τους καὶ τῶν ἴδιων. Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως, ἐπειδὴ παραβαίνοντας τὰ θέσμιμα μερικὰ μέλη ζημιώναν καὶ τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὸν καθέναν ξέχωρα ἢ ἀπὸ ἄγνοια ἢ ἀπὸ πλεονεξία, γεννήθηκε ἡ ἀνάγκη νὰ συνταχθοῦν ἀπὸ κάθε συντεχνία *συμφωνητικὰ ἔγγραφα* μεταξὺ τῶν μαστόρων, πού ἀποτελοῦσαν τὴ συντεχνία, μετνοροχο ὑπόσχεση, ὅτι ὁ καθένας θὰ διατηρήσει τὶς διατάξεις τῶν συμφωνητικῶν²⁾. Αὐτὰ τὰ σύντομα συμφωνητικὰ πού εἶχαν θέσση *κανονισμῶν* εἶχαν μέσα τους τὶς κυριώτερες «*κατὰ παράδοσιν*» διατάξεις. Τὸ ἰσνάφι τῶν Ἀμπατζήδων τῆς Φιλιππουπόλεως, πού ἦταν μιὰ συντεχνία πολὺ παλιὰ καὶ πολυμελὴς καὶ εὐπορη, ἔχει ἓνα τέτοιο συμφωνητικὸ συνταγμένο στὰ 1804, πού βρίσκεται στὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης Φιλιππουπόλεως σὲ ἀριθμὸ 104³⁾.

Σὲ ὁχτῶ κεφάλαια μέσα περιέχονται ὄλα ὅσα ἐπέβαλε ἡ παράδοση : «*Αὐτὰ καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ καιροὺς κριθοῦν εὐλογα ἀπὸ ὄλη τὴν κοινὸ-*

1) Ἀρχεῖον Θράκης τ. Γ. σ. 145.

2) Βλέπε Ἀρχεῖον Θράκης τ. Θ' σ. 306, Ἀρχεῖον Δ. *Κοντοδήμου* Πρακτικόν.

3) Βλέπε Μ. Ἀποστολίδου, Θρακικὰ τ. Β' σ. 329 καὶ Ἀρχεῖον Θράκης τ. Γ' σ. 145 κέξ. καὶ τ. Θ' σ. 306 Πρακτικόν.

τητα, λέγε τελικά, τοῦ ἰσναφίου πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἰδίου ἰσναφίου μας εἴμεθα ὑπόχρεοι ὅλοι κοινῶς διὰ νὰ τὰ φυλάξωμεν. "Ὅποιος δὲ τῶν μαϊστόρων ἢ μικρὸς ἢ μέγας ἀθετήσῃ καὶ δὲν φυλάξῃ κανένα ἀπὸ ὅσα εἰς τὸ παρὸν μὲ γνώμη κοινῇ διορίζομεν καὶ ἀποφασίζομεν, ὁ τέτοιος νὰ παιδεύεται κατὰ τὴν εὐλογοφανῆ ἀπόφασιν ὅλου τοῦ ἰσναφίου. Εἰ δὲ κανένας τῶν μαϊστόρων κρυφίως τολμήσῃ νὰ κάμῃ κανένα ἀπὸ ὅσα εἰς τὸ παρὸν εἶναι ἐμποδισμένα, πρὸς τούτους καὶ ὅσοι ἤξεύρουν τὸν τέτοιον καὶ δὲν τὸν μαρτυροῦν διὰ νὰ παιδευθῇ εἰς ἰσοφρονισμόν καὶ ἄλλων, οἱ τέτοιοι ὁμοῦ ὡς κακοβουληταὶ τοῦ ἰσναφίου μας νὰ ἔχουν κατάραν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ τιμίου Προδρόμου τῶν τε ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων πατέρων καὶ πάντων τῶν ἁγίων ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν κατάραν τοῦ πανιερωτάτου ἡμῶν δεσπότη ἀγίου Φιλιππουπόλεως κυρίου κυρίου Κυρίλλου, ἔτι δὲ καὶ ὄλων τῶν μαϊστόρων τοῦ ἰσναφίου μας, τῶν τε παλαιῶν καὶ τῶν τωρινῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων καὶ προκοπῆν καὶ χαῖρι νὰ μὴν ἰδοῦν οἱ τέτοιοι ποτέ τους, ἐφ' οἷς ἐργάζονται εἰς πίστιωσιν καὶ βεβαίωσιν ἐν τῷ παρόντι γεγραμμένων οἱ πάντες σιέρογομεν καὶ ὑπογραφόμεθα».

Ἐν Φιλιππουπόλει 1805 Ἰουλίου κθ'

Ἐπογραφές.

Οἱ ὑπογραφές εἶναι ὅλες Ἑλληνικές, κι αὐτὸ ἀποδείχνει πῶς στὴ Φιλιππούπολιν ποῦ ἦταν ἑλληνικὴ καὶ στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, ὄχι μόνο ἰδιόμοια μὰ καὶ τὸν πληθυσμὸς, οἱ μερικοὶ Βουργαρικῆς καταγωγῆς μαϊστοροὶ θεωροῦσαν τὸν ἑαυτὸ τους Ἑλληνας, ὡς ἐξελληνισμένοι στὴ γλῶσσα καὶ στὰ ἥθη. Γιατί, ἂν οἱ καταστημένοι Βούργαροι δὲ μάθαιναν Ἑλληνικὰ καὶ δὲ γίνονταν Ἑλληνας, δὲν μπορούσαν νὰ γίνουν καὶ μέλη μέσα στὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὰ ρουφέτια. Ὁ Γ. Τσουκαλᾶς διδάσκαλος καὶ ὁ Κ. Οἰκονόμου ἱερεὺς εἰς τὰ ἔργα των (Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως), περὶ Φιλίππου, βεβαιώνουν τὴν ἀλήθειαν αὐτὴ καὶ ἀποτελοῦν γιὰ μᾶς πρῶτους ὁδηγοὺς νὰ βροῦμε τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῶν πρωταθλητῶν πανσλαβιστῶν, ποῦ δημοσιεύθη ἀπὸ τὴν Βουργαρικὴ Ἀκαδημία εἶναι σ' Ἑλληνικὴ γλῶσσα (1857), ὁ δὲ Τσομάκωφ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Καίτη στὴν Ἄνδρο καὶ τοῦ Τσουκαλᾶ.

Ὁ Β. Δεληγιάννης διδάσκαλος, στὸ Ἄρχεϊο Θράκης ¹⁾ περιέγραψε τοὺς ἀμπατζήδες ὅπως καὶ τοὺς μεταποῦτες γενικὰ τῶν ἀμπαδων, ποῦ λεγότανε *καρμπατζήδες* κι ὠνομάστηκαν ἔτσι ἀπὸ τὸ μαῦρο χρῶμα, ποῦ ἔπαιρνε ἢ ὄψη τους ἀπὸ τίς μακρονῆς ὁδοιπορίες κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο στὰ ταξίδια τους τὰ ἐμπορικά. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐργοστασιαίρχες ἀμπατζήδες μὲ τὴ φιλοπονίαν καὶ τὴν τιμιότητά τους ἀβγάτιζαν τὰ κεφάλαιά τους κι ἄλλαζαν

1) Βλ. Ἄρχ. Θρακ. Θεσ. Τόμ. Β', Τὸ ἀμπατζηλίκι στὴ Θράκη.

μέ τον καιρό τὰ ἐργαστήρια καὶ τὰ πρατήρια σὲ μικρὰ ἐργοστάσια χειροτεχνίας κι ἀπὸ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἄρχισαν νὰ βγάξουν ἐμπορεύματα, στὴν ἀρχὴ σ' ὅλη τὴ Θράκη μὲ τὸν καιρὸ δὲ καὶ σὲ μέρη πιὸ μακρυνὰ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας φτάνοντας ὡς τὴ Συρία, ὡς τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ὡς τὴν Βοσνία καὶ τὴν Αὐστρία. Τὰ ἐμπορεύματά τους τὰ συνώδευαν οἱ ἴδιοι στὸ ἐξωτερικό, ἀφίνοντας τὴ δουλειὰ στὸν σύντροφό τους ἢ στὸν πρωτόκαλφα καὶ μῆνες ἢ χρόνια ἔκαναν νὰ γυρίσουν ξεπουλώντας τὸ ἐμπόρευμά τους αὐτό, συχνὰ δὲ δημιουργοῦσαν ἀξιοχρεοῦς ἀντιπροσώπους στὸ ἐξωτερικό. Αὐτὸ τὸ βεβαιώνει καὶ ὁ Κ. Φωτεινωφ στὸ βιβλίο του: *Obschto zemleopisanie, Smyrna 1843*, σ. 91—92 ¹⁾.

Γυρίζοντας πίσω στὴν γενέτειρά τους οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ ἔμποροι ἔφερναν γεμάτο τὸ *κεμέρι* καὶ ἐμπόρευμα ἐξωτερικό τὸ πλειότερο ἀποικιακά, ὑφάσματα, χαλιά ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, εἶδη βιομηχανικά ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Ἔτσι σιὰ περιοδικὰ αὐτὰ τους ταξίδια γνωρίζοντας αὐτοπρόσωποι τὶς ξένες ἀγορὲς καὶ τὶς συνθήκες τῶν συναλλαγῶν καὶ διαθέτοντας πλιά ἀρκετὰ κεφάλαια, γίνονταν πιὸ τολμηροὶ στὶς ἐπιχειρήσεις τους, τόσο πού νὰ βγάξουν ἔξω καὶ ἄλλα προϊόντα τοῦ τόπου λ. γ. σιτάρια, ρίζια, ροδέλαια, μετάρια, πετσία, μαλλιὰ κι ἄλλα. Σχημάτιζαν ἔτσι *καρβάνια* καὶ μὲ τὸν πλωτὸ τότε ποταμὸ Ἐβρο τῆς Θράκης πάνω σὲ σχεδίες κατέβαιναν ὡς τὴν Αἶνο κι ἀπὸ κεῖ ἀπὸ τὴν Ραιδεστὸ τῆς Προποντίδας στὴ Σμύρνη κι ὅπου ἤθελαν ἀλλοῦ μὲ τὴ θάλασσα.

Ἔτσι δημιουργήθηκαν στὴ Φιλίππουπολη καὶ τὴν Ἀδριανούπολη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα μεγάλοι οἰκοὶ ἐμπορικοὶ ἐξαγωγῶν, πού εἶχαν ἀντιπρόσωπους σὲ πολλὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας καὶ στὴ Βιέννη ἀκόμα κι' ἀποτελοῦσαν σύγκαιρα καὶ τραπεζιτικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι ἀπόκτησαν ἢ Φιλίππουπολη κῆ Ἀδριανούπολη πλούσιες οἰκογένειες ἐμπόρων, πού ἀνέδειξαν τὸ Ἑλληνικὸ ὄνομα. Κρατώντας πολλὰ πρόσφεραν γιὰ τὴν πνευματικὴ του ἀναγέννηση μὲ τὴν παιδεία καὶ στοὺς σκληροὺς ἀπελευθερωτικοὺς του ἀγῶνες. Ἕλληνες πρῶτοι στὴ βιομηχανία μέσα στὴν Ἀνατ. Ρωμυλία—τὴ Βόρειο Θράκη—μεταχειρίσθηκαν τὸν λευκὸ ἀνθρακα γιὰ κινητήριο δύναμη. Κιὸτὸ εἶναι πολὺ οὐσιῶδες.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς *καρμαπατζήδες* αὐτοὺς θέλοντας ν' ἀνυψωθοῦν κοινωνικὰ εἰσεχώρησαν μὲ τὶς σχέσεις τους καὶ τὶς ἐπιγαμίες τους στὴν τάξη τῶν ἀρχόντων (τῶν *τζελεμπήδων*), πού διοικοῦσε τὰ κοινὰ μαζί μὲ τὸ μητροπολίτη. Ἔτσι στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα διαμορφώθηκε μιὰ ἰσχυρὴ πλουτοκρατικὴ τάξη τῶν πρόκριτων, ἀνάλογη μὲ τῶν Πατριαίων στὴ Ρώμη. Ἦταν οἱ *τζελεμπήδες* καὶ οἱ *τζορμπατζήδες*, πού αὐθαίρετα διοικοῦσαν τὶς κοινότητες κεῖχαν τόση ἰσχὺ καὶ δύναμη στὶς τουρκικὲς ἀρχὲς, ὥστε πολλοὺς βοηθοῦσαν καὶ γλύτωναν ἀπὸ τὰ δεσμὰ καὶ τὴν κρεμάλα στὶς ἐπαναστάσεις. Τέ-

1) Ὁ Φωτεινωφ ἦταν ἀπὸ μάννα ἑλληνίδα, ἑλληνοδιδάσκαλος στὴ Σμύρνη κι ἔγραψε στὴν ἑλληνικὴ καὶ μιὰ γεωγραφία.

τοιος ἦταν ἕνας ὁ Μιχαὴλ Γκιουμουσγκερδάνης στὴ Φιλιππούπολη, διασημάτατος, πού ἡ δύναμή του ἔφτανε νὰ κατεβάξει καταδικασμένους ἀπὸ τὸ σκοινί ¹⁾. Ὅλα αὐτὰ τὰ ρουφέτια παρέμειναν ἑλληνικὰ ὡς τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Θράκη.

Ἀπὸ τὸ ἔργο ἑνὸς ἑσναφιου—ὅπως τῶν ἀμπατζήδων—μποροῦμε νὰ ἀντιληφθοῦμε τώρα τί γίνονταν μὲ τὰ ἑσνάφια σὺν τὶς πολιτεῖες στὴ Θράκη. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὠργανωμένος ἔτσι, εἶχε τὴν *οἰκονομικὴ δύναμη* καὶ τὴν *ἐπιβλητικὴ διάθεση* καὶ τὴν *πνευματικὴ ἡγεμονία* καὶ ἀνθηση, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἐπικράτηση ²⁾. Παντοῦ ἐπιβάλλονταν, παντοῦ ἐπικρατοῦσε, παντοῦ εἶχε πρωτοκαθεδρία. Κι ὅταν ἦρθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου νὰ ἐλευθερωθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς πρόσφερε καὶ τὸ χρῆμα καὶ τὸ αἷμα του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του καὶ σφάγηκε τραγικά, ὅπως ἐμφανίζει ἡ ἔρευνα πού μόλις τώρα ἔδωσε μίαν εἰκόνα τῆς συμμετοχῆς τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα ³⁾. Τὸ ἐμπορικὸ δαιμόνιο, ἡ ἀγάπη στὴν τίμια δουλειά, ἡ ἀδερφοσύνη, ἡ φιλαλληλία, ἡ φιλανθρωπία, ἡ ἐθνικὴ ἔντονη συνείδηση εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τῶν ἑσναφίων, πού ἀγωνιζότανε νὰ δημιουργοῦν διαρκῶς, νὰ μάχωνται στὰ στάδια τῆς τίμιας ἐπικρατήσεως καὶ νὰ καταθέτουν ὅλα γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ τῆς φυλῆς. Τέτοιες ὠραῖες σελίδες σπάνια διαβάξει κανεὶς στὴν ἱστορία, πού ἕνας λαὸς δουλεύει, παράγει, εὐτυχεῖ καὶ τὴν εὐτυχία του τὴν μοιράζει καὶ τὰ πλούτη του τὰ προσφέρει γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ τῆς ἐθνότητος. Τὸ κεφάλαιο τῶν ἑσναφίων γιὰ τὸ ἀποτελεῖ περισπούδαστο μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ Τουρκοκρατούμενου καὶ ἐν μέρει Βουργαροκρατούμενου Ἑλληνισμοῦ, γιὰ τὴν μᾶς ἀποκαλύπτει πτυχὲς τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους ἀξιοθαύμαστες, ὑπέροχες καὶ ἐπιβλητικῆς.

Τὰ ἑσνάφια ὑπῆρχαν παντοῦ στὴ Θράκη. Στὴν Πόλη, τὴν Ἀδριανούπολη ⁴⁾, Σαράντα Ἐκκλησίαι, Παιδεστό, Μάδυτο, Καλλίπολη, κι ἄλλοι παντοῦ. Ὁ Γ. Κωνσταντινίδης, ἄλλοτε γραμματέας τῆς δημογεροντίας Ἀδριανουπόλεως, λέγει τὰ ἑξῆς γιὰ τὶς συντεχνίες τῆς μεγάλης Κοινότητος ⁵⁾. «Οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων Ἕλληνες χριστιανοὶ Ἀδριανουπολίται, διακρινόμενοι ἐπὶ φιλεργία, νοημοσύνη καὶ ἐν γένει οἰκοκυρωσύνη, ἐγκαίρως κατάρθωσαν διὰ τῆς εὐγενοῦς καὶ καλῆς συμπεριφορᾶς πρὸς τοὺς ἄρχοντας Τούρκους, νὰ κερδίσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν καὶ νὰ σχηματί-

1) Πρὸβλ. ἀνέκδοτο Ἀρχεῖο του, πού τὸ διατηρεῖ ὁ ἔγγονός του Ἀθ. Δ. Γκιουμουσγκερδάνης.

2) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θεσσαροῦ, τ. IB' σ. 27.

3) Θρακικά, Παράρτημα τ. Γ' 1931. Περὶ συμμετοχῆς τῆς Θράκης. Βλ. καὶ IB' τ. σ. 27 Ἀρχ. Θρ. Θεσσαροῦ. Βλ. Πολ. Παπταχριστοδούλου, Δημοσίευμα τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν (ἀριθ. 11), Ἡ προσφορὰ τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα 1821—1922.

4) Βλ. Θρακικά τ. Θ' σ. 124—26, Συντεχνίες ὀρθοδόξων.

5) Βλ. Θρακικά τ. Γ' Παράρτημα 1931 σ. 13 κέξ.

σσει σωματεία καλῶς συγκεκροτημένα τὰ ὅποια εἶχον τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισίν των ὡς *Συντεχνίαι* ἢ κοινῶς λεγόμενα *ρουφέτια* ἢ *ἐσνάφια*. Πῶς κατορθώθη νὰ σχηματισθῶσι ταῦτα εἶναι ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ τῶν σωζομένων *φιρμανίων*, ἥτοι σουλτανικῶν διαταγμάτων, φαίνεται ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένα καὶ ἡ κοινωνικὴ αὐτῶν δοῶσις ἐπετροπέτο ἐλευθέρως, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ εἶναι τὰ μέλη αὐτῶν νομοταγῆ. Ἐκάστη συντεχνία εἶχεν ἰδιαίτερον οἶκημα, ἐν ᾧ ἦσαν τὰ γραφεῖα καὶ συνήρχοντο εἰς γενικὰς συνελεύσεις καὶ τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους συνεδριάσεις τὰ Διοικητικὰ συμβούλια. Εἶχον σημαίαν καὶ σφραγίδα, ἐκράτουν πρακτικὰ καὶ λογιστικὰ βιβλία, διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων τῆς συντεχνίας καὶ ἐν γένει ἐνήργουν καὶ ἔπραττον πᾶν ὅ,τι προεβλέπετο ὑπὸ τοῦ γραπτοῦ κανονισμοῦ, ἀποτελοῦντος τρόπον τινά, τὸν συνταγματικὸν χάρτην μικρᾶς πολιτείας ἐνεργούσης αὐτοτελῶς καὶ ἐλευθέρως διὰ πᾶν ὅ,τι ἀφερώα τὸ Σωματεῖον—*Συντεχνίαν*».

Καὶ ἄλλου¹⁾ συμπληρώνοντας τὰ ὅσα εἶπε παραπάνω λέγει : «Ἐσώζετο εἰς τὸ Ἄρχεῖον τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως (Ἄδριανουπόλεως) παλαιὸς κῶδιξ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρεται ἡ πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος ὑπαρξίς τριάκοντα καὶ πλεόν συντεχνιῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐλέγοντο ρουφέτια ἢ ἐσνάφια. Ἡ ὀργάνωσις τῶν συντεχνιῶν εἶχεν ὁμοίομορφον τρόπον αὐτοδιοικήσεως, ἀνεγνωρισμένης ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Τὰ ἐπαγγέλματα, ἅτινα ἐξήσκουν οἱ χριστιανοὶ Ἕλληνες ἦσαν ὠρισμένα καὶ ὄλων τούτων τὰ διοικητικὰ συμβούλια ἀπετέλουν ἐσωτερικὸν σύνδεσμον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐθνικὴ κατεύθυνσις ἐδίδετο ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας ἢ τῆς Δημογεροντίας, ἧς Πρόεδρος ἦτο ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης, ὅστις ἐτιλοφορεῖτο «Σεβασμιώ-Μητροπολίτης τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ἄδριανουπόλεως καὶ παντὸς Αἰμιμόντου», καθ' ὅσον ἡ ἕκτασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Ἄδρ)πόλεως ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦτο μεγάλη, φθάνουσα πρὸς βορρᾶν σχεδὸν μέχρι τοῦ Αἴμου (Βαλκάνια), πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ πρὸς δυσμὰς καὶ μεσημβρίαν περιλαμβάνουσα μέγα μέρος τῆς εὐρείας ὁμωνύμου πεδιάδος ἔχουσα γειτονικὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας, τὴν τοῦ Διδυμοτείχου καὶ τῆς Ἡρακλείας»²⁾.

Ἐκ τῆς προφορικῆς πρόσφατης ἀλλ' ἀξιόπιστης πληροφορίας ξαίρουμε ὅτι στὶς Σαράντα Ἐκκλησιᾶς ὑπῆρχαν πολλὰ ἐσνάφια : τῶν *μπακάληδων*, *ραφτάδων*, *πραγματευτάδων*, *κουντουράδων*, *γεμενετζήδων*, *ποτοποιῶν*, *κρασάδων*, *χασάπηδων*, *ξυλεμπόρων*, *καρβουναραίων*, *καβάφηδων*, *δερματεμπόρων*, *σιδεράδων*, *ἀραμπατζήδων*, *ψωμάδων*, *ἀλευροπωλῶν*, *γεννηματοπωλῶν*, *ζαρζαβατζήδων*, *κιουπτσήδων* (ἄγγειοπλαστῶν), *γαλατάδων*, *γιαουρατάδων*, *μπογιατζήδων*, *μαγειρῶν*, *κουρέων*, *καφετζήδων*,

1) Βλ. Θεακικά, Τόμ. ΙΖ' σελ. 304. Γ. Κωνσταντινίδη.

2) Δυστυχῶς δὲν γνωρίζουμε τί ἀπέγιναν οἱ κώδικες Ἄδρ)λεως.

παράδων, φουερναρτζήδων (ψηστικά), ταμπάκηδων (πού κατεσκευάζαν πετσιά). Σχεδὸν ὅλα ἑλληνικά ἐσνάφια, γιατί οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔξασκοῦσαν πολλὰ οὐσιώδη ἐπαγγέλματα ἐκτὸς τῶν παραμπέρηδων, χαλβιτζήδων, γλυκατζήδων, σαλεπιτζήδων κλπ. Τὰ περισσότερα ἦταν συγκροτημένα σὲ σωματεῖα μὲ προέδρους καὶ μέλη. Εἶχαν τρία-τέσσαρα ἄτομα, τοὺς *τσαούσηδες*, πού στίς παραμονές τῆς ἑορτῆς τοῦ σωματείου γύριζαν στοῦ ἐσνάφι ἀνάμεσα καὶ εἰσέπρατταν ἀπὸ τοὺς καταστηματαρχες συνδρομὲς καὶ τὰ ἔξοδα τῆς λειτουργίας τοῦ ἐσναφίου, ἤτοι ἔξοδα ἐκκλησίας, παπάδων, ἀρτοκλασίας, κόλλυβα κλπ. καὶ γιὰ κεράσματα. Ἡ λειτουργία γίνονταν σὲ μιὰ ἐκκλησία καὶ στοῦ τέλος ὁ ἄρτος ἢ τὰ κόλλυβα μεταφέρονταν στοῦ σπῖτι τοῦ προέδρου (τοῦ πρωτομάστορα) ἢ ἐνὸς ἀπὸ τὰ μέλη. Ἐκεῖ κουβέντιαζαν γιὰ τὰ ζητήματά τους καὶ ἔλυναν τίς διαφορὲς τους ἀνάμεσα μελῶν καὶ μελῶν καὶ καλφάδων. Τέτοιες διαφορὲς ἦταν πολλές, λ. χ. τὸ πάρισμο ἐργατῆ ἀπὸ ἄλλο κατάστημα περισσεύοντας τὸ μισθὸ του. Αὐτὸ δὲν τὸ ἐτέρεπαν οἱ κανονισμοί, μὰ πολλὲς φορὲς συνέβαιναν, καὶ τὰ ζητήματα τὰ τέτοια τὰ ἔλυναν συμβιβαστικά μέσα στοῦ ἐσνάφι συναμεταξύ τους. "Ἄν ἦταν ἀνάγκη νὰλλάξουν πρωτομάστορα, διάλεγαν μὲ ψηφοφορία καὶ στοῦ τέλος παίρνοντας ὁ καθένας τὸ κομμάτι του ἀπὸ τὴν ἀρτοκλασία καὶ τὰ κόλλυβα, ἀναχωροῦσε εὐχαριστημένος¹⁾.

Μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ 1922 χάθηκαν ἀρχεῖα καὶ δὲ μπορέσαμε νὰ μάθουμε τί ἀπέγιναν τὰ ἀρχεῖα αὐτὰ τόσων ἐσναφίων, ἀφοῦ χάθηκαν καὶ οἱ κώδικες τῆς Μητροπόλεως²⁾.

Στὴν Αἴνο³⁾ τὰ ἐσνάφια ἔδρασαν, ὅπως λέγει ὁ Μυστακίδης, *ἐπ' ἀγαθῶ* πολλά⁴⁾.

Μὰ ἡ ἐθνικὴ δράσῃ τῶν ἐσναφίων τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ἡ ἱστορικὴ τους ἀποστολὴ ἦταν ἀσύγκριτη στοὺς καιροὺς τῆς Τουρκοκρατίας. Τὸ ἐσνάφι τῶν ἀμπατζήδων καὶ τῶν ντουλγέρηδων (τεκτόνων), ὅπως μᾶς τ' ἀποκάλυψε ὁ Μ. Ἀποστολίδης μὲ τίς πολλὰς του ἐργασίες πάνω στοὺς κώδικες τῆς πατρίδος του Φιλιππουπόλεως⁴⁾, ἀποτελοῦν ἐθνικοὺς, οικονομικοὺς καὶ ἐπολιτιστικοὺς ὄργανισμοὺς πολὺ σπουδαίους. Αὐτοὶ κράτησαν τὴν Ἑλληνισμὸ κι αὐτοὶ ἐξελλήνισαν τὸ περιβάλλον κι ἀντιστάθηκαν μέσα στὴν Ἄν. Ρουμελία στὴ Βουργαρικὴ προσπάθεια νὰ ἐξοντώσουν κἄξφανίσουν τὸν Ἑλληνισμὸ, πού αἰῶνες μακροῦς—τρεῖς χιλιετηρίδες περίπου—ἔζησε στὴ χώρα τούτῃ καὶ μεγαλοῦρησε ἀφίνοντας ἀπειρα ἴχνη του, πού γι' αὐτὰ καυχῶν-

1) Θρακικοὶ Κώδικες, Θρακικά, τόμ. Θ' σελ. 122—136. (σελ. 121 ἀναγράφονται ὀγδόντα συντεχνίες Ἄδρ)λεως) βλέπει κανεὶς πολλὰ περὶ ἐσναφίων τοῦ μακαρίτου Γ. Κωνσταντινίδη, γραμματέως τῆς Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως.

2) Τοὺς ἐλάχιστους κώδικες κατέγραψεν ὁ Μ. Ἀποστολίδης. Σώζονται στοῦ Ταμεῖο Ἀνταλλαξίμων καὶ δημοσιεύθηκαν στὰ Θρακικά τ. ΙΗ', σ. 93—160.

3) Βλ. Συντεχνίες Αἴνου, Θρακικά, τόμ. Γ' σελ. 57.

4) Περὶ βλ. Θρακικά, τ. Γ' σ. 57—58.

ται οί Βούργαροι σήμερα επιδεικνύοντάς τα. "Αν βέβαια δὲ μεσολαβοῦσε τὸ Πανσλαβιστικὸ κίνημα ποῦ θέριψε τοὺς Βουργάρους τόσο, ὥστε νάποσχοστοῦν, οἱ συντεχνίες γρήγορα θὰ ἐξελλήνιζαν καὶ τὸν ἄλλο Βουργάρικο πληθυσμὸ ¹⁾), ποῦ δοκίμαζε ὅπως εἶπαμε παραπάνω ντροπὴ καὶ νὰ ὀνομάζεται Βουργαρικὸς. Τὴν πραγματικότητα προσπάθησε ἡ ἀναγεννωμένη σλαβικὴ προπαγάνδα νάνατρέψει. Στὸν Ζ' τ. Ἄρχ. Θρ. Θησ. σ. 161, ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «Ἡ ρῆξις ἐξεδηλώθη πλέον φανερὰ τῷ 1857, ὅτε οἱ Βούργαροι τζορμπατζήδες, ἰσχύοντες διὰ τοῦ χρήματος παρὰ ταῖς Τουρκικαῖς ἀρχαῖς, κατῴρθωσαν διὰ τῶν ραδιουργιῶν των νὰ ἐκτοπίσωσιν εἰς Ἄδρ)πολιν τὸν μητροπολίτην Χρῦσανθον ἀντιπράττοντα εἰς τοὺς σκοποὺς των ἐρρωμένως καὶ νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἀνάκλησίν του». (Γ. Τσουκαλά Ἡ Βουργαροσλαβικὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς, Κων)πολις 1895 σ. 64). Στοὺς δύσκολους καιροὺς, τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 στὴν κοινὴ στὸν Πατριάρχη Γρηγόριο ἐγγυητικὴ τῶν πολιτῶν ἐπιστολὴ γιὰ τὴν πίστη καὶ ἀφοσίωσή τους στὸ Σουλτάνο, γιὰ νὰ προληφθοῦν οἱ σφαγὲς καὶ καταδιώξεις, ἕστερ' ἀπὸ τὶς ὑπογραφὰς τῶν κληρικῶν καὶ ἀρχόντων τῆς πολιτείας στὴ Φιλιππούπολη, ἀκολουθοῦν οἱ ὑπογραφὰς τῶν ἐπισημότερων μελῶν κάθε ρουφετίου μὲ τὴν προὔπογραφή τοῦ πρωτομαίστορα μὰ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἱστορικὰ τέτοια ἔγγραφα τὰ ἐσνάφια πρωτοστατοῦσαν καὶ οἱ ὑπογραφὰς τῶν πρωτομαστόρων τους εἶναι ἀπὸ τὶς πρῶτες ²⁾). Ὅτι δὲ συντελοῦσαν στὸν πολιτισμὸ τῶν Θρακῶν αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐμπορικὰ ταξίδια ποῦ ἔκαμναν σὲ ξένες ἀγορὰς, ποῦ καὶ αὐτὸ αὐξήσε τὸ φιλαπόδημο πνεῦμα τοῦ λαοῦ—καὶ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ ποῦ ἐφέρανε ἀπὸ τὴν ἐμπορικὴ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ξένους ἔχτος ἀπὸ τὰ πλούτη καὶ τὴ γνωριμίαν τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐγκατάσταση σὲ ξένες χώρες πολλῶν ὡς καὶ στὴν Καλκούτα τῶν Ἰνδιῶν καὶ σὲ τὴν Εὐρώπη ³⁾). Ἄπ' αὐτοὺς μορφώθηκε ἐπαναλαμβάνουμε στὶς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνα μιὰ ἰσχυρὴ πλουτοκρατικὴ τάξη τῶν προκρίτων τζορμπατζήδων καὶ τσελεμπήδων, ἀνάλογη μὲ τὴν τάξη τῶν πατρικίων τῆς παλιᾶς Ρώμης, ποῦ διηύθυνε αὐθαίρετα τὴν κοινωνίαν καὶ τοὺς μητροπολιτάδες. Μαὐτοὺς ἀργότερα τὰ ρουφετία τὰ ἴδια ἀγωνίστηκαν γιὰ νὰ μετᾶσχουν στὴ διοίκησιν τῶν κοινοτήτων—ποῦ

1) Βλ. Θ. Ἀσκληπιάδου. Τὰ ὑπὸ τῶν Βουργάρων ἐν τῇ Ἀνατολῇ τεκταινόμενα Ἀθῆναι 1872.

2) Βλ. Ἀρχεῖο Γκιουμουζγκερδάνη ἀνέκδοτο, ἀναφορὰ σὲ περγαμηνὴ συντεχνιῶν Φιλιππουπόλεως.

3) Ὁ Κόσμος. Ἱστορία ἀνθρωπίνων πράξεων τόμος 1Β' σ. 550 1830—32. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 1Β' σ. 39 λέγει: «Οἱ Φιλιππουπολίται ἐτόλμησαν νὰ ξενητευθῶσι καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν. Εἰς τὴν Καλκούταν πρὸ 70 περίπου ἐνιαυτῶν κατέστησαν ἀδελφότητα, ἔκτισαν ἐκκλησίαν ἱερουργουμένην πάντοτε ἀπὸ ἓνα Σιναίτην ἱερομόναχον καὶ δι' ἐμπορικῶν των οἴων καθιδρυθέντων εἰς Κων)πολιν ἐκ τῆς μεταφορᾶς τῶν πολυτίμων προϊότων τῆς χώρας ἐκείνης ἐσύναξαν πολλοὶ ἰκανὰ πλούτη».

τὴν εἶχαν μονοπώλειο — καὶ νὰ δημιουργήσουν τὸ νέο αἰρετὸ σῶμα—τὴ δημογεροντία—στὶς ἑλληνικὰς κοινότητες τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ. Τὸ ρουφῆτι τῶν ἀμπατζήδων στὴ Φιλιππούπολη, ποῦ εὐτυχῶς σώθηκαν τὰ Ἄρχεῖα του, εἶναι ἡ πρώτη συντεχνία ποῦ διοργανώθηκε σὲ σωματεῖο ἕναν αἰῶνα πάνω κάτω προτιήτερα ἀπὸ τὸ φιοράνι τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ Γ' γιὰ τὴ διοργάνωση τῶν συντεχνιῶν στὴν Τουρκικὴ αὐτοκρατορία. Ἡ συντεχνία τῶν ἀμπατζήδων συστήθηκε στὶς 15 Μαΐου 1685 μὲ τὴν πρωτοβουλία τῶν πῖο τιμημένων ἀμπατζήδων «*τῶν χρησιμωιάτων γερόντων*», ποῦ μαζεύθηκαν μὲ πρόεδρο τὸν Χατζηδημό καὶ τὸν διάλεξαν καὶ πρῶτο πρωτομάστορά τους.

«*Εἰς ἔνδειξιν καὶ εἰς ἐνθύμησιν ἐγένετο αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ, δηλονότι ἐκάθισεν πρωτομάστορος ὁ Χατζηδημὸς ἔμπροσθεν τοὺς χρησιμωιάτους γερόντους, ἐπὶ ἔτους 1685 Μαΐου 15*»¹⁾. Τὸ ρουφῆτι αὐτὸ λίγο λίγο ἀνδρούμενο σὰν ὁργανισμὸς, ἔγινε μὲ τὸν καιρὸ ἰσχυρὸς οἰκονομικὸς παράγοντας στὴ Φιλιππούπολη. Μὲ τὴ φρόνιμη διοίκησή του αὐξήσε τἀποθεματικὸ του κεφάλαιο κῆφτασε νὰ γίνῃ μιὰ *πιστωτικὴ τράπεζα*. Γιατὶ ἀπὸ τὰ 1762 ἄρχισε νὰ δίνει ἔντοκα δάνεια στὰ μέλη του μὲ ὁμόλογα καὶ γραμμάτια²⁾, — ποῦ βρίσκονται στὸ Ἄρχεῖο τοῦ Γκιουμοτζγκερδάνη—ἀπὸ τὰ περισσέματα τοῦ ταμείου του ἀπὸ τέλη, δωρεὰς καὶ μικρὰς καταθέσεις ποσοῦ ὑστερᾷ ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τῶν ἐξόδων του καὶ γιὰ ν' αὐξηθῆ τὸ κεφάλαιο καὶ γιὰ νὰ ὑποστηριχτοῦν τὰ μέλη του. Κι ὅταν αὐξήθηκαν τὰ μέλη του καὶ τὰ τέλη ἀπὸ 10 γρ. ἀνέβηκαν σὲ 250, ἀπὸ τοὺς τόκους τῶν δανείων, ἀπὸ δωρεὰς μεγαλύτερες, ἀπὸ καταθέσεις χρητῶν καὶ ὁρφανῶν, ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνη ποῦ ἀπολάβαιναν, τὸ ρουφῆτι ὄχι μονάχα αὐξήσε καὶ ἀβγάτησε τὰ δάνεια του ἀπὸ 500 γρ. σὲ 2—3 καὶ 4 χιλ., ἀλλ' ἀπλώσε αὐτὰ καὶ σὲ κοινότητες, ἐκκλησίαις καὶ μοναστήρια.

Τόση δὲ ἐμπιστοσύνη, λέγει ὁ Κ. Μ. Ἀποστολίδης, τοῦ εἶχαν, καὶ τὸ θεωροῦσαν τόσο ἀξιόχρεω καὶ σίγουρο ὁργανισμὸ³⁾, ὥστε πολλοὶ φιλευσπλαχνοὶ καὶ φιλόδοξοι θέλοντας νὰ ἐξασφαλίσουν μετὰ θάνατο τὰ κληροδοτήματά τους σὲ ἱδρύματα «*εὐαγγῆ*» ἢ σ' ἐλεημοσύνας, δωροῦσαν στὸ ρουφῆτι μικρὰ ἢ μεγάλα ποσὰ γιὰ νὰ μοιράζεται ὁ χρονίσιος τόκος σὲ φτωχοὺς, σ' ἐκκλησίαις, σχολεῖα, νοσοκομεῖα. Τέτοιαις δωρεὰς πολλὰς ἀναφέρονται.

Μὰ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Χρυσάνθου δεσπότη Φιλίλεως, ποῦ οἱ φυλετικὰς ἔριδες δὲξύνθηκαν ἀνάμεσα Ἑλλήνων καὶ Βουργιζῶν⁴⁾ καὶ οἱ τελευ-

1) Βλ. Μ. Ἀποστολίδου. Ἄρχεῖα ἑσναφίου τῶν ἀμπατζήδων Ἄρχεῖον Θεσ. Θεσ. τόμ. Ζ'.

2) Βλ. Ἄρχεῖον Γκιουμοτζγκερδάνη, ὅπου ὑπάρχουν τέτοια ὁμόλογα καὶ γραμμάτια ἄπειρα.

3) Βλέπε αὐτοῦ.

4) Βλ. Θεσ. τόμ. ΙΘ'. Μ. Ἀποστολίδου. Χρυσάνθου ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ Ἄρχεῖου Γκιουμοτζγκερδάνη.

λευταίοι ἄρχισαν νὰ ξυπνοῦν ἔθνικὰ, τὸ σαράκι τῶν καυγάδων καὶ τὰ πάθη ἐντάθηκαν σὲ ὕψιστο βαθμὸν. «Αἱ λέξεις Γραικὸς καὶ Βούλγαρος διεχώριζον πάντας ἀδελφούς τε καὶ φίλους, πατέρας καὶ τέκνα, σύζυγον πρὸς σύζυγον συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους...» λέγει ὁ Γ. Γσουκαλᾶς. Ἔτσι τὸ σαράκι μπῆκε καὶ στὰ ρουφέτια, γιὰτὶ ἐπιτήδεια τοὺς δαύλιζαν ἐκεῖνοι ποὺ διηύθυναν τὸν ἀγῶνα τῶν Βουργάρων καὶ Πανσλαβιστῶν.

Κ' ἐνῶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπῆρξε τόσον κοσμοπολιτικὴ ἀπέναντι τοῦ Σλαυισμοῦ, οἱ Βούργαροι πανσλαυιστὲς καταλογίζον σαυτὸ βαρύντατα ἐγκλήματα. Καὶ κατηγοροῦν: «Ὁ Γραικικὸς κλῆρος καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι τὰ δύο τρομερὰ ἐμπόδια τῆς εὐημερίας καὶ ἐλευθερίας των. Τούτων ἐκλειπόντων, ἐπέρχεται ἡ πραγματοποίησις τῶν ὀνείρων μας.» Καὶ ἄλλοῦ προτρέπουν τὸ Βουλγαρικὸ λαὸν: «Παντοῦ κατακραυγὴ καὶ διωγμὸς τοῦ Γραικικοῦ κλήρου, διότι οὗτος ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὰς μηχανὰς τοῦ Διαβόλου καὶ διαφυλάττει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ καὶ τῆς γλώσσης του».

Ὅταν ἄρχισε ἡ ἔθνικὴ τῶν Βουργάρων ἀφύπνιση καὶ μάλιστα μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία, οἰχτήκε καὶ καλλιεργήθηκε τὸ Βουλγαρικὸ λαὸν ὁ σπόρος καὶ τὸ μῖσος καὶ ἡ ἔχθρα στὴν ἀρχὴ μὲν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀρθοδόξου κλήρου καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὕστερα κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας καὶ κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γενικὰ ἔθνους, γιὰτὶ ἦταν οἱ πολέμιοι καὶ ἀντιπράττοντες στὴν ἔθνικὴ ἀποκατάσταση τῶν Βουργάρων. Ἔτσι τρεῖς κατευθύνσεις ἀπὸ τὸ 1848 διέγραψαν σαφῶς στὴν ἔθνικὴ τους κίνηση. 1) *Νάποσπασθοῦν* οἱ Βούργαροι ἀπὸ τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖο, καὶ νὰ ἰδρῦσουν ἐκκλησίαν αὐτοκέφαλη, μὲ Βουλγαρικὴ γλῶσσα μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ ὕλικὴ προστασία τῆς Πανσλαυιστικῆς Ἑταιρείας. 2) *Νὰ ἰδρῦσουν αὐτοκέφαλο* Βουλγαρικὴ ἐκκλησία ὑπὸ τὴν Παπικὴ ἐκκλησία μὲ Βουλγαρικὴ γλῶσσα, μὲ τὴν καθολικὴν προπαγάνδα, ποὺ ἐργαζότανε στὴν Ἀνατολὴ καὶ 3) *νάναγεννηθῆ* τὸ ἔθνος των μὲ τὴ Βουλγαρικὴ γλῶσσα καὶ παιδεία καὶ νὰ χειραφετηθῆ ἀπὸ ξένες ἐπιδράσεις. Ἡ ἐπιτυχία κάθε μιᾶς κατευθύνσεως ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Ἑλλην. Ἐθνους καὶ τὴν Ἑλλην. γλῶσσα καὶ παιδεία. Γιὰτὶ ὁ ζυγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ἦταν ἐπαχθέστατος: «οὗτος ἦτο σκληρότερος τῆς πολιτικῆς τῶν Τούρκων διοικήσεως, ἦν ἐντελῶς καὶ ἐπιτηδείως ἐξεμεταλλεύοντο οἱ Φαναριῶται πρὸς ὄφελός των».

Τὸ Πατριαρχεῖον ἦτο τὸ παραίτιον τῆς πολιτικῆς καὶ ἔθνικῆς τῶν Βουργάρων ἐκμηδενίσεως, ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα κακοήθης, ποὺ ἐδίδασκε μόνον αὐθους, ἀσελγείας, ἀπιστίας, ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ κλῆρος ὄργανα πάσης κακοηθείας, ποὺ ἀπειλεῖ νὰ δηλητηριάσῃ τὰ γὰνὰ καὶ χρηστὰ ἦθη τῶν Βουργάρων. Ἡ ἀμάθεια τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀπεδίετο στὰ ὄργανα τῆς Μ. Ἐκκλησίας ποὺ ἀποκαλοῦνταν *καρὰ - καζάνια*, ἡ *ορθοδοξία* ἐπίβουλος

πλάνη πού ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ τὸν Φώτιον, γιὰ νὰ συγχωρευθοῦν τὰ πρεσβεύοντα ἔθνη στὴ Μεγ. Ἰδέα τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ δὲ Chischof Βούργαρος ἱστορικός καὶ ἡ σχολή του, κατηγορώντας τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖο, καλεῖ ἀφόρητο τὸν πνευματικὸ ζυγὸ του καὶ χειρότερον ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ, γιὰ τὴ δεσποτικὴ του συμπεριφορὰ καὶ τὴν ἀδρὰ φορολογία τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου.

Ἄλλὰ ὁ Ἑλληνικὸς κλήρος οὐδέποτε μετῆλθε τέτοιες ἐγκληματικὲς φορολογίαις. Αὐτὸ τόμολογοῦν Βούργαροι ἡπιώτεροι καὶ πολιτικώτεροι, ὅπως ὁ Τράϊκωφ πού ἔγραψε γιὰ τὸν Ἰλαρίωνα, μητροπολίτη Ἰγνατίου.

Τὸ Ἑλληνικὸ Πατριαρχεῖο τοῦναντίον *διειτρήσε* ἄσβεστο καὶ ἀκμαῖο τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τῶν Βουργάρων στὴν Τουρκοκρατία, τότε οἱ Βούργαροι ἦσαν πῶς πιστοί, οἱ ἐκκλησίες τους κατάμεστες καὶ ἠκμαζε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ βοήθεια πρὸς ἀλλήλους. Καὶ ἀναντίρρητα οἱ περιστάσεις ἦταν εὐνοϊκώτατες πρὸς ἑξελληνισμὸ τῶν Βουργάρων, ἂν μάλιστα αὐτοὶ ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἦταν τέτοιοι, ὅπως τοὺς χαρακτηρίζει ὁ ἱστοριογράφος τους δηλ. ὅτι δὲν *εἶχαν ἐθνικὴ συνείδηση*, ὅτι *ἐπειθονταν* στὸν Ἑλλ. κλήρο τυφλά, ὅτι *ἀπέφευγαν* νὰ μιλοῦν τὴ γλῶσσά τους προτιμώντας τὴν Ἑλληνικὴ καὶ ὅτι *ντρέπονταν* νὰ λέγονται Βούργαροι. Ἄλλὰ τὸ Πατριαρχεῖο δυστυχῶς δὲν ἐκμεταλλεύθηκε τὴ δύναμή του, γιὰτὶ ἤθελε νάναί *Οἰκουμενικὸ* κι ὄχι *Ἑλληνικὸ*. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα τῆς Ἑλλην. Ἐκκλησίας, πού περιυβρίζεται τόσο ἀπὸ τὴν ἀχάριστη Βουργαρικὴ φυλὴ.

Τὰ ποτέλεσμα ἦταν νὰ κομματιαστῇ ἡ συνοχὴ τῶν μελῶν τοῦ κάθε ρουφετίου καὶ νὰποχωρήσουν ἀπὸ τὶς συντεχνίες οἱ Βούργαροι, πού ἐλλήνιζαν ὡς τότε καὶ ἀνακτιοῦσαν τὴ Βουργαρικὴ συνείδησή τους, πρᾶγμα πού ἔφερε τὴν κατάρρευσίν των ὡς ὀργανισμῶν. Βλέποντας αὐτοὶ πού διηύθυναν τὸν Βουργαρικὸν ἀγῶνα, ὅτι, ὅσο τὰ ρουφέτια ἦταν ἐλληνικὰ καὶ ὑποστήριζαν τὴν Ἑλληνικὴ κοινότητα, δὲ μπορούσε νὰ δημιουργηθῇ καὶ νὰ πάη μπροστὰ Βουργαρικὴ κοινότητα—κι αὐτὸ δείχνει τὴ μεγάλη ἐπίδραση τῶν ἑσναφίων στὴν ἐθνικὴ μας ζωὴ, ἔστρεψαν τὴν προσοχή τους στὰ ρουφέτια κι ἄρχισαν τὸ φοβερὸ προσηλυτισμὸ στοὺς ἐλληνίζοντες Βουργάρους μᾶπτελές καὶ κατηχήσεις. Τότε τὰ ρουφέτια πάλαιψαν κι ἀντιστάθηκαν ἀνέλπιστα νὰ κρατήσουν στὰ χέρια τους τὴν αἰώνια ἐλληνικὴ κοινότητα καὶ τὴν γλῶσσα τῶν πατέρων τους. Ἡ ρῆξις γίνηκε φανερὴ στὴν Φιλ(η)πιά στὰ 1857, ὅταν οἱ Βούργαροι τσορμπατζῆδες ἰσχύοντες στὶς Τουρκικὲς ἀρχές μὲ τὸ χρῆμα τους, πού κέρδισαν ὡς βεγλιτσηδες ἐνοικιαστῆς τοῦ φόρου τῶν ποιμνίων πού ἔβασκαν στὰ λειβάδια, κατάφεραν μὲ ραδιουργίες νὰ ἐκτιπίσουν τὸ δεσπότη Χρῦσανθο. Τότε οἱ μαστόροι τῶν ρουφετίων χωρίστηκαν σὲ δύο : τοὺς φίλους τοῦ δικαίου καὶ τοῦ μητροπολίτη καὶ τοὺς ἐχθροὺς, πού βουργαρίζαν πιά "Ἔτσι καὶ τὸ μεγάλο αὐτὸ ἑσνάφι ἔπαθε κλονισμό, ἂν κῆξησε πολλὰ ἀκόμα χρόνια, ὡς τὸ τέλος τῆς Τουρκοκρατίας μετὰ τὸ Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο

του 1878¹⁾). Από τότε τα ξανάφια διελύθησαν κές αφανίστηκαν στη Φιλιππούπολη και ο Έλληνισμός άρχισε να βλέπει τη δυσκολία της συντήρησής του μέσα στο φανατισμένο Βουργαρικό κράτος.

Στην άλλη Θράκη τα ξανάφια έζησαν μακρόν ακόμα χρόνον και μάλιστα στην Άδριανούπολη και στις μεγάλες πόλεις της νοτίου Θράκης. Οι γεμενετζήδες, οι άμπατζήδες, οι ντουλγκέρηδες, οι κεραμηδάρηδες, μάλιστα στις Σαρ. Έκκλησίες κρατούσαν την οικονομική του τόπου ακμή²⁾. Στη Ραιδεστό, Καλλίπολη και Μάδυτο³⁾ κρατούσαν τα πρωτεία στο εμπόριο και την κοινωνική οργάνωση, όπως και στο Δουλέ-Μπουργκάς, την Τσορλου, τη Χαριούπολη, Αίνο, Μάλαρα, Γκιουμουτζίνα, Ξάνθη, Στενίμαχο, Μεσέμβρια, Σωζούπολη κλπ. Η καταστροφή δυστυχώς στα 1906 του Έλληνισμού της Άν. Ρωμυλίας και Άν. Θράκης στα 1922, παρέσυρε μαζί της και κάθε σημάδι της ζωής των ξαναφίων, και του ώργανωμένου Έλληνισμού, που λειτούργησαν μέσα στις κοινότητες κι ανήψωσαν τον Έλληνισμό σε ή έτιδα τάξη του πληθυσμού της αυτοκράτορίας και στο οικονομικό και στο πνευματικό και στο φιλανθρωπικό έπίπεδο. Τα δεινά της φυλής με το μεγάλο πόλεμο και τελευταία τον παγκόσμιο, σβήσαν τη ζωή των ξαναφίων σ' όλο το δούλο Έλληνισμό έχτός από την Πόλη. Οι επαγγελματίες Θουκοέλληνες με τη δράση των συντεχνιών έγραψαν άσβηστες σελίδες έθνικες κι αφήκαν υπόδειγμα ώργανωμένης επαγγελματικής, κοινωνικής και έθνικης προσπαθείας.

Αυτή η οικονομική άνθιση του Έλληνισμού έπέφερε πολύν φυσικά και την πνευματική άνθιση. Γνωρίζομε πόσον το έθνος αγαπά τα γράμματα, τις τέχνες, τη μουσική. Οι κοινότητες, τα μικρά και ταπεινά τους σχολεία, και πνευματικά τους ιδρύματα με την οικονομική ευημερία τους τη βελτίωσαν άλματικά. Έτσι από τη Φιλιππούπολη, Άδριανούπολη ως τις Σαράντα Έκκλησίες ιδρύονταν σχολεία περίφημα και μουσικοί σύλλογοι και θεατρικοί όμιλοι και κάθε ίδρυμα τέτοιο προάγονταν και μεγαλύνονταν. Στους περιηγητές βρίσκουμε κείμενα, που μιλούν ευφημότατα για την πνευματική αυτή άνθιση του γένους. Ένα κείμενο περιηγητικό αναφέρει ότι στον 18ον αιώνα υπήρχε σχολείο στις Σαράντα Έκκλησίες, που λειτουργούσε με τάλληλοδιδασχτικό σύστημα. Είναι του Robert Walsch (1772—1852)⁴⁾. Η περιγραφή του λέγει τα εξής: «Ίδρυσαν οι Σαρανταεκκλησιώτες σχολάς άλληλοδιδασχτικού

1) Βλ. Μ. Άποστολίδου Άρχειον Θράκης τ. Ζ' σ. 164.

2) Βλ. Πολ. Παπαχριστοδούλου, Άρχειον Θρακ. Θησ. τ. Θ. 'Οι κεραμηδάδες στη Θράκη. σ.177—180 και τόμ. ΙΑ' οι γεμενετζήδες, κουντουράδες κλπ.

3) Τα ξανάφια Μαδυτον ήταν πολυπληθή: (Βλ. έφημ. <Έλλησποντος> 1η 'Ιάν. 1951 Αθήναι) των οικόδομων το πολυπληθέστερο, των ξυλουργών λεπτουργών, δουλγκέρηδων, σιλετζήδων, κτιστών, σοβατζήδων, έλαιοχρωματιστών, παντοπωλών, ναυτικών, γεωργών, άμπελουργών, ψαράδων κλπ. <Ταύτα διαφοροτρόπως εύηργέτησαν την ώρραϊαν των πατρίδα και την κατέστησαν πλουσίαν και ζηλευτήν>.

4) Βλ. Θρακικά, τόμ. Α', σελ. 136.

συστήματος, ὅπου διδάσκεται ἡ ἀρχαία ἑλληνική, τὸ δὲ ἀλληλοδιδασχικό συστημα θὰ ἐφαρμοσθῇ σ' ἄλλη μεγαλύτερη σχολή ὅπου διδάσκεται ἡ ἀπλοῦς ἑλληνική. Ὁ νεώτερος αὐτὸς τρόπος τῆς διδασκαλίας εἶναι πολὺ πρὸ ἀξιοπαρατήρητος στὴν πολιτεία αὐτή· καθότι μόνον μία ἄλλη σχολή ὑπάρχει στὴν Τουρκία πού ἐγινε δεκτὸ τὸ σύστημα τοῦτο. Ὁ Vicomte de Marcellus στὸ ἔργο του Souvenir de l'Orient (δημοσιεύθηκε στὰ 1850) δίνει μιὰ εἰκόνα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ γιὰ τὸν ἐθνομάρτυρα Πρώτο μητροπολίτη, πού κρεμάσθηκε στὴν Πόλη¹⁾.

Στὰ 1717 ἡ Lady Montagu βρίσκεται στὴν Ἀδριανούπολη, ὅπου βρίσκει μιὰ ἑλληνικότητα ἀπαράμιλλη τῆς πολιτείας. Ἀντιπαρβάλλει τὴν ζωὴ τῆς ἑλλ. πολιτείας, πού ἐκπολιτισμένη ζῆ ἥσυχη, πρὸς τὴν ὀμηρικὴ. Καὶ γράφει: «Ξαναδιάβασα τὸν ποιητὴ Ὅμηρο μὲ μιὰ ἀπέραντη εὐχαρίστηση. Τώρα θυμιάζω πολλές σελίδες, πού δὲν ἀντελήφθηκα τὴν ὀμορφιά τους. Οἱ συνήθειες τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς ἐξακολουθοῦν ἀκόμα τὸ πλεῖστον στὸν τόπο. Πλιότερο ἐκπλήττομαι βρισκοντας συνήθειες ἀρχαίες, πού δὲν εἶχα συναντήσει. Οἱ Τούρκοι δὲν ζητοῦν νὰ τὶς διαλύσουν. Σὰς βεβαιώνω πὼς οἱ ἀρχόντισσες καὶ οἱ διακεκριμένες γυναῖκες μεταχειρίζονται τὸν καιρὸ τους νὰ ὑπαίουν πανιά καὶ ρόμπες καὶ νὰ περιτριγυρίζονται ἀπὸ δούλες πού μᾶς προσφέρουν ὀμηρικοὺς πίνακες, ὅπως τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τῆς Ἑλένης κ.λ.π.»

Ὁ Ἑλληνισμὸς μέσα στὴν πίεση τῆς τουρκικῆς δεσποτείας στοὺς αἰῶνες τῆς δουλείας μπόρεσε νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ περισώσῃ τὴν ὑπαρξὴ του. Στὸν 10^ο αἰῶνα, δυναμωμένος πνευματικὰ καὶ οἰκονομικὰ, πρωτεύει πλιὰ ἀνάμεσα στὰ ὑπόδουλα ἔθνη. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς περιγηγῆτες περιῆλθαν τὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδαν καὶ γνώρισαν τὴ δύναμη τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατάπληχτοι σημειώνουν τὴν ζωτικότητά του. Δὲν βλέπουν πιά τὸ ταπεινωμένο ἔθνος καὶ τὸ καχεκτικό. Μπροστὰ τους ὀρθώνεται μιὰ δύναμη κολοσσιαία, πού κυριαρχεῖ σ' ὅλα τὰ σημεία τῆς καταρρέουσας τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Τέτοιοι εἶναι ἄπειροι καὶ πολλὰ τὰ σημειώματά τους, πού μᾶς ἀνοίγουν τὰ μάτια.

Ὁ Albert Dumont γράφοντας στὰ 1870 γιὰ τὴ Στενίμαχο λ. χ. λέγει: «Ἡ Ἑλλην. αὐτὴ κοινότητα διαφυλάγει μιὰ διάλεκτο ἰδιάζουσα. Ἡ κοινὴ συμμερίζεται τὰ παθήματα τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἡ πολιτεία αὐτὴ ἔχει στὸ Πάνεπιστ. Ἀθηνῶν δέκα φοιτητὰς καὶ τρεῖς στὴ Γαλλία, καὶ δυὸ στὴ Βιέννη, καὶ ὀνομάζει τὸν Ἀναστάσιο Λευκία, πού γνώρισε τὴν Εὐρώπη καὶ ἀνεσκεύασε τὴ θεωρία Φαλμεράγιερ, αὐτὴ τὴ σοφὴ παραδοξότητα, πού ὑποστήριξε πὼς οἱ νέοι Ἑλληνες δὲν ἔχουν παρὰ αἷμα σλαβικὸ στὶς φλέβες τους. Τὸ Βλ. Σκορδέλλη, πού δημοσίεψε ἕνα λεξικὸ Στενιμαχωτικῆς διαλέκτου, τὸ Γ. Παπαδόπουλο, πού ἀφιέρωσε στὶς ἀθηναϊκὰς ἀρχαιοτήτες ἕνα μεγάλο

1) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ., τόμ. ΣΤ', σελ. 148.

ἀριθμὸν πραγματείας. Ἔτσι νὰ μιὰ πολιτεία, ποῦ εἶναι Ἑλληνική, πρὶν ἀπὸ μιὰ ἐποχὴ χαμένη τώρα, ἴσως πρὶν ἀπὸ ἕξ αἰῶνες ἀπὸ μᾶς. Πέρασε ἀντίθετες δοκιμασίες, ἀλλ' ἡ δύναμη τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας τις ὑπερέβαλε. Τώρα ἀνάμεσα σὲ βάρβαρο λαό, ποῦ τὴν κυκλώνει, ἀγαπᾷ τις σπουδὲς καὶ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια».

Ὁ Lamartine μᾶς ἔδωκε στὰ 1833 τὸν ἀπαράμιλλο ἔπαινο τῆς κοινωνίας τῆς Φιλιππουπόλεως. «Ἐξεκίνησα ἕξ Ἀδριανουπόλεως διὰ Φιλιππούπολιν (Philippopole)... Πορεία τριῶν ἡμερῶν... Τὴν ἐσπέραν τρεῖς λεύγας μακρὰν τῆς Φιλιππουπόλεως παρατηρῶ ἐν τῇ πεδιάδι πληθὺν ἱππέων Τούρκων, Ἀρμενίων καὶ Ἑλλήνων, καλπαζόντων πρὸς ἡμᾶς. Ὁμοῖος νεανίας ἱππέων ὑπερήφανον ἵππον, φθάνει πρῶτος καὶ ἄπτεται διὰ τοῦ δακτύλου τοῦ τοῦ ἐνδύματός μου καὶ μοὶ ἐξηγεῖται ὅτι ἐπειδὴ αὐτὸς πρῶτος ἤγγωέ με, ὑποχρεοῦμαι νὰ φιλοξενηθῶ ἐν τῷ οἴκῳ του, οἶαιδήποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ τῶν ἄλλων ἱππέων ἐνστάσεις, ὅπως μὲ ὀδηγήσωσιν ἀλλαχοῦ. Ἀκολουθῶς ἔρχεται ὁ τοῦ διοικητοῦ τῆς Φιλιππουπόλεως ἀντιπρόσωπος, ὅστις μὲ προσαγορεύει ἕξ ὀνόματος τοῦ αὐθέντου του καὶ μοὶ λέγει ὅτι ὁ διοικητὴς προητοίμασέ μοι εὐρύχωρον καὶ κατάλληλον οἶκημα καὶ δεῖπνον καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ μὲ κρατήσῃ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐν τῇ πόλει· ἀλλ' ἐγὼ ἐπιμένω, ὅπως δεχθῶ τὴν φιλοξενίαν τοῦ νεανίου Ἑλλήνος Μαυρίδου ἐν τῷ οἴκῳ του. Εἰσερχόμεθα εἰς τὴν πόλιν περὶ τοὺς 60—80 ἱππεῖς· ὁ λαὸς ἀπὸ τῶν παραθύρων τῶν οἰκιῶν καὶ ἀπὸ τῶν ὁδῶν θεᾶται τὴν συνοδείαν ἡμῶν.

«Ἐν τῇ οἰκίᾳ δεξιοῦνται ἡμᾶς ἡ ἀδελφὴ καὶ αἱ θεῖαι τοῦ κ. Μαυρίδου. Ἡ οἰκία ἦτο εὐρύχωρος καὶ χαρίεσσα· ὥραια αἴθουσα ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε μετὰ δεκατεσσάρων παραθύρων καὶ ἠὺτρολισμένη κατὰ εὐρωπαϊκὸν τρόπον, ὅπου ὁ διοικητὴς καὶ οἱ προῖστάμενοι τῶν διαφορῶν ἐθνικοτήτων προσέρχονται πρὸς χαιρετισμὸν ἡμῶν καὶ λαμβάνουσιν ἀναψυκτικά. Τρεῖς ἡμέρας διέμεινα ἐν τῇ Φιλιππούπολει ἀπολαύων τῆς ἀξιοθαυμάστου φιλοξενίας τοῦ κ. Γ. Μαυρίδου : «à jouir de l'admirable hospitalité de M. G. Mavrides» διατρέχων τὰ περιχώρα καὶ δεχόμενος καὶ ἀποδίδων τὰς ἐπισκέψεις τῶν *Τούρκων*, τῶν *Ἑλλήνων* καὶ τῶν *Ἀρμενίων*. Ἡ Φιλιππούπολις εἶναι πόλις τριάκοντα χιλιάδων κατοίκων, ἀπέχουσα τέσσαρας ἡμέρας τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ κειμένη παρὰ τῷ ποταμῷ ἐπὶ βραχάδους λόφου ἀπομεμονωμένου ἐν τῷ μέσῳ εὐρείας καὶ γονίμου πεδιάδος. Ἡ φυσικὴ τῆς πόλεως τοποθεσία εἶναι ἐκ τῶν ὡραιωτέρων, ἃς δύναται τις νὰ φαντασθῇ Ὁ λόφος εἶναι μνησοειδὴς μετὰ δύο κορυφῶν, ἐπεστεμμένων ὁμοίως δι' οἰκιῶν καὶ κήπων, αἱ δὲ ὁδοὶ κατέρχονται ἐλικοειδεῖς ἀνὰ τὰς ὀμαλὰς κύκλωθεν κατωφειρείας μέχρι τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ὅστις ρεεῖ πλησίον τῆς πόλεως. Περικυκλοῦται δὲ ἡ πόλις διὰ τάφρου πλήρους ρέοντος ὕδατος. Ἡ θέα τῶν γεφυρῶν, τῶν κήπων, τῶν οἰκιῶν, τῶν ὑψικορῶν ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ δένδρων, διὰ δασάδους κοιλάδος, ἣν χωρίζει ὁ ποταμὸς ἀπὸ τῶν ὀρέων

τῆς Μακεδονίας, αὐτῶν τῶν ὁρέων, ὧν αἱ ὄφροϋς διασχίζονται ὑπὸ χειμάρρων, διακρινομένου τοῦ λευκοῦ των ἄφροῦ καὶ εἶναι διεσπαρμένα ὑπὸ κωμῶν ἢ μεγάλων Ἑλληνικῶν μοναστηρίων, ἀπὸ τοῦ κήπου τοῦ κ. Μαυρίδου παρουσιάζεται μία τῶν ἀξιοθαυμάστων τοῦ κόσμου ἀπόψεων. *Ἡ πόλις κατοικεῖται ἐξ ἡμισείας ὑπὸ Ἑλλήνων, Ἀρμενίων καὶ Τούρκων. Οἱ Ἑλληγες εἶναι ἐν γένει πεπαιδευμένοι καὶ ἐμπορικοί· οἱ ἐπίσημοι τούτων ἐκπαιδεύουσι τὰ τέκνα των ἐν Αὐστρία.* Ὁ τῶν Τούρκων ζυγὸς φαίνεται αὐτοῖς ὁ ἐπαχθέστερος· στενάζουσι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀδελφῶν των ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἐγνώρισα ἐν τῇ Φιλίππουπόλει τρεῖς νεανίας Ἑλληνας ἔρασμίους καὶ ἀξίους ἄλλης τύχης καὶ ἄλλης πατρίδος διὰ τὰ αἰσθήματα καὶ τὸ εὐφυὲς πνεῦμά των. Ἀφῆκα τὴν Φιλίππουπολιν καὶ ἔφθασα... εἰς Τατάρ — Παζαρτζίκιον... Τὴν ἐπομένην ἀρχόμεθα καθορῶντες πρὸ ἡμῶν τὸν Αἴμον. Τὸ ὄραϊον τοῦτο ὄρος, δασῶδες καὶ κατάσπαρτον ὑπὸ μεγάλων καὶ πλουσίων ἀγρῶν, *κατοικεῖται ὑπὸ Βουλγάρων* ¹).

Πολλὰ καὶ ἀμέτρητα κομμάτια θὰ μπορούσα νὰ παρατάξω ἐδῶ ξένων περιηγητῶν, πού πέρασαν ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ σημείωσαν τὶς ἐντυπώσεις τους τόσο ἐπαινετικὰς γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνθιση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς δουλείας, πού ἦταν συνυφασμένη μετὰ τὰ ἐσνάφια εὐημεροῦντα καὶ ἀνθούντα. Ἀφῖνω τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Αὐτὸς εἶναι ὁ αἰώνας τῆς πνευματικῆς ἐπικρατήσεως καὶ ἀκμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι καὶ ἡ οἰκονομικὴ του, ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ του ἀκμὴ εἶναι ἀνυπολόγιστη. Αὕτῃ τὴν ἐξήσαμε ἴσως καὶ μεῖς ὀλίγο καὶ μετὰ τὰ μάτια τὴν εἶδαμε νὰ καταρρεύσῃ τὴν ὥρα, πού τὸνειρο τῆς μεγάλης ἰδέας πραγματοποιήθηκε χωρὶς νὰ τὸ ἐκτιμήσῃ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς σύσσωμος.

III

Οἱ ἑλληνικὰς συντεχνίαι διαπνέονταν ἀπὸ πνεῦμα φιλελεύθερο, ὅσο τοῦτο εἶναι νοητὸ γιὰ τὶς ἐποχὰς ὅπου ἔζησαν. Γιὰ νὰ γίνῃ κατανοητὸ τοῦτο ἀπαραίτητη εἶναι μιὰ σύγκρισή τους μετὰ τὶς συντεχνίαι ἄλλων λαῶν. Καὶ μπορεῖ αὐτὸ νὰ γίνῃ μετὰ τὶς Γαλλικὰς, πού ἔρχονται πρῶτες στὴ γραμμῇ, γιὰτὶ ὄχι-μόνο ἔδρασαν σπουδαῖα στὴν κοινωνικὴ οἰκονομία τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ ἔδωκαν τὸ καλοῦπι γιὰ νὰ συσταθοῦν παρόμοιαι καὶ σάλλει χῶρες. Ἄρχισαν νὰ ἰδρῶνται ἀπὸ τὸν 12ον αἰῶνα ²). Ἦταν σωματεῖα, πού σχηματίζονταν ἀπὸ ὁμοεπαγγελματίαι (ἐργάται κερκοδόται) καὶ σκρπὸ εἶχαν νὰ ὑπερασπίζουσι τὰ συμφέροντά τους καὶ ν' ἀσκοῦν ἔλεγχον ἀναμεταξύ τους. Ἡ ἱεραρχία τοῦ ἐπαγγέλματος εἶχε τρεῖς κατηγορίαι: μαθητευομένου

1) Τὴν ἀλληλογραφία τοῦ ποιητῆ μετὰ τὴν οἰκογένεια Μαυρίδου Γ. ἐδημοσίωσεν ὁ Πολ. Παπαχριστοδούλου στὸ Β' τεῦχος τοῦ Α' τόμου τοῦ Ἀρχ. Θεοφ. Θησαυροῦ. Βλ. Voyage en Orient 1833, Lamartine.

2) Βλέπε Histoire du Travail et de la Civilisation, Bouglé et Lefranc.

(τσιράκια) (apprentis), καρφάδες (valets — ouvriers ή compagnons) και τούς μαστόρους (maîtres). Οί γαλλικές συντεχνίες ως πρὸς τὰ δικαιώματα και τὰ καθήκοντα τῶν μελῶν τους σχεδὸν δὲν διέφεραν ἀπὸ τις ἑλληνικές. Ὁ κάλφας γιὰ νὰ γίνῃ μάστορας εἶχε χρέος νὰ παρουσιάσῃ ἓνα «ἀριστουργημα» (chef-d'oeuvre); δηλαδὴ μιὰ δουλειὰ πού νὰ μαρτυρᾷ τὴ μαστοριά του (τέχνη του). Ἄλλ' οἱ μαστόροι πολὺ συχνὰ τὴν ἀπέρριπταν, γιατί δὲν συνέφερε νὰ προσθέτωνται καινούργια μέλη στις τάξεις τους. Ἔτσι και' ἀνάγκη περνοῦσε πολὺς καιρὸς ἑωσότου ἓνας κάλφας γίνῃ μάστορας. Ἐπὶ πλέον μονάχα τὰ μέλη εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἔξασκῶν τὸ ἐπάγγελμα. Ἐξαφνα καιεις δὲν μπορούσε νὰ πουλήσῃ ψωμί ἐξὸν ἀπὸ τὰ μέλη τῆς συντεχνίας τῶν ἀρτοποιῶν. Γιὰ τοῦτο ἀνάμεσα σὲ συγγενικά ἐπαγγέλματα ἔσποῦσαν συχνότατα φοβεροὶ ἀνταγωνισμοί. Οἱ ράφτες π.χ. και οἱ παλαιοπῶλες ἀπὸ τὸν 13ο ἕως τὸν 18ο αἰῶνα ἦσαν στὰ δικαστήρια, πού εἶχαν νὰ λύσουν τὰκόλουθα προβλήματα: Σὲ ποιά στιγμή ἓνα μεταχειρισμένο ροῦχο φεύγει ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ ράφτη γιὰ νὰ περιέλθῃ στὸν παλαιοπῶλη; Οἱ παλαιοπῶλες ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ μπαλώσουν ἓνα ροῦχο εὐκαιρίας; Οἱ ζαχαροπλάστες πάλι γιὰ παρομοίους λόγους δικάζονταν με τοὺς ἀρτοποιούς και οἱ παπουτσηδες με τοὺς γεμεντζηδες. Ὑπῆρχαν τέλος, σύμφωνα με τοὺς κανονισμούς, ἀπειρες ἀπαγορεύσεις: Οἱ ἐργάτες δὲν μπορούσαν νὰ κρατοῦν μαστούνια. Ὁ βαφέας μεταξωτῶν δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ βάφῃ βαμβακερά. Ὁ ἐργαστασιάρχης πάλι ὑφασμάτων δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὰ βάφῃ. Γενικά οἱ ἐργοστασιάρχες δὲν ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ χρησιμοποιοῦν νέους τρόπους κατεργασίας. Τέλος, ὅποιος ἤθελε νὰ γίνῃ μάστορας, ἔπρεπε ἐξὸν ἀπὸ τὴν παρουσίαση ἐνὸς ἀριστουργήματος νὰ ἀγοράσῃ και τὴ μαστοριά (maîtrise). Τὸ σύστημα κατέληγε νὰ καταργῇ τὴν ἐλευθερία τῆς ἐργασίας. Γιὰ ὅλους αὐτούς τοὺς λόγους ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση κατήργησε τις συντεχνίες τὸ 1791 και διεκήρυξε κοντὰ στις ἄλλες ἐλευθερίες (τὴ θρησκευτικὴ, τὴν πολιτικὴ κλπ.) και τὴν ἐλευθερία τῆς ἐργασίας. Τέλος με τὸ νόμο Σαπελιὲ τοῦ 1791 ἀπαγόρευσε τὴν ἀνασύσταση τῶν συντεχνιῶν, γιὰ νὰ μὴ ξαναγεννηθῇ τὸ παλιὸ δεσμευτικὸ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας σύστημα. Ἔτσι οἱ ἐργαζόμενοι και ἰδιαίτερα οἱ ἐργάτες πολλὰ χρόνια καταδιώχτηκαν, γιατί δοκίμαζαν νὰ νασυστήσουν τις συντεχνίες των, πού τὸ κατῶρθαν πολλές, ἀλλὰ στὰ κρυφά. Τέλος στὰ 1884 πέτυχαν τὸ δικαίωμα αὐτό. Παρόμοια ἐξελίχτηκαν οἱ συντεχνίες στὴν Ἀγγλία, στὴ Γερμανία και στὴν Ἰταλία.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰνωτέρω, οἱ ἑλληνικές συντεχνίες σ' ὅλη τὴ ζωὴ τους δὲν παρουσίασαν χαρακτηριστικά πού νὰ ἐμπόδιζαν τὴν νότια οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Ἰουναντίον ἀρκετὴ ἐλευθερία και πρωτοβουλία ἄφιναν στὰ μέλη τους, ὥστε νὰ δημιουργοῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους και τὸ σύνολο τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ προκοπή. Στὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπως εἴπαμε, σουλτανικά φερμάνια ἀναγνώριζαν τὴν ὑπαρξή τους. Ὅταν ἡ Ἑλλάς

ἐλευθερώθηκε, οἱ συντεχνίες δὲν περιορίστηκαν ἐκεῖ ποῦ ὑπῆρχαν. Καὶ τὸ σύνταγμα τοῦ Ὅθωνα (1844) δὲν περιέλαβε καμμιά σχετικὴ διάταξη. Ἀλλὰ τὸ σύνταγμα τοῦ 1844 καθιέρωσε τὸ «δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι», δηλαδή τὸ δικαίωμα ἰδρύσεως συντεχνιῶν, σωματείων κ.τ.λ. Τὰ ἐπόμενα συντάγματα ἐπανάλαβαν τὴν ἴδια διάταξη. Ἔτσι, ἐνῶ οἱ ξένες χῶρες στὸ κεφάλαιο αὐτὸ γνώρισαν πολλοὺς περιορισμούς, ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει νὰ ἐπιδείξει σύστημα, ποῦ τὸ διαπνέει ἀρκετὸ πνεῦμα φιλελευθερισμοῦ.

Τέτοια λοιπὸν ὑπῆρξε ἡ δράση τῶν συντεχνιῶν στὰ χρόνια τῆς δουλείας. Ἡ συντεχνιακὴ ὀργάνωση τῶν Ἑλλήνων ἐθνάυματούργησε ὅχι μόνον στὸ κεφάλαιο τῆς διασώσεως τοῦ ἔθνους συσπειρωμένου περὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ σχολεῖο, ἀλλὰ καὶ στὸ οἰκονομικὸ καὶ πνευματικόν. Ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς στάθηκε ὄρθιος μὲ τὰ ἀθάνατα αὐτὰ ὄπλα τῆς ἀμύνης καὶ ἐπιθέσεως. Ἄν στὰ βουνὰ οὐδέποτε ἐσυνθηκολόγησε ὁ Ἑλληνισμὸς μὲ τὴ διαφυγὴ τῶν ἐνόπλων στοιχείων τοῦ ἔθνους, στὶς πολιτεῖες ὁ Ἑλληνισμὸς μὲ τὴν ἐσναρκικὴ ὀργάνωση συνεκράτησε τὸν ἐξισλαμισμὸ τῶν Ἑλλήνων¹⁾, συνεπλήρωσε τὴν εὐημερία του, ποῦ τὴν ἐκμεταλλεύονταν οἱ Τοῦρκοι, ἐνίσχυε τὸ θάρρος τοῦ ἀποκαρδιωμένου λαοῦ καὶ ἀναδείχνονταν παρὰγοντας ὑπολογισμὸς γιὰ τὴν ὑπόστασι τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἔτσι ὁ Ἑλληνισμὸς ὀργανωμένος ἐργάσθηκε καὶ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του, ποῦ γι'αὐτὴν ἔχυσε τὸ αἷμα του, ἔδωκε τὴ ζωὴ του καὶ κατέθεσε τὸν πλοῦτο του γιὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς παλιγγενεσίας, ὅταν ἡ ἑλληνικὴ σημαία ὑψώθηκε στὸν Προῦθο κι ὁ Ρήγας ἐμφανίσθηκε στὴν Ἀδριανούπολη.

1) Ὅπως τῶν Πομάκων ποῦ ὁμαδικὰ ἐξισλαμίσθησαν στὸν 17ον αἰῶνα. Βλ. Οἱ Πομάκοι, Πολ. Παπαχριστοδούλου, τῆς Ἑταιρείας Ἑθνακικῶν Μετετῶν (ἀριθμὸς 10) σελὶς 12—13.

Γ'. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΘΡΑΚΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ (1878--1914)

Α'. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΟΥΜΕΛΙΑΣ (ΒΟΡ. ΘΡΑΚΗΣ) (1878 · 1914)

Ι. Ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου στὰ 1878 (13)25 Ἰουλίου), μὲ τὰ ἄρθρα 12—20 ἀποφάσισε νὰ ἀποσπασθῆ ἡ Βόρ. Θράκη—Ἀνατολικὴ Ρουμेलία—ἀπὸ τὸ χάρτη τῆς Μεγ. Βουγαρίας τοῦ Ἀγίου Στεφάνου—ἔργο τοῦ Πανσλαβισμοῦ—καὶ νὰ γίνῃ αὐτόνομη ἡγεμονία ¹⁾. Ἄλλ' ἢ αὐτονομία αὐτὴ δὲν κράτησε πολὺ, γιὰτὶ οἱ Βούργαροι ἀρπάζοντας τὴ χώρα μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1885 (6 IX) τὴν παροσάρτησαν στὸ Βουγαρικὸ βασίλειο (1886).

Ἡ ἡγεμονία αὐτὴ, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἔγινε μ' ἐξοδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ σωθῆ ἀπὸ τὴ Βουγαρικὴ βουλιμία καὶ δυστυχῶς μὲ τὴν ἀνοχὴ τῶν Μ. Δυνάμεων. Ἔτσι ὁ Ἑλληνισμὸς ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ 1)5 τοῦ πληθυσμοῦ, περὶ τὶς 150 χιλ. ²⁾ ἔμεινε στὶς ἐξοντωτικὰς διαθέσεις τῶν Βουγάρων, γιὰτὶ παραβαίνοντας οἱ Βούργαροι τὶς διεθνεῖς συνθήκας καὶ πράξεις καὶ τὰ ἄρθρα 235—386 τοῦ Ὄργανικοῦ Νόμου τῆς Ἀνατολικῆς Ρουμेलίας, ποὺ μὲ τὴν ἐγκριση τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν ἄλλων Μ. Δυνάμεων, ἔγινε νόμος μὲ τὴ δημοσίευση τοῦ σχετικοῦ Φιοριανίου τῆς 20ης Μαΐου τοῦ 1879, ζήτησαν τὸ γρηγορώτερον τὴν οἰκειοποίησιν τῆς πλούσιας

1) Ἡ αὐτόνομη αὐτὴ ἐπαρχία περιελάμβανε ὅλη τὴ Βόρειο Θράκη δηλ. ὅλο τὸ λεκανοπέδιο τοῦ Ἐβρου καὶ Τούντζα ἀνάμεσα Ροδόπης· Αἴμου· Εὐξείνου Πόντου ποὺ ὀρίζεται νότια ἀπὸ τὴν ἄνω κοιλάδα τοῦ Ἄρδα καὶ τοῦ βιλαετιοῦ Ἀδριανουπόλεως. Ἡ ἐπαρχία ἐκλήθη (Rumellie-Orientale, Ost-Rumelien) Ἀνατ. Ρουμेलία καὶ ὄφειλε νὰ διατελῆ ὑπὸ τὴν ἀμεση πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ποὺ κατέχτησαν τὴ Θράκη οὔτε Ζαγορά οὔτε Βουλγαρά· Ἐλὶ ἀλλὰ Ρούμ· Ἐλὶ τὴν ὠνόμασαν, δηλαδὴ Ρωμαίων (Ἑλλήνων) χώρα, γιὰτὶ ἀνῆκε στὴν αὐτοκρατορία τῶν Ρωμαίων καὶ ὁ πρῶτος διοικητὴς τῆς Ρούμ—Ἐλὶ—Βεγλέρ—βέη, Λαλά Σαχίν Πασᾶς, ἔστησε τὴν ἔδρα του στὴ Filibbe (Φιλίππουπολη), γιὰτὶ τότε ἦταν ἄγνωστο τὸ ὄψιγενὲς τῆς Ἑλλήν· Φιλίπ)λεως Βουγαρικὸ ὄνομα Ploudiw (Πλόβδηφ). (Ἴδε Hertzberg Geschichte κλπ. τόμ. II σ. 319 ἔτος 1877, καὶ Jirecek-Argyron, Ὀδοπορικὸν Βουγαρίας σ. 113 σημ. 13).

2) Ἄλλοι ὑπολογισμοὶ τοὺς ἀνεβάζουν σὲ 250 χιλ. Ἐφημ. Πολιτεία Ἀθηνῶν 7 Φ)βρίου 1926 σ. 1. Στὸ αὐτονομιακὸ καθεστῶς (1878—1886) οἱ Ἑλληνόγλωσσοι γνήσιοι Ἕλληνες ὑπερέβαιναν τὶς 150 χιλ. Ὁ D. Hogarth λέγει δι' ἀποτελοῦσαν τὰ 20 0)0 τοῦ πληθυσμοῦ. (The Nearer East London 1903 σ. 154).

αὐτῆς χώρας σὰν ἓνα κομμάτι ἀναπόσπαστο τοῦ Βουργαρικοῦ κράτους μὲ τὴ μόνη δικαιολογία, ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν κατοίκων ἦταν Βουργαρική.

Πραγματικὰ οἱ Βούργαροι, ποὺ κατοικοῦσαν στὴν ὑπαιθρο χώρα πλειοψηφοῦσαν, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες συγκεντρωμένοι στὶς πόλεις, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστους ἀγρότες, ἦταν μὲν λιγώτεροι ἀριθμητικῶς, ἀλλὰ ἐπικρατέστεροι στὸ ἐμπόριο, τὴ βιομηχανία, τὶς τέχνες καὶ τὸν πολιτισμό, ὅπως τὸ διακήρυξεν ὁ Ἄγγλος ἀντιπρόσωπος καὶ ὁ Αὐστρο-οὐγγρὸς ἀντιπρόσωπος Καλλάυ στὸν καταρτισμὸ τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου τῆς Ἡγεμονίας λέγοντας : «Οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦν στοιχεῖο πολιτισμένο καὶ πολιτιστικὸ πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βουργάρους. Ἐπιμένω νὰ δοθοῦν τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὄχι μονάχα γιὰ ὅσα ἐξέθηκε ὁ Ἄγγλος συναδέλφός μου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν οἱ Ἕλληνες προώδεψαν σαυτὴ τὴ χώρα πνευματικὰ καὶ περισσότερο ἀπὸ τοὺς Βουργάρους καὶ Τούρκους. Γιὰ τὸ Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ξετάσω τὶς αἰτίαι. Εἶναι ἀναντίρροτο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦν στοιχεῖο **πολιτισμένο** καὶ **ἐκπολιτιστικό**. Ἐπίσης πρέπει νὰ μὴ λησμονήσουμε ὅτι τὸ ἐμπόριο βρίσκεται στὰ χέρια τους. Ἐὰν ἀποφασίσουμε ν' ἀποκλείσουμε τὴ γλῶσσα τους, ὄχι μόνον θὰ διαπραξοῦμε ἀδικίαι ἐναντίον τους, ἀλλὰ ὅμοια καὶ ἐναντίον ὁλόκληρης τῆς χώρας». Τὸ Γαλλικὸ κείμενο ἔχει : «C'est un fait que les grecs forment un element civilisé et civilisatoire qu'on ne peut pas ignorer !)». Ἔτσι κάθε διοικητικὴ διαταγὴ συντάσσονταν στὶς τέσσαρες γλῶσσες.

Τὸ κομμάτιασμα τῆς Θράκης ἀπομόνωσε τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ βόρειου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὸν μεγάλο ὄγκο του, γιὰ τὸ Ἑλληνισμὸς ἀδιαφιλονίκητα ἐπικρατοῦσε στὸ ὑπόλοιπο τμήμα τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Θράκης. Οἱ πιὸ μέτριοι ὑπολογισμοὶ στὸν καιρὸ ποὺ ἰδρύθηκε ἡ Ἡγεμονία ἀνεβάζουν τοὺς Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Ρουμελίας σὲ 150—200 χιλ. πᾶνω κάτω¹⁾, μοιρασμένους στὶς ἐπαρχίαι τῆς Φιλιππουπόλεως, Στενιμάχου, Τὰτὰ-Παζαρτζίκ καὶ τὰ γύρω, Καβακλή καὶ τὰ γύρω, Χάσκοβο καὶ τὰ γύρω, τὰ παράλια τῆς Μαύρης θάλασσας, τὰ κατάστικτα ἀπὸ ἀνθηρὸς πολιτεῖες, ὅπως ἡ Σωζούπολη, ὁ Πύργος, ἡ Ἀγχιάλος, ἡ Μεσεμβρία ἕως τὴ Βάρνα²⁾).

1) Ἰβάν Ματζάροφ. Ἱστορικὸν Ρουμῆλια.

2) Ἀρχεῖο Θρακ. Θεσ. τόμ. I σ. 52.

3) Γιὰ διαφώτιση τοῦ ἀναγνώστη σημειώνουμε ἀπὸ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα κλπ. Φωτίου Εἰρηνοπούλεως, ὅτι οἱ Ἕλληνες λεπτομερέστερα κατοικοῦσαν τὶς ἐξῆς ἱστορικὲς ἀρχαῖαι πόλεις, κωμοπόλεις καὶ χωριά :

Φιλιππούπολη, ὅπου ὡς τὰ 1859 δὲν κατοικοῦσαν περισσότεροι ἀπὸ 15 βουργ. οἰκογένειαι, ποὺ προσῆλθαν ἀπὸ τὶς γύρω Βουργαρικὲς κωμοπόλεις τοῦ Αἰμου στὶς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Τῆς Φιλίλεως τὸ ἐμπόριο ὁλόκληρο καὶ ἡ βιομηχανικὴ ζωὴ βρισκότανε στὰ χέρια μας ἕως τὸ μεγάλο διωγμὸ.

Στενίμαχο ὅπου ἐπίσης ἦταν λιγοστοὶ οἱ Βούργαροι, ποὺ μπεῖχαν ἀπέξω. Τὸ ἐμπόριό τῆς καὶ ἡ βιομηχανία τῆς τὰ εἶχαν οἱ Ἕλληνες *Καβακλή*, ὅπου δὲν ὑπῆρχε

Ἡ Βάρνα καὶ μόνη ἀποτελοῦσε μιὰν ἑλληνικὴν πολιτεία χωρὶς Βουργάρους, ὥστε ν' ἀποτολμήσουν οἱ Ἕλληνες τότε, στὸν καιρὸ δηλ. τῆς ἴδρουσης τοῦ Βουργαρικῆς κράτους, νὰ ζητήσουν μὲ ὑπομνήματα στὶς Δυνάμεις τὴν αὐτονομίῃ τους¹⁾, πού τὴν ἀπέρριψαν οἱ Ρῶσοι.

Ὁ Ἑλληνισμὸς αὐτὸς ὑπῆρχε ἐκεῖ ἀπὸ χιλιάδες χρόνια καὶ ἤμαζε καὶ ἀνθοῦσε χωρὶς ποτε νὰ ἔχη σύνοικους Βουργάρους²⁾. Κιθαρός καὶ ἀκμαῖος αἰῶνες ἀσκοῦσε τὸ ἐμπόριο, τὴ βιομηχανία, ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ θαλάσσιου πλούτου στὰ παράλια τῆς χώρας. Ἔῤιχεν ἐπὶ ἡγεμονίας βουλευτές, δημάρχους καὶ ὀλίγες διοικητικὰς θέσεις. Διατηροῦσε τὰ ἐκπαιδευτήριά του, τὰ εὐαγῆ του ἰδρύματα, νυσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, συσσίτια, οἰκοτροφεῖα, σωματεῖα, συλλόγους καὶ ἀναγνωστήρια καὶ ἐξασκοῦσε πάνω στὴ χώρα τὴν ἐκπολιτιστικὴν του δύναμιν καὶ ὑπερεροῦσε τοὺς συνοίκους του περιφανέστατα.

Μετὰ τὸ σχῆμα (1870) εἶχε πέντε μητροπόλεις ἀνεγνωρισμέναι μὲ φερμάνι Σουλτανικόν³⁾, τῆς Φιλιππουπόλεως, Βάρνας, Ἀγχιάλου, Μεσημβρίας, Σαζουπόλεως, ἄπειρες ἐκκλησίαι καὶ πολλὰ μοναστήρια τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἄπειρα σχολεῖα⁴⁾, μέγα ἐμπόριο καὶ ὄργανωμένη τάξις ἑσναφίων⁵⁾, πού ἐξασκοῦσε πολὺ μεγάλη ἐπίδρασιν πάνω στὴν οἰκονομίαν τῆς χώρας. Ἡ συμβίωσις Ἑλλήνων καὶ Βουργάρων καὶ ἡ ἀλληλοεπίδρασις πάντοτε εἰρηνικὴ ὡς τώρα, ἄρχισε ἀπὸ τὴν πανσλαβιστικὴν ἐπέμβασιν νὰ διαταράσσεται καὶ νὰ γίνεταί ἐπικίνδυνη⁶⁾. Τῇ θέσει τοῦ Ἑλληνισμοῦ δυσκόλευε στὸ ἕξῃς πλειότερον ἡ ἀνακήρυξις τῆς ἐπαρχίας ὅλης σὲ αὐτόνομη. Αὐτὴ ἡ αὐτονομίη γιὰ

Βούργαρος. Ἀγχιάλου ὅμοια, Μεσημβρία ὅμοια, Σαζουπόλις ὅμοια Πύργος μὲ λίγους Βουργάρους ἀπ' ἔξω. Παζαρτζήκι, Περιστερὰ, Βοδενά, ὅπου κανεὶς Βούργαρος, Καρσές, ὅμοια, Κούκλαινα, ὅπου ὁ μισὸς πληθυσμὸς Τοῦρκοι καὶ ἀπὸ τὸ 1879 λίγαι Βούλγαροι Ρούμιοι, Κόζλουτζα, Δογάνογλου, Σιναπλῆ, Μικρὸν καὶ Μέγα Μοναστήρι, Δράμα, Τσικουρμιοῖ, Μέγα Βογιαλίκι, Ἀκ Μπανάρ, λίγαι Βούργαροι ἀπ' ἔξω, Μουρανδαλῆ, Μικρὸ Βογιαλίκι, Εὐσταθοχώρι, Ἀλικαριά, Μάλτεπε, Δαουτλῆ, Τὸς Τεπέ, Ἅγις Βλάση, Ραβδάς, Κόζακας, Ἀσπρο, Μπάνα, Τσιμὸς, Αἶμο, Ἡράκλεια, Χάσκιοι.

1) Β. Παπαδοπούλου «Τὰ δίκαια τοῦ ἐν Βορείῳ Θράκῃ Ἑλληνισμοῦ». Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. τ. Θ'.

2) Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Θ' σ. 134. Β. Παπαδοπούλου, «Τὰ δίκαια τοῦ ἐν Βορ. Θρ. Ἑλληνισμοῦ». Μόλις στὰ 1862 ἀρχίζουσιν νὰ μπαίνουν στὴ Βάρνα οἱ Βούργαροι καὶ στὰ 1872 ἴδρυσαν μικρὴ κοινότητα καὶ σχολεῖο μὲ 15 μαθητάς. Πρβλ. Wogaslji D. «La communautè rel. Grèque de Varna au president de la I sous-commission d'emigrat κλπ.

3) Φερμάνι 1870.

4) Βλ. Ὑπόμνημα Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' 1903, σφ. πρωτ. 17)1326 πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια.

5) Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Γ'. Μ. Ἀποστολίδου. Τὸ ἐσνάφι τῶν Ἀμπατζήδων.

6) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Η' σελ. 17—63. Μ. Ἀποστολίδου. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βόρειου Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

τοὺς Βουργάρους σήμαινε ἔνωση καὶ οἱ Βούργαροι ἤθελιν νὰ οικειοποιηθῶν μόνοι ὅλη τὴν ἔξουσία τῆς χώρας. Καὶ παραβαίνοντας τὰ νόμιμα καὶ τὶς διεθνεῖς συνθήκες, ἄρχισαν νὰ παρεμβάλλουν ἀπὸ τὶς πρώτες μέρες τοῦ αὐτόνομου βίου κάθε ἐμπόδιο καὶ πρόσκομμα στὴν εἰρηνικὴ ζωὴ τοῦ αὐτόχθονα καὶ προαιώνιου αὐτοῦ λαοῦ, καὶ στὴν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ του ἀνάπτυξη ¹⁾). Καταπατώντας τὸν Ὅργανικὸ Νόμο ἀσύστολα, ἄρχισαν μὲ τὶς ἐξῆς παραβάσεις: α) Τοὺς στέρησαν τὸ δικαίωμα συμμετοχῆς τῶν Ἑλλήνων στὴ Διοίκηση, γιατί στὴν πρώτη κυβέρνησή του ὁ Γεν. Διοικητὴς δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψει τοὺς Ἑλληνας, δικαιολογούμενος ὅτι οἱ Ὑπουργοί, οἱ Γεν. Διευθ. ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῆς ἡγεμονίας, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες τῶν Ἑλλήνων. β) Οἱ Ἑλληνας δὲν στρατολογήθηκαν μὴ ἀνατρέψουν τὰ σχέδιά τους, μειώνοντας τὴ στρατιωτικὴ τους δύναμη, ποὺ πῆρε στὰ χέρια τὴν ἔξουσία ²⁾ γ) Κατήγγησαν τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς ἐπίσημη γλῶσσα τῆς ἡγεμονίας μὲ τὴν ἐξῆς πράξη. Ὁ Νομάρχης Φιλ)πόλεως στὶς 19 Ἀπριλίου 1886 διεβίβασε στὴν Α. Πανιερότητα τὸ Μητροπολίτη Φιλ)πόλεως ἔγγραφο, «δι' οὗ ἀνεκοινοῦτο αὐτῷ ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς αἱ ἀρχαὶ δὲν θὰ ἐδέχοντο ἔγγραφα τῆς Μητροπόλεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι ἡ κυβέρνησις δὲν ἔχει ὑπαλλήλους γινώσκοντας τὴν ἑλληνικὴν μηδὲ ἦτο ὑποχρεωμένη ν' ἀναζητῆ μεταφραστάς» ³⁾). Παρόμοιαι ἀνακοινώσεις ἐγένοντο καὶ εἰς τοὺς Μητροπολίτας Ἀγχιάλου, Σωζουπόλεως καὶ εἰς ὄλους τοὺς Ἑλληνας Δημάρχους ⁴⁾).

Χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν ζωτικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀν. Ρουμελίας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶναι ὅσα γράφει ὁ γνωστὸς ἑλληνομαθὴς Βούργαρος πολιτικὸς καὶ δημοσιογράφος Ἰβάν Ματζάρωφ στὸ βιβλίον του «Ἴστοριον Ρουμελίας». Ὁ Ματζάρωφ ἦταν στὴν ἐποχὴ ἐκείνη γραμματέας τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μεγ. Δυνάμεων, ποὺ κατάρτισε τὸν Ὅργανικὸ Νόμο: «Ὅταν ἡ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Ἀνατ. Ρουμελίας συνεδρίαζε στὴ Φιλιππούπολη, ἦλθεν ἡ σειρὰ μεταξὺ τῶν ἄλλων θεμάτων ν' ἀποφασισθῆ: ποιά γλῶσσα θὰ ὀριζότανε γιὰ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ τόπου. Ὁ Ρώσος ἀντιπρόσωπος ἐπρότεινε νὰ ὀρισθῆ ἡ βουργαρικὴ ὡς γλῶσσα τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας, ὁ Τοῦρκος εἶχεν ἀνάλογες ἀξιώσεις. Τὸ ζήτημα λύθηκε μετὰ τὴν πρόταση τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἀυστρογγαρίας, ποὺ ἐπρότεινε τὶς τρεῖς γλῶσσες: Τουρκικὴ, Βουργαρικὴ καὶ Ἑλληνικὴ ὡς ἐπίσημες. Ὅμιλώντας γιὰ τοὺς Ἑλληνας τῆς Ἀν. Ρουμελίας εἶπεν ἐπὶ λέξει τὰ ἐπόμενα: «Ἐπιμένω, εἶπε, νὰ δοθῶν τὰ αὐτὰ δικαιώ-

1) Βλ. Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. τ. Η' σ. 42 Πολυδ. Καρέπη ἐπιστολὴς πρὸς Δ. Ἀργυριάδην.

2) Φωτίου *Εἰρηνοπόλεως*. Ἐπίσημα ἔγγραφα κλπ. σ. 48 κῆς. Διαμαρτυρία Ἑλλήνων ἡ ἔφημ. Φιλιππούπολις ἔτος Α' φύλλον 16 Ἰουνίου 1879 ἀρ. 40 σ. 6.

3) Βλ. Ἀρχεῖον Θρακ. Θησ. Η' σ. 42.

4) Ἐφημ. «Φιλιππούπολις» ἔτος Η' φύλλον 19 Ἀπριλίου 1886 ἀρ. 729 σ. β'.

ματα στην Ἑλληνική γλῶσσα ὄχι μόνο γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀνέφερε ὁ συνάδελφός μου ὁ Ἄγγελος, δηλ. ὅτι ἡ Ἑλληνική Ἐκκλησία ἐκυριαρχήσῃ σαυτὸ τὸν τόπο χρόνια καὶ χρόνια, ἀλλ' ἐπίσης, γιὰτὶ οἱ ἔδῳ Ἕλληνες κατέχουν πολὺ μεγαλύτερο πνευματικὸ πολιτισμὸ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βουργάρους. Τὰ σχολεῖα τῶν εἶναι πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῶν ἄλλων ἔθνῶν. Ποῦ νὰ τὰποδώσουμε τοῦτο; Δὲ θέλω νὰ ἔξετάσω τις αἰτίες, ἀλλ' εἶναι γεγονός, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦν ὄχι μόνο ἓνα στοιχεῖο πολιτισμένο, ἀλλὰ καὶ κατάλληλο νὰ μεταδώσῃ τὸν πολιτισμὸν τοὺς στοὺς ἄλλους. Γιὰ τοῦτο τὸ λόγο δὲν πρέπει νὰ γνοηθοῦν. Ἄν λοιπὸν ἀποφασίσουμε νὰποκλείσουμε τὴν Ἑλληνική γλῶσσα θὰ πράξουμε διπλὴ ἀδικία: Πρῶτα ἀπέναντί τους καὶ δευτέρου ἀπέναντι ὁλόκληρης τῆς χώρας αὐτῆς».

Ἔτσι ἡ Ἑλληνική γλῶσσα καθιερώθηκε «ὡς μιὰ ἀπὸ τις πρωτεύουσες γλῶσσες τοῦ τόπου», γιὰ νὰ περιυβριστῇ ὑπερμῶς ὡς *τσιγγάνσκη ἔξις*, δηλαδὴ γλῶσσα καισιβέλικη.

Μὰ ὁ Ἑλληνισμός, συσπειρωμένος γύρω στὶς ἐκκλησιαστικὰς του ἀρχάς, ἄρχισε ν' ἀγωνίζεται τὸν ἀγῶνα τῆς ὑπάρξεώς του¹⁾ Κι' ὁ ἀγῶνας τοῦ ἦταν πολὺ δίκαιος καὶ ὠμός, γιὰτὶ, ὅπως εἶπαμε, στερήθηκε κάθε δικαίωμα στὴ διοίκηση, κάθε συμμετοχὴ στὶς δημόσιες θέσεις κ λ π.

Μὲ τὴν καταδίωξη τῆς Ἐκκλησίας κατεσχέθηκαν καὶ ἀρπάχτηκαν μὲ τὸν βίαιον τρόπο καὶ μὲ τὴν συμπαιγνίαν κυβερνήσεως καὶ ἀνωτέρων ὑπαλλήλων οἱ ἐκκλησιαστικὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ Ἑλληνικὰ μοναστήρια, παρὰ τὰ ἄρθρα 335—336 τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου. Καὶ ὁμοίως σύμφωνα μὲ τὰ ἄρθρα 335—336 τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου «*Οἱ θρησκευτικὰς κοινότητες, οἱ κεκτημέναι νόμιμα ὑπαρξὴ στήν Ἀν. Ρουμελίαν, διατηροῦν τὰ δικαιώματα, τὶς ἀσυνδοσίας, τὰ προνόμια καὶ τὶς ἐξαιρέσεις, ποὺ ἀπῆλθαν παρὰ τοῦ πολέμου*». Καὶ περιπλέον. «*Ὁὐδὲν κώλυμα παρεμβάλλεται, εἴτε στήν ἱεραρχικὴ διοργάνωση τῶν διαφόρων κοινοτήτων, εἴτε στὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς πνευματικὸς των ἀρχηγούς*».

Θὰ παραμείνουν ἱστορικὰ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Φωτίου γιὰ τὸ μαστίγωμά τους καὶ τὸ ξεσκεπάσμα τῆς ἀληθείας, ποὺ κρύβονταν πίσω ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τῶν ὀργάνων τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ βουργαρισμοῦ. Ἡ ἀρπαγὴ τῶν Ἑλληνικῶν μοναστηρίων, ποὺ ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ἰδρῦθησαν στὰ ὄχυρά σημεῖα τῆς Ροδόπης, ἀποτελεῖ κεφάλαιο, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ κοκκινίξῃ καὶ ὁ ἀφιλοτιμώτερος τῶν ἀνθρώπων, διαβάζοντας τὶς ἀποκαλύψεις τῆς δευτέρας αὐτῆς πράξεως τοῦ δράματος τῆς ἐξοντώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀνατ. Ρουμελίας²⁾. Ἀρκεῖ ὁ

1) (Φωτίου Ἀρχιμανδρίτου) Βουλγάρων ἐνέργειαι πρὸς κατάλυσιν τοῦ κράτους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας κ.λ.π. Ἐπίσημα ἔγγραφα ἐπισκόπου Εἰρηνοπόλεως Φωτίου 1919.

2) Εἰρηνοπόλεως, Ἐπίσημα ἔγγραφα κ.λ.π. σελ. 300 καὶ ἔξης.

ἀναγνώστης νὰ μελετήσῃ μικρὸ μέρος ἀπὸ τὸ παρακάτω ὑπόμνημα τοῦ ἰδίου Μητροπολίτου Φωτίου, γιὰ νὰ φρίξῃ ἀπὸ τὴν κακοπιστία καὶ ἀδιαντροπιά τῶν Βουργαρικῶν ἀρχῶν, Ὑπουργῶν καὶ Πρωθυπουργῶν, ποὺ ἐκπροσώπησαν πάντοτε τὴν βουργαρικὴ ἰδέα.

Ἐξοχώτατε,

«Ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτίων, ἅτινα κατὰ τὸ 1839 ἔπεισάν με, ἵνα μετὰ χαρᾶς ἀποδεχθῶ τὴν ἐμὴν ἐκλογὴν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ τῆς Φιλίππεως Θρόνῳ, ὑπῆρξεν ὅτι μετέβαινον εἰς κράτος, ἐν ᾧ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης πάντων τῶν πολιτῶν ἀπέναντι τῶν νόμων, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευματος, ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τοῦ κυβερνητικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστώτος.

»Ἐχαιρον ὑπὸ ἐδραίας ἐμφορούμενος πεποιθήσεως, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐλευθερία ἐξάσκησις τῆς θρησκευτικῆς λατρείας τῶν ἐμπεπιστευμένων μοι χριστιανῶν, ἅτε ἀνεγνωρισμένη καὶ ἠγγυημένη ὑπὸ τε τῶν διεθνῶν συνθηκῶν καὶ ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους θεσμῶν, εἰς οὐδένα κίνδυνον ἦσαν ἐκτεθειμένα καὶ ὅτι οἱ ναοὶ καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ ἀγαθοεργὰ καταστήματα ἀνήκοντα ἔκπαλαι ταῖς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν μου ποιμαντορίαν διατελοῦσαις Ἑλληνικαῖς Κοινοτήσιν, ἦσαν ἀναφαίρετον καὶ ἀπαράγραπτον αὐτῶν κτῆμα. Ὑπὸ τοιούτων ἐμφορούμενος πεποιθήσεων καὶ γινώσκων, ὅτι τὸ πνευματικόν μου ποίμνιον ἐξ ἑνὸς μὲν μετὰ παραδειγματικῆς εὐλαβείας ἐξεπλήρου πάντα αὐτοῦ τὰ διάφορα πρὸς τὸ κράτος καθήκοντα, ἐξ ἑτέρου δέ, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν, ἦν ἐπ' ἑσχάτων διῆλθεν ἡ Βουλγαρία, οὐδέποτε ἔγινεν ἀφορμὴ ἀταξιῶν ἐν τῇ χώρᾳ, οὐδέποτε παρέβη τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης καὶ ἀξιωμανημονεύτου προθυμίας διεκρίθη κατὰ τὴν ἐκουθμον ἐκείνην ἐποχὴν, ὡς σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας, ἐνόμιζον ὅτι μοὶ ἐπεβάλλετο τὸ ὕψιστον καθῆκον, ὅπως τὸ κατὰ δύναμιν συντελέσω ὑπὲρ στενωτέρας συνεννοήσεως καὶ εἰλικρινεστέρας συμφιλιώσεως τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ μου βιούντων Βουλγάρων τε καὶ Ἑλλήνων καὶ ὅπως ἄρῳ πᾶσαν τυχὸν διαχωρίζουσαν αὐτοὺς παρεξήγησιν πρὸς τὴν ὀρθὴν μὲν τούτων συμβίωσιν, εὐαρέσκειαν δὲ τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Ἡγεμόνος Φερδινάνδου καὶ τῆς Κυβερνήσεώς του. Ἀτυχῶς ἠπατήθην, Ἐξοχώτατε, ἐν ταύταις μου ταῖς προσπαθείαις, διότι, ἀφ' ἧς ἦλθον ἐν τῇ νέᾳ μου ἐπαρχίᾳ, εἶδον μετὰ πολλῆς μου θλίψεως, ὅτι μερὶς τοῦ ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐξαρχίας Βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ, εἰς οὐδὲν λογιζομένη τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Ἡγεμόνος ὡς καὶ τῆς κυβερνήσεώς του καὶ παροῶσα τοὺς τε θεσμοὺς τοῦ κράτους καὶ πᾶν δίκαιον, ἀριδῆλως καὶ ἀσυνειδήτως διὰ βιαίων καὶ ταπεινῶν μέσων καὶ ὡσεὶ μὴ ὑπῆρχεν ἐν τῇ χώρῃ μήτε κυβερνήσις μήτε ἀρχὴ ἀπονέμουσα εὐθυδικίαν καὶ τηροῦσα τάξιν ἐν τῷ πληθυσμῷ, καταδιώκει σκληρῶς καὶ ἀπηνῶς τοὺς χριστιανοὺς τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου, ἀρπάζουσα τὰς ἱερὰς ἐκκλησίας, κακοποιοῦσα τὰ ἱερὰ βιβλία, ἀφαιροῦσα

αὐθαιρέτως τὰ σχολεῖα τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων, ἐκβιάζουσα τὴν συνείδησιν τῶν χριστιανῶν μου διὰ μαστιγώσεων καὶ βασάνων παντὸς εἴδους καὶ ἐν γένει ἐπιδιώκουσα διὰ διωγμῶν τοιούτων, οἷων μνημονεύει ἡ ἱστορία τῶν ζωφερῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, τὴν πλήρη ἐξόντωσιν καὶ ἐξαφάνισιν τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων ἀπὸ τῆς χώρας ταύτης».

Καὶ ἀπαριθμεῖ παρακάτω τὸ μαρτυρολόγιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ με γεγονότα ὁ ἀκούραστος ἐκεῖνος ἱεράρχης, ποὺ δὲν ἀπέκαμε ν' ἀγωνίζεται γιὰ τὴ σωτηρία ἑνὸς κόσμου, ποὺ χάθηκε με τόσον βίαια μέσα.

Ἄλλα καὶ ἡ ἄλλη πράξι τοῦ μεγάλου αὐτοῦ δράματος, ὁ καταδιωγμὸς δηλαδὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, γεννᾷ φρικίαση καὶ ἀποτροπιασμὸ. Γιατί, μέσα στὶς ἄλλες ἀρπαγὲς καὶ καταστροφές, ἄρχισε καὶ τὸ σχολικὸ λεγόμενον ζήτημα, δηλαδὴ ὁ κατατρεγμὸς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας με τὸ ἄρθρο 10 τοῦ νόμου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως τοῦ Ζήρκωφ, ἐπὶ Σταμπούλωφ, ποὺ ἐψήφισε ἡ Βουγαρικὴ Βουλὴ στὰ 1891. Τὰ ἄρθρα 347 καὶ 359 τοῦ Ὅργανικοῦ νόμου ἔλεγαν: «*Ἡ ἐσωτερικὴ καὶ εἰδικὴ διοίκηση τῶν σχολείων καὶ ὁ διορισμὸς διδασκάλων ἀνήκει στὴ θύρησκευτικὴ κοινότητα*» καὶ «*οὐδεμίαν θρησκευτικὴν κοινότητα δύναται νὰ ὑποχρεωθῆ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἄλλης γλώσσας ἀπὸ τὴν ἰδικήν της*». Ὁ νέος νόμος εἶχε ὡς ἐξῆς: «*Τὰ παιδιὰ τῶν Βουγαρῶν ὑπηκόων τῶν διαφόρων χριστιανικῶν δογμάτων, λαμβάνουσι τὴν προκαταρκτικὴν παιδευσιν ἐν τῇ Βουγαρικῇ γλώσσῃ*».

Τὸ ἄρθρον κατεπολέμησε πρῶτος ὁ μητροπολίτης Φωτίος με ὑπόμνημα πρὸς τὴ Βουγαρικὴ Βουλὴ¹⁾. Κι' ὁ μακ. Σ. Ἀντωνιάδης, βουλευτὴς, δεύτερος στὴ Βουλὴ με τὴν ὑπέροχη ἀγόρευσὴ του, ὥστε μολονότι ἡ Κυβέρνηση ἐψήφισε τὸν νόμο της, δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὸν ἐφαρμόσῃ, γιὰτὶ στὸ μεταξὺ διεμαρτυρήθηκαν καὶ οἱ πολιτικοὶ πράκτορες Ἀγγλίας, Γερμανίας καὶ Αὐστρίας καὶ αὐτὸς ὁ Ἐπίτροπος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης με τὸν Ἑλληνα πρεσβευτὴ.

Παλινῶδησε βέβαια ἡ Βουγαρικὴ Κυβέρνηση καὶ ξαναθῆλῃσε νὰ τὸν ἐφαρμόσῃ με ἀπειλὲς καὶ βία, ἀλλὰ προκάλεσε νέες διαμαρτυρίες τῶν Δυνάμεων καὶ σταμάτησε πάλι.

Ὁ Μυρτ. Ἀποστολίδης λέγει τὰ ἐξῆς γιὰ τὶς προθέσεις τῶν Βουγαρῶν στὴν ἀνέκδοτη ἱστορία τῆς Φιλιππουπόλεως: «Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρξατο καλλιεργούμενος ἐπιτηδεῖως παρὰ τῷ Βουγαρικῷ λαῷ ὑπὸ τῶν ἰθυόντων τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀναγέννησιν ὁ σπόρος τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐχθρας κατ' ἀρχὰς μὲν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, εἶτα κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ παιδείας, κατ' αὐτοῦ τοῦ Ἑθνους, ὑπολαμβανομένων ὡς ἐχθρῶν καὶ κωλυμάτων εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀποκατά-

1) Βλέπε σελ. 257 κ.λ.π. Ἐπίσημα Ἐγγράφα κ.λ.π. Φωτίου Εἰρηνοπούλεως 1910. Ἀθηναί.

στασιν. Σκοπὸς τῶν Βουλγάρων ἦτο ὁ παντὶ μέσῳ ἐκβουλαρισμὸς τοῦ ἐν τῷ κράτει αὐτῶν ἰθαγενοῦς Ἑλληνικοῦ στοιχείου, ὅπερ ἐμμένον κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ πάτρια, ἐξηρέθιζε περισσότερο τὸ κατ' αὐτοῦ ἔλλοχευόν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν μῖσος καὶ ὁ ἐξαναγκασμὸς πρὸς ἐκπατρισμὸν τῶν ἀκλονήτων ἐν τῷ ἐθνισμῷ των Ἑλλήνων. Πιθανῶς δὲ ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ σκοποῦ τούτου ὑπεκρύπτετο ἀπὸ τῆς συστάσεως ἤδη τῆς Ἡγεμονίας καὶ πολιτικὴ τις ὀπισθοβουλία, ὅπως δηλαδὴ ἐκλείποντος τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου μὴ ἔχη ἡ Ἑλλάς ν' ἀντιτάξῃ, ὡς ἀντισήκωμα, Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν ἐν Βουλγαρίᾳ κατὰ τὴν διεκδίκησιν μερῶν τῆς Μακεδονίας ἐν ἐνδεχομένη διανομῇ τῆς χώρας μεταξὺ τῶν περιοίκων χριστιανικῶν κρατῶν ¹⁾».

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Βόρειο Θράκη ἐπετάχυναν τὰ Μακεδονικὰ γεγονότα τοῦ 1903. Αὐτὰ ἐξῆψαν πλιότερο τοὺς Βουργάρους, πού ἔβλεπαν τοὺς Μακεδονικοὺς ἀγῶνες των νὰ ματαιώνωνται μὲ τὴν σθεναρῇ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξέγερση. Ἔτσι ἀποφάσισαν νὰ ἐξοντώσουν βίαια τὸν Ἑλληνισμό. Καὶ προετοίμασαν τὸ κίνημα ἀπὸ τὰ 1903—1906.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ὅμως πάλαιψε, ἀγωνίσθηκε καὶ κρατήθηκε ἕως ὅτου στὰ 1906 μὲ τὴ βία ἐξωντώθηκε καὶ διώχτηκε ²⁾, ἀφοῦ τοῦ πῆραν τὶς μητροπόλεις του μὲ κάθε μέσο ἀρπαχτικόν, τοῦ πῆραν τὰ σχολεῖα καὶ ὅλα τὰ ἀμέτρητα εὐαγῆ του ἰδρυμάτα, πού χωρὶς αὐτὰ ἡ ζωὴ του ἦταν ἀδύνατη. Κι' αὐτὰ ὅλα παρὰ τὰ ἄρθρα τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου τῆς Ἡγεμονίας 335, 336, 343, 347, 359, πού ἐξασφάλιζαν τὴν κοινοτικὴ καὶ θρησκευτικὴ διοργάνωση, τὴν πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐλευθερίαν καὶ τὴν κτηματικὴν ἀσυδοσίαν ³⁾.

Ἡ διαρπαγὴ αὕτη καὶ καταστροφὴ ἔγινε μπροστὰ στὰ μάτια καὶ τὴν ἀνοχὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ⁴⁾, πού ὑπέγραψαν καὶ κατάρτισαν τὸν Ὁργανικὸν Νόμον τῆς Αὐτόνομης Ἡγεμονίας τῆς Ἀνατολικῆς Ρουμελίας. Ἡ Ἑλλάδα ἀνίσχυρη, μὴ ἔχοντας γειτονίαν μὲ τὸ ἔθνος καὶ τὸ κράτος αὐτό, πού ἀνοσιουργοῦσε, τίποτε ἄλλο δὲν ἠμπόρεσε νὰ προσφέρει γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ρουμελίας ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίθλασιν τῶν διωγμένων παιδιῶν της καὶ τὴν ἀποκατάστασίν τους μὲ τὰ πενιχρὰ μέσα της ἀνάμεσα στὰ ὄρια τῆς χώρας μας.

II. **Βουργαρισμοί.**—Οἱ διωγμοὶ καὶ οἱ καταπιέσεις τῶν Βουργάρων εἶχαν ἀρχίσει, ὅπως εἶπαμε, ἀμέσως ἀπὸ τὸν καιρὸ πού λευθερώθηκε

1) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. II' σ. 65—67.

2) Βλ. Δ. Βογαζλή, Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ὑποπετιρ. Μεταναστ. Σόφια 1929. L'Hellenisme de la Bulgarie du Sud. Ὑπ. Ἐξ. δακτυλογραφημένον ἀντίγραφον.

3) Πρβλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. I σ. 53 Δ. Βογαζλή, Ἑλλ. Θρησκ. Κοιν. Ἀν. Ρουμ. Βλ. καὶ σ. 23 ἐξ. Διατάξεις Ὁργανικοῦ Νόμου Ἀν. Ρουμελίας.

4) Βλ. ἀνέκδ. ἱστορ. Φιλ(εως) Μ. Ἀποστολίδου κεφ.: Τὰ αἴτια καὶ ἡ ἱστορία τῆς τελείας ἐξοντώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν Βορ. Θράκη καὶ ἐν τῷ Βουλγαρικῷ Κράτει. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. II'

ἡ Ἐν. Ρουμेलία, μὲ τὴν παραβίαση τῶν ἀρθρῶν τοῦ Ὀργανικοῦ Νόμου, ποὺ προστάτευε τὶς μειονότητες. Καὶ πρῶτα οἱ Ἕλληνες δὲ γίνονταν δεχτοὶ σὲ δημόσιες ὑπηρεσίες παρὰ τὶς διαμαρτυρίες τους. Ἡ ἑκπαίδευση καὶ γλῶσσα τους καταδιώκονταν καὶ τὰ σχολεῖα εὗρισκαν χίλια ἐμπόδια στὴν κανονικὴ τους λειτουργία¹⁾, οἱ ἐκκλησίες καὶ οἱ κοινοτικὲς περιουσίες καὶ τὰ μοναστήρια ἀρπάζονταν καὶ κάθε ἀντίδραση σχεδιάζονταν καὶ ἐφαρμόζονταν ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος, γιὰ νὰ παρεμποδιστῇ ἡ ὁμαλὴ καὶ ἡ εἰρηνικὴ διαβίωση τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ὅλα αὐτὰ παρὰ τὰ ρητὰ ἀρθρα τοῦ Ὀργανικοῦ Νόμου, τῆς Ἐν. Ρουμελίας, ποὺ προαναφέραμε, ὡς τὸ σημεῖο νάποκρούεται ἀπὸ τοὺς Βουργάρους καὶ ἡ στρατολογία τῶν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Τὶς παραβιάσεις αὐτὲς ἐπισημοποίησε καὶ ὁ Wilson ἀντ)χης ἀπεσταλμένος τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας Κων)πόλεως, μεταβαίνοντας καὶ ἐξακριβώνοντας τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ Ὀργανικοῦ Νόμου ἐπιτόπια.

Ἐν καὶ συμπαθοῦσε τοὺς Βουργάρους ἀπείρως, ὅμως ἐξέθηκε τὰ πράγματα ἔτσι ποὺ ἀποτελοῦν τὴ λαμπρότερη ἐπιβεβαίωση γιὰ ὅσα οἱ Ἕλληνες κατήγγειλαν στὶς Μ. Δυνάμεις²⁾ Ὁ W. Wilson λέγει ἐπὶ λέξει : *«Οἱ Βούργαροι μεταχειρίσθησαν τὴν Ἑλληνικὴν μειοψηφίαν μὲ τόση τραχύτητα καὶ ἔλλειψη γενναιοφροσύνης, ὥστε δὲ μπορεῖ κανεὶς παρὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴ λύπη του γι'αὐτό... Τὸ κυριώτερον εἶναι οἱ παμβουργαρικὲς ἰδέες, ποὺ τὶς ἀντιπολιτεύονται οἱ Ἕλληνες λέγοντας οὐ ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἡ πολιτικὴ τους ὑπαρξὴ στὴν Ἐν. Ρουμेलίαν».*

Ἐπρεπε ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ λείψῃ καὶ νὰ σβύσῃ, ὅλα νὰ ἐκβουργαρικοποιῶν, καὶ νὰ σβύσουν πρὸ παντὸς τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια καὶ μνημεῖα καὶ κάθε ἄλλο ἀρχαιολογικὸ εἶδημα, ποὺ διαλαλοῦσε τὴν Ἑλληνικότητα τῆς χώρας. Γι'αὐτὸ γράφηκαν καὶ εἰπώθησαν ἱστορικὲς ἀνακρίβειες γελοῖες γιὰ τὴν προὔπαρξιν τοῦ Βουργαρικοῦ ἔθνους καὶ τὰ δῆθεν μνημεῖα του. Χωρὶς ἐντροπὴ οἱ Βούργαροι ἐπιστήμονες ὑπερήσπιζαν θεωρίες γιὰ τὴν καταγωγὴ ὄλων μέσα στὴ χώρα ἀπὸ τοὺς Βουργάρους. Ὅλα ἦταν Βουργαρικά καὶ γι' ἀπόδειξιν τῆς θεωρίας αὐτῆς παρουσίαζαν ἀποδείξεις καὶ τεκμήρια Ἑλληνικά δηλ. Ἑλληνικὲς καὶ Ρωμαϊκὲς ἐπιγραφὲς χιλιάδες, ἀρχαῖα Ἑλληνικά μνημεῖα, νομίσματα Ἑλληνικά, τάφους, ἀγάλματα Ἑλληνικά καὶ κάθε ἄλλο παρόμοιο. Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς χώρας τὰ μοναστήρια³⁾, οἱ ἐκκλησίες, τὰ θαυμαστά τέμπλα τῶν ἐκκλησιῶν, οἱ ἄμβωνες καὶ οἱ εἰκόνες καὶ κάθε εἶδος τέ-

1) Πρὸβλ. Νομ. Ἐκπαίδ. Ζήφκωφ Ὑπ. Ἐθν. Παιδ. ἐπὶ Σταμπουλῶφ 1891 ἀρθ. 10 ποὺ ἀτόνησε μόνο μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τὴν ἐξέγερση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ Ἀρχ. Θρ. Ἐθ. σ. 16 ἐπιστολὲς δημάρχου Ἀγχιάλου Πολυδώρου Καρίπη.

2) Βλ. Φωτ. Εἰρηνοπούλεως Βουργαρικαὶ ἐνέργειαι κλ. 1919 σ. 107 καὶ ἐξῆς.

χνης ἦτανε κατ' αὐτοὺς Βουργαρικά, ἀλλὰ διεφθαρμένα μὲ τὴν Ἑλληνικὴ πανουργία καὶ δολιότητα ¹⁾).

Ἄλλὰ μὲ τέτοια ἐπιχειρήματα ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἔσβηνε. Τὸ πολὺ μαυτὰ παρῆσαν τὸς ξένους, γιατί δημοσίευσαν τὰ δημοσιεύματά τους—πολὺ σπουδαῖο—σὲ ξένες γλώσσες. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ χτυπηθῆ ἡ ρίζα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κἔτσι καθιερώθηκαν ἄλλα μέσα γιὰ τὴν ἐξόντωση κιἔξαφάνιση τῶν Ἑλλήνων. Μάλιστα τώρα ἀνέλαβε τὸ ἐπίσημο κράτος νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἔργο αὐτό. Ἔτσι εἶδαν τὸ φῶς νόμοι καταδυναστικοί, διατάξεις ἀνελεύθερες, ἀποκλεισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ δημόσιο βίο καὶ πιέσεις ἀκατανόμαστες γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ φυλὴ. Κεφαρομόσθηκαν τὰ καταθλιπτικὰ αὐτὰ μέσα μαζί μὲ τὸ δῖπλο καὶ τῆς ἄλλες ἀπειλές. Ἀντὶ ὅμως νὰ διαρροῆει ἐκφοβισμένος ὁ Ἑλληνισμὸς—κι' αὐτὸ βέβαια γινότανε μὰ λίγο-λίγο—ἀγωνιζότανε νὰ σταθῆ καὶ νὰ μείνῃ στὴν πατρικὴ του γῆ καὶ προαιώνια πατριδα του. Ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου 1906, 26 Αὐγούστου μὲ τὸν τίτλο «Ἐθνολογία ἀριθμῶν» δημοσίεψε κατάλογο τῆς Κοιν. περιουσίας ποῦ ἀρπαξάν οἱ Βούργαροι μὲ τὸ προξικόπημα : «Ναοὶ 113, μητροπόλεις 5, ἱερεῖς 145, μοναὶ 12, ἱερομόναχοι 14, σχολαὶ 66, διδάσκοντες ἀμφοτέρων τῶν φύλων 186, μαθηταὶ καὶ μαθήτριά 7.744. Οἱ καθ' αὐτὸ Ἕλληνες ἐν τοῖς ἑννέα νομοῖς τῆς ὅλης Βουλγαρίας 81.923, ἐν τῇ κυρίως Βουργαρία 4, καὶ 5 ἐν Ἀνατολ. Ρωμυλία. Οἱ ἐκβιαστικῶς ἐκβουλγαρισθέντες 23.375. Οἱ σποραδικῶς εὐρισκόμενοι ἐν τοῖς λοιποῖς νομοῖς ἦτοι μὴ ἀποτελοῦντες κοινότητος 4—5 χιλ. Ἐκ τούτων 9.000 Ἕλληνες ὑπήκοοι καὶ ἑκατοντάδες τινὲς Τοῦρκοι ὑπήκοοι καὶ ξένοι».

Στὰ 1906 μὲ τὸ φοβερὸ προξικόπημα συνετελέσθηκε ὁ,τι ὠνειρευτήκαν, καλλιέργησαν καὶ ἐπεδίωξαν οἱ Βούργαροι. Ἡ συνθήκη τέλος τῆς ἀνταλλαγῆς σφράγισε σὰν πλάκα τάφου τὸ κακὸ ποῦ ἔγινε καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βορείου Θράκης ἀπόδημος πλιά, ἀλλοῦ συγχωνεύτηκε στὴν Ἑλλάδα μὲ τοὺς ντόπιους κι'ἀλλοῦ παραμένει ἀσυγχώνευτος σὲ ἰδιαιτέρους συνοικισμοὺς καὶ κωμοπόλεις καὶ πόλεις, ὅπως ἡ Ν. Ἀγχίαλος, ἡ Ν. Φιλιπούπολη κλπ. καλλιερῶντας τὴν ἀθεράπευτη λαχτάρα τοῦ γυρισμοῦ στὴ μάννα γῆ του.

III. Πνευματικὰ καὶ κοινοτικὰ ἰδρύματα. Τὰ πνευματικὰ καὶ κοινοτικὰ ἰδρύματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀν. Ρουμελίας ἦταν πάμπολλα. Κάθε πολιτεία καὶ χωριό, ὅπου ἀνθοῦσε τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο, μοροῦσε νὰ ἐπιδείξῃ πρωταρχικὰ τὰ σχολεῖα του καὶ τὶς ἐκκλησίες ¹⁾. Ὑπῆρχαν κατ'

1) Δεπτόμέρειες πολλὲς τῆς διαρπαγῆς τῶν ἐκκλησιῶν, σχολεῖων, κλπ. στὶς 16 Ἰουλίου 1906 βρῖσκει κανεὶς στὸ ὑπόμνημα Δ. Βογαζλῆ στὴν ὑποεπιτροπὴ Ἑλληνοβουλγ. μεταναστεύσεως τῆς Σόφιας : L'Hellenisme de la Bulgarie du Sud (avant Rumelie—Orientale et plus spécialement de Philippopoli Sophia 1929 Chap. huitième pag. 86—89) χειρῶν. δακτυλογραφ. στὸ Ἀρχεῖο Ὑπ. Ἐξωτερικῶν.

1) Πατριαρχικὸν Ὑπόμνημα στὴν Ὑψηλὴ Πύλη 1906 ἀριθ. πρωτ. 17)13)23

ἐπίσημη στατιστική τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 86 κοινότητες, πού εἶχαν τὰ νοσοκομεῖα τους, τὶς λέσχες, τὰ πτωχοκομεῖα καὶ τοὺς συλλόγους καὶ τὰ συσσίτια καὶ τὰ σωματεῖα, ὅπως προείπαμε. Ὅλα αὐτὰ τὰ πνευματικὰ καὶ κοινοτικά ἰδρύματα ἀποτελοῦσαν τὰ περιφανῆ τεκμήρια τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀκμῆς καὶ ὑπεροχῆς τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς σὲ πόλεις, ὅπως ἡ Φιλιππούπολις, ἡ Στενίμαχος, τὸ Τατάρ-Παζαρτζίκ, ἡ Βάρνα, ἡ Ἀγγιάλος, ἡ Σωζούπολις, ἡ Μεσημβρία, τὸ Καβακλί καὶ τόσες ἄλλες κοινότητες πού γεννοῦσαν τὴν ἀντιζηλία¹⁾. Μονάχα ἡ Φιλιππούπολις ἀριθμοῦσε ἑφτά ἐκκλησίες, γυμνάσια ἀρρένων καὶ θηλέων, διδασκαλεῖα, ἀστικές σχολές καὶ νηπιαγωγεῖα, συλλόγους καὶ σωματεῖα, πού καλλιεργοῦσαν τὴν καλλιτεχνική καὶ πνευματική ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Γιατὸ καὶ θεωροῦνταν ἡ ἀκρόπολη τοῦ βορειοθρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Μυρτ. Ἀποστολίδης λέγει γιὰ τὴν κοινοτική περιουσία Φιλ)πόλεως τὰ ἐξῆς : « Ἡ κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα τοῦ 1906 ἀρπαγεῖσα καὶ καταληφθεῖσα περιουσία τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Φιλ)πόλεως κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνος ἀντιπροσώπου Ἡρ. Διαμαντοπούλου ὑποβληθεῖσαν τῇ πρὸς ἐκκαθάρισιν τῶν κοινοτικῶν περιουσιῶν Ἑλληνοβουλγαρικῇ ἐπὶ τῆς Ἀνταλλαγῆς τῶν ἀλλοφύλων πληθυσμῶν ἐπιτροπεῖα αἴτησιν τῷ 1927 ἦτο κατ' ἀξίαν εἰς χρυσᾶ φράγκα ἡ ἐξῆς :

« I) *Ἱεροὶ ναοί.* α) Ὁ τῆς ἁγίας Μαρίνης ἐκ 3.237 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του, ἐν ᾧ εὐρίσκετο τὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον²⁾ καὶ τὸ διώνυμον νηπιαγωγεῖον ἀξίας 750.000, β) ὁ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς 5.500 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 250.000, γ) ὁ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης 1.530 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 125.000, δ) ὁ τοῦ ἁγίου Δημητρίου 1.700 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 150.000 καὶ ὁ τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους 1.050 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 70.000, ἦτοι ἐν ὅλῳ ἀξίας 1.345.000 φράγκα χρυσᾶ.

« II) *Σχολεῖα.* α) Ἡ Μαράσειος σχολὴ 4.000 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου τῆς ἀξίας 300.000, β) τὸ γυμνάσιον τῶν θηλέων (πρώην Ἑλληνικὴ Κεντρικὴ Σχολὴ) 765 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου τῆς ἀξίας 100 000, γ) τὸ Ζαρίφειον οἰκυτροφεῖον τῶν θηλέων (πρώην Παρθεναγωγεῖον Σαρῆ - Σταύρου) 675 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 65.000, δ) ἡ πρώην δημοτικὴ σχολὴ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἐν ἣ τὸ συσσίτιον τῆς Κοινότητος καὶ ὁ σύλλογος Ὀρφεὺς, 1.206 τ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 50.000, ε) τὸ νηπιαγωγεῖον τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (Εὐρυδικῆς) ἀξίας 10.000 καὶ ζ) τὸ νηπιαγωγεῖον

VIII Πατριαρχικά Ἀρχεῖα Κωνσταντινουπόλεως καὶ « Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ».

1) Βλ. Ἐφημερίδα Φιλιππούπολις ἔτος 1903 Ἰουν. ἀριθ. 4, Ἑλληνικά σχολεῖα τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας.

2) Τὸ Μητροπολιτικὸν μέγαρον Φιλ)πόλεως χτίσθηκε στὰ 1890, στὸν καιρὸ τοῦ μητροπ. Ἰωακείμ Εὐθυβούλη μετὰ τὴ συνδρομὴ τῶν Ἑλλήνων.

τῆς ἁγίας Μαρίνης ἀξίας 45.000, ἦτοι ἐν ὅλῳ ἀξίας 570.000 χρ. φράγκα.

«III) Προσοδοφόρα κτήματα. α) Ἐργαστήρια, μαγαζεῖα, δωμάτια κλπ. ἀριθ. 35 1/2, β) οἰκίαι, ἐν αἷς καὶ μία τοῦ ἀγαθοεργοῦ συλλόγου Εὐρυδικῆ καταληφθεῖσα κατόπιν μετὰ τὸ 1913 ἀρ. 11, γ) οἰκόπεδα 32, δ) στάβλος μετὰ δωματίου, ε) φούρνος καὶ 5 1/4 χανίου (Γκαβὰς-χάν), πάντα ἐν ὅλῳ ἀξίας 726 000 χρ. φρ., ἦτοι ἢ ἐν τῇ πόλει καταληφθεῖσα περιουσία ἀνήρχετο εἰς 2.641.000 φρ.-χρ. (Ἴδε καὶ ἐφημ. Μπορμπὰ Φιλ)πόλεως 16 Ἀπρ. 1793 ἔτος 1929. Αἱ Ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι καὶ τὰ σχολικὰ κτίρια ἐν Φιλ)πόλει).

«Πρὸς δὲ κατελήφθησαν κατὰ τὸν Ἰούλιον καὶ Αὐγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους αἱ ἐξῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναὶ ἀνήκουσαι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν (κοινότητα) Φιλιππουπόλεως. α) Ἡ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλῆνης μετὰ 1.085 δεκαρίων ἀμπέλων, 315 δεκαρίων χωραφίων, 4 1/2 δεκαρίων λαχανοκήπων, 55 δεκαρίων βοσκήσας καὶ 2 δασῶν μεγάλης ἐκτάσεως, β) τοῦ ἁγίου

Κηρύκου ἄνω Βοδενῶν μετὰ 60 δεκαρίων ἀμπέλων, 350 δεκαρίων χωραφίων, 5 δεκαρίων λαχανοκήπων καὶ 1 δάσους καὶ γ) ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μπελαστίσης μετὰ 528 δεκαρίων ἀμπέλων, 142 δεκαρίων χωραφίων, 2 ὑδροῦλιν καὶ 250 δεκαρίων βοσκήσας. Τούτων ἡ ἀξία ὑπερέβαινε τὸ 1 καὶ ἡμισὺ ἑκατομμύριον χρυσᾶ φράγκα.

«Πρὸ τοῦ 1906 κατελήφθησαν πρὸς τοῖς ἀνωτέρω καὶ α) ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Κυριακῆς μετὰ τῆς περιουσίας του, β) τὸ παλαιὸν μέγα νεκροταφεῖον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἐν ᾧ ἀνηγέρθη ἡ νέα Βουλγαρικὴ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (σφετὰ Πέτκα), γ) οἰκόπεδον ἐξ 900 τ. μ., ἐν ᾧ ἔκειτο ἐπὶ τουρκοκρατίας τὸ νοσοκομεῖον τῆς κοινότητος (σπιτάλια) καὶ δ) τὸ οἰκόπεδον τῆς κατεδαφισθείσης ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν.

«Διεσώθησαν ἀπὸ τῆς καταλήψεως τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατῶν μέγαρον τοῦ Ζαριφείου οἰκοτροφείου τῶν ἀρρένων (πρώην Σαρη-Σταύρου) ἢ πρώην ἐν Μαρμαρίφ οἰκία τοῦ ἱερέως Δημητρίου Χρήστου καὶ τὸ

πρώην οικόπεδον τῆς Ἑλένης Γεωργ. Γκεμισγκερδάνη παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, διότι οἱ τίτλοι τῆς ἰδιοκτησίας των ἦσαν ἐκδεδομένοι εἰκονικῶς ἐπ' ὀνόματι τοῦ προέδρου τῆς ἐφοροδημογεροντίας Σωτ. Ἀντωνιάδου. Ἰατροῦ κατ' ἀντέγραφον αὐτοῦ πρὸς τὴν Κοινότητα ἀπὸ 12 Μαρτίου 1914 (πάντως κατ' ἀνανέωσιν) μαρτυροῦντος τοῦ Γεωργίου Κύρου, δικηγόρου. Τὸ μέγαρον, ὅπερ μετὰ τὴν παῦσιν τῆς λειτουργίας τῶν κοινοτικῶν σχολείων ἐχρησίμευσεν ὡς ἐπαγγελματικὴ σχολὴ τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐμπορικῶ ἐπιμελητηρίου ἀντὶ ἐτησίου ἐνοικίου 1340 λεβίων χρ. διατιθεμένου μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων τῆς συντηρήσεως τοῦ κτιρίου εἰς τὴν περίθαλψιν τοῦ ἐναπομείναντος Ἑλληνικοῦ κλήρου μέχρι τῆς ἐκ τῆς χώρας ἐκδιώξεώς του, ἐπωλήθη ὑπὸ τοῦ πληρεξουσίου ἀντιπροσώπου τοῦ εἰκονικοῦ ἰδιοκτητοῦ δικηγόρου Γ. Κύρου εἰς τὸν Πέτρον Πρατάνωφ, ὡς δηλοῖ ἡ ἀπὸ 15 Ἰουνίου 1915 συμβολαιογραφικὴ πράξις (ἰδὲ Μ. Ἀποστολίδου «Ἐρὰ τῆς Φιλίας» πόλεως μητροπόλις κλπ. Ἀρχ. Θρακ. τόμ. ΣΤ'. ἔγγρ. 53 σελ. 105—108). Ὡσοῦτως διεσώθη καὶ ἡ ἐκ δυσμῶν παρακειμένη τῷ ἀύλογίῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Μαρίνης οἰκία, πρώην Κυρζίκουλου, ἀγορασθεῖσα δύο ἔτη πρὸ τῆς καταλύσεως τῆς κοινότητος ἐπ' ὀνόματι τοῦ τότε Ἀλεξάνδρου Λίποβατς. Ἐπωλήθη καὶ αὕτη καὶ τὸ χοῦμα διετέθη, ὡς λέγεται ὡσαύτως πρὸς περίθαλψιν 1)».

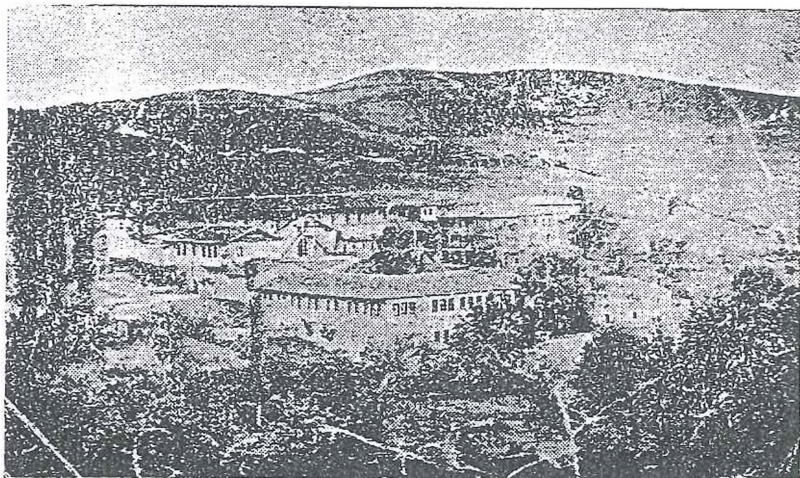
Ἀπὸ τῆ μελέτη γιὰ τὰ μοναστήρια τοῦ Δ. Βογαζλῆ, ποὺ δημοσιεύεται στὸ IB' τόμ. τοῦ Ἀρχείου Θρ. Θησ., ἀποσποῦμε τὰ ἑξῆς διαφωτιστικά:

α) «Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τοὺς προῖστορικοὺς καὶ πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εἶχε διεισδύσει στὴ Θράκη καὶ στὴ Μοισία παίρνοντας δύο διάφορες κατευθύνσεις: Τὴν ἀκρογιαλιά τῆς Μαύρης Θάλασσας καὶ τὸν Ἐβρο ποταμὸ ἀπὸ τὴν ἐκβολὴν του ὡς εἰς τὴν πᾶν ἄνω στὴ Ροδόπη. Μὲ τὸν χριστιανισμὸ, τὸ Ἑλληνορωμαϊκὸ ἀνατολικὸ κράτος γιὰ λόγους στρατηγικοὺς, συγκοινωνιακοὺς καὶ ἐμπορικοὺς, καὶ τότε ἀκόμα, ὅταν οἱ Σλάβοι καὶ κατόπιν ἅπ' αὐτοὺς οἱ Βούργαροι πλημμύρισαν στὴν ὑπαιθρο χώρα, καὶ τότε ἀκόμα καὶ στὴν πρὸ κρίσιμες στιγμὲς ποὺ πέρασε τὸ Βυζαντινὸ κράτος, φρόντιζε τὸ τελευταῖο πάντοτε νὰ ἐποικίζει τὰ κάστρα μέλλητικὸς ἢ ἔστω μὲ ξένους, ἀλλ' ὀρθόδοξους καὶ φιλικὸς πληθυσμούς. Οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ γρήγορα ἀφομοιώνονταν μὲ τοὺς Ἑλλήνες χάριν τὴν ἄνωτερότητα τοῦ πολιτισμοῦ τους.

Ἐτέτοιες Ἑλληνικὲς ἢ Θρακοελληνικὲς ἀποικίαι στὴν ὄχθη τοῦ Ἐβρου εἶναι: Κεδρυσσὸς ἢ Εὐμολιπιάς (Φιλιππούπολις) ἢ Βισσαπάρα (Τατάρ-Παζαρτζίκ), ἢ Ἰστεομάχη (Στενίμαχος). Στὴν ἄλλη διακλάδωση ἢ Πεντάπολη μὲ κεντρικὴ πόλη τὴν Ἀγχιάλο. Στούς κλασσικοὺς Ἑλληνικοὺς, Ἑλληνιστι-

1) Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Δ' Μ. Ἀποστολίδου: Τὰ ἐσνάφια ἢ ροιφέτια ἐν τῇ Φιλιππούπολει.

κοὺς καὶ Ρωμαϊκοὺς χρόνους ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπλώνεται στὴ Θράκη, τὴ Μοισία καὶ σ' ὀλόκληρη τὴ χερσόνησο τοῦ Αἴμου μὰ οἱ κύριες ἀρτηρίαι, στὴν ἀνατολική της πλευρά, μένουν οἱ ἴδιες : ὁ Ἔβρος καὶ τὰ παράλια τῆς Μαύρης θαλάσσης. Στὸν Δ' αἰῶνα τῆς ἐμφάνισης τῶν Σλάβων καὶ τὸν ἔβδομο τῆς ἐμφάνισης τῶν Βουργάρων, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Μοισία καὶ ταμπούρωθηκαν ἀνάμεσα Μοισίας καὶ Αἴμου, ἡ Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, γιὰ νὰ φράξει τὸ δρόμο πρὸς τὴν Πόλη καὶ τὴ Θεσσαλονίκη, «εἴτε διὰ ξηρᾶς εἴτε διὰ θαλάσσης» ἐδῶ πάλι στὸν Ἔβρο καὶ τὴ Μαύρη θάλασσα ἀνανεώνει τὰ φρούριά της, μιὰ ἀλυσίδα ἀπὸ ὄχυρά, ἀπὸ τὸ Διδυμότειχο, τὴν Πλοτινούπολη, Πλαουδίνη, Μήδεια, Σωζούπολη, Μεσημβρία βορειότερα ποὺ ἀγέρωχα συγκράτησαν τόσες φορὲς τὰ κύματα τῶν βαρβάρων. Ἡ ὑπαι-

θρος χώρα στὸ μεταξὺ πλημμύρισε ἀπὸ τοὺς Σλαβοβουργάρους, ποὺ ἀπέτέλεσαν ἓνα ἔθνος μὲ γλῶσσα Σλαβικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὁργάνωση βουγαρικὴ. Μὰ καὶ πάλι τὸ ρεῦμα τοῦ Ἔβρου καὶ τὰ Μαυροθαλασσίτικα ἀκρογιάλια ἔμειναν Ἑλληνικὰ ὅπως καὶ τὰ κυριώτερα κάστρα τῆς Ροδόπης. Τούτῃ τὴν πιστοποίηση γιὰ τὸ δίχαλο ποὺ σχημάτιζε ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Βόρειο Θράκη καὶ Μοισία τὴν προσεπικυρώνει καὶ ὁ Κ. Jirecek καθηγητῆς στὴν Πράγα καὶ τῆς Βουγαρικῆς Ἱστορίας συγγραφέας 1).

β) «Ἐκεῖ ὅπου ἐπεκράτησαν οἱ Βυζαντινοὶ Ἕλληνες, χτίσθηκαν κοντὰ σὰ ὄχυρά τους καὶ τὰ Ἑλληνικὰ μοναστήρια, ποὺ ἔμειναν τέτοια ὅλον τὸν μεσαιῶνα, ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ ὑστερώτερα ὡς τὰ 1906. Τὸ μοναστήρι τῆς Θεοτόκου τὸ Βάτισκοβο, εἶναι ἀλήθεια, ὅτι δὲν χτίσθηκε ἀπὸ Ἕλληνες

1) Dr. C. Jirecek. Bulgarskata Darjava.

ἀλλ' ἀπὸ Γεωργιανούς ¹⁾, ἐν τούτοις ἀπὸ τὸ 1600 ξαναχτίσθηκε ἀπὸ Ἕλλη-
νες καὶ γένηε Ἑλληνικὸ καὶ Σταυροπηγιακὸ.

γ) «Στὰ 1906 οἱ Βούργαροι μὲ βίαια μέσα μᾶς πῆραν τὰ μοναστή-
ρια. Μᾶς πῆραν ἐπίσης ὅλες τῆς ἐκκλησίες, σχολεῖα, φιλανθρωπικὰ καταστή-
ματα καὶ προσοδοφόρα χτήματα καὶ οὕτω de facto διέλυσαν τῆς 82 Ἑλληνικῆς καὶ
θρησκευτικῆς μας κοινότητες στὴ βόρεια καὶ νότια Βουργαρία. Οἱ ἴδιες κοι-
νότητες διελύθησαν de jure στὰ 1930, ὅπότεν ἡ Ἑλληνοβουργαρικὴ τῆς Μετανα-
στεύσεως Ἐπιτροπὴ βρασιμμένη στὴν ἀπόφασιν τοῦ διεθνοῦς Δικαστηρίου
τῆς Χάγης, ἔφρασε στὸ συμπέρασμα, ὅτι μὴ πὺν διαλύθησαν de facto
ἔπρεπε καὶ de jure νὰ θεωρηθῶν ὅτι διαλύθησαν τόσο οἱ Ἑλληνικῆς κοι-
νότητες στὴ Βουργαρία, ὅσο καὶ οἱ Βουργαρικῆς στὴ Θράκη καὶ τὴ Μα-
κεδονία ²⁾. Οἱ Βούργαροι εἶχαν σαυτὲς τῆς δυὸ χώρες 299 θρησκευτικῆς Κοι-
νότητες. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ δικῆς τους ἦταν φτωχῆς ἀγροτικῆς ἐνῶ οἱ δικῆς
μας ἀστικῆς καὶ πλούσιες, κατόπιν ἀπὸ συμψηφισμό, ἡ Βουργαρικὴ Κυβέρ-
νησις πλήρωσε στὴν Ἑλληνικὴ μὴ ἀποζημίωσις ἀπὸ ἓνα δισεκατομμύριον πε-
ρίπου δραχμῆς χρυσῆς.

«Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσωμε ὅτι οἱ Βούργαροι εἶχαν καὶ ἔχουν 140
μοναστήρια στὴ χώρα τους, ἐνῶ τὰ δικὰ μας ἦσαν 10—11. Στὸ μητροπο-
λίτη Φιλίππουπόλεως ἔκειναι μετὰ τὸ σχίσμα (φριμάνι 11 Μαρτίου 1286
(1870) Ζιλχιτζῆ) ὄκτω (8) μοναστήρια τῆς βορεινῆς πλευρᾶς τῆς Ροδόπης :
τῆς Μολδάβας, τῆς Καρατινῆς, τῆς Κρίτσιμας τῆς Παναγίας, τῆς Περούστι-
τσας, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς Πετριτσιονιτίσσης ἢ τοῦ Βατοκό-
βου, τοῦ Ἁγίου Κηρύκου, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (Βοδενά), τῶν Ἁγίων
Ἀναργύρων (Κούκλαινα) καὶ τέλος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Μπελάστιτσα Φι-
λιππουπόλεως ³⁾). Μὲ τὸ φριμάνι τοῦ 1879 μόνον τὰ τέσσαρα ἀναγνωρίστη-
καν κτεδικάστηκαν στὸν Ἕλληνα μητροπολίτη. Μὲ τὸ ἴδιο φριμάνι εἶχαμε
στὴ Μαύρη Θάλασσα 4 ἄλλα : Τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἁγίου Δη-
μητρίου (στὴ Βάρνα), τῆς ἁγίας Ἀναστασίας (στὸν Πύργον) καὶ τοῦ ἁγίου
Γεωργίου (στὴν Ἀγγιάλο). Στῆς νέες χώρες πὺν πῆραν οἱ Βούργαροι, εἶχαμε

1) Luis Petit, Typikon de monastère de Perrasos (Bascovo) en Bulga-
rie. Βλ. καὶ Ἄρχεϊο Θράκης τόμ. Θ' Β. Παπαδοπούλου : Τὰ δίκαια τοῦ ἐν Βορ.
Θράκη Ἑλληνισμοῦ.

2) Ὑπόμνημα στὴν Ὑψ. Πύλῃ τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ μὲ ἀριθ. πρωτ.
17 13)26 Ἰουλίου 1906 πιστοποιεῖ ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἔφτανε τῆς 100 χιλ. στὴ Βό-
ρειο Θράκη, μὲ ἐκκλησίες 177, μοναστήρια 3, σχολεῖα 66, χωρὶς τὰ νηπιαγωγεῖα,
δασκάλους, καθηγητῆς καὶ δασκάλισσες 186, καὶ μαθητῆς 7.739. Εἶναι ἡ μόνη ἀν-
τικειμενικὴ καὶ ἀληθινὴ στατιστικὴ. Ἡ Βουργαρικὴ στατιστικὴ τοῦς ὑποβιβάζει σὲ
60 χιλιάδες. Γιατὶ τοῦς ἀγρόματους Ἕλληνας καὶ τοῦς Γκαγκαούζηδες τῆς Βάρνας
τοῦς σημειώνει γιὰ Βουργάρους. (Βλ. καὶ Ἄρχεϊο Θράκης τ. Θ' : Τὰ δίκαια τοῦ
ἐν Βορείῳ Θράκη Ἑλληνισμοῦ, Β. Παπαδοπούλου).

3) Βλ. Ἄρχεϊον Θράκης τ. Β' σ. 29.

ἀπόμα τοῦ Ροζινοῦ (Μελένικο), τῆς Λαμποῦς (στοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ) καὶ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (Νευροκόπι).

δ) «Μετὰ τὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχασε σὲ ἔκταση ἀλλὰ κέρδισε σὲ βάθος στοῦ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος. Ἡ Φιλιππολη, «ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Βορειοθράκη» ἔπεσε, ἀλλ' οἱ Βορειοθράκες πύκνωσαν τὴν ὄργανωμένη φάλαγγα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Ἑλληνοκρατούμενη Θράκη καὶ Μακεδονία. Ἡ Ἑλλάς στὰ μέρη αὐτὰ δὲν εἶναι πιά «σῶμα χωρὶς σπονδυλικὴ στήλη»¹⁾.

ε) «Ὁ Βουργαρισμὸς καὶ ἡ βουργαρικὴ ὑπόθεσις ἔχασαν πολλὰ. Ξερραῖωσαν ἕναν πληθυσμὸν ἑκατὸ χιλιάδων, νομοταγῆ, πολιτισμένον καὶ ἱκανὸν νὰ

μεταδώσει τὸν ἠθικὸ καὶ ὕλικό του πολιτισμὸν στοῦ περιβάλλοντος. Ὁς ἔθνικὴ μειοψηφία δὲν μπορούσε νὰ βλάψει μία ἔθνοτητα ἀπὸ 7—8 ἑκατομμ. ψυχῆς. Ἄλλως τε οἱ Βορειοθράκες Ἕλληνες δὲν ἦταν ποτὲ ἰσσοδεντιστές. Κατὰ δεύτερο λόγο τὸ χάσμα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουργῶν, δύο γειτονικῶν λαῶν ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένοι ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς τῶν θέσεως νὰ ζήσουν σάν καλοὶ γείτονες, ἀντὶ νὰ κλείσει ἄνοιξε πλατύτερον. Οἱ Βούργαροι ἔχασαν τὴν κοινὴ Εὐρωπαϊκὴ γνώμη καὶ τὴν ἰδέαν ποὺ εἶχε σχηματισθῆ γύρω στὰ 1900 ὅτι ἡ Βουργαρία εἶναι τὸ πιὸ εὐνομούμενον κράτος τῆς Βαλκανικῆς²⁾.

1) Λόγια τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου στὴ Βουλὴ.

2) Εἶναι γνωστὸ πῶς οἱ αὐτοκράτορες Γερμανίας, Αὐστρίας καὶ Ρωσίας εἶχαν ἀποφασίσει τὴν ὀργάνωση τῆς Χωροφυλακῆς στὴ Μακεδονία νὰ διαθέσουν στὴ Βουργαρικὴ Κυβέρνηση καὶ πῶς ἀνετράπη ἡ ἀπόφασις τὰ 1906.

Ἐναντι 82 Ἑλληνικῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων στὴ Βουργαρία ¹⁾ ἔγιναν αἷτιοι νὰ σβήσουν 299 Βουργαρικὲς θρησκευτικὲς κοινότητες στὴ Θράκη καὶ στὴ Μακεδονία μὲ 70 χιλ. κατοίκους. Καὶ τέλος μὲ τὴν πράξη αὐτὴ τόνωσαν τὸ σχίσμα ²⁾ καὶ πύκνωσαν τὴν κατηγορία τῶν πατριαρχικῶν Βουργάρων πού τοὺς λένε γραικομανεῖς. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μιλοῦν τὰ Βουργαρομακεδονικά, ἀλλ' ἡ ψυχὴ τους εἶναι Ἑλληνικὴ καὶ στὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα ὄχι μονάχα μὲ τάνταρτικά τους σώματα συνεργάσθηκαν καὶ τάχθηκαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς στὸ πλευρό μας, μὰ καὶ τὴ μεγαλύτερη φθορὰ στοὺς Βουργάρους κομιτατζήδες αὐτοὶ τοὺς τὴν ἔφεραν».

Οἱ πανσλαβιστὲς πού τοὺς αὐτονόμησαν τὴ Βόρειο Θράκη εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τώρα ἐπεδίωξαν καὶ τὴν διείσδυσή τους ἀνάμεσα του ³⁾. Καὶ σκόρπισαν Βουλγάρους χωρικούς ἀκάθεκτοι στὶς πόλεις ἀπὸ τὰ 1859 ἀπὸ τὰ περὶχωρα καὶ πύκνωσαν τὶς Βουλγαρικὲς φάλαγγες ἀνάμεσα στὸν Ἑλληνικὸ πληθυσμό. Ἀπέσπασαν ἀπὸ τὰ ἐσνάφια (συντεχνίες) τοὺς Βουργάρους ἐπαγγελματίες καὶ ἴδρυσαν ἰδιαίτερα ρουφέτια, πράγμα πού ἐξεδυνάτισε τοὺς πανίσχυρους ὀργανισμοὺς τῶν συντεχνιῶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες⁴⁾, καὶ καλλιέργησαν τὸ μῖσος, τὴ φθορὰ καὶ τὴ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς ἐπαγγελματίες, γιὰ νὰ δυσχεράνουν τὴν εἰρηνικὴ συμβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ μαζύ τους ⁵⁾. Ἀπέκλεισαν τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ κάθε δημόσιο ὑπουργεῖο καὶ ὑπαλληλικό, τοὺς φορολόγησαν ὅλως παράνομα καὶ ἄδικα καὶ τοὺς παρεμπόδισαν νὰ μετέχουν στὶς ἐκλογές ⁶⁾. Καὶ ὅμως οἱ δῆμαρχοι καὶ νομάρχες ἐπὶ τῆς αὐτονομίας ἦταν ὑποχρεωμένοι ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο ἄρθρο (22) τοῦ Ὄργανοῦ Νόμου νὰ συντάσσουν ἔγγραφα Ἑλληνικά καὶ Ἑλληνικά νὰ τὰ ὑπογράφουν ὅταν ἀπευθύνονταν πρὸς Ἕλληνες ⁷⁾. Τέτοια δύο ἔγγραφα τοῦ δῆ-

1) Δεπτομέρειες πολλὲς τῆς διαρπαγῆς τῶν ἐκκλησιῶν, σχολείων κλπ. στὶς 16 Ἰουλίου 1906 βρῖσκει κανεὶς στὸ Ὑπόμνημα Δ. Βογαζλῆ στὴν Α' ὑποεπιτροπὴ Ἑλληνοβουλγαρικῆς μεταναστεύσεως τῆς Σόφιας : L'Hellenisme de la Bulgarie de Sud (avant Rumelie—Orientale et plus spécialement de Philippopoli Sofia 1929 Chap. huitième, pages 36—39). Χειρόγραφο δακτυλογραφημένο καὶ κατατιθεμένο στὰ Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Ὁμοίως καὶ Μ. Ἀποστολίδου, περιγραφὴ καταστροφῆς ὡς μάρτυρος αὐτόπτου Φιλιππουπόλεως, Ἱστορία Φιλ(π)πόλεως, Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΓ'.

2) Δυστυχῶς τὸ σχίσμα ἄρθηκε ἐπιπόλαια καὶ βιαστικά.

3) Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Ι' Μ. Ἀποστολίδου : Οἱ Βουργάροι ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐν Φιλιππουπόλει.

4) Βλ. Ἡ πανσλαβιστικὴ τριανδρία Γ. Τσουκαλά, Βιέννη 1851.

5) Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Η'. Μ. Ἀποστολίδου : Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βορειοθρ. Ἑλληνισμοῦ.

6) Πρβλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Θ'. Ἀρχεῖο Κοντοδήμου Δ. σελ. 305 κξξ. Στὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο Πύργου Ἀν. Ρωμ. σώζεται τάρχεϊο, πού περιέχει ἄπειρα ἔγγραφα ἑλληνιστί.

7) Βλ. Φωτίου Εἰρηνοπόλεως. Ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν Βουλγ. κακουργιῶν

μου Φιλ)πόλεως ἀπὸ τὰ ἄπειρα, σώζονται εὐτυχῶς στὰ χέρια μας μὲ τὴν ὑπογραφή τῶν δημάρχων. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ φέρνει τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰβάν Στεφ. Γκέσωφ, πρώτου δημάρχου Φιλ)πόλεως στὰ 1882, τοῦ ὑστεροῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Βουργαρίας στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους καὶ ἄλλο τοῦ Κ. Πέεφ Φιλ)πολίτου. Νὰ ἔνα ἔγγραφο :

ΠΑΘΒΝΤΙΒΣΚΟ ΓΚΡΑΤΣΚΟ ΚΜΕΣΤΒΟ

№ 408 17 Μαρτίου 1882

Γ. ΠΑΘΒΑΙΦ

Κύριε,

Ἐπειδὴ ἐντὸς ὀλίγου ἄρχεται ἡ κατασκευὴ ὑπονόμων (λαγουμίου) τῆς ἀπὸ τῆς πλατείας τοῦ Τζουμαγιὰ μέχρι τοῦ Τεμένους Κερχανέ ὁδοῦ ἐκομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ κατασκευασθῶσι πάντες οἱ ὀχετοὶ τῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης κειμένων οἰκιῶν καὶ ἐπειδὴ τὸ κτίριον ὑμῶν κεῖται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης, παρακαλεῖσθε νὰ ἀρχίσητε τὴν κατασκευὴν τοῦ τῆς οἰκίας σας ὀχετοῦ (γκεριζίου) διὰ νὰ τελειώσῃ συγχρόνως μὲ τὸν τῆς πόλεως γενικὸν ὀχετόν, διότι μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ἐπιτραπῇ ἡ κατασκευὴ τοιούτων ὀχετῶν.

Πρὸς τούτοις λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ὑπενηθυσῶ τὸ ἰον ἄρθρον τοῦ Δημοσίου Διοικητικοῦ Κανονισμοῦ περὶ ὁδοποιίας, κατὰ τὸ ὅποιον πρέπει συγχρόνως μὲ τὴν ὁδὸν νὰ κατασκευάσῃτε πρὸ τῆς οἰκίας ὑμῶν πεζοδρόμιον κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ τῆς Δημαρχίας ὑποδεικνύμενον σχέδιον.

Δήμαρχος Ἰβάν Στεφ. Γκέσωφ (ἑλληνιστί)

Γραμματεὺς Π. Κ. Κρούμωφ (βουργαριστί)

Σημ. Γιὸς τοῦ Στρατῆ Γκέσογλου (Εὐστράτιος Γκέσωφ), πού ἔγινε πρωθυπουργὸς ἐπὶ Βαλκανικῶν πολέμων. Αὐτὸς ὑπέγραψε τὴν Ἑλληνο-βουργαρικὴ σύμμαχίαν 1912. Ὁ Στρατῆς Γκέσογλου ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς Ἑλληνίζοντας ἀπὸ τὸ Κάρλοβο ἀδελφοὺς Γκέσογλου, πού εἶχαν ἐμπορικὸ οἶκο μανιφατούρας στὴν Κων)πολὴ καὶ Λονδίνο.

Τέλος τὸ κακὸ ἔγινε καὶ ὅλες οἱ κοινοτικὲς περιουσίαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὰ μοναστήρια καὶ οἱ ἐκκλησίαι περιῆλθαν στὰ χέρια τῶν Βουργάρων. Ὅλες τὲς καταστροφὲς αὐτὲς, πού τὲς ἀρνήθησαν ἀδιάντροπα στὸ δικαστήριον τῆς Σόφιας καὶ τῆς Χάγης καὶ μεῖς τὲς βεβαιώσαμε μὲ μαρτυρίαι καὶ ἔγγραφα καὶ ἱστορικὰ πειστήρια, ὑποχρεώθηκαν, οἱ Βούργαροι, ἀναγνωρίζοντας στὸ τέλος ὑποχρεωτικὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου καὶ τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων, νὰ τὲς ἀποζημιώσουν. Γιατὶ ἐπὶ τῆς Χάγης ἔγιναν δεχτὲς οἱ Ἑλληνικὲς ἀπόψεις πού τὲς ὑπερήσπισε ὁ Ν. Πολίτης πρεσβευτῆς τότε τῆς Ἑλλάδος στὸ Παρίσι καὶ ὁ Β. Παπαδόπουλος ἐπὶ τῆς Σόφιας) καὶ οἱ ἀντιδικοὶ Βούργαροι ὑποχρεώθηκαν νὰ πληρώσουν).

σελ. 54 Τ. MICHELJ, γεν. Προξ. Ἀγγλίας διαμαρτυρία.

1) Δ. Βογαζλιῆ ὑπόμνημα πρὸς τὴν ὑποεπιτροπὴν τῆς Μεταναστεύσεως (Υπ. Ἐξωτερικῶν).

2) Βλ. Β. Παπαδοπούλου Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Θ' Τὰ δίκαια τοῦ ἐν Βορείῳ Θράκῃ Ἑλληνισμοῦ.

Β'. ΓΝΩΜΕΣ ΞΕΝΩΝ, ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΒΟΥΡΓΑΡΩΝ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΘΡΑΚΗΣ

Παρακάτω δίνουμε συνοπτικά γνώμες ξένων επισήμων, περιηγητών, επιστημόνων, περαστικών κατά καιρούς, για την ύπαρξη του Έλληνισμού στη Βόρειο Θράκη. Στις γνώμες αυτές συγκαταλέγονται, όπως θα δῆ ὁ ἀναγνώστης, καὶ γνώμες Βουργάρων ἀκόμα ἱστορικών, γεωγράφων καὶ ἀρχαιολόγων. Αὐτοὶ δὲν ἀγαποῦν τὴν ἀλήθεια καὶ ψευδολογοῦν συνειδητὰ γιὰ νὰ τὴν ἀποσκεπάσουν, ὅπως καὶ τ' ἀσύμφορα γι' αὐτοὺς συμπεράσματα τῆς ἱστορικῆς, ἀρχαιολογικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἀλλὰ καὶ οἰκονομικῆς ἐρευνας. Μεσ' ἀπὸ τὶς γραμμὲς τῶν κειμένων τους ὅμως βγαίνει ἀσάλευτη ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴν ἐκπολιτιστικὴ, πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὑπεροχὴ τοῦ Βορειοθρακικοῦ Έλληνισμοῦ—στὴν ἄλλη Θράκη ἦταν ἀναμιβισβήτητη—ποῦ τόσο ἀρπαχτικὰ καὶ λαίμαργα τὴν ἔχαιψαν σκορπίζοντας κατὰ τὸ σῦνημά τους τὸν ὄλεθρο στὸν προαιώνιο Έλληνισμό, ποῦ ἐπικρατοῦσε ἀνάμεσα σὲς τὶς ἐθνότητες πάντοτε μέσα στὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς Έλληνικῆς γῆς.

1. *Μίρσκυ, δήμαρχος Βάρνας.* Ἡ Βάρνα, ποῦ στὰ 1906 τὴν Βουργαροποίησαν μὲ πραξικόπημα κι' ἀρπαγὲς καὶ διωγμούς, στὰ 1800 ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶχαν 20 χιλ. κατοίκους Ἕλληνες, Τούρκους, Γκαγκαούζηδες, Ἀρμενίους, Τατάρους ἀλλ' ὄχι Βουργάρους. Στὰ 1878 εἶχαν Ἕλληνικὸ πλῆθυσμό, ποῦ ἐπικρατοῦσε. Ὁ Ἕλληνισμὸς αὐτὸς ἀκμαϊότατος εἶχαν λαμπρὰ σχολεῖα, συλλόγους, νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, συσσίτια καὶ πολλὰ ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια καὶ χτήματα εὐαγῆ. «Μόλις στὰ 1890 ἀρχίζει νὰ φανερώνεται ἡ Βουργαρικὴ φυσιογνωμία τῆς πόλεως»¹⁾ λέγει ὁ Βουργαρος δήμαρχος τῆς Βάρνας κ. Μίρσκυ. «Τώρα μόλις, ἤτοι μετὰ εἰκοσαετίαν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φιορμανίου (1870) ἡ πόλις Βάρνα ἔλαβε φυσιογνωμίαν Βουργαρικὴν». Ἄλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι ψέμμα. Ὁ Ἕλληνισμὸς ὡς τὰ 1906 ἐπρώτευσεν μέσα καὶ στὰ γύρω τῆς Βάρνας.

1) Βλ. Μίρσκυ δημάρχου ἀρθρον Δημαρχιακῆς ἐφημερίδος Βάρνας 1890 καὶ Ἄρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Θ' σελ. 134.

Σημ. Στὸ καιρὸ ποῦ συνῆλθε τὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου τόσο δυνατὸς ἦταν ὁ Ἕλληνισμὸς τῆς Βάρνας καὶ τῶν γύρω, ὥστε ἐπέδωκαν οἱ Ἕλληνες καὶ αἰτησὴ στὸν πρόεδρο τοῦ συνεδρίου, ἡ Βάρνα μὲ τὰ περίχωρά της νὰ κηρυχθῆ αὐτόνομη ἐπαρχία, πρῶτα, γιὰτὶ στὴν πόλη δὲν ὑπῆρχαν Βούργαροι κάτοικοι καὶ δεύτερο, γιὰτὶ ἡ περιφέρεια αὐτὴ χωρίζονταν ἀπὸ τὴ Βουργαρία μὲ ζώνη πλῆθυσμῶν Τουρκικῶν 600—800 χιλ. τοῦ Δελῆ—Ὁρμάν. Ὁ Γκορτσακῶφ, Ρῶσσος ἀντι-

2. Ὁ *Γάλλος Γ. Σ. Σεβαλιέ* περιηγητῆς στὸ σύγγραμμά του «*De la Propontide et du Pont Euxine 1775*» ἀναφέρει ὅτι ὅταν ἐπεσκέφθηκε τὴ Βάρνα, βρῆκε σαυτὴν ἕναν πληθυσμὸ πολλῶν ἔθνῶν μέλικρατέστερο τὸν Ἑλληνικό, ἀλλὰ δὲν κάνει λόγο γιὰ Βουργάρους καὶ δὲν τοὺς μνημονεύει ¹⁾).

3. Ὁ *Ρῶσος Γκολομπίνσκυ* συγγραφέας ποὺ ἐπεσκέφθηκε ὅλες τὶς παράλιες πολιτείες τῆς Μαύρης θάλασσας, ἀναφέρει ὅτι δὲ βρῆκε σαυτὲς ἀνθρώπο ν' ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι Βούργαρος. Κι' αὐτὸ φανερώνει, γιατί στα 1872 στὸ Σχίσμα, ἡ Βάρνα μὲ τὰ 20 χωριά της στὰ παράλια τῆς Μαύρης θάλασσας καὶ τὶς 20 χιλ. Ἑλληνες, παρέμεινε στὴν πνευματικὴ κυριαρχία τοῦ Πατριάρχου Κων(σταντινουπόλεως) ²⁾).

4. Ὁ *Τεπλιάκωφ Ρῶσος* περιηγητῆς στὰ 1830 ἐπεσκέφθηκε τὴ Βάρνα καὶ πιστοποιεῖ πὼς βρῆκε σαυτὴ Ἑλληνες, Τούρκους, Ἀρμενίους ³⁾. 10 χιλ. Στὰ 1825 ὕστερ' ἀπὸ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο οἱ Βούργαροι τῆς Βάρνας μετροῦνται στὰ δάχτυλα τοῦ χεριοῦ, ἐνῶ ὅλα ἦταν Ἑλληνικὰ μέσα στὴν πολιτεία ⁴⁾.

5. Στὰ 1588 ὁ *Γερμανὸς Γκέοραχ* περιηγητῆς ἐπεσκέφθηκε τὴ Φιλιππολη, ὅπου ἔμεινε λίγες μέρες. «Στὴ Φιλιππούπολη, λέγει, βρῆκα 7 ἐκκλησίες, Ἑλληνα μητροπολίτη καὶ τὴν Ἁγία Μαρίνα γιὰ Μητρόπολη καὶ ἑφτά παπάδες Ἑλληνες. Ἀπὸ διάφορες συνομιλίες, ποὺ εἶχα, λέγει, μὲ πολίτες πείσθηκα, πὼς ὄχι μονάχα μιλοῦν Ἑλληνικά, ἀλλ' ἀκόμα πὼς ἔχουν πλήρη συνείδηση τῆς Ἑλληνικῆς τους καταγωγῆς».

6. Στὰ 1665 ὁ *Ἄγγλος Ρήκκο* «*Riccalt, Histoire de l'état present de l'Empire Ottoman Briot 1676 Cologne*», ποὺ ἐπεσκέφθηκε ἐπίσης τὴ Φιλιππολη ἀναφέρει ὅτι βρῆκε μέσα Τούρκους καὶ Ἑλληνες κατοίκους. Κένῳ μιλεῖ γιὰ τοὺς Παυλικιάνους ⁵⁾ γιὰ τοὺς Βουργάρους δὲν κάνει λόγο.

πρόσωπος, παρεμβαίνοντας ἐπέτυχε νάπορριφθῆ ἡ αἴτηση αὐτὴ τόσο δίκαιη καὶ τόσο χαρακτηριστικὴ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

1) Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. τόμ. Θ'. Β. Παπαδοπούλου, «Τὰ δίκαια τοῦ ἐν Βορείῳ Ἑλληνισμοῦ σελ. 133.

2) Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. τόμ. Θ' σελ. 134.

3) Στὸ ἴδιο μέρος σελ. 133. Χωρὶά γύρω στὴ Βάρνα Ἑλληνικὰ ἦταν «Ἄσπρος, Κεστρίτσι, Κοτζάκος, Γενή·κιόι, Καρά·χουσεῖ, Ταπτίκι», κλπ. Ἐκκλησίες ὑπαγόμενες στὴ μητρόπολη Βάρνας ἀπὸ τὴ βορειότερη Βουργαρία ἦταν Καβάρνα, Μπαλταϊκ Δομπρίτς (Παζαρτζίκ), Γκισούρ, Σουγιουτζούκ, Γιαλί, Οὐστουρμάν καὶ ἄλλες. «Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, λέγει, ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μέσα στὴν πόλη ἀριθμοῦσε

4) Οἱ Παυλικιανοὶ ἦταν ἄποικοι αἰρετικοὶ ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία. Μεταφέρθηκαν ἐκεῖ γιὰ νὰ προασπίσουν τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλληνικῆς Βυζ. Αυτοκρατορίας, στοιχεῖα μαχιμώτατα ἀλλὰ καὶ πολιτισμένα. Μὲ τὸ βιομηχανικὸ καὶ ἐμπορικὸ τους πνεῦμα συντελοῦσαν στὴν προκοπὴ τῆς χώρας, ὅπου τοὺς ἐγκατέστησαν. Ἦταν αἰρετικοὶ κι' ἀπὸ τὶς πιέσεις τῶν ὀρθοδόξων ἔγιναν καθολικοὶ. Καὶ σήμερον ὑπάρχουν 10 χιλ. στὴ Φιλιππολη σταθεροὶ στὸν καθολικισμὸ ἄλλα βουργαρόγλωσσοι. (Βλ.

7. Στὰ 1700 ὁ Ἴταλὸς *Conte de Marsigli* «*Statto militare dello Imperio Ottomano Amsterdam 7732*» πήγε στὴ Φιλ.)πολη καὶ περιγράφοντας τὴ σύστασὴ τῆς ἔθνολογικῆς, τὴν ἀποκαλεῖ Τουρκόπολη, Ὅμως ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ κέντρο τῆς πάνω στὰ ὑψώματα ζοῦσαν Ἕλληνες. Δὲν ἀναφέρει κι' αὐτὸς Βουργάρους.

8. Στὰ 1818 ὁ *Οἰκονόμος Κ.* ἀπὸ τὴ Φιλ.)πολη ἱεραῦς καὶ λόγιος περιγράφοντας λεπτομερῶς τὴν πόλη, τὶς ἐκκλησίες, τὰ σχολεῖα μνημονεύει πὼς στὴν πολιτεία ζοῦν Ἕλληνες, πολλοὶ Τούρκοι, Παυλικιῶνοι (ἀπὸ Παύλου καὶ Ἰωάννου τῶν υἱῶν τῆς Καλλινίκης βλ. σ. 27 § ΙΓ'), Μανιχαῖοι, Ἀρμένιοι καὶ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ κι' αὐτὸς δὲν ἀναφέρει Βουργάρους¹⁾.

9. Στὰ 1830 ὁ *Γάλλος Δαμαρτῖνος* πέρασε ἀπὸ τὴ Φιλ.)πολη. Μένοντας σὲ σπῆτι Ἑλληνικὸ φιλοξενήθηκε λαμπρὰ καὶ γνώρισε καλὰ τὴν πόλη. Κι' αὐτὸς τίποτε δὲ λέγει γιὰ τοὺς Βουργάρους. Τὸ ἀντίθετο κοινωνώντας μὲ τὸ ἄνθος τῶν Ἑλλήνων Φιλ.)πόλεως γράφει: «Οἱ Ἕλληνες εἶναι γενικὰ παιδευμένοι καὶ ἐμπορικοί». Θυσιάζοντας δὲ τὴν εὐφροσύνην καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων καὶ τὴ φιλόξενη διάθεσὴ τους, διετήρησε τὴ φιλία του μὲ τὴν οἰκονομία Μαυρίδου καὶ ἀλληλογογραφοῦσε εἴκοσι χρόνια μαζί της, μὴ λησμονώντας τὴ φιλοξενία της²⁾. Ὁ Δαμαρτῖνος ρητὰ λέγει: «*La ville est repeuplee sur moitié de Grecs, d'Armenies, et des Turcs*» (τόμ. II Voyage en Orient).

10. Ὁ *ὁδοιπόρος Γάλλος Ferrières Sauveboef* 1788 περνώντας βοῆκε «ἴκανὸ Ἑλληνικὸ πληθυσμὸ πού ἀσχολεῖται μὲ ἐμπόριο ἐξαγωγικὸ μετὰξις, μαλλιῶν καὶ βαμβακιῶν».

11. Ὁ *Κ. Φωτεινῶφ* Ἕλλην διδάσκαλος στὴ Σιύρνη ἀπὸ μάννα Ἑλληνίδα μὲ τῶνομα Κωνστ. Φωταιάδης, στὴ Γενική του Γεωγραφία, πού ἐκδόθηκε βουργαριστὶ στὰ 1843 στὴ Σιύρνη, λέγει ὅτι «οἱ ὀρθόδοξοι Φιλιππουπολίτες, ἂν καὶ ὅλοι Βουργαρικῆς καταγωγῆς, διατηροῦν Ἑλληνικὰ σχολεῖα, κανένα δὲ Σλαβοβουργαρικόν, καὶ στίς ἑπτὰ ἐκκλησίες τους λειτουργοῦνται στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ δὲν ξαίρουν νὰ ποῦν Κύριε Ἑλέησον βουργαρικὰ³⁾».

Τὰρχεῖα τοῦ ἑσσαφίου τῶν ἀμπατζήδων μᾶς δείχνουν ποιὰ γλῶσσα ἀπὸ τὰ 1797 γράφονταν καὶ μιλοῦνταν καὶ πόση ἦταν ἡ σχολικὴ ἐπίδραση

Θρακ. Θησ. τόμ. Θ'. σελ. 24, 100, 104) Παράδειγμα πὼς κάθε βουργαρογλωσσος δὲν ἦταν καὶ Βούργαρος.

1) Βλ. *Κ. Οἰκονόμου* Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλ.)λεως Βιέννη σ. 27—28 § ΙΓ' 1819 καὶ *Μ. Ἀποστολίδου* Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Α'.

2) Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Α', τεῦχος Β' σ. 163—188 Π. Παπαχριστοδούλου ὁ Lamartine σὴ Θρακικὴ Φιλ.)πολη.

3) Βλ. *Μ. Ἀποστολίδου* Ἡ Φιλ.)πολις τὸν ΙΘ' αἰῶνα Ἀρχ. Θρ. Λαογρ. Θησ. τόμ. ΙΑ' καὶ *Κ. Photinow* Obschto zemieorisanie Smyrna et. 1843 σ. 91—92.

ἐπὶ τῶν κατοίκων καὶ ποιοὶ κάτοικοι ἦταν Βούργαροι. Στάροχεϊα αὐτὰ τοῦ ἑσναφίου τῶν Ἀμπατζήδων τῆς Φιλ)λεως (Θρακικὰ τ. Β' σ. 351—352 ἐπώνυμα καὶ ὀνόματα πρωτομαϊστόρων), 130 μαϊστόρων ὑπογραφὲς εἶναι ἑλληνικὲς καὶ καμιὰ βουργαρικὴ, γιὰτὶ καὶ τὸ τρίτο ἄρθρο τοῦ συμφωνητικοῦ ρητὰ ἀπαγόρευε τὴν ἀνακήρυξη μαϊστορος ἀμπατζῆ ἀπὸ ἄλλη ἐθνότητα.

12. Στὰ 1865—66 ὁ Βούργαρος *Bogorow*¹⁾ (Nekolka deka raskodka po Bulgariskite mesta=περιοδεῖα λίγες μέρες σὲ Βουργαρικὰ χωριά) ὁ μετέπειτα συντάκτης τοῦ πρώτου Βουργαρογαλλικοῦ λεξικοῦ, χωρίζοντας τοὺς κατοίκους κατ' ἐθνότητες διαιρεῖ σὲ Τούρκους καὶ Χριστιανούς ὀρθοδόξους (Βουργάρους καὶ Ἑλληνας). Οἱ Βούργαροι καὶ Ἑλληνας, λέγει, εἶναι ἀμπατζήδες, σχοινιάδες, κουρεῖς, μαραγγοί, σαγματοποιοὶ κλπ. Οἱ Βούργαροι καὶ οἱ Ἑλληνας ὁμολογεῖ ὅτι μιλοῦν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Βουργαρικὴν καὶ ὅτι ὑπάρχουν Γραικομανεῖς Βούργαροι πρὸς τοὺς ὑποστηρίζουν οἱ Ἑλληνας στὸ ἐμπόριο.

13. Ὁ Γ. Τσουκαλᾶς, διευθυντὴς τῆς Ἑλλην. Σχολῆς Φιλ)λεως, στὸ σύγγραμμά του «Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή ἐπαρχία Φιλ)λεως 1851», πρῶτος ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχαν καὶ Βούργαροι στὰ περὶχωρα ἀλλ' ὅτι στὸ κέντρο τῆς πόλεως ζοῦσαν 5—6 Βουργαρικὲς οἰκογένειες μόνο.

14. Ὁ *Jirecek* Ἱστορικὸς τῆς Βουργαρίας καὶ φανατικὸς λάτρης τῶν Βουργάρων (Βουλγαρ. μετάφραση Ἰστ. 1899 σ. 130 ἐκδ. Χρήστου Νιάνωφ) λέγει: «Στὴ Βουργαρία ζοῦν Ἑλληνας συμπαγεῖς περισσότερο στὶς πόλεις καὶ κατὰ προτίμησιν στὰ παράλια. Εἶναι ἔμποροι, βιομηχανοὶ, ἀμπελοουργοὶ κλπ. ἔχουν πλήρη ἐθνικὴ συνείδησιν καὶ εἶναι πολὺ προσκολλημένοι στὰ γράμματα. Ὑπολογίζει ὅμως τοὺς Ἑλληνας τῆς Φιλιππουπόλεως μεροληπτικὰ σὲ 3.900 ψυχὰς μόνο.

15. Ὁ Βαρῶνος Καλλᾶν ἀντιπρόσωπος τῆς Αὐστρίας στὴ διεθνῆ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Ὄργανικοῦ Νόμου τῆς Ἀνατολ. Ρουμελίας, στὸ ζήτημα γιὰ τὶς ἐπίσημες γλῶσσες, ὑποστηρίζει, ὅπως βεβαιώνει ὁ Ματζάρωφ γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ Ὄργαν. Νόμου στὸ βιβλίον του «Ἱστορικὸν Ρουμέλια», ὅτι παράλληλα πρὸς τὴν Τουρκικὴν καὶ Βουργαρικὴν ἔπρεπε νὰ γίνῃ δεχτὴ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ²⁾ α) γιὰτὶ οἱ Ἑλληνας ἔχουν ποῖο πολλὰ σχολεῖα στὴ χώρα τούτη. β) γιὰτὶ ἡ παιδεία εἶναι ξαπλωμένη περισσότερο σαυτοῦς καὶ γ) καὶ τὸ σπουδαῖο, γιὰτὶ στὰ χέρια τοὺς βρι-

1) *Bogorow* Necolko deka raskodka po Bulgariskita mesta. — Περιοδεῖα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἀνά τὰς Βουλγαρικὰς χώρας—Bukurest, 1861, σελ. 23 κ.ἑξ.

Ὁ *Bogorow* 1865—66 νεαρὸς συγγραφεὺς τοῦ πρώτου Βουλγαρογαλλικοῦ λεξικοῦ. (Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 1Β' σ. 35 κ.ἑξ.) ἂν καὶ γράφῃ μέσφαλμένη ἀντίληψιν λέγει πολλὰ καὶ ὁμολογεῖ τὴν ἑλληνικότητα τῆς χώρας. Ὁ σύγχρονός του Γ. Τσουκαλᾶς τὸν διαφεύδει ὅπου πρέπει.

2) Βλ. σελ. 77 παρούσης μελέτης.

σκεται τὸ ἐμπόριο τῆς χώρας¹⁾. Ἡ ἐπιτροπὴ πάνω σαυτὰ τὰ δεδομένα στη-
ρίχθηκε νὰ δεχτῆ τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπίσημες τῆς αὐτό-
νομης Ἀνατ. Ρουμελίας²⁾.

16. Ὁ *Ischirkow*, Βούργαρος καθηγητῆς, λέγει στὴν ἐφημ. Σόφιας
«Βουλγαρία³⁾. «Οἱ Ἑλληνες πρῶτα κατοικοῦν στὰ παράλια τῆς Μαύρης Θά-
λασσης, ὅπου ὑπάρχουν καθαρὲς ἑλληνικὲς πόλεις, ὅπως ἡ Μεσημβρία καὶ ἡ
Σωζούπολη καὶ ἡ ἐπίμαχη Ἀγγιάλος, ὁ Πύργος καὶ ἡ Βάρνα. Γύρω τους
βρίσκονται καὶ μερικὲς Ἑλληνικὲς κῶμες⁴⁾. Δεύτερο Ἑλληνικὸ κέντρο βρί-
σκεται στὸ ἄνω λεκανοπέδιο τοῦ Ἐβρου καὶ στὴ Φιλιππούπολη καὶ στὴ
Στενίμαχο μὲ τὰ γύρω χωριά. Τρίτο Ἑλληνικὸ κέντρο βρίσκεται στὸ λεκα-
νοπέδιο τοῦ κάτω Τόντζου καὶ στὴν περιφέρεια Καβακλῆ. Στὴν παραλία οἱ
Ἑλληνες ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια, στὰ δὲ λοιπὰ κέντρα ἀπὸ τοὺς μέσους
αἰῶνες. Καὶ στὰ τρία κέντρα οἱ Ἑλληνες διατηρήθηκαν ὡς τὰ σήμερα (1910)
κυρίως μὲ τὸν ἑξελληνισμὸ τῶν Βουργάρων. Τώρα ὁ ἀριθμὸς τους ἐλαττώ-
νεται ἀλματωδῶς. Στὴ στατιστικὴ τοῦ 1905 (ἓνα χρόνο μπροστὰ ἀπὸ τὸ
ἀνθελληνικὸ κίνημα) δηλώθηκαν 63.483 ὡς Ἑλληνες καὶ κείνοι ποὺ εἶχαν
μητρικὴ γλῶσσα τὴν Ἑλληνικὴ σὲ 69.820, ἧτοι 1,70% τοῦ ὅλου τῆς Βουργα-
ρίας πληθυσμοῦ. Εἶναι δοθόδοξοι κέγγράμματοι 23—34%, ἀνάλογα
πλειότεροι ἀπὸ τοὺς Βουργάρους».

Εἶναι ἐξακριβωμένο ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μῶν τῆ διαρροῇ
του ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ συστήθηκε τὸ νέο Βουργαρικὸ κράτος καὶ αὐτονομή-
θηκε ἡ Βόρειος Θράκη, ὡς τὸν καιρὸ τοῦ ἀνθελληνικοῦ κινήματος, κατὰ
στατιστικὴ τοῦ Πατριαρχείου, ἔφτανε τὶς 118.000 καὶ εἶχε 89 ἑλληνικὲς κοι-
νότητες μὲ 117 ἐκκλησίες, 8 μοναστήρια, 66 σχολεῖα ἔξω ἀπὸ τὰ νηπιαγω-
γεῖα, 186 καθηγητὲς καὶ δασκάλους καὶ 7.789 μαθητές⁵⁾. Εἶναι ἡ πιὸ ἐξα-
κριβωμένη καὶ ἀμερόληπτη στατιστικὴ.

1) Στὸ Γαλλικὸ κείμενο ἀναφέρεται : «C'est un fait que les grecs for-
ment un élément civilisé et civilisateur qu'on ne peut pas ignorer».

2) Μιχ. Ματζάρωφ Ἀνατ. Ρωμυλία 1925 σ. 93 καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. I'. σ.
52—53 Δ. Βογαζλῆ.

3) Bulgaria ἔτος 1910 Σόφια σελ. 142.

4) Γύρω στὴ Βάρνα ὑπῆρχαν 20 καὶ πλέον Ἑλληνικὰ χωριά.

5) Βλέπε ὑπόμνημα Πατριάρχου Ἰωακείμ στὴν Ἑψηλὴ Πύλη, ἀριθ. πρωτ.
17)13)16 Ἰουλίου 1906, Ἑκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια. Ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς
Στενιμάχου (Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Θ' σ. 85) σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ Δήμου Στε-
νιμάχου συμποσοῦνταν σὲ 2.500 οἰκογένειες. Ὑπολογίζοντας πρὸς 4 άτομα τὴν οἰ-
κογένεια ἔχομε 10.080 κατοίκους. Ἀπ' αὐτοὺς ἀπὸ ἐπίσημα στοιχεῖα Ἑλληνες 6.480,
Βούργαροι 2.200 καὶ μειονότ. 1.400. Αὐτὸς ἦταν ὁ μᾶλλον πιθανὸς ἀριθμὸς τῶν
Ἑλλήνων στὰ 1900, ἧτοι τὰ 3)½ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Τῆς δὲ Φιλιππούπολεως κατὰ
μαρτυρικὰς καταθέσεις (Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Θ' σ. 121) τὰ μέλη τῆς Ἑλλην. Θρησκ.
Κοινότητος στὰ 1900 ἔφτασαν τὶς 800 οἰκογέν., δηλ. 3.200. Ἀπ' αὐτὲς ἔφυγαν 542
οἰκογέν. καὶ παρέμειναν 100 (ἐκβουργαρισμένες τώρα) καὶ 120 Ἑλλήνων ὑπηκόων.

17. Στὰ 1893 ὁ Γραικωφ¹⁾, ὑπουργὸς τῆς παιδείας (Πρωθ. Σταμπούλωφ) γραικομάχος κι' αὐτός, ἀπαντώντας στὴν αἴτηση τῶν Φιλ)πολιτῶν νὰ τοὺς ἐπιστραφῇ ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Κυριακῆς, πὺ μὲ βία κατελήφθηκε ἀπὸ τοὺς Βουργάρους στὰ 1892, εἶπε στὴν ἐπιτροπὴ τὰ ἐξῆς: «Ἄπορῶ, κύριοι, πῶς σκέπτεσθε ἀκόμα, τὰ πράγματα ἄλλαξαν πλιά. *Πρὸ 10—20 χρόνια ἡ πόλη σας ἦταν ἐλληνική, γιατί μιλοῦσαν ὅλοι ἐλληνικά*, σήμερα ὁμως ὑπερισχέει ἡ βουργαρική καὶ οἱ Βούργαροι πληθύνονται... γιατί ὁ Ἑλληνισμὸς φθίνει. Γιατί λοιπὸν κάνετε ζητήματα;» Ὁ Ἀχιλλ. Μαυρίδης, δικηγόρος, ἀπάντησε τὰ ἐξῆς: «Ἄφοῦ, κ. Ὑπουργέ, εἶσθε βέβαιος ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ χαθῇ τόσο γρήγορα, γιατί δὲν μᾶς ἀφήνετε νὰ πεθάνωμε ἥσυχα, μὲ τὸ φυσικὸ θάνατο, ἀλλὰ μᾶς πνίγετε βάζοντας τὸ βρόχο στὸ λαιμό;»).

18. Ὁ Σωτ. Ἀντωνιάδης, ἰατρός, πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Φιλ)πόλεως καὶ δημογεροντίας ἐπὶ μακρὰ ἔτη καὶ βουλευτῆς, ἔγραψε σ'ἀνέκδοτα σημειώματά του, πὺ δημοσιεύτηκαν στὸ IB' τόμο τοῦ Ἀρχ. Θρακ. Θησ.: «Κατὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἀνατολ. Ρωμυλίας τὸ 1878, κατὰ τὸ κατασταστικὸν αὐτῆς, αἱ τρεῖς ἐθνικότητες, Ἑλληνική, Βουλγαρική καὶ Τουρκική, ὑπὸ Γεν. Διοικητὴν Βούλγαρον, ἔσχον ἴσα δικαιώματα. Αἱ τρεῖς γλώσσαι ἦσαν ἐπίσημοι, ὑπῆρχε βουλὴ μὲ ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν ἐθνοτήτων²⁾. Ἀλλὰ ἡ βεβιασμένη βουλγαρική πλειοψηφία ἐπιβαλλομένη ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῆς Βουλῆς κατώρθου ἀυθαιρέτως τὴν ματαίωσιν τῶν δικαιωμάτων τῶν μὴ βουργαρικῶν ἐθνικοτήτων. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν παραβίασιν τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν δὲν παρεκωλήθησαν εἰς τὰς προόδους τῶν σχολείων των μέχρι τοῦ 1906». Στὰ χειρόγραφα του ἄλλου: «Καὶ ἐνταῦθα οὐδέποτε παρεμελήθη ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων. Ὡς δέσσει εἰκάσαι ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλω ἱστορικῶν μνημείων, ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἐξηκολούθησε διηνεκῶς μεταλαμπαδεύουσα τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν σοφίαν τῶν ἐνδόξων προγόνων ἡμῶν καὶ συνεχίζουσα τὰ ἐθνικὰ ἦθη κέθιμα, ἐξ οὗ προέκυψε τὸ μοναδικὸν θαῦμα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν, ἡ διὰ μέσου τοσοῦτων αἰῶνων ἀμετάβλητος ἐθνικὴ ὑπαρξίς καὶ διάσωσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Καὶ ἐν Φιλ)πόλει λοιπὸν καὶ ταῖς κυριωτέραις πλησιοχώροις ἑλληνικαῖς κώμαις ἐξηκολούθησεν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ἡ διατήρησις

1) Ὁ Γραικωφ αὐτὸς ἦταν ἀπὸ μητέρα Ἑλληνίδα καὶ πατέρα Ἕλληνα, ἐκπαιδεύτηκε στὴ Ρωσία (Βεσσαραβία) ὅπου μετανάστεψαν οἱ γονεῖς του. Γιὰ τὸ Γραικωφ αὐτὸ ὁ Jirecek στὸ Βουργαρικὸ του ἡμερολόγιον πὺ δημοσίεψε ἡ ἔφημερίς «Mir» μετὰ τὸ θάνατό του στὴν ἐπιφυλλίδα (ἀριθ. 62, 13 N)βραίου 1928, ἀριθ. 8510) γράφει τὰ παρακάτω, στηριγμένα στὴ μαρτυρία τοῦ Βουργάρου πολιτευτῆ Μιλάρεφ: «Ὅσο γιὰ τὸν τυχοδιώκτη Γραικωφ, ὁ πατέρας του ἦταν Ἕλληνας ἀπὸ τὴ Στενίμαχο κι' ἡ μητέρα του Γκαγκαούζαινα (Ἑλληνίδα τουρκόφωνη) ἀπὸ τὴ Βάρνα».

2) Μ. Ἀποστολίδου. Ἀνέκδοτη ἱστορία Φιλιππουπόλεως, κεφάλ.: Τὰ αἷτια τῆς ἐξοντώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. II'.

3) Καὶ ὁ ἴδιος ἐξεπροσώπησε τὴν ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως στὴ Σοβράνιε.

τῶν ἐκπαιδευτηρίων, ὡς ἀποδεικνύεται τοῦτο ἐκ τε τῶν διαφόρων περισωθέντων μνημείων, κωδίκων τῆς Μητροπόλεως καὶ διαφόρων χειρογράφων. Ἄρχουμένου τοῦ 19ου αἰῶνος διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς ἦν ὁ Οἰκονόμος Κ., (Φιλ.)πολίτης, ὅστις τὸ 1819 ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ ἱστοριογεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς (Φιλ.)πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ἐν γλώσσῃ καθαρευούσης μαρτυροῦσα περὶ τῆς παιδείσεως τοῦ ἀνδρός. Ἐν ταύτῃ λέγεται : «Ἔστι δὲ τῇ πόλει ταύτῃ καὶ γυμνάσιόν τι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐκ πολλῶν συνεστὸς ἐξ οὗ εὐλόγως εἰκάζεται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰῶνας διετήρουν σχολεῖα οἱ Φιλ.πολίται, οὗτινες βεβαίως ἦσαν ἀρχοῦντως μεμορφωμένοι διὰ τὰ διατηρῶσιν ἐμπορικὰς σχέσεις οὐ μόνον μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς Κεντρ. Εὐρώπης καὶ αὐτῶν τῶν Ἰνδιῶν, ἔνθα καὶ ἀποικία ἐσχηματίσθη».

19. Ὁ Σλαῦος *Kuripeschits* ὁμολογεῖ ὅτι κατὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ ἀπὸ τοῦ Βίτρον (Τραϊάνειαι πύλαι) πάνω στὸν Αἴμο ὡς τὸ Μουσταφᾶ—Πασσᾶ κοντὰ στὴν Ἀδριανούπολη, ὡς τὰ 1530 ζοῦσαν Σλάβοι, ἀλλὰ ὑπῆρχαν καὶ πολλοὶ Ἕλληνες, ποὺ δὲν ἤξεραν σλαβικά¹⁾.

20. Ὁ *Reclus*, (στὴ «Nouvelle Geographie Universelle», ἔτος 1876, τόμ. Ι', σελ. 161) γράφει : «Ἀπὸ τὸ Βόσπορο ὡς τὴν Ἀδριανούπολη καὶ ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια ὡς τὸν κόλπο τοῦ Πύργου βρίσκεται κανεὶς παντοῦ σ' ἔδαφος Ἑλληνικό».

21. Ὁ *D. Hogarth* («The Nearer East London 1902» σελ. 15± κ. ἐξ.) ὑπολογίζει τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας σὲ 20^{0/0} τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς αὐτονομῆς ἐπαρχίας καὶ μάλιστα στὶς πόλεις. Πολλοὶ βουργαρογλωσσοὶ ἀπ' αὐτούς, ὅπως ξαίρουμε, ἢ ἀπὸ ἀνάγκη ἢ ἀπὸ ὕλικα συμφέροντα προσχώρησαν στὴν Ἑξαρχία καὶ τὸ Βουργαρισμὸ. Τέτοιοι ἦσαν ὁ ἱερέας Σάββας, πατριωτικὸς καὶ μετὰ τὸ σχίσμα, πατέρας τοῦ στρατηγοῦ Μ. Σάββωφ, ἀρχιστρατήγου στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους²⁾. Ἐπίσης ἡ οἰκογένεια τοῦ στρατηγοῦ Βαλαβάνωφ καὶ ἄλλες.

22. Ὁ καθηγητὴς *Ischirkow* ὁμολογεῖ καὶ τὰ ἐξῆς : «Στὰ παρᾶλια ζοῦσαν Ἕλληνες ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια. Στὰ λοιπὰ κέντρα ἀπὸ τὸ μεσαίωνα μὲ τὸν ἐξἑλληνισμὸ τῶν Βουργῶων ἔκτοτε, ποὺ κράτησαν ὡς τὰ 1910³⁾. Ἐκτοτε ἐλαττώνονται ἀματωδῶς». Καὶ ἡ ἐλάττωσις αὐτὴ προέρχονταν ἀπὸ τὶς παρεμβαλλόμενες δυσκολίες στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἀναγκάζονταν νὰ μένουν ἀπὸ χίλια συμφέροντα Βούργαροι.

23. Ὁ *Diefenbach* γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῆς Ν. Θράκης λέγει :

1) Itinerarium τοῦ αὐτοῦ κατὰ μετάφραση στὴ Βουργαρικὴ ἀπὸ τὸν Jirecek, Periodni Spissanie τόμ. III (1882) σελ. 90.

2) Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Ἐθναρχοῦ, τόμ. Θ', σελ. 110.

3) Bulgaria, ἔτος 1910, Σόφια, σελὶς 142.

«Τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο ποσοτικὰ καὶ ποιοτικὰ εἶναι πολὺ σπουδαῖο»¹⁾).

24. Ὁ *Jorga N.* διαπρεπὴς Ρουμάνος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας λέγει : «Ἡ Φιλίππουπόλη διεφύλαξε καὶ στὸ μέλλον τὸν παλιὸ τῆς Ἑλληνικὸ χαρακτῆρα κατοικημένη καὶ κατοίτη καθὼς καὶ πρωτῆτερα ἀπὸ Ἑλληνες ἐμπόρους, ποὺ ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὸ Θρακικὸ ἐμπόριο»²⁾).

25. Ὁ *Jirecek* στὴν ἱστορία τοῦ Βουργαρικοῦ ἔθνους 1889 σελ. 133 λέγει : «Ἡ Στενίμαχος ἀποτελεῖ Ἑλληνικὴ γλωσσικὴ νῆσο μέσα σ' Ὀκεανὸ Σλάβων».

26. Ὁ *Albert Dumont* μὲ τίτλο «Στενίμαχος» γράφει στὰ 1871 (*Revue des Deux - Mondes* 15 Ἰουλίου καὶ 1 Ὀκτωβρίου) : «Ἡ πόλις ὑπολογίζεται μὲ 15 χιλ. κατοίκ. καὶ οὔτε Τούρκοι οὔτε Βούργαροι ὑπάρχουν. Ἡ Ἑλλην. αὐτὴ κοινότητα διαφυλάγει μιὰ διάλεκτο ἰδιάζουσα, ὅπου βροῖσκει κανένας διακόσιες λέξεις καὶ πλεόν ρωμαϊτικὲς ἀχρησιμοποίητες καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ σ' αὐτὴ τῇ Φιλίππουπόλει, ποὺ ἡ ἐτυμολογία τους ἀνάγεται στὴν κλασσικὴ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ πολιτεία τῆς Στενίμαχου συμμερίζεται τὰ παθήματα τῆς νέας Ἑλλάδος. Πάντοτε ἦταν γνωστὴ γιὰ τὸν φιλελληνισμὸ τῆς. Στὴν τελευταία ἐπανάσταση τῆς Κρήτης ἔστειλε στὴ νῆσο ἑξακόσια παλικάρια, ποὺ περὶ ἀνεχώρησαν καὶ περιπλανήθηκαν γι' αὐτὴν καὶ μὲ χίλια προσκόμματι κέρδισαν τόσο μακρυνὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης. Σήμερα ἡ Στενίμαχος ἔχει στὸ Ἀθηναϊκὸ Πανεπιστήμιον δέκα φοιτητὲς καὶ ἄλλους τρεῖς στὴ Γαλλία καὶ δύο στὴ Βιέννη. Οἱ σπουδαστὲς αὐτοὶ ἐπὶ πλεόν, παρ' ὅλες τὶς δυσκολίες, εἶναι ὑποδείγματα γιὰ μίμηση. Ὁ Ἀναστασιάδης Λευκίας, ὁ συμπατριώτης τους, ποὺ γνώρισε τὴν Εὐρώπην καὶ ἀνασκέυασε τὴ θεωρία τοῦ Φαλμεράϋερ, αὐτὴ τῇ σοφῇ παραδοξότητι, ποὺ ὑποστήριξε πῶς οἱ νέοι Ἑλληνες δὲν ἔχουν παρὰ αἷμα σλαβικὸ στὶς φλέβες τους, ὁ Σκορδέλλης ποὺ δημοσίεψε ἕνα λεξιλόγιον τῆς Στενιμαχιώτικης διαλέκτου, τέλος ὁ κ. Γ. Παπαδόπουλος ποὺ ἀφιέρωσε στὶς Ἀθηναϊκὰς ἀρχαιοτάτες ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ πραγματειῶν, εἶναι αὐτόχθονοι αὐτοῦ τοῦ καντονιοῦ. Ἔτσι νὰ μιὰ πολιτεία ποὺ εἶναι Ἑλληνικὴ, πρὶν μιὰ ἐποχὴ χαμένη, ἴσως πρὶν ἀπὸ ἑξ αἰῶνες ἀπὸ μᾶς. Οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε οἱ περιπέτειες οἱ πῶς ἐπικίνδυνες, ποὺ εἶδε ἡ Εὐρώπην τὴν ἔκαμαν νὰ λησμονήσῃ τὴν ἐθνικότητά της. Πέρασε ἀντίθετες δοκιμασίες, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας τὶς ὑπερέβαλε. Τώρα ἀνάμεσα σχεδὸν βαρβάρου λαοῦ, ποὺ τὴν κυκλώνει, ἀγαπᾷ τὶς σπουδὲς καὶ τὴν καλλιέργειά τους. Ποιὰ συμπάθεια δὲν τῆς ἀξίζει μιᾶς τέτοιας φυλῆς τόσο ζωντανῆς»³⁾).

27. Ἡ *Courier de Sophia* ἔφημ. 19 Ἰουλίου 1915 γράφει : «Στὴν

1) *Volkerkunde Ost Europa* ἔ. 1880 τόμ. 1^ο σ. 181.

2) *Jorga N. Geschichte des Osmanischen Reiches* ἔτ. 1906. Cotha τόμ. I, σ. 212 περὶ ἑλληνικότητος τῆς Φιλίππουπόλεως.

3) Βλ. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τόμ. I περιηγήσεις.

προέλαση τῶν Βουργάρων στὴ Νότιο Θράκη στοὺς Βαλκαν. πολέμους ὁ Βόρις διάδοχος τότε παρακολουθώντας τὸ στρατὸ καὶ μὴ βλέποντας Βουργάρους ρωτοῦσε τοὺς γύρω του :—Ποῦ εἶναι λοιπὸν οἱ Βούργαροι, ποῦ ἤρθαμε νὰ ἐλευθερώσουμε : Βούργαρος δὲ συνταγματάρχης εἶπε μέσα στὶς κακουχίες τοῦ στρατοῦ, πὼς θὰ σφάζει αὐτοὺς ποὺ διεκήρυτταν κι' ἔγραφαν ὅτι ἡ Θράκη ἦταν Βουργαρική χώρα καὶ Βούργαροι τὴν κατοικοῦσαν. Παντοῦ ἔβλεπε Τούρκους καὶ Ἕλληνες ἀλλ' ὄχι καὶ Βουργάρους.

28. Ὁ **Στέφ. Σίσκωφ** ἱστοριογράφος τῆς Πλόβδηφ.—ἀλλ' ὄχι τῆς Φιλιππουπόλεως,—ποῦ ἀποφεύγει νὰ ὀνομάσει τὸ δισχιστικὸν ὄνομα τῆς πόλεως Φιλιππούπολις ἀντεπιστημονικά—βλέποντας μὲ τὸ δικό του βουργαρικο φανὸ καὶ κρίνοντας τὸ ἱστορικὸν τῆς Θράκης παρελθόν, ὅλα τὰ παίρνει ὡς Βουργαρικά καὶ δὲ διστάζει, ὅσες φορές συγκρούεται πρὸς τὶς ἱστορικὰς μαρτυρίες, νὰ ἀμφιβάλλῃ γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν, γιὰτὶ εἶναι, λέγει, μεροληπτικὴς ¹⁾).

29. Ὁ **Ἰβάν Μπατακλήφ**, καθηγ. τῆς γεωγραφίας Πανεπιστ. Σόφιας λέγει στὸ δελτίο τῆς Βουργ. Γεωγραφικῆς Ἐταιρίας τὰ παρακάτω ψεύδη ²⁾ : «Ἡ Βουργαρική γλῶσσα ἦταν στὴ Φιλιππούπολη πολὺ διαδεδομένη, ποῦ μᾶς τὸ ἀποκρῦβει, σὺν Ἕλληνας, ὁ ἱερέας Κ. Οἰκονόμου στὸ σύγγραμμά του (Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλ)πόλεως Βιέννη 1819). Ἐξὺν ἀπὸ τῆ Φιλ)πολη καὶ μερικὰ χωριά στοὺς πρόποδας τῆς Ροδόπης, ὅπου φαίνεται ὅτι ὑπάρχει κάποια ἀποικία Ἑλληνική (Στενίμαχος, Βοδενά, Κούκιενα) ³⁾, σὺν ἄλλα ἄλλα μέρη τῆς ἐπαρχίας συνειθίζεται τὸ πλείοτερον ἡ Βουργαρική γλῶσσα».

30. Ἄλλ' ὁ **Κ. Μωραβένωφ**, ποῦ γεννήθηκε στὴ Φιλιππούπολη στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἀπὸ πατέρα Βούργαρο καὶ μάννα Ἑλληνίδα καὶ ἐκπαιδεύτηκε στὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, τὰ μόνα τότε στὴ Φιλιππούπολη ⁴⁾, γράφει διαψεύδοντάς τον : «Ἐκπαιδεύτηκα στὴν Φιλιππούπολη ὅπου γεννήθηκα, γράφει, ὅταν δὲν ὑπῆρχαν σ' αὐτὴν Βούργαροι καὶ ἡ πῶς μεγάλη ταπείνωση τοῦ ἀνθρώπου ἦταν νὰ καλεῖται κανεὶς Βούργαρος. Τὴ μητρικὴ μου γλῶσσα (τὴ Βουργαρική) ἄρχισα νὰ τὴ μαθαίνω μόλις 45 χρονῶν». ⁵⁾

31. Ὁ **Τζένωφ**, (Tzenoff C. Geschichte der Bulgaren und der Anderen Südslaven von der Römischen Eroberung der Balkanhallinsel bis zum Ende des IX Jahrk. 1835) δι' ἰσχυρίζεται ὅτι γενικὰ οἱ

1) Βλ. Ἄρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Β' σελ. 30—31.

2) Ἄρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Γ' σελ. 153.

3) M. Popoff - Alex. Ivanoff Bulgarskite Monastiri Sofia 1927.

4) Τὸ πρῶτον Βουργ. σχολεῖο στὴ Φιλ)πολη ἰδρύθηκε μόνο στὰ 1846—48 βλ. τόμ. Γ' Ἄρχ. Θρακ. Θησ. σελ. 41 παράρ. 9.

5) Κ. Μωραβένωφ, Ὑπόμνημα περὶ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ Φιλ)λεως 1930 Πλόβδηφ. καὶ Ἄρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Γ' σ. 153.

Θρακοέλληνες ἦταν ἐξελληνισμένοι ἢ Ἑλληνομανεῖς Βούργαροι, πού ἀπέβαλον τὸν ἔθνισμό τους στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι Θραῖκες ἦταν Σλάβοι Πρωτοβούργαροι, ἄρα ἀνεκαθεν αὐτόχθονες Σλαβοβούργαροι.

32. Ὁ *Moutafciw* ὅμως καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας¹⁾ κρίνοντας τὸ παραπάνω βιβλίον τοῦ Τζένωφ ρητὰ τοῦ ὑποδείχνει ὅτι μὲ «τέτοιες παραδοξολογίες καὶ ἀλογιστίες ἀντὶ νὰ δημιουργηθῇ ἐθνικὴ ὠφέλεια δημιουργεῖται μεγίστη ἐθνικὴ ζημία». Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες Βούργαροι ξαίρουσε ὅτι δυσφοροῦν κι' ἀγανακτοῦν μὲ τέτοια δημοσιεύματα ἀλόγιστα καὶ φανατικά.

33. Ὁ Τσέχος καθηγητῆς *Jirecek*, πού παραπάνω ἀναφέραμε, παραδέχεται καὶ ὁμολογεῖ τὸν Ἑλληνισμό τῆς ἐπαρχίας Καβακλή μὲ τὶς κωμολόγεις του καὶ τὶς 27—30 χιλ. Ἑλληνες, πού τὸν ἀντιλήφθηκε στὴν ἐπίσκεψή του ὁ ἴδιος πρὸ ἑβδομήντα χρόνια. Γιαὐτὸ καὶ μᾶς δίνει πολύτιμες εἰδήσεις στὸ ὀδοιπορικὸ του²⁾. «Κατὰ τὸ σχίσμα 1870 ἀναγνωρίσθηκε, λέγει, ἡ ἐπαρχία Καβακλή Ἑλληνικὴ καὶ ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Σελύμνου γιὰ νὰ ὑπαχθῇ στὴν ἐπαρχία Ἀδριανουπόλεως χωρὶς νὰ τὴν διεκδικήσῃ ἡ Ἑξαρχία». Αὐτὸ τὸ βεβαιώνει καὶ ὁ Ischirkow καθηγ. τοῦ Πανεπ. Σόφιας στὴν ἐφημ. *Bulgaria* ἔτ. 1910 Σόφια σ. 142.

Παραθέτουμε ἐδῶ μιὰ στατιστικὴ τῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας παρμένη ἀπὸ τὴν ἐφημ. Φιλιππούπολις 12 Αὐγ. 1904 ἀρ. 3310 Βιβλιοθ. Βουλῆς μὲ τὸν τίτλο : «Συνοπτικὴ περιγραφή τῶν τριῶν Ἑλληνικῶν γειτνιαζουσῶν μητροπόλεων τῆς Μαύρης Θαλάσσης Μεσημβρίας, Ἀγγιάλου καὶ Σωζουαγαθουπόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας Καβακλή, Μητροπόλ. Φιλιππουπόλεως».

Α'. Μητροπόλη Μεσημβρίας. *Μεσημβρία* κάτ. 2.000 χιλ. ἅπαντες Ἑλληνες πλὴν ὀλίγων Βουργάρων δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ὀλίγων ἀθιγγάνων. Διατηρεῖ πεντάτακτον δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων καὶ τετρατάκτον θηλέων μετὰ τριῶν διδασκάλων καὶ δύο διδασκαλισσῶν καὶ ἓν νηπιαγωγεῖον μετὰ μιᾶς νηπιαγωγοῦ καὶ μιᾶς βοηθοῦ.

Ἐν Μεσημβρίᾳ ὑπάρχουσι περὶ τὰς 45 ἐκκλησίαι, αἱ πλεῖσται ἐρειπωμέναι, λείψανα τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μητροπόλεως Μεσημβρίας ὑπάγονται καὶ τὰ ἐξῆς χωρία κατοικούμενα ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποκλειστικῶς.

Ράβδας, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Μεσημβρίας, χωρίον ἑλληνικώτατον μετὰ 50 σχεδὸν οἰκογενειῶν διατηρουσῶν μικτὸν δημοτικὸν σχολεῖον μεθ' ἑνὸς διδασκάλου.

Ἄγιος Βλάσιος, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Μεσημβρίας,

1) B. Byzand. Zeitschrift τόμ. 36 ἔτ. 1936 σελ. 431—436.

2) *Jirecek* · Argynow, Ὀδοιπορικὸ Βουργαρίας μεταφρασμένο Βουργαρικὰ σ. 689—703.

χωρίαν ἑλληνικώτατον μετὰ 80 περίπου οἰκογενειῶν διατηρουσῶν δημοτικὸν σχολεῖον μεθ' ἑνὸς Ἑλλήνου διδασκάλου.

Αἷμων, 4 ὥρας μακρὰν τῆς Μεσημβρίας ἐπὶ τοῦ Αἰμωνίου Ἀκρωτηρίου μετὰ 150 οἰκογενειῶν διατηρουσῶν τετράτακτον μικτὸν δημοτικὸν σχολεῖον μεθ' ἑνὸς διδασκάλου καὶ μιᾶς διδασκαλίσσης

Ἄσπρος, κώμη ἑλληνικωτάτη, ὀκτὼ ὥρας ἀπέχουσα τῆς Μεσημβρίας καὶ ἀριθμοῦσα 400 οἰκογενείας. Διατηρεῖ σχολεῖον μετὰ 4 διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν.

Μπάνια, τρεῖς περίπου ὥρας μακρὰν τῆς Μεσημβρίας μετὰ 150 οἰκογενειῶν καθαρῶς Ἑλληνικῶν. Διατηρεῖ σχολεῖον μετὰ 4 διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν.

Β'. Μητρόπολη Ἀγχιάλου. Ἀγχιάλος. Ἡ Ἀγχιάλος, τρεῖς ὥρας μακρὰν τῆς Μεσημβρίας, κεῖται ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου χερσονήσου. Ἀριθμεῖ περὶ τὰς 5.500 κατοίκων ἀπάντων Ἑλλήνων—πλὴν ἐλαχίστων Βουλγάρων δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ὀλίγων Μωαμεθανῶν—διατηρούντων ἀκμαιότατον τό τε ἔθνικόν καὶ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Ἄλλοτε ἡ Ἀγχιάλος ἦτο περιώνυμος διὰ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς σχολεῖα καὶ ἦτο περιζήλος οὐχὶ μόνον εἰς τὰς ἐν Βουλγαρίᾳ ἑλληνικὰς κοινότητας, ἀλλὰ καὶ εἰς πλείστας ἔξωτερικὰς.

Ἑλληνικὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας, **Νταουτλή, Τζέτμος, Ἀλυκαργιά, Σκεπαστός.** Σήμερον μόνον τὸ **Νταουτλή**, με 150 περίπου οἰκογενειῶν ἀπασῶν ἑλληνικῶν, διατηρουσῶν τετράτακτον δημοτικὸν σχολεῖον μεθ' ἑνὸς διδασκάλου. Τὰ δὲ ἄλλα μόλις ἀριθμοῦν ἀπὸ 20—25 οἰκίας ἄνευ σχολείων.

Πύργος. Οἱ ὁμογενεῖς διατηροῦσι πλήρη ἀστικὴν σχολὴν τῶν τε ἀγορέων καὶ θηλέων καὶ νηπιαγωγεῖον μετὰ 5 διδασκάλων καὶ 8 διδ)λίσσῶν.

Γ'. Μητρόπολη Σωξοουχαθουπόλεως. Ἡ Ἀριστερὰ τῶ ἐκ' πλεόντι τὸν Πύργον κόλπου, ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς Ἀγχιάλου καὶ εἰς ἔξ μιλίων ἀπόστασιν πρὸς νότον εὐρίσκεται ἡ τὸ πάλαι Ἀπολλωνία. Κατοικεῖται ὑπὸ 3.500 κατοίκων Ἑλλήνων. Διατηροῦνται δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν λαμπρὰ ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια, ἐν ἀρραναγωγεῖον με πέντε τάξεις καὶ τρεῖς διδασκάλους, τετράτακτον παρθαναγωγεῖον μετὰ μιᾶς διδασκαλίσσης καὶ βοηθοῦ καὶ νηπιαγωγεῖον μετὰ μιᾶς νηπιαγωγοῦ καὶ μιᾶς βοηθοῦ.

Δ'. Μητρόπολη Φιλιππουπόλεως. Τὸ ἑλληνικώτατον **Καβακλή**). Πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀδρ)πόλεως, 4 ὥρας σχεδὸν μακρὰν αὐτῆς' εἰς τὰς ἔσχατίας τῆς Ροδόπης, κεῖται ἐν ἀκμῇ καὶ θαλερότητι ἑλληνικῇ τὸ ἑλληνικώτατον μέγα Καβακλή—ἐπαγόμενον ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἱερᾶς

1) Ἱστορία Ἀπολλωνίας ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὰ Θρακικά, τόμος Γ'. Εἶναι μελέτη τοῦ μακ. Μαργ. Κωνσταντινίδου, συγγραφεῖς ὁμοίων ἱστορημάτων.

2) Ἡ ἐπαρχία ἀποσπάσθη ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τῆς Μητρόπολης Ἀδριανουπόλεως καὶ προσκολλήθη εἰς τὴν Μητρόπολη Φιλιππουπόλεως μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς ἀυτόνομης Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

Μητροπόλεως Φιλιπ)πόλεως καὶ ἀπέχον 14 ὥρας ἀπ' αὐτῆς. Ἡ πόλις αὕτη μεσόγειος οὖσα καὶ μακρὰν πάσης ἄλλης πόλεως, κοινωνικῶς καὶ ἐμπορικῶς προηγμένη καὶ ἀριθμοῦσα περὶ τὰς 9.000 κατοίκους μικρὸν διαφέρει τοῦ ἀπλοῦ χωρίου.

Πέριξ δὲ αὐτοῦ ἐν εἶδει ἡμικυκλίου εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν εἶναι ἰδρυμένα τ' ἀκόλουθα ἕνδεκα χωρία: *Καρυαί, Μέγα Μοναστήρι, Μικρὸν Μοναστήρι, Συναπλῆ, Ἄκ Βουνάρο, Δράμα, Τσεκούρ-κιοῦ, Δογάνογλου, Μέγα Βογιαλήκι, Μικρὸν Βογιαλήκι* καὶ *Μουραδανλῆ*.

Τὸ *Καβακλῆ* συντηρεῖ ὀκτάτακτον Ἀστικὴν Σχολήν, 8 διδασκάλους, 500 μαθητὰς καὶ ἐν νηπιοπαρθεναγωγείον μετ' 2 διδασκάλους καὶ 200 νήπια.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Καβακλῆ μεθ' ὄλων τῶν πέριξ ἑλληνικῶν χωρίων συμποσοῦνται εἰς 22.500 κατοίκους ἅπαντας Ἑλληνας. Ἔνεκα τοῦ συμπαγοῦς τούτου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ὁμοιοῦς, τὸ Καβακλῆ, μόνον ἐξ ὄλων τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ἐκλέγει Ἑλληνα Βουλευτήν.

2) *Καρυαί* ἔχον 800 οἰκίας καὶ 4.000 πληθυσμόν. Διατηροῦσι τετράτακτον δημοτικὸν σχολεῖον καὶ νηπιαγωγεῖον μετὰ δύο διδασκάλων καὶ μιᾶς διδασκαλίσεως καὶ 200 μαθητῶν.

3) *Μέγα Μοναστήρι*, κατοικεῖται ὑπὸ 1.600 κατοίκων. Διατηρεῖται δημοτικὴ ἑλληνικὴ σχολὴ μετὰ δύο διδασκάλους καὶ 120 μαθητὰς.

4) *Μικρὸν Μοναστήρι* μετ' 1.000 κατοίκους, ἔχει σχολεῖον τετράτακτον μεθ' ἑνὸς διδασκάλου καὶ 80 μαθητῶν.

5) *Δράμα*, ἔχει 40 οἰκίας καὶ 210 κατοίκους.

6) *Τσεκούρ-κιοῦ*, ἔχει 50 οἰκίας καὶ 330 κατοίκους καὶ δημοτικὸν σχολεῖον μετὰ ἓνα διδάσκαλον καὶ 20 μαθητὰς.

7) *Ἄκ-Βουνάρο*, κατοικεῖται ἀπὸ 140 οἰκογενείας καὶ 880 κατοίκους, ἔχει ἠνωμένον τετράτακτον δημοτικὸν σχολεῖον μετὰ 1 διδάσκαλον καὶ 65 μαθ.

8) *Συναπλῆ*, ἔχει 300 οἰκίας, 1.800 κατοίκους. Διατηρεῖ τετράτακτον δημοτικὸν σχολεῖον μεθ' ἑνὸς διδασκάλου καὶ βοηθοῦ.

9) *Δογάνογλου*, ἔχει 800 περίπου κατοίκους. Διατηρεῖ δημοτικὸν σχολεῖον μεθ' ἑνὸς διδασκάλου καὶ 50 μαθητῶν.

Μέγα Βογιαλήκιον, ἔχει 250 οἰκίας, 1.500 κατοίκους, μίαν τετράτακτον δημοτικὴν σχολὴν μετὰ δύο διδασκάλων καὶ 150 μαθητῶν.

11) *Μικρὸν Βογιαλήκιον*, ἔχει 120 οἰκίας, 800 κατοίκους, ἐν δημοτικὸν σχολεῖον μεθ' ἑνὸς διδασκάλου καὶ 60 μαθητῶν.

12) *Μουραδανλῆ*, ἔχει 90 οἰκίας, 700 κατοίκους, μίαν ἐκκλησίαν καὶ ἓνα δημοτικὸν σχολεῖον μεθ' ἑνὸς διδασκάλου καὶ 40 μαθητῶν 1).

1) Σημ. Εἰς τὸν ΙΖ' τ. τοῦ Ἀρχ. Θρ. Θεσ. θὰ δημοσιευθοῦν ἐξαίρετα στοιχεῖα ἀπὸ ἔγγραφα ἐγκυρώτατα κατακείμενα εἰς φάκελλον «Θρακικά» εἰς τὴν Βιβλιοθ. Βουλῆς. Κατάλογος ἀριθμημένων χειρογράφων μετὰ περιλήψιν περιεχομένου δημοσιεύεται στὸν παρόντα ΙΣΤ' τόμον.

34) Ὁ αὐτὸς *Jirecek* στὰ 1880 ὅποτε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της ἡ (Φιλ)πολὴ ἄρχισε νὰ κατακλύζεται ἀπὸ Βουργάρους ἀπὸ κάθε γῆ βουργαρικῆ, μένοντας ἐκεῖ, γράφει στὸ ὄδοιπορικό του¹⁾: «Παρετήρησα ὅτι ὅλες οἱ ἀστικὲς Βουργαρικὲς οἰκογένειες μιλοῦσαν καὶ Ἑλληνικά. Στους δρόμους ἄρχισε πλὴν νὰκούγεται καὶ ἡ Βουργαρικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ μῶλον τοῦτο μιλιέται πολὺ ἢ Ἑλληνικὴ καὶ ἢ Τουρκικὴ».

35. Ὁ *Γροῦεφ Ἰωακείμ* διευθυντὴς τοῦ πρώτου κεντρικοῦ Βουργαρικοῦ σχολείου (1856—68) Φιλ.πόλεως, στυλοβάτης τοῦ Βουργαρισμοῦ γράφει, στὸ βιβλίον του «Αἱ ἀναμνήσεις μου»: «Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς οἰκογένειες Τσαλίκωφ, Γροῦεφ, γιατροῦ Τσουμάκωφ, ἀδελφῶν Γκέσωφ, Ἰ. Κεσιάκωφ, Στ. Γεωργήεφ, Π. Κούρτοβιτς καὶ μερικὲς ἄλλες, ποὺ φρόντιζαν καὶ ἐξεδήλωναν ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ Βουργαρικὸν σχολεῖον, δύσκολο ἦταν νὰ εὑρεθοῦν μερικοὶ ἄλλοι ποὺ παρουσιάζονταν ὡς Βούργαροι. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Σχολεῖον, στους δρόμους τῆς πόλεως καὶ στὶς οἰκογένειες ὅλοι μιλοῦσαν Ἑλληνικά».

36. Ἡ *Ράδα Κύροκοβιτς* δασκάλα, ποὺ ἐκπαιδεύτηκε στὴ Ρωσία καὶ ὁ φανατισμὸς της κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἦταν παθολογικὸς καὶ διηύθυνε τὸ πρῶτον Παρθενοναγωγεῖον τῶν Βουργάρων στὰ 1866. Λέγει στὸ βιβλίον της «Ἀναμνήσεις» τὰ ἐξῆς: «Ἡ Φιλ.πολὴ ἦταν ἀκόμα ὅλως διόλου ἐξελληνισμένη. Ἡ Βουργαρικὴ γλῶσσα φιλιοῦνταν μονάχα στὰ δυὸ προάστεια καὶ ἀπὸ τὶς ὑπερήτοιες. Σπάνια ἀπαντοῦσες οἰκογένεια νᾶχει οἰκογενειακὴ γλῶσσα καὶ μητρικὴ τὴ Βουργαρικὴ. Στὴν πόλιν μέσα μιλοῦνταν ἢ Βουργαρικὴ μόνον ἀπὸ ἄνδρες, οἱ δὲ γυναῖκες τους σχεδὸν ὅλες μιλοῦσαν τὴν Ἑλληνικὴ, χωρὶς νὰ ἐξαιροῦνται οὔτε οἱ ἐπισημότεροι φιλοπάτριδες Βούργαροι». Καὶ ἀπὸ τὴν Κοπρίφτιτσα ἀκόμα, αὐτὴ ἢ δασκάλα ὡς διευθύντρια τοῦ Παρθενοναγωγείου, ἐξώρισε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸ σχολεῖον της²⁾.

37. Ὁ *Τόλεφ* δικαστὴς 1890 στὴ Φιλ.πολὴ κάθησε μὲ ἄλλους συναδέλφους του στὴ μεγάλη τριώροφον οἰκίαν τοῦ Τζορμπατζῆ Θεοδωράκι ἀπέναντι στὴν Παναγίαν στὸ λόφον τῆς Ἐυμολιιάδος. Παρετήρησε ὅτι οἱ δυὸ του οἰκοδέσποινες ἡλικίας 40—42 ἐτῶν, ἀδελφές, μιλοῦσαν πάντοτε Ἑλληνικά καὶ στους ἐνοικιαστῆς σὲ ἄπταιστο βουργαρικὴ. Ρωτώντας ἀπὸ περιέργεια τὴν αἰτία, πῆρε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν ἐπὶ λέξει: «Ἡμεῖς εἴμεθα ἀπὸ τὴν Κοπρίφτιτσα. Ὁ πατέρας μας Θεοδωράκης τζορμπατζῆς, μέγας Βούργαρος ποὺ φοροῦσε τότε ποτούρια (ἀπὸ ἀμπᾶ) μᾶς ἔφερε στὴ Φιλ.πολὴ στὰ 1860. Ἡ-μαστε κορίτσια τότε 13—15 χρονῶν, μιλοῦσαμε δὲ βουργαρικά μὴ ξαίρον-

1) *Jirecek*-Αργυροῦ. ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 153. Πρβλ. καὶ Μ. Ἀποστολίδου. Οἱ Καρνώται ἦσαν Ἑλληνες; Θρακικά. τόμος 17. σελ. 156 καὶ ἐξῆς.

2) Γνωστὸ πῶς Ἑλληνικά σχολεῖα ἰδιαίτερα ὑπῆρχαν ὡς τὰ τελευταῖα στὴ *Σήλυμνο*. *Τύρνοβο*, *Κάρλοβο*, *Σίστοβο*, *Ἀβραδάλα* κ.λ.π. ἀνάμικτα δὲ Ἑλληνοβουργαρικά στὸν *Τύρναβο*, *Σιστοβίον*. *Σαμάκοβο*, *Κάρλοβο*, *Σούμλα*, *Ρουχτσούμι*, *Καλοφέρι*, *Κότελ* κ.λ.π.

τας λέξη ἑλληνική. Οἱ φίλοι τοῦ πατέρα μας τζορμαπατζήδες Κισάκογλου, Γκιουμουτζγκερδάνηδες, Γέσογλου καὶ ἄλλοι, ὅλοι Βούργαροι, μιλοῦσαν ἑλληνικά ἀναμεταξύ τους στίς συνελεύσεις των τίς ἐμπορικές καὶ τίς ἐσναφικές, στίς οἰκογενειακές ἐσπερίδες καὶ παντοῦ. Τότε τὰ πάντα ἦταν ἑλληνικά. Ὁ δεσπότης Ἑλλην, ὁ πρόξενος Ἑλλην, στὸ δικαστήριον (κονάκι) παρουσιάζονταν ὡς Ἑλληνες οἱ τζορμαπατζήδες τοῦ λαοῦ. Ἐθεωρεῖτο ντροπὴ νὰ μιλή κανεὶς τῆ βουργαρική καὶ νὰ ντύνεται μὲ βουργαρικὸ τρόπο μὲ πρόστιχα ποτουρία. Ἐμεῖς ντρεπόμαστε νὰ μιλοῦμε βουργαρικά καὶ δὲν τολμούσαμε νὰ βγοῦμε στὴν κοινωνία, γιατί δὲν ξέρουμε ἑλληνικά, οὐδὲ σκέψη μπορούσε νὰ γίνῃ περὶ γάμου μας μὲ καλοὺς νέους ἐφ' ὅσον εἶχαμε τὰ βουργαρικά μας τῆς Κοπριφτιτσας ἢ ἄθιμα. Τότε ὁ πατέρας μας μᾶς πῆρε δασκάλα Ἑλληνίδα καὶ ἄρχισε ὁ ἐξελληνισμὸς μας. Καὶ καταλήγει: Ἔτσι συνειθίσαμε νὰ μιλοῦμε διαρκῶς μεταξύ μας Ἑλληνικά καὶ ἔως τώρα μιλοῦμε. Ἐκτοτε εἴμαστε Ἑλληνίδες». (Γόλεφ Κ. Ἐφημ. Δήμου τῆς Πλόβδηφ ἀριθ. 145—148 ἔτος 1933). Τὰ πράγματα συνέβαιναν ἀντίστροφα. Ἦταν Ἑλληνίδες καὶ παρέμειναν Ἑλληνίδες, γιατί δὲν κατορθώθηκε νὰ ἐκβουργαριστοῦν μὲλα τὰ γνωστά βουργαρικά μέσα.

38. Ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ μεταναστεύσεως Σόφριας ἀπέροψε τὰ ψευδολογήματα μαρτύρων Βουργάρων καὶ τίς μαρτυρίες τους. Ὁ Μυστ. Ἀποστολίδης γράφει τὰ ἐξῆς στὴν ἀνέκδοτη ἱστορία τῆς Φιλ(π)όλεως 1). «Οἱ Βούργαροι ἐντιμοὶ Φιλιππουπολίται κ. Κωνστ. Χατζῆ Κάλτσεφ μητρόθεν Ἑλληντραπεζίτης καὶ πρώην βουλευτής, ὁ κ. Ὀμπρέικωφ, πρόεδρος τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ ἐπιμελητηρίου, καὶ ὁ Β. Ἰβάνωφ ἔμπορος, ἀμφοτέροι ἐκ Κοπριφτιτσας, παιδιόθεν δὲ ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ πόλει, οὗς παρουσίασαν οἱ δικηγόροι τοῦ δήμου τῆς Πλόβδηφ ὡς μάρτυρας ἕνεκα τῶν πρεσβείων των ὑπὲρ τῶν Βουργ. δικαίων ἐνώπιον τῆς ἐν Σόφρια ἐδρευούσης μικτῆς ὑποεπιτροπῆς πρὸς ἐκδίκασιν τῶν διαφορῶν μεταξύ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν κτηματικὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος περιουσίαν. ἐτόλμησαν ἐρωτώμενοι ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου νὰ εἴπουν πράγματα, μὴ τιμῶντα τὴν εὐλαβίαν αὐτῶν καὶ ἰταμῶς προσπατοῦντα πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οὕτω ὁ μὲν πολιτευόμενος κ. Χατζῆ Κάλτσεφ, ὅστις ἐν τέλει τῶν μαρτυρικῶν του καταθέσεων ἀπηρτίθει πάντας τοὺς τίτλους του καὶ τὰ ἀξιώματα, ἄπερ εἶχεν ἐν τῷ βίῳ του μετὰ τῶν παρασῆμων, οὐ μόνον ἠγνόησε τὴν ὑπαρξίν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, ἀλλ' ἠρνήθη καὶ αὐτὸ τὸ γενόμενον ἀνθελληνικὸν συλλαλητήριον, ὁ δὲ κ. Ἰβάνωφ, ὅστις εἶπεν ὅτι οὐδαμῶς ἐνεθυμεῖτο τὰς γενομένας καταστροφὰς τοῦ 1906, ὁ δὲ κ. Ὀμπρέικωφ δὲν ἐνεθυμεῖτο, εἶπε, τὰ συμβάντα τῆς 16 Ἰουλίου 1906, οὐδὲ τὸν ὄλεθρον τοῦ πλείστου τοῦ ἐμπορικοῦ τῆς πόλεως κόσμου εἰς ὃν καὶ αὐτὸς ἀνήκε».

1) Μ. Ἀποστολίδου. Ἀνέκδοτη Ἱστορία Φιλ(π)όλεως Κεφάλ. : Ἡ κατάλυση τῆς ἐν Φιλ(π)όλει Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τ. ΙΓ'.

Ἡ ἐπιτροπή, ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ τὰ ἐπίσημα πρακτικά, ἀπέρριψε τὰ ἀναίσχυντα ψευδολογήματά-τους καὶ τὶς μαρτυρίες τους ¹⁾.

39. Τὰ *ἀρχεῖα τῶν ἀμπατζήδων* Φιλιππουπόλεως μποροῦν νὰ χρησιμοποιήσουν καὶ ὡς πηγὴ γενεαλογικὴ πολλῶν ἑλληνικῶν τῆς πόλεως οἰκογενειῶν, γιὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνες, γιὰτὶ λείπουν ἄλλες ἐπίσημες πηγές, δηλ. ἀπὸ τὸ 1685 καὶ ἐξῆς ὡς τὰ 1878 καὶ 1906. Οἱ οἰκογένειες αὐτές, πού καὶ τὰ σπίτια τους σώζονται ὡς τώρα καὶ πού πολλά διωρθώθηκαν καὶ ξαναπουλήθηκαν ἢ οἰχτήκαν, μὲ ἀλφαβητικὴ τάξη βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο Θρακικοῦ Ἐθναυροῦ, τόμ., Γ', σελ. 186—192.

Τὰ κύρια ὀνόματα τῶν *μαϊστόρων*, στὴ μετάφραση τῶν ἀρχείων ἀπὸ τὸν Ἀλέξ. Πέεφ, πού δημοσιεύθηκε στὴν ἐπετηρίδα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Μουσείου Φιλιππουπόλεως, κατὰ τὴ βουργαρικὴ μέθοδο, μεταγράφηκαν σκόπιμα φωνητικὰ καὶ μορφολογικά. Ἔτσι ὁ Βούργαρος ἀναγνώστης, πού δὲν ξέρει τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, σχηματίζει τὴν ἰδέα πὼς οἱ περισσότεροὶ τῶν ἀμπατζήδων ἦταν Βούργαροι ²⁾.

40. *Τάφοι*. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ *τάφοι* τῆς Φιλ(π)όλεως, πού τοὺς περιέγραψε ὁ μακαρίτης Μ. Ἀποστολίδης, λαλοῦν—μόνο πού δὲν ἀφήνουν κραυγὴν—τὴν ἑλληνικότητα τῆς πόλεως. Ἡ περιγραφή περιλαμβάνει 178 τάφους, ὅλους ἑλληνικοὺς, ἑλληνικῶν πατριαρχικῶν καὶ ἱστορικῶν οἰκογενειῶν, πού οἱ ἀπόγονοι των ζοῦν ἀπάτριδες στὰ ξένα καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ μελέτη εἶναι δημοσιευμένη στὸν Θ' τόμο τοῦ Ἀρχείου Θρ. Ἐθσ. μὲ τίτλο «Καὶ οἱ τάφοι λαλοῦσιν» καὶ ἀποτελεῖ ἀξιωματικὸν τεκμήριον τῆς ἑλληνικότητος τῆς Φιλ(π)όλεως. Σήμερον οἱ τάφοι ἀλλοιώθηκαν κατὰ τὴ βουργαρικὴ μέθοδο.

41. Οἱ παλαιοὶ *κώδικες Φιλιππουπόλεως* (περισώζονται τώρα δύο) κατὰ τὸν Γ. Τσουκαλά, πού τοὺς διάβασε στὰ 1832—1850, ἔφεραν ἐποχὴν τριῶν αἰῶνων, ἦται ἔφταναν ἀναδρομικὰ ὡς τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος ³⁾. Οἱ κώδικες αὐτοὶ πασιφανέστατα καταδείχνουν τὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτηση καὶ τὴν βουργαρικὴ ἀνυπαρξία σ' ὅλο τοῦτο τὸ χρονικὸ διάστημα τῶν 3 αἰῶνων.

42. Ὁ *Ὀυρκουαρι*, πρόξενος Ἀγγλος στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση ἔγραψε ἔργο γιὰ τὴν Τουρκία. (Urquhart, consul britannique à Constantinople. La Turquie et ses ressources 1836. Trad.

1) Ὁ Χατζὴ Κάλτσος ἦταν γιὸς τραπεζίτη πού πῆρε τρεῖς γυναῖκες Ἑλληνίδες καὶ εἶχε οἰκαγενειακὴ γλῶσσα τὴν Ἑλληνικὴν. Ὁ Κωνσταν. Χατζὴ—Κάλτσος γιὸς του σπούδασε στὴ Ροβέρτειο, πολὺγλωσσος καὶ πολυμαθής. Πρὸβλ. γιὰ τὶς ἀνω μαρτυρικὰς καταθέσεις Β. Παπαδοπούλου «Τὰ δίκαια τοῦ ἐν Βορείῳ Θράκῃ Ἑλληνισμοῦ». Ἀρχ. Θρακ. Ἐθσ., τόμ. Θ', σελ. 122—123. Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἀπὸ τοὺς προταθέντας ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων μάρτυρες οὐδεὶς εἶναι Φιλ(π)ολίτης.

2) Βλ. Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Ἐθναυροῦ, τόμ. Γ', σελ. 192 κ. ἑξ.

3) Γ. Τσουκαλά. Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή ἐπαρχίας Φιλ(π)όλεως σελ. 39 παράγρ. 58. Ἴδὲ καὶ Δελτίον Ἐθνικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, τόμ. Α', σελ. 288. Βλ. καὶ Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Ἐθναυροῦ, τόμ. Δ', σελ. 22 κ. ἑξ.

française par X. Raymond. Παραθέτουμε γαλλιστὶ τὸ σχετικὸ κείμενο, πὸν ἐνδιαφέρει τοὺς Βουρζάους :

«La seule crainte de présenter la position des rayas sous un jour trop favorable m'a peut-être fait placer tout le corps au niveau de ceux du Sud, qui ont été exposés, depuis 12 ans, à une devastation incessante. Les populations esclavones, au nord, ont à peine souffert de la guerre, aussi leur état actuel est il bien plus que celui de leurs coreligionnaires grecs. Je suis heureux de pouvoir confirmer mon témoignage par celui de M. Slade.

«Jusqu'ici ils (les Bulgares) ont vécu tranquilles, et jamais jus qu'en 1829, ils n'ont compté parmi les éléments de dissolution qui divisent l'empire ottoman ; De là vient leur prospérité manifeste dans leurs villes florissantes, leurs fertiles campagnes, témoin Ternovo etc. tous bien peuplés, riches, couverts de manufactures etc ; je n'ai jamais appris qu'un Bulgare eût été condamné à mort ; c'est un fait dont il n'y a pas d'exemple ; Il n'y a point dans le monde entier des paysans aussi heureux ; le plus pauvre des Bulgares a toutes choses en abondance ; la viande, la volaille, les œufs, le riz, le fromage, le vin, le pain, de bons habits, une chaumière bien close, un cheval. Je defie dans quelque pays que ce soit qu'un voyageur le traverse d'un bout à l'autre et y trouve un aussi bon souper, un feu aussi frillant dans chaque maison que dans la Turquie d'Europe» (Records of travels in Turkey, vol. 2. p. 97) t. 2, partie 2, p. 186 (note).

Ὁ ἴδιος βεβαιώνει (La Turquie et ses ressources 1836 chap II), ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Τουρκία στὰ 1800 ἔφτανε τὰ 2,5 ἑκατομμύρια καὶ προσθέτει τὰ ἑξῆς παρακάτω γι' αὐτούς.

«J'ai vu les Grecs comme patriotes et comme soldats, comme bandit et comme pirates ; je les eu vue manger le pain du travail, de la chicane et de la violence, j'ai visité chaque partie de la Grèce ancienne et moderne, depuis les frontières de la Pannonie, de la Dacie et de l'Illyrie, jusqu'aux rivages méridionaux de la Crète.

«Depuis la révolution la race grécque a cruellement souffert : mais il n'en est pas de même des autres populationns ; je n'ai jamais entendu parler de l'exécution d'un Juif. Un voyageur récent fait la remarque qu'il n'avait, jamais entendu dire qu'un Bulgare eût été mis à mort ; je ne sais pas non plus d'exemple de ce fait» (T. 1. p. 1. page 74).

43. Ὁ *Albert Dumont* (1866), πὸν περιῆλθε ὅλη τὴ Θράκη Βόρειο καὶ Νότιο γράφει : «Ἡ Ρουμेलία εἶναι ἡ Θράκη τῶν ἀρχαίων, ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων τὴν καταγωγὴν Ἑλληνική». «Ἡ Ἀδριανούπολη ἔχει μιὰ

ἐξευγενισμένη κοινωνία, ὅπου οἱ Ἕλληνες κατέχουν τὴν κυριώτερη θέση καὶ ἀκολουθοῦν τὰ ἔθιμα τῆς Εὐρώπης». «Ἡ ἐπαρχία Φιλ)πόλεως ἀριθμεῖ 600 χιλ. ψυχές. Ἄπ' αὐτὲς 172 χιλ. ὀρθόδοξοι». Οἱ Βούργαροι δημιουργήσαν σχολεῖα ἀποτινάζοντας τὸ ζυγὸ τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ πρῶτο Βουργαρικὸ σχολεῖο τῆς Φιλ)πόλεως ἀνοίξε στὰ 1848—50 μετὰ 15 μαθητές, μετὰ διευθυντὴ τὸν Νάϊδεν Γέρωφ, ὄργανο Πανσλαβιστικῶν. Ἡ κοινότης Στενιμάχου εἶναι ἡ σπουδαιότερα. Ἡ πόλις ἀριθμεῖ 15 χιλ. κατ. Οὔτε Τοῦρκοι, οὔτε Βούργαροι ὑπάρχουν ἀνάμεσά τους¹⁾. Ἡ Ροδόπη, ὁ Αἴμος ὑπῆρξαν ἡ πατρίδα τοῦ Ὁρφέα, ἐν ἀπὸ τὰ λίκνα τῶν Ἑλλήνων. Ἐρησκειῶν, μιὰ ἀπὸ τὶς κτηγές τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, πού τὸν ἐξῆσεν ὁ κόσμος μας».

44. Ὁ Γάλλος *Lerou Beaulieu* (la Grèce, l'Hellenisme et la Question d'Orient²⁾) δίνει τὸν ἐξῆς χαρακτηρισμόν: «Κεῖνο πού διακρίνει τὸν Ἕλληνα, ἡ ἀρχὴ τοῦ εὐμεταβλήτου τοῦ χαρακτῆρα του, πού τὸν κατηγοροῦν, εἶναι ἡ τάση πού ἔχει στοὺς νεωτερισμούς, ἡ ἀγάπη στὴν πρόοδο, ἡ περιέργεια, ἡ πρωτοβουλία. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευση εἶναι πλιότερο διαδεδομένη στοὺς Ἕλληνες παρὰ σὲ πολλὰ Ἔθνη τῆς Δύσεως π. χ. στὴν Ἀγγλία καὶ στὸ Βέλγιο».

45. Ὁ *Diefenbach* λέγει καὶ τὰ ἐξῆς στὴ *Die Volkerkunde der Europaischen Turkei* 1877: «Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι θανασιῶς εὐφυής, δραστήριος, φιλόδοξος. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς πολὺ σπουδαῖος. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀπόψεως εἶναι ἀπόλυτος».

46. Ὁ ἱστορικὸς *Hertzberg* (*Diefenbach* I. σ. 149) ὁμολογῶντας τὴν ἐκπολιτιστικὴ δύναμη τοῦ Ἑλληνισμοῦ λέγει: «Αἱ αὐξοῦσαι φρωταὶ ὄψεις τῶν Ἑλλήνων προοιωνίζονται σπουδαίαν ἀποστολὴν διὰ τὸ μέλλον, ἐὰν μὴ πάντοτε ἡ Δύσις παρίσταται κώλυμα εἰς αὐτούς».

47. Καὶ ὁ *Louis Sergeant* ἀποδείχνει ὅτι ἡ νωθρότητα καὶ ἡ πολιτικὴ ἠλιθιότητα τῶν Τοῦρκων ἀφῆκε ἐλεύθερον «τὴν πρὸς τὴν παιδείαν, τὴν μάθησιν καὶ τὴν διδασκαλίαν ὁρμὴν τῶν Ἑλλήνων».

48. Ὁ Γάλλος γεωλόγος *Ami Boué* ὡς ἐξῆς καθορίζει τὴν ἔκτασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Θράκη³⁾ «Οἱ Ἕλληνες κατοικοῦν πρῶτα ὅλη τὴ νότιο πεδιάδα τῆς Θράκης καὶ κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου. Τοὺς βρίσκει κανεὶς στὸ Ἱερό ὄρος, στίς ὄχθες τοῦ Ἐβρου κάτω ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη πολιτεία, καθὼς καὶ στὴ Φιλ)πολιν καὶ τὴν Ἐσκι Ζαγορά. Ἀνάμιχτοι μετὰ τοὺς Βουργάρους καὶ Ἀσιαῖτες ἀποτελοῦν τὸν πληθυσμὸν στὰ Ν. τῆς Ροδόπης ὅλη τὴ Χαλκιδική, στίς Σέρρες καὶ στὴ

1) Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ *Revue des Deux Mondes* τῆς 15 Ἰουλ. 15 Ἀύγ. 1 Ὀκτωβρ. 1870. Βλ. Ἀρχ. Ἑρακ. Ἑησ. τόμ. Γ' σελ. 289—302.

2) *Revue de Deux Mondes* 1877 XX σελ. 534.

3) *Ami Boué, La Turquie d'Europe*, Paris 1848 τόμ. II σελ. 20.

Θεσσαλονίκη. Ἡ στατιστικὴ τοὺς ἀνεβάζει σὲ 200 χιλ. στὴν Πόλη, 300 χιλ. στὴ Μακεδονία, 400 χιλ. στὶς ἄλλες ἐπαρχίες καὶ περισσότεροι ὑπάρχουν στὴ Θράκη». Καὶ ὁ Ami Boué λέγοντας αὐτὰ δὲν εἶχε διαθέσεις δυσμενεῖς γιὰ τοὺς Βουργάρους.

Ὁ ἴδιος στὸ ἔργο του Burgaria ¹⁾ ἐξιστορώντας τὰ ἐθνολογικὰ ζητήματα τῆς Βουργαρίας καὶ τῆς Ἐνατ. Ρωμυλίας στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, ἀναγνωρίζει ὅτι στὸ βαθύπεδο τοῦ Ἐβρου ἐξέλιπεν ἐντελῶς ὁ ἐγχώριος Βουργαρικὸς πληθυσμὸς. Αὐτὸ τὸ δείχνει καὶ ἡ ἔλλειψη ἀπὸ βουργαρικὰ τοπωνύμια, γιὰτὶ δὲν ἦταν βουργαρικὸς λαὸς ποὺ νὰ τὰ κρατήσῃ καὶ νὰ τὰ διασώσῃ. Αὐτὰ τὰ παραδέχτηκε καὶ ὁ Σέρβος καθηγητὴς Jowan Cvijic ²⁾ (Peterm. Mitt 1913 σ. 246), καὶ τέλος ὁ Vasmer σλαβολόγος, ποὺ ἔγραψε γιὰ τὰ σλαβικὰ τοπωνύμια στὴν Ἑλλάδα. (Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941).

49. Ὁ Boué ³⁾ γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ροδόπης στὴν Itineraire σελ. 151 παρατηρεῖ. «Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ροδόπης εἶναι πάρα πολὺ ἀραιὸς καὶ πολυποίκιλος. Ἐὰν περιλαμβάνῃ πρὸς τὰ βόρεια Βουργάρους, φαίνεται οὐσιωδῶς Ἑλληνικὸς εἰς τὰ νότια, ἐνῶ στὰ μέσα ὑπάρχουν, καθὼς λέγει, ἀποικίαις μουσουλμανικῆς».

50. Ὁ Bianconi (στὴν Ethnographie et Statistique de la Turquie d'Europe et de la Grèce, Paris 1877 σελ. 17 κ.λ.) ἐξετάζει τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ ἄγγλου Stamford, ποὺ ἀνεβάζει ὅλο τὸν πληθυσμὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας σὲ 2.940.000 χιλ. Ὁ ἴδιος ὑπολογίζει τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Θρακῆς σὲ 500 χιλ. καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Βοσπόρου μαζὺ σὲνα ἑκατομμύριο. Γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἐνατ. Ρωμυλίας λέγει ὅτι εἶναι ἀνακατεμένος καὶ ὅτι ἄλλοῦ ὑπερέχουν οἱ Βούργαροι (Batak, Berouthiza καὶ Eski-Zagra), ἄλλοῦ δὲ οἱ Ἕλληνες σὲ ἀριθμὸ καὶ σπουδαιότητα. Ἔτσι συμπεραίνει τὰ ἐθνολογικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰσχωροῦν βαθειὰ στὴν Ἐνατ. Ρωμυλία. Τὰ ἴδια βεβαιώνει καὶ ὁ χάρτης του ποὺ δημοσιεύει.

51. Ὁ L. Diefenbach στὴ στατιστικὴ του ποὺ κατάρτισε ἀνεβάζει σὲ 2.058.000 τοὺς Θράκες, τοὺς Ἕλληνες σὲ 843.000, τοὺς Μωαμεθανοὺς σὲ 658.000 καὶ τοὺς Βουργάρους σὲ 314.000. «Ἡ Ἐνατ. Ρωμυλία, λέγει, στὸν 19ον αἰῶνα εἶχε πλιότερους Ἕλληνες καὶ οἱ περιηγητὲς αὐτὸ μαρτυροῦν, περιγράφοντας τὴν ὄψη τῆς χώρας Ἑλληνικῆ». Ἡ ὁμολογία αὐτὴ βεβαιώνει τὸ συμπέρασμα τῶν ἐρευνῶν μας ὅτι δὲν ἐξελληνίσθησαν στὴ Θράκη οἱ Βούργαροι, ἀλλ' ἐκβουργαρίσθησαν λίγο λίγο οἱ Ἕλληνες μαθαίνοντας καὶ τὴν εὐκόλη βουργαρικὴ γλῶσσα. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὁ χαμὸς τόσο Ἑλληνισμοῦ.

Συμπέρασμα. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βορείου Θράκῆς τώρα ὡς 200 χιλ.

1) Peterm. Mitt. 1911 σελ. 119.

2) Κυριακίδου ἡ Δυτικὴ Θράκη σ. 40. Βλ. La Peninsule Balcanique 1913 Paris Jowan Cvijic.

διωχμένος από τα 1906 από τις προαιώνιες πατρίδες του βρήκε περίθαλψη στην ελεύθερη Ελλάδα, όπου ζει, δουλεύει τη φτωχή γη, εμπορεύεται και αποτελεί την πιό ζωντανή μαρτυρία του Βορειοθρακικού Έλληνισμού. Έχει ξεχωριστές πολιτείες και συνοικισμούς και οργανωμένος, πάντα προσδοκά την ώρα να επιστρέψει στα προγονικά του έδαφη, στην αγαπημένη του πατρίδα και θάλασσα, τη Μαύρη Θάλασσα, που ξαίρει την ψαρική της ¹⁾ ως κληρονομικό επάγγελμα παραδομένο σαυτόν από τα αρχαιότατα χρόνια. Εργάζεται και ζει χωρίς ναποροροφηθῆ ἔδω στην Ελλάδα και να χάση τα χαρακτηριστικά του, με την ἔλπιδα ότι θάρθῃ ἡ μέρα τῆς ἐπιστροφῆς, για ναποδειχθῆ ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς βυθίζεται, μὰ δὲν καταποντίζεται.

Ἀπὸ τὰ παρατεθέντα ἐπίσημα κείμενα και τῆς ἐπίσημης γνώμης φαίνεται πασίδηλο ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βορείου Θράκης ἀπὸ 2½ χιλιετηρίδες και δῶ ἔπῃρχε, ἔζησε, ἐμεγαλούργησε και ἤκμασε στή χώρα αὐτῆ ἀδιάκοπα και ἀδιάλειπτα σκιάζοντας κάτω ἀπὸ τὰ φτερά του ἀδελφικά και προστατεύοντας τῆ Βουργαρική φυλή, γιατί τὸ Πατριαρχεῖο ἤσκησε πάντοτε πολιτική Οἰκουμενικότητας και ὄχι ἔξελληνισμοῦ ²⁾. Αὐτὸ ἀποδείχνει ἡ ἔρευνα και ἡ σπουδῆ τοῦ Τουρκοκρατούμενου Ἑλληνισμοῦ, ὡς τὴν ἡμέρα που βίβη χάνοντας κάθε του ἔρεισμα, μητροπόλεις, ἔκκλησίες, σχολεῖα, εὐαγγῆ ἰδρύματα, διώχτηκε και ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸ πατρικό του ἔδαφος.

1) Ἐρχ. Θρ. Θεσ. τ. Β'. Ἡ ψαρική στή Θράκη, Ἐναγν. Παρασκευοπούλου.

2) Ἐρχ. Θρακ. Θεσ. τόμ. Γ' Μ. Ἀποστολίδου σελ. 36—40.

ΘΡΑΚΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

*Θρειχάλκινον ἀνάθημα Βενδίδος ἐξ Ἀμορίου.—Ἀρχαῖκός τάφος ἐν Διδυμοτείχῳ
—Περὶ τοῦ ἱστορημένου Ἰ. Ναοῦ Ἀγίου Βασιλείου Μεταξάδων.—Κύριλλος
ὁ Ὡ΄ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*

Α' Ὁρειχάλκινον ἀνάθημα Βενδίδος ἐξ Ἀμορίου

Ἡ σπάνις ἀξιολόγων ἀρχαιολογικῶν εὗρημάτων ἐν τῇ περιοχῇ τῆς καθ' ἡμᾶς Βορειοδυτικῆς Θράκης, μακρὰν τοῦ νὰ σημαίνει ἔλλειψιν συγκεκροτημένης θρησκευτικῆς, πολιτειακῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν διαφόρων Θρακικῶν φύλων τῆς ἀρχαιότητος, ἀποτελεῖ ἐν τούτῳ σοβαρὸν ἐμπόδιον εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῶν γνώσεών μας, τῶν ἀφορουσῶν εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν τοῦ πλήρους ἱστορικοῦ βίου τῶν φύλων τούτων.

Τὸ τοιοῦτον ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς πολλοὺς καὶ ποικίλους παράγοντας, ὧν σπουδαιότεροι δέον νὰ θεωρηθῶσιν: 1) ἡ ἀδιαφορία ὑπευθύνων τε καὶ ἀνευθύνων περὶ τὴν ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως ἀξιολόγησιν τοῦ τιμήματος τούτου τῆς Θράκης· 2) ἡ παρά τῶν ἀδῶν κατὰ καιροὺς διεξαχθεῖσα ἀσυνείδητος καὶ ἀγρία ἀρχαιοκαπηλεία καὶ 3) ἡ καταστροφὴ τῶν ἀρχαιολογικῶν τῆς περιοχῆς θησαυρῶν ὑπὸ παντοίων ἐχθρῶν, οἵτινες κατὰ τὸ μακροαῖωνον διάστημα τῶν ποικίλων περιπετειῶν τοῦ ἔθνους ἐδήλωσαν, ἐξηφάνισαν καὶ παρεποίησαν ἐσκεμμένως πάντα τὰ εὗρεθέντα τεκμήρια τῆς ἱστορικῆς τῶν Θρακῶν ζωῆς.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀκριβῶς πᾶν ἀρχαιολογικὸν εὗρημα ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης, ὅσον καὶ μικρᾶς ᾖ φαίνεται ἀξίας, κέκτηται τῇ ἀληθείᾳ μεγίστην ἐθνικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν σπουδαιότητα, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ὑφ' ἡμῶν ἀνακαλυφθὲν εἰς τὴν οἰκίαν χωρικοῦ τινος τοῦ Ἀμορίου τῆς περιοχῆς Διδυμοτείχου μικρὸν ὀρειχάλκινον ἀγαλμάτιον, ὃπερ ἐξαρχατηρίσαμεν ὡς ἀνάθημα τῇ Βενδίδι Ἀρτέμίδι, ὡς κατωτέρω θ' ἀποδείξωμεν.

* *

Ἡ Βενδὶς ἦτο κατ' ἐξοχὴν Θρακικὴ θεότης, μετενεχθεῖσα ἐκ Θράκης καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὴν παράδοσιν, αὕτη ἐθεωρεῖτο θυγάτηρ τοῦ Σαβαζίου, ἢ τοῦ Ἀδμήτου, ἢ τοῦ Ἀδοίμαντος, ἀρχαιοτέρου ἐπιθέτου τοῦ Πλούτωνος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σαβάζιος ἦτο θεὸς καθαρῶς Θρακικῆς προέλευσεως, ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὰς ἰδιότητας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Διονύσου¹⁾. Καὶ τοῦτο διότι «ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀπόλλωνος παρὰ τοῖς Θρακοπελασγοῖς μετέχει ἔτι

1) Π. Καρολίδου: Εἰσαγωγή, σελ. 133.

πολὺ τοῦ φυσικοῦ καὶ δυνάμει μόνον τείνει εἰς τὸ ἰδεῶδες. Διὰ τοῦτο καὶ ἰδιότης αὐτοῦ συνάπτεται πρὸς τὴν τοῦ Διονύσου, οὗ ἡ λατρεία τὴν ὑψηλὴν ἠθικὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ θεῖον ἰδεῶδες ζητεῖ ἐν μουσικῇ μετὰ ὀργίων συνοδευομένη».

Τὸ ὅτι ὁ Σαβάζιος ἐταυτίζετο τῷ Διονύσῳ μαρτυρεῖται καὶ ἄλλοθεν ¹⁾. «Φαίνεται γὰρ ἐξ ὧν εὐρίσκομεν συλλογιζόμενοι πολλαχόθεν, ὅτι Διόνυσος καὶ Σαβάζιος εἰς ἔστι θεός, τυχεῖν δὲ τῆς προσηγορίας ταύτης παρὰ τὸν γινόμενον περὶ αὐτὸν θειασμόν· τὸ γὰρ εὐάζειν οἱ βάρβαροι παβάζειν φασίν· ὅθεν καὶ τῶν Ἑλλήνων τινὲς ἀκολουθοῦντες τὸν εὐασμὸν σεβασμὸν λέγουσιν». Ἐτέρα μαρτυρία ἐξ ἀρχαιότητος πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι ὁ Σαβάζιος καὶ τῷ Ἡλίῳ ἐταυτίζετο. Οὕτω κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον Πολύστορον παρὰ Μακροβίῳ ²⁾. Item in Thracia eundem haberi Solem atque Liberum acceperimus, quum illi Sabadium noncupantes magnifica religione celebrant, ut Alexander scribit.

Κατὰ τὸν Π. Καρολίδην ὁ Σαβάζιος ἦτο θεὸς τοῦ φωτός, τὸ δὲ ὄνομα **Σαβάζιος** σημαίνει *φωτεινός*, ἦτο δὲ ὄνομα τοῦ παρὰ τοῖς Φρυγῖ θεοῦ τῆς σελήνης Μηνός. «Παραελήφραμεν δὲ παρὰ Φρυγῖ Μῆνα Σαβάζιον ὑμνούμενον» ³⁾. Προσφρεστέρα ὅμως φαίνεται ἡμῖν ἡ γνώμη καθ' ἣν τὸ ὄνομα Σαβάζιος ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ Σανσκριτικοῦ Sabhāj, ὅπερ εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τὴν ἑλληνικὴν λέξιν *σέβας*. Διὰ τοῦτο εἰς τινὰς ἐπιγραφὰς ὁ θεὸς ἀποκαλεῖται καὶ **Σεβάζιος** ⁴⁾. Πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἤγοντο τὰ **Σαβάζια**, ὀργιαστικὴ ἑορτὴ, διαδοθεῖσα ἐκ Θράκης εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα.

Ὡς, λοιπόν, ὁ Σαβάζιος ἐταυτίσθη τῷ Ἀπόλλωνι καὶ Διονύσῳ, οὕτω καὶ ἡ Βενδὶς ἐταυτίσθη τῇ Περσεφόνῃ καὶ Ἐκάτῃ, εἰς δὲ τὴν Βραυρώνα τῆς Ἀττικῆς τῇ Ἀρτέμιδι. Ἦτο συνεπῶς ἡ Βενδὶς κατ' ἐξοχὴν θρακικὴ σεληνιακὴ θεότης ⁵⁾. Ἡ λατρεία τῆς Βενδίδος ἐκ τῆς Θράκης διεδόθη εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, ἤδη ἀπὸ τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος. Εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς θεᾶς ἐγίνοντο ἀνθρωποθυσίαι τόσον ἐν Θράκῃ, ὅσον καὶ ἐν Ἀθήνῳ, ἐνθα μάλιστα αὕτη ἐκαλεῖτο Μεγάλῃ Θεᾷ. Ἐν Σαμοθράκῃ ἡ θεὰ ἐταυτίσθη πρὸς τὴν Ἀξιόκερσαν, τὴν Περσεφόνην τῶν Καβείρων, ἔλατρευετο δὲ ἐντός σπηλαίων, ἐνθα πρὸς τιμὴν τῆς ἔθνον κύνας.

Ἡ λατρεία εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ δὴ τὸν Πειραιᾶ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ κατοικούντων Θρακῶν, ὑπῆρχε δὲ ἐν Μουνυχίᾳ τοῦ Πειραιῶς ἱερὸν αὐτῆς, Βενδίδειον καλούμενον. Ἐν Πειραιεὶ μάλιστα ἤγετο πρὸς τιμὴν τῆς Θεᾶς μεγαλοπρεπὴς ἑορτὴ, τὰ Βενδίδεια, τελούμενα κατὰ τὴν 19ην καὶ 20ὴν

1) Ἡρακλειώτου: Fr. Histor. Graec. τόμ. III, σελ. 11.

2) Macrobi: Satur, I. 23.

3) Σχολ. Τίμ. Πλάτ. 4.

4) Μυρτίλου Ἀποστολίδου: Περὶ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Θρακῶν, Θρακικά, τόμ. Ε', σελ. 43 κ.έ.

5) Ἀχιλλέως Σαμοθράκῃ: Ἱστορία τῆς Θράκης, τόμ. Δ', σελ. 114, 116—117.

τοῦ Θωρηγλιῶνος μηνός¹⁾ καὶ καθιερωθέντα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σωκράτους²⁾. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐορτῆς ταύτης ἐγίνοντο πομπαί, τὴν δ' ἐσπέραν ἐτελεῖτο λαμπαδηφορία ἐφίππων καὶ μετὰ ταῦτα ἐπηκολούθει παννυχίς, ὁμοιάζουσα κατὰ τὸ τυπικὸν πρὸς τὸ τῶν Διονυσίων.

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν συνεταύτιζον τὴν Βενδίδα τῇ Ἀρτέμιδι, ἀλλ' ἐθεώρουν αὐτὴν ἀνάλογον πιθανῶς, διότι ὁ ναὸς αὐτῆς ἦτο ἰδρυμένος πλησίον τοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, συμφώνως τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ξενοφώντος³⁾, καθ' ἣν «πρὸς τε τὸ ἱερὸν τῆς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος καὶ τὸ Βενίδειον» ἦτο.

Ἡ Βενδίς ἐν Θράκῃ ἐλατρεύετο ὡς θεὰ τοῦ Ἄδου, διακρινομένη τῆς Ἀρτέμιδος. Τοῦτο διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀμφιπόλεως, ἔνθα ἡ θεὰ παρίσταται ὡς ταυροπόλος τῆς Ἀρτέμιδος. Ἄλλωστε ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος, ὡς θεᾶς τῆς θήρας, ἦτο λίαν διαδεδομένη ἐν Θράκῃ, ὡς μαρτυροῦσι νομίσματα καὶ ἀναθηματικά ἀνάγλυφα αὐτῆς ἐν Θράκῃ εὑρεθέντα. Αἱ γυναῖκες μάλιστα ἔθνον τῇ θεᾷ ὡς βασιλίση στάχεις, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου⁴⁾ «τὰς Θρηίσσας καὶ τὰς Παιονίδας γυναῖκας ἐπεὶ ἀνθύωσι τῇ Ἀρτέμιδι τῇ βασιλεῖῃ, οὐκ ἄνευ πυρῶν καλάμης ἐρδούσας τὰ ἱερά».

Φαίνεται κατὰ ταῦτα, ὅτι τὸ ὑψ' ἡμῶν ἀνευρεθὲν μικρὸν ὄρειχάλκινον ἀνάθημα τῆς Θεᾶς, προέρχεται ἐκ τινος τάφου, ἔνθα εἶχε τοποθετηθῆ διὰ λατρευτικὸν σκοπὸν. Καὶ θὰ ἠδύνατο μὲν τις νὰ ἐλάβῃ αὐτὸ ὡς προσφορὰν τοῖς θεοῖς, ἀλλὰ τὸ πτηνόν, ὅπερ ἡ θεὰ ἀνέχει διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀποκλείει τὴν ἐκδοχὴν ταύτην καὶ πιστοποιεῖ ὅτι ἐναπετέθη πρὸς ἐξευμενισμὸν τῆς ὑποχθονίου θεότητος. Ἐπὶ τούτοις συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τῷ ἔτει 1932 εἶχεν εὑρεθῆ ὅλως τυχαίως εἰς τὴν αὐτὴν τοποθεσίαν ὄρειχάλκινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς κεραυνοβολοῦντος, ὅπερ τότε εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὸ Μουσεῖον Κομοτινῆς. Ὁ Μυρτίλος Ἀποστολίδης ἐν τῇ περισπουδάστῳ αὐτοῦ μελέτῃ «Περὶ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Θρακῶν», ἀναφέρει ὅτι παρόμοιον ἀνάγλυφον τοῦ Διὸς, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸν ἀετὸν, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς τὸν κεραυνὸν καὶ ἐτοιμοῦ ὄντος ὅπως τὸν ἐξακοντίσῃ, ἀνευρεθῆ ἐν τῇ περιφερείᾳ Σελύμνου. Τοιοῦτον ἀκριβῶς ἦτο καὶ τὸ ἐν Ἀμορίῳ εὑρεθὲν ἀνάγλυφον ἐξ ὄρειχάλκου τοῦ Διὸς κεραυνοβολοῦντος. Δύναται τις δ' εὐχερῶς νὰ διαπιστώσῃ μεγίστην ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν δύο τούτων θρακικῶν ἀναγλύφων καὶ τοῦ Ἰθωμάτα Διὸς, ὡς ἀπεικονίζεται εἰς τὰ τετράδραχμα τῶν Μεσσηνίων. Ἡ δ' ὁμοιότης αὕτη ἀποδεικνύει καὶ τὴν μεγίστην συγγένειαν τῶν Ἑλληνοπελασγικῶν φυλῶν, συνεχομένην διὰ τοῦ ἠθικοῦ δεσμοῦ τῆς θρησκείας καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων.

¹⁾ Ἄλλος λόγος συνηγορῶν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀναθήματος ὡς

1) Στράβωνος I, 3, 16.

2) Πλάτωνος : Πολιτεία, βιβλ. Α', 327—328.

3) Ξενοφ. Ἑλλην., Β', 4, 11.

4) Ἡροδότου Δ', 33.

παρυστάσεως και απεικονίσεως τῆς Βενδίδος εἶναι ὅτι ἡ θεὰ ἀνέχει, ὡς εἶπομεν, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς περιστεράν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ Θραῖκες ἐπίστευον εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, φανταζόμενοι ταύτην ὑπὸ μορφήν πτηνοῦ, σπηθηέστερον δὲ ὄψεως.

Τὸ ὕψος τοῦ ἀναθήματος εἶναι 0,07 τοῦ μ., ἡ δὲ τέχνη αὐτοῦ προσομοιάζει τῇ γεωμετρικῇ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὡς γνωρίζομεν ταύτην ἐκ τῶν ἀναθημάτων τῆς Ἑλλάδος¹⁾. Πηροῦται συνεπῶς περὶ ἀναθήματος πρωτοθρακικῆς καθαρῶς τέχνης καὶ διὰ τοῦτο αὕτη εἶναι ἐντελῶς πρωτόγονος. Ἡ θεὰ παρίσταται διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τεταμένης καὶ ἀνεκρούσης ἐν τῇ πτυγμῇ περιστεράν, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς τεταμένης κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ φθάνουσης μέχρι τῆς κεφαλῆς ὡς εἰς χειρῆσιόν. Ἡ κεφαλὴ εἶναι πεπλατυσμένη, ἐκ δὲ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου διακρίνεται μόνον ἡ ρίς, τῶν ὀφθαλμῶν ὑποδηλουμένων διὰ δύο στρυμῶν ἄνευ ὀφρῦν καὶ βλεφάρων. Ὁ πώγων εἶναι συγκολλημένος ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, ὅστις εἶναι χονδροειδῆς καὶ ἀκατέργαστος, ἡ δὲ κεφαλὴ φαίνεται κεκλιμένη πρὸς τὸ δεξιῶν, κατὰ τὸ μέρος τοῦ δεξιοῦ βραχίονος. Γενικῶς τὸ ἀνάθημα εἶναι πεπλατυσμένον, σφιδαιοῦ δὲ καταφαίνεται προσπάθεια στρωγγυλευσεως τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ σώματος. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὑποτυπωδῶς δηλοῦται ἡ ὑπαρξὶς καλύματος τῆς θρακικῆς ἀλωπεκῆς. Ἡ ἐνδυμασία καὶ ἡ ὑπόδησις εἶναι ἐπίσης καθαρῶς θρακικῆ, ὡς περιγράφει ταύτην ὁ Ἡρόδοτος²⁾. «Θρηῖκες δέ, ἐπὶ μὲν τῆσι κεφαλῆσι ἀλωπεκάς ἔχοντες ἐστρατεύοντο, περὶ δὲ τὸ σῶμα κιθῶνας, ἐπὶ δὲ ζειράς περιβηβλημένοι ποικίλας, περὶ δὲ τοὺς πόδας τε καὶ κνήμας πέδιλα νεβρῶν, πρὸς δὲ ἀκόντια τε καὶ πέλτας καὶ ἔγχειρίδια σαικρά».

Πλήρη ἀπεικόνισιν τῆς θρακικῆς ἐνδυμασίας ἔχουεν εἰς τι ἄττικόν ἀγγεῖον, εὑρεθὲν εἰς Γέλαν τῆς Σικελίας καὶ κατασκευασθὲν ἐν Ἀθήναις τῷ 150 π.Χ., ἐνθα παρίσταται ὁ Ὀρφεὺς περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τεσσάρων Θρακῶν, ἀκροωμένων αὐτοῦ³⁾. Τὰ αὐτὰ περίπου ἐνδύματα φέρει καὶ τὸ ἀνάθημα, ἥτοι *βασσάραν*, μικρὸν ποδήρη χιτῶνα, ζωννύμενον περὶ τὴν ὀσφῦν διὰ *ζειρᾶς*, δηλ. τεμαχίου χονδροῦ ὑφάσματος πορπουμένου ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ. Κατὰ τοὺς πόδας φέρει ὑψηλὰ δερμάτινα ὑποδήματα. Ἡ ζειρά δὲν φέρει χειροῖδας, εἶναι δὲ μικροτέρα τῆς τῶν ἀνδρῶν. Λίαν ἀνεπιτυχῆς εἶναι καὶ ἡ προσπάθεια τῶν πτυχώσεων τῆς βασσάρας καὶ τῆς ζειρᾶς. Σημειώσεως ἄξιον τυγχάνει ὅτι καὶ ἡ σήμερον φερομένη ἐνδυμασία τῶν χωρικῶν γυναικῶν δὲν εἶναι καὶ πολὺ διάφορος τῆς ἀρχαίας τοιαύτης.

Ὡς ἐκ τῆς πρωτογόνου τέχνης καὶ τῆς ζωώδους ἐκφράσεως τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου, τῆς δυσαναλογίας τοῦ κορμοῦ πρὸς τὴν κεφαλὴν,

1) Π. Κυββαδία : Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης σελ. 251—262.

2) Ἡρόδ. Ζ', 75.

3) Νρ. Τσουντα : Ἀπεικόνισις Θρακῶν εἰς ἓν ἀγγεῖον, Θρακικά 1923 σελ. 26 κ. ἐξ. καὶ Κωνστ. Κουρτίδου, Θρακικά, σελ. 337 κ. ἐξ.

καὶ τὰ ἄνω καὶ κάτω ἄκρα, τοῦ στενοῦ στέγνου καὶ τὴν ἔλλειψιν κομμώσεως, τὸ ἀνάθημα δέον ν' ἀναχθῆ εἰς τὴν *πρωτοθρακικὴν περίοδον τῆς τέχνης*, τὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν γεωμετρικὴν τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἐπομένως πρόκειται περὶ ἔργου *λαϊκῆς τέχνης* τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως εἶναι ἄλλωστε καὶ ἡ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἀκμάσασα γεωμετρικὴ.

Τὸ γεγονός δ' ὅτι ἐν Ἀμορίῳ Διδυμοτείχου εὐρέθησαν δύο ἀνάγλυφα καὶ πολλὰ νομίσματα δὲν εἶναι τυχαῖον, ἀλλ' ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἡμετέραν ἄποψιν ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτό ποτε ἀκμᾶζον θρακικὸν πόλισμα, μὲ ἀνεπτυγμένον καθαρῶς θρακικὸν πολιτισμόν. Ὅθεν, ἐν ἡμῖν κεῖται, ἴνα, ἐγκύπτοντες μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης ἐπὶ τῆς ἱερᾶς τῶν Θρακῶν γῆς, φέρωμεν εἰς φῶς τὰ εὐρήματα τοῦ ἀρχαίου Θρακικοῦ πολιτισμοῦ, *ὅστις κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν σημασίαν οὐδόλως διαφέρει τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ.*

Β' Ἀρχαῖκος τάφος ἐν Διδυμοτείχῳ

Σπουδαιότατη ἀρχαιολογικὴ ἀνακάλυψις, σημειωθεῖσα ἐν Διδυμοτείχῳ, μέλει ν' ἀποκτήσῃ ὑψίστην σημασίαν, ὅχι μόνον διὰ τὴν ἀνερεῦνησιν τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως καὶ τὴν συναγωγὴν θετικωτέρων περὶ αὐτῆς συμπερασμάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λεπτομερεστέραν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης τῆς παρὰ τὸν Ἔβρον. Τὸ ἐν λόγῳ εὑρημα ἦλθεν εἰς φῶς ὕλως τυχαίως, ὅπως πάντοτε, καὶ ὑπὸ τὰς ἀκολούθους συνθήκας.

Τὴν πρῶταν τῆς 25 Ἀπριλίου π. ἔ. δ' ἐκ Διδυμοτείχου γεωργὸς Μπόζακης Νικόλαος, ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἀροτριώσιν τοῦ παρὰ τὴν θέσιν *Παπᾶ τ' ἀμπέλι* ἀγροῦ του, εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ τῆς πόλεως καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς πλευρὰν εὐρισκομένου, ἀντελήφθη ὅτι, τὸ ἀροτριόν του προσέκρουεν (ἐσκάλωνε) ἐπὶ τινος ἰσχυροῦ ἐμποδίου, εἰς βάθος 0, 10—0, 15 ὑπὸ τὸ ἔδαφος. Πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τοῦ ἤρξατο σκάπτων δι' ἀξίνης οὕτω δ' εὐρέθη πρὸ ὀγκώδους πλακός, ἦν ἦτο ἀδύνατον νὰ μετακινήσῃ. Τούτου ἕνεκα προσέδεσε τὴν πλάκα διὰ σχοινίων ἀπὸ τοῦ ζεύγους τῶν βοῶν καὶ ἀπέσπασε αὐτὴν μετὰ κόπου τεθραυσμένην ὅμως εἰς πλεῖστα μέρη. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πλακός, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ ἀποκαλυφθέντος λάκκου, ἀλλὰ κουρασθεὶς κατέλιπε τὴν προσπάθειαν. Πληροφορηθέντες τὰ τῆς ἀνακαλύψεως, μετέβημεν τὴν ἐπομένην μετ' ἔργατῶν, παραχωρηθέντων ὑπὸ τοῦ Δήμου Διδυμοτείχου καὶ προσέβημεν μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας εἰς τὴν ἀνασκαφὴν, διαπιστώσαντες τὰ κάτωθι διατυπούμενα :

Ι. *Εἶδος καὶ χρονολόγησις τοῦ τάφου.* — Τὸ εὑρημα τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἦτο εἰμὴ τάφος τῆς πλεόν ἀρχαϊκῆς περιόδου. Ὁ τάφος ἦτο πλήρης χώματος, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὁποῖου ἀνεγνωρίσαμεν ὅτι πρόκειται περὶ τάφου *κιβωτισχῆμου*, πυρηλλαγμένου πρὸς τὸ τραπεζοειδέος. Τοῦτο ση-

μαίνας ὅτι ὁ τάφος ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιότεραν πελασγικὴν ἐποχὴν, ὅπερ ἐκ τῶν ἑξῆς τεκμαίρεται :

1) Ἡ πλάξ ἢ καλύπτουσα τὸν τάφον καὶ θραυσθεῖσαι κατὰ τὴν ἀφαιρέσειν εἶναι ὀγκωδεστάτη καὶ ἀκατέργαστος, τὸ δὲ πέτρωμα αὐτῆς ἀποτελεῖται ἐξ ἀπολιθωθέντων ὀστράκων.

2) Τὸ καλύπτον τὸν τάφον χῶμα ἦτο πλήρες κεράμων κατὰ τὸ πλεῖστον ὀπτημένων, ἐρυθροῦ χρώματος. Ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ἀνεύρομεν καὶ τεμάχια κεράμων λευκοχρόων καὶ κλινθοειδῶν, βαρέων καὶ λίαν ἀνθεκτικῶν, ὧν ἡ καταγωγὴ εἶναι μῆλλον πρωτόγονος.

3) Μεταξὺ τοῦ χῶματος ἀνεύρομεν θραύσματα ἀγγείων διαφόρου καταγωγῆς, τινὰ τῶν ὁποίων ἔφερον ἀνεπαίσθητα ἔζη μελανοχρόου βαφῆς.

4) Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ εἰς τὰ κατώτερα μέρη τοῦ στρώματος, εὑρέθη ἓν ὄστον κνήμης ἢ βραχίονος καὶ εἰς μέγας ὁδοὺς. Ὁ ὁδοὺς οὗτος, ὃ ἐγνωμάτευσε ὃ ἐν τῷ Γυνασίῳ ἐπὶ τῶν Φυσικῶν συναδελφός κ. Παν. Γούτας, ἀνήκει εἰς θηλαστικὸν ζῶον τῆς τριτογενοῦς περιόδου, ἀπελιθώθη δὲ μεταβλήθεις εἰς ἀσβεστόλιθον.

5) Πρὸς τὴν βᾶσιν τοῦ τάφου καὶ κατὰ τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ κορμοῦ ἀνασκευαζόμενα μετὰ χῶματος ἐξήχθησαν τεμάχια τινὰ λευκά καὶ ἐρυθρά, προσομοιάζοντα ἄσβεστον. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ πλάτων, εἰς ἃ μεταβλήθησαν τὰ ὄστια, ἐλθόντα εἰς ἐπαφὴν μετὰ καλύπτον ἀργιλλῶδες στρώμα, τὰ δ' ἐρυθρὰ ὀφείλουσι τὸ χῶμα τῶν εἰς ἔνωσιν μετὰ σιδηροῦχου τινὸς πετρώματος.

6) Τὰ ἐσωτερικὰ τοιχώματα τοῦ τάφου εἶναι ἐπενδεδυμένα δι' ὀγκωδῶν πλακῶν ἐκ σκληροῦ ἀσβεστολίθου, μὴ ἐπιμελῶς ἐξεργασμένου.

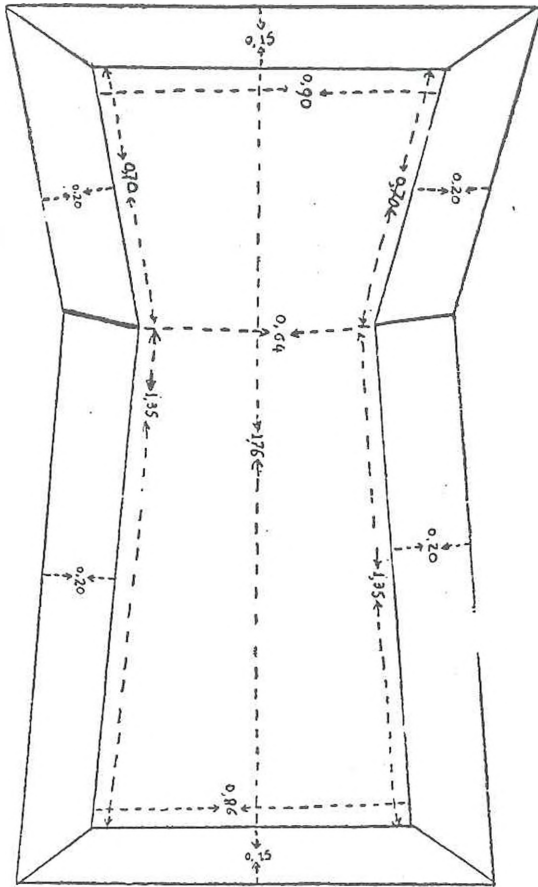
7) Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου δὲν εἶναι ἐστρωμένον διὰ πλακῶν.

II. *Περιγραφή καὶ διαστάσεις τοῦ τάφου.*—Τὸ ἐπ' εὐθείας μῆκος τοῦ τάφου, ἔχοντος διεύθυνσιν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, εἶναι 1,78 μ. Ἀλλὰ τὸ μῆκος τοῦτο διαθλάται ἐφ' ἑκατέρων τῶν δύο πλευρῶν εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ μὲν ἓνα ἔχει ἔκτασιν 1,35 μ., καλυπτόμενον ὀλόκληρον ὑπὸ μιᾶς πλακῶς, τὸ δ' ἐν συνεχείᾳ ἕτερον ἔχει ἔκτασιν 0,70 τοῦ μ., καλυπτόμενον ὁμοίως ὀλόκληρον ὑπὸ μιᾶς πλακῶς (σχῆμα 1 καὶ 2). Τὴν αὐτὴν δομὴν παρουσιάζει καὶ ἡ ἀπέναντι πλευρὰ. Τὸ πλάτος τοῦ τάφου παρουσιάζει ἐπίσης διαφορὰς. Οὕτως ἡ πρὸς δυσμὰς πλευρὰ αὐτοῦ ἔχει πλάτος 0,90 τοῦ μ., ἡ δ' ἀπέναντι αὐτῆς 0,88 τοῦ μ. (σχῆμα 1). Ἀλλ' αἱ δύο κατὰ μῆκος πλευραὶ φέρονται βαθμηδὸν συγκλίνοσαι μέχρι πέρας τοῦ μήκους τοῦ 1,35 μ., εἴτα δὲ πάλιν βαθμηδὸν ἀποκλίνοσαι κατὰ τὸ μῆκος τῶν 0,70 τοῦ μ. Οὕτως ὁ τάφος στενοῦται πέρα τοῦ μέσου ἔνθα τὸ πλάτος αὐτοῦ περιορίζεται εἰς 0,64 τοῦ μ. (σχῆμα 1).

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σχηματίζονται δύο τραπέζια. ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἐν ἔχει βᾶσιν 0,90 τοῦ μ., τὴν ἀπέναντι πλευρὰν 0,64 τοῦ μ. καὶ τὰς

ἐκατέρωθεν πλευρᾶς 0,70 τοῦ μ., τὸ δ' ἕτερον ἔχει βάσιν 0,86 τοῦ μ., τὴν ἀπέναντι πλευρὰν 0,64 τοῦ μ. καὶ τὰς ἐκατέρωθεν πλευρᾶς 1,35 τοῦ μ.

Ἐπειδὴ τὸ κατ' εὐθείαν μῆκος τοῦ τάφου εἶναι μικρότερον (1,76) τοῦ δι' ἐκατέρας πλευρᾶς διὰ τμήσεως καὶ λοξεύσεως αὐτῆς σχηματιζομένου ($1,35 + 0,70 = 2,05$ μ.), τὸ δὲ πλάτος τῆς ἀπὸ δυσμᾶς πλευρᾶς εἶναι μεγαλύ-

Σχῆμα 1. Κάτοπις τοῦ τάφου
(Σχεδιάγραμμα Γρηγ. Εὐθυμίου)

τερον τοῦ τῆς ἀπέναντι αὐτῆς, εἰκάζομεν ὅτι ὁ νεκρὸς ἐνεταφιάσθη συνεσταλμένος τὰ ἄνω ἄκρα καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ, τοποθετηθεὶς ἴσως πλαγίως. Μόνον οὕτω δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν τε λοξεύσιν τῶν κατὰ μῆκος πλευρῶν καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ πλάτους. Τὸ πάχος τῶν λίθων τῶν κατὰ μῆκος πλευρῶν εἶναι 0,20 τοῦ μ., τῶν δὲ κατὰ πλάτος 0,15 τοῦ μ. (σχῆμα 1 καὶ 2). Ἡ κατὰ τὰς ἀκμᾶς σύνδεσις τῶν λίθων ἐγένετο ἀνευ πη-

λοῦ ἢ ἀσβέστου. Αἱ ἀκμαὶ τῶν πλακῶν εἶναι εἰργασμέναι σφηνοειδῶς, ὥστε ἢ μία νὰ ἐφάπτηται τῆς ἄλλης, ἀνευ ἀνάγκης χρησιμοποίησεως συνδετικοῦ ὑλικοῦ. *Σύνδεσμοι* ξύλινοι ἢ ἐκ μετάλλου δὲν ὑπάρχουσιν.

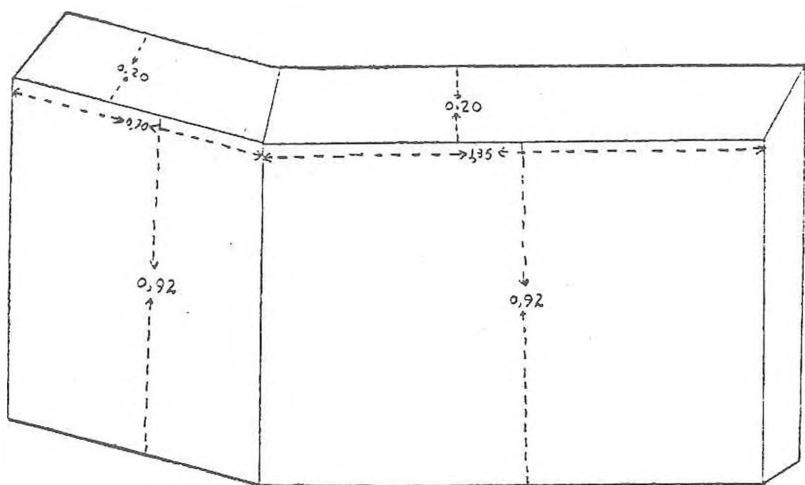
Καθ' ἃ ὁ Π. Καββαδίας ἀναγράφει, τοιοῦτοι λακκοειδεῖς τάφοι μὲ ἐπενδεδυμένας τὰς παρειάς διὰ κτιστῶν λίθων ἢ μεγάλων πλακῶν, ἀνευρέθησαν οὐ μόνον ἐν τῇ τῶν Μυκηνῶν ἀκροπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν Κυκλάδαῖς, ἐνθα μάλιστα τὸ σχῆμα αὐτῶν λαμβάνει μορφήν τραπεζοειδῆ. Φαίνεται κατὰ ταῦτα ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς ταφῆς, θεωρούμενος ἀρχαιότατος καὶ προηγηθεὶς τῶν θολωτῶν, κτιστῶν ἢ λαξευτῶν τάφων, ἦτο ἐν χρήσει ἀπανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὑπὸ Πελασγῶν τότε οἰκουμένου. Συνεπῶς, αἱ περὶ Πελασγῶν κοιναὶ θέωρῖαι, ἃς ἐφεῦρον λαοὶ ἔστερημένοι ἱστορικοῦ καὶ προϊστορικοῦ παρελθόντος, εἶναι φαιδραὶ ἐπινοήσεις. Διότι περιτρώως ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ Πελασγοὶ δὲν ἐνεφανίσθησαν καὶ ἔζησαν μόνον εἰς παράλια μέρη ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ hinterland τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ἄλλ' ἐπιπροσθέτως ὁ ἔλθων εἰς φῶς τάφος τοῦ Διδυμοτείχου ἐπιρροανύει τὴν ἡμετέραν γνώμην. ὅτι ἢ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆ Θράκη ἀπ' ἀρχαιοτάτων κατὰφκεῖτο χρόνων ὑπὸ *πληθυσμοῦ οὐδεμίαν ἔχοντος φυλετικῆν διαφορὰν ἀπὸ τὸν καθόλου Ἑλληνικὸν τοιοῦτον*. Αἱ δ' ἐπιστημονικαὶ ἐκζητήσεις καὶ ἀκροβασίαι εἰς οὐδὲν ἔτερον συντελοῦσιν, εἰμὴ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν πολεμίων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ στηρίξωσιν τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν παρελθὸν εἰς τὴν ἀσυνείδητον ἀπεμπόλησιν τῶν ἡμετέρων τιτλων κυριότητος καὶ εὐδοξίας.

III. *Σπουδαιότης τῆς τοποθεσίας*.— Ἡ τοποθεσία, ἐνθα ὁ τάφος ἀνευρέθη, εἶναι ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως σπουδαιότατη. Κεῖται εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρων περίπου τῆς πόλεως Διδυμοτείχου, ἀνατολικῶς αὐτῆς, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐρουθροποτάμου καὶ Ἐβρου, ὃν ὁ δεύτερος εὗρηται νῦν εἰς μεγάλην ἀπόστασιν. Τὸ κυριώτερον μέρος τῆς τοποθεσίας ταύτης ἀποτελεῖται ἐκ βράχου ὁμοιογενοῦς ἀπὸ ἀπόψεως πετρώματος πρὸς τὸν τῆς ἀκρας Διδυμοτείχου, καλεῖται δ' ὑπὸ τῶν συγγρόνων *Ἁγία Πέτρα*. Ἄλλ' ὁ ἐν λόγῳ βράχος περιβάλλεται ὑπὸ σειρᾶς λοφίσκων ἐξ ἀργιλλώδους χώματος, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι οὗτοι ἀπετελέσθησαν πάλαι ποτὲ ἐκ τῆς μετατοπίσεως τῆς κοίτης τοῦ Ἐβρου. Ὁ τάφος εὗρέθη κατὰ τὴν κλιτῶν περίπου τοῦ λοφίσκου καὶ ἐναντι ἀκριβῶς τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Ἀλεξανδρουπόλεως—Ὀρεσιιάδος. Οἱ ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου ἀγροὶ ἀνήκουσιν εἰς Τούρκους, ἔκουσίως μεταβάντας εἰς Γουρκίαν, καλλιεργοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν ἡμεδαπῶν ἐπ' ἐνοικίῳ.

Τόσον ὁ βράχος τῆς Ἁγίας Πέτρας, ὅσον καὶ ἢ περὶ αὐτὸν λοφοσειρὰ, ἐνέχουν μεγίστην ἀρχαιολογικὴν σπουδαιότητα. Κατὰ καιροὺς εὗρέθησαν παντοῖα ὑπ' αὐτῶν εὐρήματα, τὰ ὅποια κατὰ μέγα μέρος ἀπωλέσθησαν, τοῦτο μὲν διότι δὲν ὑπῆρχεν ὠργανωμένη ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, τοῦτο δὲ

διότι οἱ κάτοικοι, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον, οὐδ'ὄλως ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν παρὰδοσιν καὶ ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν, ἀκριβῶς δὲ τοῦτου ἕνεκα ἢ καταστρέφουσιν ἢ ἰδιοποιοῦνται τὰ ἀρχαῖα εὐρήματα.

Ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἀνεύρεσις ἐν τῇ τοποθεσίᾳ ταύτῃ τῆς ἀναθηματικῆς στήλης τῶν Πλωτινοπολιτῶν ἔδωκεν εἰς τοὺς τότε ἀρχαιολογοῦντας ἀφορμὴν ὀξυτάτης διὰ τοῦ τύπου καὶ τῶν περιοδικῶν διενέξεως περὶ τοῦ ἂν ἢ Πλωτινούπολις ἦτο εἰς τὴν τοποθεσίαν, εἰς ἣν ἀνευρέθη ἡ στήλη, ἢ ἄλλαχού. Ἡ διένεξις δ' αὕτη ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἂν τὸ Διδυμότειχον δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς παλαιὸν ἑλληνικὸν κτίσμα ἢ ὡς τοιοῦτον τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Οἱ περὶ τὰ θέματα ταῦτα ἐνασχοληθέντες τότε διηρέθησαν εἰς δύο ἀντιθέτους γνώμας ὑποστηρίζουσας ομάδας. Οἱ μὲν δηλ. ἔλεγον καὶ

Σχῆμα 2. Κάθετος τομὴ ἐσωτερικῆς πλευρᾶς
(Σχεδιάγραμμα Γρηγ. Εὐθυμίου)

ἔγραφον ὅτι τὸ Διδυμότειχον εἶναι οἰκισμὸς ἤδη τῶν Πελασγικῶν χρόνων, οἱ δὲ ὑπεστήριζον ὅτι τὸ Διδυμότειχον ἔκειτο ἐπὶ τῆς μετὰ ταῦτα ὀνομασθείσης Πλωτινουπόλεως ἔχον πρὶν διάφορον ὄνομα.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔλέγοντο καὶ ἐγράφοντο καὶ ὑπεστηρίζοντο, ἄνευ ὅμως θετικῶν καὶ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων, ἐπὶ τῇ βάσει ὑποθέσεων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον εὐσταθουσῶν. Ἄνευ τελείας ἀνερευνησεως τοῦ ἐδάφους δι' ἀνασκαφῶν καὶ ἄνευ ἐπιπόνου καὶ ἐνδελχοῦς τῶν εὐρημάτων μελέτης πᾶσα ἔκφρασις γνώμης εἶναι ἐπιστημονικῶς παρακεκινδυνευμένη, οἱ δ' ἐὼλως υἰοθετοῦντες γνώμας καὶ θεωρίας ἀποδείκνυνται μᾶλλον ἐπιπόλοιοι.

IV. **Συμπεράσματα.** Κατὰ τὴν γενομένην ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου διεπιστώσαμεν τὴν ὑπαρξίν πλήθους κεράμων εἰς τὴν περίξ περιοχὴν, εἴμεθα δ'

εις θέσιν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι οὐδέποτε ἐν αὐτῇ ἀνηγέρθη νεώτερός τις συνοικισμός. Ἐπὶ καὶ τὰ κατὰ καιροὺς τυχαίως ἐλθόντα εἰς φῶς εὐρήματα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὑποτιθεμένης Πλωτινουπόλεως ἀποδεικνύουν μόνον οὐχὶ φωνὴν ἀφιέντα ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ ἐνδιαφέροντος ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Τοῦτο ἐπιβάλλει τὴν λήψιν ἀμέσων μέτρων, ἀτινα δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν εἰς δύο: α) εἰς τὴν κήρυξιν τῆς περιοχῆς ταύτης ὡς *ἀρχαιολογικοῦ χώρου* καὶ β) εἰς τὴν ἀμεσον ἔναρξιν ἀνασκαφῶν.

Διὰ τῶν μέτρων τούτων καὶ ἡ ἐπιστήμη θὰ προαχθῇ καὶ τὸ πρόβλημα τῶν πόλεων Διδυμοτείχου καὶ Πλωτινουπόλεως θὰ ἐπιλυθῇ ἐπιτυχῶς καὶ ἡ Ἑθνικὴ Ἱστορία διὰ νέων θὰ πλουτισθῇ στοιχείων τῆς φιλεργίας, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικότητος τῶν ἀρχαίων Θρακῶν.

Γ' Περὶ τοῦ ἱστορημένου Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Μεταξάδων

Κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ χωρίου Μεταξάδες, εὐρισκομένου εἰς ἀπόστασιν 4 περίπου χιλιομ. ἀπὸ τῶν Ἑλληνοβουλγαρικῶν συνόρων καὶ πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν αὐτοῦ, ἔκει ἔνθα τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου, κεῖται μικρὸς ἱστορημένος Ναὸς ἐπ' ὀνόματι Ἀγίου Ἀθανασίου τιμώμενος, εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ὁποίου εὐθὺς προβαίνομεν.

α) *Ἐξωτερικῶς*. Ἀπὸ ἐξωτερικῆς ἀπόψεως ὁ Ναὸς οὗτος οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον παρουσιάζει καὶ μᾶλλον προξενεῖ ἐντύπωσιν τὸ πενιχρὸν τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὄλου ὕψους, τοῦ ὑπὲρ τὴν γῆν, οἰκοδομήματος, εὐκόλως ἀντιλαμβάνεται τις ὅτι ὁ Ναὸς εἶναι ὑπόγειος. Κατὰ τὸν πρὸς δυσμὰς τοῖχον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ἐντετειχισμένης πλακῶς φέρει τὴν ἀνορθόγραφον ἐπιγραφὴν: ΜΕΤΕΚΤΗΣΘΗ ΕΝ ΕΤΗ ΣΩΤΗΡΙΩ 1924.

Ἡ τοιχοδομία τοῦ Ναοῦ οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον παρουσιάζει. Μάλιστα τὸ μὴ μετακτισθὲν μέρος αὐτοῦ, ἦτοι τὸ παλαιόν, δεικνύει ὅτι ἐχρησιμοποίηθησαν πενιχρά ὕλικά, ἦτοι συνήθεις λίθοι, πλίνθοι καὶ ἀσβεστος ἡχυρωμένη. Πρὸς τὸ μέρος τῆς μεγάλης κόγχης τοῦ Ἱεροῦ κατεβλήθη προσπάθεια νὰ σχηματισθῇ θόλωσις διὰ μεγάλων λίθων, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς.

Οὐδαμοῦ ὑπάρχουν παραθύρα, ἀλλ' ὁ Ναὸς εἶναι κλειστός πανταχόθεν. Μόνον κατὰ τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ ὑπάρχει σχισμὴ διὰ τὴν εἴσοδον φωτός. Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει κωδωνοστάσιον. Ἡ στέγη τοῦ Ναοῦ εἶναι ἐπικλινῆς ἀμφοτέρωθεν, ὡς ἡ τῶν οἰκιῶν, φέρει δὲ κατὰ τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς δύο φεγγίτας, διὰ τῶν ὁποίων φωτίζεται τὸ ἔσωτερικόν. Τὸ ὄλον μῆκος τοῦ Ναοῦ ὑπολογίζομεν προχείρως εἰς 6 μέτρα, τὸ δὲ πλάτος αὐτοῦ περίπου εἰς δύο.

β) *Ἐσωτερικῶς*. Εἰς τὸν Ναὸν κατερχόμεθα διὰ πέντε βαθμίδων τῆς βορείας πλευρᾶς αὐτοῦ. Ἐσωτερικῶς ὁ Ναὸς διαιρεῖται διὰ τοίχου εἰς δύο, τὸν Πρόναον καὶ τὸν κυρίως Ναόν.

Εἰς τὸν Πρόναον οὐδὲν τὸ ἀξίον λόγου ὑπάρχει. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ εἶναι περὶ τὰ 0,50—0,60 τοῦ μ. ὑπὸ τὴν γῆν καὶ δὲν εἶναι ἐστρωμένον διὰ

πλακῶν, ἀλλὰ διὰ χρώματος. Οἱ τοῖχοι τοῦ προνάου καταπεσόντες ποτὲ ἀνεκτίσθησαν τῷ 1924. Πιθανὸν οἱ παλαιοὶ τοῖχοι νὰ ἦσαν ἱστορημένοι. Εἰς τινὰ σημεῖα τῶν ἀνακτισθέντων καὶ ἐπιχρισθέντων τοίχων διακρίνονται ἀπόπειραι στολισμοῦ διὰ ζωγραφικῆς. Ἐκ τῆς ὅλης κατασκευῆς ἐσηματίσαμεν τὴν γνώμην ὅτι ὁ Πρόναος προσετέθη κατόπιν ὡς τιμῆμα τοῦ Ναοῦ καὶ ὅτι δὲν ἐκτίσθη ταυτοχρόνως μὲ τὸν κυρίως Ναόν.

Ἡ προσθήκη τοῦ προνάου ὀφείλεται ἀσφαλῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ χωρίου, μὴ ἐπαρκοῦντος τοῦ μικροῦ χώρου τοῦ κυρίως Ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐλευθερωτέραν πως ἄσκησιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν χριστιανῶν κατὰ τὰ μετέπειτα ἔτη τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως.

γ) Ὁ κυρίως Ναός. Ὁ κυρίως Ναός εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἀξιολογώτατος. Ἐν αὐτῷ κατερχόμεθα διὰ δύο ἀκόμη βαθμίδων ἀπὸ χαμηλὴν σχετικῶς θύραν, εὐρισκομένην εἰς τὸ κέντρον τοῦ τοίχου. Ὑπὲρ τὴν θύραν ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου ὑπάρχει τοξοειδὲς κοίλωμα, δίκην παραθύρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει τοιχογραφία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐφθαρμένη. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κυρίως Ναοῦ εἶναι μεγαλοπρεπῶς ἱστορημένον, παρ' ὅλον ὅτι πλείστα τῶν τοιχογραφιῶν εἶναι ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει κατεστραμμένα. Οὕτως ὑπὲρ τὴν θύραν καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν διακρίνεται μεγάλη τοιχογραφία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, κατεστραμμένη ἀπὸ τοῦ σκηνώματος αὐτῆς καὶ ἄνω. Κάτωθι τῆς τοιχογραφίας ταύτης καὶ κατὰ πλάτος τῆς θύρας ὑπάρχει γραμμασιν γεγραμμένη ἐπιγραφή, ἐν ἧ ὅ' ἀναγράφονται ἀσφαλῶς τὰ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ἱστορήσεως τοῦ Ναοῦ. Δυστυχῶς ὁμως αὕτη εἶναι ἐφθαρμένη εἰς πλείστα σημεῖα καὶ οὕτως ἢ ἀνάγνωσις τῆς ἀποβαίνει λίαν δυσχερῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ συνήθεια τῶν γυναικῶν τοῦ χωρίου νὰ λευκαίνωσι τοὺς τοίχους τοῦ Ναοῦ δι' ὑποκιτρίνου τινὸς παρασκευάσματος δυσχεραίνει ἔτι περισσότερο τὴν ἀνάγνωσιν. Ἡ δ' ἀπόξέσις τοῦ κονιάματος τούτου εἶναι ἐπικίνδυνος διότι δυνατὸν τὰ γράμματα ν' ἀποξέσθωσιν μετ' αὐτοῦ ἢ νὰ καταπέσωσιν, δοθέντος ὅτι οἱ τοῖχοι εἶναι ἐτοιμόροποι.

Ἡ Ἐπιγραφή ἀποτελεῖται ἐκ πέντε στίχων, ἐκ τῶν ὁποίων τῇ βοήθειᾳ κηοῦ ἀνεγνώσαμεν μόνον τὰς κάτωθι λέξεις :

ANES VΠEP
 [ΑΓ]ΑΘΑΝΑCΙΟΥ. ΑΡΧΙΕΡΕΩ[ς]. . . . [ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ]
 ΑΡΧΙΕΡΕΟC CΙΝΔΡ[ΟΜΗ].
 ΙΕΡΟΥ [ΝΑΟΥ].

Πρὸς τὸ ἀριστερὸν τῷ εἰσερχομένῳ πλευρῶν τοῦ παρὰ τὴν θύραν τοίχου καὶ ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἀρχομένη ὑπάρχει τοιχογραφία τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, εἰς πλείστα σημεῖα κατεστραμμένη. Ἡ καταστροφή ὀφείλεται εἰς τὴν πτώσιν τῶν τεμαχίων ἀσβέστου τοῦ τοίχου, ἐφ' οὗ αἱ τοι-

χογραφία. Εἰς δὲ τὴν θέσιν τῶν πεσόντων τεμαχίων οἱ χωρικοὶ ἐτοποθέτησαν πηλὸν ὑποκιτρίνου χρώματος.

Πρὸς δὲ τὸ δεξιὸν τοῦ τοίχου πλευρὸν διακρίνεται τοιχογραφία Ἀρχαγγέλου, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἀμφιέσεως, σφριζομένη μόνον μέχρι τῆς ὀσφύος. Ἡ ὑπόλοιπος ἔχει καταστροφῇ. Οἱ πλάγιοι ἑκατέρωθεν τοῖχοι καταρρεύσαντες ἀνεκτίσθησαν τῷ 1924 καὶ διὰ τοῦτο δὲν φέρουσιν τοιχογραφίας, ἐνῶ οἱ παλαιοὶ θὰ ἦσαν ἱστορημένοι. Τὸ δάπεδον τοῦ κυρίως Ναοῦ εἶναι ἐστρωμένον διὰ πλακῶν.

Τὸ τέμπλον εἶναι κατεστραμμένον. Σώζεται μόνον ὁ ξύλινος σκελετὸς αὐτοῦ, ὅστις εἶχεν ἐπιχρισθῆ δι' ἀβρυστοκονιάματος γύψου κατὰ τὴν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν καὶ ἐπ' αὐτοῦ εἶχον γραφῇ παραστάσεις θρησκευτικῆς φύσεως, μετὰ κοσμημάτων, ἥτοι ἀνθεμίων καὶ μαιάνδρων βυζαντινῶν κλπ. Αἱ ἑκατέρωθεν τοῦ Ἁγίου Βήματος εἰκόνες τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ εἶναι παμπάλαιαι καὶ καλῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἔχουν ἱστορηθῆ ἐπὶ ξύλου ἠλειμμένου διὰ γύψου, ὡσοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὑλικῶν τῶν ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας χρησιμοποιουμένων. Ἀμφότεραι αἱ εἰκόνες εἶναι ἐφθαρμέναι. Καὶ ἄλλαι εἰκόνες ὑπάρχουσιν, νεωτέρας ὕμως κατασκευῆς, ἐπὶ μουσαμᾶ.

Τὸ ἱερὸν βροῖθει ἐπίσης τοιχογραφιῶν. Οὕτως ἐν τῇ προσκομιδῇ καὶ ἐντὸς τῆς κόγχης αὐτῆς ὑπάρχει τοιχογραφία τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν: Η ΠΙΚΑΘΗΛΟΓΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. [Ἡ Ἀποκαθήλωσις τοῦ Χριστοῦ]. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἄνευ τόνων καὶ πνευμάτων καὶ ἀνορθόγραφος. Ὁ Χριστὸς ἀπεικονίζεται ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ ἄνω. Αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐκτείνονται πλαγίως διπλούμεναι κατὰ τοὺς ἀγκῶνας, αἱ δὲ παλάμαι ἐνωῦνται περὶ τὸ μέσον τοῦ στήθους εἰς θέσιν προσευχῆς. Τὸ πρόσωπον στρέφεται ἑλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προξενεῖ βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἶναι ἡ ἐκφραστικότης τῶν ὀφθαλμῶν. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ καλλιτέχνης συνεκέντρωσεν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν δεξιότητιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Πράγματι τὸ βλέμμα τοῦ Ἰησοῦ περιέχει τὴν σύνθεσιν τῆς ἐκφράσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου καὶ τῆς θείας ἐγκαρτερήσεως εἰς μίαν τελείαν καὶ συγκινητικὴν τῷ ὄντι ἐνότητα.

Πρὸς τὴν ἀριστερὰν τῷ εἰσερχομένῳ πλευρὰν τοῦ τοίχου διακρίνονται τοιχογραφίαι Ἱεραρχῶν, ὧν τὸ κατὰ τοὺς ὄμους καὶ τὴν κεφαλὴν μέρος εἶναι κατεστραμμένον, ὡς καὶ αἱ δηλωτικαὶ αὐτῶν ἐπιγραφαί. Μόνον τοῦ ἐνὸς σφριζεται τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κατεστραμμένον εἰς πολλὰ μέρη καὶ ἐπιχρισμένον δι' ἀβρυστου.

Ἐπὲρ τὴν Προσκομιδὴν ὑπάρχει ἑτέρα τοιχογραφία Ἁγίου, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν Ο [ΑΓΙ]Ο[Σ] [ΜΗ]ΝΑΣ, ὑπὲρ δὲ ταύτην ἑτέρα τοιχογραφία Ἁγίας τινός, ἧς τὸ πρόσωπον καὶ τὰ δηλωτικὰ γράμματα εἶναι κατεστραμμένα. Ἐκ τῆς ὅλης στάσεως τοῦ κορμοῦ φαίνεται ὅτι τὸ πρόσωπον θὰ εἶχε κλίσιν πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἥτοι πρὸς τὰ δεξιὰ. Χαρακτηρι-

στικὸν τῆς τοιχογραφίας ταύτης εἶναι, ὄχι μόνον τὸ ὅτι ἡ ἐξεικονιζομένη φέρει πολυτελῆ ἀμφίεσιν βυζαντινῆς Αὐγούστης, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἔκφρασι-
κότης τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἧς ἡ παλάμη χαριέντως ὑψωθείσα ἀναπαύεται κατὰ
τρόπον φυσικώτατον ὑπὲρ τὴν ζώνην τοῦ ἱματίου τοποθετηθεῖσα. Οἱ δά-
κτυλοι συγκροτοῦσιν φυσικῶς καὶ ἀβιάστως τὴν σχισμὴν τοῦ δισχίστου ἱμα-
τίου, εὐρισκόμενοι κατὰ τὸ ἥμισυ ἐντὸς αὐτῆς. Ἡ λεπτότης τῶν γραμμῶν
τῶν δακτύλων καὶ τῆς παλάμης, ὁ ὠραῖος χρωματισμὸς καὶ ὁ πλοῦτος τῶν
κοσμημάτων τῆς ἀμφιέσεως καθιστοῦν τὴν τοιχογραφίαν ἀξιολογώτατην.

Συνεχομένη πρὸς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ εὑρεται ἕτερα, ἑφθαρμμένη, φέρουσα τὰ γράμματα : Ο ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

Ὁ Ναὸς στερεῖται ἰδιαιτέρας Ἁγίας Τραπεζῆς. Ἡ Ἁγία Τράπεζα
αὐτοῦ εἶναι ἰδρυμένη ἐπὶ τῆς μεγάλης κόγχης τοῦ ἱεροῦ. Τὸ τοιοῦτον θρεί-
λεται εἰς τὸν ἐξαιρετικῶς μικρὸν χώρον τοῦ ἱεροῦ, ἐγένετο δὲ χρῆσις τῆς οὐ-
τως ἐξοικονομηθείσης τῶν πραγμάτων εἰς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς καὶ ἐπὶ
τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ εἶναι τοξοειδής, διήκει
δὲ δι' αὐτῆς καθ' ὅλον τὸ ὕψος στενὴ λωρὶς ἐν εἴδει ἀνοίγματος, διὰ τῆς
ὁποίας εἰσέρχεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ἐπὶ τῆς πλακὸς τῆς ἐνταῦθα εὐρισκο-
μένης Ἁγίας Τραπεζῆς ἔχει σχηματισθῆ διὰ χρωστήρος τὸ σχῆμα τοῦ Σταυ-
ροῦ, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ἔχουν γραφῆ αἱ λέξεις : IC XP. ΝΙΚΑ.

Ἐσωτερικῶς τοῦ τόξου τῆς κόγχης ὑπάρχουσιν αἱ τοιχογραφίαι τῶν
Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, κρατούντων εἰς χεῖρας ἀνά δύο λευκοὺς
κρίνους, κατὰ τὸ μέρος δὲ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τὰ δηλωτικὰ ἑκάστου γράμ-
ματα, ἦτοι : ΜΙΧ[ΑΗΛ]—ΓΑ[ΒΡΙΗΛ].

Ὑπὲρ τὴν μεγάλην κόγχην τοῦ ἱεροῦ βλέπει τις τοιχογραφίαν τῆς
Πλατυτέρας. Ἡ ἐξεικόνισις τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς Θεοτόκου εἶναι λίαν
χονδροειδῆς καὶ ἄτεχνος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ μικροῦ Ἰησοῦ, καθημέ-
νου ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς, ἐνθα διὰ τῶν λεπτῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς ἐκ-
φράσεως ἐπιτυγχάνεται ἀβιάστως καὶ χαριέντως ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἀμεριμνη-
σία τῆς βρεφικῆς ἡλικίας.

Ἡ διαφορὰ αὕτη ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀνάγκην λεπτομερεστέρας τῶν
πραγμάτων ἐξετάσεως. Μετὰ προσεκτικὴν ἔρευναν διεπιστώσαμεν ὅτι ἡ Πλα-
τυτέρα, συνεπεῖα πτώσεως ἀρκετῶν τεμαχίων τοῦ τοίχου, ὑπέστη ἐπιδιορθώ-
σεις διὰ χειρὸς ἄλλου τινὸς ζωγράφου, ὅστις μὴ ἔχων εὐφυΐαν καὶ δύναμιν
χρωστήρος, παρεποίησε τὴν μορφήν διὰ τῆς ὑπὲρ τὸ κεκανονισμένον καὶ ἐξε-
ζητημένην στάσιν ἐκτάσεως τῶν χειρῶν ἑκατέρωθεν καὶ τῆς ὑπὲρ τὸ φυσικὸν
μεγεθύνσεως τῶν παλαμῶν καὶ τῶν δακτύλων. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς
διαφορᾶς τῶν χρησιμοποιηθέντων χρωμάτων. Ὁ πρῶτος δηλ. ζωγράφος χρη-
σιμοποιεῖ εἰς τὴν ἀμφίεσιν χροῶμα φαιὸν λευκόν, εἰς δὲ τὰ γυνὰ μέρη, ἦτοι
χεῖρας, πρόσωπον κλπ. κίτρινον πρὸς λευκόν. Ὁ νεώτερος ὁμοῦς ζωγράφος
τόσον εἰς τὴν καλύπτραν ὕσον καὶ εἰς τὸν χιτῶνα τῆς Πλατυτέρας ἐχρησιμο-

ποίησε χρώμα ἐρυθρόφαιον, εἰς δὲ τὰ ἀκάλυπτα μέρη βαθὺ κίτρινον. Ἐπιπροσθέτως φαίνεται ὅτι οὗτος ἠγνόει τοὺς κανόνας τῆς φωτοσκιάσεως, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ χιτῶν δὲν εἶναι ἐπιτυχημένος, ἔστιν ὅτε δὲ χρησιμοποιεῖ χονδροειδῆ σκίασιν ἐπὶ τοῦ κιτρίνου δι' ἐρυθροφάιου χρώματος. Διὰ τῶν ἐπενεχθεισῶν οὕτω διορθώσεων κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ τὴν τοιχογραφίαν.

Πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀπὸ τοῦ δαπέδου ὑψοῦται ἡ τοιχογραφία τοῦ Ἀγ. Βασιλείου, φέρουσα ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τὰ γράμματα : Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ. Τὸ γένειον τοῦ Ἀγίου φέρει νεωτέραν βαφὴν δι' ἐρυθροφάιου χρώματος. Ἡ κόγχη τοῦ σκευοφυλακίου οὐδεμίαν παράστασιν φέρει. Πρὸς τὸ δεξιὸν αὐτῆς ὑπάρχει, ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἀρχομένη, τοιχογραφία φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν: Ο ἈΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ.

Ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου ὑπάρχει ἑτέρα τοιαύτη, κατεστραμμένη τὸ δεξιὸν ἄκρον, φέρουσα τὰ γράμματα: Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ [ΗΛΙΑΣ]. Ὁ Προφήτης ἔχει ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὸ μέρος τῆς δεξιᾶς χειρός, διὰ τῆς ὁποίας κρατεῖ περγαμηνὴν ἀνεωγμένην, ἐν ἣ ἀνεγνώσαμεν τὰ κάτωθι :

ΟΣΕΜ (Ὡς ἐμεγαλήθη τὰ ἔργα σου Κύριε, πάντα ἐν σοφίαν ἐποίησας).

ΕΓΑΛ Χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἶναι, ἐκτὸς τῆς ἐνιαχοῦ παρατηρουμένης ἀνορθογραφίας, ὅτι ἔχει γραφῆ διὰ μέλανος χρώματος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάσας τὰς ἄλλας, αἵτινες ἔχουν γραφῆ διὰ φαιοῦ χρώματος.

ΚΕ=ΠΑ' Ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῖχος τοῦ ἱεροῦ φέρει ἐπίσης τοιχογραφίας.

ΝΤΑ Ε Πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀπὸ τοῦ δαπέδου εἰκονίζεται ὁ Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, φέρων ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τὴν ἐπιγραφὴν :

ΦΙΑ Ο ἈΓΙΟΣ ΙΩ ΧΡΥΣΤΟΣ. Ἐπὶ τὴν τοιχογραφίαν ταύτην εὐρίσκειται ἑτέρα, πιθανῶς τῆς Ὑπαπαντιῆς, κατεστραμμένη. Πρὸς τὸ δε-

Ν Ε ξιδὸν αὐτῆς ὑπάρχει ἑτέρα, ἐν ἣ ἀνεγνώσαμεν μόνον τὴν λέξιν :

ΠΟΙΗ Ο ἈΓΙΟΣ. Λόγω τῆς μεγάλης φθορᾶς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ διαπιστώσωμεν τίς ὁ ἐξεικονιζόμενος ἅγιος.

Γενικαὶ παρατηρήσεις

Ἐν ἐκ τῶν πρώτων ἐρωτημάτων, ὅπερ τίθεται ἀφ' ἑαυτοῦ, εἶναι πότε ἐκτίσθη καὶ πότε ἱστορήθη ὁ ἐν λόγῳ Ἱ. Ναός. Ἐὰν ἦτο εὐχερῆς ἡ ἀνάγνωσις τῆς ὑπὲρ τὴν θύραν ἐπιγραφῆς, ἀσφαλῶς θὰ ἔλυτο κατὰ τινὰ τρόπον τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐπειτα, οἱ παλαιότατοι κάτοικοι τοῦ χωρίου παραδίδουν ὅτι οὕτως παρέλαβον τὸν Ναὸν παρὰ τῶν πατέρων των, χωρὶς καὶ ἐκεῖνοι νὰ πληροφορήσουν αὐτοὺς περὶ τῆς χρονολογίας τῆς κτίσεως, διότι οὐδὲν σχετικῶς ἐγνώριζον. Ἐπίσης, ἀνατροξάντες εἰς τοὺς κώδικας τῆς Μητροπόλεως Διδυμοτείχου, ἀρχομένους ἀπὸ Σεπτεμβρίου τοῦ 1320, οὐδὲν τὸ σχετι-

κὸν ἀνεύρομεν. Ἀπομένει, συνεπῶς, νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν εὑρημάτων καὶ μόνον τὰ κάτωθι διατυπούμενα :

1) Ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως τυγχάνει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ναοῦ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς.

2) Ἡ ἔλλειψις κωδωνοστασίου, τὸ μικρὸν τοῦ Ναοῦ σχῆμα, ὁ πενιχρὸς φωτισμὸς διὰ τῶν ἐπὶ τῆς στέγης ἀνοιγμάτων (φενεστρῶν) καὶ τὸ εἰς τινα σημεῖα χρησιμοποιηθὲν ἀλφάβητον ἄγει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ναὸς εἶναι κτίσμα τοῦ 14ου αἰῶνος. Εἰς τοῦτο συνεπικουρεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ σταυροὶ τῶν περὶ τὸν Ναὸν μνημάτων φέροντες ἐπιγραφάς, ἀνάγονται εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1800 ἐποχὴν.

3) Τόσον κατὰ τοὺς κλασσικοὺς ὅσον καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς οὐδέποτε οἱ βυζαντινοὶ ἡμῶν πατέρες ἔκτιζον τοιοῦτους τὸ ἔξωτερον σχῆμα ναοῦς. Μόνον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας οἱ Ναοὶ ἐκτίζοντο προσομοιάζοντες οἰκίαις καὶ ὑπόγειοι, ἵνα οὕτως λανθάνωσι τὴν προσοχὴν τῶν κατακτητῶν.

4) Δοθέντος ὅτι τὸ Διδυμότειχον καὶ ἡ πέριξ περιοχὴ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἤδη τὸ 1361, δυνάμεθα εὐχερῶς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Ναὸς ἐκτίσθη ὀλίγα μετὰ ταῦτα ἔτη ὑπὸ τὸ κράτος φόβου. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ἀκαλαίσθητον καὶ πενιχρὸν αὐτοῦ.

5) Ἄλλ' ἢ ἄγαν εὐλάβεια τῶν χριστιανῶν, ἐμποδισθεῖσα νὰ ἐπιδειχθῇ εἰς τὸ ἔξωτερον τοῦ Ναοῦ, ἐξεχύθη διαλάμπουσα εἰς τὸ ἔσωτερον αὐτοῦ. Οὕτως ὁ καταδιωκόμενος χριστιανὸς εὗρισκε τὴν παρηγορίαν ἐντὸς τοῦ λαμπροῦ χώρου τοῦ Οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἱκανοποιοῦντος τὸ ὑπὸ τοῦ φόβου συνεχῶς ἀπωθούμενον ζῶηρον θρησκευτικὸν αἴσθημα.

6) Φαίνεται ὅτι ἡ ἔσωτερικὴ λαμπρότης τοῦ Ναοῦ δὲν ὀφείλετο μόνον εἰς τὰς τοιχογραφίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἐντὸς αὐτοῦ ἱερά σκεύη. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐξ εὐρεθείσης ξυλίνης κεφαλῆς δεσποτικοῦ θρόνου, ἣτις παρουσιάζει γνῶσιν καλῆς ξυλογλυπτικῆς. Ταύτην μετεφέρομεν εἰς τὸ ἐν Διδυμοτείχῳ Μουσεῖον.

Τούτων οὕτω τεθέντων ἀπομένει πρὸς λύσιν τὸ πρόβλημα τοῦ ἱστορήσαντος ζωγράφου. Παρ' ὅλας τὰς ἐρεῦνας μας, οὐδαμοῦ ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν μαρτυρίας περὶ αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὅλου ὁμως ἔργου του διαπιστοῦμεν ὅτι πρόκειται περὶ καλλιτέχνην μεγάλης ἀξίας, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ἄριστα τὴν οἰκονομίαν τοῦ χώρου, τὰ προβλήματα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τὴν χρῆσιν καὶ δύναιμι τοῦ χρώματος. Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰδιαζόντως γνωρίζει εἶναι ἡ καθαρὰ βυζαντινὴ ἀγιογραφία. Δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ καλλιτέχνην, ὅστις, φεύγων ἐκ Κων)πόλεως ὀλίγον πρὸ ἢ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐγκατεστάθη προσωρινῶς ἢ διὰ βίου εἰς τὸ χωρίον ὡς ἄγνωστος μεταξὺ ἀγνωστων καὶ ἱστόρησε τὸν Ναόν. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης νὰ ἦτο καὶ ἱερωμένος.

Εἰς τὴν σήμερον χρησιμοποιουμένην ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου

ἐκκλησίαν ὑπάρχει εἰκὼν τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων φορητὴ μικρῶν διαστάσεων, ἡ ὁποία εἶναι καθαρῶς βυζαντινῆς τέχνης. Ὅλοι αἱ εἰκόνες αὐταὶ προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ παλαιοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Δυστυχῶς αἱ τοιχογραφίαι διατρέχουσιν ἄμεσον κίνδυνον καταρρέουσας, οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ ληφθῶσι προστατευτικὰ μέτρα. Ἀσφαλῶς μετ' ὀλίγα ἔτη θ' ἀφανισθῶσιν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται νὰ γίνῃ, εἶναι μόνον ἢ διὰ τοῦ φωτογραφικοῦ φακοῦ διάσωσις αὐτῶν, ἵνα οὕτως προστεθῇ εἰς τὰ πολλὰ καὶ ἐν ἀκόμῃ τεκμήριον ἀψευδὲς τοῦ βαθέως ἐρριζωμένου θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ αἰσθήματος τῶν κατοίκων τῆς καθ' ἡμᾶς Β. Δ. Θράκης.

Δ' Ὁ Ἐθνομάρτυς Κύριλλος ὁ ΣΤ' ¹⁾

Ἡ Ἐθνεγερέσια τοῦ 1821 καὶ αἱ προηγηθεῖσαι αὐτῆς δεκαετηρίδες τῆς ἐθνικῆς προπαρασκευῆς ὑπῆρξαν ἔργον καθολικὸν τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀπουσιάσῃ ἡ ἠρωτοκόμος Θράκη, τῶν τέκνων τῆς ὁποίας αἱ καρδίαι ἐζωογονοῦντο καὶ ἐτρέφοντο μετὰ τὸ γλυκὺ ὄραμα τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐλευθέρου χριστιανικοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ Θράκη οὐδόλως ὑστέρησεν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν περιοχῶν εἰς προσφορὰν θυσιῶν καὶ αἵματος χάριν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας.

Τὸ σπουδαιότερον κέντρον τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως ἐν Θράκῃ ὑπῆρξεν ἡ Ἀδριανούπολις, ἡ δευτέρα μετὰ τὴν Κων(σταντινούπολιν) ἰσχυρὰ καὶ πλουσία πόλις τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ παλαιὰ τῶν Ὀδρουσῶν πρωτεύουσα. Ἐν αὐτῇ ἐλειτούργουν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1550 μ. Χ. πλείστα ἑλληνικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα πεπαιδευμένοι καὶ φιλοπάτριδες διδάσκαλοι ἐδίδασκον ὑπὸ τὴν βαρεῖαν τῆς ὑποδουλώσεως σκιὰν τὴν ἑλληνίδα φωνὴν καὶ τὴν ἀφθαρτον τῶν προγόνων σοφίαν καὶ εὐκλείαν, παιδεύοντες οὕτω τοὺς νεαροὺς Θρακῆς διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἔθνους ἀγῶνα. Οὕτως, ἀπ' ἐνὸς μὲν ἢ ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλία, ἀπ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐξάπλωσις καὶ διάδοσις τῶν ἐλευθέρων ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπέδρασαν ἀποφασιστικῶς ἐπὶ τὸ φιλελεύθερον τῶν Θρακῶν πνεῦμα καὶ ἐνεδυνάμωσαν τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔμφυτον αὐτῶν ἀγάπην. Ἐπι δὲ πλείω ἐπερρώσθησαν εἰς τοῦτο ἐκ τῆς παρουσίας ἐν Ἀδριανούπολει τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθερίας Ρήγα Φεραίου καὶ ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἀόκνου καὶ καρποφόρου δράσεως τοῦ ἀκαταπο-

1) Γιὰ τὸν Κύριλλο τὸν ΣΤ' μᾶς δόθηκαν ἀπὸ τὸ παρελθὸν μικρὲς εἰδήσεις. Τίς ψαχαλεύουμε δῶ καὶ κεῖ. Ὡς τώρα ὅμως δὲ μπόρεσε ἡ ἐρευνα νὰ μᾶς δώσῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα, πὸν εὐκολύνουν τὴ συγγραφὴ μιᾶς μονογραφίας γιὰ τὸν μεγαλομάρτυρα, πὸν θᾶπρεπε νὰ εἶχε στηθῇ ὁ ἀνδριάς του ἀπὸ πολλοῦ στὴν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἡ Ἀδριανούπολις ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν χῶρον. Γι' αὐτὸ περιουλλέγοντας κάθε τι πὸν ἀφορᾷ τὸ ἔργον του καὶ τὴ ζωὴν του, παραθέτουμε σὰν ἕνα λιθάρι καὶ τὴ μικρὴ μελετοῦλα καὶ τὸ σημείωμν τοῦ ἐλλόγιμου κ. Γρηγορίου Εὐθυμίου, καθηγητῆ στὸ Διδυμότειχο. (Σημ. τῆς Δ.).

νήτου Φιλικῷ Ξάνθου, ὅστις, εἰς μυστικὰς συγκεντρώσεις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου, ἔζωντάνευε πρὸ τῶν δακρυβρέκτων ὁμιμάτων τῆς ὁμηγύρωσ τὸ ὄραμα τῆς ἐλευθέρως Πατρίδος.

Ἐπὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ξάνθου ἐμυήθησαν εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐνωρίτατα ὁ Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως Δωροθέος ὁ Πρώτος, ὅστις τὴν 2αν Ἰουνίου 1821 ἀπηγγονίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν Κων)πόλει, καὶ ἅπαντες οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῶν περιχώρων. Ὁ ἐνθουσιασμός ἀπάντων τῶν κατοίκων τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου ἤρξανεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, οἱ πάντες δ' ἦσαν ἐτοιμοὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως νὰ καταλύσωσι τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ πανηγυρίσωσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανικοῦ Κράτους. Ἄλλ' ἢ ἀποτυχία τοῦ κινήματος εἰς τὰς Ἡγεμονίας καὶ ἡ ἀφύπνις τῶν Τούρκων διέψευσαν τὰς ἐλπίδας τῶν Θρακῶν, οἵτινες διέγνωσαν ὅτι τραχεῖα καὶ αἵματηρὰ θὰ εἶναι ἡ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὁδός.

Δὲν περιορίσθησαν οἱ Θραῖκες μόνον εἰς τὴν μῦσιν καὶ τὴν ὕλικὴν τῶν πόρων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐνίσχυσιν. Ἐλαβον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, αἵτινες διεξήχθησαν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα. Θραῖ ἦτο ὁ περίφημος θαλασσομάχος Ἀντώνιος Βισβίζης ἐξ Αἴνου, Θραῖσσα ἡ σύζυγος αὐτοῦ Δόμνα, ἡ δευτέρα Μπουμπουλίνα τῆς Ἐπαναστάσεως, Θραῖκες δ' ἐπίσης ἦσαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ Χριστόφορος Περραιβός, ὁ Στέφανος Σέρβος, ὁ Διόλιος Δαζόπουλος, ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἄν δὲν ἠῤδοκίμησεν ἐν Θράκῃ στρατιωτικὸν κίνημα ἐναντίον τοῦ Τούρκου δυνάστου, ὡς ἐν Παλαιᾷ Ἑλλάδι, τοῦτο ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τὴν γεωγραφικὴν τῆς Θράκης θέσιν, ἔγγυς οὖσαν πρὸς τὴν Πύλιν, τὸ δὲ εἰς τὴν ἄγρυπτον παρακολούθησιν τῶν γεγονότων ἐκ μέρους τῆς Πύλης καὶ τῆς παρουσίας πολυαριθμοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Παρ' ὅλον ὅμως τὸ περιορισμένον πεδίον τῆς στρατιωτικῆς δράσεως, δὲν ἀπουσίασαν οἱ κλέφτες ἀπὸ τὰ Θρακικὰ ὄρη, ἐξοχώτεροι τῶν ὁποίων ἀνεδείχθησαν ὁ Κωστῆς Ἰγνάτογλου, ὁ Παπάζογλου, κ. ἄ., τῶν ὁποίων τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα ἔψαλεν ἡ λαϊκὴ Μοῦσα, ἡ ἀείποτε τοῖς Θραῖξιν συγκατοικοῦσα 1).

Ἡ ἔκτασις τῆς Ἐθνικῆς ἐν Θράκῃ ἀντιστάσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐθνεγεροσίας, ἀλλὰ καὶ πολὺ μετὰ ταῦτα, καταδείκνυται ἀπὸ τὴν ἔντασιν καὶ ἔκτασιν τῶν κατὰ τοῦ πληθυσμοῦ βιαιοπραγιῶν, τὰς ὁποίας διέπραξαν οἱ Τούρκοι ἐν αὐτῇ. Ἄμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον αἱ σφαγαὶ καὶ οἱ ἀπαγχονισμοὶ τῶν Ἀρχιερέων, Ἱερέων, Προκρίτων, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶν χωρικῶν, ἐβύθησαν τὴν Θράκην εἰς τὸ πένθος καὶ τὴν ἀπόγνωσιν. -Εἰς πάσας τὰς ἐπαρχίας αὐτῆς ἐξηγριωμένοι Γενίτσαροι προέβαινον

1). Βλ. Πιράρετ Θρακικῶν Γ' τόμ.

εἰς τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἡ Ἀδριανούπολις, ἡ Φιλίππουπολις, ἡ Βάρνα, ἡ Σωζόπολις, αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι, ἡ Αἶνος, τὸ Διδυμότειχον καὶ ἄλλαι ἀκμαῖουσαι πόλεις ἐβάφθησαν εἰς τὸ αἷμα καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀπεδρακασίθη. Μεταξὺ τῶν θυμάτων τῶν ἐν Ἀδριανουπόλει σφαγῶν, τὰ ὅποια προσεφέρθησαν εἰς τὸν βωμὸν τῆς Πατριδος, ἀπὸ τῆς 18ης μέχρι τῆς 20ῆς Ἀπριλίου 1821, εἶναι καὶ ὁ πρόων οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κύριλλος ΣΤ', Σερμπετζόγλους ἐπωνυμούμενος.

Ὁ Κύριλλος ἐγεννήθη τῷ 1775 εἰς Ἀδριανούπολιν ἐκ γονέων πτωχῶν, ἐκ Καισαρείας καταγομένων. Ἐσπούδασεν εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ὅταν ἐνηλικιώθη ἐχειροτονήθη διάκονος ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως Καλλινίκου τοῦ Μουντανιώτου, τοῦ μετέπειτα οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο Κωνσταντῖνος, μετωνομάσθη δὲ Κύριλλος ἅμα τῇ χειροτονίᾳ.

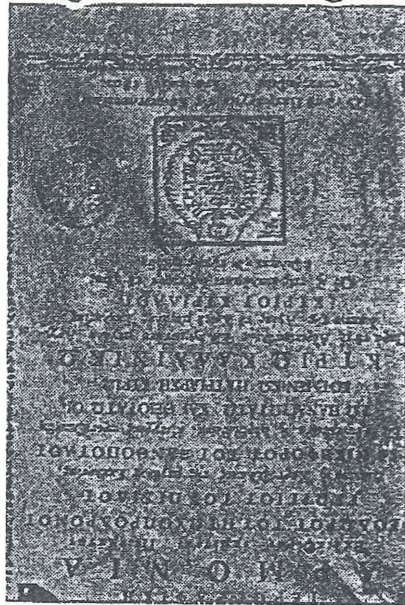
Περὶ αὐτοῦ ὁ Ἡλίας Τανταλίδης ἐν τῷ βίῳ Στεφάνου Καραθεοδωρῆ ἀναφέρει τὰ ἑξῆς : «Κωνσταντῖνος ἦν οὗτος ὁ τυπικὴν Σερμπετζόγλους, ἐκ Καισαρείας καταγόμενος, ὃν πένητος καὶ ἀποχειροβίωτου πατρὸς γενόμενος, ἀλλὰ ψυχῆς καλλυνόμενον εὐγενεῖα καὶ ἐξόχους κομῶντα πλεονεκτίμασιν, διαπρέψαντα ἤδη ἐξ ἀπάντων τῆς σχολῆς μαθητῶν ἐπὶ θαυμασίᾳ ἐπιδόσει εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης καὶ τινων φιλοσοφικῶν μαθημάτων, γνοῦς ποτε ὁ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1780—1792 ἀρχιερατεύων τῆς Ἀδριανουπόλεως Καλλινίκος ὁ ἐκ Μουδανίων, δξύνους καὶ φιλομαθῆς ἀνήρ, παρέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ ἔτι μαθητεύοντα καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν εἰσεποιήσατο πνευματικὸν υἱόν, χειροτονήσας αὐτὸν διάκονον καὶ Κύριλλον ἀπὸ Κωνσταντίνου μετονομάσας, εἶτα δὲ καὶ ἀρχιδιάκονον τῆς μητροπόλεως ἀναδείξας καὶ γραμματέα ἑαυτοῦ δοκιμώτατον ἐν τοῖς τότε γραμματεῦσιν».

Κατὰ ταῦτα ὁ Κύριλλος ἐχορημάτισεν πρῶτον μὲν γραμματεὺς καὶ Ἀρχιδιάκονος τοῦ Καλλινίκου, εἶτα δὲ Ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἐφέσου Γαβριήλ. Ἐν ἔτει 1803 ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Ἰκονίου, ἔνθα διὰ τῆς συνεχοῦς διδασκαλίας του ὑψίστας ὑπηρεσίας ἐκεῖσε προσήνεγκεν. Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1810 προβιβάσθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐργασθεὶς ὑπὲρ αὐτῆς δι' ὅλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων. Τέλος τὴν 4ην Μαρτίου τοῦ 1813, ὑψώθη εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον ὡς Κύριλλος ΣΤ', διαδεξάμενος Ἱερεμίαν τὸν Δ'. Ἐπατριάρχευσεν μέχρι τῆς 13ης Δεκεμβρίου 1818, ὅτε παραιτηθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν γενέτειραν.

Ὁ Κύριλλος ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν πεπαιδευμένων ἐκείνων Ἀρχιερέων, οἵτινες διὰ τῆς δράσεως καὶ τοῦ πνεύματός των ἀνεγέννησαν τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ ἐλάμπρυναν τὸν θρόνον τῆς νέας Ρώμης. Οἱ σύγχρονοὶ του κρίνουσιν αὐτὸν ὡς ἔλλογιμώτατον καὶ φιλογενέστατον. Κατὰ τὸ πενταετὲς διάστημα τῆς πατριαρχείας του συνέβαλεν εἰς τὴν διόρθωσιν πολλῶν κακῶς κειμένων καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἴδρυσιν μουσικῆς σχολῆς

ὑπὸ τοὺς διδασκάλους τῆς νέας μεθόδου. Εἰς τὰς ἀόκνους προσπάθειάς αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν μεσολάβησίν του παρὰ τῷ Καλλινίκῳ ὀφείλεται ἡ διατήρησις τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, ἣτις τόσον συνέβαλεν εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ὑποδούλου Γένους ἀνάπτυξιν. Ὑπῆρξε φίλος τῶν γραμματίων, ἐκήρτυτε δὲ συνεχῶς τὸν θεῖον λόγον. Ὁ Κύριλλος ὑπῆρξε καὶ συγγραφεὺς, θεραπεύσας ἐπαξίως καὶ τὰς Μούσας. Ἔργα αὐτοῦ εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Πίναξ χωρογραφικὸς τῆς μεγάλης ἀρχισατραπειᾶς Ἰκονίου (Βιέννη 1812). 2) Ἱστορικὴ περιγραφή τοῦ ἐν Βιέννῃ προεκδοθέντος χωρογραφικοῦ πίνακος τῆς μεγάλης ἀρχισατραπειᾶς, νῦν πρώτου τύποις ἐκδοθεῖσα ἐν τῷ Πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ, ἐν ἔτει 1815. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην παρέχει πολλὰς ἀλλὰ καὶ περιέργους πληροφορίας περὶ τῆς Θράκης καὶ Ἀδ)πόλεως. 3) Ἐπιγραφή ἐν «Λογίῳ Ἐρμῆ» τῆς Βιέννης, 1815. 4) Κανονικαὶ διατάξεις. 5) Ὁμιλίαι ἀνέκδοτοι ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς. 6) Ἱερογραφικὴ Ἀρμονία ἐκ διαφόρων ἑμμέτρων ποιημάτων Θεοδώρου τοῦ Πτωχοπροδρόμου, Γεωργίου τοῦ Πισίδου, διακόνου καὶ Χαροτύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ Νικηφόρου τοῦ Ξανθοπούλου, εἰς ἓν συντεθεῖσα καὶ διορθωθεῖσα ἀξιόχρεως προσεφωνήθη τῷ Παναγιωτάτῳ καὶ Θειοτάτῳ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ, Κυρίῳ Κυρίῳ Καλλινίκῳ παρὰ τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἑλλογιμωτάτου μεγάλου Ἀρχιδιακόνου τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Κυρίου Κυρίλλου, οὗ τοῖς ἀναλώμασιν διὰ κοινὴν τοῦ γένους ὠφέλειαν ἤδη τύποις ἐξεδόθη. Ἐν τῷ τῆς Κων)πόλεως τυπογραφείῳ ἔτει αωβ', 1802.

Ἡ ἐσωτερικὴ σελὶς τῆς Ἱερογραφικῆς Ἀρμονίας τοῦ Μ. Ἀρχιδιακόνου Κυρίλλου

Εἰς τὴν β' σελίδα τῆς «Ἱερογραφικῆς Ἀρμονίας» εὑρεται τὸ κάτωθι ἀφιερωματικὸν ἐπίγραμμα: «Τοῦ ἐξοχωτάτου ἀρχοντος ἱατροῦ Βασιλείου ὧς ἐκ τῆς τυπογραφίας εἰς τὸν φιλογενῆ Ἀναγνώστην».

Ἦν χερσὶν κρατεῖς ἱερὰν βίβλον ξένη,
Κύριλλος ἑλλόγιμος ἀτύτοις πόνοις,
Πρῶτος διηκόνουσι πρώτου Ποιμένος,
Εἰς φῶς δέδωκεν ἄρτι λαμπρῷ τῷ τύπῳ,

Ἄρχὴν ἀληθῆ τοῖς σοφοῖς κοσμουργίας,
 Κἄλλα Γραφῆς λόγια τῆς θεοσδότου,
 Πιστοῖς νέμει ἄριστα, μέλπουσ' ἠδέως.
 Ἐμοὶ δὲ πλοῦτον ἀρίδοξον καὶ κλέος.
 Χάριτας οἰκοῦν τ' ἀνδρὶ πάντες εἴσομεν.

Μετά τινα ἀνεπίγραφα ἐπιγράμματα ἀκολουθεῖ ὁ Πρόλογος, τοῦ ὁποῦ ἐκ τοῦ ἀνά χειρᾶς μας ἀντιτύπου ἐλλείπει δυστυχῶς ἐν φῦλλον. Τὸ σωζόμενον τμήμα αὐτοῦ ἔχει οὕτω :

«... ποιότητι δὲ μᾶλλον αὐτὸ θεωροῦντα ἄλλως τε οὐδ' εἰ τῶν ἐλαχίστων ὁ προσφέρων ἐγώ, οὐδ' ὡς ἐλάχιστον καὶ τὸ προσφερόμενον οἰητέον. Ἰερὸν γὰρ τὸ χρῆμα, καὶ ὄλον τοῦ πνεύματος· καὶ μάλιστα μὲν ὑπὸ τῶν πολλῶν σου, καὶ μεγάλων εὐποιῶν, οὐχ' ἥκιστα δὲ καὶ ὑπ' αὐτῆς δὴ τῆς βίβλου κινούμενος, σοὶ τῷ μεγάλῳ Ἀρχιποίμην αὐτὴν ἀνατίθημι, ἐγκειμένη γὰρ μοι ἐξητεῖτο προστάτην οὐδένα, ἀλλ' ἢ τὴν ὑμετέραν Παναγιότητα, ἄλλα τε πλείστα, καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν οἰκειότητα προβαλλομένη, οὐδέσι γὰρ ἄλλοις, ἢ τοῖς ἱεροῖς· τὰ Ἱερά, καὶ τοῖς τοῦ Πνεύματος ὑπηρέταις καὶ λάτρσι, τὰ Πνευματικὰ προσφέρεσθαι δίκαιον εἶναι. Ἐγὼ μὲν οὖν, Παναγιώτατε, καὶ Θειώτατε Πάτερ, καὶ Δέσποτα, οἷς τε καὶ ὡς εἶχον· τὴν Ἰδίαν οὐ μεμπτὴν ἴσως βουλήν, εἰ καὶ μὴ ὄλωσ ἐχρῆν ἐκτετέλεκα, σὺ δέ μοι καὶ αὐθις εὐξαιο τοῦ τε πόθου καὶ τῆς ὀφειλῆς, ὄση δύναμις, πληρωτῆ φανῆναι, τοῦτο γὰρ ἂν ἄγωγε μάλιστα κερδᾶναι τοῦ μετὰ σώματος ὑπέληφα βίον, εἴ ποτε καὶ βραχὺ τι τῷ τε ἐπεράστω μοι γένει χρήσιμος, καὶ σοὶ τῷ μεγίστῳ μοι εὐεργέτῃ· εὐγγύμων ὀφθεινῆ γενόμενος, ἀλλ' εἶη μοὶ μακροῖς τοῖς αἰῶσι συμπαρκετείνων τὸ ζῆν, ἐπιδιδούς τε ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν διαβήμασιν, ὡς ἥλιος καταυγάζων ἐπὶ τῆς ὑπερτάτης ταύτης σφαιρᾶς διὰ βίον πυριλαμπῆς, ἵνα κοινὸν θ' ἅπασιν ὄφελος γένοιο, κάμοι ἐν μέρει τὰς ζωογόνους ἐπιτέλλοις ἀκτίνας ἐξαιτοῦμαι δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ αὐτῆς. Αἰέν τοι κάριστα ὑπέροχον ἔμμεναι ἄλλων Ὀλβιον ἐν λαοῖς, καὶ γήραος οὐδὸν ἰκέσθαι. Κατὰ τὸν ποιητὴν, ὑποδιατελῶν, τῆς σῆς Θειοτάτης καὶ εὐεργετικῆς μοι Παναγιότητος, Δούλος ὑπήκοος καὶ τέκνον εὐπειθές ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος Κύριλλος».

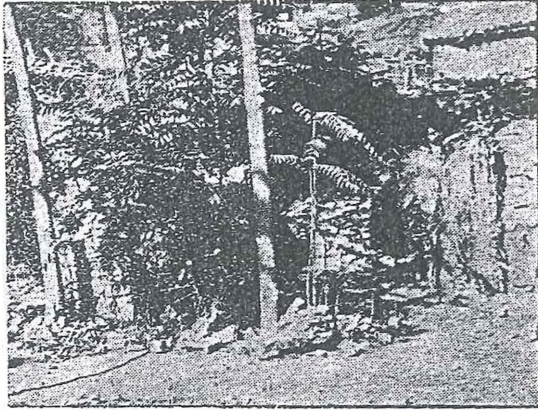
Μετά τὸν πρόλογον ἔπεται ἠρωλεγειὸν τοῦ Κυρίλλου, ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πατριάρχην Καλλίνικον, ἔχον δ' οὕτω :

Ὡ Βασίλεια πόλις Κωνσταντίνου ἐρικυδῆς,
 Αὐχεῖς ἀτρεκέως, κάλλεσι παντοδαποῖς,
 Καλλύνει δέ σε τῶν λοιπῶν ὡς ἕξοχ' ἀπάντων
 Καλλινίκου Ἀρχῆ, ἐνθεος Ἀρχιθύτου,
 Ὅς νίκης φορέων δὴ καλῆς οὐνομ' ἀγλαόν,
 Ἄγει θειοσεβῆ, σεῖο λεῶ προφράνως.

Μετά τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἀκολουθοῦν ἕτερα τρία ἠρωλεγεῖα, εἶτα δὲ πῖναξ τῶν ἐν τῇ βίβλῳ περιεχομένων, ἧτοι τετράστιχα καὶ ἰαμβεῖα Θεοδώρου

τοῦ Πτωχοπροδρόμου, Ἐξαήμερος ἢ Κοσμουργία Γεωργίου τοῦ Πισίδου καὶ Σύνοψις Θείας Γραφῆς Νικηφόρου τοῦ Ξανθοπούλου. Ἐν τέλει τοῦ βιβλίου ὁ Κύριλλος προσέθετο ἱστορικὴν ἀπαρίθμησιν Πατριαρχῶν νέας Ρώμης καὶ τῶν μεγάλων Διεσσηνῶν, ἀκολουθῶν τὸ ὕψος καὶ τὸ μέτρον τῶν ἐν τῇ ἐκδόσει ποιητῶν.

Ὅτε ἐξεργάγη ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὁ Κύριλλος, ὑπέργηρος ὢν, εὗρίσκετο εἰς Ἀδριανούπολιν ἐφησυχάζων καὶ ἀσχολούμενος μὲ θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς μελέτας, ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ, ἐνθα εἶχεν πλουσίαν ἰδιόκτητον βιβλιοθήκην. Δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἐντελῶς ἀμέτοχος τοῦ παρασκευαζομένου ἐπαναστατικοῦ κινήματος, διότι τὸ σουλτανικὸν φιορμάνιον τὸ διατάσσει τὸν ἀπαγχονισμόν του, τὸν κατηγόρει δι' ἀνάμιξιν εἰς τὸ κίνημα τὸ παρασκευαζόμενον μεταξὺ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Ἐθνους. Τὸ φιορμάνιον τοῦτο, ἀποσταλὲν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Νομάρχη Ἀδριανουπόλεως Δερβίς Βέην διὰ τοῦ Μουσταφᾶ, ταχυδρομοῦ τοῦ Πρωθυπουργοῦ του, δι' οὗ διατάσσεται ἡ ἄμεσος σύλληψις καὶ θανάτωσις τοῦ Κυρίλλου ἔχει οὕτω:

Ὁ ἠρειπωμένος τάφος Ἐθνομάρτυρος
Κυρίλλου ΣΤ' ἐν Πυθίῳ

«Πρὸς τὸν Νομάρχη Ἀδριανουπόλεως Δερβίς Βέην, υἱὸν Σεχσουβάρο, ἐκ τῶν Ἀρχιθυρωρῶν τῆς ὑψηλῆς μου Αὐλῆς (εἶη διαρκῆς ἢ δόξα αὐτῷ). Σὺ ὁ τιμῶν τὴν χορείαν τῶν εὐγενῶν καὶ δεδοξασμένων, ὁ πεποικισμένος μὲ σπανίας ἀρετὰς καὶ ἔσοχον μεγαλοψυχίαν, ὁ ἰδιαζόντως ἀξιωθεὶς τῆς μεγάλης εὐσπλαγχνίας τοῦ αἰωνίου Βασιλέως ἐν τῇ ἀφίξει τοῦ Ὑψηλοῦ τούτου φιορμανίου μου θὰ γνωρίσης τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ ἐξηκριβώθη ὅτι καὶ ὁ ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχείας τῶν Ρωμαίων ἀπολυθεὶς καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει ἐξορισθεὶς Κύριλλος, ὁ προκάτοχος τοῦ φονευθέντος Πατριαρχοῦ, ἐνέχεται ἐπίσης εἰς τὸ κίνημα τὸ παρασκευαζόμενον μεταξὺ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Ἐθνους καὶ ἐδέησε νὰ ἐξαλειφθῇ καὶ οὗτος ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων, ἐξέδωκα μυστικῶς τὸ ὑψηλὸν τοῦτο φιορμάνιον, δι' οὗ διατάσσω τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ εἰρημένου Κυρίλλου ἐντὸς τῆς Ἀδριανουπόλεως, μετὰ τῆς ἦν περιβάλλεται ἐνδυμασίας καὶ σοῦ ἀποστέλλω τοῦτο ἐσφραγισμένως διὰ τοῦ Μουσταφᾶ, ταχυδρομοῦ τοῦ Πρω-

θυπουργοῦ μου, μετὰ τῆς διαταγῆς ὅπως, ἅμα λάβης γνῶσιν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, σπεύσης καὶ κρεμάσης αὐτὸν ἐντὸς τῆς Ἀδριανουπόλεως μετὰ τὴν περιβολὴν του, χωρὶς νὰ παράσχη τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν εἰς οὐδένα καὶ εἰδοποιήσης ἀνυπερθέτως εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς μου ταύτης. Φοβοῦ καὶ ἄπεχε τοῦ ν' ἀντιπράξης καὶ πρόσεξον νὰ συμμορφωθῆς τελείως πρὸς αὐτήν, καθότι εἶναι ἱερὰ καὶ ὑποχρεωτικὴ δι' ἅπαντας. Οὕτω καὶ εἰς τὸ ἱερόν μας σύμβολον πιστεῦσατε».

Ἦδη ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τῶν Βαίων καὶ πρὸ τοῦ ἀπογχοτισμοῦ τοῦ Κυρίλλου, οἱ Γενίτσαροι εἶχον προρῆ εἰς τὴν σύλληψιν ἀπάντων τῶν προκρίτων Ἀδριανουπόλεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Πρωτοσύγγελος τῆς Μητροπόλεως Θεόκλητος, ὅστις ἀντεπρασάπευεν τὸν Μητροπολίτην Δωρόθειον, μεταβάντα ὡς Συνοδικὸν εἰς Κων)πολιν καὶ οὐδέποτε ἐκεῖθεν ἐπιστρέψαντα. Ἡ σύλληψις τῶν προκρίτων καὶ ἡ κρίσις περὶ τῆς τύχης τῶν ἐβράδυνεν ἐπ' ὀλίγον, διότι τινὲς μὲν αὐτῶν πληροφορηθέντες τὰ γεγονότα προσεπάθουν ν' ἀποκρυβῶσιν, οἱ δὲ συλληφθέντες ἐπειρῶντο διὰ δωροδοκίας τῶν Γενιτσάρων καὶ τοῦ Μουσελίμη τῆς Ἀδριανουπόλεως ν' ἀπαλλαγῶσι. Καὶ ἠγέρθη μὲν ἕρις μεταξὺ τῶν Γενιτσάρων καὶ τοῦ Μουσελίμη περὶ τοῦ ποίους ἔδει ν' ἀπολύσῃ καὶ ποίους νὰ θανατώσῃσιν, ἀλλ' αὕτη κατέπαυσεν ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ ἀπαγχοτισμοῦ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε' καὶ τῶν Συνοδικῶν καὶ τῶν ἀντιποίνων, εἰς ἅτινα ἤρξατο προβαίνουσα ἡ Πύλη εἰς ἐκδίκησιν τῆς ἐπαναστατησάσης Ἑλλάδος. Καὶ τοιοῦτοτρόπως οἱ Γενίτσαροι καὶ ὁ Μουσελίμης, καίτοι δωροδοκηθέντες, προσέβησαν ἐκ φόβου εἰς τὴν κατατόμησιν ἀπάντων τῶν συλληφθέντων τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ.

Τῇ δ' ἐπομένῃ 20ῇ Ἀπριλίου οἱ Γενίτσαροι πορευθέντες εἰς τὸ Συνοδικὸν τῆς Μητροπόλεως συνέλαβον τὸν Κύριλλον μετὰ τοῦ Πρωτοσυγγέλου καὶ δέσαντες σχοινία ἀπὸ τοῦ σιδηροῦ κιγκλιδώματος τοῦ παραθύρου τῶν Γραφείων τοῦ Συνοδικοῦ, ἀπηγχόνισαν αὐτούς. Κατὰ τινα μάλιστα αὐτῆς σύμπτωσιν ἀπεκόπη τὸ σχοινίον τῆς ἀγχόνης τοῦ Κυρίλλου καὶ κατέπεσεν οὗτος ἡμιθανὴς εἰς τὸ λιθόστρωτον. Ὁθωμανὶς δέ τις, ἔγκυος οὔσα καὶ ἰδοῦσα αὐτὸν πίπτοντα τοσοῦτον κατετρόμαξεν ὥστε πεσοῦσα εἰς τὴν γῆν παρευθὺς φόβῳ ἀπέθανεν.

Εἰς μνήμην τοῦ ἀπαγχοτισμοῦ τὸ παράθυρον ἀπ' οὗ ἀπηγχονίσθη ὁ Κύριλλος ἔμενεν ἔκτοτε ἐντελῶς κλειστόν. Μόνον κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ νικηφόρου προελαύνοντος Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ εἰς τὴν Ἀδριανουπόλιν τῷ 1921, ἑκατὸν ὀλόκληρα ἔτη μετὰ τὸν ἀπαγχοτισμὸν τοῦ Ἐθνομάρτυρος Κυρίλλου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἡρωϊκῶν τῆς Θράκης τέκνων, ἠνοιξεν, ἀνηρηθῆθη δ' ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα.

Κυρίλλω τῷ ΣΤ'
Γόνῳ μὲν τῆς δε πόλεως

εὐκλεεῖ, δεξιῶς δὲ τὴν
ὀλκάδα τῆς Μ. Ἐκκλησίας

ολοκοστροφήσαντι
 ὑπὲρ πίστεως καὶ πατριδος
 τὸν δι' ἀγχόνης
 ὑποστάντι θάνατον,
 ἡ Πατρις ἐλευθερωθεῖσα
 καὶ μεγάλη ἤδη

τοῦτο ἰδρύσατο σῆμα
 μνημεῖον μὲν τῆς πρὸς
 αὐτὸν αἰδίου τιμῆς
 καὶ σεβασμοῦ,
 δεῖγμα δ' ἀρετῆς
 τοῖς ἐπιγιγνομένοις.

Μάρτιος 25 1921

Μετὰ τὸν ἀπαγχονισμόν, τὰ πτώματα τῶν θυμάτων ἐρρίφθησαν κατὰ διαταγὴν τῶν Γενιτσάρων, εἰς τὸν Ἐβρον, ὅστις τότε-κατὰ τύχην εἶχε πλημμυρίσει, ἀφοῦ πρῶτον παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἐβροαίους, οἱ ὅποιοι ὕβρισαν καὶ ἐχλεύασαν αὐτά. Συγχρόνως δ' ἐξειδίκετο αὐστηρὰ διαταγὴ τῶν Γενιτσάρων νὰ μὴ τολμήσῃ καὶ πλησιάζῃ τις τῶν Χριστιανῶν τὰ πτώματα, ἢ παραλάβῃ πρὸς ἐνταφιασμόν. Οὕτω ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ ρεύματος τοῦ ποταμοῦφερομένων πτωμάτων, ἄλλα μὲν ἐξεβρόσθησαν εἰς τὴν Αἶνον, ἄλλα δὲ ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τῆς ἰλύος αὐτοῦ. Κατὰ θείαν παραχώρισιν μόνον τὸ πτώμα τοῦ Κυροίλλου, φερόμενον ὑπὸ τοῦ ρεύματος, συνεκρατήθη ἀπὸ τινος ἀναδενδράδος ὑπερθεν καὶ ὀλίγον μακρὰν τοῦ

*Αποψις τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου ἐν Πυθίῳ

Πυθίου, παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Χειμώνιον. Κατ' εὐτυχῆ τινὰ σύμπτωσιν διήρχετο ἐκεῖθεν ἔφιππός τις ἐξ Ἀδριανουπόλεως, κατευθυνόμενος εἰς Πύθιον δι' ἐμπορίαν ἰχθύων, ὅστις ἰδὼν τὸ πτώμα, ἀνεγνώρισεν ἐν αὐτῷ τὸν Πατριάρχη, ὃν καὶ ἐγνώριζεν ἐξ Ἀδριανουπόλεως ὡς καὶ τὰς ἐν αὐτῇ γενομένας σφαγὰς. Παρὰ τὸν κίνδυνον νὰ ὑποστῇ τὴν αὐτὴν τύχην, ἀνέστυρεν μετ' εὐλαβείας τὸ ἱερὸν λείψανον καὶ ἀπέκρυψεν αὐτὸ ὑπὸ πυκνοῦς κλάδους δένδρων καὶ θάμνων, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς ὑπ' οὐδενὸς ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῆς περιοχῆς. Φθὰς νύκτωρ εἰς Πύθιον, ἐπεσκέπαστο τὸν Πρόκριτον (Τσορμπατζῆν) τοῦ χωρίου, Χρηστον Ἀργυρίου εἰς τὸν ὅποιον καὶ ἀπεκάλυψεν μετὰ τῆς ἐπιβαλλομένης μυστικότητος τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος τοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Πρόκριτος, συνεννοηθεὶς μετὰ τινῶν ἄλλων ἐμπίστων αὐτῷ χωρικῶν, μετέβη νύκτωρ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ἀδριανουπολίτου εἰς τὴν θέσιν

ἔνθα εἶχεν ἀποκρυβῆ τὸ λείψανον. Ἀνευρόντες δ' αὐτὸ εὐχερῶς, τὸ ἔπεβί-
 βασαν ἐπὶ ἑνὸς πλοιαρίου, τὸ ὁποῖον ὁ Πρόκριτος εἶχεν διατάξει νὰ ἐξέλθῃ
 εἰς τὸν ποταμὸν προφάσει μὲν πρὸς ἄλιεϊαν, πράγματι δὲ πρὸς ἀνίχνευσιν
 τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. Τὸ πτώμα παραληφθὲν μετεφέρθη διὰ τοῦ πλοια-
 ρίου εἰς Πύθιον, ἐνεταφιάσθη δὲ περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐντὸς τοῦ μαγειρίου
 τῆς οἰκίας τοῦ Προκρίτου.

Ἐκεῖ παρέμενεν τεθαμμένος ὁ Κύριλλος, μέχρις οὗτου, δοθείσης ὑπὸ
 τῶν Τούρκων ἀμνηστείας διὰ τὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως, μετηνέχθη
 εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου, τιμῶντες τὴν θυσίαν

Ἡ ἐν Πυθίῳ σφραζομένη σήμερον ἁγία
 εἰκὼν τοῦ ἔθνομάρτυ. Κυρίλλου ΣΤ'

τοῦ Ἱεράρχου, ἔκτισαν κενοτάφιον εἰς
 τὸ μέρος τοῦ ἐνταφιασμοῦ του, ἐφιλο-
 τέχνησαν δὲ καὶ εἰκόνα αὐτοῦ τιμῶν-
 τες καὶ λατρεύοντες ὡς Ἅγιον. Πρὸ
 τῆς εἰκόνης του ἔκαιε πάντοτε κανδήλα
 ἀκοίμητος.

Περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Πατριάρχου,
 σωζομένης καὶ σήμερον εἰς τὴν οἰ-
 κίαν τῶν ἀπογόνων τοῦ Προκρίτου,
 ἐπληροφορήθημεν ὅτι εἶχε σχεδὸν κα-
 ταστραφῆ ἔνεκα τῆς πολυκαιρίας. Ἄλλ'
 ὁ Πατριάρχης, παρουσιασθεὶς καθ'
 ὕπνου εἰς τινα γυναῖκα ἐκ Σουφλίου,
 πάσχουσαν ἐκ νοσήματος μὴ θερα-
 πευομένου ὑπὸ τῶν ἰατρῶν, ἠτήσατο
 παρ' αὐτῆς ν' ἀνακαινίσῃ τὴν εἰκόνα
 του καὶ θὰ θεραπευθῆ. Πράγματι δέ,
 ἐγερωθεῖσα ἔντρομος ἡ γυνή, μετέβη
 εἰς Πύθιον, παρέλαβεν τὴν εἰκόνα καὶ
 ἀνακαινίσασα ταύτην ἀπηλλάγη τοῦ
 νοσήματος. Ἐπίσης οἱ κάτοχοι τῆς εἰ-

κόνης καὶ πολλοὶ χωρικοί, βεβαιοῦν ὅτι κατὰ περιόδους καὶ κατὰ τὰς νυκτε-
 ρινὰς ὥρας, ἀκούουσιν εὐκρινῶς τὰ βήματα τοῦ Πατριάρχου, εἰσερχομένου
 εἰς τὴν οἰκίαν, προηγουμένου τοῦ χαρακτηριστικοῦ αὐτοῦ τύπου τῆς βακτηρίας του.

Τὸ κενοτάφιον, τὸ ὁποῖον ἡ φιλοπατρία καὶ τὸ φιλόθρησκον τῶν κα-
 τοίκων τοῦ Πυθίου εἶχεν ἐνεγείρει πρὸς τιμὴν τοῦ ἀοιδίμου Ἱεράρχου σή-
 μερον κατάκειται εἰς ἐρείπια. Αἱ ἔθνικαὶ δοκιμασίαι καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα γε-
 γονότα δὲν ἐπέτρεψαν μέχρι σήμερον τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐπιβαλλομένου φό-
 ρου ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἀπαγκωνισθέντα Ἱεράρχην, ὅστις ζῶν
 μὲν ἠγάλλωσεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ὑπεδούλου
 Γένους, θανὼν δὲ κατέλιπεν ἀνεκτίμητον παράδειγμα φιλοπατρίας,

Ἄν ἡ θυσία τοῦ αἰοιδίου Ἱεράρχου καὶ προμάχου τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας δὲν ἐγένετο ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον γνωστὴ καὶ ἡ σεπτὴ μορφὴ αὐτοῦ δὲν στολιζοῦν τὴν Ἐθνικὴν Πανακοθήκην, εἰς τοῦτο δὲν πταίει ἄλλως τις, ἀλλὰ αἱ περιπέτεια, ὡς ἔκτοτε ὑπέστη ἡ πολυπαθὴς Θράκη καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη τῶν ἀπογόνων. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιβάλλεται ἵνα ὅ,τι δὲν ἐπετεύχθη μέχρι σήμερον, ἐπιδιωχθῆ καὶ ἐπιτευχθῆ τὸ νῦν. Αἱ μεγάλαι μορφαὶ τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Ἱστορίας δὲν πρέπει ν' ἀποτελοῦν γνώριμον γῆν μόνον τῶν ὀλίγων ἐρευνητῶν καὶ ἐπαϊόντων, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνωνται κτῆμα προσφιλέως ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου καὶ ἐθυσιάσθησαν.

Ἡ Ἑλλάς, καταστᾶσα διὰ τῶν θυσιῶν τῶν ἐξόχων τέκνων τῆς, Σύμβολον καὶ Ἰδέα πανανθρωπίνῃ, ἀνεδείχθη καὶ ἐξέλαμψε μόνον διὰ τῶν ἀστειρευτῶν ἠθικῶν κεφαλαίων τῆς, αἵτινα ἐξεκκολλάθησαν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς καὶ ἠντήλησε τὴν ἠθικὴν ἐκείνην ρώμην, ἣτις σήμερον ἀποτελεῖ τὴν γνώριμον πεμπτουσίαν τῆς Ἐθνικῆς Ἀρετῆς. Ἐθνη μεγάλα δὲν λογιζοῦνται τὰ πολυάνθρωπα καὶ κατέχοντα παμμεγέθεις σωρούς ὑλικῶν ἐφοδίων, ἀλλ' ἐκεῖνα, αἵτινα ἀντλοῦν τὴν θέλησιν τῆς ἱστορικῆς τῶν ἐπιβιώσεως ἀπὸ τῆς Παραδόσεως τὴν ἀστείρευτον πηγὴν. Τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν δὲν εἶναι ἀπλὸς τίτλος τιμῆς διὰ τοὺς ἀπογόνους, ἀλλὰ φωτεινὸν παράδειγμα μιμήσεως τῶν πράξεων καὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ὑπῆρξαν ποδηγέται τῆς ἐποχῆς τῶν καὶ πρότυπα τῶν ἐπιγιγνομένων, ὧν τὰ ἔργα δὲν δύνανται νὰ παροραθοῦν ἄνευ σοβαρῶν κινδύνων διὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς Φυλῆς.

Τοιοῦτον ὑπῆρξεν καὶ τὸ ἔργον τοῦ αἰοιδίου Ἱεράρχου Κυρίλλου, ἐπισφραγισθὲν διὰ τῆς ὑπερόχου θυσίας αὐτοῦ. Ἐναπόκειται ἡμῖν ἡ ἀξιοποίησις τοῦ ἔργου του, ὡς πρώτη δὲ ὑλικὴ ἐκδήλωσις τῆς πρὸς ἐκείνον ἀφοσιώσεώς μας ἢ ἀνιδρύσεως τοῦ ἐν Πυθίῳ κατερειπωθέντος ναυδρίου καὶ ἡ ἀνέγερσις τοῦ ἀνδριάντος του, ἀτενίζοντος μὲ τὸ ἱλαρὸν του βλέμμα πρὸς τὴν νύμφην τῆς Θράκης, τὴν παλαιὰν τῶν Ὀδρουσῶν πρωτεύουσαν, ἐν ἧ ὁ αἰείμνηστος Ἐθνάρχης ἀνετράφη, ἐπαιδεύθη καὶ ἐμαρτύρησεν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Ὀλίγα περὶ Θράκης, ἐν Παραρτήματι «Θρακικῶν» σελ. 26—28.
- 2) Δόγμιοι Θράκης, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 111—112.
- 3) Αἱ σφαγαὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐνθ' ἀνωτ. 249—252.
- 4) Μ. Ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου, Ἱερογραφικὴ Ἀρμονία, Κων/πολις 1802.
- 5) Συμβολὴ τῆς Θράκης εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἐν Παραρτήματι «Θρακικῶν» σελ. 41—48.
- 6) Ἀρχιμ. Ν. Βαφείδου, ὁ ἐν τῷ χωρίῳ Πυθίῳ, τοῦ Διδυμοτείχου τάφος τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει ἀπαγχονισθέντος Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ΣΤ' (Ἀθῆναι 1938).
- 7) Βαφείδου Ν., Θρακικά Ι' τ. σελ. 52—55, ὁ ἐν τῷ χωρίῳ Πυθίῳ τοῦ Διδυμοτείχου τάφος Κυρίλλου Σ'.
- 8) Δαμπουσιᾶδου Γ., Θρακικά ΙΘ' τ. σελ. 72—104, ΙΘ' τ. σελ. 309—310.
- 9) Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, Λ. Κύριλλος ΣΤ'.
- 10) Πολυδώρου Παπαχειριστοδόστου, ἡ προσφορά τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνικοῦ στοῦν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα 1821—1922 (Ἀθῆναι 1950).

Α΄ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΩΜΥΛΙΑ

Ἡ διατήρηση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ὀφείλεται κυρίως σὲ δύο παράγοντες, τὸν Ἑλληνα διδάσκαλο καὶ παπᾶ. Χωρὶς τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδραση τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν σχολείων, ποὺ θὰ ἦταν ἀκόμη μεγαλύτερη, ἂν ἔλλειπε τὸ σχολαστικὸ πνεῦμα, ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ εἶχε ἀποξενωθῆ ἀπὸ τὶς βασικὰς πηγὰς τῆς δυνάμεώς του. Θρησκεία καὶ γλῶσσα θὰ εἶχαν λησμονηθῆ καὶ θὰ ἦταν δύσκολη, ἂν ὄχι ἀδύνατη, ἡ ἀποκατάσταση τῶν ἀρχικῶν φυλετικῶν γνωρισμάτων, καὶ ἡ παροιμία «τὸ αἷμα νερὸ δὲν γίνεται» θὰ κινδύνευε νὰ χάσῃ τὴ σημασίαν της, νὰ μείνῃ χωρὶς περιεχόμενον, ἀφοῦ, ἀπλούστατα, δὲν θὰ ὑπῆρχε πιά αἷμα Ἑλληνικόν! Τὴν πικρὴ αὐτὴ ἀλήθεια ἔρχεται νὰ δείξῃ καὶ ἡ τύχη τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολ. Ρωμυλίας. Κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν Τούρκων, ποὺ συνήθως ἀνέχονταν τὸ ἔργο τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδείας τῆς ἑλληνικῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐγνώρισε βέβαια πολλὰς καὶ τρομερὰς δοκιμασίας· κατώρθωσε ὅμως μὲ τὴ θυμαστὴ ζωτικότητά του, ὄχι μονάχα νὰ διατηρήσῃ ἀκμαία τὴ δυνάμειν του, μὰ καὶ νὰ ζήσῃ, στοιχεῖο ἐκπολιτιστικὸ ἀξιοθαύμαστο¹⁾ καὶ τῶν ἄλλων ὑποδούλων στὸν Τούρκο λαῶν. Ἐνῶ, κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν Βουλγάρων, ποὺ μὲ τὸν φανατισμὸν τῶν τὸν ἔθνικὸν καὶ φυλετικὸν ἔκαναν προβληματικὴ καὶ σιγὰ σιγὰ ἀδύνατη τὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν ὁμοδόξων Ἑλλήνων, ὁ Ἑλληνισμὸς ἄρχισε νὰ παρακμάζῃ, νὰ ἐκβουλαρίζεται ἢ νὰ ξεριζώνεται ἀπὸ τὶς ἐστίες του γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐξοντώσεώς του τῆς ὀλοκληρωτικῆς, κίνδυνον ποὺ δὲν διέτρεξε ἀπὸ τὸν ἀλλόθρησκο Τούρκο.

Τὴν δυνάμειν καὶ τὴν αἴγλην τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας κατὰ τὴν περίοδον ποὺ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν δὲν εἶχε ὑποκαταστήσει ἀκόμα ἡ Βουλγαρικὴ, ἔρχεται νὰ δείξῃ καὶ μιὰ ἐκθεση μὲ στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ σχολεῖα (ἑλληνικά, ἀλλήλιδιδακτικά, παρθεναγωγεῖα, δημόσια καὶ ἰδιωτικά), ποὺ λειτουργοῦσαν στὴν περιφέρειαν τοῦ ὑποπροξένου τῆς Ἑλλάδος στὴ Φιλιππούπολη, δηλαδὴ στοὺς 3 καζάδες τοῦ σαντζακίου Φιλιππουπόλεως καὶ στὸ σαντζάκι τῆς Σόφιας, ποὺ ἦταν ἐπίσης, ὅπως καὶ ἡ Φιλιππούπολη, ἔδρα πασᾶ· Ἡ ἐκθεση σώζεται στὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν (1863, Φ. 77|2), ὅπου εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὸν ὑποπρόξενον τῆς Ἑλλάδος στὴ Φιλιππούπολη Γ. Δ. Κανακάρη στὶς 12 Ὀκτωβρίου 1863 (χρονολογία ἀναφορᾶς).

«Ἀπὸ τοῦ 1861—γράφει ὁ Ἄχ. Σαμοθράκης—οἱ τῶς Ἑλληνόφωνοι Βούλγαροι ἀπεσπᾶσθησαν τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος (Φιλιπ-

1) Ὁ Λαμαρτίνος στὴ Θράκῃ Ἄρχ. Θρ. Θησ. τ. Α' τεῦχος Β'.

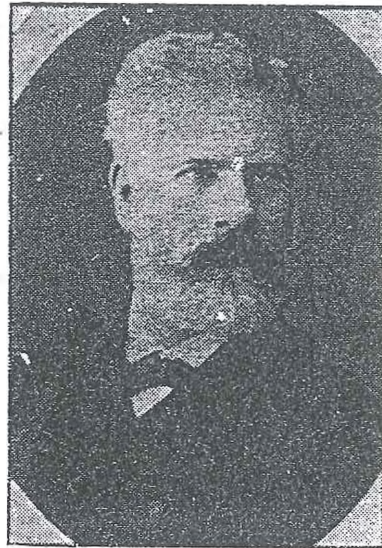
πουπόλεως) καὶ ἀπετέλεσαν ἰδίαν Βουλγαρικὴν κοινότητα μετὰ σχολείων Βουλγαρικῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ὑπαχθεῖσαν ἀπὸ τοῦ 1872 εἰς τὴν θρησκευτικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Βουλγαρικῆς ἐξουσίας μετὰ Βούλγαρον μητροπολίτην...» (Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν Θράκης, εἰς Ἄρχεῖον Θρακικοῦ Ἐπισκοποῦ, Ἀθῆναι 1945—46, σελ. 346) ¹⁾.

Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι τὸ ἀναφερόμενον στὴν ἐκθεση ποσοστὸ μαθητῶν κατὰ σχολεῖα, ἀφορᾷ Ἕλληνας ἀμιγεῖς, μειωμένο βέβαια μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἑλληνοφάνων Βουλγάρων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἴσως μερικοὶ δὲν θὰ εἶχαν μονάχα τὴ φωνὴ κοινὸ γνῶρισμα μετὰ τοὺς Ἕλληνας...

Ἐκθέσεις «περὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἑλληνικῆς ἐπιτροπῆς» εἶχαν σταλῆ ἀπὸ τὸν Γ. Κανακάρη καὶ στὸ ὑπουργεῖο τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸ ἐὰν σώζωνται.

Ἡ συλλογὴ τῶν στατιστικῶν στοιχείων, πού φέρουμε στὴ δημοσιότητα, ἔγινε μετὰ τὴ βοήθειαν ἑνὸς λαμπροῦ εκπαιδευτικοῦ καὶ πατριώτη, τοῦ Βλασίου Γ. Σκορδέλλη, πού διηύθυνε τότε τὴν Κεντρικὴ Ἑλληνικὴ σχολὴ στὴ Φιλιππούπολη καὶ εἶχε τὴν ἐποπτεία ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων στὴν περιφέρεια (ἀναφορὰ ὑποπροξένου 12 Ὀκτωβρίου 1863).

«Πρὸς τοῦτον ὀφείλει πολλὰ ἢ διατηρουμένη ἐνταῦθα Ἑλληνικὴ γλῶσσα», ἔγραφε ὁ Γ. Δ. Κανακάρης. «Θεομὸν ἀπόστολον τοῦ Ἑλληνισμοῦ» χαρακτηρίζει τὸν Βλ. Σκορδέλλη καὶ ὁ σύγχρονός του μεσαιονολόγος Μ. Γεδεών (Ἀποσημειώματα χρονογράφου, Ἀθ. 1932, σελ. 103). Δὲν περιορίζεται δὲ ὁ Σκορδέλλης στὴν ὑψηλὴ τοῦ ἐπαγγέλματός του ἀποστολὴ γράφει καὶ διάφορα μελετήματα μετὰ σκοπὸ νὰ διαφωτίσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του καὶ διασώσῃ ὅ,τι θυμίζει τὴ δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν περιοχὴ. Γιὰ νὰ δώσουμε ἀφορμὴν σὲ μιὰ πληρέστερην ἀνασκόπησιν τοῦ ἔργου του τοῦ συγγραφικοῦ προβαίνουμε σὲ ἀναγραφὴ διαφόρων δημοσιευμάτων του, γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολλὰ μᾶς ἔχει ὑποδείξει ὁ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου. Προηγουμένως ὅμως θεωροῦμε σκόπιμον νὰ δώσουμε καὶ μερικὰς βιογραφικὰς σημειώσεις.

Βλάσιος Σκορδέλλης (1834—1898)

1) Βλ. καὶ Ἄρχ. Θρ. Θεσ. τ. ΙΓ' Μυρτ. Ἀποστολίδου.

Ὁ Βλάσιος Σκορδέλλης, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν προξενικὴ ἐκθεση, κατήγετο ἀπὸ τὴν Στενίμαχο, ὅπου γεννήθηκε στὰ 1835, ἀφοῦ στὰ 1863, πὸν μνημονεύεται, εἶχε ἡλικίας 28 ἐτῶν. Ἡ Στενίμαχος στὰ χρόνια αὐτὰ εἶχε πληθυσμὸν 12.000 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 10 000 ἦταν Ἕλληνες καὶ οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι καὶ Βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες. Διατηροῦσε δηλαδὴ ἀκέραιον σχεδὸν τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς. Οἱ δασκάλοι τῆς, καὶ μάλιστα ὁ Κ. Σαϊτίδης ἀπὸ τὴν Περιοστέρν, καλλιεργοῦσαν τὸ πατριωτικὸ αἴσθημα μὲ τραγούδια πατριωτικά, μὲ εἰκόνες φημισμένων προγόνων, πὸν κρεμοῦσε στὰ σχολεῖα, ἀκόμα καὶ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν ἐπιθέτων, σύμφωνα μὲ τὴν συνήθεια τῆς ἐποχῆς, πὸν ἀκολουθοῦσαν καὶ σὲ ἄλλα μέρη φιλότιμοι μὰ σχολαστικοὶ λόγιοι.

Δὲν εἶναι παράδοξον λοιπὸν πῶς στὴν τρυφερὴν ψυχὴ τοῦ Βλασίου Σκορδέλλη γεννήθηκε τέτοια ἔφεση γιὰ μάθησιν καὶ διάδοσιν τῆς προγονικῆς γλώσσης. Γιὰ νὰ πάσῃ ὁμοῦ ἀπὸ τὸ δάσκαλό του τὸ ὄνομα «Ἀριστείδης», θὰ πῆ πῶς ὁ δάσκαλός του διέκρινε ὁ αὐτὸν ἀρετὴς πὸν θύμιζαν τὸ μέγαλον ὁμώνυμον πρόγονον. Ἡ τάση πὸν εἶχε ὁ νεαρός Βλάσιος (Ἀριστείδης) γιὰ μάθησιν ἔγινε ἀφορμὴ νὰ σταλῆ στὴν Ἀθήναν, ἀγνωστο ἂν ἀπὸ δικούς του ἢ ἀπὸ τὴν κοινότητα ἢ ἀπὸ κάποιον εὐεργέτη τῆς παιδείας. Ἐκεῖ τελείωσε τὸ Γυμνάσιον καὶ ἀργότερον ἐπῆρε καὶ δῖπλωμα «τῆς ἐπὶ τῶν Ἑλληνοδιδασκάλων ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας μὲ βαθμὸν α'», πὸν σημαίνει ὅτι ἡ παραμονὴ του στὴν πρωτεύουσα δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ παρακολουθῆ μὲ τὸν ἴδιον ζῆλον τὰ γράμματα. Ἔτσι καταρτισμένος γύρισε στὴν πατρίδα του, ὅπου διηύθυνε τὸ Ἑλληνικὸν δημόσιον σχολεῖον ἀπὸ τὰ 1858 (κατὰ τὴν προξενικὴ ἐκθεση). Ἀπὸ τὰ 1863 βρίσκεται στὴ Φιλίππουπολιν, ὅπου τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἶχε ἐπίσης τὰ πρωτεῖα, καὶ διευθύνει τὸ κεντρικὸν δημόσιον Ἑλληνικὸν σχολεῖον· παράλληλα ἔχει καὶ τὴν ἐποπτεῖαν «πάντων τῶν κατὰ τὴν περιφέρειαν ταύτην Ἑλληνικῶν σχολείων δι' ἀμφοτέρωτα τὰ φύλα (ἀναφορὰ ὑποπροξένου 29—11—1863). Στὴ διεύθυνσιν τῆς σχολῆς παρέμεινε μίαν δεκαετία. Στὰ 1872 ἰδρύει καὶ σύλλογον φιλομούσων κατὰ τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὰς τάσεις τοῦ Φιλολογικοῦ συλλόγου Κῶν)λεως, πὸν τὸν εἶχε ἐπίτιμον μέλος (βλ. π. Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. Κ)λεως, 1895, τ. κε', σ. κδ'), μὲ σκοπὸν τὴν δημιουργίαν πνευματικῆς κινήσεως, πὸν θὰ διατηροῦσε ἄγρυπνη τὴν ἐθνικὴν καὶ θεοσκευτικὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ στὴν κοινωνίαν.

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ μεγάλου εὐεργέτη τοῦ Γένους Γ. Ζαοίφην νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν πεπειραμένον ἐκπαιδευτικὸν καὶ θερμὸν πατριώτη Βλάσιον Σκορδέλλη στὸ ὁμώνυμον διδασκαλεῖον, ἔγινε ἀφορμὴ νὰ σταλῆ μ' ἔξοδόν του εἰς τὴν Γερμανίαν γιὰ εὐρύτερας σπουδῆς. Γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Λειψία, ὅπου σπούδασε παιδαγωγικά, παρέμεινε στὰ Ζαοίφεια ὡς διευθυντῆς ἕνα χρόνον (1877—78). Ἡ μετέπειτα παιδαγωγικὴ καὶ ἐθνικὴ δράσις του συνεχίζεται εἰς τὸ ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν Κράτος, στὴν Τρίπολιν ἀρχικὰ (1880), ὅπου διηύ-

θυνε τὸ Διδασκαλεῖο τῆς καὶ ὕστερα: στὴν Ἀθήνα, ὅπου διηύθυνε, μαζί με τὴν ἀδελφή του, τὸ ὀμώνυμο Παρθεναγωγεῖο (τὸ μετέπειτα Χουρμούζη). Παράλληλα πρὸς τὴν ἐθνικὴ καὶ ἠθικὴ διαπαιδαγώγησιν τῆς νεολαίας, θέλει νὰ τονώσῃ καὶ τὸ θρησκευτικὸ αἴσθημα τῆς κοινωνίας, τὸ χαλαροῦμενο διαρκῶς ἀπὸ τὴν εἰσορῆν ἑξωτερῶν ἐθίμων καὶ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴν θρησκευτικὴν διδασκίαν τοῦ τὸν ἀμβωνα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Καρούτση). Τὸ ἔργο αὐτὸ συνεχίζεται (κατὰ προφορικὴ ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Μαρ. Σιγούρου) καὶ κατὰ τὸ 1900, πού τὸν βρῆκε ὁ θάνατος σὲ ἡλικία 65 χρονῶν.

Αὐτὴ ὑπῆρξε, σὲ γενικὴς γραμμὴς, ἡ ζωὴ τοῦ Βλάσιου Σκορδέλλη: ζωὴ γεμάτη φλογερὸ-πατριωτισμό, πού διέκρινε καὶ ἄλλον πολέμιον τοῦ Βουλγαρικοῦ φανατισμοῦ, τὸν Ζακυνθινὸ Γεώργιον Τσουκαλᾶ, τὸν συγγραφέα τοῦ ἔργου: Ἱστοριογραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ὑπὸ Γ. Τσουκαλᾶ 1851 Βιέννη. Ὁμοίως καὶ τὸν αἰδεσιμώτατον Κωνσταντῖνον Οἰκονόμου, γράψαντα τὸ ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ἢ περιγραφὴν αὐτῆς, 1819 Βιέννη.

Ἡ συγγραφικὴ δράσις τοῦ Βλ. Σκορδέλλη ἔχει χαρακτηριστικὰ παιδαγωγικὰ καὶ ἱστοριοδιδικα. Ἐνδιαφέρεται νὰ ἐξυψώσῃ τὸ δάσκαλον καὶ μαζί του τὸ μαθητὴ καὶ γράφει σειρά παιδαγωγικῶν ἔργων, ὅπως εἶναι: τὸ Ἐγκόλλιον τοῦ Ἑλληνόπαιδος (1860), Οἱ γονεῖς τοῦ Ρήγα, Ἡμερολόγιον δημοδιδασκάλου, Ὁδηγὸς δημοδιδασκάλου, Πίστις, πατρίς, καὶ μεταφράσεις ὅπως εἶναι: «Τὸ σχολεῖον τῆς Γισανάϊας, πολιτείας τοῦ Λέοντος Τολστόϊ», πού ξανατυπώθηκε ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκον Φέξη στὰ 1910, μεταφράστηκε ὅμως στὰ 1862, ὅπου σημειώνεται στὸ τέλος τοῦ βιβλίου (σ. 152). Μελετήματα μὲ ἱστορικὸν χαρακτῆρα εἶναι α) σὲ βιβλία: *Meditationes Thraciæ*, Leipzig 1877, β) σὲ περιοδικὰ κλπ. ἔντυπα 1) Μελέτη Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου, Χρόνος, ἡμερ. Νεολόγου 1871, σ. 74—83 (βλ. Τρ. Εὐαγγελίδου). 2) Ἐκθεσις πεπραγμένων τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει Ἑλληνικοῦ συλλόγου τῶν τῶν φιλομούσων (1872—73), ἐν Κλέϊ, ἔτ. 1874, σ. 35—37. 3) Σημειώματα περὶ τῆς μονῆς Βατοκόβου ἐν Στενιμάχῳ (Δελτίον Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. Ἑλλάδος, Ἀθ. 1889, Γ, σ. 354—358). 4) Ἡ πρώτη ἕδρσις κοινοτικοῦ σχολείου (Στενιμάχου), (π. Ἐστίας, Ἀθ. 1889, σ. 85 καὶ 107). 5) Τούρκος εἶμαι, βούλα: κόφτω (Δ. Ἰ. Ε. Ε. Ἑλλάδος, Δ, 1892, σ. 285, 7). 6) Χρονικὰ σημειώματα (Δελτ. Ἱστ. Ἐθν. Ἑτ. Ἑλλάδος, Δ, 1892, 3, σ. 288—90, α) ἀπὸ κώδικα Σχολῆς Φιλιππουπόλεως 1712—95 καὶ β) ἀπὸ κώδικα μητροπόλεως Ἰδίας πόλεως). 7) Περιέργον ἕθιμον ἐν Στενιμάχῳ (π. Ἐβδομάς, τ. Η, φ. 8, σ. 6). 8) Τὰ πρακτικὰ τῆς Σχολῆς Στενιμάχου [1851, Σ]βρίου 1 (π. Θρακικά, Α, 1928, σ. 350—363]. 9) Ἀπομνημονεύματα (1863, Μαῖου 11, π. Θρακικά, Α, 1929, σ. 121—128).

Ὅλα αὐτὰ βέβαια δὲν ἐξαντλοῦν τὰ ἔντυπα δημοσιεύματα τοῦ Βλ. Σκορδέλλη: Ἀπὸ τὸν Μ. Γεδεῶν πληροφωρούμεθα, ὅτι ἔγραψε κιῆνα μικρὸ

φυλλάδιο με τὸν τίτλο : «Πρὸς τοὺς ἐν Θράκῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἀδελφοὺς ἡμῶν τοὺς καλοῦντας ἑαυτοὺς Βουλγάρους» (Ἀποσημειώματα Χρονογράφου, σ. 103). Ἐντυπες διατριβές τοῦ Βλ. Σκορδέλλη, ἀναγόμενες στὴν ἱστορία καὶ λαογραφία τῆς Θράκης, θὰ ὑπάρχουν, ὑποθέτουμε, καὶ ἄλλες, πὺν ἡ ἔρευνα καὶ ὁ χρόνος θὰ φέρῃ στὸ φῶς.

Ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Σκορδέλλη γνωστοὶ εἶναι οἱ δύο κώδικες γιὰ τὴ Στενίμαχο, ἰδιαιτέρη πατρίδα του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ κ. Πολ. Πάπα-χριστοδούλου ἐτύπωσε μέγα μέρος στὶς πολύτιμες ἐκδόσεις του στὸ Ἄρχεϊο τοῦ Θρακικοῦ Ἰησαυροῦ· περίληψή των ἔδωσε καὶ στὸ Ἐπιτύμβιο Χρήστου Τσοῦντα. Κατὰ προφορικὲς ἀνακοινώσεις τοῦ ἴδιου, οἱ κληρονόμοι τοῦ Βλ. Σκορδέλλη βρῆκαν καὶ μίᾳ κασέλλα γεμάτη χειρόγραφα, ἴσως καὶ ἀνέκδοτα, πὺν ἀγνοεῖται ἡ τύχη των.

Στὸ Ἄρχεϊο τοῦ Θρακ. Λαογρ. Ἰησαυροῦ, τὴν ἱερὰ αὐτὴ κιβωτὸ τῶν παραδόσεων καὶ ἐθίμων τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔχουν ἀποθησαυρισθῆ ἀπὸ τὸν ἀκάματο ἐκδότη των καὶ ἄλλες ἐνδιαφέρουσες μελέτες, ὅπως εἶναι ἡ πολύτιμη ἐργασία τοῦ Σ. Ἀντωνιάδου : Ἡ Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει (π. Ἄρχεϊον Θρακικοῦ Ἰησαυροῦ, τ. ΙΓ', 1946, σ. 78 κέξ.), πὺν συμπληρῶνει προγενέστερη καὶ ἐξ ἴσου περιστατικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα : Τὰ Ἑλληνικὰ ἐν Φιλιππουπόλει σχολεῖα ὑπὸ Κ. Μυρτίλου Ἀποστολίδου (Θρακικά, Ἀθ. 3, 1929, σ. 94—121). Τὸ Προξενικὸ ὑπόμνημα, πὺν ἀκολουθεῖ, δὲν εἶναι μονάχα προγενέστερο, γραμμένο ἀπὸ πρόσωπα ἀρμοδιώτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, γὰ δώσουν μίᾳ θετικὴ εἰκόνα γιὰ τὴν κατάστασι τῆς παιδείας, ἔχει καὶ γενικώτερο χαρακτῆρα, ἀφοῦ οἱ πληροφορίες του ἀναφέρονται καὶ σὲ ἄλλα κέντρα λαμπρὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τόσο στὴ διοίκησι Φιλιππουπόλεως, ὅσο καὶ τῆς Σόφιας. Ἴδου τὸ πολύτιμο προξενικὸ κείμενο :

Β'. ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Γ. Κανακάρη (ὑποπροξένου Ἑλλάδος ἐν Φιλιππουπόλει) *περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας εἰς διοικήσεις (σαντζάκια) Φιλιππουπόλεως καὶ Σόφιας κατὰ τὸ 1863.*

«...Ἡ περιφέρεια τοῦ Σαντζακίου Φιλιππουπόλεως ὑπὸ μὲν τὴν διοικητικὴν ἢ πολιτικὴν δικαιοδοσίαν περιλαμβάνει μόνον τὸ τῆς Φιλιππουπόλεως σαντζάκιον (σατραπείαν), ἢ περιφέρεια δὲ τοῦ ὑπὸ τὴν προξενικὴν δικαιοδοσίαν μου τμήματος περιλαμβάνει καὶ τὴν τῆς Σόφιας Νομαρχίαν ἢ Σατραπείαν. Ἀρχομαι δὲ τῶν στατιστικῶν περὶ σχολείων πληροφοριῶν ἐκ τῆς τῆς Φιλιππουπόλεως σατραπείας, ἧς πρωτεύουσα εἶναι ἡ ὁμώνυμος μεγαλοῦπολις, ἔνθα ὡς καὶ εἰς Σοφίαν, ἐδρεύει σατραπῆς (πάσας).

Ἀἱ Σατραπείαι ἢ Φιλιππουπόλεως

Αὕτη ὑποδιαιρεῖται εἰς ὀκτὼ διοικητικὰ τμήματα ἢ καζάδες : α) τὸ

τῆς Φίλιππουπόλεως ἰδίως ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται τὰ λοιπὰ τμήματα, β) τοῦ Παζαρτζηκίου, γ) τοῦ Χασκιοῦ, δ) τῆς Ἑσκή Ζααράς, ε) τοῦ Κιζανληκίου, στ) τοῦ Ἰζιρπανίου, ζ) τοῦ Καρλόβου, η) τοῦ Ἀχῆρ Τζελεπῆ (ἐπὶ τῆς Ρόδου). Ὀλικὸς πληθυσμὸς ὑπὲρ τὰς 600 000 ψυχάς, ἐξ ὧν: Ὀθωμανοὶ περὶ τὰς 350.000, Βούλγαροι 175.000, Ἕλληνες 60.000, Ἀρμένιοι 4.000, Ἰουδαῖοι 6 000 καὶ Παυλικανοὶ 5.000.

Πληθυσμὸς τῆς πόλεως ὑπὲρ τὰς 60.000, ἐξ ὧν 25.000 εἶναι Ὀθωμανοί, 18.000 Ἕλληνες, 3.000 Ἰουδαῖοι, 3.000 Ἀρμένιοι, 2.000 Παυλικιᾶνοι (Μανιχαῖοι) καὶ 9.000 Βούλγαροι. Ἐν τῇ πόλει ταῦτη ὑπάρχουσιν ἑν Ἑλληνικόν, τρία ἀλληλοδιδασκτικὰ καὶ ἑν παρθεναγωγεῖον. Τὸ Ἑλληνικόν Κεντρικὸν δημόσιον Σχολεῖον (τὸ ἀνώτερον πάντων τῶν καθ' ὄλην τὴν περιφέρειαν Ἑλληνικῶν εκπαιδευτικῶν καταστημάτων¹⁾) φέρει εἰς τὸ μαθητολόγιόν του διὰ τὸ τρέχον ἔτος *μαθητὰς 65*, οἱ πλείονες μικρᾶς ἡλικίας. *Διδάσκαλοι τρεῖς, ὁ Διευθυντὴς Βλάσιος Γ. Σκορδέλης* ἐκ Στενιμάχου καταγόμενος, ἑτῶν 28 φέρων ἀπολυτήριον τοῦ ἐν Ἀθήναις Γυμνασίου καὶ δίπλωμα τῆς ἐπὶ τῶν ἑλληνοδιδασκάλων ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου μετὰ βαθμὸν Ἀον, ὁ *δευτερεῦον διδάσκαλος Νικόλαος Λούσης*²⁾, ἐπίσης ἐκ Στενιμάχου ἑτῶν 26, φέρων ἀπολυτήριον τῆς Ριζαρείου ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς μετὰ βαθμὸν Λον. Ὁ τρίτος διδάσκαλος *Κωνσταντῖνος Πετκίδης* ἐκ Φίλιππουπόλεως ἑτῶν 26 *σπουδάσας ἐπὶ τινα ἔτη ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἀθηνῶν.*

Τρία ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα. Τὸ πρῶτον διατηρούμενον δαπάνῃ τοῦ φιλογενοῦς πολίτου κ. *Μιχαὴλ Γκιουμῆς Γκερδάνη*³⁾. Ἐν τούτῳ φοιτῶσι

1) Οἱ Παυλικιανοὶ (ἀπὸ τὴν προτίμησίν των στίς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν Παύλου, πού σχετίζονται μετὰ τοὺς Μανιχαῖους) εἶχαν μεταφερθῆ στὴ Θράκη κοντὰ στὴ Φιλιππούπολη ἀπὸ τὸν Τσιμισκῆ (970 μ. Χ).

2) Ἡ Ἑλληνικὴ σχολὴ περιεῖχε κατὰ τὸν Σ. Ἀντωνιάδη (Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει Ἀρχ. Θρησ. τ. ΙΓ') δύο τμήματα, τὸ Ἑλληνικὸ μετὰ τρεῖς τάξεις καὶ τὸ Γυμναστικὸ μετὰ δύο τάξεις. Ὁ βοηθὸς τοῦ σχολάρχου ἦτο συνήθως ἀπόφοιτος τῆς ἰδίας σχολῆς, ὅχι σπάνια ὅμως καὶ Ἀθηναϊκῶν σχολῶν, ὅπως συμβαίνει μετὰ τὸν βοηθὸ τοῦ Βλ. Σκορδέλη, τελειόφοιτος τῆς Ριζαρείου σχολῆς, κατὰ τὴν ἐκθεσιν.

3) Ὁ Ν. Λούσης ἀργότερα (1870) ἐδίδαξε καὶ στὸ Ἑλληνικὸ παρθεναγωγεῖο (Σ. Ἀντωνιάδη Ἡ ἑλλ. ἐκπ. ἐν Φιλιππουπόλει σ. 81).

4) Ὁ Μιχαὴλ Γκιουμῆς Γκερδάνης ἱδρυσε τὸ πρῶτο αὐτὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο «εἰς μνήμην τοῦ αἰοιδίμου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Δημ. Γκιουμουσερδάνη, θύματος δολοφόνου χειρός...» (αὐτ. σ. 80). Χαρακτηριστικὴ καὶ ἀξιολογήσιμη εἶναι ἡ πρόνοια τοῦ ἀειμνήστου αὐτοῦ εὐεργέτου καὶ προστάτου τῆς παιδείας· γιὰ τὰ ἄπορα παιδιὰ, πού ἐφοδιάζει καὶ μετὰ βιβλία καὶ ρουχισμὸ. Ὑστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του (1880) τὸ σχολεῖο (κατὰ τὴν ἴδια πηγὴ) δωρήθηκε στὴν κοινότητα. Περὶ Γκιουμουσερδάνηδων περισσότερα βλέπει ὁ ἐνδιαφερόμενος στίς ἐργασίας τοῦ Μ. Ἀπο-

μαθηται κατά τὸ ἐνεστῶς ἔτος 210, ὧν οἱ ἄποροι ἔχουσι πάντοτε δωρεὰν τὰ βιβλία, κατ' ἐποχὰς δὲ καὶ τὴν ἐνδυμασίαν παρὰ τοῦ ἴδρυτοῦ καὶ προστάτου. Διδάσκαλοι δύο, ὁ Διευθυντῆς Δημήτριος Λιαούτζης ἐκ Κύμης, ἑτῶν 27, φέρων δίπλωμα τοῦ διδασκαλείου Ἀθηνῶν, ὁ βοηθὸς Γεώργιος, ἐγγώριος ἐκπαιδευθεὶς ἐνταῦθα μόνον. Τὸ δεύτερον ἴδρυθὲν ἐκ τῆς πρὸς τοῦτο κληροδοτηθείσης περιουσίας τοῦ μακαρίτου Νικοδήμου, ἡγουμένου ἰ) τῆς ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, περιέχει μαθητὰς 125. Διδάσκαλοι δύο, ὁ Διευθυντῆς Βασίλειος Λούσης ἑτῶν 24 ἰ), καταγόμενος ἐκ Στενιμάχου, ἐν τοῖς σχολείοις τοῦ ὁποίου ἐξεπαιδευθῆ, ἐπομένως μὴ φέρων δίπλωμα, ἀλλ' εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἀλληλοδιδασκάλων. Ὁ βοηθὸς Λάμπρος Θεοδωρίδης, ἑτῶν 22, ἐγγώριος ἐκπαιδευθεὶς ἐνταῦθα μόνον. Τὸ τρίτον ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον τὸ καὶ μόνον δημόσιον ἐπιλεγόμενον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, μαθηται 170. Διδάσκαλοι δύο, ὁ Διευθυντῆς Ἀντώνιος Ἀντύπας, ἐκ Κύθνου, ἑτῶν 29, ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἀθηνῶν, μὴ φέρων δίπλωμα, ἀλλ' εἰς τῶν διακεκριμένων διδασκάλων τῆς πόλεως, βοηθὸς ἐγγώριος, ἐκπαιδευθεὶς ἐνταῦθα.

Τὸ Παρθεναγωγεῖον εἶναι δημόσιον, μαθήτριά 180 ἰ), Διδάκτρια ἡ Σμαραγδῆ Χ' Δαῆ, ἑτῶν 18 ἰ) ἐγγώριος ἐξεπαιδευθῆ δαπάνῃ τοῦ Μιχ. Γκιουμὸυς Γκερδάνη, ἐν τῷ Ἀρσακείῳ καὶ φέρουσα δίπλωμα μὲ βαθμὸν Α. Διδάσκαλος ὁ Δημήτριος Σλαβίδης, ἐγγώριος, ἑτῶν 42, ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἀθῆναις καὶ Παρισίοις, δὲν φέρει οὔτε δίπλωμα, οὔτε ἀπολυτήριον. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ τινὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα τῶν κοινῶν λεγομένων γραμμάτων εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως ὑπὸ ἱερέων πρὸ πάντων διοικούμενα. Εἰς αὐτὰ φοιτῶσι περὶ τοὺς 150 μαθητὰς.

2ον Ἐν τῇ κωμοπόλει Στενιμάχου

Πληθυσμὸς περὶ τοὺς 12.000. Ἕλληνες περὶ τὰς 10 000, οἱ λοιποὶ Ὀθωμανοὶ καὶ Βουλγαρόφωνοι, ἐξ ἡμισείας περίτου. Ἐν τῇ κωμοπόλει

στολίδου Μνημόσυνα, Θρακικά τ. Γ' (1932) σ. 400 κέ. καὶ Οἱ τάφοι λαλοῦσιν, Ἀρχ. Θρο. Θεσ. τ. Θ' 1942—43 σ. 35.

1) Τὸν εὐεργετικὸν ρόλον τῶν μονῶν, ποὺ ἦσαν στηρίγματα τῆς παιδείας στὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ σκοτεινά, μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἰδρυση τοῦ Νικοδημείου Δημοτικοῦ σχολείου, ποὺ ἐγένε, κατὰ τὸν Σ. Ἀντωνιάδη, στὰ 18ῖδ ('Ἡ Ἑλλ. Ἐκπαιδευσις κλπ., σελ. 80),

2) Ἴσως πρόκειται περὶ συγγενοῦς τοῦ Ν. Λούση; βοηθοῦ τοῦ Σκορδέλλη στήν Ἑλληνικὴ Σχολή, καὶ οἱ δύο ξεχωρίζουν κατὰ τὴν ἐκθεση γιὰ τὸ ζήλο καὶ τὴν ἀφοσίωση ποὺ εἶχαν στὸ ἔργο των.

3) Στὰ 1870 εἶχαν ἐγγραφῆ (κατὰ τὸν Σ. Ἀντωνιάδη) 246 μαθητρίες. Ἡ διαφορὰ (66 μαθητρίες) εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ τοῦ ζήλου τοῦ προσωπικοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκμῆς καὶ φιλομάθειας τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου.

4) Φαίνεται ὅτι ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τοῦ Παρθεναγωγείου μόλις ἐτελείωσε τὴ φοίτησίν της στὸ Ἀρσακεῖο.

ταύτη ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλληνικὸν σχολεῖον, τρία ἀλληλοδιδασκτικά καὶ ἐν Παρθεναγωγεῖον. Τὸ Ἑλληνικὸν δημόσιον, διευθυνόμενον πρὸ πενταετίας μέχρι πρὸ ὀλίγου ὑπὸ τοῦ Βλασίου Σκορδέλη, εἶχεν νῦν δύο διδασκάλους. Διευθυντὴς ὁ Βασίλειος Παπαδημητρίου ἐτῶν 24 ἐγγώριος τελειόφοιτος τοῦ Γυμνασίου Ἀθηνῶν διὰ δαπάνης τοῦ Μιχ. Γκιουμῆς Γκερδάνη, ὁ δευτερεύων Νικόλαος Πεντοβέλης ἐτῶν 18 ἐγγώριος τελειόφοιτος τῆς ἰδίας σχολῆς.

Τρία ἀλληλοδιδασκτικά σχολεῖα δημόσια: Τὸ πρῶτον, τὸ τοῦ ἰδίας Στενιμάχου ἔχει μαθητὰς 150 καὶ διδάσκαλον ἕνα τὸν Θεόφιλον Σαῖθ, γεννηθέντα καὶ ἐκπαιδευθέντα ἐν Φιλιππουπόλει ἐτῶν 35, ἀγνοοῦντα τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον καὶ ἀνίκανος. Τὸ δεύτερον τοῦ Ἀμπελίνου μαθηταὶ 125, διδάσκαλος Κωνσταντῖνος Ζαγοραῖος ἐτῶν 65 ἐξ Ἡπείρου, ἐκπαιδευθεὶς ἐκεῖ (καὶ ἀνίκανος μᾶλλον) τὰ κοινὰ γράμματα διδάσκει. Τὸ τρίτον τὸ τοῦ Τζιπροχωρίου μαθηταὶ περὶ τοὺς 80, διδάσκαλος Βασίλειος Παπαῖ Ἀργυρίου ἐτῶν 27 ἐκ Φιλιππουπόλεως, ἔνθα ἐσπούδασε, δραστήριος μὲν ἀλλ' ἀνίκανος.

Τὸ Παρθεναγωγεῖον καὶ τοῦτο δημόσιον διευθύνεται ὑπὸ τῆς Ἑλένης Χ' Θεοδώρου ἐκ Φιλιππουπόλεως ἐτῶν 18, ἐκπαιδευθείσης ἐν τῷ ἐνταῦθα Παρθεναγωγείῳ. Μαθήτριάι περὶ τὰς 80. Παρατηρητέον, ὅτι ἐν τῇ Στενιμάχου κωμοπόλει ὑπάρχει μέγας ζῆλος διὰ τὰ γράμματα καὶ φιλελληνισμὸς ἄκρατος, ἀλλ' ὑπάρχει μεγάλη ἀπορία χρημάτων.

3ον Ἐν τῇ κώμῃ Βοδινῶν

Πληθυσμὸς 1000 ψυχαὶ Ἕλληνες. Ἐν ἀλληλοδιδασκτικὸν νεωστὶ διὰ προτροπῶν καὶ συνδρομῆς μου συστηθέν, μαθηταὶ περὶ τοὺς 100, διδάσκαλος Γεώργιος Μιμίδης, μαθητὴς τελειόφοιτος τῆς ἐν Στενιμάχῳ Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐτῶν 20, ἔλλειψις πόρων χρηματικῶν.

4ον Ἐν τῷ χωρίῳ Κουκλαίνης

Πληθυσμὸς 2500 ψυχαὶ: τὰ $\frac{2}{3}$ ὀθωμανοὶ καὶ $\frac{1}{3}$ Ἕλληνες. Ἐν ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον δι' ἀμφοτέρω τὰ φύλα, μαθηταὶ περὶ τοὺς 50, γραματοδιδάσκαλος ἐγγώριος ἀνίκανος, ἔλλειψις παντελῆς πόρων.

Βον Τμῆμα ἢ Παζαριζηκίου

1ον Ἐν τῇ πόλει Τατάρ Παζιρτζήκι (Ἀρχαία Βηρσαπάρα)

Κάτοικοι περὶ τὰς 25.000 εἰς τὰ $\frac{2}{3}$ ὀθωμανοὶ τῶν λοιπῶν οἱ πλείονες Βούλγαροι, Ἕλληνες δὲ περὶ τὰς 150 οἰκογενείας. Ἐν ἰδιοσυντήρητον τῶν Ἑλλήν. οἰκογενειῶν, Ἑλληνικὸν καὶ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ δραστηρίου καὶ φιλοπόνου διδασκάλου Κωνσταντίνου Σαῖτίδη ἐγγωρίου σπουδασάντος ἐν Φιλιππουπόλει ἐτῶν 50 καὶ Ἕλληνας ὑπηκόου, μαθηταὶ καὶ μαθήτριάι περὶ τοὺς 80.

Ζον Ἐν τῇ κώμῃ Περιστερᾶς

Πληθυσμὸς περὶ τὰς 1000 οἰκογενείας, τὸ $\frac{1}{3}$ Ὀθωμανοί, οἱ λοιποὶ Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι ἕξ ἡμισείας περίπου. Ἐν ἰδιοσυντήρητον (τῶν ἐκεῖ Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν) σχολεῖον ἀλληλοδιδασκτικὸν μαθηταὶ καὶ μαθήτριάι περὶ τοὺς 70, διδάσκαλος ἰθαγενῆς μαθητῆς τελειόφοιτος τοῦ ἐν Παζαρτζηκίῳ σχολεῖου, ἐτῶν 24, ἄνευ μεθόδου.

Γον Τμήμα ἢ Χασκιοῦ

Ἐν τῇ πόλει Χασκιοῦ κάτοικοι 20.000 τὰ $\frac{2}{3}$ Ὀθωμανοὶ τὸ $\frac{1}{3}$ Βούλγαροι, ὧν τὸ ἡμισυ περίπου Ἑλληνίζει. Ἐν Ἑλληνικὸν καὶ ἀλληλοδιδασκτικὸν συνάμα σχολεῖον, ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ φιλογενοῦς Χ' Σταύρου Πρίμου πρὸ δεκαετίας, διατηρεῖται δὲ διὰ συνδρομῶν, μαθηταὶ περὶ τοὺς 100, διδάσκαλος εἰς Ἀθανάσιος Σωσιάδης ἐκ Παζαρτζηκίου ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῷ ἐκεῖ σχολεῖῳ, ἐτῶν 26 κάτοχος καὶ τῆς Βουλγαρικῆς, ἦν καὶ διδάσκει ἐπίσης, ἱκανὸς περὶ τὰ γράμματα καὶ ζηλωτῆς.

Ἐν παρθεναγωγεῖον ἐσχάτως συστηθὲν τῇ συνδρομῇ καὶ προτροπῇ μου καὶ διὰ συνδρομῶν διατηρούμενον, μαθήτριάι περὶ τὰς 50, διδάκτρια ἐκ Φιλιππουπόλεως τελειόφοιτος τοῦ ἐνταῦθα Παρθεναγωγείου. Παρατηρητέον ὅτι μέσος ζῆλος ἐμπνέει τοὺς ἐν Χασκιοῦ Ἑλληνίζοντας Βουλγάρους, ἀλλ' ἢ ἀνάγκη χρηματικῶν πόρων μεγίστη. (Βλ. Ἀρχ. Θο., τ. ΙΓ', σ. 66).

Εἰς τὸ Δ, Ε, ΣΤ, καὶ Ζον Τμήμα

Οὐδὲ ἕχνος Ἑλληνικοῦ σχολεῖου, πανταχοῦ Βουλγαρικά, μῖσος ὑποθάλλεται κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Η' Τμήμα ἢ Ἀχῆρ Τζελεπῆ ἐπὶ Ροδόπης

Πληθυσμὸς περὶ τὰς 50.000 ψυχάς, ὧν $\frac{1}{3}$ Ὀθωμανοὶ τὰ $\frac{1}{3}$ Βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες. Τὸ τμήμα τοῦτο ἐκτείνεται μέχρι τῆς ἐπαρχίας Ξάνθης συνορεύει ἐπομένως μετὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, μόνον εἰς τὸ χωρίον Ρξιτάκι, περιέχον περὶ τὰς 300 Βουλγαροφώνους Ἕλληνας οἰκογενείας ὑπάρχει Ἐν δημοτικὸν ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον κακῶς διευθυνόμενον ὑπὸ δύο διδασκάλων (ἀδαῶν καὶ μεθόδου καὶ γνώσεων), ὁ μὲν ἐκ Ξάνθης, ὁ δὲ ἕξ Ἡπείρου, μαθηταὶ περὶ τοὺς 40.

Σατραπεία Σοφίας ἐν Βουλγαρίᾳ

Ὑποδιαιρεῖται εἰς ὀκτώ διοικητικὰ τμήματα ἢ καζάδες :

α) Τὸ τῆς Σοφίας ἰδίως, β) τοῦ Ἰχτιμανίου, γ) τῆς Λουπνίτσης, δ) τῆς Τζουμαγιάς, ε) τοῦ Κιστεντυλίου, στ) τοῦ Ραδομηρίου, ζ) τῆς Προξίνικης, η) τῆς Ζλαδῆς, θ) τοῦ Σαμοκοβίου.

Πληθυσμὸς περὶ τὰς 400.000 ψυχάς : Βούλγαροι 250.000, Ὀθωμανοὶ 130.000, Ἰουδαῖοι 150.000, Ἕλληνες 5.000.

Ἐν τῇ Σοφίᾳ πληθυσμὸς 25.000, Ὀθωμανοὶ 10.000, Ἰουδαῖοι 4000, οἱ λοιποὶ Χριστιανοί, ἐξ ὧν 500 Ἕλληνες, οἱ λοιποὶ Βούλγαροι. Οἱ ἐκεῖ Ἕλληνες ἔχουσιν προθυμίαν νὰ κτίσουν ἐξ ἰδίων τῶν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ σχολεῖον, ἀλλὰ φοβοῦνται τοὺς Βουλγάρους.

Καὶ ἐν Σοφίᾳ ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τμήμασι τῆς σατραπείας ταύτης οὐδὲν Ἑλληνικὸν σχολεῖον, πανταχοῦ Βουλγαρικὰ ἀρθρέων καὶ θηλέων. Ἐν τέλει ὑπενθυμίζω προγενεστέρως καὶ παρακαλῶ τὸ Σ. Ὑπουργεῖον νὰ διατάξῃ σύστασιν προξενικοῦ Πρακτορείου εἰς Σοφίαν, ὅπως ὑποστηρίχθῃσι δι' αὐτοῦ καταλλήλως τὰ τε συμφέροντα τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ὑπηκόων καὶ οἱ ὁμογενεῖς ὑπήκοοι τῆς πόλεως καὶ ἀποβῇ τοιοῦτοτρόπως τελεσφόρος ὁ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ζήλος τῶν, ἐκφράζω δὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἅμα τῇ συστάσει πρακτορείου θέλουν συστήσει οἱ ἐκεῖ ὁμογενεῖς ἰδίαις δαπάναις καὶ Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Εὐπειθέστατος
Γ. Δ. ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ

ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΤΟΝ ΒΛ. ΣΚΟΡΔΕΛΛΗΝ

Πρὸ ὀλίγου καιροῦ ἡ κόρη τοῦ Βλ. Σκορδέλλη κ. Ἀσπασία Σκορδέλλη μᾶς παρέδωκεν ἕνα φάκελλον τοῦ πατρὸς τῆς, πού περιέχει :

1) Ἀπόφασιν τῆς Ἑλλην. Ὁρθοδ. κοινότητος Φιλίππου πρὸς ἀποστολὴν του εἰς Κων/λιν ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Κοινότητος (1868 α' Δ)βρίου).

2) Ἐγγραφοῦν τοῦ ἐν Κων/πόλει Θερακικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου (20 Ὀκ)βρίου 1874) κοινοποιοῦντος τὴν ἀπόφασίν του πρὸς ἀποστολὴν εἰς Ἑθρώπην δι' εὐρυτέρας σπουδᾶς τοῦ Βλ. Σκορδέλλη.

3) Ἐπιστολὴν εὐχαριστήριον τοῦ ἰδίου Συλλόγου (5 Ἰουλίου 1875), διὰ τὰς σπουδᾶς του καὶ ἔκφρασιν χαρᾶς διὰ τὴν ἐπάνοδόν του.

4) Ἐγγραφοῦν πρὸς τὸν Οἰκ. Πατριάρχην ἰδιόγραφον τοῦ Σκορδέλλη μετὰ τὰς ὑπογραφὰς ὑπερεκτείνων προιχόντων Στενιμαχιτῶν διαμαρτυρομένων διότι γίνεται πολὺς λόγος περὶ τῆς πατρίδος των κατὰ τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα, μετὰ ἡμερομηνίαν 3 Δεκεμβρ. 1868 καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Βλ. Σκορδέλλη ὡς πληρεξουσίου καὶ ἀντιπροσώπου.

Κατωτέρω δημοσιεύομεν τὰ κείμενα τῶν ἐγγράφων κατὰ σειρᾶν.

1. — Α Π Ο Φ Α Σ Ι Σ :

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1868ῳ ἡμέρα Κυριακῇ τῇ α' Δεκεμβρίου οἱ ὑποφαινόμενοι συνελθόντες εἰς τὴν ἱερὰν Μητροπόλιν πρὸς ἔκλογὴν ἀντιπροσώπων τῆς πόλεως καὶ ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, ὅπως ἀποσταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐθνικῶν δικαιωμάτων καὶ συσκεφθέντες ὠρίμως περὶ τούτου, κοινῇ γνώμῃ ἀπεφασίσαμεν ὡς τοιοῦτον τὸν κ. Βλάσιον Γ. Σκορδέλλη, Σχολάρχην τῆς Κεντρ. Ἑλλ. Σχολῆς, ὃν καὶ διορίσαμεν ἐπισήμως, χορηγοῦντες αὐτῷ κατὰ μῆνα ἕκτος τοῦ διδασκαλικοῦ μισθοῦ του γορσία ἕτι χίλια, πλὴν τῶν ἐξόδων τῆς ὁδοιπορίας καὶ ἄλλης τινὸς ἐκτάκτου ἀνάγκης ἀφορώσας τὰ συμφέροντα τῆς ἀποστολῆς του, ὡς ὑποφαινόμεθα. Ἡ δὲ ἐπιχορήγησις τῶν κατὰ μῆνα χιλίων γορσιῶν ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀφιξέως του εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως ἀποφαίνεται.

Μιχαὴλ Γκιουμῆς Γκερδάνης

Ἰάκωβος Ἀγουρίου

Κ. Παπαδάτης

Γ. Χ. Ἀργύρογλου

Ζ Νέμτσουλου

Ἀθανάσιος Μ. Θωμαΐδης

Χριστόδουλος

Σ. Ι. Χ' Κάντζου

Σωτήριος Χριστοδούλου

Ἀντώνης Χ' Ἀντώνουλου

Θεόδωρος Ἀθανασίου

Ν. Πέτρου Κερτζιόγλου

Ἰωάννης Ἀνδρόνικος

Δημήτριος Ζιάβος

Γεώργιος Ἀργυρίου Κοϊμτζόγλου
Ἀθανάσιος Μ. Κκιουμουσγκερδάνης
Γ. Κλεάνθης
Ἰάκωβος Δ. Κοτζιάκοβιτς

Δημήτριος Γεωργιάδης
Ἰάκωβος Παπαδόπουλος
Ἀντώνιος Γεωργίου

Σημείωσις : Πρόκειται περὶ ἐκπροσωπήσεως τῶν Φιλιππουπολιτῶν εἰς τὴν Μεγάλην Ἐθνοσυνέλευσιν τοῦ ἔθνους (1868) ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε οἱ Βούλγαροι ὑπέβαλον τὰς ἀγερῶχους ἀξιώσεις των, καὶ προκάλεσαν καὶ τὸ Σχίσμα (Βλ. προσεχῆ ΙΖ' τόμον, συγκριτικὴ λαογραφικὴ μελέτη Βογαζλή Δ., κεφ. : τὸ Σχίσμα).

2. — Υ Π Ο Μ Ν Η Μ Α

Παναγιώτατε Δέσποτα, Ἁγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος,

Οἱ εὐσεβᾶστως ὑποσημειούμενοι, τέκνα πιστὰ τῆς μητρὸς ταύτης Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, βαρυνθυμῶντες ἐπὶ τοῖς πολλοῖς καὶ ποικίλοις δεινοῖς, ὅσα προὔξενσαν ἡμῖν πολυχρόνως περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐθνικὰ ἡμῶν πράγματα ἀνωμαλία καὶ συστηματικὴ ἐπιβουλὴ ἐκ μέρους εὐαριθμῶν τινῶν ἀνθρώπων ἀναστατωσάντων τὰ προαιώνια καθεστῶτα τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν, ἥδη δὲ μετ' ἀφάρτου ἐκπλήξεως καὶ ἀπορίας μανθάνοντες, ὅτι ἐν ταῖς περὶ τοῦ βουλγαρικῦ ζήτηματι συζητήσεσι γίνεται πολὺς λόγος καὶ περὶ τῆς ἡμετέρας πατρίδος ὑπὸ τινῶν ἀυτοκαλουμένων ἀντιπροσώπων αὐτῆς, συγκαταριθμούντων καὶ αὐτὴν μεταξὺ τῶν βουλγαρικῶν ἐπαρχιῶν ἐν παντελεὶ ἀγνοία ἡμῶν καὶ ἔτι μᾶλλον τοῦ ἀπλουτικοῦ βουλγαροφώνου λαοῦ τοῦ κατοικοῦντος ἐν τισὶ χωρίοις τῆς ἐπαρχίας ταύτης, καὶ ἐπὶ τούτοις λυπούμενοί τε καὶ ἀγανακτοῦντες καὶ διαμαρτυρόμενοι, ἔγνωμεν, ἵνα ἐν γενικῇ ἡμῶν συνελεύσει ἐκλέξαντες ἀποστείλωμεν αὐτόσε ἀντιπρόσωπον τῆς τε πόλεως καὶ ἀπάσης τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν ταύτης, ὅπως δι' αὐτοῦ ἡμεῖς τε ὦμεν ἐν λεπτομερεῖ γνῶσει τῶν περὶ τῆς ἡμετέρας πατρίδος λεγομένων ἢ γινομένων καὶ μετὰ τῆς μητρὸς Μ. Ἐκκλησίας ἐρχόμεθα εἰς ἄμεσον οὕτως εἰπεῖν καὶ συγγὴν συνεννόησιν. Συνελθόντες τοίνυν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἁγίᾳ καὶ Ἱερᾷ Μητροπόλει καὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ πανσεβάστου ἡμῖν ἀρχιερέως ἁγίου Εἰσηνουπόλεως συσχεψάμενοι ἀπεφασίσαιμεν καὶ πέμπομεν αὐτόσε τὸν ἔλλογιμώτατον σχολάορχην τῆς Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς κ. Βλάσιον Σκορδέλλην τέλειον πληροεξούσιον ἡμῶν καὶ ἀντιπρόσωπον, ὅπως παραστήσῃ τὴν τε ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ τὰ ἀπαράγραπτα δίκαια ἡμῶν, ὃν καὶ συνιστῶντες τῇ μητρὶ Μ. Ἐκκλησίᾳ ἐξαιτούμεθα ὑπὲρ αὐτοῦ εὐμενῆ ὑποδοχὴν ὁδηγίαν καὶ προστασίαν τῆς τε ἡμετέρας Θ. Παναγιώτητος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, καὶ διατελοῦμεν βαθυσεβᾶστως τῆς ἡμετέρας Θεοσιότητος καὶ προσκνητῆς ἡμῖν Παναγιώτητος τέκνα ἐν Κυρίῳ πειθίμια καὶ δοῦλοι πρόθυμοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως.

Ἐν Φιλιππουπόλει τῇ γ' Δεκεμβρίου αὐξή'

Σακελλάριος παπᾶ γεώργιος	Ἱερεῖς Βοδενῶν :
Χ' παπαπαναγιώτης	Σύγγελος Θεόκλητος
Παπᾶ Ἐμμανουήλ	Πασχάλης ἱερεὺς
Παπᾶ Παναγιώτης	Κωνσταντῖνος ἱερεὺς
Χατζηπαπᾶ Νικόλαος	Βασιλάκης Χριστοδούλου
Παπᾶ Κωνσταντῖνος	Γεώργιος Σωτηρίου Πετράκογλου
Παπᾶ Βασίλειος	Ἄργυρ. Κων)τίνου Μανώλογλου
Παπαγιάννης	Χατζηγιάγκος Γεωργίου
Παπαγιώργης	Παπᾶ Ἄργυρίου
Ἱερεῖς Κουκλαίνης :	Ἄπόστολος Χριστοδούλου
Παπαθεοχάρης	Ἐπονται ἄλλες 193 ὑπογραφές καὶ
Παπαπαναγιώτης	ἐννέα βοῦλες Τουρκικῆς.

3. — Υ Π Ο Τ Ρ Ο Φ Ι Α

Ὁ ΕΝ ΚΩΝ]ΠΟΛΕΙ ΘΡΑΚΙΚΟΣ
ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Ἐν Κων)πόλει τῇ 20 Δ)βρίου 1874

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ὁ Θρακικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος, οὕτινος εἰσθε μέλος, ἐκτιμῶν τὸν ὑπὲρ τῆς ἐν Θράκῃ διαδώσεως τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ζῆλον ὑμῶν καὶ τοὺς μέχρι τοῦδε τῷ γενεθλίῳ ὑμῶν τόπῳ ὑπηρεσίας ὑμῶν, ἀπεφάσισε, προτάσει δύο τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἵνα ἀποστείλῃ ὑμᾶς διὰ ἓν καὶ ἡμισυ ἢ διὰ δύο τὸ πολὺ ἔτη εἰς τὴν Ἑσπερίαν (ἴσως τὴν Ἑλβετίαν), ὅπως ἐπαυξήσητε καὶ τελειοποιήσητε τὰς παιδαγωγικὰς ὑμῶν γνώσεις καὶ ἐκμάθητε τὰ ἀναγκαῖα πρὸς διεύθυνσιν Διδασκαλείου ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα ἀναθέσῃ ὑμῖν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὑμῶν, τὴν Διεύθυνσιν τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει «Ζαοιφείου Διδασκαλείου». Προσφέρει δὲ ὑμῖν κατὰ τὴν ἐν Εὐρώπῃ διαμονὴν ὑμῶν διακοσίας κατ' ἔτος ὀθωμανικῆς λίρας, συμπεριλαμβανομένων ὅλων τῶν ἐξόδων.

Ἐὰν λοιπὸν δέχεσθε τὴν ἀποστολὴν ταύτην, εἰδοποιήσατε ἡμᾶς ἔγκαιρως ὡς καὶ περὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν δύνασθε ἵν' ἀναχωρήσητε, ὅπως διατυπωθῶσιν αἱ λεπτομέρειαι τοῦ μεταξὺ τοῦ Συλλόγου καὶ ὑμῶν συμφωνητικοῦ καὶ ληφθῶσι τὰ ἀναγκαῖα μέτρα ἵν' ἀναπληρωθῆτε ἔγκαιρως ἐν τῇ Σχολαρχίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ζημία τις, ὑλικὴ ἢ ἠθικὴ τῇ Σχολῇ ἐκείνῃ, ὡς ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως ὑμῶν. Δέξασθε, Κύριε, τὴν ἐκφρασιν τῆς ἰδιαζούσης πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως ἡμῶν.

Ὁ Πρόεδρος Α. ΒΛΑΣΤΟΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς Α. ΖΩΗΡΟΣ

4. — ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ

Κωνσταντινούπολις τῇ 5—17 Ἰουλίου 1875

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ἐγκαίρως περιήλθεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἡ ὑμετέρα ἐπιστολὴ τῆς 26ης

παρελθόντος Ἰουνίου ἐ. ἔ., εἰς ἀπάντησιν τῆς ὁποίας σπεύδομεν νὰ εὐχαριστήσωμεν ἅμα δὲ καὶ νὰ συγχαρῶμεν ὑμῖν δι' οὓς καρποὺς ἀνεδείξατε ἐν τῇ ἀπὸ δωδεκαετίας ὑφ' ὑμῶν διευθυνομένῃ Ἑλληνικῇ Σχολῇ καθὰ ἐκ τῆς συντόμου μὲν ἀλλὰ ἐκφραστικῆς ἐκθέσεως ὑμῶν ἐξάγεται.

Ὁ Σύλλογος ἡμῶν, ἐλλόγιμε κύριε, ἀληθῶς χαίρει βλέπων τοιαῦτα κατορθώματα, ἀποτελέσματα ὄντα τῆς ὑμετέρας φιλοπονίας καὶ φιλοπατρίας, καὶ εὐχεται νὰ εὖρη πολλοὺς μιμητὰς τοῦ παραδείγματος ὑμῶν, οὔτινες, ὡς ἄλλοι στρατιῶται, ἀμυνόμενοι κατὰ τῆς ἀμαθείας, τῆς ἐπιφόβου ταύτης νόσου, ἀναδείξωσι τὸν ἀληθῆ προορισμὸν τοῦ Ἑλλήνος.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου δύναται νὰ καυχᾶται ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ ὑμῶν εὗρεν ἀληθῆ τῆς παιδείας θιασώτην καὶ εὐχεται μετὰ τὴν ἐξ Εὐρώπης ἐπάνοδον ὑμῶν διπλασίους νὰ ἴδῃ παραγομένους καρποὺς ἐν ὀλιγωτέρῳ χρονικῷ διαστήματι. Τοῦτο ἀπεκδεχόμεθα εἰ μὴ ἀπαιτοῦμεν παρ' ὑμῶν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τοιαῦτα παραδείγματα τῆς ὑμετέρας φρεσπονίας.

Τῷ ἐλλογίμῳ κ. Βλασίῳ Σκορδέλλῃ, εἰς Φιλιππούπολιν
(σφραγίς)

5. — ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρυτανεία τοῦ Ὀθωνείου Πανεπιστημίου

Ὁ κύριος Βλάσιος Γεωργίου, ἐκ Θράκης, δοκιμασθεὶς κατὰ τὸν νόμον, ἐνεγράφη εἰς τὸ μητρώον τοῦ Πανεπιστημίου καὶ κατετάχθη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν.

Ἐπίσημον τοῦτου μαρτύριον ἔστω τὰ γράμματα τάδε, τὴν σφραγίδα τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τὴν ὑπογραφήν τοῦ Πρυτάνεως φέροντα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Ὀκτωβρ. 1853

ὁ Πρύτανις

σφραγίς

ΚΩΝΣΤ. ΚΟΝΤΟΓΟΝΗΣ

τακτ. καθηγ. Θεολογίας

Ὅπισω. ἀρ. 246 Ἰσχύει διὰ τὸ ἔτος 1855—1856

Ἀθήνησι τῇ 8ῃ Ὀκτωβρ. 1855

ὁ Πρύτανις

ΙΩΑΝΝΗΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ

Ἄρ. 157 Ἰσχύει καὶ διὰ 1856—1857

Ἀθήνησι τῇ 28 Ἰουλίου 1856

ὁ Πρύτανις

Κ. ΑΣΩΠΙΟΣ

Ἄρ. 47 Ἰσχύει καὶ διὰ τὸ ἔτος 1857—58

Ἀθήνησι τῇ 17 Ἰουλίου 1857

ὁ Πρύτανις

ΦΙΛΙΠ. ΙΩΑΝΝΟΥ

Νο 332 γερμανιστὶ βεβαίωσις ἔγγραφος σπουδῶν διὰ τὸ ἔτος 1858 μὲ σφραγίδα Προξενείου τῆς Ἑλλάδος ἐν Λειψία.

6. — ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, πρὸς παγίωσιν καὶ πρόοδον αὐτοῦ, χορῆζει πάντως τῆς ὑποστηρίξεως καὶ συμπαράξεως ἀνδρῶν, οἷος ὑμεῖς, ὅστις ἐπὶ πολὺ ἐπονήσατε ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ ἀντιπαλαίετε κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Διὸ καὶ ἐψηφίσατο ὑμᾶς μέλος ἀντεπιστέλλον, πεποισθῶς ὅτι καὶ ὑμεῖς θέλετε ἀνακοινοῖ αὐτῷ εἴτε φιλολογικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς πραγματείας, εἴτε περιγραφὰς διαφόρων χωρῶν. Ἀποστέλλων ὑμῖν τὸ δίπλωμα, ἀξιότιμε κύριε, σᾶς παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς μεγάλης πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεώς μου.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 31ῃ Μαρτίου 1869

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Γ. ΛΑΖΟΠΟΥΛΟΣ

Πρὸς τὸν ἀξιότιμον κύριον Βλάσιον Σκορδέλλην κτλ., κτλ.

7. — Θούριος Ὕμνος τῆς Θράκης

Εἰς τὸν ὀμφαλὸν τῆς Θράκης
κατοικῶ στενάξων δοῦλος
εἰς ἀλύσεις τρομερὰς
πλὴν τὴν γλῶσσάν μου φυλάττω
καὶ πατρίδα μου λατρεύω
μὲ ἐλπίδας γλυκερὰς.
Ἄγωμεν εἰς τὴν Ροδόπην
δειξώμεν εἰς τὴν Εὐρώπην
ὅτι ζῶμεν καὶ νεκροί.
Εἰς τὴν Θράκην, συμπολίτα,
Ἕλλην εἶμαι ὄχι Σκύθης.
Καὶ ἡ Θράκη εἶν' Ἑλλάς,
εἶν' Ἑλλάς Παλαιολόγων.
Πατρὸς τόσων λαμπρῶν γόνων
μὲ τὰς ἄλλας ἀδελφὰς.
Τοῦ Ἑβρου ἢ τοῦ Ἰλισσοῦ
τὰς ὄχθας κοινοικίαν ἔχων
μίαν αἰσθάνεται πνοήν,
τῷ Ἑλληνισμοῦ τὸ γένος
δὲν θὰ καταστρέψῃ ξένος

Ἕλλην εἰς ἐνόσω ζῆ.
Βῶλον, χόματος συνθλίβω
εἰς τὰς χεῖράς μου καὶ αἶμα
αἶμα στάζει Ἑλληνικόν.
Τὸν θυμὸν μου μόλις πνίγω
ἄετοῦ μακρόθεν βλέμμα
βλέπω κατακτητικόν.
Εἰς τὸν Ἑβρον πορευθῶμεν
καὶ Ὀμφέα ἀσπασθῶμεν
πρῶτος Ἕλλην εἶν' Αὐτός.
Καὶ ὁ Αἶμος εἶν' δικός μας
εἶναι μόνον σύνορόν μας
πρὸς λαοὺς βαρβαρικούς.
Ἕλλην Θραξὶ γὰρ τὴν Πατρίδα
λαχταρῶ κι' ἔχω ἐλπίδα
εἰς καιροὺς εὐνοϊκοὺς.
Ἄγωμεν εἰς τὴν Ροδόπην
δειξώμεν εἰς τὴν Εὐρώπην
ὅτι ζῶμεν καὶ νεκροί.

ΦΑΚΕΛΛΟΣ "ΘΡΑΚΙΚΑ,, ΑΡΙΘ. 434 ΒΙΒΛΙΟΘ. ΒΟΥΛΗΣ

*"Ἐγγραφα διάφορα ἀφορῶντα τὴν παιδεῖαν
τῆς Ἑλληνικῆς Ἐράκης ἀπὸ τοῦ 1877—1882*

Ὁ τμηματάρχης τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς κ. Σκοπετέας εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μὲ πληροφορήσῃ πρὸ καιροῦ ὅτι στὴ Βιβλιοθήκῃ ὑπάρχει ἕνας φάκελλος μὲ ἔγγραφα διάφορα ποὺ ἀφοροῦν τῇ Ἐράκῃ. Ἐσπευσα νὰ ἐξετάσω τὸν φάκελλον. Μελέτησα τὰ ἔγγραφα καὶ τοὺς πίνακες καὶ ἐξοκρίβωσα ὅτι ὅλο τὸ περιεχόμενον τοῦ φακέλλου ἀφορᾷ τὴν ἑλληνικὴν παιδεῖαν στὴ Ἐράκῃ ἀπὸ τὰ 1877—1882. Μέσα σὲ τοῦτο τὸ χρονικὸ διάστημα γίνεται ἡ ἀλληλογραφία τῶν δασκάλων, δεσποτάδων καὶ ἐφοροδημογεροντιῶν πρὸς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον Ἀδριανουπόλεως καὶ πρὸς τὴν Φιλικαπαιδευτικὴν Ἐταιρείαν Κων)πόλεως — ποὺ ποῖος ξέρει πῶς βρέθηκε στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς — ὅπου ἀποτεῖνονται οἱ πάντες ζητώντας βοήθειαν γιὰ τὴ συντήρησιν τῶν σχολείων τῶν ἀναριθμητῶν κοινοτήτων, τὸν διορισμὸν διδασκάλων καὶ ἐκθέτουσιν τὴν κατάστασιν τῶν σχολείων, τὰ προγράμματα καὶ τὸ καλύτερον δίνουσι στατιστικὰς τῶν περιφερειῶν κατὰ καζάδες καὶ νομαρχίας καὶ καϊμακαμλίκια περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σχολείων, τῶν κοινοτήτων, τῶν μαθητῶν, τῶν διδασκάλων. Ἀξιόλογα εἶναι τὰ σημειώματά των, ὅπου κανεὶς εὕρισκει πληροφορίας σπάνιες καὶ ὠφέλιμες γιὰ τὴν δύναμιν τῶν μέσων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ποὺ διέθετε γιὰ τὴν παιδεῖαν, τοὺς ἀγῶνες τῶν δασκάλων, τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν σὲ πολλὰ σχολεῖα καὶ τὴν ἀδιαφορίαν ἢ τὸ ζῆλον τῶν δεσποτάδων περὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῆς περιφερείας των. Σημειώματα ἀξιόλογα μὲν λόγῳ. Γνωρίζομεν καὶ ἀπὸ ἄλλης πηγῆς καὶ μελέτες τὰ τῆς παιδεῖας, ἀλλὰ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ εἶναι πηγαῖες πληροφορίες ποὺ δὲν ἐπιδέχονται ἀμφισβήτησιν.

Ὁ Σταμάτιος Ψάλτης περιέλαβε στὸ βιβλίον του : «Ἡ Ἐράκῃ καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλληνικοῦ στοιχείου» κάθε στατιστικὴν, ποὺ ἦταν γνωστὴ ἕως τὸ 1919 ἀπὸ κάθε πηγῆς. Ἐσημείωσε δὲ ὅτι «οὐδεμία εἶδησις, ἢν παρέχομεν, στηρίζεται ἐπὶ πληροφοριῶν προσωπικῶν ἢ ἄλλων, καὶ ἐπισήμων ἀκόμη, μὴ δημοσιευθεισῶν εἰσέτι καὶ ἐπομένως μὴ δυναμένων νὰ ἔχωσι τὸ κύρος, ὅπερ ἔχει μία εἶδησις δημοσιευθεῖσα καὶ μὴ τυχοῦσα διαψεύσεως».

Ἐχει δὲ δημοσιεύσει πληροφορίες τῶν τεσσάρων Ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν, ποὺ ἀπαρτίξει ἡ Κων)πολις μετὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Σαντζακίου τῆς Τσαλατάτζας, ἤτοι α) ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Κωνσ)πόλεως, β) ἡ Μητροπόλις Δέρκων, γ) ἡ Μητροπόλις Σηλυβρίας καὶ δ) ἡ Ἐπισκοπὴ Μετροῶν. Ὅμιλεῖ περὶ ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως Κων)πόλεως ἀπὸ τοῦ 1881—1882¹⁾, 1882—

1) Βλ. Ἐπετηρίδα Ἐρακικοῦ φιλολολ. συλλόγου Κων)πόλεως 1873 καὶ στατιστικὴ Χασιώτου καὶ Ἡμερολόγιον Ἀθ. Παλαιολόγου.

83, 1884—85, δημοσιεύει καὶ ἔκθεσι τοῦ Γεν. Ἐπόπτου τῶν Σχολῶν Κ. Δελικάνη. Ἐκθεσι Κεντρικῆς ἐκπαιδευτικῆς Πατριαρχικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἔτους 1909—1910, 1910—11, 1911—12 «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» καὶ 1912—13 ὁμοίως ἐκεῖ. Ἀκολουθοῦν τῶν ἄλλων μητροπόλεων. Ἐπειτα τοῦ Βιλαετίου Ἀδριανουπόλεως. Βλέπε ἀπὸ σ. 97. Δημοσιεύει στατιστικὰς εἰδήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν βουλγαρικὸν πληθυσμὸν, σ. 233—255 καὶ σύγκριση τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν τουρκικὸν πληθυσμὸν. Ἐπίσης συνοπτικοὺς πίνακες, ποὺ δείχνουν τὴ βαθμιαία ἐξέλιξη τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὴν τελευταία πεντηκονταετία, σελ. 305—167.

Βιβλιοθήκη Βουλῆς

Φάκελλος ἀριθ. 434 (Θρακικά).—Πίναξ περιεχομένων ἐγγράφων

Τὰ ἐγγράφα κατέταξα μὲ τὴν ἑξῆς σειρά καὶ μὲ αὔξοντα ἀριθ. 44.

1) Πίναξ ἔθνολογικὸς καὶ στατιστικὸς πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωριῶν Κεσσάνης, Μαλαγάρων, Οὔζουν—Κεοπρού, Τσοροῦ.—2) Κατάλογος τῶν οἰκιῶν καὶ στεφάνων τῶν κωμοπόλεων καὶ χωριῶν τοῦ τμήματος Τσοροῦ.—3) Στατιστικὴ ἔκθεσις τῆς διανοητικῆς καταστάσεως Ραιδεστοῦ καὶ τῶν πέριξ τμημάτων (1881).—4) Ἐκθεσις πρὸς Γ. Ζαοίφην τοῦ Θρακικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Ραιδεστοῦ (1880).—5) Ἐκθεσις λεπτομεροῦς τῆς ἐπαρχίας Μαρωνείας πρὸς τὴν ἐν Κων)πόλει Ἐκπαιδευτικὴν Φιλκ)κὴν ἀδελφότητα (1415—1883) τοῦ Ν. Γ. Χατζοπούλου ἐξ Αἴνου (1883) διευθύνοντας προσωρινῶς τὸ ὑποπροξενεῖον Πύργου Ἀν. Ρωμυλίας καὶ διδασκάλου.—6) Τεμάχιον ἑφημερίδος «Θράκη». Ἐκθεσις τῆς ἐπαρχίας Οὔζουν—Κιοπρού 24 Ἰουλίου 1879 περὶ σχολείων (1882).—7) Ἐκθεσις Ν. Γ. Χατζοπούλου, διδασκάλου Φερρών, πρὸς τὴν ἐν Κων)πόλει Ἐκπαιδευτικὴν Φιλεκπαιδευτικὴν ἀδελφότητα περὶ τῆς ἐπαρχίας Μαρωνείας.—8) Ἐκθεσις περὶ τοῦ Καζᾶ—Οὔζουν—Κιοπρού ἔτους 1890 τοῦ Ἰωάννου Κ. Γλανκωπίδη μετὰ σχεδίου χάρτου.—8α) Ὅμοια περὶ ἐπαρχίας Μαλαγάρων Υ. Ἀνθοπούλου 1889 διευθυντοῦ σχολείου.—9, 10) Κατάλογος χωριῶν καὶ κωμοπόλεων ἐπαρχίας Διδυμοτείχου μετὰ καταλόγου πλουσιωτέρων καὶ ἰσχυροτέρων ὁμογενῶν καὶ κατάλογος σχολείων τὰ ὅποια διατηρεῖ ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης Κων)σταν)πόλεως. Ἄλλη κατάστασις ἐπαρχίας Διδυμοτείχου.—11) Τὰ ἐν Θράκη χωρία τῆς ἐπαρχίας Μαρωνείας τὸ ὅλον 49 καὶ ἐπαρχίας Αἴνου (1882) Ν. Κ. Χατζοπούλου.—12) Χωρία τοῦ Καζᾶ—Ἀχ)ρ—Τσελεμπή μετὰ πληθυσμοῦ μικτοῦ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν.—13) Στατιστικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ διαμερισματος τῆς ἐπαρχίας Καβακλῆ. Ἐπτὰ Κοινότητες Καβακλῆ, Καρυαί, Συναπλή, Μέγα Μοναστήριον, Μικρὸν Μοναστήριον, Δογάνογλου, Τσουκούρκοι.—14) Ἐκθεσις πρὸς τὸν Φιλεκπαιδευτικὸν σύλλογον Ἀδριανουπόλεως τοῦ Αὔγερινοῦ Παπαῖωάννου διδασκάλου ἐκ Καρυῶν (1877). Ἐπιστολὴ ἐφόρων σχολείου Καρυῶν τοῦ Αὔγερινοῦ Παπαῖωάννου (1875).—15)

Ὁμοία τοῦ διδασκάλου Ἡρακλῆ Θεοχαροπούλου (1877) πρὸς Φιλεκπαιδευτικὸν σύλλογον Ἀδριανουπόλεως. Ὁμοία ἐκ Καβακλῆ τοῦ ἰδίου καὶ τῶν ἐφόρων περὶ καταστάσεως τῶν Σχολείων πρὸς ὁμογενῆ εὐεργέτην.

16) Στατιστικῆ δύο ἐπαρχιῶν Καρῶν καὶ Καβακλῆ μετὰ μαθητῶ-
 λογίου τοῦ διδασκ. Αὐγερινοῦ Παπαϊωάννου 1877 ἐν Καρναῖς.—17) Ἐκ-
 θεσις περὶ σχολείων κατ' ἐντολὴν Φιλεκπαιδευτικοῦ Σύλλογου περὶ Σχολείων
 Θράκης, Ἀδριανουπόλεως, Μουσταφᾶ Πασᾶ κλπ.—18) Τὰ μεταξὺ Ὁρτά-
 κιοῖ καὶ Ἀδριανουπόλεως χωρία Καρνατῶν καὶ μονῆς Ἀγίας Τριάδος.—19)
 Στατιστικὴ ἐπαρχίας Ὁρτάκιοι (1877) Ἀθαν. Κωνσταντινίδου μετ' ἐπιστο-
 λῆς Εὐστρ. Σδροῖλλα πρὸς Φιλολογικὸν Σύλλογον Ἀδριανουπόλεως.—20)
 Στατιστικὴ τῆς ἐπαρχίας Μουσταφᾶ Πασᾶ.—21) Ἐκθεσις περὶ σχολείων
 Ἀδριανουπόλεως.—22) Στατιστικὴ χωρίων Ραιδεστοῦ.—23) Πίναξ τῶν ἐν
 τῇ ἐπαρχίᾳ Μαρωνείας ὑπαγομένων πόλεων καὶ χωρίων.—24) Χάρτης τῆς
 ἐπαρχίας Διδυμοτείχου ἐπὶ κηροχάρτου.—25) Ἐφημερίς Νεολόγος 2)1)7 Ὀκτ.
 (1879) μετ' νεκρολογίαν Κ. Κ. Καραθεοδωρῆ. Δημοσίᾳ ἑκπαιδευσις ἐν τῇ ἐπαρ-
 χίᾳ Ἀδρ)πόλεως. 26) Μελέτημα ἱστορικὸν περὶ Βιζύης τοῦ διδ. Σάββ. Ἰωαν-
 νίδου (1881) μετὰ ἐκπαιδευτικῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας
 Βιζύης.—27) Κατάλογος περιέχων καὶ τὰ χωρία τεσσαράκοντα ἐκκλησιῶν
 Χριστοφόρου Σαμαρτζίδου πρὸς χρῆσιν τοῦ Διοικ. Συμβουλίου τῆς ἐν Κων-
 σταντινουπόλει ἐκπαιδευτικῆς καὶ φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος.—28) Κατά-
 στασις περιφερείας Ὁρτάκιοι καὶ Καβακλῆ.—29) Ἐπιστολὴ τοῦ Μαρωνείας
 τρωμένου (1879) ἐκ Γκιουμουλτζίνης περὶ τῶν ἐφόρων δημογερόντων πρὸς
 τὸν Ἑλληνικὸν Φιλεκπαιδευτικὸν Σύλλογον Ἀδριανουπόλεως.—30) Ἀ. Οἰ-
 κιάδου ἐπιστολὴ περὶ τῆς ἐπαρχίας Ἀρδακινῆς (Ὁρτάκιοι).—31) Κατάλογος
 πόλεων, κωμοπόλεων, χωρίων ἑλληνικῶν, βουλγαρικῶν καὶ Τουρκικῶν τῶν
 ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς μητροπόλεως Διδυμοτείχου κτλ. μετὰ καταλόγου τῶν
 πλουσιωτέρων καὶ ἰσχυροτέρων.—32) Ἐπίτομος ἐκθεσις τῆς ἐπαρχίας Λιτί-
 τσης ἐξ 24 χωρίων.—33) Στατιστικὴ τοῦ Καζᾶ Λουλέ-Μπουρκᾶς μετὰ στατι-
 στικῆς τῶν σχολείων.—34) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μ. Ἀλτινανμάζην πρόεδρον
 Φιλεκπαιδευτικοῦ Σύλλογου Ἀδρ)πόλεως γραμμένη ὑπὸ τοῦ Γ. Λαμπουσιά-
 δου ἀπὸ Λουλέ-Βουργᾶς (1876) διὰ τὴν κατάστασιν τῶν διδασκάλων.—35) Χρι-
 στιανικὰ χωρία ὑπαγόμενα εἰς τὴν διοίκησιν Λουλέ-Βουργᾶς (1879)—35α)
 Συνοπτικὴ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος Λουλέ-Βουργᾶς.—36) Στατι-
 στικὴ τοῦ ἐν Ἀν. Ρωμυλίᾳ τμήματος Καβακλῆ, Καζᾶ Χάφσας, Βαβᾶ Ἐσκῆ,
 Λουλέ Βουργᾶς, Μουσταφᾶ-Πασᾶ, Ἀδριανουπόλεως, Σαρ. Ἐκκλησιῶν μετ' ἐπι-
 κρῶν ἀθροισμα τῶν καζᾶδων.—37) «Ἀὐγὴ» ἐφημ. 1884 9ης Ἀπριλίου ἐκ-
 παιδευτικῆς ἐπαρχίας Σουφλί.—38) Σχολικὰ Διδυμοτείχου μετὰ σχετικοῦ ση-
 μειώματος καὶ παρατηρήσεων.—39) Ἡ ὁμιλουμένη ἐν τοῖς χωρίοις γλῶσσα.
 Στατιστικὴ τῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας Διδυμοτείχου.—40) Στατιστικὴ σχο-
 λείων Σουφλίου.—41) Ἐπιστολὴ δι' ἧς δίδονται πληροφοροίαι ἐξ Οὐζούν—

Κεοπόρου (1879) περί τῶν σχολείων περιφερείας.—42) Στατιστικὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας Ἀδριανουπόλεως (1880) (τεμῆμα Ἀδριανουπόλεως—Μουσταφᾶ - Πασᾶ, Σαράντα Ἐκκλησιῶν, Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας).—43) Ἐπιστολὴ διδ. Ἡλ. Βασιλειάδου ἀπὸ Σκούταρι (1880) πρὸς τὸ συμβούλιον τῆς Φιλεκαπαιδευτικῆς περιφερείας Ἀδριανουπόλεως.—44) Χωρογραφικὸς καὶ στατιστικὸς πίναξ τῶν πληθυσμῶν κατ' ἔθνικότητα, τῶν ἱερῶν εὐκτηρίων καὶ ἐκπαιδευτικῶν αὐτῶν τῆς περιφερείας παντὸς τοῦ μουτεσαριφλικίου 40 Ἐκκλησιῶν ὑπὸ Κ. Κ. Χατζοπούλου (17 Μαΐου 1888) μετὰ ἰδιαιτέρων παρατηρήσεων περὶ τῶν πηγῶν τῆς συντηρήσεως τῶν σχολείων καὶ τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ σχολείων, διδασκάλων, ἐκκλησιῶν, ἱερῶν κλπ.

ΠΗΓΕΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΘΡΑΚΗΣ

- Ἄρχ. Θρ. Θησ. τ. Β' σ. 268—274.
 Ἄρχ. Θρ. Θησ. τ. Γ'. Κ. Κορυτίδου, Τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἀδριανουπόλιν ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1365—1912) σ. 113—131.
 Ἄρχ. Θρ. Θησ. τ. Γ' σ. 132—147, Ἰ. Ἀδαμαντιάδου.
 Ἄρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΓ'. Σ. Ἀντωνιάδου, Ἑλληνικὴ Ἐκπαίδευσις ἐν Φιλίππουπόλει σ. 75—95.
 Ἄρχ. Θρ. Θησ. τ. Θ'. Ὁ δευτέρως κώδικας Σχολῆς Στενιμάχου Ἀν. Ρωμυλίας. Πρόγραμμα Σχολῆς Στενιμάχου σ. 13 (1851).
 Θρακικά τ. Α' σ. 303—311, Γ. Λαμπουσιάδου, Ἐκπαιδευτικὴ κίνησις.
 Θρακικά τ. Α' σ. 350—363. Πρακτικὰ σχολῆς Στενιμάχου. Βλ. Σκορδέλλη.
 Θρακικά τ. Β' σ. 30. Περί Ἑλληνικῆς Σχολῆς.
 Θρακικά τ. Β' σ. 91—121. Μ. Ἀποστολίδου, Τὰ Ἑλλήν. ἐν Φιλίππ. σχολεῖα.
 Θρακικά Παράρτημα τ. Γ' σ. 59—83. Σχολεῖα ἐπὶ Τουρκοκρατίας.
 Θρακικά τ. 17ος σ. 330. Αἴνου ἐκπαιδευτήρια.
 Θρακικά τ. 13ος σ. 109—156. Σὲ διάφορα σημεῖα μελέτης κ. Ἀθηναῖς Γιαννιοῦ Γαϊτάνου.
 Θρακικά τ. 20ος σ. 168—171. Σαράντη Μιλτ.
 Θρακικά τ. 19ος σ. 39—58, Κωνσταντινίδη Γ.

ΔΕΙΓΜΑ ΣΛΑΥΙΚΗΣ ΨΕΥΔΟΛΟΓΙΑΣ

(Ἐκ τῆς Βουλγαρικῆς, μετάφρασις Μιχ. Κ. Μοσχοπούλου)

Α' Βουλγαρικὴ Ἱστορία, συγγραφεῖσα ὑπὸ Γαβριὴλ Κρίστοβιτς, μέλους τοῦ Ἀνωτάτου Κεντρικοῦ Δικαστηρίου τῆς Τουρκίας (Ντιβάνι Ἀχμιάμι Ἀδλιγιέ). Τόμος Α'. Ἐξεδόθη ἐν Κ)πόλει Τυπογραφεῖον τῆς Μακεδονίας ἐν ἔτει 1869.

Ἡ σχετικὴ ἄδεια τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τῆς Τουρκίας, ἐκδοθεῖσα τὴν 11ην Μουχαρρέμ 1284 καὶ 3 Μαΐου 1283 (1867) ἔχει ᾧδε μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Τουρκικῆς. «Ἡ Α. Ε. ὁ κ. Γαβριήλ μέλος τοῦ Ἐφετείου, ὑπέβαλεν αἴτησιν δι' ἧς αἰτεῖται ὅπως τῷ χρηρηγηθῆ ἄδεια ἐκτυπώσεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ βουλγαριστὶ συνταχθείσης μέχρι τοῦ ἔτους σωτηρίου 470 ἀρχαίας ἱστορίας τῶν *Οὐγγων*, δηλῶν ὅτι οὐδὲν τὸ κρατικῶς καὶ ἐθνικῶς ἐπιλήψιμον ὑπάρχει ἐν αὐτῇ. Τῆς αἰτήσεως ταύτης ἐγκοιθείσης παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ κατόπιν Ὑψηλῆς διαταγῆς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἐδίδεται ἡ παροῦσα ἄδεια ἐκτυπώσεως καὶ δημοσιεύσεως τῆς ἱστορίας ταύτης ὑπ' εὐθύνην αὐτοῦ».

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Τὸ Βουλγαρικὸν Ἔθνος τοῦ ὁποίου ἐπιχειροῦμεν νὰ γράψωμεν τὴν Ἱστορίαν, ζῆ σήμερον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου, διεσκορπισμένον εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἰδίᾳ δὲ εἰς ἐκείνας τὰς χώρας τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες καὶ Λατίνοι συγγραφεῖς ὠνόμασαν Μυσίαν (κάτω καὶ μέρος τῆς ἄνω) Θράκην, Μακεδονίαν καὶ μέρος τῆς Ἡλείρου καὶ Ἰλλυρίας. Ἡ τοιαύτη ἐξάπλωσις εἰς χώρας εἶναι τόσον πυκνὴ καὶ πολυάριθμος, ὥστε οὔτοι ἀποτελοῦσιν ἐν αὐταῖς τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ὁμοῦ μετὰ τῶν κυριόρων αὐτῶν Τούρκων. Δὲν ἀπαιτοῦνται πρὸς τοῦτο ἀποδείξεις διότι οὔτοι τυγχάνουσι ζῶντες ἐκεῖ καὶ πᾶς τις δύναται νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ τοὺς ἴδη. Παρὰ ταῦτα ἡμεῖς θὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα τὴν μαρτυρίαν δύο-τριῶν ξένων σοφῶν, ξένων οἱ ὁποιοὶ τὰς ἔχουσι περιέλθει καὶ τὰς ἔχουσιν ἴδει καὶ τῶν ὁποίων ἡ εὐκρίνεια δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ νὰ ἀμφισβητηθῆ· οὔτοι εἰσι: 1) Ὁ Ἀμί-Μπουέ (Ami Boué) σοφὸς γεωγράφος γάλλος, ὅστις περιηγήθη αὐτοπροσώπως, ὅλην τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν, ἐξέδωκεν ἐν ἔτει 1840 εἰς τέσσαρας τόμους ἐπὶ 8ου λεπτομερῆ περιγραφὴν παντὸς ὅ,τι εἶδε καὶ ἤκουσεν ἐν αὐτῇ. 2) Κυπριὰν Ρομπέρτ (Cyprien Robert) ἄλλος γάλλος περιηγητὴς ὅστις περιηγήθη ἐπίσης ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη καὶ ἐξέδωκε τῷ 1844 εἰς 2 τόμους ἐπὶ 8ου ἱστορικὴν περιγραφὴν ἀπάντων τῶν κατοικούντων αὐτόθι σλαυικῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν. 3) Ὁ ἐνδοξος Γσέχος φιλόλογος Σαρφαρικ μεταξὺ πολλῶν ἄλλων συγγραμμάτων σπουδαίων διὰ τοὺς Σλαύβους, ἔχει ἐκ-

δόσει εἰς τὴν Τσεχικὴν γλῶσσαν, ἐν ἔτει δὲ 1843 ὁ Μποδιάνσκη μετέφρασεν εἰς τὴν Ρωσσικὴν γλῶσσαν ἕνα τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον Σλαβικὴ λαογραφία (Σλαβιάνκο Ναροδοπισάνιε) εἰς τὸν ὁποῖον μὲ μεγάλην λεπτομέρειαν περιγράφει τὰς χώρας ὅπου σήμερον ὁμιλοῦνται διάφοροι σλαβικάι γλῶσσαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα.

Ὁ Απὶ Βουέ, εἰς τόμον II σελ. ὃ γράφει περὶ τῶν βουλγάρων τὰ ἑξῆς : «Οἱ βούλγαροι κατοικοῦσι τὴν Κάτω Μυσίαν (ἐπὶ τῆς ὑπερβαλκανικῆς Βουλγαρίας) καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἄνω Μυσίας (σημερινὴν Σερβίαν) πρὸς τούτοις δὲ ἀποτελοῦσι καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ πληθυσμοῦ, συμπεριλαμβανομένης ὀλοκλήρου τῆς νοτιοδυτικῆς περιοχῆς ἐκ Καστορίας μέχρι Ἰντζέ-Καράσου), Ἐκεῖ τὰ ὄρια τὰ εὐρισκόμενα μεταξὺ Φλωρίνης καὶ Καστορίας μεταξὺ Καϊλαρίων καὶ Σιατίστης, μεταξὺ Ὀστροβο καὶ Βερροίας καὶ μεταξὺ Βοδενῶν καὶ Νιαούσσης, διαχωρίζουσι τὴν βόρειον περιοχὴν ὅπου ὁμιλοῦσι μόνον τὴν βουλγαρικὴν, ἀπὸ τὴν νοτιανὴν περιοχὴν ὅπου ὁμιλοῦσιν Ἑλληνικά. Εὐρίσκονται ἐπίσης βούλγαροι διασκορπισμένοι ἢ ἠνωμένοι εἰς χωρία, ἐν Θράκῃ καὶ δὴ ἐν Ραιδεστῶ (ὅπου τὸ χωρίον Μπόλγαρσκο), εὐρίσκονται δ' ὁσαύτως καὶ νοτιοανατολικῶς τῆς Σερβίας».

Ὁ Κυργιέν Robert, ἐν τόμῳ II σελ. 230 γράφει καὶ οὕτως τὰ ἑξῆς : «Οἱ γεωγράφοι ἐξακολουθοῦσι νὰ δεικνύωσιν ὡς ὄρια τῆς Βουλγαρίας τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Σερβίαν. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας χώρας ὁ βουλγαρικὸς λαὸς σήμερον ὑπεραφθονεῖ. Ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα ὁμιλεῖται εἰς ὅλας τὰς νοτιοδυτικὰς περιοχὰς τῶν ὀρέων τῶν εὐρισκομένων μεταξὺ Καϊλαρίων, Σιατίστης, Ὀστροβου καὶ Βερροίας, μάλιστα δὲ καὶ κατωτέρω παρὰ τὴν Νιάουσαν καὶ Βοδενά. Μόνον εἰς τὰς νοτιωτέρας περιοχὰς τῶν ὀρέων τούτων καὶ πεδιάδων οἱ ἀγροῖκοι Μακεδόνες εἶναι Ἑλληγες. Παρὰ ταῦτα μία βραχεῖα ἄκρα ἐκ τῆς Αἰγυπτιατικῆς παραλίας ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς βουλγαρικὰς οἰκογενείας, κατοικοῦσας τὰς κωμοπόλεις Μπουγιούκ-Μπεσίκ, Παζάρ Τζεδίτ, καὶ Σιδηροκάψη. Καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἀκόμη κατοικοῦν τόσοι πολλοὶ βούλγαροι, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ μὴν εἴπῃ ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶναι κοινὴ πόλις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων. Ἐν Θράκῃ οἱ βούλγαροι, κρατοῦσι πολὺ σπουδαίας θέσεις καὶ μάλιστα μέχρι τοῦ Ἰντζίκ, κωμόπολιν παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, αὐτοὶ ἀποτελοῦσι τὸ κυριώτερον τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐν στρέψῃ πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἀλβανίαν καὶ ἐκεῖ θὰ εὔρησιν ὀλοκλήρους περιοχὰς, ὅπου ἡ βουλγαρικὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ χρησιμοποιοῦμένη γλῶσσα. Οἱ βούλγαροι κατέρχονται καὶ μέχρι Λιβαδειᾶς (Ἀχαΐας) εὐρίσκονται δὲ καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν Μωριάν. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς ἐκ τῆς ἐργατικῆς τῶν φύσεως οὗτοι προτιμοῦσι τὰ χωρία παρὰ τὰς πόλεις, οἱ βούλγαροι ἐγκατέλειψαν ταύτας εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ διὰ τοῦτο δὲν φαίνεται ἡ πληθὺς τῶν, πάντως εἶναι πολυπληθέστεροι ἐξ ὄλων τῶν ἐθνῶν τὰ ὁποῖα κα-

τοικοῦσιν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν. Ὁ σοφώτατος ὁμῶς Σαφαρὶκ εἰς τὴν ἄνω σλαυικὴν λαογραφίαν (Σλαβιάνκο Ναροδοπισάνιε). Κεφ. ΠΙ παραγ. 10 γράφει τὰ ἑξῆς : «Κατὰ τὴν ἀνθηρὰν ἐποχὴν τοῦ παλαιοῦ βουλγ. βασιλείου μέχρι τῆς καταστροφῆς τῶν Μαγυάρων ἐν Ἑπταπόλει (Σεδμηγκράτ) καὶ Πανονία τῶν Πολοβητῶν καὶ τῶν Πετσειέγων, μία καὶ αὐτὴ ἡ σλαυικὴ γλῶσσα ἐπεκράτει εἰς ὅλας τὰς περιοχάς, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὸ βασίλειον τοῦτο, τουτέστι πλὴν τῆς νοτιοδουναβικῆς χώρας, ὅπου εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰς χώρας τὰς βορείως τοῦ Δουνάβεως κειμένης, αἰτίνες κατοικοῦνται σήμερον ὑπὸ Βλάχων καὶ Μαγυάρων, συγκεκριμένως δὲ ἐν Βλαχία, Ἑπταπόλει καὶ τῇ σημερινῇ Οὐγγαρία ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι Πέστας — Γιάνγκρ καὶ ἔτι περαιτέρω ἐν Τάτρο καὶ κάτωθι τοῦ Τάτρο μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Τίσσα. Ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς Ἱερᾶς γραφῆς καὶ λειτουργικοῦ βιβλίου μνημείων, κατανοεῖ τις ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ὑπῆρξε τότε ὅ,τι καὶ ἡ σημερινὴ τοιαύτη.

«Ὅταν αἱ βορείως τοῦ Δουνάβεως κείμεναι αὗται χώραι ἐπλημύρησαν ἀπὸ ξένους εἰδωλολάτρας, ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα ἔλαβε κλίσην πρὸς τὰς χώρας τὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως, τὴν παλαιὰν Μυσίαν καὶ σημαντικὸν τμήμα τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, ὅπου ἤδη ἐπικράτει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ, κατὰ μῆκος ἐκ τῶν στομίων τοῦ Δουνάβεως, ἢ καὶ (ἀπὸ τοῦ 1830 καὶ ἐντεῦθεν) ἐκ τῆς πόλεως Φάλτσα εἰς Προῦθον μέχρι καὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς λίμνης τῆς Καστορίας, κατὰ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ζελεγκράτ εἰς Μαύρην Θάλασσαν, μέχρις Ὀχρῖδος καὶ ἄνω Δεβρῶν τοῦ Μαύρου Δοῖνου». Ἐπίσης ὁ Σαφαρὶκ εἰς τὸ αὐτὸ σπουδαῖον σύγγραμμά του (Κεφ. ΠΙ παρ. 12) περιγράφει καὶ λεπτομερῶς τὰ ὄρια καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς Βουλγαρικῆς γλώσσης εἰς τὰς τελευταίας ταύτας χώρας ὡς ἑξῆς :

«Ἡ ἔκτασις τοῦ βουλγαρικοῦ τούτου λόγου περιγράφεται μὲ γραμμὴν ἐρχομένην ἀπὸ τὸν λαιμὸν τοῦ Γκιούργκεβου ἢ νοτίως τοῦ Δουνάβεως ἐπὶ τοῦ ροῦ τοῦ Δουνάβεως πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς πόλεως Τούλτσας, ὅπουθεν αὕτη διέρχεται ὀπισθεν τοῦ Δουνάβεως εἰς Ρωσίαν, ἀποκλείνει περίξ ὀλοκλήρου τῆς περιοχῆς Καγκούλ εἰς Βεσσαραβίαν (ὅπου ὑπάρχουν 89 μεγάλα βουλγαρικὰ χωρία μὲ τὴν πόλιν Μπόλγκρατ ἢ ὁποῖα πρότερον ὠνομάζετο Ταμπὰκ καὶ 70 χιλιάδες κάτοικοι), στρέφεται μέχρι πτώσεως εἰς τὸν Προῦθον ἢ τὴν πόλιν Ρένι εἰς Τουρκίαν, εἶτα δὲ ἐκφεύγει πρῶτον πρὸς τὰ κάτω πρὸς Νότον, εἶτα πρὸς Δυσμὰς διὰ τοῦ ποταμοῦ Δουνάβεως μέχρι Βιδινίου, ὅπου διὰ ξηρᾶς ὑπερπηδᾷ πρὸς Μπρέγκοβο εἰς Τιμόκ. Ἐκεῖθεν ἀποκλείνει πρὸς Ν.Δ. καὶ νοτίως διὰ τοῦ ποταμοῦ Τιμόκ, μέχρι τοῦ στενοῦ Βρατάρνιτσα, ὅπου κλείνει πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀφοῦ διέληθαι σερβικά τινα χωρία διασχίζει πρὸς νότον τὸ Σβαρλὴκ Τιμόκ καὶ φθάνει εἰς τὸ χωρίον Ντραζέβτσα δέκα βέρτσια δυτικῶς ἀπὸ τῆς Νίς. Ἐντεῦθεν διευθύνεται διὰ τοῦ βουλγαρικοῦ Μοράβα καὶ συνεχίζει τὴν πορείαν της πρὸς τὴν δυτικὴν ἀνω-

φέρειαν. Εἶτα Ν.Δ. καὶ δυτικῶς ἐκ τῆς ἄκρας τῶν πόλεων Λεσκόβιτσα καὶ Βράνια καὶ διερχομένη κάτωθεν τῆς πόλεως Μοράβας τὸν ποταμὸν Μοράβαν, εἰσέρχεται εἰς τὸ στενὸν (μπογάς) τοῦ Κατσανήκ.

«Ἐκεῖθεν ὑπερπηδᾷ τὴν ράχιν τῶν ὄρεων Σάρσκη πρὸς τὸ Ἄλβανικὸν χωρίον Ζέλεκ, ὅπερ ἀπέχει περὶ τὴν μίαν ὥραν πρὸς Νότον ἐκ τοῦ Τέτοβο καὶ βαίνει νοτιῶς τῆς ἀνατολικῆς κατακορύφου ράχεως Σάο, ὅπου οἱ Ἄλβανοὶ μίγνυνται μετὰ τῶν Βουλγάρων μέχρις αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως Ὀχριδος, ὁπόθεν ἐπανέρχεται πάλιν πρὸς βορρὰν καὶ θίγει μέρος τῆς Δέβρας, εἶτα συνεχίζει τὴν πορείαν της διὰ τοῦ ροῦ τοῦ Μαύρου Δρίνου, διὰ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τῆς λίμνης Ὀχριδος, πλησίον τῆς πόλεως Ντέβολδιὰ τῆς ράχεως τῶν ὄρεων Τζουμέγκα καὶ βαίνει πλησίον τοῦ Μακεδονοβλαχικοῦ συνοικισμοῦ Ἀγιά - Μαρίνα. Ἐκεῖθεν στρέφεται πρὸς ἀνατολὰς διὰ τῆς λίμνης τῆς Καστορίας, διὰ τοῦ χωρίου Καστρηνήτσα, διὰ τῆς λίμνης Γένιτζε, διὰ τῶν ἑρειπίων τῆς (ἀρχαίας πόλεως) Πέλλας καὶ ὁδεύει μέχρι αὐτῆς ταύτης τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκεῖθεν διέρχεται διὰ Γενῆ - κιοὶ κάτωθι τοῦ Χορτιάτη, τελευταίαν βουλγαρικὴν κατοικίαν εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς ὄρεινῆς ράχεως, ἣ ὁποία ἀφίνει πρὸς δυσμὰς τὴν πεδιάδα Σερρών, μέχρι τῆς πόλεως Βέτρεν καὶ Σιδηρόκαστρον τοῦ Στρουμῶνος. Ἐκεῖθεν πάλιν πρὸς ἀνατολὰς καὶ βορειοανατολικῶς διὰ τοῦ χωρίου Κράσνο, Στάρτσιστε, ὑψηλοῦ ὄρους Περὶν πρὸς τὸ χωρίον Ρουσοῦμ τοῦ Κάτω Νέστου... Εἶτα ὅπισθεν τοῦ ὄρους Δοσπάτ (Ροδόπη) πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ ποταμοῦ Σουρμίνα ἢ Ἄρδα, διὰ τῆς ροῆς τούτου εἰς τὸ χωρίον Καρλητζήκ, ἐκεῖθεν μεσογειακῶς πρὸς τὴν πόλιν Χαρμανλή τοῦ Ἐβρου, τελευταίαν οἰκισιν βουλγαρικὴν τῆς περιοχῆς ταύτης. Ἐκεῖ ἐκ νέου ἀνατολικῶς εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἐβρου εἰς Ἀδριανούπολιν, εἶτα ἀνατολικῶς διὰ τοῦ χωρίου Ἐρεκλέρ μόνον συνοικισμὸν βουλγάρων, ὅπισθεν τοῦ χωρίου Τυρνάβου καὶ Σαμοκοβίου τέλος ἀναλαμβάνει πορείαν πρὸς βορρὰν καὶ παραλιακῶς πρὸς Βασιλικὸν καὶ τὸ στόμιον τοῦ Δουνάβεως παρὰ τὸ Γκιούργκεβον, ὁπόθεν καὶ ἠρχίσασμεν.

«Τοιοῦτοτρόπως αἱ βουλγαρικαὶ οἰκῆσεις ἐπεκτείνονται εἰς τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς Ἀρχαίας Μυσίας, Θράκης καὶ Μακεδονίας ἢ ὅπως σήμερον ὀνομάζουσιν οἱ Τοῦρκοι : τῆς Ρουμελίας, μόνον δὲ βορείως, εἰσέρχονται διὰ τοῦ Δουνάβεως εἰς τὸ Ρωσικὸν Κράτος, τοῦτέστι συμπεριλαμβάνουσι τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς περιοχῆς Καγκούλσκας.

«Ἐκτὸς τοῦ συμπαγοῦς τούτου βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ συναντῶνται καὶ εἰδικῶς : ἐν Τουρκίᾳ περὶ τῆς Γκόριτσας, εἰς Ἀβανίαν, πλησίον τῆς Κωνπόλεως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ (Κῆς Δεοβέντ, μεταξὺ Νικομηδείας καὶ Νικαίας) ἐν Βλαχία, ἐν τῇ Σεοβικῇ Ἡγεμονίᾳ, ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ, (π. χ. εἰς Βοϊνίτσα καὶ ἀλλαχοῦ), ἐν τῷ Κράτει Ρακούς, ἐν Οὔγγαριᾳ, ἐν τῇ περιφερείᾳ Τεμέσκα, δύο μεγάλας πόλεις : Μπεσένοβο καὶ Βίγγα, ἔξ χωρία εἰς τὴν Διοίκησιν Χερσῶνος, ὅχι μακρὰν τοῦ Πιρασπόλ. Εἰς τὴν

ἔκτασιν ταύτην διαβιοῦσι ὁμοῦ με τοὺς βουλγάρους καὶ διάφορα ἄλλα ἔθνη, ἰδίως Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι πανταχοῦ κατέχουσι τὰς μεγάλας καὶ ὀχυρὰς πόλεις, ἐπίσης Ἕλληνες, Ἀλβανοὶ (πέριξ τῆς Βράνιας τοῦ Μοράβα εἰς Κόστοβο καὶ Κήτσεβο κ. ἄ.). Μακεδονοβλάχοι (Κουτσόβλαχοι ἢ Τσιντσάροι) Ἑβραῖοι, Μολδανοὶ καὶ Ρῶσοι εἰς τὴν περιοχὴν Καγκούλσκας».

Β'. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ «ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ» 1903¹⁾

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1903) μία τοιαύτη κίνησις ἔγινε εἰς Μακεδονίαν, νομίζω γύρω στὰ χωρῖα ὅπου ἔδρα τότε ὁ ἔθνομάρτυς Π. ΜΕΛΑΣ, ἐκράγεῖσα ἀνήμερα τὴν ἑορτὴν τοῦ Προφήτου Ἡλίας ἐξ οὗ καὶ ἔλαβεν τὴν ὀνομασίαν Ἴλιν - ντέν=ἡμέρα τοῦ Προφ. Ἡλιοῦ, ἄλλη δὲ κίνησις εἰς τὰ πέριξ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἀνήμερα τῆς Μεταμορφώσεως (ἦτοι τὴν 6ην Αὐγούστου 1903) ἐξ οὗ καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα «Προεμπραζένστρο» ἦτοι τῆς μεταμορφώσεως. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνελήφθησαν εἰς τὸ παρὰ τὴν πόλιν μας γνωστὸν χωρὶον Γένιτζε ἀπέχον περὶ τὰ 15 χιλιομ. ἀπὸ 40 Ἐκκλησίας πρὸς τὸν δρόμον Ἀδριανουπόλεως, ἀρκετοὶ νεαροὶ διδάσκαλοι βούλγαροι με ἔνδυμασίαις γυναικειῖς καὶ μετήχθησαν εἰς τὴν πόλιν μας.

Μυτοῦ 11 1903: Οἱ Βούλγαροι προητοιμάζοντο νὰ ἑορτάσουν τὴν μνήμην τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, εἶχαν δὲ φέροι εἰς τὸ περίφημο «Μπαδεμλήκι», συνήθη τόπον ἑορτῆς αὐτῆς, ὅπως θὰ θυμᾶσαι, ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς λαμπρότερον πανηγυρισμόν. Τὸ πρῶτ' ὅμως, ἐώρταζε λαμπρότερον πασης ἄλλης προηγουμένης χρονιάς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Σπυριδῶνος, ὅπου μαζί με τὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησίασμα παρευρίσκοντο καὶ πλείστοι ἐκ τῶν πέριξ τῆς Ἐκκλησίας ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν καὶ εὐρίσκετο χάριν τῆς ἀσφαλείας ὡς ὄργανον τῆς Ἀστυνομίας ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὰς ἠθογραφίας σου Θεοδωράκης, γνώστης καὶ τῆς βουλγαρικῆς. Τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ἐξεφώνησεν ὁ γνωστὸς τῶν 40 Ἐκκλησιῶν διδάσκαλος Δημήτρης Γκροῦεβ, (ὁ μετέπειτα τελειόφοιτος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῆς Γενεύης, κατὰ τὸ ἔτος δὲ 1913 δῆμαρχος Σαρ. Ἐκκλησιῶν) ὅστις λησμονήσας ὅτι εὐρίσκετο ἐν Τουρκίᾳ καὶ ὅτι ἦτο δυνατόν οἱ λόγοι τοῦ νὰ ἔχουν κακὴν ἀπήχησιν εἰς βάρος τῶν ὁμοεθνῶν του καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα ἐκραύαζεν: «Ἡλθεν ὁ καιρὸς τῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τοῦ τυράννου Τοῦρκου, λάβετε τὰ ὄπλα σας κλπ...». Ὡς ἦτο ἐπόμενον οἱ ἐπαναστατικοὶ αὐτοὶ λόγοι διεδόθησαν ἀμέσως εἰς τὸ κοινὸν καὶ μετεδόθησαν καὶ εἰς τὰς Τουρκικὰς Ἀρχάς, αἱ ὅποια ἀφ' ἑνὸς μὲν συνέλαβον καὶ ἐκράτησαν τὸν ὁμιλητὴν καὶ τοὺς συναδέλφους του διδασκάλους, ἀπέστειλαν δὲ καὶ ἔγγραφον (τακτικῶς) πρὸς τὸν Βούλγαρον Ἀρ-

1) Βλ. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΕ' σ. 268, Πετροπούλου τ. Ε' σ. 268, τὸ ἐπαναστατ. κίνημα 1894, κατ' ἀφήγησιν λαϊκῆς Ἴλιν-Ντέν (Προφήτη Ἡλία προστάτη τοῦ ἀγροτικῶ κόσμου 1903 20 Ἰουλίου), Δ. Βογαζλή ΙΖ' Ἀρχ. Θρ. Θησ., μελέτη ἀδημοσίευτη, καὶ Δακίδη Ἱστορία Βιζύης.

χειρατικόν Ἐπίτροπον τῆς πόλεώς μας ἀπαιτοῦσαι νὰ δοθῆ ἄμεσος ἀπάντησις ἐντὸς 24 ὥρῶν καὶ δὴ εἰς τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν «διατι καὶ ὑπὸ τινος συνθήκας, ὁ ὀμιλητῆς τῆς ἡμέρας μετεχειρίσθη ἐπανειλημμένως τὴν λέξιν ὄπλα». Τὸ Τουρκιστὶ συντεταγμένον ἔγγραφον τοῦτο τῆς Νομαρχίας πρὸς τὸν Ἄρχ. Ἐπίτροπον, μὴ ὑπάρχοντος ἄλλου, ὁ τελευταῖος τὸ ἔφερεν εἰς ἐμὲ πρὸς μετάφρασιν εἰς τὴν Βουλγαρικὴν, ἔσπευσε δὲ νὰ μεταβῆ εἰς τὴν *Μητροπόλιν του*, ὅπου κατοπιν συννενοήσεως μὲ τοὺς κομιτατζῆδες ἐθεωρήθη ἀνάγκης νὰ σταλῆ τάχιστα κάποιος εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ὅπου ὑπῆρχε προϋσταμένη πνευματικὴ ἀρχή, διὰ νὰ λάβῃ ὁδηγίας διὰ τὴν ζητουμένην ἀπάντησιν. Τώρα πῶς κατωρθώθη ἐντὸς προθεσμίας πολὺ μικροτέρας τῶν 24 ὥρῶν μὲ τὰ πρωτόγονα μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ ἐπιτευχθῆ, ἢ εἰς τὴν Ἀνδ)πολιν μετάβασις, συννενοήσις καὶ ἐπιστροφή, αὐτὸ εἶναι ἄλλο ζήτημα Πάντως ἡ ἀπάντησις τὴν ἐπομένην ἐδόθη εἰς τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν, αὐτοστιγμει δὲ ἐκλήθην ἄλλο ἐνώπιον τοῦ Νομάρχου εἰς τὸν Ἀστυνομικὸν Προϊστάμενον καὶ μετέφρασα ταύτην εἰς τὴν Τουρκικὴν. Εἶχε δὲ περίπου τὰ ἑξῆς : «Ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεις μας, εἴτε ἐπ' ἐκκλησίαις εἴτε ἀλλαχοῦ χρησιμοποιοῦμεν τὴν φράσιν «ὄπλον κατὰ τοῦ διαβόλου», ὁ δὲ ὀμιλητῆς τῆς ἑορτῆς ἐχρησιμοποίησε τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην».

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀνόητος αὕτη ἀπάντησις, δὲν ὠφέλησε τόσον τὸν ὀμιλητὴν, ὅσον καὶ πλείστους ἐκ τῶν συναδέλφων του, οἱ ὅποιοι κατεδικάσθησαν ἄλλοι εἰς ἰσόβια, ἄλλοι εἰς πρόσκαιρα δεσμὰ 15—20 ἐτῶν κ.τ.τ. Οἱ Βούλγαροι ὅμως εἰργάζοντο καὶ προετοιμάζον τὴν ἐξέγευσιν. Συγχρόνως ὅμως καὶ ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, μὲ ἀρκετὰ καλὰ ὄργανά της, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινες φλογεροὶ νεαροὶ Ἕλληνες ὑποβοηθοῦντες ἐπιδεξιῶς τὴν Ἀστυνομίαν. Καὶ αἴφνης πληροφοροῦμεθα ἐν μὲν τοῖς πέριξ τῶν 40 Ἐκκλησιῶν τὸ ξέσπασμα εἰς τὰ βουλγαρικὰ χωρία Γενιτζέ-Καβακλή, Καραχηδῆρ κ.λ.π. ἐν δὲ τῇ περιφερείᾳ Βιζύης εἰς τὰ βουλγαρόφωνα—πατριαρχικὰ χωρία Πινακὰ καὶ Γιάτρος, ὅπου συνελήφθησαν ἑκατοντάδες στασιαστῶν καὶ μετεφέρθησαν εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας. Ἐνθυμοῦμαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅπου οἱ σιδηροδρόμοι μεταφερόμενοι ἐπαναστᾶται, ἐπέρασαν ἀπ' ἕξ ἀπὸ τὸ γραφεῖόν μου, ὀδηγούμενοι εἰς τὰς φυλακάς. Ἦσαν δὲ ὅλοι ζωντανὰ πτώματα, διότι εἶχον βασανισθῆ σκληρότατα. Ζωηρότατα μένει εἰς τὴν μνήμην μου, ἢ εἰκὼν ἑνὸς ἕλληνος ἐκ τῶν ὡς ἄνω μεταφερομένων ἐπαναστατῶν Φωτάκη καλουμένου, μόνου ἐγκαταστημένου εἰς Πινακὰ, γνωστοῦ καὶ ἀκραιφνοῦς πατριώτου, ὅστις συρόμενος σχεδόν, ἔπεσεν ἐμπρὸς στοῦ γραφεῖός μου καὶ ἐξέπνευσε. Ὁ μακαρίτης αὐτὸς ἔχει ἤδη ἐν Ἑλλάδι ἐγκατεστημένα καλὰ παιδιὰ, ἕνα δὲ ἀπὸ αὐτὰ ὁ Φωτιάδης, τοῦ ὁποίου μου διαφεύγει τὸ μικρὸ του ὄνομα, ἀφοῦ ὑπηρέτησεν ἐπὶ τινὰ ἔτη εἰς Κομοτινὴν καὶ Θεσσαλονίκην, νομίζω ὅτι τῶρα ὑπηρετεῖ εἰς ἀνωτέραν θέσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις παρηκολούθει ἄγρυπνος

τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, διὸ καὶ συνεπείᾳ συλλήψεων καὶ τῶν τρομακτικῶν μέτρων τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν, ἐματαιώθη ἐγκαίρως πᾶσα περαιτέρω δραῖσις βουλγαρῶν. Ἐν ἀπὸ τὰ μέτρα πού ἔλαβεν ἡ Τ. Κυβέρνησις κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο καὶ τὸ νὰ μεταφέρῃ ἐξ Ἀλβανίας δλόκληρα συντάγματα Ἀλβανῶν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰς 40 Ἐκκλησίας ἐξεχύθησαν πρὸς τὰ βουλγαρικὰ χωρία, ἰδίως δὲ πρὸς τὰ βορείως τῆς πόλεως καὶ κατὰ μῆκος τῆς δημοσίας ὁδοῦ Τυρνόβου κείμενα βουλγαρικὰ χωρία, ὅπου μὲ τὴν δραῖσιν τῶν Ἀλβανῶν στρατιωτῶν, δὲν ἔμεινεν οὔτε πέτρα ἐπὶ πέτρας οὔτε ζῶσα ψυχὴ. Δυστυχῶς ἐν τῷ μεταξὺν ἀρκετὰ εἶχον πάθει καὶ οἱ κάτοικοι Εὐκαρύου καὶ Κουροῦ - Ντερέ, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἦταν Ἕλληνες, ἀναγκασθέντες νὰ καταφύγωσιν εἰς Σκοπόν, ὁπόθεν ὑπέβαλαν μακροσκελὲς ὑπόμνημα τῶν δεινοπαθημάτων των εἰς τὸν τότε ἐπίσκοπον Ἀνθιμον μετέπειτα Ἅγιον Βιζύης καὶ ἐσχάτως Ἅγιον Μαρωνείας καὶ Θάσου. Οὗτος δὲ ἀνέφερεν εἰς τὰς Τουρκικὰς Ἀρχὰς τὰ κατορθώματα τῶν Ἀλβανῶν μὴ φεισθέντων τῶν Ἑλληνικῶν χωρίων, ἐνῶ ἡ δοθεῖσα σχετικῶς ἐντολὴ ἀφεώρα μόνον τὰ βουλγαρικὰ τοιαῦτα. Ὁ μακαρίτης ἤδη ἐπίσκοπος, ἐξέβηκε τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἑλλήνων χριστιανῶν του, τὰ ὁποῖα ἢ ἐν Σκοπῷ δημογεροντία εἶχε βεβαιώσει δι' ὑπογραφῶν αὐτῆς καὶ πολλῶν ἄλλων τορμαπατζήδων, χωρὶς νὰ ὑποδείξῃ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ὑπογραφάντων κατοίκων Σκοποῦ, διότι ὑπῆρχε φόβος νὰ ταλαιπωρηθῶσιν, δεδομένου ὅτι οἱ Τούρκοι τότε ἀντὶ νὰ κινήθωσι καὶ ἀνακαλύψωσι καὶ τιμωρήσωσι τοὺς δράστας, ἔτρεχαν καὶ ζητοῦσαν τοὺς καταγγέλλοντας τὰ ἔκτροπα. Ὑπηρετεῖ τότε ἐν 40 Ἐκκλησίας ὡς βοηθὸς Νομάρχου (μοαβίνης) ὁ γνωστὸς Χριστάκη Ἐφέντης εἰς ὃν ἀνετέθη νὰ καλέσῃ τὸν ἐπίσκοπον νὰ παρουσιάσῃ τὸ ὑπόμνημα πρὸς μετάφρασιν. Ὁ μοαβίνης ὁμῶς μολονότι Ἕλλην καὶ ἀρκετὰ μορφωμένος, ἠγγόει τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐδέησε νὰ κληθῶ πάλιν ἐγὼ, ὑπαγορευόντος δὲ τοῦ ἐπισκόπου, μετέφρασα τὸ περιεχόμενον, χωρὶς πάλιν τὰς ὑπογραφάς. Ὁ ἐπίσκοπος μὲ τὸ ὑπόμνημα στὸν κ ὀ ρ ο υ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν μητρόπολιν, τὴν δ' ἐπομένην ἔλαβε ἐπείγουσαν διαταγὴν (τακρίρι) τοῦ Μουτσαρίφου (Νομάρχου), λέγοντος ὅτι «εἶναι καθῆκον ἀφωσιωμένου εἰς τὸ Κράτος Ἱεράρχου νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην καὶ στείλῃ αὐτούσιον τὸ ἔγγραφον τοῦτο (τὸ ὑπόμνημα) εἰς τὴν ζητοῦσαν Δημοσίαν Ἀρχὴν κλπ.». Ἀλλὰ καὶ ὁ μακαρίτης Ἀνθιμος, ὅπως θά θυμᾶσαι, ἦτο γερὸ μυαλὸ καὶ δὲν ἐφοβεῖτο ἀπὸ τοιαύτας ἀπειλὰς καὶ ἀπήντησε, συντάσσοντος πάλι ἐμοῦ, ὅτι «τὸ ἔγγραφόν κατ' ἐντολὴν τοῦ Πατριάρχου ὑπεβλήθη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, ὁπόθεν αἱ ἀρχαὶ δύνανται νὰ τὸ ζητήσωσι». Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων οἱ Βούλγαροι ἐχάθησαν κατὰ ἑκατοντάδας, τὰ χωρία τῆς περιφερείας κατεστράφησαν καὶ ἐδιδάχθησαν πολλά.

Συρτός.

Μπάλλος.

Ἀπό τοὺς λαϊκοὺς χοροὺς τῆς Θράκης. Μουσικὸ κείμενο συρτοῦ χοροῦ (μπάλλου) Αἴνου. (Ἀρμονιστὴς καὶ συλλογεὺς Π. Κούρτελλης)

Η ΓΙΑΤΡΙΚΗ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ ¹⁾

Καταρτίζοντας τὸ *Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ* καὶ ξεχωρίζοντας σὲ ἰδιαιτέρους φακέλους τὰ μεγάλα θέματα, ποὺ θάπασχολήσουν τοὺς μελλοντικοὺς λαογράφους τῆς θρακικῆς λαογραφίας γιὰ νὰ γράψουν σύνθετες μελέτες πλέον κιὼχι ταξινόμηση ὑλικοῦ—γιατὶ ὑλικοῦ ἔχουμε πλούσια συγκομιδὴ—πῆρα ἕναν ἀπὸ τοὺς φακέλους αὐτοὺς. Συναρμολογώντας τὸ ὑλικό του—ὄχι πλήρες βέβαια—ετοίμασα τούτη τὴ μελετούλα, ποὺ θὰ μποροῦσα νὰ τὴν ὀνομάσω ἀνακοίνωση, καὶ νάνακοινώσω τὸ περιεχόμενό της ὄχι ὡς ψυχαγωγία βέβαια τῶν ἀναγνωστῶν—κιαὐτὸ εἶναι πιθανὸ—ἀλλὰ σὰν ὠφέλιμη ἀνακοίνωση λαογραφικὴ πρὸς τοὺς ἐνδιαφερομένους γιὰ τὰ λαογραφικὰ ζητήματα. Εἶναι θέμα ἀπὸ τὴ λαϊκὴ γιατρικὴ. Θὰ προσπαθῆσω νὰ εἶμαι σύντομος καὶ περιεκτικὸς καὶ νὰ μὴ σᾶς κουράσω. Ἄλλως τε τὸ θέμα εἶναι πολὺ εὐχάριστο κι' ἐνδιαφέρον γιὰ κάθε ἀναγνώστη, ποὺ διαβάζοντας θὰ συμπληρώσῃ τίς γνώσεις του μὲ ὅσα δὲν διάβασε ὡς τώρα, ἀφοῦ ἔχει ἤδη διαβάσει καὶ γνωρίσει πολλὰ ἄλλα. Ἡ λαϊκὴ γιατρικὴ εἶναι θέμα στὴ ζωὴ μας πάγκοινο. Καὶ οἱ ἴδιοι ἔχουμε ἴσως θεραπευθῆ ἀπὸ μιὰ γιάτρισσα ἢ ἕνα λαϊκὸ γιατροῦ στὴν ἐπαρχιακὴ ζωὴ ποὺ μεγαλώσαμε παιδιὰ. Ἄλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσω στὸ θέμα μου θ'ἄπρεπε ἴσως νάναφερθῶ καὶ μὲ λίγα λόγια νὰ σᾶς πῶ μερικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία γιατρικὴ καὶ μάλιστα τὴν Ὀμηρικὴ, ποὺ εἶναι ἡ *προμάμη* τῆς δικῆς μας λαϊκῆς γιατρικῆς καὶ ποὺ ὁ Ὀμηρὸς μᾶς τὴν χάρισε σῶφραϊες σκηνῆς χειρουργικῆς καὶ νοσοκομιακῆς περιθάλψεως τραυματιῶν, κυρίως τοῦ πολέμου καὶ τῶν μαχῶν, ὅπου στήθος πρὸς στήθος οἱ ἥρωες ἀγωνίζονταν παλληκαρίσια γιὰ τὴν ἐπικράτηση. ἢ ἀπὸ τὴν πολυβασανισμένη ζωὴ τοῦ Ὀδυσσεά, ποὺ πολὺπλαγκτος περιέπεσε στὰ χέρια καὶ τὰ δίχτυα τῆς μαγεύτρας καὶ γητεύτρας μάγισσας Κίρκης, ποὺ ἔξαιρε τόσα τεχνάσματα μαγικὰ γιὰ νὰ σαγηνεύῃ τοὺς ἀνθρώπους.

Α'. Τί εἶδους γιατρικὴ ἢ ἀνθρωπότητα μεταχειρίζονταν μέσα στοὺς αἰῶνες γιὰ νὰ θεραπεύῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τίς ἀσθένειες ποὺ τὸν προσβάλλουν πάνω στὴ ζωὴ, πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τοὺς παλαιότατους ἱστοριογράφους καὶ ποιητές. Αὐτοὶ διηγοῦνται πολλὰ ἐξ ἀκοῆς. Ἔτσι γνωρίζουμε ὄχι μόνον τὴν ἰδική μας ἱστορίαν τῆς γιατρικῆς ἀλλὰ καὶ ὄλων τῶν ἀνατολικῶν λαῶν τῆς Ἀσίας. Τὴν ἑλληνικὴν γνωρίζουμε κυρίως ἀπὸ τὸν Ὀμηροῦ ὅπου μανθάνουμε πολλὰ. Μαὐτὸν διδασκόμεθα κυρίως τὴν χειρουργικὴν τῆς

1) Διάρεξη ποὺ δόθηκε ἐκ μέρους τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὸ Φεβρουάριον 1951.

ἐποχῆς (μιας πολεμικῆς περιόδου) καὶ τῆ θεραπευτικῆ με βότανα κάθε πληγῆς καὶ ἀρρώστειας¹⁾. Διαβιάζοντας κανεὶς τὸν Ὅμηρο ἀληθινὰ μπορεῖ νὰ διδαχθῆ πῶς θεραπεύονταν οἱ πληγῆς καὶ τὰ τραύματα καὶ πῶς χειροουργούνταν τὰ μέλη τοῦ κορμιοῦ ποῦ πάθαιναν ἀθεράπευτη καταστροφή στὶς μάχες. Σκηνῆς τέτοιες σώζονται σὲ πανάρχαια ἀγγελία. Ὑπάρχει παράσταση ποῦ ὁ Πάτροκλος δένει τὴν πληγὴ τοῦ Ἀχιλλέου, καὶ ὁ Μαχάων ποῦ προσφέρει τὶς πρῶτες βοήθειες στὸ Μενέλαο, ἢ πῶς ἐπιδένει τὸ πόδι τοῦ Φίλοκτῆτη, (σ. 48 Ἱστορία Ἱατρικῆς Κούζη Ἀριστ.).

Στὴν Ὀμηρικὴ ἐποχὴ λοιπὸν οἱ γιατροί, ἂν καὶ δὲν ἦταν καλοὶ ἐπιστήμονες ἀπολάβαιναν ὅμως ὑπερβολικὴ τιμὴ καὶ κατατάσσονταν ἀνάμεσα στοὺς χρυσιμώτερους ἀνθρώπους τῆς κοινωνίας. Στὴν Ὀδύσσεια καταλέγονται ἀνάμεσα στοὺς μάντιες (P. 382), τοὺς ποιητές, τοὺς τέκτονες, ποῦ ἦταν οἱ πιὸ ὠφέλιμοι ἀπὸ τοὺς τότε θνητούς. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ὀλύμπιοι ἂν καὶ ἀθάνατοι, εἶχαν τὸν ἰδιαιτέρο γιατρό τους. Τόσο τὸν θεωροῦσαν ἀπαραίτητο. Οἱ γιατροὶ ξαίρουσε ἀπὸ τὰ Ὀμηρικὰ κείμενα ὅτι ἐπέδεναν πληγῆς, γνώριζαν τὰ ἱαματικά χόρτα, γνώριζαν τὴν ἐπίδρασή τους καὶ τὴ μέθοδο τῆς χρήσεώς των. Στὸν Ὅμηρο γνωρίσαμε τρεῖς γιατροὺς, τὸν Ἀσκληπιό, τὸ Μαχάωνα, τὸν Ποδαλείριο. Στὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο ὑπῆρχαν κι' ἄλλοι ποῦ νοσηλεύσαν τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν Ὀδυσσεύα, τὸν Διομήδη, τὸν Εὐρύπυλο²⁾.

Ὁ Ἀσκληπιὸς παιδὶ τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Κορωνίδος βασίλευε στὴ Θεσσαλία καὶ καλεῖται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἀμύμων. Ἦταν ἐξαίσιος γιατρός, καὶ διδάχθηκε τὴν ἐπιστῆμη του ἀπὸ τὸν Κένταυρο Χείρωνα, πρᾶκτικό, ἀλλὰ περίφημο γιὰ τὶς ἱατρικὲς του γνώσεις³⁾. Ὁ Μαχάων κι' ὁ Ποδαλείριος ἦσαν παιδιὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ κληρονόμοι τοῦ πατρικοῦ κλέους, ὑπηρετήσαν ὡς γιατροὶ κι' ὡς μαχητὲς στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο. Ὁ Μαχάων θεραπεύει τὴν πληγὴ τοῦ Μενελάου. Ὁ Ποδαλείριος θεραπεύει τὸν Φίλοκτῆτη στὴ Λῆμνο. Ὁ Στράβων διηγεῖται πῶς στὴ Δαυνία τῆς Μ. Ἀσίας ὑπῆρχε μνημα, ποῦ ἀπειχε χίλια στάδια ἀπὸ τὴ θάλασσα, καὶ πῶς νερὸ τοῦ ποταμοῦ Ἀλθαίου, ποῦ παρέροσε θεωροῦνταν ἱαματικό. Ὁ Μαχάων μάλιστα τόση φήμη εἶχε στοὺς Ρωμαίους, ὥστε καὶ ἡ χειρουργικὴ νὰ λέγεται *ars Machaonea* κοί χειροῦργοι *Machaones*. Ἀλλὰ κι' οἱ γυναῖκες ἦταν μυημένες στὴ Ὀμηρικὴ ἐποχὴ καὶ πολλὲς ἀναφέρονται ὡς περίφημες. Οἱ γνώσεις τους ὅμως περιορίζονταν στὰ χόρτα καὶ τὶς ἰδιότητές τους, ποῦ ἤξαιραν νὰ τὰ μεταχειρίζονται κατὰ τρόπο συγγενικὸ πρὸς τὴ γοητεία. Ἡ Ἀγαμήδη, ἡ Πολυδάμνα, ἡ Ἐλένη, ἡ Κίρκη ἤξαιραν χίλια φάρμακα.

1) Βλ. Ἐρανιστὴ 1912 Σμύρνης, ἄρθρο ἱατροῦ Μπενάκη Β., βλ. ὅμοιο ἄρθρο Ἀριστ. Κούζη, Ἐγκυκλοπ. Λεξικὸ στὴ λ. Δημόδης ἱατρικῆ.

2) Τοὺς μὲν τ' ἱητροὶ πολυφάρμακοι ἀμφιπένονται | ἔλκε' ἀκειόμενοι. Ἰλιάδ. II, 25.

3) Ἰλιάδ. Δ' 194, Δ', 219.

·Η *·Αγαμήδη* ἢ ξανθιά, ποὺ ἦταν ἀπ' ὄλες πιὸ περιφρημη, ἤξαιρε τόσο φάρμακα, «ὄσα τρέφει εὐρεῖα χθίων». (·Ιλ. Α. 741). ·Η *·Ελένη* ἤξαιρε τὸ *νηπενθές* φάρμακο, ποὺ ἰῶμαθε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτία Πολυδάμνη. Τάνα-κάτεβε με κρασί. Τέτοιο πότισε καὶ τὸν Τηλέμαχο γιὰ νὰ λησιμονήσῃ τὶς θλίψεις του καὶ νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὴ μελαγχολία του. Γιὰ τὸ φάρμακο τοῦτο ὑπῆρχαν γινῶμες διάφορες. ·Ο Θεόφραστος δὲν τὸ μνημονεύει, γιαιτὶ ἢ δὲν τὸ θυμήθηκε ἢ τὰγγοῦσε ὀλότελα. ·Ο Διόδωρος μαρτυροῖ τὴν ὑπαρξή του καὶ βεβαιώνει πὼς τὸ μεταχειρίζονταν οἱ γυναῖκες γιὰ προαυντικὸ τῆς λύπης καὶ ὀργῆς. ·Ο Πλούταρχος τὸ ἐξηγεῖ ὡς λόγια γλυκά τῆς *·Ελένης* καὶ παρήγορα. Γιὰ τὸ *νηπενθές* ἔγραψαν καὶ ξένοι στὴ Γαλλία στα 1685—1724. "Ἄς μὴ λησιμονοῦμε καὶ τὴν Κίρκη «με τὰ λυγοῖ φάρμακα», ποὺ δηλητηρίασε τὸ σύζυγό τῆς βασιλέα τῶν Σκυθῶν καὶ τοῦ πήρε τὴν ἐξουσία. ·Η σκληρῆ καὶ ἀπηνῆς συμπεριφορὰ τῆς στοὺς ὑπηκόους τῆς ἔγινε αἷτια νὰ τὴν διώξουν. Κατέφυγε στὸ ἔρημο νησί τῆς, ὅπου ἐπεδόθηκε στὴ μελέτη τῶν «*κρύφινων*» ἰδιοτήτων τῶν φυτῶν. "Ἐτσι ἀληθινὰ ἢ φήμη τῆς ξεπέρασε ὄλη τὴν ἀρχαιότητα καθὼς κι' ἢ σοφία τῆς καὶ τὰ κακουργήματά τῆς, καὶ οἱ σχέσεις τῆς με τὸν *·Οδυσσεά* ἔφθασαν ὡς σὲ μᾶς.

Ἐῖπα ὄλ' αὐτὰ προκαταβολικὰ γιὰ νὰ μποῦμε στὸ θέμα μας. ·Ο Κλ. Ραγκαβῆς, στὸν «Καθ' *·Ομηρον οἰκιακὸν βίον*»¹⁾, περιέλαβε ὄχι λίγες πληροφορίες γενικὰ γιὰ τὶς ἀρρώστειες στὴν *·Ομηρικῆ* ἐποχῆ καὶ τὴ λαϊκῆ γιαιτρική, ποὺ βασίλευε στὸν κόσμο τότε τὸν *·Ελληνικὸ*. "Οποιοσ θᾶθελε νὰ ἐγκύψη στὴ μελέτη τῆς γιαιτρικῆς τῶν ἀρχαίων χρόνων, θὰ μποροῦσε νὰ μελετήσῃ τὸ σπουδαῖο ἔργο τοῦ καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου *·Αριστοτέλους* Π. Κούζη *·Ιστορία τῆς ·Ιαιτρικῆς*, *·Αθῆναι* 1929, μεθοδικὸν σύγγραμμα, ὅπου εὐρίσκει κανεῖς πολλῆς πληροφορίας γιὰ τὴν *·Ιαιτρική*—τὴν *·Προῖστορικῆ*, *·Μεσοποταμιακῆ*, *·Αἴγυπτιακῆ*, ἀρχαία *·Ελληνικῆ* με πλήρη σειρὰ εἰκόνων, *·Ελληνορωμαϊκῆ*, *·Θεουργικῆ*. Γιὰ τὴν δημῶδη γιαιτρική ὁ ἴδιος καθηγητῆς ἔχει γράψει ὄραία μελέτη στὸ *·Εγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ*, χρήσιμη γιὰ πάντα λαογράφο, προκειμένου νὰ συστημάτοποίησῃ τὴν ἐργασία του στὸ θέμα τῆς κατατάξεως τῆς ὕλης του²⁾.

Β'. ·Η γιαιτρική γινωρίζουμε ὄτι διασώζεται, ὅπως ὄλα μέσα στοὺς αἰῶνες, με τὴν παράδοση. Γιαιτὸ καὶ ἢ ἔρευνα τῆς ἐξασκήσεως τῆς γιαιτρικῆς ἀπὸ λαϊκοὺς γιαιτροὺς ἀνάγεται στὴ Λαογραφία, ὅπου καταγράφεται ὡς θέμα λαογραφικὸ με τὸνομα: *λαϊκῆ γιαιτρική*, *γαιτροσόφια*, *πρακτικῆ γαι-*

1) Κλ. Ρ. Ραγκαβῆ, *·Ο καθ' ·Ομηρον οἰκιακὸς βίος*, Λειψία 1883, ἐκ τῆς *·Ανατολικῆς τυπογραφίας* Γ. Δρουγουλίνου, *·Ερασιατῆς Σμύρνης* (1911), *·Μπενάκη* γαιτροῦ, *·Η ·Ομηρικῆ χειρουργικῆ*.

2) Στὴν παρακάτω μελέτη τοῦ Δ. Οἰκονομίδη ὑπάρχει πλήρης ὄ κατάλογος τῶν πηγῶν, ποὺ ἀφοροῦν τὸ θέμα.

τρική, γιατρικά και φάρμακα κ.λ.π. Στις λαογραφικές συλλογές βρίσκουμε άπειρα στοιχεία τῆς λαϊκῆς ἢ πρακτικῆς γιατρικῆς, πού χρησιμοποιεῖται καί σήμερ' ἀκόμα σιἀπόμερα σημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ὅπου ὑπάρχουν ἄνθρωποι ἐγκαταστημένοι, πού ζοῦν τῆ ζωῆ τοῦ χωρικοῦ ἀγρότου ἢ βοσκοῦ καί ἀποχωρισμένοι ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμο, δὲν μποροῦν νὰ ἐπικοινωνοῦν εὐκόλα μὲ τὰ κέντρα. Ἐκεῖ ἐμφανίζονται τὸ περισσότερο οἱ πρακτικοὶ γιατροὶ καί οἱ γιάτρισες, τὰ πρακτικὰ φάρμακα καί οἱ τρόποι τῆς χρήσεως καί στίς παθολογικῆς καί στίς χειρουργικῆς παθήσεις. Οἱ ἄνθρωποι πάντοτε μὲ δυσκολίες προσαρμόζονται στὴν πρόοδο. Ὅσο καί ἂν ἡ γιατρικὴ ὡς ἐπιστήμη ἀπὸ τὸν παλαιότατο καιρὸ προχωρεῖ ἀδιάκοπα καί κατακτᾷ βῆμα πρὸς βῆμα τὴν κοινὴ γνώμη καί τὴ συνείδηση τῶν λαῶν καί γίνεται πιστευτὴ ὡς ἐπιστήμη ἀπὸ τὸ λαό, ὅμως στὸν πολὺ λαὸ γεννᾷ δυσπιστίες καί βλέπουμε, νὰ ἐμπιστεύεται τοῦτος σὲ ἐμπειρικοὺς ἀνθρώπους νὰ τοῦ θεραπεύσουν τὶς παθήσεις του, πού τὸν πολιορκοῦν καί τὸν προσβάλλουν. Μήπως καί σήμερα ἀκόμη δὲν ἐμπιστεύονται οἱ ἄνθρωποι στοὺς ἐμπειρικοὺς γιατροὺς νὰ τοὺς θεραπεύσουν ἕνα σπᾶσιμο τοῦ χεριοῦ, πρὸς σῆναν ὀρθοπεδικὸ γιατρό, πού εἰδικᾷ ἔχει σπουδάσει νὰ συγκολλᾷ ἕνα κόκκαλο σπασμένο καί γνωρίζει τὴ φυσιολογία τοῦ κορμιοῦ καί τὴν ἀνατομία τῶν μελῶν του; Ὁ «Βλάχος», κατὰ τὸ λαό, πού κάνει θαύματα συγκολλήσεως, εἶναι ὁ γιατρός, πού ἀλάθευτα συγκολλᾷ τὰ σπασμένα κόκκαλα. Γιατὶ σπούδασε λένε ἐμπειρικᾷ τὰ συγκολλήματα σιὰ ζῶα, πού βόσκει ἢ ἔβοσκε καί πού συχνὰ σπᾶίνουν τὰ πόδια τους πηδώντας χαντάκια ἢ κακοτοπιές. Κι' ὁ Βλάχος αὐτὸς ἀκόμα καί τώρα ἐγκαταστημένος ἔξω ἀπὸ τὰς Ἀθήνας δέχεται κόσμον καί κοσμάκη μὲ ραντεβού, ὅλο τὸ 24ωρο τοῦ ἡμερονυχτίου, γιὰ νὰ συγκολλᾷ τὰ σπασμένα.

Καὶ στὴ Θράκη, ὅπως σὺλη τὴν Ἑλληνικὴ γῆ, τὸν περασμένο αἰῶνα, πού ἀκόμα βασιλεῦε ἡ ἀμάθεια καί ἡ δουλεία, ὁ Ἑλληνισμὸς κατώρθωνε νὰ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὶς προλήψεις καί δεισιδαιμονίες, πού τὸν περιζῶναν. Τὸ σχολεῖο πού ἤκμαζε, μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς μεταδίδοντας τὴ γνώση καί τὴ σκέψη, ξάνοιγε τὸ ἀνθρώπινο μυαλό, νὰ σκέπτεται ἐλεύθερο κι' ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν προσήλωσιν στὴν ἔμμομη τῶν συνηθειῶν τῆς ζωῆς. Τὰ παιδιὰ πηγαινόντας στὸ σχολεῖο καί μαθαίνοντας δυὸ γράμματα καί γραφὴ μποροῦσαν νὰ εἰρωνευθοῦν τὸν παποῦ καί τὴ γιαγιά γιὰ τὶς παλιές τους σκέψεις. Ἔτσι ἔχομε πηγές πού μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε ἀκόμα ἀπὸ τὸν 18 αἰῶνα τὴν πρόοδο τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ στὴ ζωῆ. Ἐγκατάλειψη παλαιῶν συνηθειῶν καί πρόσκτηση νέων, πού προέρχονται πλιὰ ἀπὸ τὸ φῶς τῆς προόδου τῶν τεχνῶν κι' ἐπιστημῶν. Ἡ πηγὴ αὕτῃ εἶναι τῶν περιηγητῶν. Οἱ περιηγητῆς ταξιδεύοντας, στὴ διαδρομὴ τους πρὸς τὴν Πόλην διημερεύοντας ἢ ξενυχτίζοντας σὲ σταθμοὺς ταξιδευτικoύς, ἔρχονταν σῆπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς πού γνώριζαν στὸ δρόμο τους. Γιαὺτὸ ἔχομε περιηγητικὰ κείμενα ἐνδιαφέροντα

ὡς λ. χ. τῆς Λαίδης Montagu (Μονταγικῆ), ποὺ μπαίνοντας στὴν Ἀδρια-
 νουπόλη στὰ 1717 μᾶς δίνει μιὰ εἰκόνα τῆς ὁμηρικῆς καθαυτὸ ζωῆς τῆς τότε
 ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ λεπτομέρειες πολλὲς ἄλλες, ποὺ μᾶς φωτίζουν νὰ ἐκ-
 τιμήσουμε τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ ζυγίσουμε ἀνάλογα
 τὴ βαθμίδα τοῦ πολλοῦ ἢ ὀλίγου πολιτισμοῦ, ποὺ τοὺς εἶχε καταχτήσει. Ἡ
 ἴδια μᾶς περιγράφει τὸν τρόπο τὸνπραχτικὸ ποὺ ἐμβολίαζαν λ. χ. τότε τὸ
 λαὸ κατὰ τῆς βλογιᾶς. Τόσο μάλιστα βρίσκει τὸν τρόπο θαυμαστό, ὥστε ἐκ-
 θαμβώνεται καὶ παρακαλεῖ νὰ τὸν μεταδώσουν στοὺς γιαιτροὺς τῆς Ἀγγλίας.
 Κι αὐτὰ γίνονται στὰ 1717, ὅταν ἡ Ἀγγλία εἶναι στὶς δόξες της. Εἶναι ἡ
 πρώτη ποὺ εἰσήγαγε στὴν Ἀγγλία ἀπὸ τὴν Τουρκία τὴν σωτήρια τέχνη τοῦ
 ἐμβολιασμοῦ τῆς βλογιᾶς. Ἴδου πῶς περιγράφει τὸν τρόπο σὲ μιὰ της ἐπι-
 στολῆ: «Θὰ σᾶς εἶπω κάτι, γράφει, ποὺ θὰ σᾶς κάμη νὰ ἐπιθυμήσετε νὰ εἴ-
 σθε καὶ σεῖς ἐδῶ. Ἡ εὐλογία, ἡ τόσον θανατηφόρος καὶ τόσον διαδεδομένη
 μεταξὺ μας, ἐδῶ εἶναι τελείως ἀβλαβής, μὲ τὴν ἐφεύρεση τοῦ ἐμβολιασμοῦ,
 ὅπως τὸν ἀποκαλοῦν. Ὑπάρχουν μερικὲς γραῖες, ποὺ ἀσχολοῦνται κάθε φθινό-
 πωρο κατὰ Σεπτέμβριο μὲ τὸν ἐμβολιασμό, ὅταν ἡ πολλὴ ζέσητῃ ἔχει παύσει.
 Ὁ κόσμος στέλνει ὁ ἕνας στὸν ἄλλον νὰ μάθουν ἂν κάποιο μέλος τῆς οἰκογε-
 νείας των σκέπτεται νὰ ἐμβολιασθῆ. Ὅταν μαζευθοῦν πρὸς τοῦτο 15—20 ἡ
 γράφια ἔρχεται μὲνα τσόφλιο καρυδιοῦ γεμᾶτο μὲ τὸν ὄρὸ τῆς καλλιτέρας ποιό-
 τητος κέρωτᾶ ποιά φλέβα προτιμᾶ ὁ καθένας νᾶνοιχτῆ. Ἀμέσως τὴν ἀνοίγει
 μὲ μιὰ μεγάλη βελόνα, ποὺ δὲν πονεῖ περισσότερο ἀπὸ μιὰ τσουγγρανιά καὶ
 μεταδίνει στὴ φλέβα τὸν ὄρὸ ὅσο μπορεῖ νὰ κρατήσῃ ἡ κεφαλὴ τῆς βελόνας.
 Ἀμέσως κατόπι δένει τὴν πληγὴ σκεπάζοντάς τὴν μὲ κοίλο κομμάτι τσό-
 φλιου καὶ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἀνοίγει 4—5 φλέβες. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν
 τὴν πρόληψη συνήθως νᾶνοιγοῦν μιὰ στὸ μέσο τοῦ μετώπου, μιὰ στὸν κάθε
 βραχίονα καὶ μιὰ στὸ στῆθος, ὥστε νὰ σχηματίζουν τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ.
 Τοῦτο ὅμως ἔχει πολὺ καλὸ ἀποτέλεσμα. Ὅλες αὐτὲς οἱ πληγὲς ἀφήνουν μι-
 κρὰ σημάδια καὶ τᾶποφεύγουν ὅσοι δὲν εἶναι προληπτικοί, ποὺ προτιμοῦν
 νὰ τὰ ἔχουν στὰ σκέλια ἢ στὰ μέρη τοῦ βραχίονα, ποὺ μένουν σκεπασμένα.
 Τὰ παιδιά ἢ οἱ μολιασμένοι σὲ νεαρὴ ἡλικία παίζουν τὸ ὑπόλοιπο τῆς ἡμέ-
 ρας καὶ ἀπολαμβάνουν ἄκρα ὑγεία ὡς τὴν ὀγδὴ ἡμέρα. Τότε ἀρχίζει ὁ πυ-
 ρετὸς νὰ τοὺς πιάνη, ὅποτε κρεβατώνονται δυὸ μέρες, σπάνια τρεῖς. Τότε
 βγάζουν στὸ πρόσωπό τους σημάδια ὅχι περισσότερα ἀπὸ 20—30, ποὺ δὲν
 ἀφήνουν ἴχνη. Σὸχτῶ μέρες ἀπογίνονται καλὰ ὅπως πρὶν μολιασθοῦν. Ὅσων
 ὅμως ἔχουν πληγιάσει, μένουν ἀνοιχτὲς οἱ πληγὲς καὶ τρέχουν ὅταν ὁ πυρετὸς
 ὑψώνεται. Κι αὐτὸ δὲν ἀμφιβάλλω πῶς προξενεῖ μεγάλη ἀνακούφιση. Κάθε
 χρόνο χιλιάδες ὑφίστανται τοῦτο τὸν ἐμβολιασμό καὶ ὁ Γάλλος πρεσβευτῆς
 λέγει γελώντας, ὅτι ἐδῶ κάνουν τὸν ἐμβολιασμό γιὰ διασκέδαση, ὅπως ἄλλοῦ
 τὰ λουτρό. Δὲν ὑπάρχουν παραδείγματα θανάτου ἀπὸ εὐλογία. Δύνασθε νὰ
 εἰσθε βεβαία ὅτι εἶμαι πεπεισμένη γιὰ τὸ ἀκίνδυνο τοῦ πειράματος, καθότι

σχεδιάζω νὰ τὸ δοκιμάσω καὶ γὰρ στὸ ἀγαπητὸ μου μικρὸ ἀγόρι. Εἶμαι ἀρκετὰ πατριώτισσα νὰ δοκιμάσω τὸν κόπο, γιὰ νὰ διαδώσω τὴ χρήσιμη αὐτὴ ἐφεύρεση στὴν Ἀγγλία. Καὶ δὲ θὰ βαρεθῶ νὰ γράψω σὲ μερικοὺς γιατροὺς ἀπ' αὐτούς, ποὺ θὰ εἶχαν τόσην ἀρετὴ νὰ καταστρέψουν τόσο σπουδαῖο κλάδο τῶν ἐσόδων τους γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια εἶναι πολὺ εὐεργετικὴ γι' αὐτούς, ὥστε νὰ γεννήσῃ τὴν κατακραυγὴν τους κατὰ τοῦ θαρραλέου προσώπου, ποὺ θ'ἀνελάμβανε νὰ βάλῃ τέλος σαυτῇ." Ἴσως, ἂν ζήσω καὶ ἐπιστρέψω, νᾶχω τὸ θάρρος νὰ κηρύξω τὸν πόλεμο ἐναντίον τους».

Καὶ συμπληρώνει μὲ τὸ ὑστερόγραφο πὼς μπόλιασε τὸ ἀγόρι της καὶ πὼς πηγαίνει πολὺ καλά. Αὐτὰ μαθαίνουμε ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς Lady Montague, ποὺ γράφτηκαν στὰ 1717.

Ὁ Τοῦρκος περιηγητὴς Ἑβλιγιὰ Τσελεμπῆς (βλ. μετάφραση Θρακικὰ τ. Ε' σ 43), περιγράφοντας τὴν Ἀδρ)πολη θίγει καὶ τὸ ζήτημα τῶν γιατροῶν. Σημειώνει τὸ διασημότερο τῆς ἐποχῆς τοῦ γιατροῦ στοὺς Τούρκους, τὸν Χαζὰρ τσελεμπῆ, ἀμίμητο στὴν τέχνη τῆς περιτομῆς. Μιλώντας γιὰ τὸ τρελλοκομεῖο τῆς πολιτείας βεβαιώνει πὼς ὁ Βαγιαζήτ ὡς θεραπευτικὸ μέσο διώρισε δέκα καλλίφωνους τραγουδιστὲς κιθαρανοπαῖχτες γιὰ τὴν θεραπεία τῶν ἀρρωστων καὶ ἕνα κούρση τῶν ψυχοπαθῶν. «Ἵπάρχουν, λέγει, ἔμπειροι γιατροὶ καὶ σοφοὶ ποὺ συζητοῦν μεταξύ τους περὶ μονοθεΐας καὶ θεωρίας τοῦ Σωκράτη, Ἰπποκράτη, Ἀριστοτέλη, Γαληνοῦ, Φιλικοῦ, Πυθαγόρα. Βάση τῆς σοφίας των θέτουν πρῶτα τὴ γνώση τῶν θρησκειῶν καὶ δευτέρη τὴ γνώση τῶν σωμάτων καὶ προσπαθοῦν νὰ εὔρουν τὰ κατάλληλα φάρμακα γιὰ τὴν θεραπεία τῶν πιασχόντων». Ὅλη τὴ θεραπευτικὴ τὴν στηρίζουν στάφθονώτατα βοτανικά.

Στὴ Θράκη ὅλη ἀπὸ τὸν Αἴμο ὡς τὴν Προποντίδα ὁ Ἑλληνισμὸς τὸν ΙΘ' αἰῶνα εἶχε κατακτῆσει τοὺς σύνοικους λαοὺς πνευματικὰ καὶ οικονομικά. Ὁργανωμένος οἰκονομικῶς σὲ ἐξανάφια, ποὺ τὰ διεῖπε ἕνας ὄργανισμὸς θαυμάσιος, κρατοῦσε τὰ ἐπαγγέλματα στὰ χέρια του. Παντοῦ προπορεύονταν ἀφίνοντας πίσω τοὺς ἄλλους χριστιανικοὺς λαοὺς. Οἱ Βούλγαροι δὲ γνώριζαν ἐπαγγέλματα πλὴν ἐλαχίστων, ἦσαν καλλιεργητὲς τῶν χτημάτων τῶν μπέηδων. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες ταξίδευαν χάριν τοῦ ἐμπορίου στὴν Ἀνατολ. Εὐρώπη μέχρι Βιέννης καὶ Πέστης καὶ Πράγας καὶ ἐμπορεύονταν λαμπρὰ καὶ πλουτοῦσαν καὶ ἐκπολιτίζονταν στὸν τρόπο τῆς ζωῆς κι' ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες, καὶ δέχονταν κάθε πρόοδο μευκόλῃ καὶ χαρὰ¹⁾. Ἔτσι καὶ ἡ γιατρικὴ εἴσδυσε ἀνεμπόδιστα ἀνάμεσα στὸν ἑλληνικὸ λαό, ποὺ ἀπὸ τὰ σπλάχνα του νέει σπουδαζαν γιατρικὴ στὴ Βιέννη καὶ στὸ Παρίσι κ' ἐπέστρεφαν νὰ ἐξασκήσουν τὸ ἐπάγγελμά τους στὶς πατρίδες τους ἀνάμεσα στοὺς συμπατριῶτες τους.

1) Βλ. Θρακικὰ τόμ. Γ', Μ. Ἀποστολίδου.

Ἡ ἐμπειρική γιαιτρική τοῦ λαοῦ ὑποχωροῦσε καὶ ὁ κόσμος δὲν ἐμπιστευόνταν τὴν ὑγεία τοὺς πραχτικούς. Βέβαια τὸ νὰ βάλουν ἓνα κλύσμα¹⁾ στὸν ἄρρωστο δὲν ἦταν κοινὸ πρῶμα, ὅπως σήμερα, κι αὐτὴ ἡ ἔνεση, κι ἀναγκάζονταν νὰ καλέσουν τὴν εἰδικὴ γιάτρισσα. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι ξυπνοῦσαν σιγὰ - σιγὰ καὶ οἱ μέθοδοι τῶν ἐπιστημόνων γιατρῶν γίνονταν εὐπρόσδεχτες ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμο, πού στὰ σχολεῖα προετοιμαζόνταν νὰ δεχτῆ πολλὰ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης. Οἱ γιατροὶ τότε σπουδασμένοι στὰ ξένα Πανεπιστήμια ἐπεστρέφοντας στὴ Θράκη, ἐπεβάλλονταν καὶ ἀντιδροῦσαν στὴ λαϊκὴ γιαιτρική, στὴν ἐμπειρική ἐπέμβαση τῶν *κομπογιαντιῶν*²⁾, ὅπως τοὺς ἔλεγαν, σὺλα τὰ εἶδη τῶν παθήσεων. Ὁ γιατρὸς θαυμάζονταν ὡς θαυματοποιός. Ἐβλεπε ὁ λαὸς τὴ διαφορὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐμπειρίας προετοιμασένος ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ὅπου ἀνυψώνονταν τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδόν του.

Ἔτσι ἐξαφανίσθηκε ἡ δυσπιστία στὸ γιατρὸ καὶ ἄρχισε ἡ εἰρωνία καὶ περιφρόνηση στὴ γιάτρισσα, πού θεράπευε τὰ πάντα, καὶ τοὺς ἐμπειρικούς γιατρούς. Στὶς Σαρ. Ἐκκλησίες εἶχαμε τὸ Σερνοσκοῦτη, πού ὁ τζουμπές πού φοροῦσε ἄγγιζε στὴ γῆ καὶ σέρονταν. Στὴν ἀρχὴ τοῦ ΙΘ' αἰῶνα ἡ Φιλιπούπολη, ἡ Ἀδριανούπολη, ἡ Ραιδεστός καὶ ἄλλες πολιτεῖες εἶχαν γιαιτροὺς φημισμένους, πού καβάλλα στᾶλογο, περιέτρεχαν τὶς πολιτεῖες κέκαμναν τὶς ἐπισκέψεις τους. Ἐξασκοῦσαν κάθε εἶδους εἰδικότητα. Ξενόγλωσσοι καὶ πολιτισμένοι ἐπεβάλλονταν, καὶ φιλοχρήματοι ἢ φιλόανθρωποι ἐξασκοῦσαν ἐπίδραση μεγάλη στὴν ἐκπολιτιστικὴ πρόοδο τῆς κοινωνίας εἰσχωρώντας καὶ σαυτὰ τὰ χαρέμια μέμπιστοςύνη. Ἀνάμεσά τους ἀκόμα ὑπῆρχαν οἱ ἐμπειρικοὶ γιατροί, πού δὲν εἶχαν ἐπιστημοσύνη, ἀλλ' εἶχαν τὴν ἐμπειρία. Γνώριζαν τὴ φαρμακευτικὴ καὶ εἶχαν φαρμακεῖο στὸ σπίτι τους—φαρμακεῖα δὲν ὑπῆρχαν τότε κοινὰ—καὶ παρεσκευάζαν τὰ φάρμακα στὸ ἴδιόν τους. Γνώριζαν ἀπὸ φυσιολογία τοῦ κορμιοῦ καὶ μοροῦσαν ἐπιτυχημένα νὰ κάνουν διάγνωση—πὺ εἶναι ἡ πρωταρχικὴ βάση τῆς ἐπιτυχίας τοῦ γιατροῦ. Πολλὲς φορὲς ἡ ἀπειρία τῶν ἐπιστημόνων γιατρῶν τοὺς ὠθοῦσε σὲ ἀτυχίεσ στὴ διάγνωση. Ὁ ἐμπειρικός γιατρὸς συντηροῦσε ἀκόμα τὴ σημασία του ἐξαιτίας τῆς ἱκανότητος πὺ εἶχε στὴ διάγνωση. Ἡ φαρμακολογία τους ἦταν αὐτόχρομα ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Ἐδιναν φάρμακα ἀπὸ τὸ φυτικὸ κόσμον ἀπλᾶ, ἀβλαβῆ καὶ ἀποτελεσματικά. Ἐγραφαν *ρετσέτες*, πὺ τὶς ἐχτελοῦσαν στὴν *σπεισαρία* τους, —τὸ κρυφὸ δώμάτιον τοῦ σπιτιοῦ τους ὅπου χιλιάδες μου-

1) Στὸ Διδυμότειχο πληροφοροῦμαι ὅτι τὴν Καθαρὴ Δευτέρα στὸν ἔορτασμὸ τοῦ Κιοπέκ· Μπέη—ἀγροτικὴ γιορτῆ—ἓνας τοῦ θιάσου ὑποκρίνεται τὸ γιατρὸ, πὺ τὸν διακωμωδεῖ φωνάζοντας: —Καλὸς γιατρὸς, καλὸς γιατρὸς ἀπὸ τὰ Παρίσια. Κρατώντας σερβιτσάλι λέγει: —Μάτια βγάξω. —Τζιτζήλια βάζω. (Γιάννης Γιαννόπουλος Στυλχησ).

2) Κομπογιαντίτες—ἐμπειρικοὶ γιατροὶ στὴν Ἠπειρο ὅπως ἀναφέρει ἡ κ. Χατζημιχάλη Ἀγγ. Ἐσνάφια, Ἐπαγγελμ. Σχολῆς δελτίο.

κάλια γεμάτα από περιεχόμενο φαρμακευτικό, χρησιμοποιεσαν στο γυαρό για να κατασκευάση το φάρμακό του, απείραχτο, ακίνδυνο, αποτελεσματικό. Ἐπίσημα φαρμακεία άρχισαν νάνοίγουν στα μέσα του 19ου αιώνα με φάρμακα ευρωπαϊκά και συσκευασμένα. Ως τότε το κινίνο τήπαιρνεν ο άσθνης σε σκόνη, που φαρμάκωνε το στόμα του. «Τά μαλαχτικά» ήταν λ. χ. φάρμακα από χόρτα βρασμένα, από λιπος χοιρινό, από ζωντανούς σαλιάνγκους — γυμνοσάλλιαγκους —. Ο φθισικός ή ο πάσχων από σιηθικά, κάθε πρωί κατάπινε ένα φλιτζάνι χλιαρό λιπος χοιρινό, ή έπινε μολλοχοόριζας ζουμί, ή κατάπινε

Λαϊκός γιατρός με τόνομα
«Σερνοσκούτης»

γυμνοσάλλιαγκο, που τον έβγαζαν σχίζοντας κορμούς δέντρων, — όπου φωλιάζουν συνήθως — ή κατάπινε χάπια από ματζούνι, που το παρασκεύαζε ο γιατρός βράζοντας παντοειδή χόρτα του βουνού σε καζάνι, ως που πολλών δκάδων χόρτα έφτανε να καταντήσουν από το βράσιμο ένα φλιτζάνι μόνο τσαγιού πηχτό και κορδιστό παρασκεύασμα. Αυτό σε σχήμα σφαιριδίου μικροσκοπικού πασπαλισμένου μάλεϋρι ή κανέλλα για την άλλαγή γεύσεως, το κατάπινε ο άρρωστος. Ὅτι είχε επίδραση στην υγεία του ανθρώπου, ήταν αυταπόδειχτο, αν σημειώση κανεις τα σημερινά παρασκευάσματα των καρθαρικών σε πασιίλλιες, ή καταπότια πίνκι, όπως ποτέ, που ευκολύνουν τον άνθρωπο στη δυσκοιλιότητα ή σε σκόνη όπως το σημερινό gingiise, σκόνη από ρίζες. Ἐνάλογα φάρμακα παρασκεύαζαν και οι γιατρίσσες μυστικά — ή φαρμακολογία τους ήταν άμύθητη — και τα πρόσφεραν με πεποίθηση.

Στην προσφορά των φαρμάκων εισέδωσε και το ξόρκι για διάφορες παθήσεις που συνήθως αποδιώχνει το κακό. Ὅποιος θάθελε να έγκυψη στα χίλιω δυό μέσα, που μεταχειρίζονταν οι γιατρίσσες για τη γιατριά των χιλιάδων άσθνεϊών, μπορεί να μελετήση τη μακρά μελέτη της κ. Ἐλπ. Σαραντή — Σταμούλη στα Θρακικά τόμ. ΙΓ'. Ἐκεί είναι να θαυμάζη κανεις τη λαϊκή έφευρετικότητα τρόπων και μέσων για την άπλλαγή του άρρωστου από την πάθησή του. Τί φαντασία, τί έρευρετικότητα, τί συγκρασμός μέσων.

Ἡ έπιστήμη λοιπόν, για να επιβληθῆ είχε να παλαίψη με τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες. Χρειαζότανε ψυχολογικές υποχωρήσεις και τεχνάσματα για να μη προσκορούη στο λαϊκό αίσημα. Μελετημένα και σιγά - σιγά έξετόπιζε τις προλήψεις. Για να επικρατήση συνεργάζονταν μέμπειρικούς γιατρούς,

μὲ γιάτρισσες, μὲ κομπογιανίτες, ἕως ὅτου σὲ μιὰ 25ετία ἐπέτυχε νὰ ἐπιβληθῆ στὸ λαό, πού στὸ ἐξῆς ἐμπιστεύονταν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνα στοὺς γιαιτρούς, παθολόγους μαιευτῆρες, χειρουργούς. Ὁ Λαμαρτῖνος στὰ 1830 διασχίζοντας τὴ Θράκη σταμάτησε στή Θρακικὴ Φιλιππούπολη, ὅπου καὶ φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ οἰκογένεια Μαυρίδη Γ. 1). Φεύγοντας πρὸς βορρᾶν, σταμάτησε ἀρωσταίνοντας σὲνα χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Τατάρ - Παζαρτζίκ. Ἐπесе βαρεῖα καὶ ὁ ἡμεροδρόμος—κάποιος Γενίτσαρος ἔφιππος—καταφθάνοντας στή Φιλιππούπολη ζητᾷ ἀπὸ τὸ Μαυρίδη ἕνα γιαιτρό. Τέτοιος τοῦ στέλνεται ὁ γιαιτρός Assino Luis, πού τὸν ἐπισκέπτεται στὸ Γενί-Κιοῖ καὶ ἐπιστρέφει νὰ πάρῃ φάρμακα. Ἐκεῖ τὸν περιποιήθηκε ὑπέροχα ὁ Achmet - Bey. Αὐτὰ γίνονται στὰ 1833, ὅταν ἡ Φιλιππούπολη σάμεση ἐλαφῆ μὲ τὴν Εὐρώπη ζῆ πολιτισμένη ζωῆ, πού τὴν ζωοραίνει ὁ μέγας ἑλληγικός πληθυσμός, πού ἀπαρτίζεται ἀπὸ βιομηγάνους, ἐμπόρους, ταξιδευτῆς ὄλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ὡς τῆς Ἰνδίας. Ὡστε τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνα τὸ Παζαρτζίκ—ἡ Βισσαπάρα—δὲν ἔχει γιαιτρό 2) καὶ μετακαλεῖται ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη, ὅπου εἶναι ἕνας-δυό. Ἐνας ἀπὸ τοὺς κατόπιν διάσημους γιαιτροὺς τῆς Φιλιππουπόλεως, ὁ Σωτ. Ἀντωνιάδης, πού πέθανε στήν Ἀθήνα 82 ἐτῶν (1927) μᾶς ἀφῆκε σημειώματα τῆς ζωῆς του πολύτιμα 3). Εἶναι πολύτιμα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς γιαιτρικῆς στὸν ΙΘ' αἰῶνα. Ὁ Ἀντωνιάδης γεννήθηκε στὰ 1840 στή Στενίμαχο ὅπου καὶ ἐκπαιδεύτηκε. Σπούδαξε στήν Ἀθήνα γιαιτρός, ὅπου ὅμως δὲν ἔμεινε εὐχαριστημένος καὶ γιαιτὸ στὰ 1863 πῆγε στή Βιέννη γιὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τῆς σπουδῆς του. Στὰ 1868 ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς σχολῆς Βιέννης. «Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν μου, γράφει, ἠκολούθησα ἐν τῷ γενικῷ νοσοκομείῳ διαφόρους κλάδους τῆς ἱατρικῆς, ὡς λαρυγγολογίαν, ρινολογίαν, ὠτιατρικὴν, ὀδοντοῖατρικὴν ἐπὶ ἑννέα μῆνας. Διότι εἶχον ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐπανερχόμενος εἰς τὴν γενέτειραν θὰ ἤμην ἠναγκασμένος νὰ μετέρχωμαι ὄλους τοὺς κλάδους δι' ἑλλειψιν εἰδικῶν ἱατρῶν. Καὶ πράγματι μετῆλθον τὸν παθολόγον, τὸν χειρουργόν, τὸν ὀφθαλμολόγον, τὸν μαιευτῆρα γυναικολόγον, ὠτιάτρον, ρινολόγον καὶ ἐν μέρει τὸν ὀδοντίατρον. Ἰδιαίτερος ἠσχολήθην παρὰ τῷ καθηγητῇ τῆς σφυριδολογίας κ. Δίτταλ. Ἐπειτα ἐπεσκέφθην τὰ νοσοκομεῖα τοῦ Μονάχου ἐπὶ τῆς ἡμέρας καὶ ἀκολούθως μετέβην εἰς Παρισίους, ἐνθα διέμεινα ἐπὶ 6 μῆνας παρακολουθήσας διαφόρους ἐπισήμους καθηγητάς. Ἐκεῖθεν μετέβην εἰς Λονδῖνον πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν νοσοκομείων καὶ ἐπιστρέφων διὰ Πα-

1) Βλ. II τόμ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. ὁ Lamartine στή Θράκη Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου.

2) Στὰ 1825 ὁ Στέφ. Καρθεοδωρῆς ἀλληλογραφεῖ ἀπὸ τὸ Τατάρ - Παζαρτζίκ μὲνα ἱατρό Κοζακηνόν. Ἐπιστολὴ του ἀρχαιοπρεπῆ σώζεται σὲ χειρόγραφο τῆς Ἀκαδημίας.

3) Τὰ σημειώματα αὐτὰ ἐδημοσιεύσαμε στὸ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμο IB'.

ορισίων μετέβην εἰς Βερολίνον ἔνθα ἤκουσα μαθήματα παρὰ τῷ ὀφθαλμιάτρῳ κ. Γραϊφε καὶ τῷ διασήμῳ Ρ. Βίρχωφ. Ἐπειτα ἐπισκέφθην τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὰ νοσοκομεῖα τῆς Πράγας.

Ἐἰς Στενίμαχον ἔφθασα σὶά 1869 καὶ αὐθημερὸν προσεκλήθην εἰς ἀσθενῆ. Ἄλλὰ φαρμακεῖον δὲν ὑπῆρχε, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε ἐπιστήμων ἰατρός, ὁ δὲ τὸν ἰατρὸν ἐπαγγελλόμενος πρακτικὸς γέρον Ἠπειρώτης ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τὰ φάρμακα. Ἐπρομηθεύθην ἐκ Φιλιππουπόλεως τὰ ἀναγκαϊότερα. Ἐπισκεπτόμενος δὲ τοὺς ἀσθενεῖς ἀνέγραφον συνταγὰς τὰς ὁποίας ἐξετέλου μόνος ἐν τῷ οἴκῳ μου, ἀναγκαζόμενος μετὰ τινας ἐπισκέψεις νὰ ἐπιστρέφω εἰς τὸν οἶκον διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συνταγῶν. Ἀπεφάσισα δὲ νὰ σχηματίσω φαρμακεῖον ἐκ τῶν ἐνότων καὶ νὰ μορφώσω πρακτικὸν φαρμακοποιόν, ὃν εἶχον πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησίν μου. Διατρίψας δὲ ἐπὶ 2 1)2 ἔτη καθ' ἃ ἐπισκέφθην ἀσθενεῖς πάσης τάξεως, τὸ πλεῖστον δωρεάν, καὶ δεῖξας καὶ τοῖς ἀπλουστέροις τότε πρέπει νὰ προσκαλῶσι τὸν ἰατρὸν καὶ παραχωρήσας καὶ τὸ φαρμακεῖον τῷ διαδόχῳ μου κ. Πεντοβέλη μετέβην εἰς Φιλιππούπολιν κατ' ἐπίμονον αἰτήσιν τοῦ συναδέλφου μου κ. Μιχαήλ Βλάδου.

ἘΑἱ δυσκολαὶ περὶ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἦσαν μεγάλαι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐγκαταστάσεώς μου ἐν Φιλιππουπόλει ὑπῆρχον τρεῖς μόνον ἰατροί, δύο Ἕλληνες καὶ εἰς Βούλγαρος. Εἰς Ἕλληνα καὶ ὁ Βούλγαρος ἦσαν δημοτικοὶ ἰατροί, ἄνευ τινὸς ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς πτωχοὺς, ἀλλ' ὡς πραγματογνώμονες, ἐπὶ σπουδαίων ἐγκλημάτων. Εἶχον σχετικῶς μεγάλας ἀπολαύσας αὐξανομένης ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἰατρῶν, τῶν ἐκτὸς τῆς Φιλιππουπόλεως μερῶν. Οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τοῦ νομοῦ Σόφιας, δὲν ὑπῆρχε ἰατρός καὶ ἐν ἀνάγκῃ προσεκαλεῖτο ἐκ Φιλιππουπόλεως. Ἐν τούτοις ἐν Φιλιππουπόλει δὲν ὑπῆρχε οὐδ' ἐλάχιστον νοσοκομεῖον. Μία παλαιὰ οἰκία, φέρουσα μόνον τὸνομα νοσοκομείου ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία ἐπαιτῶν. Φαρμακεῖον ἐπίσημον δὲν ὑπῆρχε. Ἐκαστος ἰατρός εἶχεν ἴδιον φαρμακεῖον διενδυνόμενον οὐχὶ ὑπὸ ἐπιστήμονος φαρμακοποιοῦ ἀλλὰ ὑπὸ πρακτικοῦ, οὕτινος αἱ γνώσεις λίαν ἀτελεῖς περιωρίζοντο εἰς τὰ ὀλίγα φάρμακα τοῦ φαρμακείου, εὐφῆμως οὕτω καλουμένων. Οἱ ἐκ τῶν εὐκαταστάτων πελατῶν εἶχον συμφωνίαν μετὰ τῶν ἰατρῶν νὰ πληρώνωσι κατ' ἔτος γρόσια πεντακόσια ἢτοι 5 λίρας Τουρκίας διὰ τε τὰς ἐπισκέψεις καὶ τὰ φάρμακα καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν ἐνὸς ἰατροῦ ἢ ἐπίσκεψις ἡμείβετο μὲ ἕναν παρὰν (1/40 τοῦ γροσιοῦ), τὰ δὲ φάρμακα δωρεάν.

Ὁ Δημητράκος Δημ. στὸ τελευταῖο του βιβλίου οἱ Νυκλιανοί¹⁾, στὸ κεφάλαιο ἀρρώστιες—γιατροὶ σ. 48—49, μιλεῖ γιὰ τοὺς *παχτονάρηδες γιατροὺς* καὶ παραθέτει ἕνα συμβόλαιον ἀπὸ τὸν Κώδικα 214, ποῦ μᾶς δίνει τέλεια τὴν εἰκόνα τοῦ *παχτονάρη* γιατροῦ ἀπὸ τὰ 1719. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει

1) Οἱ Νυκλιανοὶ τόμ. Α', Ἀρχαῖος Ἐκδ. Οἶκος Δημητράκου Ἀθήναι 1950.

ὅτι οἱ ἐπιστήμονες ἰατροὶ παρουσιάσθησαν στή Μάνη σιὰ 1825 καὶ ὅτι οἱ *παχτονάρηδες* ἄρχισαν νὰ χάνουν ἔδαφος καὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγα χρόνια χάθηκαν καὶ ὅτι ἡ πρακτικὴ γιαιτρικὴ ἦταν καθολικὴ. Ὅπως ἐξηγοῦν τὰ ὄνειρα ἔτσι ξαίρουν νὰ γιαιτρεύουν καὶ τὶς περισσότερες ἀρρώστειες καὶ πὼς αὐτὲς τὶς γνώσεις τὶς μαθαίνουν στή Ρούγα, ὅπου οἱ γιαιτριὲς συζητοῦνται καθημερινά. Στὶς ἐσωτερικὲς ἀρρώστειες ὁ παπᾶς εἶναι ἀπὸ τὰ βότανα χρησιμώτερος, γιαιτὶ ἔχει τὴ θεία χάρη νὰ θεραπεύη μὲ τὸ διάβασμα. Ἀναφέρεται καὶ σὲ περιηγητικὰ κείμενα. Ὁ δόκτωρ Δῆμος Στεφανόπολι σιὰ 1798 ἀποδίδει τὴ θεραπευτικὴ δύναμη τοῦ παπᾶ στήν ὑποβολή¹⁾.

Ἄλλὰ ὁ Ἄντωνιάδης δίνει καὶ ἄλλες πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὶς εἰδικότητες : «Ὅταν ἐσπούδαζον ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ὅτι μὴ ὑπάρχοντος ἐν Φιλιππουπόλεϊ (διότι μόνον ἐκεῖ ὑπῆρχε ἐπιστήμων ἰατρός), εἰδικοῦ ἰατροῦ, ἔδει ὁ ἐκεῖ ἐγκαθιστάμενος ἰατρός νὰ ἐφοδιασθῆ καὶ μὲ εἰδικὰς γνώσεις. Διότι ἄλλως βεβαίως εἶναι καταδικασμένος ν' ἀποτύχη. Ἐγὼ δ' ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς μου ἔμεινα ἐν Βιέννῃ ἐπὶ ἕν ἔτος, ἀσχολούμενος κατὰ τὸ ἐνὸν καὶ μὲ τὰς κυριώτερας εἰδικότητας. Δὲν ἐβράδυνα δὲ νὰ ἐννοήσω πόσον δίκαιον εἶχον νὰ φροντίσω ἐγκαίρως νὰ ἐφοδιασθῶ μὲ τὰς ἀναγκασιότατας εἰδικότητας. Οὕτω ἐκτὸς τῆς παθολογίας μοὶ παρουσιάσθησαν περιπτώσεις τῆς χειρουργικῆς, κήλης περιεσφιγμένης, λιθιάσεως, κύστεως, καρκίνου γλώσσης, ἐξαρθρώσεως ὤμου, πληγῶν περιτοναίου, ἀτρησίας στόματος οὐρήθρας, ἀτρησίας ἀπηνυθυσμένου καὶ διαφόρων ἄλλων χειρουργικῶν περιπτώσεων τὰς ὁποίας ἐνεχείρησα ἐπιτυχῶς. Ἡ δυσκολία δὲ τῶν θεραπειῶν τούτων δὲν προήρχετο μόνον ἐκ τῆς ἐγχειρήσεως αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς ἐλλείψεως νοσοκομείου καὶ τῆς ἐλλείψεως βοηθῶν, τὴν ὁποίαν μόνον ὁ ἐγχειρίζων δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ. Ἐκ τῆς ὀφθαλμολογίας ἐξετέλεσα ὑπὸ τὰς ἰδίας συνθηκὰς δύο ἐξαγωγὰς καταρράκτου, ἀφαίρεσιν νεοπλάσματος ἐκ τοῦ κερατοειδοῦς, θεραπείαν ἐπιπεφυκίτιδος. Ἐκ τῆς μαιευτικῆς χορήσιν ἐμβρουουλκοῦ, βρεφιοτομίαν, ἐξαίρεσιν πολύποδος μήτρας. Ἐκ τῆς ὀδοντοϊατρικῆς ἐξαγωγὴν ὀδόντων, θεραπείαν τερηδόνης ὀδόντων, μετὰ προσωρινῆς σφραγίσεως καὶ πολλὰς ἄλλας περιπτώσεις εἰδικότητων, τὰς ὁποίας ἤμην ἠναγκασμένος νὰ λαμβάνω μέχρι τῆς ἐλεύσεως εἰδικῶν. Ἄλλας δυσκολίας, μοὶ παρουσίασαν οἱ πελάται ἢ συγγενεῖς αὐτῶν, μὴ παραδεχόμενοι ἀγνώστους αὐτοῖς μεθόδους θεραπείας. Ὅτι δὲ κυρίως καθίστα δυσχερῆ τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἰατρικῆς ἦτο ἢ ἐν ὧρα νυκτὸς πρόσκλησις. Ἐν τῷ μακρῷ διαστήματι τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματός μου πολὺ σπάνια εἶναι οἱ νύκτες ἃς διήλθον ὀλοκλήρως ἐν τῇ κλίνῃ. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν σπουδῶν μου, ἀπὸ τοῦ 1857 μέχρι τοῦ 1868, συνέζησα μετὰ τοῦ ἀληθοῦς φίλου Γ. Διαμαντοπούλου ἐκ Στενιμάχου, συμμαθητοῦ μου, ἐχωρισθήμεν δὲ μόνον τὸν Ἀπρίλιον 1868 λαβόν-

1) Voyage en Grèce τ. 2ος σ. 29.

τες τὸ δίπλωμα τῆς ἰατρικῆς, τὸ ὁποῖον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀπετελεῖτο ἔκ τριῶν : τῆς ἐσωτερικῆς ἰατρικῆς, τῆς χειρουργικῆς καὶ μαιευτικῆς. Ὁ ἔχων τὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἰατρικῆς ἐδικαιοῦτο νὰ μετέλθῃ μόνον αὐτήν, ὁ δὲ τὸ τῆς χειρουργικῆς αὐτήν, καὶ ὁ τῆς μαιευτικῆς τὴν μαιευτικὴν.

«Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐδίδασκον εἰς τὴν ἰατρικὴν σχολὴν τῆς Βιέννης οἱ τρεῖς στυλοὶ αὐτῆς, ὁ Σκόδα τῆς παθολογίας, ὁ Ροκίτουσσων τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς καὶ ὁ Σίκ τῆς χειρουργικῆς. Καὶ οἱ ἄλλοι καθηγηταὶ τῆς ἰατρικῆς ἐφημίζοντο μετὰ τῶν διασημοτέρων. Ἡ ἰατρικὴ σχολὴ τῆς Βιέννης διεκρίνετο καὶ κατὰ τὴν λίαν ὠφέλιμον κατάταξιν τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας, οὕτως ὥστε ὁ φοιτητὴς ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιῆ ὅλας τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας. Ἡ διδασκαλία ἐγίνετο ἐν τῷ Γενικῷ Νοσοκομείῳ περιέχοντι 13 χιλ. κλίνας. Οἱ βοηθοὶ τῶν καθηγητῶν παρέδιδον ἰδιαιτέρως, συνήθως τοὺς προετοιμαζομένους εἰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις ἐν διαστήματι 4—5 ἑβδομάδων τὸ ἐν ἐνὶ ἔτει παραδιδόμενον μέρος τῆς ἰατρικῆς. Ἡ διάρκεια τῶν σπουδῶν ἦτο πενταετής».

Καὶ συμπληρώνει τίς πληροφορίες του ὡς ἑξῆς : «Ἐν Βουλγαρίᾳ μέχρι τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς ὑπῆρχε καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι, ὡς ἐν Φιλίππουπόλει, τοιαύτη σπάνις ἰατρῶν, ὥστε ἡ Βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἀπετάθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ζητοῦσα ἰατροὺς. Διότι τότε μόνον ἤρχισαν νὰ σπουδάζουν ἰατρικὴν οἱ πλείστοι ὡς κυβερνητικοὶ ὑπότροφοι, μετὰ τινα δ' ἔτη ἡ ἔλλειψις ἐιδικοτήτων ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ στέλλῃ ἐκ τῶν ἰατρῶν ὑποτρόφους δι' ἐιδικότητος τοὺς ἐπιθυμοῦντας ν' ἀσχοληθῶσι μὲ αὐτάς. Οὕτω δ' ἀνεπληρώθη ἀρκούντως ἡ ἔλλειψις αὕτη, ἡ δὲ κυβέρνησις ἴδρυσεν νοσοκομεῖα καὶ εἰς τὰς μικροτέρας πόλεις ἀναθεῖσα τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴν εἰς τοὺς δημοτικoὺς καὶ ἐπαρχιακοὺς ἰατροὺς. Ἐν Στενιμάχῳ, ἔνθα κατὰ τὸ 1869 οὐδεὶς ὑπῆρχε ἐπιστήμων ἰατρός, σήμερον ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὑπερβαίνει τοὺς 20, Βουλγάρους τοὺς πλείστους, διότι ἡ Κυβέρνησις παρακωλύει τοὺς Ἕλληνας δι' αὐστηροτάτων μέσων, περιβλήθέντων τὴν νομικὴν δύναμιν».

Στὸν IB' τ. τοῦ Ἀρχείου Θράκης, σ. 132, σῆνα του σημείωμα ὁ ἴδιος γράφει : «Μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐπιστήμων ἰατρῶς ἐν Στενιμάχῳ δὲν ὑπῆρχε, Ἐξετέλουν τὰ καθήκοντα ἰατροῦ πρακτικοὶ ἰατροὶ, συνήθως Ἡπειρώται, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ φάρμακα».

Στὴν κάτω Θράκῃ — στὶς Ἐπιβάτες — ἐμφανίζεται μὲ τὸν μεγάλο εὐεργέτη Ἀρχιγένῃ ἐπιστημονικὴ ἰατρικὴ κίνησις στὰ 1860. Ἡ ὑγειονομία εἶναι τὸ πρῶτο του ἔργο. Ὁ Ἀρχιγένης σπούδασε στὰ 1840 στὸ Παρίσι, ἔχοντας τὴν ὑποστήριξιν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας καὶ μεγάλου βεζύρη κατόπι, πού τὸν ἀνέδειξε κιαὐτὸν γιαντὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ χαρμεῖου.

Ἐπέμεινα νὰ περιλάβω ἐδῶ ὅσα περίπου βρῆκα στὰ χειρόγραφα τοῦ Ἀντωνιάδη Σωτηρίου ἰατροῦ (πού πέθανε 86 ἔτων στὰ 1927), γιατί εἶναι

κείμενα αὐθεντικά καὶ ἀληθινά. Πολυτιμότερη πηγὴ δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ βροῦμε. Κάθε τόπος, κάθε πολιτεία, εἶχε τοὺς γιαιτροὺς του, πρακτικούς βέβαια καὶ ἐμπειρικούς, ποὺ ἀνελάμβαναν νὰ θεραπεύσουν κάθε ἀρρώστεια. Ὡς τὰ 1880. ζοῦσαν στὴ Θράκη περίφημοι τέτοιοι γιαιτροί, ποὺ ἡ πείρα τους ἦταν μεγάλη καὶ ἡ γνώση ἀξιόλογη. Ὁ λαὸς μάλιστα τοὺς ἐμπειρικούς αὐτούς, ποὺ περιηγοῦντο τὰ χωριὰ τοὺς περιέλαβε καὶ στὰ παραμύθια του. Σ' αὐτὰ βλέπουμε νὰρρωστὰ τὸ βασιλόπουλο μέχρι θανάτου καὶ νὰ θεραπεύεται ἀπὸ τὸν γιαιτρό, ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὸ παλάτι φωνάζοντας : — Καλὸς γιαιτρός, καλὸς γιαιτρός... 1) καὶ φέροντας στὸ ταγάρι του τὰ φάρμακά του. Στὶς Σαράντα Ἐκκλησίες ὑπῆρχε ὁ παπὺς ὁ Δημητρός, ἀξιόλογος καλοκάγαθος καὶ φιλότιμος γιαιτρός καὶ στὰ γύρω χωριὰ ὁ Βαγγέλης, ποὺ περιήρχετο τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας θεραπεύοντας ὅλες τὶς ἀσθένειες τὶς ἀνθρώπινες. Ἡ θεραπευτικὴ του μέθοδος ἦταν τὸ Ἴδρωμα γενικά, ὅπως περίπου ἡ μέθοδος τοῦ Κιοῦνε, μὲ τὸ ἠλεκτρικὸ λουτρό.

Ἐπίστευε ὅτι ὅλα τὰ κακὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ κρύωμα καὶ φεύγουν μὲ τὸ Ἴδρωμα. Τὸ Ἴδρωμα πετύχαινε μὲ τὴ μέθοδο τοῦ ποδόλουτρο μὲ τὸ περίφημο χαρντάλι—τὸ συνάπι—μέσα στὸ καφετερό νερό. Στὰ χωριὰ τῆς Στενιμάχου φουρνίζαν τοὺς ἀρρώστους οἱ χωρικοὶ μέσα στὸ φούενο θερμοασμένο τόσο ποὺ νὰ ὑποφέρεται. Ἐκεῖ σὰν ἓνα ψωμί φουρνιστό, φουρνίζαν τὸν ἀσθεῖ καὶ κλειοῦσαν τὴν εἴσοδο. Ὁ ἀσθεῖς ἔπεφτε σὲ ὕπνο καὶ ξυπνοῦσε καταἴδρωμένος. Μετὰ τὸ Ἴδρωμα τὸν ξεφουρνίζαν τὸν ἀρρωστον καὶ τὸν ἔτριβαν. Ἔτσι περνοῦσε ὁ πυρετός καὶ τὸ κακὸ ξειδύμαινε. Τοῦτο τῶρα ἀκούσει ἀπὸ μιὰ ἀξιόλογη κυρία 2) γεμάτη χιοῦμορ, ποὺ ἤξαιρε νὰφηγιέται εὐτράπελα κιεὺχάριστα ὦραϊα συμβάντα. Τὸ εἶδε ἔλεγε στὴν Κούκλαινα Ροδόπη, ὅπου ἔτυχε νὰ παραθερίζη. Ὅτι τὸ Ἴδρωμα ἦταν γενικὸ μέσο στὴ Θράκη νὰ πέφτῃ ὁ πυρετός καὶ νὰ δροσίζεται ὁ ἀσθεῖς, αὐτὸ εἶναι εὐκολονόητο ἀπὸ τὸ σκέπασμα τῶν ἀρρώστων, ποὺ μετὰ τὸ ποδόλουτρο τοὺς κουκούλωναν μὲ παπλώματα καὶ κάπες ἐκβιάζοντας ἔτσι τὸ Ἴδρωμα 3). Στὸ Σκοπὸ τῆς Ἄν. Θράκης

1) Στὸν ΣΤ' τ. τοῦ Ἀρχείου Θράκης, σ. 247, ὑπάρχει μὲ τὸν τίτλο «Γιαιτρός» ἓνα παραμῦθι : «Καινούργιος καὶ πολὺ καλὸς γιαιτρός γιὰ τὰ μάτια γῆρε», φώναζε καὶ διαλαοῦσε τὸ φάρμακο «μουτζιά πὲ τὸ κουτσουνί».

2) Τὴν κ. Παναγοπούλου—Κοσμίδου ἐκ Φιλιππουπόλεως.

3) Ἐδῶ στὴν Ἀθήνα ζεῖ καὶ ἀσκεῖ τὴν ὀδοντογιατρικὴ ὁ Ἰ. Προδρομίδης ἀπὸ τῆς Θράκης. Αὐτὸς καὶ σήμερα ζεῖ καὶ διατηρῇ τὴν εὐλυγισία του καὶ σβελτάδα, μῶλο ποὺ εἶναι παρήλικας, μὲ τὴ μέθοδο τοῦ ἐφιδρώματος. Ἐχει κατασκευάσει ἓνα ξύλινο ὄργανο, ὅπου κλειέται μὲ τὸ κεφάλι μόνο ἔξω. Μετοχετεύει ἠλεκτρικὴ δύναμη καὶ ὑπομονητικὰ προκαλεῖ τὴν ἐφίδρωση τῆς θεωρίας τοῦ Κιοῦνε. Ἔτσι μὲ τὴ λιτὴ δίαιτα, τὴν ἐφίδρωση, τὸν πρωῖνὸ περίπατο κατορθώνει νάχη σβελτῶσιναι παιδιασὺ καὶ νὰ γυμνάζεται σὰν παιδί μὲ τὰ δυσκολώτερα γυμνάσματα ἀκροβατικὰ πρὸ πάντων. Ἀκολουθεῖ τὴ θεωρία τοῦ Βαγγέλη ἐμπειρικοῦ γιαιτροῦ τῆς ἐπαρχίας Σαράντα Ἐκκλησιῶν.

ξεχώριζαν μιάν ασθένεια με τὸνομα *κοῦρμπες* «Ἦταν ὁ στόμας σου πὸν θηλάζοντας μύριζε», λέγει τὸ κείμενο. Τὴ γιάτρευαν τὴν *κούρμπα* ὡς ἐξῆς: «Βάζουν, λέγει τὸ κείμενο, ἓνα τσουκάλι νερὸ χωματένιο στὴ φωτιά. Τοῦ τσουκαλιοῦ τὸ στόμιο (ῥεστοῦ) ἔναι στενὸ ὡς ἓνα χηνόστομα. Ἀρχίζ' νὰ βράζ' τὸ νερὸ πάν' στὴ φωτιά. Ρίχνουν ὠρισμένα χόρτα νὰ βράσῃ, καὶ λένε λόγια μυστικά τὴν ὥρα πὸν βράζει. Κατεβάζνα τὸ τσουκάλι πὲ τὴ φωτιά γιὰ νὰ κρῶσ' τὸ νερὸ λιγάκ'. Ξεγυμνώννα τὸ παιδί καὶ τὸ καθίζνα πάνω στὸ τσουκάλ'. Ὁ αἰμὸς πὸν βγαίν' πὲ τὸ τσουκάλ' πρέπ' νὰ τὸ ἰδρῶσ'. Τρεῖς φορὲς γίνται αὐτὸ καὶ τὸ παιδί γιανίσκει».

Γιατρικὴ ἐξασκοῦσαν καὶ οἱ μαρμπέρηδες. Αὐτοὶ ἔκοφταν βεντοῦζες γιὰ τὸ κρῶμα κῆλαινον αἶμα ἀπὸ τὸ χέρι γιὰ τὴ συμφόρηση. Αἶμα ἔπαιρναν κείνα τὰ χρόνια ταχτικά κατὰ τὸ Μάη ὅλοι οἱ αἱματώδεις ἄνθρωποι προλαβαίνοντας ἔτσι τὸν νταμλά—τὴ συμφόρηση—τὸ κόλπο. Αὐτοὶ θεράπευαν ἢ ξεροζίζωναν δόντια σάπια. Γιατρικὴ ἐξασκοῦσαν καὶ οἱ μπακάληδες, πὸν ἤξαιραν νὰ καῖνε τὰ κακὰ σπειριά—τὸ νταλάκι—τὸν ἄνθρακα με ἀναμμένο σίδηρο καὶ πυρωμένο¹⁾. Στὰ χωριά, πὸν δὲν πατοῦσε ποτὲ γιατρός, γνωρίζουμε λεπτομερειακά, —ποιά εἶδους γιατρικὴ ἐξασκοῦσαν οἱ γιάτρισες καὶ πόσα εἶδη φαρμάκων γνωρίζαν καὶ πόσων εἰδῶν ἄρρωστειες ὑπῆρχαν καὶ ποιὲς γιαιτροῦνταν με φάρμακα βότανα καὶ ποιὲς με ξόρκια. Ἀπὸ λαογραφικὰ κείμενα γνωρίζουμε τὸν τρόπο τῆς θεραπείας, τὰ μέσα καὶ τὰ φάρμακα τόσο λεπτομερειακά, γιὰτὶ ἔχουμε θαυμάσιες μελέτες καὶ συλλογές, πὸν μᾶς περιγράφουν καταλεπτῶς καὶ μᾶς διαφωτίζουν ὠραῖα.

Γιατρικὴ ἐξασκοῦσαν κοὶ παπάδες διαβάζοντας τὶς εὐχὲς ἀπὸ τὸ εὐχολογίό τους. Αὐτὴ ἡ εὐχὴ ἐξασκοῦσε μιὰ ὑποβολὴ στὸν ἄρρωστο—, πὸν τοῦ κρεμοῦσαν ἀπὸ τὸ λαιμὸ με κορδόνι καὶ τὸ περιάπτο—τὸ χαμαγλί, με μιὰ εὐχὴ μέσα, γραμμένη ἀπὸ τὸ εὐχολόγιο—πὸν τοῦδινε τὸ χρεμαζούμενο θάρος γιὰ τὴ ζωὴ. Ὁ παπὰς ἔμπαινε στὸ σπῆτι νὰ διαβάσῃ τὴν εὐχὴ του καὶ νὰ καλοσυνέψῃ ὁ ἄρρωστος. Ἦταν *κοὶ Χάρες*.

Γιατρικὴ ἐξασκοῦσαν σὰν θίασος, σὰν σωματεῖο θρησκευτικὸ καὶ οἱ *ἀνασιενάρηδες*. Δὲν ἔδιναν φάρμακα, οὔτε μεταχειρίζονταν γιαιτροσόφια καὶ γητέματα καὶ ρετσέτες τῆς λαϊκῆς φαρμακολογίας. Ἐπεσκέπτονταν τὸν ἀσθενὴ κομίζοντας τῆς εἰκόνας τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, προσεῦχονταν καὶ ἀπαιτοῦσαν θυσία. Ἐπικαλοῦνταν τὴν ἐπέμβαση τῶν ἁγίων, πότιζαν τὸν

1) Ὁ ἀποθανὼν (1950) ἅγιος Θνατείρων Γερμανός, μοῦ διηγήθη στὸ Ἄονδῆνο, πὸς παιδί ἔπαθε ἄνθρακα στὰ φρύδια ἀνάμεσα, καὶ πὸς τοῦ τὸν καυτηρίασε σᾶλλο χωριὸ γειτονικὸ ὁ εἰδικὸς μπακάλης καίοντάς τον με τἀναμμένο καρφί, τὴν ὥρα πὸν εἶχε πέσει σᾶλλους κόσμους ἀπὸ τὸ μεγάλο πυρετό. Ἔτσι ἡ μάννα του τὸν ἀφιέρωσε στὴν ἐκκλησιὰ ντύνοντάς τον ῥάσο καὶ με μιὰ τριχιά δένοντάς τον στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Αὐτὸ ἔγινε ἡ αἰτία νάφιερῶθῃ ὡς ὑπερέτης τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ γίνῃ δεσπότης. Τοῦ ἔχω κάνει διήγημα «τὸ Τάμα».

ἀσθενῆ ἀγιασμό, ὑπέβαλαν σὲ δοκιμασία τοὺς γύρω σπιτικούς, τοὺς ὑποχρέωναν νὰ θυσιάσουν τὸ ἀρνὶ ἢ τὴν κόττα ἢ τὸν κόκκορα ποὺ τὸν ἔτρωγε τὸ σωματεῖο στὴν ὑγεία τοῦ ἀρρώστου σὲ κρασοκατάνυξη. "Ἄν ὁ ἀσθενὴς γινότανε καλὰ καὶ ξέφευγε τὸ θάνατο, ἦταν ἡ ἐπέμβαση τοῦ θιάσου ποὺ τότε γλίτωνε, ἂν ἀπέθνησκε καλῶς ἀπέθνησκε, ἦταν Θεοῦ θέλημα. Ὁ λαὸς προτιμοῦσε τοὺς ἀναστενάρηδες ἀπὸ τοὺς παπάδες—ποὺ κι αὐτοὶ διάβαζαν εὐχὲς καὶ ἐπικαλοῦνταν τοὺς ἁγίους. Τὶς εὐχὲς αὐτὲς τὶς ἔρραβαν γράφοντάς τες σὲνα χαρτί, σὲ σχῆμα τριγώνου καὶ σὰν περὶαπτο (χαμαγλι) τὶς κρεμοῦσαν ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ ἀρρώστου. Γι αὐτὸ καὶ ποτὲ οἱ παπάδες δὲν ἐχώνευαν τοὺς ἀναστενάρηδες, ποὺ τοὺς ἀφαιροῦσαν τὰ τυχερά τους. Γι αὐτὸ καὶ ἡ ἐκκλησία τοὺς κατεδίωκε καὶ τοὺς ἐμπόδιζε στὴν τέλεση τοῦ ἐθίμου των. «Οἱ νεστενάρηδες; λέγει τὸ λαογραφικὸ κείμενο, ἔκανάσι καὶ τὶς γιαιτροὶ τῆ χωριοῦ μας. Ὅδες ἀρρωστοῦσε κυνένας ἀλλὰ φουγιάζου τέσσερες πέδε νεστενάρηδες νὰ ἰδοῦ τὸν ἀρρωστο. Πήγαινάσι οἱ νεστενάρηδες, γήγλεπάσι τὸν ἀρρωστο κἔδινάσι προσταγές: 'Ἡ εἰκόνα τῆς Πανεγίγιας δὲν ἔναι καλὰ δῶ, ἀ δὴ γεμάσης σὲ κεῖνο στὸ δόπο, ἀ δὴ δώσεις τὸ ζουγράφου νὰ τὴν βλύνῃ καὶ νὰ δὴ σφουγγαρίση. "Ἐχεις κἔνα κότος (κριαρί) ἀ τὸ κόψεις, ἀ τὸ κάνεις κουμπάνι» καὶ λοιπά... Ἀ γήδανε πὲ χαρικιὰ ἀστένεια, πρόσπεφτε καὶ ἄ done συμπάθιζε ἡ Χάρη, ἀλλὰ γίνει καλὰ '»». Αὐτὸ εἶναι τὸ κείμενο ποὺ μᾶς δμολογοῖ τὴν πίστη καὶ πεποιθήση στὶς Χάρες (εἰκόνας), πῶς ὁ ἀρρωστος θάβρισκε ἔλεος καὶ σωτηρία.

Στὴν ἐργασία τῆς ἡ 'Ελπιν. Σαραντῆ (Θρακικὰ τόμος Θ' σ. 195 κ. ἔξ.), μὲ τὸν τίτλο: «Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, γιαιτρικά, γητιῆς καὶ χάρες» μᾶς παρουσιάζει μιὰ συλλογὴ ἀπὸ τὶς ἐπαρχίαι τῆς Ἄν. Θράκης ἀξιόλογη ἀπὸ γιαιτρικὰ καὶ γητιῆς. Στὴ μελέτη αὐτὴ μιλώντας γιὰ τοὺς γιαιτροὺς καὶ τὶς γιάτριναιες λέγει τὰ ἑξῆς: «Τὴ περασμένα χρόνια οἱ γιαιτροὶ ἦτανε πρακτικοί, ὅπως κοὶ δάσκαλοι εἶρχονταν ἀπ' τὴν Ἡπειρο, φοροῦσανε τσουμπέδες, ποὺ διέφεραν ἀπὸ τὰ ράσα τῶν παπάδων καὶ ἄσπρο λαιμοδέτη, στὸ κεφάλι φέσι μὲ μεγάλη μαβιά φούντα. Ἔτρεχαν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο καὶ φώναζαν:—Καλὸς γιαιτρός, γιαιτρικὰ καλὰ. Καλὸς γιαιτρός. Καλὸς γιαιτρός καὶ κέρδιζαν ἀπ' τὴν γιαιτροσύνη. Σῶλες τὶς ἀρρώστιες διόριζαν νὰ πάρνε αἷμα' γιάνισκαν κἔπεφτε ἢ ζέστη. Τὸ αἷμα ἔπαιρνε ἐπίκουρος ὁ μερμπέρης. Ἔδενε τὸ μπράτσο μῆνα μαντῆλι ἢ μὲ μιὰ κοκκινὴ κορδέλλα καὶ στὴν κλείδωση μὲ τὸ νιστέρι ἔκοφτε τὴ φλέβα κἔτρεχε τὸ κακὸ αἷμα. Ὁ μερμπέρης ἔβγαζε συγχρόνως τὸ πονεμένο δόντι μὲ τὸ χέρι, ἢ μὲ τὴν ντανάλια. Μερικοὶ μερμπέρηδες ἤξεραν καὶ γιάτρευαν καὶ τὶς πληγές. Ἦτανε καὶ γυναῖκες γιάτριναιες ποὺ θεράπευαν τὶς ἀρρώστιες μὲ βότανα καὶ γητιῆς. Τὰ βουνὰ εἶχανε

1) Ἄρχ. Θρ. Θμσ. Ε' τόμ. σ. 141 «Γιάτρευαν καὶ μὲ τὸ νερὸ τῶν ἀγιασμάτων, βουζούνια. θέρμες μὲ περὶχῆμα νεροῦ».

πολλά χόρτα, όλα φάρμακα, τὰ μάζευαν κέλεγαν: «ὡς βρίσκονται κι ἄς μὴ χρειάζονται, καὶ στὸν Καντῆ νὰ χρειαστοῦν». Ἄλλη γυναίκα ἤξαιρε νὰ γιαιτρεύη τὶς πληγές, ἄλλη τὴ σπλήνα, ἄλλη τὰ ξωτικά, ἢ μία μὲ τὴν ἄλληνα μάθαιναν κῆ μαμὴ ἤξαιρε καὶ γιάνισκε πολλὲς ἀρρώστειες».

Σαυτὴ τὴ μελέτη τῆς μεθοδικῆ ἢ καλῆ λαογράφου κατατάσσει καὶ σημειώνει ἀναρίθμητα γιαιτροσόφια καὶ συνταγολόγια γιὰ κάθε εἶδους ἀρρώστια μαῖξοντα ἀριθμὸ 207. Διακόσιες ἑπτὰ εἰδῶν ἀρρώστειες κι ἀνάλογα εἶδη φαρμάκων. Ἔργασίες παρόμοιες πρὸς τὴν ἐργασία τῆς κ. Ἑλπ. Σαραντῆ ἔχουν κι ἄλλοι λαογράφοι Θρωᾶκες. Ὁ Καλλ. Χουρμουζιάδης λ. χ. περιουλέξε πλεῖστο ὕλικὸ γιὰ τὴ λαϊκὴ γιαιτρικὴ καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῶων. Γιαιτροσόφια καὶ θεραπευτικοὶ ἀφροισμοὶ ὑπάρχουν πάμπολλοι 1).

Ἐκ τῶν σημειώσεων πού σᾶς ἀπαρίθησα βγάζουμε τὸ συμπέρασμα 1) ὅτι σὺν τῇ Θρωᾷ βόρειο καὶ νότιο ἀπὸ τὸν Αἴμο ὡς τὴν Προποντίδα στα μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἀναφαίνονται γιαιτροὶ ἐπιστήμονες, πού ἀρχίζουν τὸν τιτάνειο ἀγῶνα πρὸς τὸν κομπογιαντισμὸ, πρὸς τοὺς ἐμπειρικοὺς γιαιτροὺς καὶ πρὸς τὴν προσήλωσιν τοῦ Θρωακοῦ Λαοῦ στὴν πρᾶτικὴ κἠμπειρικὴ γιαιτρικὴ. Εἶναι ἀγῶνας δύσκολος καὶ τραχὺς καὶ 2) ὅτι ἀπὸ τὰ πνευματικὰ κέντρα τοῦ ἑλληνισμοῦ διαλάμπει ἢ Φιλ(ο)πολι καὶ ἢ Ἀδο(ο)πολι, πρὸ παντὸς ἢ πρῶτη, γιαιτὶ αὐτὴ ἐκπέμπει ξηνητεμένους ὡς τὰ γνωστὰ πέρματα τοῦ ἐμπορίου τῆς Εὐρώπης, πού ἐπιστρέφουν πολυεἰδόμενες καὶ μπασμένοι στὸν πολιτισμὸ, φωτισμένοι ἀπὸ τὸ συγχρωτισμὸ τους καὶ τὴ συναλλαγὴ πρὸς τοὺς Εὐρωπαϊοὺς 2). Ἔτσι στὸ δευτέρου ἡμισυ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἢ Θρωᾷ πλημμυρεῖ ἀπὸ γιαιτροὺς ἐπιστήμονες, πού ἐπικρατοῦν καὶ ὀλιγοστεύουν τοὺς ἐμπειρικοὺς μέχρι τῆς ἑξαφανίσεως τῶν κομπογιαντιῶν. Ἀδύνατοι στάθηκαν νὰ ἑξαφανίσουν τὶς γιαιτρίσεις καὶ τὶς γητεῦρες. Αὐτὲς ὡς τὰ σήμερα ὑπάρχουν στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ, καὶ σαυτὲς προστρέχει στὶς ἀρρώστειες του.

Περατώνοντας τὴν ἀνακοίνωσή μου δηλώνω πὼς δὲν ἐξαντλῶ τὸ θέμα μου ἱκανοποιητικὰ, γιαιτὶ τὸ θέμα εἶναι ἀνεξάντλητο κι ἀπέραντο. Χρειάζεται κι ἄλλων προσπάθεια γιὰ νὰ συμπληρωθῇ ἢ δικὴ μου ἐργασία. Κιεῦχομαι ἄλλος ἐπιτηδειότερός μου νὰ ἀνεβῇ τὸ βῆμα τοῦτο γιὰ νὰ μᾶς ἀνακοινώσῃ τὰ συμπεράσματα τῶν μελετῶν του καὶ τῆς ἐρεῦνης τῶν λαογραφικῶν κειμένων, πού τόσο πλούσια συγκομιδὴ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας, ὅταν μάλιστα γενικεύσουμε τὸ θέμα μας, ἀπὸ τὴ Θρωᾷ σὺν τὸ Πανελλῆνιο.

1) Θρωακὰ τόμ. 1Γ'.

2) Οἱ γιαιτροὶ στὴν Κρῆτη πῆγαιναν καθάλλα πάντα καὶ οὐδέποτε πεζοί. Ὅταν τοὺς καλοῦσαν στα χωριὰ τοὺς πῆγαιναν μὲ τᾶλογο μὲ παχύτερα χαμούρια καὶ σέλα καινούργια. Μπροστά, σὲ πολλὰ μέρη, πῆγαινε ὁ σεῖζης, πού φώναζε: Ἔρχεται ὁ γιαιτρός. Στὶς Σαράντα Ἐκκλησίαις στα 1890 ὁ Κεραμιτσόγλου ὁ γιαιτρός πῆγαινε πάντα καθάλλα μὲ καμτσίκι στὸ χέρι καὶ ὑποδήματα.

ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΝ ΘΡΑΚΗ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐξετάζων τις τὰς δημώδεις ἰατρικὰς γνώσεις τοῦ θρακικοῦ λαοῦ, αἵτινες εἶναι ἔγκατεσπαρμέναι εἰς ποικίλας ἐκ Θράκης συλλογὰς λαογραφικοῦ ὕλικου, δημοσιευθείσας εἰς τὰ «Θρακικά» καὶ εἰς τὸ ἀνά χειροῦς περιοδικόν, ἀνευρίσκει, ὅτι ἄλλαι μὲν τούτων εἶναι μεμειγμέναι μὲ μαγικὰς πράξεις, δεισιδαιμονίας, προλήψεις καὶ θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις ἀρχαιοτάτας, ἄλλαι δ' ἔξ αὐτῶν εἶναι ἐν πολλοῖς λείψανα παλαιωτάτων ἰατρικῶν ἐμπειρικῶν μεθόδων, μεταδοθεισῶν κατὰ παράδοσιν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν.

Τῷ ὄντι, ἀπὸ τῶν δημηρικῶν χρόνων μέχρι τοῦ νῦν, παρατηρεῖται συνέχεια οὐδόλως διακοπτομένη καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀντιλήψεις περὶ τῶν αἰτίων, τῶν προκαλούντων τὰς νόσους, καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἰατροὺς, τὰ θεραπευτικὰ μέσα καὶ τὰ ἄλλα συναφῆ ζητήματα τῆς λαϊκῆς ἰατρικῆς τῶν Θρακῶν. Διὰ τοῦτο, ὅθεν, ἢ σπουδῆ τῆς δημώδους ἰατρικῆς ἐν Θράκῃ ἐνέχει σημασίαν καὶ ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τε ἐπιστημονικῆς καὶ ἐθνικῆς ἄμα ἐπόψεως, διότι δι' αὐτῆς θὰ καταδειχθῇ καὶ αὐθυσ ἢ συνέχεια τοῦ ἐθνικοῦ βίου τῆς μαρτυρικῆς Θράκης, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως σήμερον διετήρησαν ἀναλλοιώτους τὰς ἑλληνικὰς αὐτῶν παραδόσεις. Πρὸς τούτοις θὰ καταφανῆ ἢ φυσικῆ εὐφυΐα καὶ τὰ ἄλλα ποικίλα πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ προσόντα τῶν Θρακῶν, οἵτινες ἐν τῇ ἀντιμετωπίσει τῶν διαφόρων νόσων, τῶν προσβαλλουσῶν ἀνθρώπους τε καὶ ζῶα, ἀπεδείχθησαν οὐ μόνον δευδεοκέστατοι παρατηρηταὶ τῆς περιβαλλούσης αὐτοῦς πλουσιωτάτης εἰς ζῶικόν καὶ φυτικόν κόσμον φύσεως, ἀλλὰ καὶ βαθύτατα θρησκευτικαὶ φύσεις, ἱκαναὶ ν' ἀναμετρῶνται πρὸς τὰς ἐκάστοτε δυσκολωτάτας καὶ δυσμενεστάτας τῶν περιστάσεων, ἀντιλοῦντες πάντοτε ἀπὸ τὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως αὐτῶν ἀνεξάντλητους θεραπευτικὰς δυνάμεις. Δυστυχῶς τὰ κείμενα ἔξ ὧν πηγάζει ἡ μελέτη αὕτη, καίτοι πλούσια εἰς πληροφορίας καὶ εὐσυνειδήτως καταγεγραμμένα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἐξαντλοῦν τὸν κύκλον τῶν περὶ τὴν δημώδη ἰατρικὴν ἐπιζομένων ἐν Θράκῃ, διότι οὔτε ὅλα τὰ θρακικὰ χωρία ἤτο δυνατόν νὰ τύχουν ἐνδελεχοῦς ἐρεῦνης ἐκ μέρους τῶν λαογράφων συλλογῶν, οὔτε ἰατροσοφικοὶ κώδικες, ἀσφαλῶς ὑπάρχοντες καὶ παρ' ἰδιώταις ἀκόμη, ἐδημοσιεύθησιν, ὥστε καὶ τούτους νὰ συμβουλευθῇ ὁ μελετητής. Λέγομεν δὲ δι' ἑλλειψιν ἰατροσοφικῶν κωδίκων, διότι πράγματι οὔτοι παρέχουν συνήθως πολὺτιμον ὕλικόν καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς φαρμακολογίας, γνωρίζοντες εἰς ἡμᾶς τὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἄλλοι λαοὶ περὶ τῆς θεραπευτικῆς τῶν ριζῶν ἀξίας, τῶν φύλ-

λων και τῶν σπόρων διαφόρων βοτανῶν, και αἱ ὁποῖαι ἔλησμονήθησαν, διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς νεωτέρας χημικῆς συνθέσεως τῶν φαρμάκων ¹⁾..

Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἱατροσόφια ²⁾ καθιερώθησαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, περιλαμβάνοντα εἰς ἐκλογὰς συντόμους τὰ κύρια ἐκ τῶν μεγάλων ἔργων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱατρῶν. Τὰς ἐκλογὰς τῶν Ὁρειβασίου, Ἀετίου και Παύλου Αἰγινήτου ἐπηκολούθησαν ἄλλαι συντομώτεραι ὡς ἡ τοῦ Θεοφάνους Νόννου. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν συντόμων τούτων συλλογῶν ἐγένοντο κατὰ τοὺς ὑστάτους βυζαντινοὺς χρόνους δημῶδη τινὰ ἐγχειρίδια, συνοπτικά, χάριν τοῦ κοινοῦ τῶν νοσοκόμων και τῶν μὴ ἐπιστημόνων ἱατρῶν, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος, εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν, διὰ τὰ διάφορα νοσήματα, τὴν διάγνωσιν και τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Αἱ χειρόγραφοι αὗται συλλογαί, ἀεὶποτε συμπληρούμεναι διὰ νεωτέρων ἱατρικῶν παρατηρήσεων ὑπὸ τῶν κατοχῶν αὐτῶν και διὰ προσθηκῶν δημῶδων φαρμάκων, ὡς και ποικίλων δεισιδαιμονιῶν και προλήψεων, ἀπετέλεσαν νέας παραλλαγὰς, αἵτινες, ἀντιγραφόμεναι ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων κητόρων των και αὐθις συμπλη-

1) Κ. Ἀμάντου, Ἱατροσοφικός κώδιξ, Ἀθηνᾶ 43 (1931) σ. 149.

2) Συναγωγὴν ἐπιγραφομένην: Ἱατρικὰ διάφορα ἀληθέστατα εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν και ἄλλα πολλὰ περιέχει τὸ Γεωπονικὸν τοῦ ἐκ Κρήτης μοναχοῦ Ἀγαπίου Λάνδου, τὸ ὁποῖόν μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων πολὺ ἀνεγνώσκето (πρώτη ἐκτύπωσις ἐν Βενετία 1647). Δημῶδες δ' ἑλληνικὸν ἱατροσόφιον πρακτικῆς ἱατρικῆς και δεισιδαιμόνος θεραπείας, ἀντιγραφὴν τῷ 1381 ὑπὸ Ἰωάννου Σταφίδα ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ παρισινοῦ κώδικος 2315 ὁ Ε. Legrand, Bibl. grecque vulg. 2 (1881), σ. 1—27. Τοῦτο ἀπετελέσθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βιβλίων, αἵτινα πρὸ τῶν χρόνων εἶτι τοῦ Γαλλικοῦ συνέθετον <γῶτες ἀνθρώποι, ἔργον ἔχοντες καὶ ἐκλήττουσιν τὸν ὄχλον>. Ν. Γ. Πολίτου, Παλαιογραφικὴ σταχυολογία, Λαογρ. Σύμμεικτα, τ. Γ' ἐν Ἀθήναις, 1931 σ. 163. Πλὴν δὲ τῶν παρὰ Κρουμβάχερ (Ἱστορία τῆς βυζαντ. φιλολογ. τ. Β' (1900) σ. 425 και τ. Γ' (1900) σ. 235 κέ. (μετίφρ. Σωτηριάδου)) και Σπ. Δάμπρου (Μικταὶ σελίδες, 1905, σ. 493) ἀναφερομένων, σημειῶ ἐνταῦθα τὸ Ἱατροσόφιον, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ σκευοφύλικος τῆς ἐν Κύπρῳ ἱερᾶς μονῆς Μαχαίρᾳ Μητροφάνους (1790—1867) ἐκδοθ. ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου και διδασκάλου τῆς αὐτῆς μονῆς Φιλαρέτου, Δευκωσία, 1924 και τὰς μελέτας: Σπ. Δάμπρου, Τὸ μετὰ Σολωμονικῆς ἱατροσόφιον τῆς Βινωνίας, Νέος Ἑλληνομνήμων, τ. 15, Ἀθήναις, 1921, σ. 30—40. Α. Cousis, Contribution à l'étude de la médecine de zénons pendant le XVe siècle, basée sur deux manuscrits inédits (ἀνακοίν. γενομένη εἰς τὸ βυζαντ. συνέδρ. τοῦ Βελιγραδίου 1927), Byzantinisch—Neuegriechische Jahrbücher, τ. 6 Athen 1928, σ. 77—90. Τοῦ Ἀύγου, Τὸ περὶ τῶν ἐν ὁδοῖσι παθῶν ἔργον Νεοφάνου τοῦ Προδρομηνοῦ, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. 7ος, Ἀθήναις, 1930, σ. 348—357. Κ. Ἀμάντου, Ἱατροσοφικός Κώδιξ, Ἀθηνᾶ 43 (1931), σ. 148—170. Γ. Α. Μέγα—Γ. Κ. Σπυριδάκη, Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1939—1947, Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Ε', Ἀθήναις 1951, σ. 190—194, ἐνθα ἡ περὶ δημῶδους ἱατρικῆς νεωτέρας βιβλιογραφία. Βλ. και τὰ χίφα ἱατροσόφια τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης Ἑλλάδος. Ἰ. Σακκελίωνος, Κατάλ. τῶν χίφων τῆς Ἑθν. Βιβλ. τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις, 1892 σ. 265—270, ἀρ. 1477—1509.

ρούμεναι διὰ νέων μαγικῶν λέξεων, καβαλλιστικῶν σημείων καὶ ἔξορκισμῶν, ἀπετέλεσαν τὰς δημόδεις χειρογράφους ἱατρικὰς συλλογὰς, γνωστὰς ὑπὸ τὸ ὄς ἄνω ὄνομα *Ἱατροσόφια*, τοῦτο δ' ἴδια συνέβη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁπότε δι' ἔλλειψιν ἱατρῶν καὶ ἱατρικῶν συγγραμμάτων ἐξηκολούθησαν ταῦτα ὄντα ἐν χρήσει ὡς ἐγχειρίδια οἰκιακῆς ἱατρικῆς καὶ ἐγκόλπια ἐμπειρικῶν ἱατρῶν καὶ μοναχῶν, κυρίως δ' ὡς πηγὴ, ἐξ ἧς ἤντλουν τὴν ἱατρικὴν τῶν σοφίαν οἱ λυμαινόμενοι τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ἀγύρται ¹⁾).

Τοιοῦτων ἱατροσοφικῶν ἐκ Θράκης κωδίκων στερούμεθα βεβαίως, ἀλλὰ τὸ κενὸν δύναται νὰ πληρώσῃ ἐν μέρει ἢ πλουσία συλλογὴ τῆς κ. *Ἑλπινίκης Σταμούλη - Σαραντιῆ*, «*Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, Γιατρικά, γητειῆς καὶ Χάρεις*», δημοσιευθεῖσα εἰς τὸν 8ον καὶ 9ον τόμον τῶν «*Θρακικῶν*» τῷ 1937 καὶ 1938.

²⁾ Ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῆς συλλογῆς ταύτης ὡς καὶ τῶν λαογραφικῶν συλλογῶν καὶ μελετῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς ὑποσημειώσεις τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης, θὰ διαπραγματευθῶ τὰ περὶ δημόδους ἱατρικῆς ἐν Θράκη, ποιούμενος τὴν ἀρχὴν μιᾶς προσπαθείας, τὴν ὁποίαν καὶ ἄλλοι θὰ ἠδύναντο νὰ συνεχίσουν.

Καὶ δὴ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ θὰ ἀσχοληθῶ περὶ τὰ ἐξῆς τρία ζητήματα: α') τὴν ὀνομασίαν τῶν νόσων κατὰ τοὺς Θρακὰς, (παρὰλείπω τὰς ὀνομασίας τῶν νόσων τῶν κτηνῶν, διότι θὰ τὰς περιλάβω εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς δημόδους κτηνιατρικῆς), β') περὶ ἱατρῶν καὶ ἱατραινῶν καὶ γ') τὰ αἷτια, εἰς τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται αἱ νόσοι καὶ τρόποι ἀντιμετωπίσεως αὐτῶν.

Α' ΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑΙ ΤΩΝ ΝΟΣΩΝ

Αἱ ἐν Θράκῃ ὀνομασίαι τῶν νόσων καθορίζονται κυρίως ἐκ τῶν ἐξῆς παραγόντων: ³⁾ α') ἀπὸ τὸ κυριαρχικὸν καὶ προεξάρχον σύμπτωμα τῆς νόσου, εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε κατὰ παρομοίωσιν. Οὕτω ἔχομεν: αἱμορραγία δοντιοῦ ⁴⁾, αἱμορραγία λεχούσας, ⁵⁾ αἱμορραγία μύτης, ⁶⁾ ἀνακάτωμα (=τάσις πρὸς ἔμετον) ⁷⁾, βήχας χρονικὸς, βήχας μωροῦ ποῦ βράζει τὸ στηθάκι του ⁸⁾, δάγκαση

1) *Ἀριστ. Π. Κούζη*, Ἱατροσόφιον, *Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδ.* τ. 12, Ἀθήναι [1930] σ. 828.

2) Εἰς τὴν κατάταξιν ταύτην ἀκολουθῶ τὸ σύστημα τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεύχος Β', ἀνάτυπον ἐκ τῆς *Ἐπιτηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (1941—1942), ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 87—88.

3) *Ἑλπινίκης Σταμούλη—Σαραντιῆ*, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, *Θρακικά*, τ. 8ος, Ἀθήναι, 1937, σ. 356.

4) *Ἐνθ. ἀν.* σ. 356.

5) *Ἐνθ. ἀν.* σ. 355.

6) *Ἐνθ. ἀν.* σ. 358.

7) *Ἐνθ. ἀν.* σ. 366.

(=δσφυαλγία¹⁾, ἐμετός²⁾, ζάλη³⁾, θερμασιὰ (=ἐλονοσία⁴⁾, θέρμη⁵⁾, ἰδρωτήρια⁶⁾, κιτρινάδ⁷⁾ (=ἴκτερος)⁷⁾, κοκκινούδι καὶ ἴλερη (=ἰλαρά⁸⁾), κομμάρα (=ἀδυναμία⁹⁾, μαυροτήγανο (=μαύρη φλύκταινα)¹⁰⁾, παροξυσμός (=θέρμη)¹¹⁾, πρήξιμο (=οἴδημα)¹²⁾, πρήσματα ὅπου ἐβγαίνουν εἰς τὸν λαιμὸν καὶ πιάσιμο τοῦ λαιμοῦ¹³⁾, σκυλόβηχας (=κοκκύτης)¹⁴⁾, στούμπωμα (δύσπνοια)¹⁵⁾, φρόβος¹⁶⁾, φουσάρμενο¹⁷⁾, χτικιό (=φθίσις)¹⁸⁾, κ. ἄ.

β') ἀπὸ τὴν θέσιν ὅπου ἐδράζεται ἡ νόσος. Οὕτω λέγουν: πόνος αὐτιοῦ¹⁹⁾, πόνος ἀχαμνῶν²⁰⁾, σταματᾶ τὸ γάλα (=μαστίτις)²¹⁾, τὰ γοῦλα ποιοῦν (=οὐλίτις)²²⁾, πόνος τῆς γλώσσας²³⁾, σναματᾶ τὸ γοῦρος (=οὔρος)²⁴⁾, δοντόπονος²⁵⁾, καρδιόπονος (=στομαχόπονος)²⁶⁾, κεφαλόπονος²⁷⁾, λαιμιά ἢ λαιμά²⁸⁾, ματόπονος²⁹⁾, μέση (=ἰσχυαλγία)³⁰⁾, παραμαγούλα (=παρωτι-

1) *Ενθ. ἀν. σ. 374.

2) *Ενθ. ἀν. σ. 377.

3) *Στίλπιανος Κυριακίδου*, Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι ἐκ Γκιουμουλιτζίνας τῆς Θράκης, *Λαογραφία*, Β' (1910) σ. 410, 422.

4) *Κ. Κουρτίδου*, Δημῶδεις δοξασίαι Ἀδριανουπόλεως, *Ἀρχεῖον Θερακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ*, τ. 1ος, Ἐν Ἀθήναις 1934-35, σ. 20-21.

5) *Ἑλπινίκης Σταμούλη-Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σελ. 381.

6) Αὐτόθι σ. 383.

7) *Δημ. Πετροπούλου*, Λαογραφικά Σκοποῦ Ἄνατ. Θράκης, *Ἀρχεῖον Θερακικοῦ λαογρ. καὶ γλωσσ. θησ. τ. 5ος*, ἐν Ἀθήναις 1938-39 σ. 165.

8) *Ἑλπιν. Σταμούλη-Σαραντῆ*, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, *Θρακικά*, τ. 9ος, Ἀθήναι 1938, σ. 202.

9) Αὐτόθι σ. 203.

10) Αὐτόθι σ. 216.

11) *Κ. Παπαϊωαννίδου*, Σύμμεικτα λαογραφικά, *Θρακικά*, τόμ. 2ος, Ἀθήναι 1929, σ. 179.

12) *Δ. Πετροπούλου*, Λαογραφικά Σκοποῦ Ἄνατ. Θράκης, ἔ. ἀ. σ. 165.

13) *Ἑλπιν. Σταμούλη-Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 209-210.

14) *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἔ. ἀ. σ. 410, 421.

15) *Ἑλπιν. Σταμούλη-Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 269.

16) *Κ. Κουρτίδου*, ἔ. ἀ. σ. σ. 20.

17) *Δ. Πετροπούλου*, Λαογραφικά Κωστί Ἄνατ. Θράκης, *Ἀρχεῖον Θερακικοῦ λαογρ. καὶ γλωσσ. θησ. τ. 6ος*, ἐν Ἀθήναις 1939-40, σ. 243.

18) *Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 267.

19) *Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. τ. 8ος (1937) σ. 361-2.

20) *Δ. Πετροπούλου*, Λαογρ. Κωστί κ. λ. ἔ. ἀ. σ. 242.

21) *Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 371.

22) *Ενθ. ἀν. σ. 372.

23) *Δ. Πετροπούλου*, ἔ. ἀ. σ. 241.

24) *Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 372-3.

25) *Δ. Πετροπούλου*, ἔ. ἀ. σ. 241.

26) *Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 195.

27) Αὐτόθι σ. 200.

28) Αὐτόθι σ. 208-9.

29) *Δ. Πετροπούλου*, ἔ. ἀ. σ. 24.

30) *Δ. Πετροπούλου*, Λαογραφικά Σκοποῦ Ἄνατ. Θράκης, ἔ. ἀ. σ. 165.

τις¹⁾, σταφυλές²⁾, στηθόπονος³⁾, σφαγιὸ τοῦ πλευροῦ⁴⁾, φτόπονος⁵⁾ χτυποκαρδία (=ταχυκαρδία)⁶⁾ κ.τ.λ.

γ) ἀπὸ τὴν αἰτίαν (πραγματικὴν ἢ ὑποθετικὴν καὶ δεισιδαίμονα) εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ νόσος : ἀνεμοπύρωμα (=ἐρυσίπτελας)⁷⁾, βασκανία, βάσκαμα, βάσκα καὶ μάτιαγμα⁸⁾, βελόνι ὅταν ἔμβη⁹⁾, δάγκωμα σκυλιοῦ¹⁰⁾, δάγκωμα λυσσασμένου σκυλιοῦ¹¹⁾, κάψιμο¹²⁾, κόψιμο¹³⁾, κρούωμα¹⁴⁾ μάτ'¹⁵⁾, ξεπάγιασμα¹⁶⁾, πάρσιμο (ἐξ οὗ δ «παρμένος») ¹⁷⁾, πιάσιμο τοῦ ἡλίου (=ἡλίαισις¹⁸⁾, σάρα (=σεληνιασμός, ἐπιληψία)¹⁹⁾, σκιάξιμο (=φόβος)²⁰⁾, σκούληκες²¹⁾, σκυλοδάγκωμα²²⁾, σπάσιμο (=κῆλη)²³⁾, τριχοφάς²⁴⁾, τσαλαπάτημα²⁵⁾, φεγάριασμα²⁶⁾, κ.τ.λ.

δ) ἀπὸ τὴν τάσιν εὐφημισμοῦ ἢ κολακευτικοῦ κατονομασμοῦ π. χ. βλογημένη (=ἡ εὐλογία)²⁷⁾, οἱ γλυκές (=λειχῆνες)²⁸⁾, καλαγκάθι²⁹⁾.

καὶ ε') ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἢ σύγχρονον ἐπιστημονικὴν ὀνοματολογία³⁰⁾ (ἑλληνικὴν ἢ ξένην ὀρθῶς ἢ ἑσφαλμένως ἐκπεφρασμένην). Οὕτω λέγουσιν :

1) 'Ελπ. Σταμούλη—Σαραντῆ, αὐτόθι σ. 245.

2) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Κωστί κλ. ἔ. ἀ. σ. 242.

3) Δ. Πετροπούλου, ἔ. ἀ. σ. 242.

4) 'Ελπ. Σταμ.—Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 251.

5) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Κωστί κλ. ἔ. ἀ. σ. 241.

6) 'Ελπ. Σταμούλη Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 195.

7) 'Ελπιν. Σταμούλη—Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σ. 358—360 καὶ "Ἑλλης Καλοκάροδου, Λαογραφικὰ Σκοποῦ Ἄνατ. Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. λαογρ. καὶ γλωσσ. θησ. τ. 13ος, ἐν Ἀθήναις 1946—47, σ. 174.

8) 'Ελπ. Σταμούλη—Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 9ος σ. 235—243.

9) 'Ελπ. Σταμούλη—Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σ. 365.

10) 'Ελπ. Σταμούλη—Σαραντῆ, αὐτόθι σ. 373—4.

11) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Κωστί κλ. ἔ. ἀ. σ. 243.

12) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 199.

13) αὐτόθι σ. 205.

14) αὐτόθι σ. 205—6.

15) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Σκοποῦ κλ. ἔ. ἀ. σ. 166.

16) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, αὐτόθι σ. 219.

17) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, αὐτόθι σ. 219—20

18) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 8ος σ. 381.

19) 'Ελπ. Στ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 9ος σ. 235, 276.

20) Β. Ν. Ντεληγιάννη, Λαογρ. Δογάνκιοι—Μαλαγάρων, Ἀρχ. Θρακ. λαογραφ. καὶ γλωσσ. θησ. τ. 1ος, ἐν Ἀθήναις 1937—38 σ. 57.

21) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, αὐτόθι σ. 255.—22) Δ. Πετροπούλου, Λαογραφ. Σκοποῦ κλ. ἔ. ἀ. σ. 165.—23) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, αὐτόθι, σ. 255.—24) αὐτόθι σ. 211.—25) Κ. Κουρτίδου, ἔ. ἀ. σ. 21.

26) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, αὐτόθι σ. 233, 234.

27) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σ. 367.—28) Πολ. Παπαχριστοδούλου, Δεισιδαιμον. Σαραντα Ἐκκλησιῶν, Θρακικά, τ. 1ος, Ἀθήναις 1928, σ. 451.—29) 'Ελπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 383.

ἀκροῦμ' «ὅταν τὸ παιδί κάμνη πράσινα κ' ἔχ' πόνο, δὲ τὸ λούζνε καὶ τὸ δίνε θεριακὴ καὶ περνάει» (Ξάστρο) ¹⁾, ἀμυγδαλίτ' ²⁾, ἀποβολή (=πρόωρος τοκετός) ³⁾, ἀμπέλ' (=σταφυλοκοκκιάσις) ⁴⁾, ἀμπελομάννα ἢ τυφλοβούζουνα (ψευδοδοθιῆνες) ⁵⁾, ἄφτρες (=φλύκταιναι τοῦ στόματος) ⁶⁾, ἀχελώνια, χελώνια καὶ βγαλιὰ (=χοιράδες) ⁷⁾, βοῦζνο ⁸⁾, βυζούνια ⁹⁾, γαρδαβίτσες (=μελικηρίδες) ἐν Καστανιές ¹⁰⁾ ἄουλοι καὶ κότσια ἐν Σηλυβριά (=εἶδος ἀκροχορδόνων), γιалаμάς (=ἀσθένεια καθ' ἣν λευκαίνονται τὰ ἄκρα τῶν χειλέων) ¹¹⁾, δάγκαση (=δσφυαλγία) ¹²⁾, δυσεντερία ¹³⁾, δυσκοιλιότητα ¹⁴⁾, ἔκζεμα ¹⁵⁾, εὐκοιλιότητα ¹⁶⁾, ζοῦρα(=ἡ θέρημη) ¹⁷⁾, ζωγάδες (=αἰμορροΐδες) ¹⁸⁾, θανατικὸ (=πανοῦκλα) ¹⁹⁾, ἰλαντζίκι (=φιδάκι) ²⁰⁾, ἴλερη καὶ κοκκινουῦδι (=ἴλαρα) ²¹⁾, καλόγερος (=δοθιῆν) ²²⁾, κασίδα (=ἀχώρ) ²³⁾, καταμήνια (=ἔμμηνα) (λέγονται καὶ συνήθεια, ροῦχα καὶ τάξεις) ²⁴⁾, κατεβασιά (=κατάρρους) ²⁵⁾, κιοπέκ —μειεσί (=ὄγκος τῆς μισχάλης) ²⁶⁾, κοκκύτης ²⁷⁾, κόλλος (=ἡμιπληγία) ²⁸⁾, κοροδέλλα (=ταινία) ²⁹⁾, κότσες (=τυλώματα) ³⁰⁾, κότσια (=τύλοι τῶν χειρῶν) ³¹⁾, κουλικᾶς ³²⁾, κοῦφρες (=ὅταν μυρίζη τὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ πὸν θηλάζει, ὁπότε ἀδυνατίζει καὶ δὲν ἔχει ὄρεξη) ³³⁾, κρούπα (=σκορροῦτον) ³⁴⁾, λεύκωμα ³⁵⁾, λο-

1) Αὐτόθι σ. 357.—2) Αὐτόθι σ. 358.

3) Αὐτόθι σ. 360.—4) Αὐτόθι σ. 357.

5) Αὐτόθι σ. 357—358.—6) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 363.

7) Αὐτόθι σ. 363—5.—8) *Δ. Πετροπούλου*, Λαογρ. Σκοποῦ κ λ. ἔ. ἀ. σ. 165.

9) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 370.

10) Αὐτόθι σ. 371.

11) *Κ. Κονρετίδου*, ἔ. ἀ. σ. 22.

12) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 374.—13) Αὐτόθι σ. 375.—14) Αὐτόθι σ. 375.—15) Αὐτόθι σ. 377—8.

16) Αὐτόθι σ. 378—330.—17) *Κ. Παπαϊωάννιδου*, Σύμμεικτα λαογραφικά, *Θρακικά*, τ. 2ος, Ἀθῆναι 1929 σ. 179.—18) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, Αὐτόθι σ. 380—1.

19) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 245. 20) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σ. 383 καὶ *Β. Ν. Ντεληγιάννη*, Σύμμεικτα λαογραφικά, *Θρακικά* τ. 4ος, Ἀθῆναι 1933, σ. 222.—21) Βλ. καὶ κοκκινουῦδι.

22) *Δ. Πετροπούλου*, Λαογρ. Σκοποῦ κλπ. ἔ. ἀ. σ. 165.—23) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 196.

24) Αὐτόθι, σ. 197—198.—25) Αὐτόθι, σ. 198.

26) *Δ. Πετροπούλου*, ἔ. ἀ. σ. 165. 27) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 203. 28) Αὐτόθι, σ. 203.

29) Αὐτόθι, σ. 204. 30) *Στ. Κυριακίδου*, ἔ. ἀ. σ. 410, 421. 31) *Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου*, Δεισιδαμονίαι Σαράντα Ἐκκλησιῶν, *Θρακικά*, τ. 1ος, Ἀθῆναι 1928, σ. 450—1.

32) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 204.

33) *Δ. Πετροπούλου*, Λαογρ. Σκοποῦ κλπ. ἔ. ἀ. σ. 164. 34) Τοῦ αὐτοῦ, Λαογρ. Μαΐστρου Ἀνατ. Θράκης, *Ἀρχεῖον Θρακικοῦ λαογρ. καὶ γλωσσ. θησ.* τ. 9ος, ἐν Ἀθῆναις 1942—43, σ. 188.

35) *Ἑλπ. Σταμ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ. σ. 210.

γυρίστρα ¹⁾, (=διαπύησις ὄνυχος) καὶ λοῦργιά ²⁾, λόξιγκας (=λύξι) ³⁾, λυσαντερία (=δυσεντερία) ⁴⁾, λύσσα ⁵⁾, μαυροτήγανο (=μαύρη φλύκταινα) ⁶⁾, μηνιγγίτης ⁷⁾, μουσαφίρης (=ματόπονος με̄ ξανθῆματα) ⁸⁾, μώρα (=ἐφιάλτης) ⁹⁾, νταλάκι ἐν Ἡρακλείᾳ εἶναι ἡ κακοήθης φλύκταινα ¹⁰⁾, ἐν Σκοπῶ εἶναι ὁ ἀνθραξ ¹¹⁾, νταλωσιὰ (=ζιιάδα) ¹²⁾, ὀγνιθόκωλος (=λειχῆνα καὶ λειχιά) ¹³⁾, παιδιακὸ (=βροφικὸὶ πόνοι) ¹⁴⁾, πανάδες ¹⁵⁾, πανοῦκλα ¹⁶⁾, πούντα (=περιπνευμονία) ¹⁷⁾, ρευματικά ¹⁸⁾, σκίρος (=καρκίνος) ¹⁹⁾, σπάσιμο ²⁰⁾, τατὰρ-κουρντου (=κωλικὸς τῶν ἐντέρων) ²¹⁾, τρίχωμα τοῦ βυζιοῦ (=ἐπίσχεσις τοῦ γάλακτος) ²²⁾, φρονικὸ (=μεγάλο βύζουνο, δοθιήν) ²³⁾, φρούστουλας (=σουρίγγιον) ²⁴⁾, φώκια (=ἐρουσίπελας, ἐπειδὴ γιαιορεύεται με̄ τὰ ζεστὰ καὶ τὸ κάπνισμα ἀπὸ πετσὶ φώκιας) ²⁵⁾, χιαρτζίκι (=βουβών) ²⁶⁾, χολέρα ²⁷⁾, χολόργο (=δταν τρομάξη κανεῖς) ²⁸⁾, χρουσή ἢ σαρλίκι (ἔκτερος) ²⁹⁾, ψάλλιδα (=μόλις ξεφουρνίζεις τὸ ψωμὶ ἔπαιρνες τὴν ψύχα ζεστή-ζεστή, ἔρριχνες λίγο λάδι κι ἔβαζες τίς ἀκρες τὰ μαλλιά πού ᾗχανε τίς ψάλλιδες μέσα καὶ περνοῦσαν) ³⁰⁾ καὶ ψώρα ³¹⁾.

Ἡ ἀπλῆ ὡς ἀνω ἀπαρίθμησις τῶν ὀνομασιῶν τῶν διαφόρων ἐν Θράκῃ ἀσθενειῶν (παραλείπω, ὡς εἶπον, τὰς ὀνομασίας τῶν ἀσθενειῶν τῶν ζώων) καταδεικνύει, ὅτι τὰ ἐκ ξένων γλωσσῶν δάνεια εἶναι ὀλίγα, ὡς π.χ. τὰ ἐκ τῆς τουρκικῆς γλώσσης, γιалаμάς, ἰλαντζίκι, κοπέκ-μεμεσί, τατὰρ-κουρντου, χιαρτζίκι καὶ σαρλίκι. Ὅτι ἐπίσης ἱκαναὶ ἐκ τῶν ὀνομασιῶν τούτων εἶναι ἀρχαῖα καὶ βυζαντιναὶ, διατηρηθεῖσαι διὰ τῶν αἰώνων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι παντελῶς ἔλλείπουν βουλγαρικὰ ὀνόματα, ὅπως ἄλλωστε ἦτο καὶ τὸ φυσικόν,

1) Αὐτόθι, σ. 210.

2) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Σκοποῦ κ.λ. ἔ. ἀ. σ. 166.

3) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 210.

4) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Σκοποῦ Ἄν. Θρ. ἔ. ἀ. σ. 165. 5) Αὐτόθι, σ. 166. 6) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 216.

7) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 216. 8) Αὐτόθι, σ. 218. 9) Αὐτόθι, σ. 221. 10) Αὐτόθι, σ. 218.

11) Ἐλλης Καλοκάρδου, Λαογρ. Σκοποῦ, Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. 13 (1946-47) σ. 173. 12) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Κωστί ἔ. ἀ. σ. 242. 13) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 244.

14) Κ. Ν. Χατζοπούλου, Σύμμεικτα Λαογρ. Σαράντα Ἐκκλησιῶν, Θρακικά, τ. 2ος (1929) σ. 440. 15) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 244. 16) Αὐτόθι, σ. 245.

17) Αὐτόθι, σ. 253. 18) Αὐτόθι, σ. 254. 19) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σ. 369. 20) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 255.

21) Β. Ν. Ντεληγιάννη, ἔ. ἀ. σ. 222.

22) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σ. 367-9. 23) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Κωστί, ἔ. ἀ. σ. 242. 24) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 266.

25) Πολ. Παπαχριστοδούλου, ἔ. ἀ. σ. 450. 26) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 268. 27) Αὐτόθι, σ. 268.

28) Ἐλλης Καλοκάρδου, ἔ. ἀ. σ. 174. 29) Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 267. 30) Αὐτόθι, σ. 268. 31) Αὐτόθι, σ. 269.

διότι οί Βούλγαροι δὲν ἔδωκαν, ἀλλ' ἔλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίᾳ τῶν Θρακῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἱκανά ὀνόματα ἀσθενειῶν ¹⁾).

Β' ΙΑΤΡΟΙ ΚΑΙ ΙΑΤΡΑΙΝΑΙ ΕΝ ΘΡΑΚΗ

Οἱ ἰατροὶ καὶ ἰατράιναι ἐν Θράκῃ κατὰ τὸ παρελθὸν ἦσαν πρακτικοί, ἐρχόμενοι ἀπὸ τὴν Ἡπειρον καὶ φοροῦντες «*τσουμπέδες*», ὀλίγον διαφύρους ἀπὸ τὰ ράσα τῶν ἱερέων, ἄσπρον λαιμοδέτην καὶ φέσι εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ μεγάλην μαυροειδεὴν φοῦνταν. Περιερχόμενοι οὗτοι τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Θράκης, ἐφώναζον, ὡς ἄλλοι πλανόδιοι μικρέμπυροι καὶ ἐπαγγελματίαι βιοτέχναι, «*καλὸς γιατρός*», διαφημίζοντες δὲ τὰ προϊόντα τῆς τέχνης των προσέθετον τὴν φράσιν «*καλὰ γιατρικά*», ἢ «*γιατρικὰ καλά*». Οὕτω δὲ πράττοντες οἱ *καλογιατροί*, *σπασογιατροί* ἢ *κομπογιαγνῆτες* μετήρχοντο τὸ ἐπικερδὲς ἐπάγγελμά των, κερδίζοντες ἀρεκτὰ καὶ ἀπολαμβάνοντες περισσῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκτιμήσεως.

Μεταξὺ τῶν πρακτικῶν τούτων Ἀσκληπιαδῶν πρωτεύουσαν θέσιν κατελάμβανον οἱ *μπερμπέρηδες*, οἵτινες «ἐπαιρναν αἷμα, ἔδεναν τὸ μπράτσο μ' ἓνα μαντήλι, ἢ μὲ μιὰ κόκκινη κορδέλλα καὶ στὴν κλειδώση μὲ τὸ νυστέρι ἔκοφταν τὴ φλέβα καὶ ἔτρεχε τὸ κακὸ αἷμα, ἔβγαζαν τὸ πονεμένο δόντι μὲ τὸ χέρι, γιὰ μὲ τὴν τανάλια» ²⁾, τινὲς δὲ τούτων ἐγνώριζον νὰ ἰατροῦσιν καὶ τὰς πληγὰς. Εἰς τοὺς ἐπιστήμονας ἰατροὺς δὲν ἐπῆγαινε τότε ὁ κόσμος «δὲν τοὺς ἤξερε καὶ ἔζηγαν πιδὸ πολύ, ὕστερα ποὺ πήγαιναν, ἀδυνατῆσε ὁ κόσμος» ³⁾.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω πρακτικῶν ἰατρῶν τῆς Θράκης ἐλαχίστων τὰ ὀνόματα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ὡς π. χ. τοῦ Ἄποστολ' ἀπὸ τὴν *Δισινίτσαν*, ὅστις ἐξασκήσας τὸ ἰατρικὸν ἐπάγγελμα ἀπέκτησε καλὸν ὄνομα καὶ ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ Κότα Τσορμπατζῆ ⁴⁾ καὶ τοῦ *Γιώργη Ἀρβανίτη*, ὅστις διέμενεν εἰς Κουρούτζερε καὶ κατερχόμενος εἰς Σκοπὸν «ἐγιάτρευε τὸ νταλάκ» (= ἄνθρακα ⁵⁾).

Ἄλλὰ πλὴν τῶν ἀνδρῶν καὶ αἱ γυναῖκες διεκρίθησαν ὡς «γιατρίσσαις, ποὺ θεράπευαν τὶς ἀρρώστιας μὲ βότανα καὶ γητείες. Τὰ βουνα εἶχανε πολλὰ χόρτα, φάρμακα ὄλα, τὰ μάζευαν καὶ ἔλεγαν : ἄς βοίσκουνται καὶ ἄς μὴ χρειάζονται καὶ στὸν Καδῆ νὰ χρειασθοῦν. Ἄλλη γυναῖκα ἤξερε νὰ γιατρεύη τὶς πληγὰς, ἄλλη τὴ σπλήνα, ἄλλη τὰ ξωτικά, ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη τὰ μάθαιναν καὶ ἢ μαμὴ ἤξερε καὶ γιάνισκε (= γιάτρευε) πολλὰς ἀρρώστιας. Ὅτι γήτευαν, πίστευαν καὶ γιάνισκαν, δὲν πήγαιναν στὸ γιατρό, σάνε τώρα. Ἡ γυναῖκα ποὺ γήτευε, πάντοτε πρῶτα ἔκαμε τὸ σταυρὸ καὶ ἔλεγε :

1) Πρὸβλ. τὸ «Βουλγαρο - γαλλικὸν Λεξικόν» τοῦ Γ. Πετρόφ, Paris, ἄνευ χρον. ἐκδ., σποράδην.

2) Ἑλληνικῆς Σταμούλη - Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σ. 351.

3) Ἐνθ' ἄν. σ. 353.

4) Αὐτόθι, σ. 351.

5) Ἑλλῆς Καλοκάρδου, ἔ. ἀ. σ. 173.

“Ἐλα Χριστέ καὶ Παναγιά, | Χριστὸς καὶ τ' ἅγιο Πνέμα.

“Υστερα ἔλεγε τὴ γητειά μὲ τὸ νοῦ καὶ πότε πότε κουνούσε τὰ χεῖλια» ¹⁾.
 “Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἀκόμη ὅτι «ἡ γυναῖκα πού γήτευε, τὴ γητειά τὴν ἔλεγε τρεῖς φορὲς. Τρεῖς φορὲς σταύρωνε τὸν ἄρρωστο, τρεῖς φορὲς τὸν ἔπλυνε ἀνάτρεχα, τρεῖς φορὲς τὸν φυσούσε γιὰ νὰ φύγ' τὸ κακὸ καὶ τρεῖς φορὲς ἔφτυνε γιὰ νὰ τὸ διώξ'. Τρεῖς φορὲς ἔκαμνε τὴ γητειά καὶ σὲ μερικὲς ἀρρώστιας τρεῖς μέρες μὲ τὴ σειρὰ ἀπὸ τρεῖς φορὲς. Γιὰ νὰ κάμη τὴ γητειά προτίμαε Πέμπτ' ἢ Σαββάτο' ἀν τὴν ἔκαμνε τρεῖς μέρες μὲ τὴν ἀράδα τότε τὴν ἔκαμνε Πέμπτ', Παρασκευὴ καὶ Σαββάτο... Ἡ γιαιτραῖσσα ξόρκιζε νὰ φύγ' τὸ κακὸ ἀπ' τὸν ἄρρωστο... Ἡ γιάτραινα πού ἔκαμνε τὴ γητειά δὲν πληρώνουνταν, τὴν ἔκαμνε γιὰ τὴν ψυχὴ της, ὅποιος ἤθελε τὴν ἔδινε δεκάρο' (=10 παράδες) γιὰ εἰκοσάρο' (=20 παράδες) γιὰ ν' ἀνάψ' ἓνα κεράκι στὴν ἐκκλησία. Τὴ γητειά δὲν ἔλεγε σ' ἄλληνα, γιὰτὶ τότε δὲν ἔπιανε. Τὸν καιρὸ πού ἔννοιωθε πὼς θὰ πέθαινε, ἢ γέρασε πολὺ καὶ δὲ μποροῦσε νὰ γητεύῃ τὴν μάθαινε στὴν κόρη της ἢ σ' ὅποιαν ἤθελε. Ἄν τὴν ἔλεγε χωρὶς νὰ γητεύῃ, παρὰ μόνε γιὰ νὰ τὴν μάθῃ στὴν ἄλληνα, τότε τῆς γιάτριναις ἡ γητειά ὅταν γήτευε δὲ θὰ ἔπιανε, κι ἔπιανε αὐτηνῆς πού τὴν ἔμαθε. Στὶς Καστανιὲς ἡ κερά *Ρηγίτσα*, πού ἤξερε πολλὰς γητειὲς ἔλεγε: Ἐλάτε, ἐλάτε, γὼ θὰ γητεύω, θὰ τὸ λέγω δυνατὰ καὶ σεῖς νὰ τὸ μαθαίνετε, νὰ πιάσ' ἡ δική σας, νὰ πιάν' κ' ἡ δική μου γητειά. Ὅταν ἡ γιαιτραῖσσα γήτευε κι ἔλεγε δυνατὰ τὴ γητειά, τότε τὴ γητειά μάθαινε κ' ἡ ἄλλη πού ἄκουε κι ἔπιανε καὶ τῶν δυὸ ἡ γητειά, ὅταν θὰ τὴν ἔκαμναν ²⁾».

Ἐκτὸς ὅμως τῶν γυναικῶν πολλάκις καὶ οἱ ἱερεῖς ἔκαλοῦντο εἰς τοὺς ἀσθενεῖς διὰ νὰ ἀναγνώσουν ἑξορκισμούς. «Μερικὲς φορὲς φώναζαν τὸν παπᾶ καὶ τὶς διάβαζε τὸ βράδυ καὶ τότε ὡς τὸ πρωὶ δὲν ἄνοιγε τοῦ σπιτιοῦ ἢ πόρτα ³⁾».

Οὕτω, καθὼς βλέπομεν, καὶ οἱ ἱερεῖς ἐτέλουν χρὴ ἱατροῦ, μάντεως ἢ γόητος, καίτοι παραδόξως ἀντετίθεντο κατὰ τῶν γυναικῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι «ἔκαμναν γητειὲς καὶ τὸ ξομολογοῦντανε», διότι «ὁ παπᾶς τὶς ἔρορχνε κάνονα, δὲν τὶς μεταλάβαινε καὶ τὶς ἔδινε ἀντὶ ἁγία κοινωνία ἓνα χουλιαράκι μεγάλο ἁγιασμό. Τὶς ἔβαζε ἓνα χρόνον νὰ μὴ κοινωνήσ' νε, νὰ νηστεύσ' νε ἓνα δυὸ μῆνες, γὰ κἀν' νε κάθε πρωὶ καὶ κάθε βράδυ ἀπὸ σαράντα ὡς ἑκατὸ μετάνοιες, νὰ βαπτίσ' νε ἓνα, δυὸ παιδιὰ γιὰ νὰ σχωρεθοῦνε ⁴⁾».

Ἀλλὰ παρὰ τὰς κατὰ τῶν ἱατραινῶν ἀπαγορεύσεις τῆς Ἐκκλησίας, οὐδέποτε ἔλειψαν αὐταὶ ἀπὸ τὸν λαόν. ἀποτελοῦσαι τὰ ἀπαραίτητα στελέχη τῆς δημόδους κατὰ παράδοσιν ἱατρικῆς καὶ τὰ ἀναγκαῖα πρόσωπα, τὰ ἔναν-

1) Ἐλπινίκης Σταμούλη-Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 352.

2) Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 352-3.

3) Αὐτόθι, σ. 353.

4) Αὐτόθι, σ. 352, ὑπόσημ. 2.

τιούμενα κατὰ πάσης παροδικῆς ἢ χρονίας νόσου. Γεννήματα δεισιδαίμονος, κατ' ἔξοχὴν δὲ θεουργικοῦ περιβάλλοντος, εὐπαθεῖς καὶ πλήρεις μυστικισμοῦ ὑπέροξεις, μὲ δυνάμεις ὑποβολῆς καὶ ψυχικῆς ἀκτινοβολίας, αἱ νεώτεροι αὐταὶ ἀδελφαὶ τῆς Ἀγαμήδης, τῆς Πολυδάμνας καὶ τῆς Ἑλένης, ἐξήσκησαν τὸ ἐν πολλοῖς εὐεργετικὸν αὐτῶν ἔργον ἐπὶ τὴν διατήρησιν τῆς υἰείας τῶν συμπατριωτῶν των, διότι ὄντως οὐ μόνον τὰς θεραπευτικὰς τῶν φυτῶν ιδιότητας ἐγνώριζον καλῶς, ἀλλὰ καὶ διέθετον ἀνεξάντλητους ψυχικὰς δυνάμεις ἐπιβολῆς, δι' ἧς κυρίως ἐθεράπευον τοὺς ἀπλοῖκους, θρήσκους καὶ πλήρεις πίστεως ἀσθενεῖς αὐτῶν.

Σαφῆ δ' εἰκόνα τῆς ἀληθοῦς *ιατραισσας* ἐκ Θρακῆς δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀναγινώσκοντες τὰ ἕσα λέγει ἡ *κόνα Μαυροδέσσα* ἐν τῇ σχετικῇ ἠθογραφίᾳ τοῦ κ. *Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου* ¹⁾.

Ἴδου αὐτὰ: «Ἔτσι βρέθῃκα κι ἐγὼ στὸν κόσμον γιὰ νὰ φαντάζω καὶ νὰ γιατρεύω. Νὰ γιατρεύω πληγές, βουζούνια, ξεσηκώματα, βγατά, λαιμά, προξήματα καὶ γούλες τὶς ἀρρώστιες καὶ τὰ κακὰ τοῦ κόσμου... Γράμματα δὲν ἔμαθα, γιὰτὶ στὸν καιρὸ μας τὰ κορίτσια δὲν πάγαιναν στὸ σχολεῖο... Σὰ δὲν ξέρω γράμματα, ὅμως ξέρω τὴ γιατρικὴ, τὶς γητειές, τὰ ξόρκια, τὰ πατήματα ²⁾».

Πῶς ὅμως ἐσπούδασεν ἡ *κόνα Μαυροδέσσα* τὴν *ιατρικὴν* καὶ πῶς ἀπειταμίευσεν τοσαύτας πρακτικὰς γνώσεις; «... Παρακάθησε τὸ Δημητρὸ τὸ γιατρὸ κι ἔμαθε πολλὰ ἀπ' αὐτὸν—ποὺ ἔφρικανε τὶς ρετσέτες μόνος του καὶ τὸ σπῆτι του ἦταν σπεταιρία σωστή, ποὺ εἶχε σολφόρικο καὶ σουλφάτο. Καὶ εἶχε ὅλα τὰ βότνια τῆς γῆς κι ἐτοίμαζε τὰ ματζούνια, γιὰ νὰ γιατρεύῃ κατὰ τὸν ὀμηρικὸ τρόπο τὰ ἐσωτερικὰ πάθια, καὶ μὲ τὰ βότανα τὰ ἐξωτερικά... Ἡ *κόνα Μαυροδέσσα* στὴν ἀρχὴ ἔμαθε νὰ φκιάνῃ τὸ *σπαθόλαδο* ³⁾ καὶ τὸ κρεμοῦσε χρόνον καιρὸ στὸν ἥλιο μέσα σ' ἓνα μπουκάλι. Αὐτὸ θεράπευε τὶς πληγές, ποὺ λάβαινε ὁ ξυλοκόπος ἢ ὁ χασάπης ἀπὸ τὰ κοφτερά τους μαχαίρια. Τέτοια λογῆς ἦταν ἡ *κόνα Μαυροδέσσα*. Θρήσκα, δὲν ἔλειπε ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, μὰ ἔβαζε μπρὸς καὶ τοὺς παπάδες γιὰ τὰ σφάλματά τους. Κ' οἱ παπάδες τὴν ἀκουγαν, γιὰτ' ἡ γλῶσσα της τσάκιζε κόκκαλα ⁴⁾».

Καὶ ἡ λαϊκὴ αὐτὴ ἀγράμματος *ιατρός*, διαθέτουσα δωρεὰν τὴν ἱερὰν αὐτῆς τέχνην, ὑπερέχει ἐνίων ἐκ τῶν σημερινῶν ἐπιστημόνων *ιατρῶν* ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν χαρακτηριζούσαν αὐτὴν ἀφιλοκέρδειαν, μὴ ὑπολειπομένη τούτων καὶ ὡς πρὸς τὴν διάγνωσιν τῶν νόσων, τὴν θεραπείαν αὐτῶν καὶ τὴν σύντα-

1) *Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου*, Ἡ γιάτρισσα, Θρακικὴ ἠθογραφία, *Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά*, 1951, τόμ. 8ος, σ. 189—192.

2) Ἔνθ' ἀν. σ. 189. Ἴδὲ τοῦ Ἰδίου, Ἡ γιάτρισσα, *Θρακικὲς ἠθογραφίαις*, Μέρος Β', ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 115.

3) *Πολ. Παπαχριστοδοῦλου*, Θρακ. ἠθουργ. ἔ. ἀ. σ. 125.

4) *Πολ. Παπαχριστοδοῦλου*, *Φιλολογ. Πρωτοχρονιά*, ἔ. ἀ. σ. 189.

ξιν τῶν συνταγῶν. Ἡ κόνα Μαυροδέσσα, γραφικὸς τύπος γραϊδίου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, μὲ τὴν μαύρην μανδήλαν καὶ τὴν μαύρην μακρὰν μέχρη τῆς γῆς φούσταν, λαμβάνουσα ὕψος σοβαρὸν ὑπεγόρευε εἰς τὴν ὀλίγα γραμμὰτα γνωρίζουσαν Λοχτινιῶ τὴν κατωτέρω συνταγὴν, προσριζομένην διὰ τὸν α ἢ β ἀσθενῆ. «Γράφε παιδί μ', Λοχτινιῶ. Νὰ πάρ'ς φλοῦδες μιὰ φουῦχτα ἀπὸ ντισπουδάκ' (μελιὰ) καὶ μιὰ φουῦχτα χορτάρι, πού βγαίνα στὴν Τούζλα —στὸν Ἀλμυρὸ τῆς Σηλυβριᾶς, νὰ τὰ βράσης σ' ἕνα τέτζερε χωματένιον πὲ μιὰ δκα νερό. Ἀμὰ νὰ χρίσης πὲ πὰν' τὸν τέτζερε. Νὰ βράζ'να ὥσπου νὰ μείνη 100 δράμια. Αὐτὸ νὰ τὸ σουρῶσ'ς καὶ νὰ πίν'ς ἕνα φιλιζάν' κάθε πουργὸ τῆ καβέ, μεσημέρ' καὶ βράδ'. Ὑστερα νὰ κουπανίσης κρεμμύδια μὲ τὰ σκουπίδια δους μαζί καὶ νὰ τὰ βάλ'ς μ' ἀλειμματοκὲρ νὰ βράσνα καὶ νὰ τὰ βάλ'ς στὸ προκοῦλι σου ἀ πάψ' ὁ πόνος')». Ἴδου ἕτερα συνταγὴ δι' ἀνιάτον πληγὴν, ἀπευθυνομένη πρὸς τὴν κόνα Σμαραγδῆ: «Νὰ πάρ'ς ἀνάλατο βούτ'ρο, διάγγυρο, ἀλοιφή γιασεμί, μουρτασέν' καὶ σουρούλ'. Τ' ἀγοράξεις ἀζύγιαστα. Ἐνα Σαββάτο πουργὸ τὰ κάν' ἢ γιαγιά σας στὴ γωνὴ πού μαγειρεύ'τε, τὰ κάν' ἀλοιφή, ἀλείφει τὴν πληγὴ καὶ θεραπεύεται')».

Ἡ κόνα Μαυροδέσσα, ὡς πρακτικὸς ἰατρός, ἐθεράπευεν ὅλας σχεδὸν τὰς νόσους. Π. χ. «τὸ παιδί ὁ Χρηστάκης εἶχε λαιμό. Τό ἔπιγε ὁ βήχας. Ἀπὸ τὴν πλαγιὴν τσέπη τῆς φούστας της στὴ στιγμή δίχως λόγο ἔβγαζε τὴν ταμπακέρα της. Βουτοῦσε τὸ δάχτυλό της—τὸ δείκτη τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ—μέσα σὲ μιὰ ἀλοιφή μυστηριώδικης φκιάσης, ἄνοιγε τὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ, πού γκούρλωνε τὰ ματάκια του ἀπὸ φόβο καὶ ἀπὸ πόνον, καὶ δεξιὰ—ξερβὰ πατοῦσε, χώνοντάς το τὶς ἀμυγδαλίτες του, καὶ ἄλειφε πάνω τὴν περίφημη αὐτὴ οὐσία'). Τὸ παιδί κατακόκκινο ἔσκανε στὸ βῆχα, φτοῦσε φτύσματα ματωμένα, ἔκλαιγε... καὶ ἀποκοιμοῦνταν στῆς μάννας του τὴν ποδιά')». Διὰ τὸ μάτιαγμα: «Ζητοῦσε ἕνα φιλιζάνι τοῦ καφέ, τὸ γιόμιζε νερό, κατέβαζε τὴν καντήλα ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσ', στάλαζε μὲς τὸ φιλιζάνι της λίγες σταλιὲς λάδι, διάβαζε τρεῖς φορὲς κάτι λόγια μυστηριώδικα φκιάνοντας μὲ δαῦτο τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ'), πάνω στὸ κεφάλι τοῦ ἄρρωστο, ξόρκιζε τὸ πονηρὸ πνέμα μὲ κάτι ψιθυρίσματα μέσα στὰ παχιά της χεῖλια καὶ σηκώνοντας τὸ κεφάλι τ' ἄρρωστο τὸν ἐπότιζε τρεῖς ρουφηξιές. Τὸ ἄλλο τὸ ἔριχνε στὸ πηγάδι καὶ γυρίζοντας δυνάμωνε τὸν ἄρρωστο μὲ τὴν ἐλπίδα')».

1) Ἐνθ. ἀν. σ. 191.

2) Ἐνθ. ἀν. σ. 191.

3) «Τί ἦτο αὐτὴ ἡ ἀλοιφή μυστήριον. Μυστικὸ δικό της. Κεῖνο πού ὀλοφάγερο δειχνοταν ἦταν ἡ μυρωδιά τῆς μαστίχας καὶ κάτι σάν μυρωδιά λίγδας χοίρινου ξυγκιοῦ ἢ βούτυρου». Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, Θρακ. ἠθογορ. Β' σ. 118.

4) Αὐτόθι, σ. 116.

5) Ὁ σταυρός, ἡ λόγχη, ὁ ἀγιασμός κ. ἄ. τὰ ὀπεῖα χρησιμοποιεῖ ἡ γητεύτρια κατὰ τὰς ἐπιδόξας ἀντικατέστησαν παλαιότερα μαγικά σύμβολα.

6) Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, ἔ. ἄ. σ. 121—2.

Διὰ δὲ τὸ χτύπημα, βουζούν' ἢ μαυριὰ ἔλεγε: «Κάνε λήγορα μιὰ φρουγανιά, βάλ' σ' ἓνα πιάτο ξίδ', φέρ' ἓνα τουλουπάν'. Θὰ τὸ καπριάσουμ'. Καὶ σὲ λίγο βουτοῦσε μιὰ φρουγανισμένη φέτα ψωμί μέσα στὸ ξίδι, τὴν τοποθετοῦσε πάνω στὸ πρήξιμο καὶ τὴν ἔδενε γύρω στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ δυὸ τρεῖς φορὲς μὲ τὸ τουλουπάνι καὶ τὸ παράδινε στὴ μάννα του»¹⁾.

Καθὼς βλέπομεν ὁ ἴδιος ὁ *γιατρός* ἢ ἡ *γιατράισσα* ἦσαν καὶ φαρμακοποιοί, διαθέτοντες τὰ φάρμακα, ἢ ὑπεδείκνυον διὰ συνταγῶν τὴν παρασκευὴν τούτων εἰς τοὺς ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν ἐνδιαφερομένους. Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὰ βότανα τῆς γῆς, τὰ ὁποῖα ὑπεδείκνυον εἰς τὸν λαὸν καὶ τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὰς πρώτας ὕλας τῆς λαϊκῆς φαρμακολογίας, καὶ παραλλήλως πρὸς τὰς διαφόρους μετρίεις τοῦ χυμοῦ τῶν βοτάνων ἢ ἄλλων θεραπευτικῶν μέσων ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ καὶ φυτικοῦ κόσμου λαμβανομένων, οὐδὲν ἀπεμάκρυνον τὸν λαὸν οἱ πρακτικοὶ ὡς ἄνω ἰατροὶ καὶ ἀπὸ τὴν θρησκείαν καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις καὶ πεποιθήσεις του. «Ἡ κόνα Μαυροδέσσα ἤξερε καὶ τὶς χάρες. Ἐκανε τὰ γιατρικὰ τῆς τὰ χίλια μύρια, τὶς γητειές τῆς, μὰ κοίταζε καὶ τὶς χάρες. Νὰ καὶ τ' ἀγιάσματα, νὰ κ' οἱ ἐκκλησιές. Πᾶριε τὸ κόνισμα τῆς Παναγιάς πὲ τὴν ἐκκλησιὰ κοντὰ στὸν ἄρρωστο. Πᾶντε τὸ φακιόλ' τῆς λεχώνας, τὸ πουκάμισό τῆς, πάντε τὸ σῶβρακο τοῦ ἄρρωστου καὶ τὴ φανέλλα τ' καὶ ξαναφορέστε τα. Νίψτε τον μὲ τὰ νιψίδια τοῦ παπᾶ»²⁾.

Τοιουτοτρόπως ὁ λαϊκὸς ἰατρὸς συνεχίζων παράδουσιν θρησκευτικῆς καὶ λατρευτικῆς πίστεως, ἐγνώριζε νὰ τηρῇ αὐτὴν ἀναλλοίωτον, ὅπως τὴν παρέλαβεν ἀπὸ τοὺς προγόνους του καὶ νὰ τὴν μεταδίδῃ ἀκεραίαν εἰς τοὺς μετ' αὐτόν. «Ἦξερε ὅλα νὰ τὰ φυλάῃ ὅπως τὰ πῆρε ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια, ὅπως ἔλεγε. Εἶχε φόβο Θεοῦ. Φοβότανε τὴν ἁμαρτία, τὰ ψέματά καὶ τὸν κακὸ λόγγο, νήστευε καὶ πίστευε στὴ χάρη»³⁾.

Ἄλλ' ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν πρὸς τούτους ὅτι καὶ οἱ ἀναστενάργηδες μετῆρχοντο τὸν ἰατρόν: «Οἱ νεστενάργηδες (εἰς τὸ Κωστὶ) ἔκανάσι καὶ τὶς γιατροὶ τοῦ χωριοῦ μας. Ὅδες ρωστοῦσε κανέννας ἀλλὰ φουγιάζου τέσσερις-πέδε νεστενάργηδες νὰ ἰδοῦ τὸν ἄρρωστο. Πήγαινάσι οἱ νεστενάργηδες, γῆ-γλεπᾶσι τὸν ἄρρωστο κ' ἔδινάσι προσταγές: Ἡ εἰκόνα τῆς Πανηγίας δέν εἶναι καλὰ ἐδῶ. ἂ δὴ πάρης πὲ δῶ καὶ ἂ τὴν γεμάσης σὲ κείνο τὸν τόπου, ἂ δὴν δώκης καὶ στὸ σγουράφο νὰ δὴ πλύνη καὶ νὰ δὴ σγουραφίση. Ἐχει κ' ἓνα κότος (χοιᾶρι) ἂ δὸ κόψης ἂ δὸ κάνης κουρμπάνι καὶ ἂ δὸ φέρης στὸ κονάκι τὸ νεστενάργικο. Πήγαινάσι οἱ ἀθρῶποι τῆ ἄρρωστου τὸ κότος στὸ κονάκι καὶ οἱ νεστενάργηδες ἔρωγάσι δὸ γούτλο, καὶ γῆλεγάσι λόγια γιὰ νὰ γίνῃ καλὰ ὁ ἀστενής. Ἄ γήδανε πὲ χαρικιά ἀστενεία πρόσπεφτε

1) Π. Παπαχριστοδοῦλου, ἔ. ἀ. σ 124.

2) Π. Παπαχριστοδοῦλου, Φιλ. Πρωτοχρ. ἔ. ἀ. σ. 192.

3) Αὐτόθι, σ. 192.

καὶ ἄδονε συμπάθιζε ἢ χάρη ἀλλὰ γίνη καλά»¹⁾. Ὁ δὲ Ἀ. Χουρμουζιάδης ἀναφερόμενος παλαιότερον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο λέγει: «Προσκαλοῦνται τ' Ἀναστενάρια εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πάσχοντος καὶ μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἐν λαμπάσι καὶ θυμιάμασιν αὐτοὺς οἱ οἰκεῖοι τοῦ ἀσθενοῦς ὑποδέχονται· οἱ δ' ἐν ταῖς εἰκόσι τῶν παππούδων ἐλθόντες, σταυροῦσι τὸν ἀσθενῆ καὶ τὸν ἱερὸν χορὸν, τῆς μουσικῆς παιανιζούσης, περὶ αὐτὸν χορεύσαντες, ἐρωτῶσι τὸν παπποῦν, κλίνοντες τὸ οὖς πρὸς τὴν εἰκόνα, ἂν ὁ ἀσθενὴς μέλλῃ νὰ ζήσῃ. Καὶ ὡς παρὰ τοῦ ἁγίου δῆθεν λοξῶς ἀποκρίνονται, διὰ τάγματος θυσίας τὴν ἀνάρρωσιν ὑπισχνούμενοι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀσθενείας τῇ παρὰ τοῦ πάσχοντος ἢ καὶ τῶν προγόνων αὐτῶν ἀμελείᾳ θυσίας τεταγμένης ἀποδίδοντες. Φιλοδορηθέντες δὲ τὴν τελείαν ἀνάρρωσιν ἐπευξάμενοι, ἀπέρχονται· καὶ εἰ μὲν ἀναλάβῃ ὁ ἀσθενὴς, αὐτὸς θύει τὸ τεταγμένον θῦμα καὶ συμπόσιον παραθέμενος· ἐστὶ δὲ τὰ Ἀναστενάρια καὶ ἐν χοροῖς καὶ θαλίαις εὐφροαίνονται· εἰ δὲ καὶ ἀποθάνῃ, οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τὴν θυσίαν προσφέρουσιν. Ἐὰν δὲ ὁ ἀσθενὴς εἶναι παῖς ἢ μειράκιον, ὑπὸ τῶν γονέων τάσσεται ἵνα χορεύσῃ ἀναρρώσα· ὡς ἀναστενάριον»²⁾.

Μερεῖχον ἀκρίμη οἱ Ἀναστενάρηδες εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἐπιζωοτίας καὶ ἐσταύρωναν τὰς τέσσαρας ἄκρας τοῦ χωρίου μὲ τὰς εἰκόνας τῶν παππούδων, ἐκδιώκοντες τὸ κακόν³⁾.

Εἰς τὸ Μπροντίβο «ἅμα ἔρχουντιαν καμιὰ ἀρρώστια, θὰ νὰ πάρουνε τὰ εἰκονίσματα οἱ ἀντεστενάρηδες καὶ οἱ χωριανοὶ μαζί καὶ θὰ νὰ πᾶνε γύρω τὸ χωριό, νὰ φράζουν τὸ χωριό, ὅπως λέγανε.» Ἐπειτα θὰ νὰ πάρουνε δρόμον· ἀκολουθήσουνε τὴν ἀρρώστια νὰ ντὴ βγάλουνε πὲ τὸ χωριό, νὰ ντὴ διώξουν σιὰ βουνά, καμιὰ μισὴ ὥρα δρόμο»⁴⁾.

Ἦδη νομίζω ὅτι εὐχερῶς δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν τοὺς λαϊκοὺς τούτους τῆς Θράκης ἱατροὺς⁵⁾ οὐ μόνον πρὸς τοὺς ὁμοτέχνους αὐτῶν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἀλλ' εἰ πρὸς τοὺς συναδέλφους αὐτῶν ὁμηρικὸς ἱατρούς, ποὺ ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐμπειρικοὶ ἢ χειροῦργοι, οἵτινες συνήθως μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ τραύματος καὶ τὴν ἐξαγωγήν ἢ τὴν ἐκκοπὴν τοῦ βέλους ἐξεμύζων ἢ ἀπέ-

1) Δ. Πετροπούλου, Λαογραφ. Κωστὶ Ἀν. Θράκης, ἔ. ἀ. σ. 141.

2) Ἀ. Χουρμουζιάδου, Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων ἐθίμων καὶ προλήψεων, ἐν Κων)πόλει 1873, σ. 15—16.

3) Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου, Τ' ἀναστενάρια, Ἀρχεῖον Θεσ. λαογρ. καὶ γλ. θησ., τ. 15ος, ἐν Ἀθήναις 1948—1949, σ. 286.

4) Γ. Α. Μέγα, Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων, Ἐπειρηεῖς τοῦ Λαογρ. Ἀρχεῖου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1943—44) σ. 28. Βλ. καὶ Ἰ. Μαγκριώτου, Ἔθιμα Εὐκαρύου, Θεσ. λαογρ., τ. 8ος, σ. 335—6.

5) Ἴδὲ λαϊκὸς γιαιτρός μὲ τ' ὄνομα <Σερνοσκούτης> ἐν Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου, Ἡ γιαιτρικὴ σιτὴ Θράκῃ τὸν 19^ο αἰῶνα, ἐν τῷ ἀνά χειρας τόμῳ σ. 172. Ἄς σημειωθῇ ὅτι ἢ ἐν λόγῳ μελέτῃ τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὰ τῆς δημόδους ἱατρικῆς τῶν Θρακῶν.

πλυνον τὸν βρότον ¹⁾), θέτοντες ἔπειτα ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέλους ὀδυνήατα φάρμακα ²⁾). Ἦσαν δὲ ταῦτα χόρτα καὶ ρίζαι ἱαματικά καταπαύουσαι τὴν αἱμορραγίαν καὶ ὑποβοηθοῦσαι τὴν ἐπούλωσιν, ἀκριβῶς ὅπως ἔπραττον καὶ οἱ λαϊκοὶ τῆς Θράκης ἰατροὶ ἐπὶ παρομοίων περιπτώσεων. Π. χ. εἰς τὸ Φανάρει τῆς Θράκης «κοπανίζουν ἀπάστρευτα κρομμύδια μὲ ἄλας, τὰ βάζουν ἐπάνω εἰς τὸ κτύπημα καὶ περνᾷ ὁ πόνος» ἢ «καίουν μέσα εἰς τὸ σεχάνι λίγο ξίδι ἢ ρακή, ἔχουν ἀπλυτο παννὶ καὶ τὸ γυροῦν μέσα, διὰ τὴν ἀπορροφήσιν τὸ ξίδι καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω εἰς τὸ κτύπημα» ³⁾). Εἰς δὲ τὴν Καστανιᾷ ἔλεγαν : «Νὰ πάρῃς τσιρίσι (=ρίζα πού τὴν κάνουν κολλητικὴ σκόνη) καὶ νὰ τὸ λυώσῃς πηχτό, νὰ τὸ βάλῃς εἰς τὸ παννὶ καὶ ἀπὸ πάνου νὰ τὸ ἀλείψῃς λάδι, νὰ τὸ βάλῃς εἰς τὴν πληγὴ, κλεῖ, ἢ ἀνάλατο βούτυρο, διάσφυρο, ἀλοιφή γιασεμί, μουρτασένι καὶ σουρούλι τ' ἀγοράζεις ἀξύγιαστα, ἓνα Σαββάτο πρῶτ' μιὰ ἡλικιωμέν' γυναῖκα στὴ γωνιά πού μαγερεῖνε, τὰ κάμνει ἀλοιφή καὶ τ' ἀλείφτουνε καὶ θεραπεύεται» ⁴⁾). Ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες μετήρχοντο τὸν ἱατρὸν κατὰ τὴν δημοτικὴν ἐποχὴν καὶ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Αἱ γυνῶσες δ' αὐτῶν περιορίζοντο εἰς τὰ χόρτα καὶ τὰς ιδιότητας αὐτῶν, ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ἐκ Θράκης νεωτέρας συναδέλφους των. Πλὴν δὲ τούτου, μετήρχοντο καὶ τὴν γοητείαν, ὡς ἔπρατε ἡ Μαυροδέσσα, ἥτοι ἔκαμνον καὶ ἐκτεῖναι ἔξορκισμούς, γητειᾶς καὶ μάγια. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται ἡ Ἀγαμήδη

ἢ τόσα φάρμακα ἤδη, ὅσα τρέφει εὐρεῖα χθόν ⁵⁾), ἡ Ἐλένη, ἥτις, εἶχε νηπενθῆς τι φάρμακον, ὅπερ λαβοῦσα παρὰ τῆς Αἰγυπτίας Πολυδάμνης καὶ ὑπερμείξασα μετ' οἴνου ἔδωκεν εἰς τὸν Τηλέμαχον καὶ τοὺς συντρόφους αὐτοῦ, ὅπως δι' αὐτοῦ λησιμονήσουσαν τὰς θλίψεις των καὶ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν κατατρώχουσαν αὐτοὺς μελαγχολίαν ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ ἡ Κίρκη, ἥτις ἐπεδόθη θαυμασίως εἰς τὴν μελέτην τῶν κρυφίων ιδιοτήτων τῶν φυτῶν ⁶⁾). Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Ὅμηρον χρόνους αἱ γυναῖκες ἐπίσης ἠσυχολοῦντο περὶ τὸ ἔργον τοῦ ἱατροῦ, τοῦ γόητος καὶ τοῦ μάγου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Δημοσθένης λέγων : «Ἐφ' οἷς ὑμεῖς τὴν μιὰρὰν Θεωρίδα, τὴν Λημνίαν, τὴν φαρμακίδα, καὶ αὐτὴν καὶ τὸ γένος ἅπαν

1) Βρότος καλεῖται τὸ πεπηγμένον μετὰ κοινοῦ τοῦ αἵμα. Ὁ Κλέων Ραγκαβῆς, Ὁ καθ' Ὅμηρον οἰκιακὸς βίος, ἐν Λειψία 1883, σ. 211 λέγει : «Βρότος ἦτο γενικῶς τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο μεῖγμα, πύου, αἵματος καὶ ἄλλων ὑλῶν, ὅπερ γεννῶσιν αἱ πλείστα ἰῶν πληγῶν». Περὶ δὲ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ βέλους ἐκ τῆς πληγῆς τοῦ Μενελάου ὑπὸ τοῦ Μαχάονος καὶ περὶ ἐκμυζήσεως τοῦ βρότου καὶ ἐπιπάσεως φαρμάκων βλ. Ὁμ. Ἰλ. Δ, 217—219.

2) Ὁμ. Ἰλ. Β, 401, 900.

3) Ἐλπ. Σταμούλη—Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 206.

4) Αὐτόθι, σ. 249. Βλ. καὶ σ. 247 καὶ 248.

5) Ὁμ. Ἰλ. Α, 741.

6) Κλ. Ραγκαβῆ, Ὁ καθ' Ὅμηρον οἰκιακὸς βίος, ἔ. ἀ. σ. 216.

ἀπεκτείνετε, ταῦτα λαβῶν τὰ φάρμακα καὶ τὰς ἐπωδὰς παρὰ τῆς θεραπαίνης αὐτῆς, ἢ κατ' ἐκεῖνης τότε ἐμήνυσεν, ἐξ ἧσπερ ὁ βάσκανος οὗτος πεπαιδοποιήται, μαγγανεύει καὶ φρενακίζει, καὶ τοὺς ἐπιλήπτους φησὶν ἰᾶσθαι αὐτὸς ὦν ἐπιλήπτως πάσῃ πονηρίᾳ· οὗτος οὖν αὐτὴν ἐξαίτησεται ὁ φαρμακός, ὁ λοιμός, ὃν οἰωνίσαιτ' ἂν τις μᾶλλον ἰδῶν ἢ προσειπεῖν βούλοίτο»¹⁾).

Ἐσαύτως ἱατροὶ καὶ ἰατροῖναι, κατὰ τοὺς διηροικοὺς χρόνους καὶ μετέπειτα, ἐτύγχανον πολλῶν τιμῶν, διότι οὗτοι συγκατελέγοντο μεταξὺ τῶν μάντεων²⁾, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν τεκτόνων, κατέφευγον δ' ὡς καὶ οἱ νεώτεροι εἰς ἐπωδὰς καὶ γοητείας. Οὕτω θεραπεύουν τὸν ὑπὸ τοῦ συδὸς τραθέντα Ὀδυσσεά : ὠτειλὴν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος, ἀντιθέοιο, | δῆσαν ἐπισταμένως· ἐπαιδοῦ δ' αἴμα κελαινὸν | ἔσχεθον³⁾. Παρὰ Πινδάρῳ⁴⁾ δ' ὁ Ἀσκληπιὸς φέρεται διδασκόμενος ὑπὸ τοῦ Χείρωνος τὴν χρῆσιν τῶν ἐπωδῶν⁵⁾.

Καὶ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἡ ἱατρικὴ στηρίζεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν, τὴν μαγείαν καὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἁγίους (κοῤῥα ἐμπειρικῶν, μαγικῶν καὶ θρησκευτικῶν πράξεων). Καὶ τώρα ὡς καὶ παλαιότερον οἱ ἱατροὶ χρησιμοποιοῦν ἐπωδὰς καὶ περιάπτα, παρὰ τὰς κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεις τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὀδηγοῦν δὲ παραλλήλως τοὺς ἀσθενεῖς εἰς ἀγιάσματα καὶ ἐκκλησίας, ἐνθα ὑποβάλλονται εἰς ἐγκοιμήσεις, ὡς συνέβαινε εἰς τὰ Ἀσκληπιεῖα.

Καὶ εἰς τὴν παλαιὰν Μεσοποταμίαν οἱ ἱατροὶ ἀνήκον εἰς τὸ ἱερατεῖον, ἦσαν δὲ καὶ μάγοι καὶ μάντις καὶ ἐξηγηταὶ ὀνειρῶν καὶ ἐξορκισταὶ δαιμόνων⁶⁾. Ὑπῆρχον δὲ καὶ θεραπευταί, λαϊκοὶ δηλονότι ἱατροί, μὴ ἀνήκοντες, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὸ ἱερατεῖον⁷⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ ἱερεῖς ἦσαν καὶ ἱατροὶ καὶ μάγοι καὶ διδάσκαλοι τῆς ἱατρικῆς, τῆς θεραπειᾶς γενομένης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' εὐχῶν καὶ ἐπωδῶν καὶ ἐγκοιμήσεως⁸⁾. Οὕτω οἱ λαϊκοὶ ἱατροὶ παρ' Ἑλλησι καὶ τοῖς ἄλλοις Ἀνατολικοῖς λαοῖς, ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπῆρξαν οἱ αὐτοὶ σχεδὸν μέχρι σήμερον : ἐμπειρικοὶ καὶ πρακτικοὶ, συννοοῦντες πρὸς τὴν ἀπλὴν ἐμπειρίαν πολυάριθμα θρησκευτικά, μαγικά καὶ δεισιδαίμονα στοιχεῖα. Ἐὰν ὅμως ἡ ἱατρικὴ ἦτο θείας καταγωγῆς, τοῦτο οὐδαμῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, οὐδὲ ἐκ τῶν ἀμέσως ἐφεξῆς χρόνων, ἀλλὰ μόνον μεταγενεστέρως ἐπιστεῦθη τοῦτο, ὅτι ἡ τέχνη ἐκληροδοτήθη εἰς τοὺς Ἀσκληπιάδας ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ

1) Δημοσθένους, Κατ' Ἀριστογ. Α', 79—80.

2) Ὀδ. ρ, 382 : μάντιν ἢ ἱητήρα.

3) Ὀδ. τ, 456—8.

4) Πύθιον. Γ' 45.

5) Βλ. καὶ Πλάτωνος, Χαρμίδ. 155e. Πολιτ. Δ', 426b.

6) Ἀρ. Π. Κούζη, Ἱστορία τῆς ἱατρικῆς, τεῦχος Α', Ἀθήναι 1929, σ. 24.

7) Ἀρ. Π. Κούζη, αὐτόθι. σ. 25.

8) Αὐτόθι, σ. 29.

*Απόλλωνος Ἀσκληπιοῦ, ὑπὸ τούτων δὲ παρεδόθη εἰς τὰς μεταγενεστέρας τῶν ἰατρῶν γενεάς *).

Γ'. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΝΟΣΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΘΡΑΚΑΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕΩΣ ΑΥΤΩΝ

Ὁ ἀπλοϊκὸς ἄνθρωπος μὴ ἀρκούμενος μόνον εἰς τὸ νὰ συναθροίσῃ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἀπλῆς πείρας ὠρισμένα πρακτικῆς σημασίας πορίσματα, προσεπάθησε συγχρόνως νὰ ἐξηγήσῃ κάθε τί, τὸ ὁποῖον παρετήρει. Ἡ τάσις αὕτη πρὸς ἐρμηνείαν καὶ αἰτιολόγησιν εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Οὕτω παραλλήλως πρὸς τὴν δημῶδη θεραπευτικὴν ἀνεπτύχθη καὶ ὁ αἰτιολογικὸς κλάδος τῆς δημῶδους ἰατρικῆς, τοῦτέστιν ἡ ἐξηγήσις τῶν αἰτίων, τῶν προκαλούντων τὰς νόσους.

Καθὼς δὲ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι οὕτω καὶ ἐν Θράκῃ ὁ λαὸς ἀκολουθῶν παλαιότητας παγκοσμίους δοξασίας καὶ ἀγνοῶν τοὺς φυσιολογικοὺς νόμους, ἀδυνατῶν δὲ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν παθολογικῶν φαινομένων, ἀπέδωκε τὴν γένεσιν τῶν νόσων εἰς διαφόρους ξένας ἐπιρροίας, εἰς δυνάμεις μεταφυσικὰς ἔκτος τοῦ ἀνθρώπινου σώματος ἐνεργοῦσας. Ὁ Θεὸς ἀποστέλλει τὴν νόσον πρὸς τιμωρίαν, ἐνίοτε πρὸς δοκιμασίαν. Ἐπίσης ὁ διάβολος ἢ ἄλλα ἔχθρικά πρὸς τὸν ἄνθρωπον πνεύματα θεωροῦνται γενεσιουργὰ αὐτῶν αἰτία. Οὕτω ἐν Ἀδριανουπόλει τὴν νύκτα ἔκλειον ἐρμητικῶς τὰς θύρας τοῦ δωματίου τῆς λεγοῦς, ἵνα μὴ ἔλθῃ ὁ κακὸς δαίμων καὶ κακοποιήσῃ τὸ νεογόνον *). Ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἐπίστευον ἐπίσης ὅτι ἀρχαῖα τινὰ οἰκοδομήματα, τεμένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ λουτροῦνες πανάρχαιοι βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, εἶναι ἐνδαιτιήματα τῶν *στοιχειῶν* καὶ δὲν πρόπει τὰ παιδιὰ νὰ οὐρῶσιν εἰς τοιαῦτα μέρη, ἔνθα κατοικεῖ τὸ πνεῦμα, διότι τοῦτο ὀργιζόμενον, ἐπιτίθειται τὴν νύκτα πρὸ πάντων κατὰ τῶν παιδιῶν καὶ ἐπικαθήμενον παρὰ τὴν ὄσφιν παραλύει τὰ νεῦρα καὶ δὲν ἀφήνει τὸν παῖδα νὰ ἐγερθῇ. Ἡ τοιαύτη κατάστασις καλεῖται *ψαλαπάτημα* *).

Τὸ κακὸν πνεῦμα, τὸ ἀντιπροσωπεῖον τὸν κακὸν δαίμονα, ἐν Θράκῃ λέγεται *κακὸς ἀγέρας*. «Ὅταν γίνεταί ἀνεμοστροβίλος γυρίζει πάντα ξερβιά· εἶν' οἱ διαβόλοι ποῦ χορεύουν. Ἄν τύχη στὸ γύρισμά τους καὶ ἀρπάξουν κἀνα ροῦχο, μαντήλι ἢ ὄ,τιδήποτε ἄλλο καὶ τὸ φέρουν μακριά, ὁ κάτοχός τους χωρὶς ἄλλο θ' ἀρωστήσῃ (δαιμονοπληγία)» *). Ὡσαύτως λέγεται καὶ «*ντομὰν ἀγέρας*», ὅστις συμβολίζει τὰ κακὰ πνεύματα ἢ τὰς ἀσθενείας, τὰς ὁποίας πρὸ χρόνων μάγος τις ἢ ἔξορκιστὴς καταστήσας ὑποχειρίας κατέκλεισεν εἰς

1) X. Βουλοδήμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐν Ἀθήναις 1903, τ. Β', σ. 310.

2) K. Κορυϊδοῦ, ἔ. ἀ. σ. 14.

3) Ἐνθ' ἄν. σ. 21.

4) B. N. Ντεληγιάννη, Σύμ. λαογρ. Θεακικά, τ. 4ος (1933) σ. 223. Ἴδὲ καὶ Ἑλ. Στ. Σαραντῆ, Σύμ. λαογρ. Θεακικά, τ. 1ος (1928) σ. 407—408.

ὑπόγειον-δῶμα¹⁾. Ἐν τῷ δῶμα τοῦτο ἀνοιγῆ ἢ ἄλλως ἀποκαλυφθῆ, «*ντομὰν ἀγέρας* θὰ βγῆ κί θὰ πειράξῃ τὴν κόσμου μετρεῖς ὥρις δρόμου· δὲ θὰ μείν οὔτι ζῶου οὔτι ἀνθρώπου»²⁾. Οὕτω ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι οἱ κατακλεισθέντες δαίμονες ἐξέρχονται λαμβάνοντες σχῆμα καπνοῦ· καὶ ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐξέρχονται ἐκ τοῦ σώματος τῶν δαιμονιζομένων καὶ ἐκ διαφόρων μερῶν ἀφανίζονται· «ἐξέλιπε γὰρ, καὶ διὰ τῆς θύρας ὡς καπνὸς ἐξερχόμενος ἐφάνη», λέγει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος περὶ τινος δαίμονος³⁾. Ἐν τοῖς ἐξορκισμοῖς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου λέγεται ὁμοίως περὶ τινος δαίμονος «ἢ ὡς ἀμίς καὶ ὡς κίπνός φαινόμενος»⁴⁾. Μνημονεύεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ ἐξελαυνόμενος ὁ δαίμων ἐκ τῶν ἐπιληπτικῶν «μέλας καὶ καπνώδης τὴν χόραν»⁵⁾. Ἐκ τούτων ὁθεν καὶ ἡ λέξις καπνὸς μετέπεσε κατ' εὐφημισμὸν εἰς τὴν σημασίαν δαίμονος, ἐν Τήνῳ δ' οἱ εὐλαβεῖς μὴ θέλοντες νὰ βλασφημήσουν λέγουσιν παροιμιακῶς «ἄμε στὸ μαῦρο καπνὸ»⁶⁾.

Τὴν διὰ ριπῆς ἀνέμου ἐκδηλουμένην ἐπήρειαν τοῦ διαβόλου παριστάνει ἐτέρα ἐκ Θράκης παράδοσις, δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ καθηγηταῦ κ. Γ. Ἀ. Μέγα: «Τοῦν διάβουλου τοῦν καταρίσκ'κι (ὁ θεὸς) νὰ μὴμ πχιάνισι πουθινά· νὲ ἀπ' τοῦν οὐρανὸ, νὲ ἀπ' δὴ γῆς· νὰ ζῆς 'ς τοῦν ἀγέρα κί ἰκεῖ ἀπὸν νὰ ἰ λειώσ'ς' κί οὐ διάβουλους ἔφκι 'ς τὰ οὐράνια κί τώρα γέρ' καμιὰ βουλιὰ ἀπ' τοῦ δαιμόνιου ἀγέρας κί κί πατάει καένας κί παθαίν', στραβών' τοῦ πουδάγ' ἢ τοῦ χέρ' κ' εἶνι δαιμόν' κὰ κείνα»⁷⁾.

Εἰς τὸν διάβολον ὡσαύτως ἢ τὰ ξωτικά ἀποδίδουν εἰς τὸ Ξάστρον τῆς ἐπαρχίας Σηλυβρίας τὸ «*ἀερικὸ*» λεγόμενον πάθος, τὸ ὁποῖον ἰσοδυναμεῖ μετὰ παραφροσύνην. «Μακροῦ ἀπὸ δῶ, ὅταν κανεῖς εἶναι καλὰ καὶ μονομιᾶς παθαίν' ἀρρώστια, εἶναι *παρμένος* ἀπὸ ξωτικά πού εἶναι οἱ διαβόλ', οἱ διαβόλ'σες, οἱ ὄξω ἀπὸ δῶ, οἱ τρισκατάρατοι. Ὁ παρμένος τὴ νύχτα γιὰ τίποτε πάτ'σε, γιὰ σὲ ρέμα πέρασε κ' ἦτανε κακιὰ ἢ ὥρα, γιὰ πάτ'σε στάχτη, γιὰ κατοῦρ'σε σὲ στάχτη, κεῖ στη στάχτη ὄλ' οἱ ἀναθεματισμένοι τρογουνοῦγε

1) Ὡς ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀπέδειξε, διὰ τῶν ἀρχαιοτάτων δοξασιῶν, πρὸς αὐτὴν συνάπτεται ἡ συνήθεια τοῦ καταδέσμου τῶν κακοποιῶν στοιχείων, ἐξηγεῖται καὶ ὁ ἠσιόδειος μῦθος περὶ τῆς Πανδώρας· μετὰ τὴν ἀφοίρεσιν τοῦ σώματος τοῦ πίθου διεχύθησαν αἱ χαλεπαὶ νόσου καὶ ὅλα τὰ κακά, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐγκατακλεισμένα ὑπὸ τοῦ Προμηθέως ἐν τῷ πίθῳ, ἢ δὲ μόνη ἀπομείνασα-ἐν αὐτῷ Ἑλλίς εἶναι καὶ αὕτη κακόν, ὁ φόβος τῶν κακῶν, ἢ διηγετικὴ περὶ τοῦ μέλλοντος ἀγωνία». Γ. Α. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, *Διογραφία*, τ. 7ος, ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 481.

2) Γ. Α. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, ἔ. ἀ. σ. 466, 479.

3) *Migne*, PG. τ. XXVI, στ. 901..

4) *Fabricii*, *Bibl. graeca*, τ. VIII, σ. 98.

5) *Λουκιανῶν*, Φιλοψευδ. § 16.

6) Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, τόμος Α', μέρος 2ον, ἐν Ἀθήναις 1874, σελ. 465.

7) Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 482.

κι ὅποιος τήνε πατήσ' νύχτα παθαίν' ἀερικό, γι αὐτὸ δὲ τὴν ἔρριχναν κατὰ μεσῆς στὸ δρόμο, τὴν ἄφηναν σὲ μιὰ ἄκρη γιὰ νὰ μὴ τὴ δρασκελίσ'νε. Ὅταν κοιμούντανε τὴ νύχτα δὲν ἄφηναν ἀνοιχτὸ παραθύρο, μὴν μπῆ μέσα τὸ δαιμόνιο. Φυλάγονταν ἀπὸ τὸν κακὸ ἀγέρα καὶ τὴν κακιὰ τὴν ὥρα, ξέσκεποι δὲ κοιμούντανε. *Ἀερικό καὶ παρμένος ἓνα εἶναι.* Αὐτὴ ἡ ἀρρώστια εἶναι χειρότερο ἀπὸ τὸ *πάτημα* καὶ τὶς ἄλλες ἀρρώστιες. Αὐτὸς πού ἔπαθε ἀερικό δύσκολα γλυτών' ἀπ' τοῦ Χάρου τὸ στόμα, ἔχ' πολλοὶ πόνοι κ' εἶναι κατάκοιτος χρόνια ὡς πού νὰ πιθάν'. Τὶς ἄλλες ἀρρώστιες ξέρ'νε μὲ γιαιτρικά, μὲ γητειῆς καὶ τὶς γιατρεύ'νε, αὐτὴνα δὲ καλοξέρ'νε νὰ τήνε γιάν'νε. Γιὰ νὰ γιατρευθῆ κάνει πρῶτα τοῦ διαβόλου. Ἡ γιάτρισσα ἔπαιρνε σ' ἀφόριο πράσινο πινάκι ἀρπαντικὸ νερὸ κ' ἔρριχνε μέσα μιὰ λόθρα (=καρφί πού κάρφωναν τὸ πέταλο στ' ἄλογα) πού πῆρε ἀπὸ κρυφὰ ἀπ' τὸν πεταλωτῆ, λίγο κριθάρι, λίγο μέλι μιὰ παλιὰ χτένα κ' ἓνα κλωνάκι βασιλικὸ δεμένο μὲ κόκκινη κλωστή, φύλαγε καὶ σφάλναναν οἱ ὥρες καὶ πῆγαινε στὸν ἀρρωστο καὶ τὸν ράντιζε μὲ τὸ βασιλικὸ ἀπ' τὸ νερὸ τοῦ πινακιοῦ κ' ἔλεγε:

«Σὲ δίνω χτένα νὰ χτενίσῃς τ' ἄλογό σ',
 σὲ δίνω λόθρα νὰ καλλιβώσῃς (=πεταλώσῃς) τ' ἄλογό σ',
 σὲ δίνω κριθάρι νὰ ταίσῃς τ' ἄλογό σ',
 σὲ δίνω κόκκινη κλωστή νὰ βάλ'ς χαλινάρι στ' ἄλογό σ',
 σὲ δίνω βασιλικὸ νὰ μοσχισθῆς,
 σὲ δίνω γλυκὸ νὰ φᾶς, νὰ γλυκαθῆς
 καὶ νὰ δώσῃς τοῦ ἀρρωστοῦ τὴ γειά.»

Ὅστερα ράντιζε καὶ σ' ὅποιο μέρος εἶχ' ὑποψία π' ἀρρώστησε ὁ ἀρρωστος, ἔσβηνε τὸ φῶς καὶ πῆγαινε σὲ σταυροδρόμι κ' ἔσπανε πινάκι. Ἄν δὲ λαλοῦσ' ὁ πετεινὸς δὲν τὸ ἀναπτε κ' ἡ πόρτα τ' ἀρρωστοῦ δὲν ἄνοιγ' ὡς τὸ πρῶτ'. Ὅστερα τὸν ἔκαμναν χάρες, ἔστελναν ἓνα πουκάμισό τ' στὴν ἐκκλησία νὰ τὸ διαβάσ' ὁ παπᾶς καὶ νὰ τὸ φορέσ' ὁ παρμένος καὶ τὸν κοινωνοῦσαν τρία Σάββατα καταποδιστά¹⁾). Εἰς τὴν Ἡράκλειαν «ἔπαιρναν νερὸ ἀπὸ τρία ἁγιάσματα ἢ ἁγιασμό ἀπὸ τρεῖς ἐκκλησίες, ἔβαζαν μέσα ἔννια κουκκιά κριθάρι καὶ τρία κουκκιά ζάχαρη, ἔπινε, ἐνίβeto ὁ παρμένος καὶ τὸ ἄλλο ἔχυναν²⁾ κεῖ πού κουρνιάζ'νε οἱ ὄρνιθες. Ὅστερα τὸν ἄφηναν στὴ βοήθεια τοῦ Χριστοῦ³⁾»).

Συναφῆς πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀσθένειαν, ἐκ δαιμονικῶν ὄντων καὶ αὐτὴ προκαλουμένη, εἶναι τὸ *πάτημα*. «Ἡ *πατημένη* καὶ *τσαλαπατημένη* χωρὶς νὰ ἔχ' ἀρρώστια παρακυλιέται στὸ στρώμα, χλωμιάζει, ἀδυνατίζει, γαλαξεύ'νε τὰ χεῖλια καὶ τὰ νύχια, δὲ θέλει νὰ φάγῃ καὶ μαραίνεται, δυσκολεύεται νὰ πάρῃ ἀναπνοή. Πατειοῦνται πιὸ πολὺ τὰ Δωδεκαήμερα, πού εἶναι ὅλα τὰ δαι-

1) Ἐλπ. Σταμούλη—Σαραντιῆ, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, *Θρακικά*, τ. 9ος, σ. 219—220.

2) Ἐνθ, ἀ. σ. 220.

μόνια, ζουζουλα, τὰ ρηνώματα τὰ ἀργατά στο ποδάρι καὶ τὸ περισσότερο πα-
τειοῦνται οἱ λεχοῦσες, οἱ νιόνυφες καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ. Τὸ πάτημα περνάει
μὲ τὴ γητεία· οἱ γιατροὶ δὲν ξέρ'νε αὐτὰ νὰ τὰ θεραπεύ'νε»¹⁾).

Ἐπίσης εἰς τὸ Τριφύλλι πιστεύουν ὅτι τὸ γιανὶ καρὰ (= ἄνθραξ)
προέρχεται ἀπὸ βρουκόλακα, εἰς τὸν ὁποῖον μεταμορφώνονται τὰ ἀβάπτιστα²⁾).

Ἐίπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὰ δαιμονικά κατὰ θρακικὴν παράδοσιν εὐρί-
σκονται κατάκλειστα ἐντὸς χώρου, παράδοξον δ' ἴσως φανῆ ὅτι εἰς τὸν χώ-
ρον ἐνθα ταῦτα εὐρίσκονται «καίει καὶ καντήλα μέσα κ' ἔχ' κ' εἰκουνίσματα
μέσα, πῶς ἔχ' ἐκκλησίες»³⁾. Ἄλλ' ὁ σταυρὸς καὶ τ' ἄλλα σύμβολα λατρείας
εἶναι αἱ συνήθειες σφραγιδες, μὲ τὰς ὁποίας καταδεσμοῦνται τὰ πονηρὰ πνεύ-
ματα, δὲν εἶναι δὲ καὶ ἀσύνηθές τι εἰς ἐκκλησίας νὰ συχνάζουν διάβολοι καὶ
διαβολικά συλλειτουργοὶ μὲ ψαλμωδίας καὶ λαμπάδες⁴⁾ ἀναφέρονται.

Ἄφου δ' αἱ ἀσθένειαι ἀφωμοιώθησαν ἐν Θράκη, ὡς εἶδομεν, πρὸς
τὰ δαιμονικά ὄντα, ἀπεδόθη εἰς αὐτὰς καὶ ἡ δύναμις νὰ γνωρίζουν τὰ ὄνό-
ματα ὅλων τῶν ἀνθρώπων. «Ἡ πανοῦκλα γύριζε μέσα στοῦ χουργιό· φά-
ναζι τὴ νύχτα στὰ σουκάκια φανισὰ φανισὰ κὶ πέθιναν κόσμους»⁵⁾. Εἶναι δὲ
γνωστὸν ὅτι ἡ γνώσις τοῦ ὀνόματος καθιστᾷ τὸν φέροντα αὐτὸν ὑποχείριον
εἰς τὸν γινώσκοντα⁶⁾, διὰ τῆς ἐκφωνήσεως δὲ τοῦ ὀνόματος καὶ αἱ ἀσθένειαι
ἀσκοῦν τὴν ἐπήρειάν των. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ πνεύματος πονηροῦ
ἀποφεύγουν νὰ καλέσουν τινὰ ἐξ ὀνόματος, προσαγορεύοντες αὐτὸν μὲ τὸ ἄο-
ριστον «συνονόματε»⁷⁾).

Ὅπως δ' ὁ διάβολος οὕτω καὶ ἡ πανοῦκλα ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μετα-
μορφώνεται κατὰ βούλησιν λαμβάνουσα τὴν μορφήν διαφόρων ζώων. Τοιου-
τοτρόπως γίνεται *χελιδόνα* κατὰ παράδοσιν ἀπὸ τὸ Κουρουτζί, *κουκουβάγια*
κατὰ παράδοσιν ἀπὸ τὸ Κιουπλί, *ντερβίσης* μὲ τ' *ἀρνὶ* κατὰ παράδοσιν ἀπὸ
τὸ Καβατζίκι⁸⁾, καὶ *γαλῆ ἢ φωτιά κόκκινη* κατὰ παράδοσιν ἀπὸ τὴν Μάν-
τρα⁹⁾, εἰσχωροῦσα διὰ τῆς καπνοδόχου εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων.
Αὕτη τέλος θεωρεῖται ὡς ἡ πρωταρχικὴ αἰτία ὅλων τῶν ἀσθενειῶν, ταυτιζο-

1) Ἐνθ. ἀ. σ. 228. Πρβλ. καὶ τὸ πάτημα τῆς λεχοῦσας, αὐτόθι, σ. 229—231,
τὸ πατημένο μαρὸ σ. 231—232 καὶ πότε πατειέται τὸ μαρὸ, αὐτόθι σ. 234.

2) Γ. Α. *Μέγα*, Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπι-
δημικῶν νόσων, ἔ. ἀ. σ. 6.

3) Γ. Α. *Μέγα*, Παράδοσεις περὶ ἀσθενειῶν, ἔ. ἀ. σ. 466, 482.

4) Γ. Α. *Μέγα*, ἔ. ἀ. σ. 482.

5) Γ. Α. *Μέγα*, ἔ. ἀ. σ. 466, 484.

6) Ν. Γ. *Πολίτου*, Παρατηρήσεις εἰς τὰ Σωξοπολιτικά παραμῦθια, *Λαογρα-
φία*, τ. 5ος (1916) σ. 472.

7) Γ. Α. *Μέγα*, ἔ. ἀ. σ. 468, 485.

8) Γ. Α. *Μέγα*, ἔ. ἀ. σ. 466—469, 485.

9) Γ. Α. *Μέγα*, ἔ. ἀ. σ. 468—469.

μένη πρὸς αὐτὴν τὴν ἐκπροσώπησιν τοῦ πονηροῦ πνεύματος, τὸν θανάσιμον ἐχθρὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὸν διάβολον ¹⁾.

Τὴν ἀσθένειαν αὐτὴν καθὼς καὶ τὰς ἄλλας ἐπιδημικὰς νόσους ἡ κοινὴ πίστις ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἐπιφοίτησιν κακῶν πνευμάτων, διὰ τοῦτο δ' ὁ λαὸς ἐνόμιζε ὅτι διὰ μαγικῶν τρόπων θὰ ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν αὐτῶν, ἕως οὗ ἐπέιθετο ὅτι τὸ κακὸν αὐτὸ «δὲν εἶχε κανένα γιαιτρικόν, δὲν εἶχε ἔλεος» ²⁾. Ἴδου τὶ παραδίδεται περὶ τῆς πανοῦκλας ἐν Τσόρολου: «Γιαιτρικὸν κανένα. δὲ σωτήρην, ὅποιος πάθαινε λέθνησκε. Τὴν ἔλεγαν καὶ θανατικόν, ὀλόκληρες οἰκογένειες ξεκληρίσθησαν καὶ σίτια ἔκλεισαν καὶ τὸ κλειδί πῆρε ἡ ἐκκλησία. Σιδὸν καιρὸ τῆς προγιαγιᾶς μου ἦλθε ἡ πανοῦκλα στὸ χωριό μας κι ὄλος ὁ κόσμος τρομαγμένος πῆρε τὰ βουιὰ κι ἔμειναν κεῖ μέρες. Ὁ παπᾶς εἶδε τὴν πανοῦκλα στὸ δρόμο, ἤτανε μαυροφόρα γυναικίκα καὶ μπουμπουλωμένη (=κουκουλωμένη) με μαγουλίκα καὶ τὸν εἶπε:—Φεύγω, θὰ πάγω τώρα ἄλλοῦ, καὶ γύρσανε στὸ χωριό» ³⁾.

«Ἄλλ' ἂν ὄλαι αἱ μαγεῖαι ὁμοῦ ἐπιχειροῦμεναι ἀπεδεικνύοντο ἀνωφελεῖς, πάντοτε εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης πίστεως ἀπέμενεν ὑμείωτος ἡ ἐλπίς, ὅτι μέτρα τινὰ ἐκ τῶν προτέρων λαμβανόμενα ἠδύναντο νὰ κρατήσουν τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας μακρὰν ἀπὸ τὰς κατοικίας των. Πρὸς τοῦτο περιέζωναν τὸ χωριὸν με νῆμα *μονοήμερις κλωσμένον*, τὸ ἐκλείδωναν με κλειδονιά, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκ κατασκευῆς τῆς ἰδίας θαυμαστὰς ἰδιότητος καὶ τὸ ἐσταύρωναν με τὸ ἄροτρον κατὰ τρόπον ἐπίσης μαγικόν ⁴⁾, ἡ ἡτορῶν περιφερικῶς τὸ χωριὸν διὰ διδύμων μύσχων. Οὕτω καθωσιώνετο ὁ χώρος καὶ κατεκλείετο ἐν κύκλῳ μαγικῷ, τὸν ὁποῖον οἱ δαίμονες τῶν ἀσθενειῶν δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερβοῦν» ⁵⁾.

«Ἄλλὰ πλὴν τῆς μαγικῆς ταύτης τοῦ χώρου κατοχυρώσεως πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ δαιμονικῆς ἐπηρείας οἱ Θράκες ὑπεβάλλοντο ὡσαύτως εἰς γενικὸν καθαρμόν. Οὗτοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, γυμνούμενοι διήρχοντο ἀπὸ «μονομερίτικο πονκάμισο», τὸ ὁποῖον ἐντὸς μιᾶς μόνης ἡμέρας κατασκευαζόμενον ἐκ πρώτης ἀρχῆς «ἀπὸ 40 μονοσιτέφανες γυναικῆς γυμνές», ἐνεῖχε δύναμιν μαγικὴν, φορούμενον δ' ἀπὸ ὄλους κατάσαρκα, ὥστε ν' ἀποτελῆ μέρος τοῦ σώματός των, ἀπέσπα μὲν ἀπ' αὐτῶν πᾶν κακόν, προσέδιδε δ' εἰς τὰ σώματά των τὰς θαυμασίας του ἰδιότητος καὶ τοὺς ἐνίσχυε κατὰ πάσης τοῦ μιά»

1) Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 488.

2) Γ. Α. Μέγα, αὐτόθι, σ. 470, 489.

3) Ἑλλ. Σταμούλη—Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 9ς, σ. 245.

4) Βλ. σχετικὰς παραδόσεις ἀπὸ τὸ Κουρουτζὶ καὶ ἀπὸ τὸν Ναιμόνα ἐν Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 471—474.

5) Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 489. Περὶ τοῦ μαγικοῦ τούτου τρόπου εἰς ἄλλα ἐκτὸς τῆς Θράκης μέρη τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀποτροπὴν δαιμονικῆς ἐπηρείας βλ. αὐτόθι, σ. 489—492.

σματος ἐληρείας. Οὕτω κάθε κακόν, τὸ ὁποῖον βαρύνει τοὺς ἀνθρώπους, μεταβιβάζεται εἰς τὸ ὑλικόν τοῦτο ἀντικείμενον, δι' αὐτοῦ δέ, ἀπορριπτόμενον εἰς τρίστρατον, τὸν συνήθη τῆς ἐξορίας τῶν κακῶν τόπον, συναπορρίπτονται ὅλα τὰ εἰς αὐτὸ συσσωρευθέντα κακά»¹⁾

Τὸ «πέραςμα ἀπὸ πνευμάτισσιν, πρὸς ἀποτροπὴν κακῶν, ἀναγόμενον εἰς τὴν δεισιδαίμονα συνήθειαν τῆς διόδου δι' ὀπῆς, διατηρεῖ τὴν κυριωτάτην καὶ ἐπικρατοῦσαν αὐτῆς σημασίαν, τὴν τοῦ καθαροῦ. Εἶναι δὲ συνηθέστατος ἐν Θράκῃ ὁ μαγικὸς οὗτος τρόπος πρὸς ἰασιν ἀσθενῶν ἢ ἀποτροπὴν κακῶν καὶ πολὺ συχνὰ ὁ περιοδεύων ἀνά τὰ χωρία, λέγει ὁ κ. Γ. Μέγας, συναντᾷ εἰς τὰ σύνορά των, τὰ ὁποῖα προφανῶς ὑπολαμβάνονται ὡς τρίστρατα ἢ σταυροδρόμια, «τροῦπες ὁποῦ τὲς κατασκευάζουσιν εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς», ἀπὸ τὰς ὁποίας ὄχι μόνον παιδιὰ ἀσθενικά, ἀλλὰ καὶ ὄλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου καὶ ὅλαι αἱ ἀγέλαι καὶ τὰ ποίμνια περνοῦν, ὅταν ἐπιθῆ μία ἢ ἐπιζωτία ἐνσκήψῃ εἰς τὸ χωρίον»²⁾.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Βάρνης περῶσι τὸν ἀσθενῆ δι' ὀπῆς ἀνοιγομένης εἰς δρῦν³⁾, ἐν δὲ τῇ Γκιουμουλιζίνῃ τὰ πάσχοντα ἐκ κοκκύτου παιδιὰ «περνοῦν ἀπὸ μιᾶς τρύπια καρυδιά»⁴⁾. Ὁμοίως συνήθιζον ἐν Θράκῃ νὰ περνοῦν τὰ καχεκτικὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰς λεγομένας σφῆνας, ἥτοι συγκλίνοντας κλάδους δένδρων⁵⁾. Ἐπίσης συνήθιζον νὰ περνοῦν ἀνθρώπους ἢ ζῶα ἐπάνω ἀπὸ φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ φωτιῆς. Ἐνίοτε καὶ μόνος ὁ καπνὸς ὑπολαμβάνεται ἀρκετὸς διὰ νὰ ζαλίσῃ καὶ ἐξουθενώσῃ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας. Ὁμοίως χοῆσις καινούργιας φωτιᾶς ἢ διαβολοφωτιᾶς γίνεται καθ' ὅλην τὴν Θράκην κυρίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωτίας. Ὡσαύτως ὑπάρχει τὸ ἔθιμον τῆς περιφορᾶς καχεκτικῶν παιδιῶν περὶ τὴν ἐστίαν ἢ διαβάσεως ὑπεράνω τοῦ πυρός⁶⁾, τοῦ ὁποίου προφανῆς εἶναι ἡ καθαριστικὴ σημασία.

Ὅπως βλέπομεν ἡ νόσος κατὰ τοὺς σημερινοὺς Θραῶκας ἔρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸν ἢ τὸν διάβολον, ὅπως ἀκριβῶς ἐπίστευον καὶ οἱ ἄρχαῖοι, οἵτινες τὴν νόσον ἐδέχοντο ὡς ἀμετάβλητον θέλησιν τῶν θεῶν, ὡς ἀναγκαῖον δεινὸν καὶ ἐπομένως περὶ τῶν αἰτίων αὐτῆς, περὶ τῆς φύσεως καὶ αὐτῶν τῶν μέσων τῆς δυνατῆς ἰάσεως, οὐδεμία ἢ ἐλαχίστη ἐλαμβάνετο φροντίς. «...Τὸ ὑπὸ τῶν Ὀλυμπίων πεμπόμενον ἐδέχετό τις σιγῶν, οὐδ' εἰσεχώρει ἡ ἰδέα ἐνδε-

1) Γ. Α. Μέγα, αὐτόθι σ. 497.

2) Γ. Α. Μέγα, αὐτόθι σ. 500—501. Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς συνηθείας ταύτης βλ. Γ. Α. Μέγα, Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων, Ἐπετ. Δασογραφ. Ἀρχεῖον, τ. Ε'—ΣΤ' (1943—44) σ. 33.

3) Γ. Νικολάου, Ἡ Ὀδησσός, ἐν Βάρνη 1894, σ. 241—242.

4) Στ. Κυριακίδου, ἔ. ἀ. σ. 421.

5) Γ. Α. Μέγα, Παραδ. περὶ ἀσθ., αὐτόθι σ. 501—502.

6) Γ. Α. Μέγα, Μαγ. καὶ δεισιδ. συν., ἔ. ἀ., σ. 34, 41, 43, 45, 47, 53.

χοιμένης ἀποφυγῆς, εἰ μὴ διὰ παραπλανήσεων, θυσιῶν καὶ ἐξιλεώσεως τῆς κεχολωμένης θεότητος¹⁾). Εἰς τὸν Ὅμηρον λέγεται :

εἰ μὲν δὴ μὴ τίς σε βιάζεται οἶον ἕδοντα,
νοῦσον γ' οὐ πως ἔστι Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι,
ἀλλὰ σὺ γ' εὖχεο πατρὶ Ποσειδάωνι ἄνακτι²⁾».

Ἡ Ἐπίπολις ὡσαύτως «νοῦσον ἀνά στρατὸν ὥρσε κακῆν» ὑπὸ ἐπιζφορίας συνοδευομένην. Ἡ νόσος αὕτη ἦτο πιθανὸν ὑπερφυσικὸν τι καὶ μυθώδες μόνον δὲ μεταφορικῶς ἐπιτρέπεται ἢ εἰκασία, ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος περιγράφει διὰ θεσπεσίας εἰκόνας τὰς διαφόρους περιπετείας μεγάλης τινὸς ἐπιδημίας³⁾). Καὶ λέγει ὁ Ὅμηρος ὅτι μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς θεομηνίας οἱ Ἕλληνες προσέφεραν εὐχαριστήριον θυσίαν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ ἐλούσθησαν εἰς τὴν θάλασσαν⁴⁾, ἐν δὲ τῷ λουτρῷ τούτῳ εὐρίσκεται ἴσως τὸ μόνον ἴχνος ὑγιεινῆς προφυλάξεως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐγένετο ἰδίως ἐν θρησκευτικῷ πνεύματι⁵⁾. Ὁσαύτως αἰφνίδιοι θάνατοι προήρχοντο ἐκ τῶν βελῶν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ἢ δὲ Ἀθηνᾶ προεκάλει τὴν παραφροσύνην. Ἀλλὰ καὶ δαίμονες ἄρρηνες ἢ θήλειαι, δαβιοδαίμονες ἢ κακοδαίμονες καλούμενοι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τῶν θεῶν ἀποχωρισθέντες ἐθεωροῦντο πρόξενοι νόσων ἢ καὶ θεραπευταὶ αὐτῶν. Παρὰ τούτους καὶ ψυχὰι κακοποιῶν ἀνθρώπων μετὰ θάνατον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παριστάμεναι ὑπὸ μορφῆν κυνός, ἠδύναντο νὰ προξενήσουν διαφόρους νόσους καὶ παρακρούσεις ἢ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον νὰ ἐπιφέρουν⁶⁾).

Καὶ παρὰ πολλοῖς ἀπολιτίστοις λαοῖς εἰσέτι ἡ νόσος προέρχεται τοῦτο μὲν ἀπὸ θεοῦ ὡς τιμωρία, κατ' ἧς προσευχαὶ καὶ θυσίαι ὡς μόνα μέσα ἐνδείκνυνται, τοῦτο δ' ἀπὸ κακοποιῶν δαιμόνων ἢ καὶ βρικόλακων, οἵτινες εἰσερχόμενοι εἰς τὸ σῶμα δύνανται νὰ παραγάγουν πλείστας νόσους⁷⁾ αἱ τελευταῖαι οὗτοι καὶ ὄργανα ἢ καὶ μέρη τοῦ σώματος πιστεύεται ὅτι δύνανται ἐνίοτε ν' ἀποφέρουν⁸⁾). Εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ὡσαύτως κατὰ τὴν ἀρχαίότητα, ἡ ἰατρικὴ ἔσχεν ὅλως ἐμπειρικὸν καὶ θεουργικὸν χαρακτῆρα. Πλὴν τῶν θεῶν, κακοποιὰ πνεύματα καὶ δαίμονες, ἀνώτεροι μὲν τῶν ἀνθρώπων, κατώτεροι δὲ τῶν θεῶν, ἐθεωροῦντο ὡς δυνάμενοι νὰ προξενήσουν νόσους καὶ διάφορα ἄλλα δεινά⁹⁾). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον αἱ νόσοι ἦσαν θεϊκῆς ἀρχῆς, ἰδίᾳ δ' αἱ ἐπιδημικαὶ ἀλλὰ καὶ οἱ δαίμονες, ὡς ἐν

1) Κλ. Ραγκαβῆ, Ὁ καθ' Ὅμηρον οἰκιακὸς βίος, ἔ. ἀ. σ. 207.

2) Ὅμηρ. Ὀδ. ι, 410—412.

3) Ὅμηρ. Ἰλ Α, 48 κέ.

4) Ἰλ. Α', 313.

5) Κλ. Ραγκαβῆ, ἔ. ἀ. σ. 197—199.

6) Ἀρ. Π. Κούζη, Ἱστορία τῆς ἰατρικῆς, ἔ. ἀ. σ. 53.

7) Ἐνθ. ἀν. σ. 9.

8) Ἐνθ. ἀ. σ. 19—20.

τῆ Μεσοποταμιακῆ ἱατρικῆ, λαμβάνουν ἐνεργὸν μέρος πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν, εἰσερχόμενοι ἐντὸς τοῦ σώματος¹⁾).

Ἐτερον αἷτιον, εἰς ὃ ἐν Θράκῃ ἀποδίδονται νόσοι, εἶναι ἡ *κακιὰ ὥρα*, ἥτις συμβάλλει καὶ αὕτη πρὸς ἐμφάνισιν πλείστων δεινῶν. Ἴδου π. χ. τί ἀναφέρεται εἰς τὸ γήτεμα ἀσθενοῦς λεχοῦς: «Ἡ ἄρρωστη θὰ εἶναι στήν ἀνατολὴ γυρισμέν' καὶ θὰ ἔχ' κάτ' ἀπ' τὸ μαξιλάρι της μαυρομάνικο μαχαίρι. Ἡ γιάτρουνα θὰ τὸ βάλ' στῆς λεχούσας τὸν ἀφαλό. Τὸ μανίκ' θὰ τὸν ἀκουμβᾷ καὶ ἡ μύτ' ἐπάνω. Ὑστερινὰ θὰ ξαπλωθῆ ἐπάνω της καὶ λέγ' τρεῖς φορές: καλὴ σπέρα σου κακό, ὡς πὸν νά'λθ' ἡ καλὴ μέρα νὰ μὴ σὲ βοῆ. Ἀγία Μαρίνα ἀνέβαινε κλπ. καὶ γιατρεύεται:.. Ἀνάθεμα *στήν κακιὰ ὥρα*»²⁾). Ἐν Καστανιῆς λέγουν: «Κεῖ πὸν πέφτει κανεὶς λάφσα (=ἀμέσως) νὰ ρίξης λιγάκι γλυκό, ζάχαρη μὲ νερό, γιὰ νὰ γλυκάνῃς τὴν *κακιὰ ὥρα*»³⁾). Εἰς δὲ τοὺς Δελειῶνες «ὄταν ἦτανε κανεὶς φαρισστημένος καὶ τὸ ἔλεγε, γιὰ νὰ μὴ ματιαχθῆ ἀπ' ἀτόξ του ἢ τύχαινε *κακιὰ ὥρα* νὰ τὸν ἀκούσ' ὁ δαίμονας καὶ φθονήσ', ἔλεγε γιὰ ζόρκισμα:

Κουφὸς ὁ τόπος πὸν μ' ἀκούει.

Στάχτη στὴ γλῶσσα μ'.

Χῶμα στὴ γλῶσσα μ'.

«Ὑστερα ἀνοίγε τὰ ροῦχα τ' καὶ φουσοῦσε στὸν κόρφο τ'»⁴⁾).

Ἡ *κακιὰ ὥρα* ὀφείλεται εἰς ὑπερφυσικὴν ἢ ἀστρικὴν ἐπήρεια, διότι ὁ ἄνθρωπος συνδέεται κατὰ τὰς λαϊκὰς ἀντιλήψεις διὰ μυστηριωδῶν δεσμῶν μετὰ τῆς φύσεως, ὁπόθεν ἐξήρτηνται ἢ τε ὑγεία καὶ αἱ ἀσθένειαι αὐτοῦ⁵⁾. Δραστηκωτάτη δ' ὑποτίθεται ἡ ἐπήρεια τῆς σελήνης⁶⁾ ἐπὶ τῶν ἀσθενειῶν καὶ

1) Αὐτόθι σ. 33.

2) Ἑλλ. Σταμούλη—Σαραντῆ, Σύμ. λαογρ., *Θρακικά*, τ. 1ος (1928) σ. 407.

3) Ἑλλ. Σταμούλη—Σαραντῆ, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκῃ, *Θρακικά*, τ. 9ος (1938) σελ. 221.

4) Αὐτόθι, σ. 242—243.

5) Ν. Γ. Πολίτου, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, *Δαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τ. Γ', Ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 66.

6) Ὅταν ἐν Γκιουμουλιτζίην «ἰδῆς καινούργιο φεγγάρι, πρέπει πρῶτα νὰ ἰδῆς τρεῖς βασιλιάδες καὶ ἔπειτα νὰ ἰδῆς ἄνθρωπον, γιὰτὶ γερμίζουν τὰ μοῦτρα ὄλο σπυριά». (*Στίλπ. Κυριακίδου*, Δεισιδ. καὶ δεισιδαίμ. συνήθειαι, *Δαογραφία*, τόμ. 2ος, 1910, σ. 425 καὶ 413. Ἐπίσης ἀλλαχού τῆς Θράκης «ὄταν ἔχῃς γαρδαβίτσες, (ἐν Σηλυβρίῃ λέγονται ἄουλοι καὶ κότσια) καὶ βγῆ καινούργιο φεγγάρι, νὰ πάρῃς χῶμα ἀπὸ κάτω καὶ ἄλας νὰ τοὺς τρίβῃς, νὰ βλέπῃς τὸ φεγγάρι καὶ νὰ πῆς τρεῖς φορές :

—Καλὴ σπέρα νιὸ φεγγάρι.

—Καλῶς τὸ νιὸ παλληκάρι.

—Τί μ' ἔφερες ;

—Στρίδια, μύδια χάλαβρα

κι' ἄουλοι ξεριζωμένοι.

Πετῆς τὸ χῶμα κατὰ γῆς-ἢ-στὰ κεραμίδια, τὸ κάμνεις τρία βράδνα μὲ τῆ

τῆς θεραπείας αὐτῶν. Ἡ ἀσθένεια εἶναι εἰς ἐπίτασιν ἢ ὑφρῆσιν, ἂν ἡ σελήνη εἶναι πλήθουσα ἢ φθίνουσα (γέμιση ἢ χάση φεγγαριοῦ). Οὕτω π. χ. ἐν Γκιουμουλιζίνῃ πιστεύουν ὅτι «ὅταν ἔχῃς σπυρὶ νὰ τὸ τρίψῃς *τὴν χάση τοῦ φεγγαριοῦ* (= νέαν σελήνην) μὲ ἄμμιον ἢ μὲ χῶμα τὴν νύκτα καὶ νὰ πῆς : «Ὅπως χάνεται τὸ φεγγάρι, ἔτσι νὰ χαθῆ καὶ τὸ σπυρὶ» ¹⁾. Ἐπὶ δὲ τῶν ψυχικῶν νόσων οἱ παροξυσμοὶ ἀποδίδονται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς πληθούσης σελήνης. «Εἶναι στὰ φεγγάρια του» λέγουν καὶ ἐπὶ ὑγιῶν, καταλαμβανομένων ὑπὸ παροδικῶν ἐξάψεων. Ἰδιαίτατα δ' ἡ ἐπήρεια τῆς σελήνης νομίζεται ὅτι καταφαίνεται ἐν τῇ ἐπιληψίᾳ, ἣτις δηλοῦται μέγρι τοῦ νῦν διὰ τῆς ἀρχαίας λέξεως σεληνιασμός καὶ ἐν Θράκῃ σάρα. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπίσης εἰς τὴν σελήνην πρὸ πάντων ἀπέδιδον τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιληψίας. Καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους διετηρεῖτο ἡ δοξασία αὕτη, ὡς ἐμφαίνεται πλὴν ἄλλων καὶ ἐκ τῶν Ἀμφιλοχίων τοῦ Φωτίου καὶ ἐκ τοῦ περὶ σεληνιασμοῦ συνταγματίου τοῦ Ψελλοῦ ²⁾. Ἡ σάρα ἐν Θράκῃ ἢ ἄλλως σεληνιασμός (ἐπιληψία) ἐθεραπεύετο εἰς τὸ ἀγίασμα «τ' ἄη Ἀντριᾶ στὶς Καστανιῆς ποῦ ἦτανε κατὰ τὸ βοριᾶ καὶ φαίνονταν σὰ νὰ εἶχε 'πὸ πάνω λάδι καὶ γιάνισκε κεῖνον ποῦ ἔπιανε, Παναγιὰ νὰ φυλάγῃ, σάρα. Πήγαινε στὸν Ἅγιο καὶ προσφορὰ» ³⁾.

Εἰς τὴν ἐπήρειαν τῆς σελήνης ὡσαύτως ὠφείλετο νόσος λεγομένη *φεγγάρισμα*, κοινῶς χρυσή: «Τὸ μωρὸ ὅσο βυζαίνονταν, πρόσεχαν τὴν ὥρα ποῦ ἐκοιμούνταν, τὸ φεγγάρι νὰ μὴ πάγῃ ἐπάνω τ'. Τότες τὸ φεγγάρι πατοῦσε τὸ μωρὸ καὶ φεγγαριάζουνταν, γλώμιαζε, ἡ μυτίσα τ' ξεραίνονταν, ἡ κοιλίτσα τ' πρήσκουνταν, δὲ βύζανε κ' ἦτανε νὲ γερὸ νὲ ἄρρωστο» ⁴⁾. Ἐπίσης «*φεγγαριάζουνταν*» ἢ λεγοῦσα καὶ ἡ ἄρρωστη ⁵⁾.

Καθὼς βλέπομεν αἰτία καὶ παράγοντες ὠρισμένων νόσων εἶναι καὶ αἱ ἐπήρειαι τῆς σελήνης καὶ ἄλλων ἀστρικῶν σωμάτων, ποῦ ἔχουν ὡς ὑπόβαθρον αὐτῶν τὴν ὑπαρξίν κακοποιῶν πνευμάτων ⁶⁾. Αἱ δεισιδαίμονες καὶ ἀστρολογικαὶ αὐταὶ ἰδέαι εἶναι πανάρχαιοι ὅσον καὶ ὁ ἄνθρωπος. Πλὴν ὅμως τῆς κακῆς ἐπήρειας αὐτῶν, τὰ ἀστρα πολλάκις συμβάλλουν εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς νόσου, διὰ τῆς μυστηριώδους αὐτῶν ἐνεργείας. Οὕτω «τῆς πατη-

σειρὰ καὶ χάνονται». Ἑλλ. *Σταμούλη—Σαραντῆ*, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκῃ, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σελ. 371.

1) *Στ. Κυριακίδου*, ἔ. ἀ. σελ. 410 καὶ 421—422.

2) *Ν. Γ. Πολίτου*, Ἡ Σελήνη κατὰ τοῦ μύθου τοῦ λυοῦ, *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τ. 2ος, ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 168.

3) Ἑλλ. *Σ. Σαραντῆ*, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκῃ, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 276 καὶ σ. 285.

4) *Αὐτόθι*, σ. 233.

5) *Αὐτόθι*, σ. 234.

6) Πρβλ. τὴν μελέτην τοῦ *Ν. Γ. Πολίτου*, *Der Mond in Sage und Glauben der heutigen Hellenen* 1890 ἐν τῇ *Byzant. Zeits.* 1892 σ. 555 κέ.

μένης ἀπὸ κακὸ ἀγέρα, βάζνε ρουῦχο στὸ ἄστρο καὶ ξαστριζεται ἢ κάμνουν ἄλλα»¹⁾.

Ἐπὶ τούτοις ἡ μαγεία ἐν Θράκη δὲν θεωρεῖται ἄσχετος πρὸς δημιουργίαν σοβαρῶν νόσων ἢ νοσηρῶν καταστάσεων, τὰς ὁποίας συνήθως καταπολέμοῦσι δι' ἀντιμαγείας, καταφεύγοντες εἰς τὸν χότζαν²⁾ καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι γνωρίζουν νὰ λύουν τὰ μάγια καὶ νὰ ἐπαναδίδουν τὴν υγείαν εἰς τὸν ἀσθενῆ. Συνήθως τὰ μάγια ἐπετύγχανε ἡ μαγίστρα οὕτω: «Ἐπαιρνε τῆς νυχτερίδας τὸ κόκκαλο, μιὰ γαλάζια χάντρα, ἓν καθρεφτάκ', τ' ἄλογου τέσσερις τρίχες. Τις ἔκαμνε ἓνα κι ὄλ' αὐτὰ τὰ βάζνε στὸ στόμα της κ' ἔπεφτε μπρούμιτα. Ὡς τὸ πρωὶ τὰ ἔδενε κ' οἱ τρίχες γίνοντιαν μεγάλες, τέσσερις καὶ πέντε πῆχες. Μ' αὐτὲς ἔκαμνε μάγια ὅποιον ἤθελε»³⁾. Διὰ νὰ δυνηθῆ δὲ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς μαγανείας της ἐπίστευαν ἐν Τζετώ, ὅτι «ἔπαιρνε τρίχα ἀπὸ τὰ μαλλιά, κλωστή γιὰ κομμάτι ρουῦχο ἀπὸ πάν' ἔκεινοῦ ποῦ θέλ' νὰ τὸν κάν' μάγια, κοψίδια τοῦ νυχιοῦ τ' ἀπ' τὴ πατιά τ' (πατημασιά του), χῶμα κι ἄσυρτο (=ἀμεταχείριστο) σαπῦνι γιὰ νὰ λυώσ' ὅπως λυῶν' τὸ σαπῦνι. Ἀφοῦ πῆ λόγια τὰ ρίχτει στὸ πηγάδι, γιὰ τὰ παραχῶν' κατ' ἀπ' τὴ σκάλα, γιὰ σὲ μέρος ποῦ θὰ τὸ δρασκελίσ'»⁴⁾.

Τὰ μάγια «πιάν'νε περισσότερο τὴ Μεγάλῃ Σαρακοστῇ καὶ τὸ Σαραντάμερο, ποῦ νηστεύ'νε. Γιὰ νὰ πιάσ'νε ἔλεγαν ἓνα ψέμα ποῦ νὰ τὸ πιστέψ' ὁ κόσμος»⁵⁾. Ταῦτα ἐνηγοῦντο ἰδίᾳ ὑπὸ γυναικῶν μαγισσῶν, δυναμένων νὰ καταβιβάζουν τὸ φεγγάρι»⁶⁾. Αἱ μάγισσαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν γραῖαι δυσειδεῖς, φοροῦσαι κατὰ τὴν νύκτα τὰ ἐνδύματα αὐτῶν ἀπὸ τὴν ἀνάποδη καὶ κοιμώμεναι γυμναί⁷⁾, «ἔβγαιναν γυμνὲς τὴν παραμονὴ τ' ἁγ. Γεωργιοῦ τὰ μεσάνυχτα κι ἔπαιρναν τὸ μπερκέτι ἀπὸ τὰ σπίτια, τὰ χωράφια ἢ τὶς ἀγελάδες»⁸⁾. Ὁ κ. Στίλμων Κυριακίδης γράφει: «Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τοῦ ἁγίου Γεωργίου πηγαίνουν τὴ νύκτα γυναῖκες καὶ κόβουν ἀπὸ τὶς ξένες πόρτες ἀπὸ μιὰ πελεκουδα (=κομματάκι τόσον, ὅσα εἶναι τὰ μικρὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα πετειοῦνται, ὅταν ἀποκόπτουν ξύλα διὰ πελέκεως) γιὰ νὰ πάρουν τὸ οὖρ (λ. τουρκικῆ, εὐτυχίαν) τοῦ σπιτιοῦ»⁹⁾.

1) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, Σύμ. λαογρ., Θρακικά, τ. 1ος, ἔ. ἀ. σ. 407—408.

2) Ἐν ἀλλογλώσσων καὶ ἀλλοθρήσκων ἡ μαγικὴ τέχνη εἶναι τελειοτέρα». Γ. Α. Μίγα, Μαγ. καὶ δεισ. συνήθ. κλ., ἔ. ἀ. σ. 43.

3) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, Παραδόσεις τῆς Θράκης, Θρακικά, τ. 7ος, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 303.

4) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, Παραδόσεις τῆς Θράκης, Θρακικά, τ. 7ος, ἔ. ἀ. σ. 302.

5) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, Θρακικά, τ. 9ος, ἔ. ἀ. σ. 222.

6) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, Παραδόσεις τῆς Θράκης, ἔ. ἀ. σ. 265 καὶ 302—303.

7) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, ἔ. ἀ. σ. 302.

8) Αὐτόθι, σ. 222. Τῆς Ἰδίας, Οἱ Μάγισσες, Μισαιωνικά γράμματα, 1931, σελ. 164—155.

9) Στ. Κυριακίδου, ἔ. ἀ. σ. 408, 27 καὶ 419.

Τοιουτοτρόπως κατώρθωσαν, ὥστε νὰ προκόβουν τὰ γεννήματά των, ἤτοι τὸ ἰδικόν των μαξούλι (εἰσόδημα) καὶ νὰ καταστρέφονται τῶν γειτόνων¹⁾.

Πλὴν τούτου ἔχουν τὴν δύναμιν «νὰ βασκαίνουν, νὰ ρίχνουν στὸ κρεββάτι ἀνθρώπους καὶ νὰ κάνουν ἀνίκανους τοὺς νέους²⁾, ἢ νὰ τοὺς κατακτοῦν.

Ἐν Καστανιῆς διὰ νὰ προσελκύσουν τὴν ἀγάπην τινὸς ἔβραζαν «ὀλόκληρο τ' ἀγαποβότανο, βράζοντας ποὺ κυλάει μέσα στὸ νερὸ μελετᾶς καὶ λές:

Ὅπως βράζει στὴ φωτιά καὶ κυλάει,

ἔτσι νὰ βράζῃ κι ἐκεῖνος γιὰ μένα.

Τὸ τραυᾶς ἀπ' τὴ φωτιά καὶ λές πάλι τρεῖς φορές:

Ὅπως βράζει στὴ φωτιά καὶ κυλάει,

ἔτσι νὰ βράζῃ κι ἐκεῖνος γιὰ μένα.

Ἔστερα τ' ἀγαποβότανο κάνεις φυλαχτὸ καὶ τὸ φορεῖς. Πάντοτε σ' ἀγαπάει, ἀπ' τὶς γονοὶ τ' ἔξαμινε ἀπὸ σένα ὄχι. Κι ὅποιον ἤθελες τὸν ἔκαμινε γαμπρό³⁾. Μάγια ὅμως ἔκαμναν ἰδίᾳ διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς κόρης ἢ τοῦ παλληκαριοῦ, τῆς νύμφης δηλονότι ἢ τοῦ γαμπροῦ. Ἴδου τὶ διηγεῖται γραῖα ἐκ Τζετώ: «Στὸ σπῖτι τῆς ἀνιψιάς μου ἔκαμαν μάγια. Πῆγε μιὰ γυναῖκα καὶ γύρεψε ἀλεύρι. Μόλις ἔφυγε, ἔσφιξε ἡ καρδιά της κι ἔγινε σὰν κοιβάρι κι ἔπαθε μεγάλο κακό, μιὰ τὴν ἔπιανε καὶ μιὰ τὴν ἄφηνε. Ἐλυωνε σὰν κερί. Τὴν πῆγαν στὴ Σηλυβριά, ὁ χότζας ἔλυσε τὰ μάγια κι ἔγινε καλά⁴⁾. Ὅταν πάλι «κορίζεται καὶ παλληκαρί ἀγαπιοῦνται κ' οἱ γονοὶ τοῦ ἐνοῦ δὲ θέλ'νε νὰ παρθοῦνε, παίρν'νε οἱ γονοὶ ἓνα σαποῦνι καὶ κολνοῦνε ἅπ' τρεῖς σκύλου καὶ γάτας, τὸ τυλίξ'νε γύρω μὲ κλωστὲς παρμένες ἀπὸ τὸ φόρεμα τοῦ κοριτσιοῦ, γιὰ τοῦ παλληκαριοῦ, ποὺ θέλ'νε νὰ τὸ κἀν'νε μάγια, τὸ ρίχν'νε στὴ θάλασσα, γιὰ σὲ πηγάδι καὶ μελετοῦνε:

Ὅπως λυών' τὸ σαποῦνι

ἔτσι νὰ λυώσ' κ' ἡ ἀγάπη τους

κι ἂν παρθοῦνε νὰ μαλῶν'νε

σὰν τὸ σκύλο μὲ τὴ γάτα⁵⁾.

Οὕτω διηγοῦνται ἐν Ἐπιβάτες. Ἐν δὲ τῇ Κερμῆνῃ «μιὰ πεθερὰ δὲν ἤθελε νὰ ξαναπαντρευθῇ ὁ γαμβρός της ἀφοῦ πέθανε ἡ κόρ' της κι ἔκανε μάγια τὴ νύφ' καὶ τὰ κρούσε κάτ' ἀπ' τὴ σκάλα, ποὺ θὰ γύριζαν ἀπ' τὴν ἔκκλησία, ἀφοῦ στεφανώνουνταν γιὰ νὰ τὰ πατήσ' ἡ νύφ'. Τὰ πᾶτ'σε ὁ γαμπρός κι ἀπὸ κεῖ ποὺ ἦτανε γερός καὶ ροδοκόκκινος, πάθιασε καὶ πέθανε⁶⁾.

1) Β. Ντεληγιάννη, Σύμμ. λαογρ. ἔ. ἀ. σ. 223—224.

2) Δ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σκεπαστοῦ Ἄνατ. Θράκης, Ἐρχειὸν Θρακ. λαογρ. καὶ γλωσσ. θησαυροῦ, τ. 10ος, ἐν Ἀθήναις 1943—44, σ. 197. Τοῦ Ἰδίου, διὰ τὰ μάγια βλ. Λαογρ. Σκοποῦ, Ἐρχ. Θρακ. λαογρ. καὶ γλωσσ. θησαυρ., τ. 5ος σ. 168.

3) Ἐλιν. Σ. Σαραντιῆ, ἔ. ἀ. σ. 222—223.

4) Ἐλιν. Σταμούλη—Σαραντιῆ, ἔ. ἀ. σ. 223.

5) Ἐνθ' ἀν. σ. 223—24.

6) Ἐνθ' ἀν. σ. 224.

Εἰς τὴν μαγείαν ἀνήκουν καὶ τὰ κοινῶς λεγόμενα «καρφώματα», ἧτοι αἱ καταπασσαλεύσεις τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν βυζαντινῶν. Ταῦτα γίνονται συνήθως κατὰ τὴν ἀνέγερσιν οἰκοδομῆς, ὅπου θεμελιώνουν τὸν ἥσχιον ἢ στοιχειώνουν τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἀσθενῶν καὶ φθίνων μετὰ πάροδον 40 ἡμερῶν ἢ τὸ πολὺ ἔτους ἀποθνήσκει, τὸ στοιχειὸν τοῦ οἰκοδομήματος καθιστάμενος. Ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Στενιμάχῳ οἱ κτίσται, ἀντὶ νὰ θεμελιώσουν (καρφώσουν) τὴν ὄλην σκιάν τοῦ ἀνθρώπου, θεμελιώνουν μόνον τὴν σκιάν τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μάλιστα ὅταν εἶναι νέος, ἐπειδὴ δὲ τοῦτο προκαλεῖ ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν θάνατον, διὰ τοῦτο οἱ παρ' ἀνεγειρομένην οἰκίαν παρερχόμενοι νέοι συγγέουσι τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν αὐτῶν¹⁾.

Ἐἴπομεν ὅτι ἀποτέλεσμα τοῦ καρφώματος κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας εἶναι ἡ ἀτονία καὶ ὁ μαρασμὸς τοῦ καρφωμένου. Ὡς δὲ καρφώνει τις τὸν ἐχθρὸν του, οὕτω καὶ τὸν πονηρὸν ὀφθαλμόν, ὡς ἐπίστευον καὶ οἱ βυζαντινοὶ Ἕλληνες, οἵτινες εἰς τὰ φυλακτήριά των ἔθετον καρφιά, διὰ νὰ καρφώσουν τὸ πονηρὸ μάτι, τὸν διάβολον καὶ τὰς ἀσθενείας. Συνήθως κατεπασσάλευον τὰς ἀσθενείας εἰς δένδρα.

Οὕτω ὡς ἀναφέρει ὁ κ. Γ. Μέγας «κατὰ τὸν ἐκ Κουρουτζὶ Παν. Πάλλαν, τυφλοβούζνα ἄμα βγάξ' καένας στὰ κωλιά δῶθι κείθι, παίρ' ἓνα ἄφροσ (πιθανῶς ἄβροχο) καινούργιο καρφὶ κὶ ἰκείνου τοῦ τυφλοβούζνου τὴν σιτάει (=κεντᾶ) καὶ βγάξ' λίγου βιρῆ (=πύον) καὶ τ' ἀλείφ' κείνου τοῦ καρφί, τοῦ μουρδαρέυ' (=λερώνει). Ὑστερα παγαίξ', βρίσκ' ἓνα ξύλου παλιό, κούτσουρο στ' γῆς—δὲν ἔχ' ν' ἀπολύκ' χίτς ρίζα, τίπουτα, πιθαμένου—παγαίξ' κείνου τοῦ καρφί καὶ μ' ἓνα βαλτά, μ' ἓνα σκεπάρ' τοῦ κρούει καὶ τοῦ λέει: ἄντα βγάλ' αὐτὸ τὸ γδούπ' φυλλίτζια (βλαστάρια) τότε νὰ βγοῦν καὶ τὰ τυφλικόλ'κα κείνα. Τρεῖς βουλῆς τοῦ λέει, βαράει τοῦ καρφί καὶ γένιτι γιατρικό. Τὸ 'καμα γῶ»²⁾.

Ἐξ Ἰσου ὁμοίως πρὸς τὰ δένδρα ὡς μέρη διὰ καρφώματα δύνανται νὰ χρησιμεύσουν τοῖχοι, παραστάδες θυρῶν καὶ τὸ ἔδαφος ἀκόμη. Οὕτω εἰς τὸ Κουρουτζὶ τοῦ Διδυμοτείχου αὐτὸς ὁ θάνατος καταδεσμεῖται διὰ καρφώματος εἰς τὴν γῆν: «Ὄντα σηκώνουμι τοὺν πιθαμένον ἀπ' καταῆ κροῦμι ἓνα καρφί, ὅ,τι καρφί, κεί ἀπ' θὰ τιλειώσ', κὶ τοῦ σκιπάζμι στὴ γῆς, νὰ μὴ πιθάν' ἄλλους»³⁾. Εἰς τὸ Μυριοφύτον, Κουρουτζὶ καὶ Καλαμίτσι τῆς Θράκης μετὰ τὴν ἔκφορὰν τοῦ νεκροῦ θέτουν καρφί ἐπὶ τοῦ τόπου, ἐφ' οὗ οὕτως ἐξέπνευσε. Σημειωθῆτω ὅτι εἰς τὸ Κουρουτζί, τὸ καρφί καλύπτεται μὲ χῶμα⁴⁾. Ἐπίσης εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως κατὰ τὸν θάνατον, ἀφοῦ σφάζω-

1) Φαίδ. Κουκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι, Λαογραφία, τόμ. 8ος (1925) σελ. 327.

2) Γ. Α. Μέγας, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, ἔ. ἀ. σ. 516.

3) Γ. Α. Μέγας, αὐτόθι, σ. 518.

4) Γ. Α. Μέγας, αὐτόθι σ. 518.

σιν ὄρνιθα, ἐμπηγνύουσι τὴν μάχαιραν εἰς τὴν γῆν. Ἄλλ' ἐν Θοράκῃ ἀκόμη καὶ τὴν χάλαζαν καρφώνουν συμβολικῶς κινουῦντες μαυρομάνικον μαχαίρι, τοῦ ὁποίου ἡ κρήσις εἰς τὴν μαντικὴν καὶ τὴν μαγείαν εἶναι ἀπεριόριστος. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν ἀπλῶν καταδέσμων καὶ τῶν καρφωμάτων εἶναι γενικὴ τοῦ ὄργανισμοῦ ἀτονία, ἀνορεξία, ἀδιαθεσία, ἀνικανότης περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συζυγικῶν καθηκόντων, ταραχὴ καὶ ἀποστόμωσις, τέλος δὲ θάνατος, ὅστις εἶναι ἀναπόφευκτος ἂν μὴ ἐγκαίρως ἐπέλθῃ τὸ λύσιμον ἢ ξεκάσφωμα.

Πῶς λοιπὸν θ' ἀποδιωχθῆ ἡ κακὴ ἐπήρεια τῆς μαγείας; Ἀπλούστατα διὰ τῆς ἀντιμαγείας. Οὕτω π. χ. ἐν Τζετῶ «σκαλώνεις καλὰ ἓνα βελόνι ἀπάνω σ' καὶ μελετᾷς :

Ἄν βρῆ τὸ βελόνι καὶ τὸ περᾶσ' | τότε νὰ πιάσ'νε τὰ μάγια τ',
ἢ ὅταν μάθῃς πού σὲ κάν'νε μάγια, γιὰ νὰ μὴ σὲ πιάσ'νε λές :

Κλούβια | κι ἄπιαστα,

ἢ σὰν πιάσῃς αὐτήνα πού σὲ κάννει μάγια, νὰ φορῆς τὸ πουκάμισό σ' ἄπο τὴν ἀνάποδη καὶ τὸ μπρὸς πίσω καὶ νὰ πῆς τὸμ τὴ δῆς :

Θεός, θεά, θεῖο πνέμα» ¹⁾).

Ποικίλαι προσέτι εἶναι αἱ προφυλάξεις γαμβροῦ καὶ νύμφης ἐναντίον τοῦ ἀμποδέματος. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ εἰδικοί γόητες, γνωρίζοντες νὰ λύουν τὰ μάγια. Ἐν Τζετῶ «εἶναι ἄντροι πού ξερνε καὶ λύνε τὰ μάγια, γυναῖκες κομπολογοῦδες πού τὰ βλέπνε μέσα στοῦ πηγάδι κι οἱ χριτῆδες ξερνε νὰ τὰ λύσνε. Γιὰ τ' ἀμπόδεμα φώναζαν κείνον πού ἤξερε νὰ τὰ λύσ'. Αὐτὸς ἔκαμνε ἓνα μεγάλο στεφάνι ἀπὸ ἀγιόκλημα καὶ περνοῦσε ἀπ' αὐτὸ τρεῖς φορὲς καὶ τοὺς δυὸ μαζί ὀλόκληρο τὸ κορμί τους, τὸν γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη κ' ἔλεγε :

Θεός, θεά, Θεοῦ πνέμα.

Καὶ κάτ' ἀπ' τὸ κρεββάτι τους ἐξοριχνε ἓνα κομπόδεμα μὲ 9 βόλια παρμένα ἀπὸ σταυροδρόμι καὶ γιάνισκαν» ²⁾).

Καθὼς βλέπομεν ἐκτὸς τοῦ δαίμονος, κατ' ἐξοχὴν ἐχθροῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ οἱ θεράποντες αὐτοῦ μάγοι καὶ μάγισσαι οὐ μόνον προξενοῦν ἀσθενείας, ἀλλὰ κέκτηνται καὶ τὴν δύναμιν νὰ τὰς θεραπεύουν ³⁾. Ἡ πρόληψις αὕτη εἶναι λίαν διαδεδομένη εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ ἡμιπολιτίστους λαούς. Οὕτω κακοποιοὶ ἄνθρωποι ἐχθρικῆς τινος φυλῆς δι' ἰδιαιτέρας ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, τῆς μαγείας, δύνανται ὀλεθριῶς νὰ ἐνεργήσουν κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, τὴν δ' ἐπίδρασιν αὐτῶν ταύτην προσπαθοῦν οἱ ἄλλοι, ἵνα δι' ἀντιμαγείας ἐξουδετερώσουν.

1) Ἐλπ. Σταμούλη—Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 225.

2) Ἐνθ' ἀ. σ. 226. Περὶ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων καταδέσμων λύσιματος ἀνδρογύνου βλ. Φ. Κουκουλέ, Μεσαιων. καὶ Νεοελλ. κατάδεσμοι. Δογραφή, τ. 9ος, ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 80—92.

3) Ν. Γ. Πολίτου, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔ. ἀ. σ. 68.

Ἡ χρῆσις ἰδίᾳ περιπίπτων ἢ φυλακτηρίων εἶναι μεγίστη κατὰ τῶν δαιμονικῶν ἢ μαγικῶν τούτων ἐπιρροῶν. Τὸ ἔργον τοῦ ἱατροῦ εἰς τοὺς πρωτογόνους λαοὺς ἀνιλαμβάνει, ὅπου ὑπάρχει, ὁ ἱερεὺς ἢ ἄλλος, ὅστις πιστεύεται, ὅτι κέκτηται καὶ τὴν δύναμιν μάγου ¹⁾. Καὶ παρὰ τοῖς Μεσοποταμίαις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ ἱερεὺς ἦτο συγχρόνως ἱατρὸς καὶ μάγος· ἡ θρησκεία ἄλλωστε καὶ ἡ μαγεία οὐδόλως διέφερον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ²⁾. Κύρια δὲ θεραπευτικὰ μέσα παρ' αὐτοῖς ἦσαν αἱ ἐπωδαὶ καὶ αἱ μαγικαὶ πράξεις ³⁾. Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἡ ἱατρικὴ ἦτο στενότατα συνδεδεμένη πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν μαγείαν ⁴⁾. Οἱ ἱατροὶ ἦσαν ἱερεῖς καὶ μάγοι, αἱ δὲ ἰδέαι τῶν Αἰγυπτίων περὶ δαιμόνων καὶ μαγείας, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἀρξάμεναι, ἐδέσποσαν εἰς αὐτοὺς καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας.

Πλὴν δὲ τῆς σημασίας τῆς ἀποδιδομένης ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὸ περιπίπτον καὶ τῆς προφυλακτικῆς δυνάμεως, ἦν ἐκέκτηντο οἱ σκαρβαῖοι, καθαρῶς μαγικὰ ἦσαν καὶ ἐξυγιαντικὰ τινὰ ἀγάλματα τεθειμένα ἐπὶ ὄρθογωνίων δεξαμενῶν ὕδατος, ἐφ' ὧν ὑπῆρχον καὶ ἀνάγλυφοι εἰκόνες καὶ μαγικὰ κείμενα. Τὸ ἀπὸ τούτων ῥέον ὕδωρ, ὡς ἐκ τῆς μετὰ τοῦ ἀγάλματος ἀμέσου ἐπαφῆς, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀπαιδευτοῦ ὄχλου ὡς ἄριστον ἴαμα, πινόμενον ἢ ἐπιτιθέμενον ἐπὶ τῶν δηγμάτων, ἰδίᾳ τῶν ἰσθμίων ζώων, μετὰ ἢ ἄνευ ἐπαναλήψεως τῶν ἐπιγεγραμμένων μαγικῶν φράσεων ⁵⁾.

Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὡσαύτως ὑπῆρχεν ἡ πίστις, ὅτι ὠρισμένα ἄτομα κατέχουν ὑπερφυσικὴν δύναμιν, ἣτις δύναται τὸ μὲν νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον κακοποιὰ πνεύματα, νὰ προκαλῆ μεταμορφώσεις ἢ ἀσθενείας, τὸ δὲ ν' ἀπομακρύνῃ αὐτὰ καὶ ν' ἀποκαθιστᾷ τὴν ὑγείαν. Κλασσικὰ παραδείγματα ἀρχαίων μαγισσῶν εἶναι ἡ Κίρκη καὶ ἡ Μήδεια, ἐξ ὧν ἡ πρώτη, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, θαυμασιῶς ἐπέδωκεν εἰς τὴν μελέτην τῶν κρυφίων ἰδιοτήτων τῶν φυτῶν. Ἐπίσης ἐπίστευον εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τῶν καταδέσμων, συνισταμένων εἰς τὴν κατόρυξιν, ἐντὸς μάλιστα τάφων ⁶⁾, μεταλλίνου ἐλάσματος, ἐφ' οὗ εἶχε γραφῆ τὸ ὄνομα τοῦ μισουμένου μετὰ σχετικῶν ἁρῶν ἢ εἰς τὴν δι' ἧλων ἢ πασσαλίσκων καταπερόνησιν ὁμοιώματος τοῦ ἐχθροῦ, ἣτις καὶ ἐπέφερον εἰς αὐτὸν ἀναλόγους βλάβας.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς συμπαθητικῆς μαγείας ἐπιστεύθη, ὅτι διεδόθη ἐξ Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἑλληνιστικῶν μάλιστα χρόνων ἀνά τὴν Ἀσίαν, Αἴγυπτον

1) Ἄρ. Π. Κούζη, Ἱστορία τῆς ἱατρικῆς, ἔ. ἀ. σ. 10.

2) Ἐνθ' ἀν. σ. 20.

3) Ἐνθ' ἀν. σ. 22.

4) Ἐνθ' ἀν. σ. 31.

5) Ἄρ. Π. Κούζη, ἔ. ἀ. σ. 42.

6) Ἴνα ὁ καταδεσμούμενος εὐκολώτερον παραδοθῆ εἰς τὰς θεότητας τοῦ Ἄδου. Ἐν Θράκῃ οἱ κατάδεσμοι (τὰ μάγια) οἴπτονται συνήθως εἰς τὰ φρέατα, ἀκριβῶς ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Φ. Κοουκούλε, Μεσ. καὶ νεοελ. κατάδεσμοι, *Διογραφία*, 3, σ. 309, ἐνθα καὶ σχετικαὶ παραπομπαὶ ἐν τῇ α' ὑποσημειώσει.

καὶ Ἰταλίαν, ἐκείθεν δὲ διὰ τῆς ρωμαιοκρατίας εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, τὸ ἔθιμον ὅμως φαίνεται, ὅτι εἶναι παμπάλαιον καὶ πάγκοινον, ἀφοῦ καὶ σήμερον πιστοποιεῖται ἡ ὑπαρξὶς αὐτοῦ εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, ὡς τοὺς Ἰθαγενεῖς τοῦ Μεξικῶ¹⁾).

Κατὰ δὲ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐπίστευεν ἐπίσης εἰς τὴν μαγείαν καὶ οἱ ἀσθενεῖς πολλάκις ἐλέγετο, ὅτι κατέφευγον εἰς τοὺς μάγους καὶ τὰς μαγίσσας, ὅπως τύχουν ἰάσεως, ἰδίᾳ δ' ὅτι ἡ μαγεία δὲν ἦτο ἄσχετος πρὸς ἀνάπτυξιν χρονίας φθινάδος ἢ φρενικῆς νόσου, διὸ «μετεκαλοῦντο γόητας... ἐφευρεῖν ἐπαγγελλομένους τὰς μαγείας, ἐξ ὧν κατεκλίθησαν οἱ νοσηλευόμενοι καὶ καθάραι τὸ ἀπὸ τούτων μῦθος»²⁾).

Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ πίστις τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν μαγείαν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος ὁ Λάσκαρης ἀπέδιδε τὴν ἐπιληψίαν αὐτοῦ εἰς μαγανείας καὶ πολλοὶ κατηγορήθησαν ἐπὶ μαγανείᾳ³⁾).

Αἱ δὲ μαγικαὶ ὁδηγίαι πρὸς δέσμευσιν ἢ ἐξίλασμον τῶν ὑπερανθρώπων δυνάμεων καὶ τῆς προκλήσεως ἢ ἀνακλήσεως νόσων, ὡς καὶ αἱ ὁδηγίαι τῆς ἐπηρείας τῶν οὐρανίων σωμάτων εἰς τὰς τύχαις τῶν ἀνθρώπων περιέχονται ὡς γνωστὸν εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς μαγικοὺς παπύρους, τοὺς ἀναγομένους εἰς τὸν 3ον καὶ 4ον μ.Χ. αἰῶνα καὶ ἐν Αἰγύπτῳ εὑρεθέντας. Ἐκ τούτων πράγματι ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν αἰ γνωστόταται εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν Σολωμονικαὶ καὶ τὰ ἱατροσόφια, ἐξ αὐτῶν δὲ πηγάζει μέγιστον μέρος τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων τῆς Θράκης, ὡς καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὰ ὡς ἄνω μαγικὰ βιβλία ἀπαντᾷ πρὸς τούτοις ἡ ἐξήγησις πολλῶν νεοελληνικῶν δεισιδαιμονιῶν, διότι ἄλλαι μὲν ἐξ αὐτῶν καταφαίνεται, ὅτι προήλθον ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης ἐπηρείας τῶν ἀστέρων εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄλλαι εἶναι ἐστρεβλωμένα καὶ σὺν τῷ χρόνῳ παραφθαρῆντα παραγγέλματα τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Αἱ δὲ λοιπαὶ ἐπλάσθησαν εἰς χρόνους μεταγενεστέρους κατὰ τοὺς αὐτοὺς κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους παρήγοντο αἱ δεισιδαιμονίαι.

Ἐκ τῶν κανόνων τούτων ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀναφέρει ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται μέγας ἀριθμὸς δεισιδαιμονιῶν. Εἶναι δ' οὗτος ὁ τῆς ἀναλογίας, καθ' ὃν ὁ δεισιδαίμων ὑποθέτει σχέσιν μυστηριώδη καὶ συγγένειαν τῶν ὁμοίων πραγμάτων πρὸς ἄλληλα καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀνύπαρκτον ταύτην σχέσιν κανονίζει τὰς πράξεις του, ὅπως πορισθῇ ὠφέλειάν τινα⁴⁾).

Οὕτω π.χ. εἰς τὸ Κονομεῖο τῆς Θράκης διὰ «να θεραπεύσουν τὸ κρι-

1) Φ. Κουκουλέ, ἔ. ἀ. σ. 302.

2) Πάλλη—Ποτλῆ, Σύνταγμα θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. 3ος, σ. 67. Πρβλ. καὶ τ. 6ος, σ. 357—358, 359—360.

3) Παχυμέρης, ἔκδοσις Βόννης, Α', 12, σ. 32.

4) Ν. Γ. Πολίτου, Ἱστορία καὶ ἐξήγησις τῶν δεισιδαιμονιῶν, Διογραφικὰ Σύμμεικτα, τ. 1ος, ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 39.

θαράκι καὶ σκουπίδι στὸ μάτι παίρνουν κριθάρι, σταυρώνουν μ' αὐτὸ τὸ κριθαράκι καὶ λέν' τρεῖς φορές :

Ἄη Γιώργη καβαλλάρη, | μὲ σπαθὶ καὶ μὲ κοντάρι,
 δὸς μου τὸ κλειδάκι σου | ν' ἀνοίξω τὸ ματάκι μου,
 νὰ δῶ τί ἔχει μέσα. | —Γιὰ σιτάρι, γιὰ κριθάρι,
 γιὰ κουκκὶ μαργαριτάρι | καὶ περνᾷ¹⁾.

Διὰ τὸ βαθρακάκι καὶ ὅ,τι ἄλλη πληγὴ εἶναι εἰς τὸ στόμα «παίρνουν ἕνα βαθρακὸ (=βάτραχο), τὸν ψήνουν νὰ γίνῃ στάκτη, παίρνουν καὶ 10 παραδιῶν στύψη καὶ τὴν ψήνουν. Ὅταν ψήνεται βάνουν 3 μοσχοκάρφια καὶ 1 φουντουκὶ λουλάκι, τὰ κοπανίζουν ὅλα μαζί καὶ τρίβουν τὴν πληγὴ· θεραπεύεται»²⁾. Διὰ τὴν φώκια (=ἰχθύωσιν) «ἔταν βροῦνε μὲς τῆ θάλασσα τὴ φώκια καὶ τὴν ἐπιάσνε, παίρνε τὸ κόκκαλο, τὸ λιανίζνε, τὸ κουπανίζνε, τὸ κάνε σκόνῃ καὶ τὸ καπνίζονται γιὰ τὴ φώκια»³⁾. Ἐν Ἐπιβάτες «ἔταν τὸ φεγγάρι ἀρχίζ' νὰ κρύβεται, αὐτὴ ποὺ κάμνει τὴ γητειά φορεῖ μόνε πουκαμῖσα, παντελόνι δὲ φορεῖ. παίρνε ἕνα αὐγὸ, κτυπάει τὸ ἄσπραδι μὲ τὴ σκόνῃ τοῦ κόκκαλου τῆς φώκιας κι ἀλείφ' τὸν ἄρρωστο καὶ τὸ αὐγότσεφλο μὲ τὸ κιτρινάδι τὸ παραχῶν' σ' ἕνα κούφιο μέρος, ἐκεῖ ἔχ' ἡ φώκια τὸ μέρος τῆς, καὶ λέγ' :

Σάλιαρα καὶ μπάλιαρα | καὶ κουκκιά μαγερεμένα»⁴⁾.

Ὅμοίως «γιὰ νὰ μὴ βγάξνε χελώνια καὶ βυζούνια κουβαλοῦνε ἅπᾶν' τους τὴν πλάτη τῆς χελώνας»⁵⁾.

Εἰς τὰς αἰτίας τῶν νόσων ὑπάγεται ἐπίσης ἡ βασκανία, ἣτις ἐν Θράκῃ λέγεται βασκανία, βάσκαμα, βάσκα, ἀβάσκα, μάτι καὶ μάτιαγμα⁶⁾. Βάσκανον ὀφθαλμὸν ἔχει ἰδίᾳ «ὁ δευτεροβυζαγμένος, δηλαδὴ ἐκεῖνος ποὺ τοῦ ἀπόκοψε τὸ θήλασμα ἢ μύννα του γιὰ λίγο καιρὸ (4—10 μέρες) καὶ ξανάρχισε πάλι νὰ τὸν θηλάξῃ. Ἡ γητεύτρια κρατώντας στὸ χέρι ἕνα σπυρὶ ἀλάτι, κάνει διαφόρους σταυροὺς στὸ βασκαμένο ἢ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ζῶν. Τὸ ἀλάτι κατόπι τὸ ρίχνει στὸ νερὸ καὶ ἅπ' αὐτὸ δίνει στὸν ἄρρωστο νὰ πιῇ καὶ τὸν βρέχει λέγοντας νὰ φύγῃ τὸ κακὸ»⁷⁾. Ἐν Σκοπῶ Ἀνατολ. Θράκης, ὅταν ἕνα παιδὶ ἔχῃ πονοκέφαλο καὶ ὑποθέσουν, ὅτι εἶναι ματιαγμένο, καλοῦν μιὰ γυναῖκα εἰδικὴ νὰ τὸ δῆῃ στὸ λάδ'. Παίρνε δυὸ κύπελλα καὶ στὸ ἕνα ρίχνει

1) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 215.

2) Ἐνθ' ἀν. σ. 259.

3) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 266—7.

4) Αὐτόθι, σ. 266—7.

5) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 8ος, σ. 365.

6) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 9ος, σ. 235—243.

7) Δ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σκοπέλου—Πέτρας Ἀνατολ. Θράκης, Ἐρχ. Θρακ. λαογρ. καὶ γλωσσ., θησ. τ. 8ος, ἐν Ἀθήναις 1941—42, σ. 163.

λάδι και στο άλλο νερό. Κάνει το σταυρό της και βουτάει το δάχτυλό της μέσα στο λάδι. Βγάνει κατόπιν το δάχτυλο από το λάδι και αφήνει να στάξουν τρεις σταλαγματιές από το δάχτυλο στο κύπελλο, που έχει το νερό. "Αν οι σταλαγματιές σκομισθοῦνα (=σκορπισθοῦν) μέσα στο νερό, το παιδί είναι ματιασμένο και πρέπει να πηγῆ τρεις γουλιές από το λαδωμένο νερό, για να θεραπευθῆ. Ἐκτὸς τούτου ἡ γυναῖκα βρέχει τρεις φορές το χέρι της στο λαδωμένο νερό και αλείφει τὰ μαλλιά τοῦ ἀρρώστου τρεις φορές λέγοντας: "Ὁξω τὸ κακὸ στ' ἄγρια βουνά και στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα. "Αν οἱ σταλαγματιές τοῦ λαδιοῦ στέκωνται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ χωρὶς νὰ σκορπισθοῦν, τὸ ἄρρωστο παιδί δὲν εἶναι ματιασμένο» ¹⁾. Διὰ ταῦτα λαμβάνουν προληπτικὰ μέτρα.

Εἰς τὸ Ἰλδιόριμ τῆς Ἀδριανουπόλεως «διὰ νὰ μὴ βασκανίουν τὰ νήπια και τὰ ζῶα κρεμοῦν εἰς τὸν λαιμόν των φυλακτῆρια (σκόρδον, θυμίαμα, τρίχας ἄρκτου, δακτυλίδιον, δόντι λύκου, δέρμα ὄφραως, τυλιγμένα εἰς μαῦρο παννί)» ²⁾. Ἐν Μαίστρω τῆς Ἀνατολ. Θράκης διὰ νὰ θεραπεύσουν τὴν βασκανίαν «παίρνουν ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ ἔνδυμα ἐκείνου, πὺ ὑποπτεύονται ὅτι ἐβάσκανε, τὸ καίνε και ὁ καπνὸς πὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ κάμιμο, πιστεύουν ὅτι πηγαίνει στοῦ βασκαμένο μάτι και θεραπεύεται» ³⁾. Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῆς Θράκης «ὅταν τὰ μικρὰ βασκαίνωνται, τὰ γλύφουν στοῦ μέτωπό των και λέγουν γητειές» ⁴⁾, ἢ «ὅταν εἶναι βασκαμένο, καπνίζονται μὲ καρυόφυλλα. Τὰ μπήγουν σὲ μιὰ βελόνα, ἀνάπτουν τὴν λαμπάδα τῆς Ἀναστάσεως, ἔπειτα τὸν σταυρώνουν (= κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν ἄερα) μὲ τὸ καρυοφύλλι και λέγουν τρεις φορές: "Αν εἶναι βασκαμένος, νὰ σκάση τὸ καρυοφύλλι και τὸ κακὸ ἀπὸ πάνω του. "Ἐπειτα ὀνοματίζουν και βάζουν τὸ καρυοφύλλι στὴ φλόγα και ἂν σκάση λέγουν: *εἶναι βασκαμένος*» ⁵⁾.

Κυρίως τὴν βασκανίαν θεραπεύουν μὲ γητειές ⁶⁾ και ἔξορκισμούς. «Τὰ λόγια τῆς γητειᾶς εἶχανε τὴ δύναμη νὰ γιάνε τὸν ἄρρωστο και νὰ ἔξορκίσε τὸ κακὸ, νὰ γλυτώσε τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὰ νύχια τοῦ κακοῦ δαίμονα και τῆς κακιᾶς ὥρας. Μαζὶ μὲ τὰ λόγια τὸ ἀμίλητο νερό, τὸ ξάστρισμα τοῦ νεροῦ, τὸ ξάστρισμα τοῦ ρούχου τ' ἄρρωστου, τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι, ἡ μαύρη ὄρνιθα, τὸ μαῦρο περιστέρι, ὁ μαῦρος σκύλος, τὸ μαῦρο χτέν', τὸ ψαλίδι τ' ἀφόριο (=ἀμεταχειρίστο), τ' ἀφόριο πινάκ' (=πινάκι ἀπὸ κόκκινο χῶμα), τὸ σταυροδρόμ', ὅπου ἔσπαναν τὸ πινάκι, τὸ μέρος πὺ κούρνιαζαν οἱ ὄρνιθες,

1) Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Σκοποῦ κλπ., ἔ. ἀ. σ. 166.

2) Ἀστερίου Ζήκου, Δεισιδαιμονίες και βασκανίες τοῦ Ἰλδιόριμ Ἀδριανουπόλεως, *Θρακικά*, τ. 1ος (1928), σ. 453.

3) Δ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Μαίστρου Ἀν. Θράκης, *Ἀρχ. Θρακ. λαογρ. και γλωσσ. θησ.*, τ. 3ος, ἐν Ἀθήναις 1942—3, σ. 188.

4) Στ. Κυριακίδου, ἔ. ἀ. σ. 411 και 422—3.

5) Ἐνθ' ἔ. σ. 410 και 422.

6) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, Σύμ. λαογρ., *Θρακικά*, τ. 1ος, σ. 409—11.

τὸ κόκκινο παννί, ἢ κόκκινη κλωστή. Ἡ γιαιοῖσσα ξόρκιζε νὰ φύγ' τὸ κακὸ ἀπ' τὸν ἄρρωστο καὶ νὰ πάγῃ : σὲ ἄγρια βουνά, στὰ βουνὰ καὶ στὰ λαγκάδια, κεῖ ποὺ ψῆν' ὁ ἥλιος τὸ ψωμί κι ὁ ἄνεμος τὴν πίττα. Νὰ σχισθῆ ἡ γῆς σαράνια ὄργυιες καὶ νὰ πάρῃ τὸ κακὸ μέσα. Ἀνέγκαζε τὴν ἄρρώστια : νὰ γίν' νερό νὰ τρέξ', σὰν ἄλας ν' ἀνελύσ', σὰ χῶμα νὰ ξεραθῆ, ὅπως λυών' τὸ βούτυρο νὰ λυώσ', ὅπως χάνεται ἡ δροσιὰ νὰ χαθῆ, σὰ χόρτο νὰ ξεραθῆ»¹⁾).

Οὕτω πράττοντες πιστεύουν, ὅτι τὸ κακὸν μεταβιβάζεται διὰ μαγικοῦ τρόπου ἀπὸ τοῦ φέροντος αὐτὸ εἰς ἄλλο τι ὄν, πρόσωπον, ζῶον ἢ πρᾶγμα. Ὡσαύτως εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης «διὰ τὸ ἄρρωστο παιδί παίρνουν ἀπὸ τρεῖς πρωτοστέρφανες κόκκους σιταριοῦ καὶ τοὺς ρίχνουν στὸ νερό, ὅπου κολυμποῦν τὸ παιδί, ἔπειτα τοὺς ρίχνουν στὶς ὄρνιθες καὶ αὐτὲς τρώγοντάς τους τρώγουν καὶ τοὺς κεχρίτιδες τοῦ παιδιοῦ»²⁾). Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφέρω καὶ τὴν συνηθειαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐν ἐπιζωοτίᾳ νὰ καίουν ζωντανὸν ἐν μόνον ζῶον πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σώσουν ὅλα τὰ ἄλλα. Εἰς τὴν Αἴνον, ὅταν ὑπάρχῃ ἐπιζωοτία, ἀλείφουν πίσσαν ἕνα χοῖρον καί, ἀφοῦ ἀνάψουν αὐτὸν ἀπὸ νέου πυρός, ἀφήνουν αὐτὸν μεταξὺ τῆς ἀγέλης τῶν κτηνῶν ὃ δὲ χοῖρος τρέχει ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, ἔνθεν ἀκείθεν γρυλλίζων μὲ ὄλας του τὰς δυνάμεις, ἕως ὅτου γίνῃ παρανάλωμα μὲν τοῦ πυρός, θῦμα δὲ οἰκτρὸν τῆς ἀνθρωπίνης δεισιδαιμονίας. Λέγεται δ' ὅτι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἡ ἐπιζωοτία ἐκλείπει³⁾).

Ἀπόφοια τῆς περὶ μεταβιβάσεως τῆς ἀσθενείας δοξασίας εἶναι καὶ ἡ εἰς δένδρα ἢ λίθους παρὰ πηγὰς ἢ ἐκκλησίας ἢ ἀγιάσματα ἀπόθεσις ἐνδυμάτων ἢ τεμαχίων τούτων ἢ τέλος καὶ ἀπορριμμάτων τοῦ σώματος, ὅπως ἐγκαταλειφθῆ οὕτως ἐκεῖ ἡ νόσος. Ἐν Σαμοθράκῃ π.χ. εἰς ἐξωκλήσια ἢ ἐρεῖλια τούτων εἶδεν ὁ Conze ῥάκη ἐξ ἐνδυμάτων ἀσθενῶν, ἀποτεθειμένα ἐκεῖ πρὸς θεραπείαν τούτων⁴⁾). Ἐν Καστανίς πετοῦν εἰς τὸ σταυροδρόμι τὸ στουπί, ποὺ εἶχαν τυλίξει κόκκινο παννὶ διὰ τὸ ἐρυσίπελας⁵⁾). Εἰς τὸ Ξάστορον ἡ γητεύτρια μετὰ τὸν ἐξορκισμόν τοῦ «παρομένου»⁶⁾), «πῆγαινε σὲ σταυροδρόμι καὶ ἔσπανε πινάκι»⁷⁾). Εἰς τοὺς Δελειῶνες «ἔδεναν στὰ σίδερα τοῦ παραθύρου

1) Ἐ. Σ. Σαραντῆ, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκῃ, Θρακικά, τ. 3ος, σ. 352—3.

2) Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 509.

3) Ὁ ἐν Κων)λεῖ Ἑλλ. Φιλ. Σύλλ. τ. 8 (1873) σ. 550. Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 510. Περὶ ὁμοίων συνηθειῶν εἰς ἄλλους λαοὺς καὶ γενικῶς περὶ τῆς μεταβιβάσεως τῶν νόσων βλέπε Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 511—512 καὶ 507—9.

4) Conze, Reise auf den Inseln des Thrakischen Meeres, Hannover. 1860, σ. 54.

5) Ἐλλ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 359.

6) <Μακριά 'πὸ δῶ, ὅταν κανεῖς εἶναι καλὰ καὶ μονομιᾶς παθαίν' ἀρρώστια, εἶναι παρμένος ἀπὸ ζῶτικὰ ποὺ εἶναι οἱ διαβόλ'. Ἐλλ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. τ. 3ος, σ. 219.

7) Ἐνθ' ἀν. σ. 220.

τοῦ ναοῦ τοῦ Γεροσιάνη (Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου) ἢ σ' ἓνα δέντρο κουρελάκι ἀπὸ τὸ ροῦχο τ' ἄρρωστου, ἔδεναν ἐκεῖ τὴν ἄρρώστια καὶ γίνονταν καλὰ κι ἄφηνε κεῖ τὸν παροξυσμὸν»¹⁾).

Πρὸς τούτοις «γιατὸ μάτι» μεγάλην ἐπίδοσιν ἔχει ἐν Θράκῃ, ὡς καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, τὸ φυλακτὸ ἢ τὸ χαμαγλί²⁾). Ἐν Καστανιῆς «ἔρραφτάνε ἓνα μικρούτσικο τρίγωνο τρουβαδάκι ἀπὸ μαῦρο παννὶ ἢ γαλάζιο καὶ μέσα ἔβαζαν σαράντα ἓνα κουκκιά μυρωδιὰ καὶ χάρες: ἄγιοκέρι, λουλούδια ποὺ μοιράζ'νε τοῦ Σταυροῦ καὶ γραμμένο σ' ἓνα χαρτόπ'λο (=μικρὸ χαρτάκι) ἀπ' ἀνάποδα, ἀπὸ τὸ τέλος στὴν ἀρχή, τὸ Πάτερ ἡμῶν ἢ τὸ Πιστεῖω»³⁾). Εἰς τὴν Τζετώ «παίρνεις λίγα λουλούδια τοῦ Ἐπιτάφιου ἢ τοῦ Σταυροῦ, λίγο παννὶ ἀπὸ τὸ μανδύα τοῦ δεσπότη ποὺ ἐγκαινίασε ἐκκλησία, ἓνα παννόπ'λο ἀπὸ σφούγγια φούρνου, ποὺ εἶναι ἢ πόρτα τ' γυρισμέν' κατὰ ἡλιοῦ, τρία κουκκιά μαῦρο πιπέρι, τρία κουκκιά μελάδι, τὰ βάζεις σὲ τρίγωνο παννὶ καὶ τὰ φορεῖς στὸ λαιμὸ φυλακτό»⁴⁾). Ἐν Τσόρλου «ἔβγαζαν τὴ ρίζα τοῦ καρά-τσαλι (=μαῦρο ἀγκάθι), τὴν πελέκαναν κι ἔκαμαν ἓνα σταυρουδάκι, τὸ ἔβαζαν μέσα στὸ φυλακτὸ καὶ σαράντα ἓνα κουκκιά μαύρη μυρωδιὰ καὶ καθαρὸ ἄγιοκέρι καὶ τὰ φορούσανε γιὰ τὴν ἀβάσκα»⁵⁾).

Εἰς ἄλλα μέρη τῆς Θράκης «ἢ ὀμοιόπλατη τῆς χελώνας, φυλακτὸ γιὰ τις ἄντροι, τὴν ἔβαζαν μέσα στὸ ζουνάρι»⁶⁾). Εἶδος φυλακτοῦ ἢ χαμαγλιοῦ ἐν Καστανιῆς ἦτο καὶ ἡ *κρατητήρα* ἢ *κρατητικό*. «Ὅποια γυναῖκα ἔκαυνε ἀποβολὴ καὶ ξενάνησε ἔγκυα, φοροῦσε στὸ λαιμὸ κρατητήρα μὲ μιὰ κόκκινη κλωστή γιὰ νὰ κρατήσῃ τὸ παιδί καὶ τὸ κράταε. Εἶχε δυὸ λογιῶν κρατητήρες, ἦτανε κρατητήρα μικρὴ τετράγωνη πέτρα μὲ γραμμὲς μέσα καὶ στῆλο κρατητικό⁷⁾ ἔλεγαν πῶς: τὰ παλιὰ χρόνια ἔπεφτε ἀπ' τ' ἀστροπελέκι καὶ τὴν εὔρισκαν μέσα στὰ νερά τῆς βροχῆς, ποὺ ἔτρεχαν μ' ὄρη. Ἦτανε καὶ στρουγγυλὴ μεγάλη ἴσαμε τὸ κεράσι, αὐτὴ ἦτανε ἀπὸ αὐτὸ τῆς μαύρης ὄρνιθας, ποὺ γέννησε τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ, ποὺ τὸ πῆγαν στὴν ἐκκλησία κ' ἔμεινε στὸ δισκέλι ὅταν ὁ παπᾶς διάβαζε τὰ δώδεκα εὐαγγέλια καὶ τὸ ἔβαλαν στὸ εἰκόνισμα τοῦ σπιτιοῦ κ' ἔμεινε ἑπτὰ χρόνια. Τότε τὸ αὐτὸ ρύγιζε, ἀπὸ μέσα τὸ κροκάδι ξεραίνονταν καὶ γίνονταν σὰν πέτρα, ἢ κρατητήρα. Τὴν ἔδιναν σὲ χρυσικὸ κι ἔκαυνε τρυπὰ γιὰ νὰ περάσ'νε τὴν κλωστή. Ἡ κρατητήρα εἶναι σὰν τὸ τίμιο ξύλο, γιὰτὶ στάθ'κε ἑπτὰ χρόνια στὴν εἰκόνα κ' ἢ καντήλα ἔκαιε πρῶτὶ καὶ βράδου»⁸⁾). Εἰς τὸ Φανάρι ὅταν ἢ λεχὼ εἶχε αἰμορραγία «φοροῦσε

1) Ἐνθ' ἄν. σ. 273.

2) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, Σύμμ. λαογρ., Θρακικά, τ. 1ος, σ. 408—409.

3) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, Πῶς γιάτρευαν κλ., ἔ. ἄ. τ. 9ος, σ. 243.

4) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἄ. σ. 243.

5) Αὐτόθι, σ. 243.

6) Αὐτόθι, σ. 243.

7) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἄ., τ. 8ος, σ. 360—361.

γιὰ αἵματοστάτη κρατητήρα καὶ σταματοῦσε» 1). Ἐν Σηλυβρία ἐπίσης κατὰ τῆς βασκανίας καὶ τῶν ἄλλων ἀσθενειῶν ἐχρησιμοποιοῦν καὶ τὸ *αἰκωσταντινάτο*, εἰς δ' ἀπεδίδοντο αἰμοστατικά καὶ ιδιότητες.

Πλὴν τῶν γυναικείων μαντειῶν, τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν φυλακτηρίων, εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας ἐχρησιμοποιοῦν κατὰ τῆς βασκανίας καὶ τὴν *πυριζίδα*, τὴν ὁποίαν ἐμείγνουν μετὰ γάλακτος καὶ ἐπότιζον τὸ βρέφος καὶ μέρος ἔχριον ἐπὶ τοῦ μετώπου 2).

Καθὼς βλέπομεν τὴν βασκανίαν καταπολεμοῦν ἐν Θράκη δι' ἐπωδῶν (γητειῶν) καὶ φυλακτηρίων. Τῶν δ' ἐπωδῶν γίνεται αὐτόθι χρῆσις οὐ μόνον πρὸς θεραπείαν τῆς βασκανίας, ἀλλὰ καὶ πλείστων ἄλλων νόσων, ὡς π. χ. τοῦ ἐρυσιπέλατος, τῆς εὐλογίας, τῆς ἐπισχέσεως τοῦ γάλακτος τῆς γυναικός, τοῦ πόνου βυζιοῦ, τῶν δοθιῆνων, τῶν ἀροχορδόνων, τῆς οὐλίτιδος, τῆς ἔλονοσίας, τοῦ ἰκτέρου κ. ἄ. Σκοποῦσι δ' αἱ μὲν ἐπωδαὶ τὴν ἀποδιώξιν τῆς νόσου ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ νοσοῦντος καὶ τὴν μεταβίβασιν αὐτῆς εἰς ἄλλα ἀντικείμενα, τὰ δὲ φυλακτήρια, χαϊμαγλιά, αἰκωσταντινάτα καὶ κρατητήρες πρὸς πρόληψιν ἢ «σταμάτημα» τῆς νόσου διὰ τῶν ἀποτρεπτικῶν ιδιοτήτων αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ τῶν ἀπολιτίστων τῆς σήμερον φυλῶν χρησιμοποιοῦν ἐπωδὰς καὶ ἐξορκισμούς, ὑποσχέσεις καὶ κολακευτικὰς φράσεις, πανουργίας καὶ ἄλλους μαγικοὺς τρόπους, διὰ τὴν ἀποφυγὴν ἢ ἀποτροπὴν ἐπικειμένων νόσων καὶ περιάπτα ἢ φυλακτήρια κατὰ τῶν δαιμονικῶν ἢ μαγικῶν ἐπιρροῶν. Ἐὰν ἐπίσης ἀνατρεξώμεν εἰς τοὺς ἀρχαίους ἀνατολικοὺς λαοὺς, θὰ ἴδωμεν π. χ. ὅτι κύρια θεραπευτικὰ μέσα εἰς τοὺς Μεσοποταμίους τῆς ἀρχαιότητος ἦσαν αἱ ἐπωδαί, εἰς δὲ τοὺς Αἰγυπτίους «τὰ φάρμακα ἐχρηγοῦντο συνηθέστατα μετ' ἐπωδῶν» 3), τὰ δὲ περιάπτα (σκαραβαῖοι) εἶχον φαίνεται μεγάλην παρ' αὐτοῖς ἐπίδοσιν.

Οἱ Ἕλληνες ὡσαύτως, κατὰ τὸν Ὅμηρον, καταφεύγουν εἰς ἐπωδὰς θεραπεύοντες τὸν ὑπὸ τοῦ ἀγριοχοίρου τρωθέντα Ὀδυσσεύα :

ᾠτειλὴν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο
 δῆσαν ἐπισταμένως, ἐπαιοῖδ' αἶμα κελαινὸν
 ἔσχεθον, αἶψα δ' ἴκοντο φίλου πρὸς δώματα πατρός 4).

Παρὰ Πινδάρῳ δ' ὁ Ἀσκληπιὸς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Χείρωνος καὶ τῶν ἐπωδῶν τὴν χρῆσιν 5). Ὁ Σωκράτης πάλιν φοβούμενος τὴν κακὴν τῆς βασκανίας

1) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ., σ. 357.

2) Κ. Ν. Χατζοπούλου, Σύμμ. λαογραφ. Σαράντα Ἐκκλησιῶν, Θρακικά, τ. 2ος, 1929, σ. 110.

3) Ἀρ. Π. Κούζη, Ἱστορία τῆς ἰατρικῆς, ἔ. ἀ. σ. 35.

4) Ὅμηρον, Ὀδ. τ. 456-458

5) Πινδάρου, Πυθιον Ι', 45. Βλ. καὶ Πλάτωνος, Χαρμίδης 155e καὶ Πολιτ. Δ, 426b.

ἐπήρειαν λέγει ἐν τῷ Φαίδωνι (95β): «μὴ μέγα λέγε, μή τις βασκανία περιτρέψῃ τὸν λόγον τὸν μέλλοντα». Ὁ Πλούταρχος ὠσαύτως λέγει: «Ὑπὸ βασκανίας καὶ φθόνου βλάπτεσθαι προσορωμένους οἴονται τοὺς καλοὺς»¹⁾. Ὁ αὐτὸς Πλούταρχος ἀναφέρει, ὅτι «οἱ ἐν νοσήμασι χρόνοις πρὸς τὰ κοινὰ βοηθήματα καὶ τὰς συνήθεις διαίτας ἀπειπόντες ἐπὶ καθυμοῦς καὶ περιάπτα καὶ ὄνειρους τρέπονται»²⁾, τοῦτο δ' ἐγίνετο οὐχὶ μόνον ὑπὸ ἀνθρώπων τοῦ ὄγλου καὶ ἀμαθῶν, ἀλλὰ καὶ διακεκριμένοι ἄνδρες, ὡς ὁ Περικλῆς, ἐπέτρεπον τὴν ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτῶν χρῆσιν τοιούτων δεισιδαιμόνων προσαρτημάτων³⁾.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν φυλακτῶν δυνάμεθα ὁμοίως νὰ κατατάξωμεν καὶ τὰ προβασκάνια τῶν ἀρχαίων, τὰ ὅποια ἦσαν εὐχρηστα ὄχι μόνον ἐπὶ ὑγαινόντων εἰς προφύλαξιν ἀπὸ βασκανίας ἢ καὶ οἰασδήποτε δυστηχίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀσθενῶν⁴⁾. Πρὸς τοῦτο ἦσαν εὐχρηστοὶ δακτύλιοι, ἔχοντες πιθανῶς ἐγκεχαραγμένα μυστηριώδη σημεῖα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπίστευον, ὅτι ἠδύναντο ν' ἀποφύγουν παντὸς εἴδους κινδύνου⁵⁾.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπίσης ἡ πίστις εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν περιάλπτων ἦτο βαθέως ἐροριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ὁ δὲ χριστιανισμὸς δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ τὴν ἐξαλείψῃ. Ἡ μόνη μετμβολή, ἢ ὅποια ἐγένετο, ἦτο ἡ ἀντικατάστασις τῶν ἐθνικῶν καὶ μαγικῶν ὀνομάτων διὰ χριστιανικῶν, κατὰ δηλιδῆ ἐντελῶς ἔξωτερικόν. Ἡ οὐσία τῆς πράξεως παρέμεινε ἡ αὐτή, μαγική. Τοῦτο δ' ὀρθότατα ἀναγνωρίζει Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτίθεται κατὰ τῶν γραϊδίων, μολονότι αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία ἀνεγνώριζε καὶ ἐχρησιμοποιοῦσε τὴν δύναμιν τῶν ἱερῶν ὀνομάτων εἰς ἔξορκισμοὺς καὶ εὐχάς, δι' ὧν προσεπίθει ν' ἀντικαταστήσῃ τὰς ἐθνικὰς ἐπωδάς. Ἰδοὺ τί λέγει ἐπὶ λέξει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος: «Τὶ ἂν εἴποι τις περὶ τῶν ἐπωδαῖς καὶ περιάλπτοις κεχορημένων καὶ νομίσματα χαλκῶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοσ ταις κεφαλαῖς καὶ τοῖς ποσὶ περιδεσμούντων. Οὗ περιάπτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπωδάς σαυτῷ περιάγεις, γραῖδια μεθύοντα καὶ παραπαιόντα εἰς τὴν οἰκίαν σου εἰσάγων· καὶ οὐκ ἀισχύνη οὐδὲ ἐρυθριᾶς μετὰ τοςαύτην φιλοσοφίαν πρὸς ταῦτα ἐπτοημένος; Καὶ τὸ χυλεπώτερον τῆς ἀπάτης· ὅταν γὰρ παραινῶμεν ταῦτα καὶ ἀπάγωμεν, δοκούντες ἀπολογεῖσθαι φασιν, ὅτι χριστιανὴ ἐστὶν ἡ γυνὴ ἢ ταῦτα ἐπάδουσα, καὶ οὐδὲν ἕτερον φθέγγεται ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. Διὰ τοῦτο μὲν οὖν αὐτὴν μάλιστα μισῶ καὶ ἀποστρέφομαι, ὅτι τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πρὸς ὕβριν κατακέχρηται, ὅτι λέγουσα χριστιανὴ εἶναι, τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιδεικνύεται»⁶⁾.

1) Πλούταρχον, Πρὸς Ἐπίκ. Δ'. 2) Πλούταρχον, Περὶ ἐμ. πρ. 1.

3) Πλούταρχον, Περικλ. 38.

4) Πλούταρχον, Συμπόσιον, Ε', 7, 3.

5) Ἀριστοφάνου, Πλουτ. 833, Ἀθήναιος, Γ', 96, 1Β' 548c. Ἠλιοδώρ., Αἰθιοπ. Δ' 8, Δουκιανοῦ, Φιλοψευδ. 17.

6) Βλ. τὸ χωρίον τοῦτο ἐν Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικαὶ ἐνδείξεις ἐν τῷ

Ἡ εἰδήσεις εἶναι ἀξιόλογος οὐ μόνον διὰ τὰς ἐπιπτώσεις, ἀλλὰ διότι ὁ Χρυσόστομος ἀναβιβάζει τὴν χρῆσιν τῶν νομισμάτων ὡς περιόπτων.), ἤδη εἰς τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα.

Ἄλλα πλὴν τῆς χρησιμοποίησεως ποικίλων μαγικῶν συμβόλων, ἐπιφθῶν, φυλακτηρίων καὶ λοιπῶν μέσων πρὸς καταπολέμησιν ἢ πρόληψιν τῶν διαφόρων νόσων, οἱ Θραῖκες ἐπίσης κατέφευγον εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοὺς ἁγίους, ἐξ αὐτῶν προσδοκῶντες τὴν θεραπείαν καὶ ζητοῦντες ν' ἀποσοβήσουν τὸ κακὸν διὰ δεήσεων καὶ διαβασμάτων, ἤτοι τῆς ἀναγνώσεως εὐχῶν καὶ ἑξορκισμῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ διὰ λιτανειῶν, ἰδίᾳ ὅταν ἡ νόσος ἦτο ἐπιδημική, δι' ἐγκοιμήσεως εἰς ἐκκλησίας, διὰ τοῦ σκλαβώματος ¹⁾ καὶ δι' ἐπισκέψεως ἁγιασμάτων.

Ἐκαμναν, βεβαίως, γιατρικὰ καὶ γητειῆς στοὺς ἄρρωστους, ἀλλὰ κοίταγαν καὶ τὶς χάρες. Εἶχε ὁ κόσμος πίστη στὸ Θεό, πῆγαιναν σ' ἁγιάσματα καὶ σ' ἐκκλησίας καὶ εὗρισκε τὴ σωτηρία τ'. Ἐπαιρναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας ἢ ἄλλου ἁγίου καὶ τὸ βάζαν κάτ' ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τ' ἄρρωστο, γιὰ πανωθιὸ ἀπ' τὸ στρώμα τ'. Πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία ἕνα φακιόλι, πουκάμισο καὶ σώβρακο τ' ἄρρωστο, τ' ἄφηναν στὴν ἁγία Τράπεζα καὶ λειτουργοῦνταν, ἀνατταν κερὶ στὴν Παναγία καὶ ἔδιναν ἕνα γρόσι τὸν παπᾶ, ποὺ θὰ μνημόνευε τὸν ἄρρωστο. Ὁ ἄρρωστος φοροῦσε τὰ λειτουργημένα ρούχα καὶ γίνονταν καλά. Τὰ νιψίδια, ποὺ νίβουνταν ὁ παπᾶς, ἀφοῦ ἔλιασε τ' ἁγία Μυστήρια, τὰ πέρνανε καὶ ἔνιβαν τὸν ἄρρωστο. Νίβουνταν καὶ ὅποιος εἶχε κεφαλόπονο, γιὰ ματόπονο καὶ πέρναγε. Φώναζαν τὸν παπᾶ στὸ σπιτί καὶ ἔκαμνε εὐχέλαιο. Ἄλλοτε διάβαζε γιὰ τὴ βασκανία. Τοὺς ἑξορκισμοὺς διάβαζε τὸ βράδυ καὶ τότε μέχρι τὸ πρωὶ δὲν ἄνοιγαν τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ. Ἐταζε ὁ ἄρρωστος νὰ πάη ξυπόλυτος στὴ χάρη καὶ πῆγαινε. Ἐταζε νὰ γίν' καλά καὶ νὰ πλύν' τὰ καντήλια τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ πάγη λάδι. Ὅταν ἕνας ἦτανε πολὺ καιρὸ ἄρρωστος, φώναζαν τὸν παπᾶ καὶ τὸν μεταλάβαινε, ἀφοῦ πρῶτα ἔκαμνε εὐχέλαιο. Πολλὲς φορὲς ὁ ἄρρωστος γύριζε στὸ καλὸ. Τὸ τετραβάγγελο διάβαζε ὁ παπᾶς στὸν ἄρρωστο, ποὺ κοίτουνταν πολὺ καιρὸ καὶ ποὺ δὲν γίνονταν καλά καὶ βασανίζονταν. Ἄν ἦτανε γιὰ νὰ γιάνη γιάνισκε, καὶ ἂν ἦτανε γιὰ νὰ πεθάνη πέθνησκε γλήγορα καὶ γλύτωνε. Τὸν ἄρρωστο κοίμιζαν στὴν ἐκκλησία πρὸς τὸ ἱερὸ καὶ ἡ χάρη τ' ἁγίου τὸν σωτήρευε. Καὶ τοὺς τρελλοὺς κοίμιζαν στὴν ἐκκλησία. Τὴν

[Α'] καὶ Β' Κατηχητικῶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Λαογραφία*, τόμος 8ος, ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 6—7.

1) Περὶ τούτων ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, *Λαογραφία*, τ. 5ος, ἐν Ἀθήναις 1916, σ. 661—664 καὶ Φ. Κουκουλέ, Κωνσταντινάτα, *Λαογραφία*, τ. 6ος, ἐν Ἀθήναις 1917, σ. 216—220.

2) Στίλπ. Κυριακίδου, Τὸ σκλάβωμα, *Λαογραφία*, τ. 13ος, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 350—360.

ώρα που διάβαζε ὁ παπᾶς τὸ εὐαγγέλιο, πήγαινε ὁ ἄρρωστος καὶ στέκονταν κάτ' ἀπὸ τὸ εὐαγγέλιο καὶ ὁ παπᾶς καθὼς ἦτανε λειτουργὸς ξεφόρμαε πάνω τ'. Ἔπαιρναν ἓνα χερᾶκι ἀσημένιο, πόδι ἢ μάτι, ἢ εἰκόνημα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὸ φοροῦσε ὁ ἄρρωστος 40 μέρες καὶ γίνονταν καλά. Ὑστερα τὸ πήγαινε πίσω στὴν ἐκκλησία μαζί μὲ λάδι γιὰ τὴν καντήλα κι ἄναψτε κερὶ στὴν Παναγία. Ὅποιος πάλι ἤθελε, ἔκαμνε στὸ χουσικὸ ἢ ἀγόραζε ἓνα ἀσημένιο χέρι, μάτι, καρδιά, ὅ,τι τὸν πονοῦσε ἢ καὶ ὀλάκαιρο ἀνθρωπάκι, τὸ φοροῦσε 40 μέρες κι ὕστερα τὸ χάριζε στὴν ἐκκλησία. Ὁ παπᾶς μὲ τὴν ἁγία λόγχη σταύρωνε τὸ κεφάλι αὐτοῦ που τὸν πόναγε καὶ γιάνισκε, σταύρωνε καὶ τὸ κριθάρι τοῦ ματιοῦ καὶ περνοῦσε. Τὴν Μεγάλη Παρασκευὴ περνοῦσε ὁ ἄρρωστος κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο. Καὶ τὰ λουλούδια ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ τὸν τάφο που ἔμνησκαν ἐκεῖ ὅλη τὴ νύχτα, τὰ παίρνουν τὸ πρωὶ καὶ τὰ κράτηγαν, καθὼς κράτηγαν καὶ τὰ λουλούδια τοῦ Σταυροῦ καὶ κάπνιζαν τὸν ἄρρωστο. Ὅταν περνοῦσαν τ' Ἅγια ἄφηναν τὸ παιδί κατὰ γῆς, ὁ παπᾶς περνοῦσ' ἔπο πάνω τ', ἢ μητέρα τοῦ παιδιοῦ παρακαλοῦσε τὸ Θεὸ κι ἔλεγε : Θεέ μου, γιάνε με, καὶ τὸ γιάνισκε»¹⁾.

Τὴν βαθεῖαν ταύτην θρησκευτικότητα τοῦ θρακικοῦ λαοῦ συμπληρῶνει ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς τοὺς προστάτας κατὰ τῶν ἀσθενειῶν Ἁγίουσ «Ὁλ' οἱ ἅγιοι μᾶς ἦτανε βοηθοί, συνεχίζει ἡ κ. Ἑλπινίκη Σαραντιῆ, μόνε μεῖς τώρα που δὲν τοὺς ἀκολουθοῦμε καὶ δὲν κίμνομε τὰ χρῆμα καὶ δὲν τοὺς γιορτάζουμε, χάλασαμε τὴ θρησκεία κι ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωσε τὴν ὀργή τ'. Παρακαλοῦσανε τὸν ἅγιο νὰ κἀν καλὰ τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν πήγαιναν κερῖα, λαμπάδες, προσφορές, λάδι, σκέπη στὴν εἰκόνα τ', πετσέτες κεντημένες.» Ἐταζαν νὰ γιάνη τὸν ἄρρωστο καὶ στὴ γιορτὴ τ' νὰ κόψνε κουρμπάνι πρόβατο, γιὰ ὀρνιθα, τὸ ἔψηναν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἢ τὸ ἁγίασμα καὶ μοίραζαν σ' ὅλους ἀπὸ ἓνα κομμάτι.

Παναγία ἢ Σηλυβρινὴ ἔκανε πολλὰ θαύματα καὶ θεράπευε πολλούς. Ἐταζαν νὰ γιάνε καὶ νὰ πᾶνε ξυπόλυτοι στὴ χάρη της. Στὴ μνήμη της πήγαιναν μεγάλες λαμπάδες κι ἄλλα χαρίσματα. Οἱ γονιοὶ πουλοῦσανε τὰ παιδιὰ τους σκλάβοι στὴν Παναγιὰ κι ὅταν μεγάλωναν πρὶν παντρευθοῦνε πήγαιναν στὴν Παναγιὰ τὰ ταξίματα καὶ ξεσκαβώνουνταν²⁾. Στὴν Μπαλουκλιώτισσα, Παναγία στὸ Μπαλουκλή, πήγαιναν πολλοὶ κι εὐρισκαν τὴ γειὰ τους.

Γιατροὶ ἦταν : οἱ ἅγιοι Ἀνάργυροι, σὸν ἅγιο Παντελεήμονα ἔτρεχαν κάθε λογῆς ἄρρωστοι, κουτσοί, στραβοὶ | σὸν ἅγιο Παντελεήμονα. Ὁ ἄη Γιάννης ὁ Ἀποκεφαλιστῆς γιάτρευε τὴ θέρμη Στὴ μέρα τ' 29 Αὐγούστου, νήστευαν καὶ δὲν ἔτρωγαν λάδι, ἐλιές, μαῦρο σῦκο, μαῦρο σταφύλι,

1) Ἑλπ. Στ. Σαραντιῆ, Πῶς γιάτρευαν κλ., Θρακικά, τ. 9ος, σ. 269—270.

2) Βλ. Στίλπ. Κυριακίδου, ἔ. ἀ., Λαογραφία, τ. 13ος, σ. 350 κθ.

μαντζάνες. Τὸν ἅγιο Χαράλαμπο γιόρταζαν γιὰ τὴν πανοῦκλα, τὴν ἔπιανε καὶ γλύτωνε τὸν κόσμον ἀπὸ τὸ θανατικό ¹⁾).

Τὴν ἅγια Βαρβάρι γιόρταζαν γιὰ τὴν Εὐλογημένη οἱ γυναῖκες καὶ τὸ περισσότερο οἱ μητέρες, ποὺ εἶχανε μικρὰ παιδιά καὶ κάθε χρόνο στὴ γιορτὴ τῆς ἔκαμναν βαρβάρα (=σιτάρι βρασμένο) καὶ μοίραζαν στὰ συγγενικά σπύτια καὶ στὴ γειτονιά. Τὴν ἅγια Παρασκευὴ γιόρταζαν γιὰ τὰ μάτια.

Τὸν ἅγιο Τρύφωνα γιὰ τὰ δόντια. Ὅποιον πονοῦσε τὸ δόντι ἔτρωγε τ' ἄη Τρύφωνα ρεπάνι καὶ τὰ δὲν ξανάτρωγε καὶ δὲ μεταπάθαινε δοντόπονο. Ὁ ἅγιος Στυλιανὸς γιὰ τὴν στυλώση καὶ ζήση τὸ παιδί. Ὅποιος μῆτρας πέθνησκαν ἓνα δυὸ παιδιά μικρά, γιὰ τὴν ζήση τὸ παιδί ποὺ γεννιούντανε τὸ ἔβγαζαν Ζήση, Στυλιανὸ ἢ Στυλιανή, στύλωνε καὶ ζοῦσε.

Ὁ ἅγιος Σπυριδῶνας γιὰ τ' αὐτιά. Στὴ Σηλυβριά ἦτανε ἐκκλησία βυζαντινὴ τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνα. Πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας τὸ μάζμαρο ἔβγαζε, ἔλεγαν, λάδι. Ὅποιος πονοῦσε τὸ φτί τ' ἔπαιρνε λίγο μὲ τὸ βαμβάκι, τὸ βάζε στὸ φτί τ' καὶ περνοῦσε ὁ πόνο» ²⁾).

Ἡ λαϊκὴ πίστις διὰ τὴν θεραπείαν τῶν νόσων κατέφευγε πρὸς τοῦτοις καὶ εἰς τὰ ἁγίασμα, τὰ ὁποῖα ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀπαντῶσιν ἀπανταχοῦ εἰς τὴν Θράκην. «Τὸ ἁγίασμα τοῦ Γεροστάνη ἢ ἄη Γέρου (Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, 3 Μαΐου) ἦτανε στὶς Δελειῶνες μέσα στὸ παρεκκλήσι σὲ βαθυῦλωμα, σὲ ὀμορφὴ θέση. Ὁ ἄρρωστος πῆγαινε ἐκεῖ, ἔπινε ἁγίασμα, περιχυνούντανε, βουτούσανε μιὰ φορεσιά τ' στὸ ἁγίασμα, τὴν στέγνωναν καὶ τὴν φοροῦσε... Ὁ ἄη Γιάννης τοῦ Καπακῆ (8 Μαΐου), τὸ ἁγίασμα ἦτανε στὸ Γιαπατζῆ μέσα στὰ χωράφια, μεταξὺ Σηλυβριάς καὶ Τζετώ, γιάτρευε τὴν θερμοσσιά.

Τὸ ἁγίασμα τοῦ ἄη Γιάννη στὶς Καστανιές (29 Αὐγούστου). Ὅταν κανεὶς εἶχε παροξυσμὸ καὶ δὲν τὸν ἄφηνε, πῆγαινε στὸ ἁγίασμα καὶ μέτρασε μὲ μιὰ κλωστὴ βιμβάκι τὸ μπόι τ' ἄη Γιάννη στὴν εἰκόνα τ', τὴν ἔδενε στὸ χέρι τ', τὴ φοροῦσε 40 μέρες καὶ τὸν ἄφηνε ἢ θέρμη.

Τοῦ Χριστοῦ Σωτήρα (τῆς Μεταμορφώσεως, 6 Αὐγούστου) στὶς Καστανιές. Ὅποιον ἔπιανε ἢ θέρμη, ἔκαμνε προσφορὰ, τὴν ἔπαιρνε καὶ πῆγαινε στὸ ἁγίασμα, ἔδινε τρισάγιο, ἔταζε κουρμπάνι ὄρνιθα, ἔδενε ἓνα κουρελάκι πάνω στὶς μουριές ἐδεκεῖ ἔξω. Σὲ ρωτούσανε τί δένς ; Κι' ἔλεγε, δένω τὴν ἄρρώστια μ' καὶ πέρναγε. Στὴ γιορτὴ τῆς ἁγιά Σωήρα ἔκαμναν πολλοὶ ἄρτοι καὶ μοίραζαν κουρμπάνι ὄρνιθα.

Τὸ ἁγίασμα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὴν Ἡράκλεια ἦτανε σ' ἓνα μικρὸ ἐκκλησάκι κοντὰ στὴν παλιὰ μητρόπολη, γιάτρευε τὴν θέρμη.

Τὸ ἁγίασμα τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλίου) στὴ Σηλυβριά σὲ

1) Βλ. διὰ τὸ πουκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος, διώκτου τῆς πανοῦκλας, Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 503 κέ.

2) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 271—272.

πηγάδι μέσα στο παρθεναγωγείο θεράπευε τὰ πονεμένα μάτια »¹⁾.

Ὅμοίως τὸ ἁγίασμα τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Ἰτζετῷ ἐθεράπευε «τὸ ματόπονο» καθὼς καὶ τὸ ἁγίασμα τῆς ἁγίας Ἐλισάβετ (25 Σεπτεμβρίου) καὶ τῆς ἁγίας Βλάχουρας εἰς τὸ Φανάρι.

Εἰς τὸ Εὐκάρουον ἔξω τοῦ χωρίου ὑπῆρχεν ἁγίασμα τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἀποκεφάλιστου. Πλησίον τοῦ ἁγιάσματος ὑπῆρχε θάμνος εὐμεγέθης, κατάφορτος ἀπὸ ράκη -διαφόρων μεγειθῶν καὶ χρωμάτων. Ἐπίστευον δηλαδὴ οἱ χωρικοί, ὅτι οἱ ἐκ πυρετοῦ προσβαλλόμενοι, ἐὰν ἐπεσκέπτοντο τὸ ἁγίασμα καὶ προσευχόμενοι ἐὰν ἔπινον ἐκ τοῦ ὕδατος τῆς πηγῆς, ἔβροχον δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν των καὶ φεύγοντες ἐὰν προσέδεδον εἰς τοὺς κλώνους τοῦ θάμνου ἐν τεμάχιον ὑφάσματος, ὃ ἐκείνην τὴν στιγμήν ἀπέκοπτον ἀπὸ τὸ ὑποκάμισόν των ἢ ἀπὸ ἄλλο φόρεμά των θὰ ἀπηλλάσσοντο τοῦ πυρετοῦ, ὃν ἀπεκάλουν θέρμην ἢ θερμομασίαν. Ὁ δὲ πάσχων ἐλέγετο θεομιασμένος²⁾. Ἐπίστευον ὠσαύτως, ὅτι ἐὰν ἀιέσως μετὰ τὸν ἁγιασμόν τῶν ὑδάτων (κατὰ τὰ Θεοφάνεια), μόλις ἀπήρχοντο οἱ ἱερεῖς μετὰ τῶν χριστιανῶν διὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἐβυθίζετο ὁ πυρέσσω ἐντὸς τῆς πλήρους ὕδατος λεκάνης, θὰ ἐγίνετο καλὰ. «Καὶ ὄντως ἐθεραπεύοντο, μάστις δὲ τούτου ὁ χαράσσω τὰς γραμμὰς ταύτας», λέγει ὁ Ἰω. Μαγκριώτης³⁾.

Καθὼς βλέπομεν πολυάριθμα ἦσαν τὰ ἁγιάσματα ἐν Θράκῃ⁴⁾, ἐξ ὧν ἄλλο ἐθεράπευε τὴν ἐλονοσίαν, ἄλλο τὴν σάβαν (σεληνιασμόν), ἄλλο τὸν πονόματο κ ο κ.

Μεγίστην ὠσαύτως θεραπευτικὴν δύναμιν εἶχον καὶ τὰ ἁγιάσματα τῶν ἀναστενάρηδων. Ὅπως δὲ μετὰ τὴν λατρείαν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τῆς ἁγίας Ἐλένης, οἱ ἀναστενάρηδες διετήρουν ἐπισημὴν μετὰ τῆς λοιπῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ μετὰ τὸν ἁγιασμόν καὶ τὰ ἁγιάσματα. Τὴν ιδέαν δ' ὅτι εἰς τὸ ἁγίασμα ὑπάρχει δύναμις «ὑγείας ἐμπειρητικῆ καὶ νόσων ἀπελατικῆ», ὅπως λέγεται ἐν παλαιᾷ ἐκκλησιαστικῇ εὐχῇ⁵⁾ ἢ Ἐκ-

1) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 273—5.

2) Ἰω. Μαγκριώτου, Ἔθιμα Εὐκαρούου, *Θρακικά*, τ. 8ος, ἐν Ἀθήναις, 1938, σ. 386—7.

3) Ἰω. Μαγκριώτου, αὐτόθι, σ. 387.

4) Περί τῶν ἐν Θράκῃ ἁγιασμάτων ἰδὲ *Μ. Γεδεών*, Κωνσταντινουπόλεως ἁγιάσματα, *Θρακικά*, τόμ. 9ος, ἐν Ἀθήναις, 1938, σ. 101—121. *Γ. Σωτηρίου*, Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Α', σ. 228 κέ. *Γ. Μαγκριώτου*, Ἔθιμα Εὐκαρούου: Τὸ ἁγίασμα τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, *Θρακικά*, τ. 12ος, ἐν Ἀθήναις, 1939, σ. 325—326. Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, Ἀπὸ τὰ ἁγιάσματα τῆς Θράκης, *Θρακικά*, τ. 18ος, ἐν Ἀθήναις, 1943, σ. 219—290. *Πολ. Παπαχριστοδούλου*, Τ' Ἀναστενάρια, *Ἀρχεῖον Θρακ. λαογρ. καὶ γλωσ. Θησ.*, τ. 15ος, ἐν Ἀθήναις, 1948—49, σ. 272—3.

5) Πρβλ. *Γ. Σωτηρίου*, Χριστ. καὶ βυζαντ. Ἀρχαιολογία, Α', σ. 231—234. *Τοῦ Ἰδίου*, Λουτρῶνες καὶ ἁγιάσματος, *Πρακτικὰ Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας*, Γ'. σ. 85 κέξ.

κλησία ἔλαβε τόσον ἀπὸ τὴν ἀνατολικήν, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν λατρείαν «καὶ καθιέρωσε μὲ κανονισμό τῶν ἁγιασμῶν τὴν πρωτομηνιὰ ἢ σὲ ἄλλες εὐκαιρίες, ὅπως καὶ τοῦ μεγάλου Ἁγιασμοῦ στὰ Θεοφάνεια καὶ τὴν ἕδρουση ἁγιασμάτων καὶ λουτρούων εἴτε κοντὰ στὶς ἐκκλησίες εἴτε καὶ ἐκτὸς σὲ ξεχωριστὰ κτίσματα»¹⁾).

Καθὼς λοιπὸν εἴπομεν ἀνωτέρω πλεῖστα τῶν νοσημάτων ἐθεράπευον ἐν Θράκη καταφεύγοντες εἰς τὸν Θεόν, τὰς ἐκκλησίας, τοὺς ἁγίους καὶ τὰ ἁγιάσματα, ἅτινα πυκνὰ ἀπαντῶσιν οὐ μόνον ἐντὸς ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῶν χωρίων τῶν ἀναστενάρηδων, καθ' ἅπασαν τὴν Θράκην, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὴν περὶ αὐτῶν ἐκθεσιν τῆς κ. Ἑλληνικῆς Σταμούλη—Σαραντῆ²⁾).

Ἡ βαθεῖα πίστις τοῦ ἀσθενοῦς ἐπὶ τὴν θεραπευτικὴν δύναμιν τοῦ ἁγιάσματος, ἢ κατάνυξις μεθ' ἧς ἐδέχετο τὰς ἁγίας εἰκόνας (τις χάρες), τὸ σκλάβωμα καὶ ἡ ἐγκοίμησις εἰς τοὺς ναοὺς, συνετέλουν εἰς τὴν ταχείαν καὶ πολλακίς παρ' ἐλπίδα ἴασιν οὐ μόνον παροδικῶν ἀλλὰ καὶ χρονίων νόσων.

Καθὼς δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ Ὀλύμπιοι θεοὶ ἦσαν καὶ ἱατροί, εἰς ἕκαστος μάλιστα ἐπιδίδων εἰς ἰδιαιτέρον θεραπευτικὸν κλάδον, ὡς ἡ Ἥρα, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις καὶ ἄλλοι, οὕτω καὶ σήμερον ἐν Θράκη οἱ ἅγιοι τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ εἶναι προικισμένοι κατὰ τὴν λαϊκὴν δοξασίαν μὲ διάφορον ἕκαστος θεραπευτικὴν, ὡς εἶδωμεν, δύναμιν καὶ πρόθυμοι, ὅταν παρακληθῶσιν καὶ φιλοδωρηθῶσιν νὰ θεραπεύσουν τὰς διαφόρους νόσους.

Ἄν δ' εἴς ἐκ τῶν πολλῶν συντελεστῶν τῆς ἀσφαλοῦς καὶ ταχυτέρας ἰάσεως εἶναι ἡ πίστις τοῦ ἀσθενοῦς ἐπὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ θεραπεύοντος αὐτόν, τότε λίαν ἀξιόπιστοι καὶ ἀναμφισβήτητοι τυγχάνουν αἱ ὁμολογίαι τῶν θεραπευθέντων, ἔξ ὧν τινὲς καὶ ἔγραψαν περὶ τῶν ἁγιασμάτων, ὡς π. χ. ὁ ἀνωτέρω ἀναφερθεὶς Ἰ. Μαγκριώτης.

Εἶναι λοιπὸν ἀληθεστάτη καὶ ἀναμφισβήτητος ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ νὰ θεραπεύῃ τοὺς πάσχοντας πιστοὺς. Ἡ πίστις σώζει πράγματι, ἡ δὲ ἐπήρεια, ἣν ἔξασκει ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς ἡ θρησκεία, ἐγκλείει ἀνυπολογίστους ἱαματικὰς δυνάμεις κατὰ πολὺ ὑπευτέρας φαρμάκων καὶ ἐπιστημονικῶν ἐπεμβάσεων.

Ἡ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐγκοίμησις καὶ αἰ εἰς τὰ ἁγιάσματα ἐπισκέψεις συνεχίζουσι τὴν παλαιὰν παράδοσιν τῶν Ἀσκληπιείων, ἔνθα «οἱ Ἀσκληπιάδαι ἐπειρῶντο ἐπιδρᾶν ἐπὶ τῆς φαντασίας τῶν προσερχομένων πρὸς θεραπείαν νοσοῦντων ἱκετῶν»³⁾. Οἱ χάριν ἀναρρώσεως ἐπισκεπτόμενοι τὰ Ἀσκληπιεῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιορίζοντο ἐν τῷ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ὑπνω, ἐν τῇ ἐγκοί-

1) Κ. Ρωμαῖον, Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης, Ἀρχ. θρ. λαογρ. καὶ γλωσθ. τ. 11ος, ἐν Ἀθήναις 1944—45, σ. 30—31.

2) Ἑλλ. Σ. Σαραντῆ, Θρακικά, τ. 13ος, σ. 219—290.

3) Χ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐν Ἀθήναις, 1903, τ. 2ος, σ. 317.

μήσει ἢ ἐγκατακλίσει. ἤτις ἐξαίρεσει ἐξωτερικῶν τινων δεισιδαιμονιῶν οὐχὶ μικρὸν συνετέλεσε πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς Ιατρικῆς· διότι ἐκ τῶν θνείρων, ἃ ἔβλεπον ἐγκοιμῶμενοι προσεπάθουν νὰ ἐξευρίσκουν τρόπους πρὸς τὴν περαιτέρω καὶ ὀριστικὴν θεραπείαν τῶν νοσημάτων ¹⁾.

Μὲ τὴν θεικῆς ἢ δαιμονικῆς φύσεως αἰτιολογίαν τῶν ἀσθνεσιῶν ἀμέσως συνδέεται καὶ ἡ προσωποποίησις ὠρισμένων νόσων ²⁾, ἰδίως τῶν δξέων καὶ ἐπιδημικῶν, ὡς ἡ εὐλογία, ἡ πανοῦκλα, ἡ χολέρα, ἡ θέρμη, τὸ χτικιὸν κ' ἄ' ³⁾.

Οὕτω π. χ. ἡ εὐλογία ⁴⁾ «ἦταν γυναῖκα πού εἶχε καὶ παιδιὰ καὶ γι' αὐτὸ οὔτε χρίζουν, οὔτε ζηματίζουν, οὔτε τσιγαρίζουν, γιὰ νὰ μὴ πειράξουν τὰ παιδιὰ τῆς. Καὶ ἐκεῖνοι πού ἔβγαλαν εὐλογία σαράντα ἡμέρες δὲν τοὺς ἐαλλάζουν ρουχα' γύρω γύρω στὸ στρῶμα τοὺς βάζουν ζάχαρον» ⁵⁾.

Ἡ εὐλογία ἐπίσης παρουσιάζεται ὡς τριάς γυναικῶν μὲ ἄσπρα ἢ μαῖτρα φορέματα καὶ ἐκ τούτου αἱ φράσεις «ἤρθαν πανοῦκλες, χολέρες» κατὰ παράδοσιν ἐκ Καρὰ-Μπουναρ ⁶⁾, τὴν τοιαύτην δ' αὐτῶν ὑπόστασιν τινὲς μὲν συνέδεσαν πρὸς τὰς Μοίρας, ἄλλοι δὲ προσφυσέστερον πρὸς τὰς Ἐρινύας ἢ ἄλλας ὁμοίας θεότητας τῶν ἀρχαίων ⁷⁾.

Τὰ μέσα τῆς ἀποτροπῆς καὶ τοῦ ἐξιλασμοῦ τῆς εὐλογίας εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ τῶν ἄλλων ἀσθνεσιῶν, ἄλλ' ἰδίᾳ δι' αὐτὴν ἐνδείκνυνται αἱ εὐφημίαι ⁸⁾ καὶ τὰ μελιγμάτα. Οἱ ἔνοικοι πρέπει νὰ τὴν εὐλογοῦν καὶ νὰ τὴν φιλεύουν, ἐπειδὴ τῆς ἀρέσουν τὰ γλυκὰ καὶ τὰ μαλακὰ. Οὕτω ἐν Καστανιῆς λέγεται βλογημένη ⁹⁾. Ἐν Ἀδριανουπόλει ἐν καιρῷ εὐλογίας κατεσκευάζον πλακοῦντας καὶ ἐκρέμων αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς θύρας, ἵνα ἡ εὐλογία φάγη ἐκ τοῦ πλακοῦντος καὶ ἀναχωρήσῃ. Ἐνίοτε ἀντὶ πλακοῦντος προσεδένετο διὰ νήματος τεμάχιον σακχάρους ἐκ τοῦ πασαθύρου ¹⁰⁾. Ἀλλὰ πρέπει ἐπίσης ν' ἀποφεύγεται κάθε τι, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν ὀργὴν τῆς. Εἶναι δὲ ταῦτα

1) *X. Βολοδήμου*, ἔ. ἀ. σ. 331.

2) Ἡ ἰδέα εἶναι παλαιὰ· αἱ νόσοι θεωροῦνται τέκνα τῆς Ἐριδος. Ἡσιόδου, Θεογονία, 226: Αὐτὰρ Ἐρις στυγερὴ τέκε μὲν πόνον ἀλγινόεντα | Λήθην τε, Λιμόν τε καὶ Ἄλγεα δακρυόεντα.

3) *Στίλπωνος Κυριακίδου*, Ἑλληνικὴ λαογραφία, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 197.

4) Περὶ τῆς εὐλογίας ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, *Δαογραφικὰ Σύμμεικτα*, Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 70—71. *Τοῦ Ἰδίου*, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ λαοῦ, *Δαογραφικὰ Σύμμεικτα*, Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 89—90.

5) *Στίλπ. Κυριακίδου*, Δεισιδ. καὶ δεισιδαιμ. συνήθειαι ἐκ Γκιουμουλτζίνας κτλ., ἔ. ἀ. σ. 409 καὶ 421.

6) *Γ. Α. Μέγα*, Παραδόσεις περὶ ἀσθνεσιῶν, ἔ. ἀ. σ. 470, 519.

7) *Γ. Α. Μέγα*, ἔ. ἀ. σ. 519.

8) *Γλυκὲς* λέγονται καὶ οἱ λειχῆνες εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας. *Πολ. Παπαχριστοδούλου*, Δεισιδ. Σαράντα Ἐκκλησιῶν, *Θρακικά*, τ. 1ος (1928), σ. 451.

9) *Ἐλπ. Σαραντῆ*, ἔ. ἀ., *Θρακικά*, τ. 9ος, σ. 367.

10) *Κ. Κουρετίδου*, Δημῶδεις δοξασίαι Ἀδριανουπόλεως, ἔ. ἀ. σ. 22.

ἡ ἀκαθαρσία, ἡ ἀκαταστασία εἰς τὸ δωματίον τοῦ ἀρρώστου¹⁾, ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐκ Γκιουμουλτζίνης παραδόσει²⁾.

Καὶ ἡ πανοῦκλα ἢ θανατικό, κατὰ παράδοσιν ἐκ Γκιουμουλτζίνης, «εἶναι γυναῖκα κί ἔρχιδι μὲ τὰ τ'ομπουλέκια»³⁾, τ. ἔ. τὰ ὄργανα τῶν γενιτσάρων, πρὸς τοὺς ὁποίους αὕτη ἔξομοιοῦται διὰ τὴν φρίκην, τὴν ὁποίαν ἐπροξένει ἡ παρουσία της εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἦτο δ' ὁ ἦχος τῶν ὀργάνων τούτων πραγματικὸς ἢ φανταστικὸς, σύνθημα γενικῆς φυγῆς καὶ ἐρημώσεως τῶν χωρίων⁴⁾. Κατὰ παράδοσιν ἐκ Τσόφλου, «ὁ παπᾶς εἶδε τὴν πανοῦκλα στὸ δρόμο, ἦτανε μαυροφῶρα γυναῖκα καὶ μπουμπουλωμένη μὲ μαγουλίκια»⁵⁾.

Καὶ ὁ ἥσκιος εἶναι ἀσθένεια, ἡ ὁποία ἐπροσωποποιήθη εἰς τὴν Στροντζάναν: «Ἡ Πανιὼ ἔκαμι παιδὶ ἀπ' αὐτὸν κί ὁ καημένος ὁ ἄνδρας της κί αὐτὴ δὲν μποροῦσαν νὰ γλυτώσνε ἀπὸ τὸν ἥσκιο. Ἐγινε πόλεμος καὶ λέγει τὴν Πανιὼ ὁ ἥσκιος: γὼ θὰ πάγω μακριὰ στὸν πόλεμο καὶ σὰ σκοτωθῶ θὰ ἴθ' νὰ πῶς μὲρὸς στὸ παραθύρι σ' ἕνα μαῦρο πουλὶ σκοτωμένο. Πέρασαν χρόνια τώρα, εἶδε τὸ μαῦρο πουλὶ σκοτωμένο μὲρὸς στὸ παραθύρ' της καὶ γλύτωσε ἡ γυναῖκα»⁶⁾. Καὶ ἄλλαι δὲ νόσοι, ὡς τὸ χτικιό, ἡ θέρμη ἢ θερμασιά, ὁ κοκκύτης, ἡ ἕληρη προσωποποιοῦνται.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν ὑπερφυσικῶν αἰτίων τῶν νόσων ὁ θρακικὸς λαὸς ἀποδίδει αὐτὰς καὶ εἰς ἄλλας αἰτίας, οἷσι εἶναι αἱ διαιτητικαὶ παρεκτροπαί, τὸ κρυολόγημα⁷⁾, τὸ πολὺ ἢ χαλασμένον φαγητόν, ἡ ἀνθυγιεινὴ κατοικία, ἡ διαταραχὴ τῶν χυμῶν τοῦ σώματος (χολόγγο), ἡ εἴσοδος βλαβεροῦ ζωοῦρου⁸⁾ ἢ βλαβερᾶς οὐσίας εἰς τὸ σῶμα, ἰδίων δὲ νόσων αἷτια εἶναι τὰ δῆγματα ἰοβόλων ὄφρων, μυρμηκῶν, ἢ ἄλλων ζῴων, μολονότι ὁ δαιμονικὸς παράγων ἐνυπάρχει καὶ εἰς αὐτὰ. Πρὸς καταπολέμησιν δὲ τούτων, πλὴν τῶν μαγικῶν καὶ θρησκευτικῶν ὡς ἄνω μεθόδων, οἱ Θραῖκες ἐχρησιμοποιοῦν καὶ πάσης φύσεως ἐμπειρικὰ φάρμακα, λαμβάνοντες αὐτὰ ἀπὸ τὸν πλούσιον ζωϊκὸν καὶ φυτικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος τοὺς περιβάλλει.

Οὕτω π. χ. ἐν Καστανιᾷς «γιὰ νὰ καθαρίζνε τὰ αἵματα» ἔπαιοναν αἶμα «μὲ κοφτὲς βεντουῦζε», ἢ «ἔβραζαν καρυδόφυλλα καὶ ἔπιναν τὸ ζουμί»,

1) Γ. Α. Μέγα, ἔ. ἀ. σ. 520.

2) Στίλπ. Κυριακίδου, Δασογραφία, τ. 2ος (1910), σ. 409 καὶ 421.

3) Στίλπ. Κυριακίδου, Αὐτόθι, σ. 110.

4) Γ. Α. Μέγα, Αὐτόθι, σ. 484. Πρὸβλ. καὶ τὴν ἐκ Περιστερᾶς τῆς Θράκης αὐτόθι παράδοσιν, σ. 484, ὑποσ. 4.

5) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, Πῶς γιάτρευαν κλπ., Θρακικά, τ. 9ος, σ. 245.

6) Ἐλπιν. Σταμ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ. σ. 221—2.

7) «Κατὰ τὰς κρατούσας ἐν Θράκῃ δοξασίας ἡ ἀσθένεια τῶν ζῴων ἀνθραξ προέρχεται ἢ ἀπὸ τῆ ζέστη, ἢ ἀπὸ τὸν ἀέρα, ἢ ἀπὸ τῆ βροχῆ, ἢ ἀπὸ βρουκόλακα». Γ. Α. Μέγα, Μαγικαὶ καὶ δεισιδ. συνήθ. κλπ., ἔ. ἀ. σ. 44.

8) Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, αὐτόθι, σ. 255: σκούληκες.

διὰ τὸ αἶμα ἀπὸ τὸ στόμα «ὄπου ἔρχεται, μαγερεύνη τὴν χελῶνα καὶ τὴν τροῶνη· πολὺ ὠφελεῖ», διὰ τὸ «ἀμπέλ' (=σταφυλοκοκκίωσιν)» τὰ βρέφη «τὰ χάραζαν στὴ ράχη γιὰ νὰ τρέξη αἶμα καὶ τότε δὲν ἔβραζαν στὸ κεφαλάκι τους ἀμπέλ'», ὅταν εἶχον τάσεις πρὸς ἕμετον «ἔβραζαν κανέλλα, τὴν κρύωναν καὶ τὴν ἔπιναν». Ἐν Σηλυβρία ὅταν πονοῦσαν τὰ αὐτιά «ἔπαιρναν τὸ μαλλιαρὸ μέρος τοῦ κρῖνου, τὸ ἄφηναν μέσα στὸ λάδι καὶ ἔσταζαν σ' αὐτὶ καὶ πέρναε ὁ πόνος», ἢ «ἔβαζαν τὸ λαγοτόμαρο στὸ πονεμένο αὐτί». Ἐν Φαναρίῳ «ὅταν βγάλλνη στὴ γλῶσσα φουσκέλια, τὶς ζωχιές, κουπανίζνη σκόρδο μὲ ἄλας καὶ τὶς τρίβνη, καίννη στὴ φωτιά καὶ ἕνα φύλλο δάφνη καὶ τὶς καίννη». Διὰ τὸν βῆχα ἔν Καστανιῆς «πίνουν φιδόχορτο, τρίβονται μὲ ἄλας καὶ σπύργο, πίνουν τὸ ζουμί τῆς παπαρούνας, πίνουν τὸ ζουμί λεβαντίνας μὲ μοσχοκάοφια, βράζνη τὴ μολόχα καὶ κάνουν χλιαρὴ γαργάρα» κλ., διὰ τὸ «τρίχωμα τοῦ βυζιοῦ» (μιαστίτιδα) ἔν Ἡρακλείᾳ ἐρησιμοποιοῦν «ἀγκινιρόφυλλα, τὰ ἔσπαναν καὶ τὰ ἔβροχναν στὸ ρακί. Τὸ τρίχωμα καὶ ὁ πόνος τοῦ βυζιοῦ, ἔλεγαν, ἔρχεται ἀπὸ μοσκιά φαγιοῦ καὶ στέκεται τὸ γάλα τῆς βυζιάμενης γυναίκα». Ἐν Σηλυβρία «ἔβραζαν ρύζι σ' ἕνα σακκουλάκι, τὸ πιτίτιζαν μὲ ψιλὴ ζάχαρη, τὸ βράζαν ἑπάνω στὸ βυζούνι (δοθιῆνα) καὶ ἐπεροῦσε», ἔν δὲ τῷ Φαναρίῳ ἐπίστευον ὅτι «μαγιά ψωμοῦ μὲ λίγο λάδι ὠριμάζει τὸ βυζούνι». Ἐν Τσόρολου «κιτρινάδι τοῦ αὐγοῦ καὶ ἄλατι τὰ βάζει πάνω στὴν πληγὴ (ἐκ δήγματος σκύλου) καὶ γιανίσκει». Ἐπίσης «τὴ βδέλλα ἔβαζαν στὸ ἀπόστημα τοῦ δοντιοῦ, τραυοῦσε τὸ αἶμα τὸ κακὸ καὶ τὸ πέρναγε», ἔν δὲ τῇ Ἡρακλείᾳ εἶς τὸν πονόδοντον «ἔβραζαν ζαμποῦκο, ἔκαμναν γαργάρα καὶ μουδιάζει ὁ πόνος». Διὰ νὰ παύσῃ ὁ ἕμετος ἔν Σηλυβρία «τὸ δυόσμο τὸ βράζνη μαζί μ' ἕνα λεμόνι κομμένο καὶ τὸ πίννη» ἢ «κανέλλα, τὴν ἄφηναν καὶ κρύωννη καὶ τὴν ἔπιναν», διὰ «τὶς ζωχάδες» (=αἱμορροΐδες) «ἔβραζαν τσουκνίδες καὶ ἔβαζαν πάνω στὶς ζωχάδες καὶ τὸ ζουμί τὸ πίννη». Ἐν Μέτραις «οἱ ἀγγουροπόποροι ἦσαν γιαιτρικὸ γιὰ τὰ ἰδρωτήρια»¹⁾.

Ἐν Καστανιῆς «κατάπιναν ζεστὴ τὴν καρδιά περιστεριοῦ, βουτημένη στὴ ζάχαρη ἢ τὸ κἀντιο» διὰ νὰ περάσῃ ἢ *χτυποκαρδία* (=ταχυκαρδία), ἔν Φαναρίῳ «ἔβραζαν μαντζουράνα μὲ λίγο δυόσμο καὶ λευκονοσκουπίδο, ἔπιναν τὸ ζουμί καὶ ἔπαυε ὁ στομαχόπονος» ἢ «ζέσταιναν κεραμίδι, τὸ ἔσβηναν μὲ τὸ ξίδι, τὸ ἐτύλιγαν πὲ φανέλλα καὶ τὸ ἔβαζαν στὴν κοιλιά».

Εἶς τὴν Ἀμυγδαλιά Αἴνου διὰ τὴν «κατεβασία» (κατάρουον) «ἔβαζαν στὸ φρούνο νὰ ξεραθοῦνη φύλλα λιχροδάφνης, τὰ ἐκοπάνιζαν, τὰ ἐπεροῦσαν ἀπὸ τουλουπάνι καὶ τὰ ρουφροῦσαν ὡς ταμπάκο». Ἐν Καστανιῆς ἐθεράπευον τὸ κάψιμο μὲ ἀλοιφή, τὴν ὁποῖαν παρεσκευάζον «ἀπὸ σαμόλαδο καὶ στουπέτσι», διὰ τὴν κεφαλαλγίαν «ἀνοιγαν φουντανέλα, καθῶς καὶ γιὰ

1) Διὰ πάντα τ' ἀνωτέρω βλ. Ἑλλ. Σταμούλη—Σαραντῆ, Θερακικά, τ. 8ος, σ, 354—383, σποράδην.

ἄλλες ἀρρώστειες, πού εἶχανε χρόνια», ἢ «ἐκοπάνιζαν σκόρδο με τὶς φλοῦδες, ἀλείφνε τὸ λακκάκι, πού εἶναι πίσω στοῦ καιμὸ λίγο λάδι κι ἀπὸ πάνω βάζνε τὸ σκόρδο, τὸ ἀφήνε ὡς πού νὰ τσουξέ' κι ὕστερα τὸ βγάζ'νε», ἢ «κόφτανε φρέτες τὶς πατάτες καὶ τὶς ἔδεναν στοῦ μέτωπο με τουλουπάνι καὶ δρόσιζε». Ἐν Ἡρακλείᾳ διὰ τὸν κοκκύτην ἔδιναν ζουμί τοῦ λεμονιοῦ, εἰς δὲ τὸ χωρίον Τσόγλου «σάλιο τοῦ σάλιαγκα ἢ βραστή βρώμη». Ἐν Σηλυβρία διὰ τὸν κόλπρον (ἡμιπληγίαν) «ἔπαιρναν ἀμέσως αἷμα με κωφτὲς βεντουῦζες καὶ με βδέλλες». Ἐν Ἀρμενοχωρίῳ διὰ τὴν θεραπείαν τῆς κορδέλλας (ταινίας), «ἔτρωγαν 50 δράμια κολοκυθόσπορο καὶ ἔπειτα ἔπαιρναν καθαρτικό». Ἐπίσης «ὅταν ἔκοβαν τὸ δάκτυλο ἔβαζαν στὴν πληγὴ σπαθόλαδο (τὸ σπαθόλαδο τὸ ἔκαναν ἀπὸ σπαθόχορτο πού ἔβαζαν σ' ἓνα μπουκάλι με λάδι καὶ τὸ ἔξέθεται στὸν ἥλιο», εἰς δὲ τὸ Φανάρι «κοπάνιζαν ἀπύστρευτα κρομμύδια με τὸ ἄλας, τὰ ἔβαζαν ἐπάνω στοῦ κύτλημα καὶ περνοῦσε ὁ πόνος».

Διὰ τὴν «λογοχρίστραν» ἢ «λοῦργιάν» (διαπύησιν τοῦ ὄνυχος) «τὴ ζεματεῖς δυὸ τρεῖς φουῆς μέσα στὸν καρτὸ καφέ, στρίφτει καὶ περναίει» καὶ ἂν δὲν ἐπρολάβωσαν «ἔβραζαν οὔζι με ζάχαρη καὶ τὸ ἔβαζαν ἐπάνω λατὰ» (Καστανιές). Διὰ τὴν φιλάκκωσιν «ἐκοπάνιζαν ψιλὰ δαφνοκούκκουτσα, τὰ ἔβραζαν με ξίδι καὶ ἀφου ἔπλυναν τὰ μαλλιὰ, ἀλείφταν τὶς ρίζες κι ὕστερον περιχοῦσαν τὰ μαλλιὰ κόνε με νερό, χωρὶς σαπῶνι, ἔξβγαζνεν τὰ δαφνοκούκκουτσα κι ἔσφιγγαν τὰ μαλλιὰ». Εἰς Τσόγλου «ἔτριβαν σκόρδο πού εἶχε κόκκινη φλοῦδα» ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ καταιπολεμήσουν τὸν τριχοφάγον.

Διὰ τὸ **ξεπαγίασμα** ἐν Σηλυβρία «ἔβραζαν κάστανα με τὸ νερό, τὰ ἔβγαζαν καὶ σ' ἐκεῖνο τὸ νερό βουτοῦσαν τὰ ξεπαγιασμένα χέρια ἢ πόδια», εἰς δὲ τοὺς Δελειῶνες «βουτοῦσαν τὰ ξεπαγιασμένα χέρια ἢ πόδια στοῦ αἷμα τοῦ γουρουνιοῦ μόλις τὸ ἔσφραζαν». Ἐν Φαναρίῳ διὰ τὴν «παραμαγούλα» (παρωτίτιν) «κοπάνιζαν τὸ καλαγκάθι με ἄσπρο κρομμύδι καὶ λίγη θεωριακή, τὸ ἔβαζαν ἐπάνω καὶ γιάνισκε» ἢ «τσάκιζαν, ἐν Καστανιές, ἀγκιναρόφυλλα πέτρα με πέτρα καὶ τὰ ἔβαζαν κι ἔστριφτε».

Εἰς «σπλήνα πρησμένη» ἐν Ἡρακλείᾳ «ἔβαζαν περιστερότικες κουτσουλῆς βρασμένες με ξίδι» καὶ διὰ νὰ μὴ βγάζουν σπυριά, ἐν Καστανιές, τηγάνιζαν τ' αὐτὰ τῆς χελώνας καὶ τὰ ἔτρωγαν», ἢ ἔκρατοῦσαν ὡς γιαιτρικὸ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν «τὴ στάχτη ἀπὸ ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα ὡς τὴν παραμονὴ τῷ Φωτῷ». Εἰς «τσίμπημα μέλισσας, ἔβαζαν, ἐν Σηλυβρία, λάσπην καὶ περνοῦσε ὁ πόνος, εἰς δὲ τὸ τσίμπημα τῆς τσουκνίδας, ἐν Μέτραις, ἔτριβαν τὸ μέρος ἐκεῖνο με μολόχα λέγοντες : «Ἐμπα μολόχα | ἔβγα τσουκνίδα». Εἰς τσίμπημα φιδιοῦ ἐν Καστανιές ἔκαναν κατάπλασμα ἀπὸ φουντουκόφυλλα, βρασμένα με γάλα, ἢ ἔπιναν θεωριακή ἐν Ἡρακλείᾳ διὰ ν' ἀποφεύγουν τὰ δῆγματα τῶν ὄφρων. Τέλος ἐν Καδήζιοι ἔδιναν κάμφορα καὶ κωνιάκ κατὰ τῆς χολέρας κλ. ').

1) Περί τούτων ἰδὲ Ἐλπ. Σ. Σαραντῆ, ἔ. ἀ., τ. 9ος, σ. 198—268, σποράδην.

Ἐξ ὄσων ἀνέφερα καταφαίνεται πόσον πλουσία εἰς βότανα καὶ ἄλλ. λας ζωϊκὰς οὐσίας εἶναι ἡ δημώδης ἐν Θυράκῃ φαρμακολογία καὶ πόσον ἀξιόσπουδαστος εἶναι ἡ δημώδης αὐτόθι ἐμπειρική θεραπευτική. Δι' ἕκαστον δὲ φάρμακον εἰς ἕκαστην νόσον καὶ περίπτωσιν νόσου χρειάζεται ἐπισταμένη ἐξέτασις καὶ ἐνδελεχὴς ἔρευνα.

Καὶ ἐρωτᾶται : Πόθεν καὶ πῶς καὶ πότε συνέλεγον τὰ φυτὰ, πῶς κατῳρθωναν τὰ μανθάνουν τὰς ἱαματικὰς αὐτῶν ιδιότητας, πῶς ἐμάνθανον τὴν σύνθεσιν τῶν φαρμάκων καὶ ἀπὸ ποίας ψυχικὰς παρορμήσεις ὠθοῦντο ἕκαστοτε θεράποντες καὶ θεραπευόμενοι ; Ἔπειτα πρόειναι νὰ ἐξετασθῆ ἂν καὶ εἰς παλαιότερας ἐποχὰς ἐγένετο χρῆσις ἀναλόγων βοτανῶν ἢ θεραπευτικῶν τρόπων καὶ πῶς διειρηθῆ ἡ παράδοσις διὰ τῶν αἰώνων.

Οὕτω π. χ. γενομένης συστηματικῆς ἐρεύνης περὶ τῶν θερμῶν ἐπιθεμάτων θὰ καταδειχθῆ, ὅτι ταῦτα εἶναι ἀντιοιδηματικά καὶ παυσίπονα καὶ ὅτι τὰ εἶχε χρησιμοποιήσει διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ὁ Ἴπποκράτης ¹⁾, ὅτι ἡ τόσον συχὴ ἐν Θυράκῃ χρῆσις τοῦ ξιδιοῦ ὡς φαρμάκου, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, εἶναι λίαν δικαιολογημένη, διότι τοῦτο εἶναι ἀντιφλογιστικόν ²⁾, λόγῳ τοῦ ὄξεικου τοῦ ἄξιος. Καὶ ἡ ρακὴ ὡσαύτως εἶναι ἀντισηπτική, λόγῳ τοῦ αἰθυλικοῦ τῆς πνεύματος. Ὁμοίως τὸ σκόροδον, λόγῳ τῶν αἰθερίων τοῦ ἐλαίου, περιέχει ποικίλους θεραπευτικὰς ιδιότητας, χρησιμοποιεῖται δὲ πρὸς τοπικὴν ὑπεραιμίαν καὶ ἀντισηψίαν. Ὡσαύτως τοῦ ἀγγουριοῦ τὰ φύλλα συνιστᾷ ὁ Διοσκουρίδης διὰ τοὺς κυνοδέκτους ³⁾. Ἐπίσης τὸ ἀνθρώπινον οὖρον εἶναι ὠφελιμώτατον ἐξωτερικῶς διὰ πλύσεις καὶ ἐπιθέματα, καὶ ἐσωτερικῶς διότι διὰ τῆς ἀμμωνίας ἐπιτυγχάνεται ἀντιπλόγισις. Εἰς παλαιότερας ἐποχὰς οὐ μόνον οἱ Αἰγύπτιοι ⁴⁾, ἀλλὰ καὶ ὁ Διοσκουρίδης ἐχρησιμοποίησε τοῦτο ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διὰ τὰ δῆγματα θαλασσίου σκορπιου ⁵⁾ καὶ διὰ τοὺς ὀφιοδέκτους. Ὁ αὐτὸς Διοσκουρίδης γράφει : «οὖρον τὸ ἴδιον ποθὲν καὶ ἐπιτεθὲν μεγάλως ὠφελεῖ [τοῖς ἐχεοδέκτοις] ⁶⁾». Ἐπίσης ὁ ἠδύσμος ἐνεργεῖ ὡς ὑπεραιμικὸν μὲ τὸ ἐρεθιστικόν του μινθέλαιον, ποὺ περιέχει τὴν ἀντισηπτικὴν συγχρόνως μινθόλην ἢ μινθοκαφουράν, κύριον συστατικὸν τῶν ἀντιχολερικῶν φαρμάκων. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸν μετὰ χυμοῦ φοινικίων διὰ τὸ συνάχι ⁷⁾. Τοῦτον ἐπίσης συνιστοῦν ὅτε Διοσκουρίδης καὶ ὁ Ἀέτιος ⁸⁾.

1) Ἴπποκράτους, Ἄπαντα, τ. 2ος, ἔκδ. Littrée, σ. 268.

2) Ὁ Διοσκουρίδης λέγει ρητῶς «ὄξος στύφει καὶ ψύχει» (Βιβλ. V, κεφ. 13). Εἶδι μὲ πύτυρα ὡς κατάπλασμα συνιστᾷ ὁ Ἀέτιος διὰ τοὺς φαλαγγιοδέκτους. Ἀετίου, Λόγ. ΙΓ', κεφ. 1β'.

3) Διοσκουρίδης, Βιβλ. ΙΙ, κεφ. 120.

4) Ἀρ. ΙΙ. Κούζη, Ἱστορ. τῆς ἱατρικῆς, ἔ. ἀ. σ. 35.

5) Διοσκουρίδης, Βιβλ. ΙΙ, κεφ. 31. 6) Διοσκουρίδης, Βιβλ. ΙΙ, κεφ. 122.

7) Ἀρ. ΙΙ. Κούζη, ἔν. ἀ. σ. 35.

8) Κύπερον Χρυσάνθη, Θηριακά τῆς Κύπρου, Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 1ος, ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, 1942, σ. 46.

Τὸ ἄλλας ὡσαύτως, ὅπερ ὁ Ἴπποκράτης ἐχρησιμοποίει μαζί με τὸ μέλι ¹⁾ εἶναι ἐρεθιστικὸν καὶ ἀντισηπτικόν. Σημειωθῆτω ὅτι τοῦτο καὶ ὁ Διοσκουρίδης ἐχρησιμοποίει διὰ τὰ τραύματα ἐκ δηγμάτων σκύλων ²⁾.

Καὶ ἡ ἐπίθεσις δερμάτων προσφάτως σφραζομένων ζώων ἢ καὶ τῶν κρεάτων αὐτῶν εἶναι παλαιά ³⁾. Ἡ δὲ ἐπίθεσις βδελλῶν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἢ ἄλλα-χοῦ τοῦ σώματος σκολεύει τὴν ἐκμύζησιν τοῦ τοῦ μαζί με τὸ αἷμα, περὶ ὧν ἀναφέρει ὁ Νίκανδρος ⁴⁾. Τέλος ἡ ἐξουδετέρωσις τοῦ τοῦ ὄψεως, μελίσεως, σκοροπίου, σιρανταπόδαρου κλ. διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἐπὶ τῆς πληγῆς τοῦ ἰδίου ζώου, στηρίζεται εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὁμοιοπαθητικῶν, τῶν ἐχόντων ὡς θεραπευτικὸν δόγμα «τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ ἐκκρούεται» ἢ «similia similibus curantur».

Ἐκ τούτων πάντων σαφῶς, νομίζω, καταφαίνεται, ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν τριῶν ὡς ἄνω ἐξετασθέντων κεφαλαίων τῆς δημόδου ἐν Θράκη Ιατρικῆς, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ δεχθῶμεν α') τὸν μαγικὸν καὶ θρησκευτικὸν αὐτῆς χαρακτήρα. Τὰ πνεύματα τὰ κακοποιῶ εἶναι μᾶλλον αἱ αἰτίαι, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν, ὡς εἶδομεν, τὰς νόσους. Ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν πρέπει νὰ προφυλαχθῆ ὁ ἄνθρωπος, ἢ νὰ τὰ ἐκδιώξῃ, χρησιμοποιοῦν ἐπιφάδας, ἐξορκισμοὺς, καταδέσμοις (καρφώματα) καὶ προβασκάνια, ἢτοι φυλακτήρια, κρατητήρας, ἁγιοκωνσταντινᾶτα κλπ. Ἡ ἀσθένεια ἐκδιωκομένη τοῦ σώματος διὰ μαγικῶν μέσων, μεταβιβάζεται εἰς ἄλλους ἢ ἀποστέλλεται εἰς μακρινοὺς τόπους, ἢ καθιλώνεται ἐπὶ διαφόρων ἀντικειμένων, ὡς δένδρα κλπ.

Συναφῆς πρὸς τὴν μαγικὴν εἶναι καὶ ἡ θρησκευτικὴ αὐτῆς πλευρᾶ, ἢτοι ἡ διὰ τρόπων θρησκευτικῶν κατατολέμησις τῶν ἀσθενειῶν. Καὶ ἐδῶ ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, τοὺς ἁγίους καὶ τὰ ἁγιάσματα, δημιουργεῖ τὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκτυλίσσεται ἡ θεραπευτικὴ ἐνέργεια. Ἄξιον πρὸς τούτοις σημειώσεως εἶναι, ὅτι πολλὰ μαγικὰ σύμβολα καὶ πράξεις ἀπὸ παναρχαίων χρόνων διατηροῦμεναι, ἀπαντῶσι συνυφασμένα μετὰ τῶν θρησκευτικῶν καὶ λατρευτικῶν ἰδεῶν τοῦ θρακικοῦ λαοῦ ὡς ἐγκαταλείμματα τοῦ προχριστιανικοῦ παρελθόντος ἐπιζῶντα εἰς τὸ παρόν. Οὕτω ὁ παπᾶς, ὡς εἶδομεν, εἶναι συνήθως καὶ ἐξορκιστής, ἢ γητεύτρια, ἀφοῦ κάμη τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, λέγει τὴν ἐπιφάνειαν τῆς κλπ. Συνεπῶς ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἐπέτυχε νὰ ἐξαλείψῃ ἐντελῶς τὴν μαγείαν.

β') Ὅτι εἶναι καὶ ἐμπειρικὴ: Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ὁ λαὸς ἐτόρπη καὶ ἐπὶ τὴν ἐμπειρικὴν ὁδόν, διδασθεὶς ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ βίου τῶν ζώων τὴν ἱαματικὴν δύναμιν πολλῶν φυτῶν, ἣν ἐδοκίμασε καὶ ἐφ' ἑαυ-

1) Ἄρ. Π. Κούζη, ἔ. ἀ. σ. 132.

2) Διοσκουρίδης, Βιβλ. II, κεφ. 120.

3) Ἀείτιος, Λόγος ΙΓ', κεφ. ιβ', Κύπρου Χρυσάνθη, ἔ. ἀ. σ. 51.

4) Κύπρου Χρυσάνθη, ἔ. ἀ. σ. 52.

τοῦ εἰς ἀναλόγους περιστάσεις. Καί δὲν περιορίσθη εἰς τοὺς μαγικούς καὶ θρησκευτικούς μόνον τρόπους ἀντιμετωπίσεως τῶν νόσων καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν διέθετεν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ κατὰ τοῦ κακοῦ, ἀλλ' ἐκαλλιέργησε παραλλήλως καὶ τὴν πρακτικὴν θεραπευτικὴν. Ἡ δὲ καλλιέργεια τῆς τελευταίας ταύτης ἐμπειρικῆς ἰατρικῆς δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀποτυχίας τῶν μαγικῶν καὶ θρησκευτικῶν μεθόδων διὰ τὴν θεραπείαν ἢ καὶ ἀντιθέτως, ἀλλ' ὅτι ἢ τε μαγικὴ καὶ θρησκευτικὴ δημώδης ἰατρικὴ ἐν Θράκῃ καὶ ἡ ἐμπειρικὴ συνυπῆρξαν καὶ συνέζησαν ἐπὶ αἰῶνας, χωρὶς ν' ἀποκλείη ἡ ἐμπειρικὴ τὰς προηγουμένας ἢ αὐταὶ ταύτην, διότι ἀείποτε τὸν λαὸν ἐχαρακτήρισεν ἐμμονὴ εἰς τὰς πατροπαραδότους δεισιδαιμονίας του, τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις του, τὸν ἠρθολογισμόν του καὶ τὰς κατὰ παράδοσιν ἐμπειρικὰς γνώσεις του, οὐ μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς νόσους καὶ τὴν καταπολέμησιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ποικίλας ἐκδηλώσεις τοῦ βίου του.

Παραλλήλως λοιπόν, ὡς νομίζω, ἀναπτυχθεῖσαι καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ πλευραὶ τῆς δημώδους ἰατρικῆς, με ἀναγκαίως ἀλληλεπιδράσεις, ἤρχισαν νὰ παραχωροῦν σὺν τῷ χρόνῳ ἤδη ὑπὸ ἐνὸς οἰῶνος χώρον ἐξ ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐπὶ αἰῶνας κατεῖχον, εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἰατρικὴν, χωρὶς ἐντελῶς νὰ νεκρωθοῦν εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ.

Οὕτω ἡ δημώδης ἰατρικὴ ἐν Θράκῃ, παρὰ τὰς προόδους τῆς ἐπιστημονικῆς ἰατρικῆς, ἐπέτυχε νὰ ἔξη εἰσέτι βαθεῖας τὰς ρίζας της εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη, τόσον εἰς τὰ χωρία, ὅσον καὶ εἰς τὰς πόλεις, πολλοὶ τῶν ἀσθενῶν καταφεύγουν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν πρακτικῶν ἐπιβαλλομένην θεραπείαν, με τὸ βλέμμα καὶ τὴν ψυχὴν ἐστραμμένην πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἀληθινὸν δοτῆρα τῆς υγείας καὶ παντὸς ἀγαθοῦ.

γ') Ὅτι ἡ δημώδης ἰατρικὴ ἐν Θράκῃ συνεχίζει τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικὴν παράδοσιν αὐτῆς, ἀποδεικνύουσα τὸ ἀδιάσπαστον τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἐν τῇ ἑλληνικῇ ταύτῃ περιορῆ ἀπὸ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων μέχρι τοῦ νῦν καὶ δ') ὅτι οἱ Θράκες εἶναι λαὸς προικισμένος με πλουσίαν φαντασίαν, παρατηρητικότητά, ἐφευρετικότητά καὶ πηγαίαν συναισθηματικότητά, πρὸς τὴν διακρίνει βαθεῖα θρησκευτικότητος καὶ πίστις, μυστικισμὸς καὶ λατρευτικὴ διάθεσις.

Καὶ ἤδη ὑπολείπεται νὰ ἐξετασθῶν α') τὰ περὶ ἰατρικῶν ὀργάνων καὶ ἐργαλείων, β') περὶ τῆς εἰδικῆς ἐν Θράκῃ θεραπευτικῆς διὰ πραγματικὰς ἢ ὑποθετικὰς νόσους, γ') περὶ προληπτικῆς τῶν φαρμάκων χορήσεως, δ') περὶ διαιτητικῆς καὶ ε') περὶ χειρουργικῆς καὶ κτηνιατρικῆς, διὰ νὰ συστηματοποιηθῶν αἱ γνώσεις μας περὶ τῆς καθόλου δημώδους ἰατρικῆς ἐν Θράκῃ καὶ νὰ ἐξηγηθῶν τὰ ὀρθὰ ἐκ τῆς μελέτης αὐτῆς συμπεράσματα.

ΕΥΕΡΓΕΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ε΄ ΠΡΟΣ ΤΟΝ
 ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΔΥΟ ΕΝ ΜΟΛΔΑΒΙΑ, ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ, ΕΝ ΕΤΕΙ 1819

Εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ἔνθα ἐπ' εὐχάτων περιῆλθεν ἅπασα ἡ μεγάλη συλλογὴ τοῦ Ἱω. Βλαχογιάννη, διὰ δωρεᾶς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, ἀπόκειται μικρὸς φάκελλος ἐγγράφων ἐκ Μολδοβλαχίας, τῶν ἐτῶν 1786—1828, ἐν οἷς καὶ γράμμα τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄, κατὰ τὴν τρίτην πατριαρχεῖαν αὐτοῦ ἀπολυθέν, κατ' Αὐγουστον τοῦ 1819 ἔτους, καὶ ἀπονέμον τῷ ἡγουμένῳ τῶν ἐν Μολδαβίᾳ μονυδρίων Φλωρεστίου καὶ Πουζουρτζίου Λουκᾶ ὀφρῖκιον ἐκκλησιαστικὸν μετὰ τῶν σχετικῶν προνομίων. Τὸ γράμμα τοῦτο, καθ' ὅσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, εἶναι ἀνέκδοτον, ἐν τέλει δὲ φέρει ἐπικύρωσιν τῆς ὑπογραφῆς καὶ σφραγίδος τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ περιεχομένου προγενεστέρου γράμματος πατριαρχικοῦ, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Μολδαβίας Μιχ. Σούτζου.

Τὸ ἐκδιδόμενον περαιτέρω γράμμα παρουσιάζει ἱκανὸν ἐνδιαφέρον. Ἐν ἀρχῇ περιέχει πρόλογον, ἀπὸ τοὺς συνήθεις καὶ προσφιλεῖς εἰς τὰ τοιαύτης φύσεως ἐγγράφα, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἀρετῆς καὶ αἰτιολογοῦσα τὴν ὑποχρέωσιν τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐπαμείβῃ τοὺς κεκοσμημένους δι' αὐτῆς. Ἀκολούθως ἀναφέρεται, ὅτι ὁ ὀσιολογιώτατος ἐν ἱερομονάχοις ἡγούμενος τῶν εἰς ἔν συνηνωμένων μονυδρίων Πουζουρτζίου καὶ Φλωρεστίου Ἰ) Λουκᾶς, προερχόμενος ἐκ τῆς μοναχικῆς ἀδελφότητος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονῆς τοῦ Ἐσφιγμένου, διὰ τὴν κοσμιότητα τῶν ἡθῶν αὐτοῦ καὶ τὰ ἄλλα του

1) Τὰ μονύδρια ταῦτα, ἐξ ὁμωνύμων κωμῶν τὸ ὄνομα λαβόντα, εὐρίσκονται εἰς τὴν ρουμανικὴν Βουκοβίαν, διαβρεχομένην ἀπὸ τὸν Προῦθον ποταμὸν καὶ διασχιζομένην ἀπὸ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν Ἰασίου—Γαλαζίου. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ μονύδρια, εἰς ἔν ἡνωμένα, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῷ γράμματι, ἀπετέλουν μετόχια τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς Ἐσφιγμένου, κατὰ τὴν ρητὴν βεβαίωσιν τοῦ ἐπικυροῦντος τὸ γράμμα αὐθέντου Μολδοβλαχίας. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ἡγούμενος τῶν μονυδρίων Ἐσφιγμενίτης ἀποκαλεῖται. Γνωστὸν δὲ τυγχάνει. ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1814 προσηλώθη τῇ μονῇ τοῦ Ἐσφιγμένου τὸ ἐν Μολδαβίᾳ κτήμα Φλωρέστι. *M. I. Fedew, Ἄθως*. Ἀγαμνήσεις, ἐγγράφα, σημειώσεις, ἐν Κων)πόλει αἰφῆ, σελ. 192. Ὁ Ρουμᾶνος ἱστορικὸς Ν. Ἰόργκα, ὁ καὶ δίτομον ἐργασίαν ἀφιερῶσας εἰς τὴν Ρουμανικὴν Ἐκκλησίαν (*Istoria bisericii Romane*), εἰς τὸν γνωστὸν Ὁδηγὸν αὐτοῦ ἀναφέρει νοὸν εἰς Φλωρέστι μὲ ὀλίγας τινὰς πληροφορίας, οὐχὶ μονήν, ἴσως μὴ σωζομένην πλέον σήμερον, οὐδόλως δὲ σημειοῖ τὸ Πουζουρτζιον, ἐνῶ ἐνδιαφερούσας πληροφορίας παρέχει περὶ τῆς εἰς Μπουντουζένι μονῆς. *N. Jorga, Guide historique de la Roumanie*, Βουκουρέστι 1928, σελ. 124, 136. Περὶ τῶν ἐν Μολδαβίᾳ μοναστηρίων ἐνδιαφέρον ἔργον ἔγραψεν ὁ Ρουμᾶνος καθηγητῆς τῆς Μοναστηριολογίας καὶ θερμὸς φιλέλλην ἱερεὺς Nae Popescu, ὅπερ ὁμως δὲν ὑπάρχει εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκας.

προτερήματα, προεχειρίσθη ιδίαις χερσὶ τοῦ προκατόχου πατριάρχου Κυρίλλου'), ἀρχιμανδρίτης τοῦ πατριαρχικοῦ ἀποστολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἀξιωθεὶς διὰ γράμματος τοῦ ἰδίου πατριάρχου τῶν ἀνηκόντων τῷ βαθμῷ τούτῳ προνομίων.

Ἦδη ὁ Γρηγόριος, γνωρίζων ἐκ παλαιοῦ τὸν ἐν λόγῳ ἀρχιμανδρίτην Λουκᾶν καὶ ἰδιαζόντως τιμῶν αὐτόν, τῷ παρέχει νέα ὄλως προνόμια, ταῦτα: α) νὰ ἐνδύεται κατὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας μανδύαν, β) νὰ φέρη μετὰ χεῖρας πατερίτζαν, γ) νὰ φορῇ εἰς τὰς ἱερὰς μυσταγωγίας κεκοσμημένον καλυμμαύχιον μετὰ σταυροῦ, δ) ἐπιγονάτιον, ε) ἐγκόλπιον μετὰ σταυροῦ, ς) νὰ σφραγίζῃ ἀναγνώστας καὶ ζ) ν' ἀπολαμβάνῃ τὴν εἰς αὐτόν λόγῳ τοῦ ἀξιώματος ἀνήκουσαν εὐλάβειαν.

Ὁ ἐθνομάρτυς πατριάρχης, ἐχόμενος παραδόσεως παλαιᾶς, καθ' ἣν ἡγούμενοι μοναστηρίων τιμητικῶς ἀνηγορεύοντο ἀρχιμανδρίται καὶ πρωτοσύγκελλοι, οἷος π.χ. ἀναφέρεται κατὰ τὸ 1366 ὁ ἡγούμενος τῆς μεγάλης ἐν Μυστρᾷ καὶ περιφήμου μονῆς τοῦ Βροντοχίου²⁾, εἶτι δ' ἐπιθυμῶν νὰ ἐπιβραβεύσῃ τὴν Ἀγιορειτικὴν μονήν, γνωστοῦ ὄντος ὅτι εἰς τὸν Ἄθω εὗρε καὶ αὐτὸς παρηγορίαν κατὰ τὰς πικρὰς τῆς ἐξορίας ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὰς παριστρίους ἡγεμονίας διακονοῦντα ἡγούμενον Λουκᾶν νὰ παρακινήσῃ εἰς ἔργα μεϊζονος σημασίας διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὸν ἑλληνισμόν, παρεχώρησεν εἰς αὐτόν μετὰ τοῦ ὀφφικίου τὰ σημειωθέντα προνόμια. Τοιαῦτα προνόμια ὁ ἱεροπρεπὴς καὶ φιλόμουσος πατριάρχης ἐν μέρει ἢ καθ' ὅλου εἶχεν εὐρέως παραχωρήσει, κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πατριαρχίαν, πρὸς τοὺς ἡγουμένους τῶν καθ' ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν πατριαρχικῶν καὶ σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων, ἐπιδιώκων τὴν συλλήβδην ἀνανέωσιν τῶν προνομίων αὐτῶν³⁾.

1) Πρόκειται περὶ τοῦ Κυρίλλου ΣΤ' (1813—1818) *Μ. Ι. Γεδεών*, Πατριαρχικοί πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαί, βιογραφικαί περὶ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Κων)πόλει [1885—1890], σελ. 683—684.

2) *Fr. Miklosich—J. Müller*, Acta et diplomata Græca mediæ ævi sacra et profana, τόμ. I, Vindobonæ 1860, σελ. 480. Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀρχιμανδρίτου διὰ μέσου τῶν αἰώνων, διεξοδικώτερον καὶ γενικώτερον βλ. *I. Pargoire*, ἐν *Dictionnaire d'Archéologie Chretienne et de Liturgie*, τόμ. Α' (Paris 1907), σελ. 2739—61, ἐν λέξει, προχειρότερον δὲ βλ. *Π. Τρεμπέλαν*, ἐν *Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ.*, τόμ. Ε' (1928), σελ. 436—37. Διὰ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ὀφφικίου ἀρχιμανδρίτου καὶ πρωτοσυγκέλλου βλ. *Μητροπ. Παρμυθίας καὶ Πύργας Ἀθηναγόρα*, Ὁ θεσμὸς τῶν συγκέλλων ἐν τῷ οἰκομ. πατριαρχείῳ, «Ἐπειρη. Ἐταιρ. Βιζαντ. σπουδῶν», τόμ. Ε' (1928), σελ. 178 ἄξ.

3) Βλ. τὸ σιγίλλιον τοῦ Γρηγορίου, ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου κατ' Ἰανουάριον 1797 ἀπολυθέν. *Miklosich—Müller*, ἐνθ' ἄνωτ, τόμ. V', Vindobonæ 1837, σελ. 151 κλπ.—Ἀρχιμανδρίτην μετὰ προνόμια παρόμοια πρὸς τὰ τοῦ Λουκᾶ ὁ Γρηγόριος προεχειρίσατο καὶ τὸν γνωστὸν μοναχόν, διδάσκαλον καὶ ἱατρὸν Διονύσιον Πύρρον τὸν Θεταλόν, κατ' Αὐγουστον τοῦ ἔτους 1820. Βλ. τὸ γράμμα: *Γ. Γ. Παπαδοπούλου—Γ. Π. Ἀγγελοπούλου*, Τὰ κατὰ τὸν αἰδιδιμον

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Γρηγορίου ἀπεδόθη εἰς λόγους ἐθνικούς¹⁾, ἢ οἰκονομικούς²⁾. Νομίζομεν ὅμως ὅτι ἐμπόδιον δὲν ὑφίσταται νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ μεγάλως διὰ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν μοχθήσας καὶ μέχρις ἀγχόνης διὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν πίστιν ἀναλωθεὶς πατριάρχης³⁾ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν λόγων τούτων ἐκινήθη εἰς τὴν ἐνέργειάν του ταύτην.

Ὁ τὴν ὑπογραφήν καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ἐπικυρῶν παρὰ πόδας τοῦ ἐγγράφου Ἰωάννης⁴⁾ Μιχαὴλ Γρηγόριος Σοῦτζος, εἶναι ὁ τελευταῖος καὶ ἀξιόλογος Ἕλλην ἡγεμῶν καὶ βοεβόδας Μολδαβίας, ὁ ἀποβὰς ἐνθερμος τῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν παροστάτης καὶ ὑποστηρικτῆς τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ δὲ πρὸς δὴν τὸ γράμμα ἠγούμενος Φλωρεστίου καὶ Πουζουριτζίου Λουκάς, σημαῖνον πρόσωπον, μέλος τῆς ἐν Ἰασίῳ Ἐφορίας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας μετὰ τοῦ Ἀρχιμ. Σεραφεῖμ, ἠγούμενου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Φ. Ἡλιάδου καὶ Π. Διογενίδου, τῶν Δημητσανιτῶν, Π. Πάνου καὶ μητροπολίτου Εἰρηνοπόλεως Γρηγορίου τοῦ Βατοπεδηνοῦ. Χαρακτηριστικὸν μάλιστα εἶναι ὅτι τὸν ἡγεμόνα Μιχ. Σοῦτζον, διορισθέντα κατὰ τὸ ἔτος 1818 εἰς τὴν διαδοχὴν Σκαρλάτου Καλλιμάχη, μετὰ τινὰς δισταγμοὺς τῶν Ἐφόρων τῆς Ἑταιρείας νὰ τὸν κατηγήσουν εἰς τὸ μυστικὸν αὐτῆς, κατήχησε τέλος ὁ Ἰάκωβος Ρίζος—Νερούλος, ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ, μετὰ τοῦ ἠγούμενου Φλωρεστίου Λουκά, τὴν 25 Νοεμβρίου 1820, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρώτου, ἐνθα δῆθεν τυχαίως, πράγματι δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, παρευρέθη ὁ Λουκάς. Ὁ ἡγεμῶν τὸ μήνυμ' ἀπεδέχθη ἀσιμένως, καὶ προθύμως ἔδωκε τὸν νενομισμένον ὄρκον, ὡς καὶ ἔγγραφον ὑπόσχεσιν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, μετὰ συνεισφορᾶς 1.000 ὀλανδικῶν φλωριῶν, πρὸς μεγίστην χαρὰν τῶν δύο κατηχητῶν.

Ἀκολούθως ὁ Ἐσφιγμενίτης ἀρχιμανδριτῆς διενήργει τὴν ἀναγκαιοῦσαν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου, ἐπεφορτίσθη μάλιστα παρὰ τῆς ἐν Ἰασίῳ ἀδελφότητος νὰ διερμηνεύσῃ τὴν ἀνησυχίαν αὐτῆς πρὸς τὸν ἀρχηγόν, ἐξ ἀφορμῆς τῆς δολοφονίας τοῦ Καμαρινοῦ καὶ ἔλαβε τὴν σχετικὴν ἀπάντησιν, περαιτέρω δὲ συνωμίλησε μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ ἀρχηγοῦ, ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς σεβαστῆς Ἀρχῆς τῆς Ἑταιρείας. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα γράμ-

πρωταθλητὴν τοῦ ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος, τὸν πατριάρχην Κων)πόλεως Γρηγόριον τὸν Ε', τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1865, σελ. 108—111.

1) Σ. Β. Κουρία, Ἡ παρειακὴ συλλογὴ σιγιλλίων, <Ν. Ἑλληνομνήμων>, τόμ. Ζ' (1910), σελ. 344 κέξ.

2) Π. Γ. Ζερλέντη, Περὶ τῶν πατριαρχικῶν γραμμάτων τῆς ἐν Παρισίοις Ἑθνικῆς τῶν Γάλλων Βιβλιοθήκης, <Βεζαντίς>, τόμ. Β' (1911/1912), σελ. 438 κέξ.

3) Βλ. πρὸ πάντων Τ. Χ. Κανδηλώρου, Γρηγόριος Ε', ἔκδ. β', ἐν Ἀθήναις 1921, σελ. 67 κέξ, 95 κέξ, 111 κέξ. κλπ.

4) Περὶ τοῦ συμβόλου τούτου βλ. *Εὐλογίον Κουρία—Δανριώτη*, Τὰ χρυσόβουλλα τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τὸ σύμβολον Ἰω ἢ Ἰωάννης, ἐν τῷ «Εἰς μνήμην Σπυριδῶνος Λάμπρου» ἐκδοθέντι τόμῳ, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 245 κέξ.

ματα ἐνθουσιώδη ὁ Λουκᾶς ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, τὴν πίστιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀναληφθὲν ἔργον διαδηλῶν, μετ' εὐχῶν πρὸς εὐδόσους τῶν ἐπιδικωμένων, ἀλλ' ἰκαί τὴν συνείδησιν τῶν εὐθυνῶν διαγραφῶν σαφῶς, πρὸς συγκέντρωσιν χρημάτων κλπ. Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὰ κατὰ τὸ Σκουλένιον διατρέξαντα, πρὸ τῆς μάχης ἐμπυχῶν τοὺς Ἕλληνας νὰ διαβουῦν τὸν Προῦθον καὶ κατὰ πρωτότυπον ὄλω; τρόπον κοινῶν αὐτοὺς τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἔτι δὲ κατὰ τὰς ὥρας τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἡρωικοῦ ἀγῶνος τῆς 16 Ἰουνίου εὐρισκόμενος μετὰ τῶν μαχητῶν. Ἀναφέρεται ὅτι, ἀντιληφθεὶς ὑπάλληλον τοῦ Λοιμοκαθαρητικοῦ ἐνεργοῦντα κατασκοπείαν εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων, ἀγρίως ἔδειρεν αὐτὸν κατ' ἰδίαν, δριμέως δ' ἐνώπιον τοῦ ἀρχηγοῦ του στρατηγοῦ Ναβρόσκη παρετήρει. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ Λουκᾶς διηυκόλυσε τοὺς 58 ἡρωας, ὧν ἠγεῖτο ὁ Γκίκας Ἡπειρώτης, νὰ διαβουῦν τὸν ποταμὸν καὶ διαπεραιωθοῦν εἰς ρωσικὸν ἔδαφος μετὰ τὴν μάχην, βραδυτέρον δ' ἐμερίμνα διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἐν Ρωσίᾳ προσφύγων εἰς τὴν Ἑλλάδα μετ' ἐφοδίων. Τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Λουκᾶ μετὰ τῶν ἄλλων ἐφάρων ἀπὸ 20 Ἰουνίου 1821, ἔφερον τὰ ἀποδεικτικὰ περὶ τῶν ἐν Σκουλένιῳ ἀνδραγαθιῶν τοῦ Καταγεώργη. Παρὰ ταῦτα, ὁ Λασσάνης τὸν Λουκᾶν ἐχαρκτηρίζεε πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, ὡς «ἀνικατωσιάζων», ἀποδίδων εἰς αὐτὸν τὴν αἰτίαν τῶν ἐν Ἰασίῳ ἀναφυσόμενων διενέξεων. Ὁ Λουκᾶς ὠνομάζετο Λεοντιάδης, τὴν πατρίδα δὲ ἦτο Ἀθηναῖος¹⁾.

Περαιτέρω ἐκδίδομεν ὡς ἔχει τὸ περὶ αὐτοῦ πρόκειται γράμμα τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', εἶναι τοῦτο ἐπιμελῶς καὶ φιλοκάλως γεγραμμένον ἐπὶ φύλλου βομβικίνου τουρκικοῦ χαρτοῦ, διαστάσεων 0,51 × 0,36 μ. (τὸ κείμενον μετὰ τῶν ὑπογραφῶν 0,41 × 0,28 μ.), ὑπὸ πελαιδευμένου καὶ καλλιγράφου νοταρίου γεγραμμένον, ὃν διέλαθον ἀσήμαντὰ τινὰ ἀμαρτήματα ὀρθογραφικὰ²⁾. Ἀριστερᾶ ἐν τέλει τοῦ γράμματος, παρὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πατριάρχου, ἀκεραίῳ περιεσώθη ἡ ἐπ' Ἰσπανικοῦ κηροῦ τεθεισα σφραγίς αὐτοῦ, ἐν ἣ διακρίνεται δικέραλος ἀετὸς μετὰ στέμματος ἔσω καὶ

1) Ἰωάν. Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Α', Ἀθήναι 1859, σελ. 90, 105, 215, 246.—*Δμβρ. Φραντζῆ*, Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνεγεννηθείσης Ἑλλάδος, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1839, σελ. 201—203, 220, 222, 227—228, 236.—*Τ. Χ. Κανδηλώρου*, Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία 1813—1821, ἐν Ἀθήναις 1926, σελ. 335, 343.—Περὶ δὲ τοῦ Μιχ. Σούτζου, βλ. *Διον. Φωτεινοῦ*, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τανῦν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, τόμ. Β', ἐν Βιέννῃ 1818, σελ. 410 κέξ.—*Ι. Φιλήμονος*, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 90 κέξ.—*Δ. Φραντζῆ*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 200 κέξ., κλπ.

2) Διὰ καθέτων γραμμῶν, παρ' αἷς ἐτέθησαν ἀραβικοὶ ἀριθμοί, ἐχωρισθῆσαν ἀλλήλων καὶ ἠριθμήθησαν οἱ στίχοι τοῦ γράμματος, ἐντὸς πυρενθέσεων ἀνεπτύχθησαν αἱ συντήσεις καὶ ταχυγραφαίαι, πιστὴ δὲ ὑπῆρξεν ἡ προσήλωσις πρὸς τὸ ἐκδιδόμενον κείμενον. Τὸ γράμμα εὐρίσκεται εἰς Γενικά Ἀρχεῖα, Συλλογὴ Βλαχογιάννη, φ. 151 (ἔγγραφα Μολδοβλαχίας κλπ.).

δύο διασταυρούμεναι κλειδες κάτω, ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ οἰκοσήμεου ἔξω ταῦτα: ΓΡ—ΟC ΠΡ—ΚC, ἧτοι Γρηγόριος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ τῆς χρονολογίας τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν θρόνον 1797. Ἡ δὲ ἐν τέλει τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ ἡγεμόνου· καὶ παρὰ τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γραμματος δι' ἐρυθρῶς μελάνης σφραγίς αὐτοῦ φέρει καὶ αὕτη στέμμα ἐν τῷ μέσῳ ἐσωτερικῶς καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ΙΩ(άννης) ΜΙΧ(αήλ) | ΓΡ(ηγόριος) COY(τζου) | ΒΟΕΒΟΔ(ας) | 1819.

*Γρηγόριος) ἔλέω Θ(εο)ῦ Ἀρ(χιε)π(ος) Κων(σταντινουπό)λ(εως)
Ν(έας) Ρ(ώμης) καὶ οἰκουμ(ενικὸς) Πα(τ)ρ(ιάρχης):*

| ³ † Γεραίρειν οἶδε προσφυῶς τὸ περιούσιον ὕψος τῆς Ἐκκλησί(ας) τοὺς κεκοσμημένους) ἀρετῇ, καὶ τιμῆς ἀναφανέντιας | ³ ἄξιους· οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ ἔτι μᾶλλον τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, τελειότεροι γίνονται, καὶ τοῖς | ⁴ ἄλλοις ἀμιλλά τις περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ σπουδῆ ἀποτελεῖται· ὧν γὰρ τοὺς ἐπαίνους οἶδα, τούτων σαφῶς | ⁵ καὶ τὰς ἐπιδόσεις, φησὶ καὶ ὁ τῆς θεολογί(ας) ἐπώνυμος. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ὁ ὀσιολογιώτατος ἐν | ⁶ Ἱερομονάχοις κύρ Λουκᾶς Ἡγουμένος τῶν κατὰ τὴν θεόσωστον Ἡγεμονίαν Μολδοβλαχί(ας) εἰς) ἐν ἦνω | ⁷ μένων Ἱερῶν μοναστηρίων, τοῦ Πορζουτζί(ου) καὶ Φλωρεστί(ου), καὶ μέλος ἐπίλεκτον τοῦ ἐν τῷ ἁγιονύμῳ | ⁸ Ὄρει τοῦ Ἄθωνος Ἱεροῦ καὶ σεβασμί(ου) ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ Κοινοβί(ου) τοῦ Ἐ | ⁹ σφιγμέν(ου), λόγ(ου) ἄξιος ὧν, διὰ τε τὴν κοσμιότητα τῶν ἡθῶν, τῶν τρόπων τὸ τίμιον, τοῦ ζήλ(ου) τὸ ἐν | ¹⁰ θερμον, καὶ τὰ λοιπὰ θεοφιλῆ προτερέματα, ἐκκλησιαστικοῦ ἔτυχεν ὀφρακί(ου) καὶ ἀξιώματος | ¹¹ ἐπὶ τοῦ Παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου προκατόχ(ου) ἡμῶν Κυροῦ Κυρίλλ(ου) προχειρισθεὶς ἰδίαις | ¹² Ἐκεῖν(ου) Πατριαρχικαῖς χειρὶν Ἀρχιμανδριτῆς τοῦ Ἀγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Ἀποστολικοῦ καὶ | ¹³ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ τὰ ἀνήκοντα τῷ βαθμῷ τούτῳ προνόμια ἀπολαμβάνειν ἐπιτραπείς, ὡς | ¹⁴ ἐν τῷ ἀνὰ χειρὸς αὐτοῦ ἐνδεικτικῷ τῆς ἐπαξί(ου) φιλοτιμί(ας) Πατριαρχικῷ Γράμματι σαφέστερον | ¹⁵ δηλοῦται. Ἡ μετριότης ἡμῶν ἰδιαιτέρως περὶ τὸν ἄνδρα φιλοτιμουμένη, ὡς γνωστὸν αὐτῇ | ¹⁶ ἐκ παλαιοῦ ὄντα, καὶ μεθ' ὑπολήψεως εὐνοοῦμενον, ἐπέτρεψε καὶ τὴν τοῦ μανδύ(ου) περιβολήν, | ¹⁷ τὴν τε τῆς πατερίτζης, τοῦ κεκοσμημέν(ου) καλυμμαυχί(ου), καὶ τοῦ μετὰ σταυροῦ Ἐγκολπί(ου) χρῆσιν | ¹⁸ Διὸ καὶ γράφουσα ἀποφαίνεται, ἵνα ὁ διαληφθεὶς ὀσιολογιώτατος Ἀρχιμανδριτῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς | ¹⁹ ἁγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Ἀποστολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ θρόν(ου) κύρ Λουκᾶς πρὸς τῷ ὀφρακίῳ | ²⁰ τούτῳ, καὶ τοῖς προνομίοις αὐτοῦ, ἔχη καὶ τὰ καθ' ἡμετέραν πατριαρχικὴν φιλοτιμίαν προστεθέν | ²¹ τα προνόμια ταῦτα· ἐπενδύηται δηλονότι ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀκολουθίαις τὸν Ἱερὸν μαν | ²² δύαν, καὶ φέρῃ μετὰ χειρὸς πατερίτζαν, κἄν ταῖς Ἱεραῖς μυστάγωγίαις φορῇ κεκοσμημέ | ²³

νον καλυμμαύχιον¹⁾ μετὰ σταυροῦ, καὶ ἐπιγονάτιον, καὶ ἐγκόλιον μετὰ σταυροῦ, καὶ ἀναγνώστιας | ²⁴ σφραγίξῃ, ἀπολαμβάνων καὶ τὴν ἀνήκουσαν τῷ βαθμῷ καὶ χαρακτῆρι αὐτοῦ εὐλάβειαν καὶ τι | ²⁵ μὴν, καὶ περιποίησιν, καὶ ὑποδοχὴν παρὰ πᾶσι τοῖς ἐντυχάνουσιν αὐτῷ εὐσεβέσιν ὁμογενέ | ²⁶ σιν. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἐνυπόγραφον Πατριαρχικὸν ἀποδεικτικὸν τῆς | ²⁷ ἐπαξί(ου) φιλοτιμί(ας) εὐεργετήριον Γράμμα, καὶ ἐπεδόθη τῇ αὐτοῦ ὁσιολογιότητι: — αωιθ^ω κατὰ μῆνα Αὐγουστον:

| ²⁸ † Γρηγόριος) ἐλέω θ(εοῦ) Ἀρχιεπίσκοπ(ος) Κωνσταν(τινου)π(ό)λε(ως) Νέ(ας) Ρώμ(ης) κ(αι) οἰκουμηνικ(ός) Π(ατ)ριάρχ(ης). (Σφραγίς)

| ²⁹ Ἰω(άννης) Μιχαὴλ Γρηγορίου Σουτζου
ἐλέω θεοῦ Αὐθέντης καὶ ἡγεμῶν πάσης Μολδαβίας

| ³⁰ † Ἐπειδὴ καὶ αἱ ὑπογραφαὶ τῶν προϋπόντων τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Παναγιωτάτων καὶ σεβασμιωτάτων Πατριαρχῶν τε καὶ ἀρχιερέ | ³¹ ων, εἰσὶν ἄγνωστοι τοῖς πλείστοις τῶν ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως μερῶν, δηλοποιοῦμεν διὰ τῆς παρουσίας ἡμετέρας αὐθεντικῆς ἐπικυρώσεως, ὅτι | ³² ἐπεξεργάσμενοι ἡμεῖς τὰ ἔγγραφα τῶν Πατέρων τοῦ ἱεροῦ Κοινοβίου τοῦ Ἐσφιγμένου, καὶ μάλιστα τῶν μετοχίων αὐτῶν Φλωρεστίου καὶ Πουρ | ³³ σουτζίου, τῶν ὄντων ἐν τῇ θεοσώστῳ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ τῆς Μολδαβίας, εἶδομεν καὶ ἀνέγνωμεν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ δύο πατριαρχικά, εὐεργ | ³⁴ γηθέντα λεγόμενα γράμματα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ὄφρική(ου), τοῦ χορηγηθέντος τῷ πανοσιωτάτῳ Ἀρχιμανδρίτῃ καὶ καθηγουμένῳ τῶν | ³⁵ ρηθέντων μοναστηρίων κυρίῳ Λουκᾷ Ἐσφιγμένιτῃ, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἔστί τὸ παρὸν, ἐκδεδομένον καὶ ὑπογεγραμμένον δι' ἰδίης ὑπογρα | ³⁶ φῆς καὶ φραγίδος τοῦ Παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμετέρου κατὰ πνεῦμα Πατρός, τοῦ Οἰκουμηνικοῦ Πατριαρχου κυρίου Γρηγορίου(ου), | ³⁷ περὶ οὗ μαρτυροῦντες ἐπιβεβαιοῦμεν τοῦτο δι' αὐθεντικῆς ὑπογραφῆς τε καὶ σφραγίδος, ὅτι ὑπάρχει ὑπογραφή καὶ σφραγίς τοῦ | ³⁸ δίου ρηθέντος Παναγιωτάτου Πατριαρχου Γρηγορίου(ου). Ἐν ἔτει 1819 Δεκεμβρίου 4 Ἰάσιον.

³⁹ | Ἰω Μιχαὴλ Γ(ρηγόριος) Σουτζ(ζος) β(σε)β(όδας) (Σφραγίς)

| ⁴⁰ Συντετέθη παρ' ἐμοῦ | ⁴¹ Μανουὴλ Μάνου ἐ-
| ⁴² πιστάτου γ(εν)ικοῦ λογοθ(έτου) ²⁾

1) Περὶ τοῦ ὄρθου βλ: Α. Α. Παπαδοπούλου, Καμελλαύκιον, Ἐπετηρὶς Ἑταιρίας Βυζαντινῶν σπουδῶν, τόμ. Ε' (1928), σελ. 293 κέξ.

2) Περὶ τοῦ Μινολάχη Μάνου, ἄρχοντος μεγάλου λογοθέτου, βλ. Ἀθ. Παπαδοπούλου -- Κεραμέως, Texte grecs, ti privitoare la istoria Românească, Documente Hurmuzaki, τόμ. 13, Bucures,ti 1909, σελ. 103. Οὗτος μετέφρασεν εἰς τὴν Ρουμανικὴν τὴν Ζιτῆν τοῦ Voltaire. Βλ. Α. Camariano, Spiritul revolut, ionar francez s,i Voltaire in limba graeca s,i romana, Bucures,ti 1946, σελ. 126, 188. — Περὶ τῆς οἰκουγενείας Μάνου ἔγραψεν ὁ Κωνστ. Μάνος, Documente privitoare la familia Mano, Bucures,ti 1907.

1. *Τ' αναστενάρια* Στην εφημερίδα του Σικάγου «Sun Times» της 10 Δεκεμβρίου 1950 δημοσιεύθηκε άρθρο για την πυροβολασία με το ξιφίς περιεχόμενο εν περιλήψει: «Στο Port au Prince της Χαϊτις υπό Γαλλικήν κατοχήν μερικοί Ιθαγενείς έχουν την θρησκευτικήν τελετήν Voodoo». Το άρθρο περιληπτικά με δυο φωτογραφίες από το χορό της φωτιάς έχει ως εξής:

«Τὴν ἔκσταση ἐπιτυγχάνουν α) με τοὺς ἤχους τυμπάνων, β) με τὴν χρῆσιν ποτοῦ ἐγγωρίου caïtín καὶ γ) με τὸ χορό. Ἄλλ' εἶναι θρη-

σκευτική ἐκδήλωσις, σύστημα λατρείας με τὸ ὁποῖο προκαλοῦν τὴν βοήθεια τῶν θεῶν, στοὺς ὁποίους πιστεύουν. Οἱ ρίζες τοῦ ἔθιμου χάνονται μακρυνὰ στο Κόγκο τῆς Ἀφρ., ἀπ' ὅπου τὸ μετέφερον δοῦλοι στο νέο κόσμον. Τὸ πιστεύουν

φυσικά οἱ θεολόγοι τῶν ἰθαγενῶν, θεολόγοι μισοδιαβασμένοι με εὐρωπαϊκὴς ἀντιλήψεις, ὡς τ' ἀρχαιότερο ἀπ' ὅλες τῆς θρησκείας. Ἰσχυρίζονται, ὅτι ἀπ' αὐτὸ ἐπήγαγεν ὁ Ἰουδαϊσμός, ὁ Χριστιανισμός καὶ τελικὰ ὁ Ἰσλαμισμός, ὅτι ἀρχικὰ λεγόταν J o d e n καὶ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα μιὰ γυναῖκα τὸ μετέφερε στο στρατόπεδο τοῦ Μωϋσέως. Κι' ἀπὸ κεῖ μετεφέρθη στη Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας με τὸ ὄνομα Judah. Ἀπόδειξις, ὅτι τὸ voodoo τῆς 13ης Ἰανουαρίου γίνεται γιὰ τοὺς «τρεῖς βασιλεῖς» ποὺ ἀπ' αὐτοὺς ὁ μῦθος τῶν Τριῶν Μάγων. Ἄλλοι πιστεύουν, ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ 200 ἐτῶν συμβίωσιν voodoo καὶ καθολικισμοῦ ἡ τελετὴ πῆρε στοιχεῖα ἀπὸ τὸ Χριστιανισμὸ.

«Στοὺς βωμοὺς τοῦ voodoo βλέπει κανεῖς εἰκόνες τῆς Παναγίας=Er-

zulie, τοῦ Ἁγίου Πέτρου=Papa Legda, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στόλου Ernest King ὡς ἁγίου ἐκπροσωποῦντος χαρακτηῖρα καὶ ἀρετὴν. Δὲν βρῆκαν στὸ Χριστιανισμὸ καὶ στὴ σύγχρονη ἱστορία ἀνίστοιχο γιὰ τὸν Papa Cuedinibo. Ἐν φτάσῃ ὡς ἐκεῖ ἡ φωτογραφία τοῦ Herol Flyun εἶναι βέβαιο, ὅτι θὰ βροῦν. Ἐπὶ τοῦ γινομένου ἐνθεοῦ ἱπεύουν ὅ,τι πῆ κι' ὅ,τι κάμῃ εἶναι τοῦ Θεοῦ. Ἐν ζήτησῃ, θὰ ἔχη κηριὰ ἀναμμένα ἢ θυσίας ζῶων, ἀλλὰ δὲν συμβαίνει πάντοτε νὰ γίνεται κάποιος ἐνθεος. Τότε τὸν Θεὸν ἐκπροσωπεῖ ὁ ἱερεὺς. Ἀργὰ τὸ βράδυ, ὅταν τὸ καιρὸν ἀνάβῃ καὶ ὁ ρυθμὸς τῶν τιμπάνων ἐπιταχύνεται, ὁ χορὸς γίνεται ἐξαιρετικὰ ζωηρός. Τότε ἔρχεται ἡ σειρά τοῦ πυρακτωμένου σιδήρου καὶ τῆς φωτιάς. Ἐνθεοὶ λατρευταὶ περπατοῦν πάνω στὴ φωτιά, βάζουν τὰ πόδια τους στὸν πυρακτωμένο σίδηρο ἢ τὸ κρατοῦν μὲ τὰ χέρια ἢ κάθονται μὲ τὰ νῶτα πάνω στὴ φωτιά.

Ἐν δοκιμασίᾳ γιὰ νὰ γίνῃ μύστης ὁ Howard Ashton μέλος ἄλλοτε τῆς Ἀμερικανικῆς πρεσβείας ἐκεῖ, ἄρχισε ἀπὸ τοῦτο: Τοῦ ἔδωσαν νὰ κρατήσῃ μιὰ φουχία βραστό ἀλεῦρι καὶ νὰ τὸ κάμῃ μὲ τὰ χέρια του μιὰ μπάλλα. Ὑστερα ὁ houngan=ἱερεὺς βούτηξε ἓνα δάκτυλό του σ' ἓνα μεῖγμα ἀπὸ αἷμα ὄρνιθας καὶ φτηνὸ ἄρωμα καὶ τοῦ ἔκαμε ἓνα σταυρὸ στὸ γυμνὸ πόδι. Ὑστερα ὁ ἱερεὺς πῆρε τὸ πόδι τοῦ Ashton καὶ τὸ ἔβαλε πάνω ἀπὸ ἓνα ἀγγεῖο, πού ἔβγαζε ψηλὰς γαλάζιες φλόγες ἀπὸ ἓνα μεῖγμα μὲ βραστό λάδι καὶ ροῦμι. Οὐμᾶται, ὅτι ἀισθανόταν ἓνα εἶδος ζέστης, ἀλλὰ δὲν κάμῃκε».

π. π.

2. **Ἐν Ἀνασιενάριᾳ** (Ἐν θεολογικῇ ἀποψί. —Τί εἶναι —Διὰ τί ἀπαγορεύονται). — Εἰς τὸν ΙΕ' τόμον τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ» ὁ γνωστὸς μελετητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης κ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου δημοσιεύει ἐκτεταμένη πραγματεία διὰ τὰ Ἐνασιενάρια καὶ παραθέτει τὰς γνώμας καὶ τὰς περιγραφὰς πολλῶν ἱστορικῶν, δημοσιογράφων καὶ ἱατρῶν σχετικὰς μὲ τὸ ἔθιμον τῶν Ἐνασιενάριων, τῆς τελετῆς δηλαδὴ ἐκείνης, πού ἐγίνετο ἄλλοτε εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἐν. Θράκης καὶ σήμερον τελεῖται εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην Σερρών, εἰς τὴν Μελικην Βεροῖας, εἰς τὸν Λαχανᾶ καὶ εἰς τὴν Μαυρολεύκην Δράμας ἀπὸ χωρικοὺς, οἱ ὅποιοι ἦλθον ὡς πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἐν. Θράκην.

Τὸ φαινόμενον τῆς πυροβασίας καὶ τῆς ἀκαΐας. —Τὸ ἔθιμον αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται κάθε χρόνον κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης τὴν 21 Μαΐου. Περιγράφεται δὲ ἐν συντομίᾳ σύμφωνα μὲ τὴν ἐκθεσιν τοῦ αὐτόπλου μάρτυρος ἱατροῦ κ. Ἰπποκράτους Μακρῆ) οὕτω:

Πολὺν προῶτ' ἐφέρουσι μὲ πομπὴν ἕξωθεν τῆς ἐκκλησίας τὸν κριόν, πού πρόκειται νὰ θυσιάσῃ. Μετὰ τὴν λειτουργίαν θυσιάζουν τὸ ζῶον καὶ διανέμουν τὸ κρέας εἰς ὄλους τοὺς κατοίκους. Τὸ ἀπόγευμα συναθροίζονται εἰς

1) Θρακ. Ἀρχεῖον, τόμ. ΙΕ', σελ. 325.

τὸ σπῖτι τοῦ ἀρχιστενάρη. Ἐκεῖ ἀρχίζει ὁ ἱερὸς χορὸς ἐκείνων, ποῦ θὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν πυροβασίαν. Ὁ χορὸς εἶναι ὀργιώδης. Συνάμα ἔχει ἀναφθῆ πυρὰ εἰς τὴν πλατεῖαν. Ἡ πυρὰ εἶναι πλάτους δύο μέτρων, μήκους κατὰ τι μεγαλύτερον καὶ ὕψους 15—20 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου.

Ὅταν ἡ ψυχικὴ ἔξαρσις ἐκείνων ποῦ χορεύουν φθάσῃ εἰς τὸ πρέπον σημεῖον, ὁ ἀρχιστενάρης κινεῖται πρὸς τὴν πυρὰν ὀρχούμενος τὸν αὐτὸν χορὸν καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν πυροβατῶν. Ὅλοι ἐκβάλλουν τὸ ἐπιφώνημα «Ἰχ, Ἄχ», ἔξ οὗ—ἴσως καὶ ἡ ὀνομασία Ἀναστενάρια. Οἱ παριστάμενοι θεαταί, ἕνεκα τῆς θερμότητος, ἴστανται εἰς ἀπόστασιν, οἱ ἀναστενάρηδες ὅμως εἰσέρχονται εἰς τὴν πυρὰν ὡσὰν νὰ ἐβάδιζον εἰς γλῶην.

Ὁ ἴδιος ἱατρὸς διηγεῖται ὅτι ἔτυχε νὰ ἐξετάσῃ τὰ πόδια μιᾶς γυναικός, ποῦ ἐχόρευσε ἐπὶ ἀρκετὸν ἑλάνω εἰς τὴν ἀνθρακιά καὶ δὲν εὗρηκε οὔτε ἔχνος ἐρυθήματος. Ὅχι μόνον τὰ πόδια, ἀλλὰ καὶ οἱ ποδιῆρες χιτῶνες τῶν γυναικῶν, ποῦ ἔκαμαν τὴν πυροβασίαν, δὲν εἶχον σημεῖον καύσεως.

Εἰς τὸ τέλος τῆς μνημονευθείσης πραγματείας, ὁ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου συμπεραίνει: «Πῶς (οἱ Ἀναστενάρηδες) «ἐγκαλοῦνται», πῶς πατοῦν στὴ θρακιά καὶ δὲν καίονται, ποιῆς ψυχικῆς καταστάσεις τοὺς ἀφίνουν ἄτροτους... αὐτὰ ἐνδιαφέρουν τοὺς περιέργους, ποῦ μὲ τὸν καιρὸ θὰ εὔρουν ἱκανοποίησιν τῆς περιεργείας τῶν ἀπὸ τοὺς ψυχολόγους, τοὺς ψυχιάτρος καὶ τοὺς ἐπιστήμονες τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ εἶναι πῶς θὰ ἐνδυναμιωθῆ ἡ τέλεσις τοῦ ἔθιμου, ἢ μὴ παρενόχλησις τῶν καλῶν αὐτῶν χριστιανῶν καὶ τοῦ μυστικισμοῦ τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καὶ πολιτικῆς, ποῦ ἀντὶ νὰ τοὺς παρεμβάλλουν προσκόμματα, χρέος ἔχουν νὰ ἐνισχύουν τὸ πανάρχαιο ἔθιμο νὰ ζήσῃ, ὅπως ἔως τώρα στὰ παρθένα μέρη τῆς Ἀν. Θρακῆς καὶ νὰ ζήσῃ παραδιδόμενον στοὺς μεταγενεστέρους ἀπογόνους τῶν ἀναστενάρηδων κρατεωμένο, ποῦ δὲν ἐνοχλοῦν οὔτε τὴν ἐκκλησίαν, οὔτε τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ καὶ περισώζον τὰ πανάρχαιά μας ἔθιμα τόσο ζωντανὰ καὶ τόσο διδακτικά».

Θεολογικὴ ἄποψις.—Ὅταν βεβαιότατα, μᾶς λέγει ἡ θεολογία, ἔνα ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι φυσικόν, ἂν ἐπιτυγχάνεται διὰ μέσων, ποῦ δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ τὸ προξενήσουν, πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸν Θεὸν ἢ εἰς τὸ κακοποιὸν πνεῦμα. Εἰς τὸν Θεόν, ἂν ἐπιτελεῖται θεϊκῆ προσταγῆ, δι' ἕνα καλὸν σκοπόν, μεσιτεία ἢ ἐνεργεία ἐναρέτου προσώπου, ἂν ἔχη καλὰ ἀποτελέσματα, ἂν σκορπίξῃ τὴν γαλήνην, τὴν ἀνακούφισιν καὶ τὴν εἰρήνην εἰς τὰς ψυχάς. Εἰς τὸ κακοποιὸν πνεῦμα, δηλαδὴ εἰς τὸν διάβολον, ὅταν γίνεται πρὸς ἐπίδειξιν, χωρὶς κανένα σκοπόν, διὰ τὴν ἱκανοποίησιν ἢ παραπλάνησιν τῶν περιέργων, ἄνευ οὐδεμιᾶς θεϊκῆς ἐπικλήσεως καὶ ἀναστατῶναι τὰς συνειδήσεις τῶν πιστῶν.

Τὴν ὡς ἄνω ἄποψιν ἀναπτύσσει καὶ ὁ πρύτανις τῶν θεολόγων τῆς

Δύσεως Θωμᾶς Ἀκινάτος γράφων ¹⁾: «Ὅταν ὑπάρχη βεβαιότης ὅτι ἓνα ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι φυσικὸν (præternaturale), δέον, εἰς ἐπιτυγχάνεται διὰ μαγικῶν μέσων, νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν δαίμονα καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεόν».

Τὴν ἰδίαν γνώμην διατυπώνουν καὶ ἄλλοι διδάσχημοι θεολόγοι. Οὕτω ὁ πολὺς Σουάρες λέγει ²⁾: «Δὲν ἔλειψαν οἱ ἄνθρωποι, ποὺ εἶπαν ὅτι τὰ παρὰ τὰ φύσιν αὐτὰ δέον ν' ἀποδοθῶν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοὺς καλοὺς ἀγγέλους. Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι βλασφημία, διότι εἰς τὰ φαινόμενα αὐτὰ δὲν εὐρίσκουμεν οὔτε τιμιότητα, οὔτε χρησιμότητα, καὶ ὁ Θεὸς τὰ ἀποστρέφεται».

«Ἄν ἠθικῶς εἶναι βέβαιον, λέγει ὁ ἅγιος Ἀλφόνσος Ντέ Λιγκόρι ³⁾, ὅτι ἡ τεθεῖσα αἰτία δὲν ἔχει καμίαν φυσικὴν δύναμιν νὰ φέρῃ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, χωρὶς ἀμφιβολίαν δέον ν' ἀποδοθῆ μᾶλλον εἰς τὸν δαίμονα παρὰ εἰς τὸν Θεόν, ἀφοῦ διὰ τὴν ἐκτέλεσίν του δὲν ὑπάρχει θεϊκὴ ὑπόσχεσις».

Προσέτι πιστεύομεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ καταδικάζῃ καίτε ἔθιμον, ποὺ εἶναι ἡ συνέχισις ἢ ἐπιβίωσις προχριστιανικῶν εἰδωλολατρικῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, καίτε προᾶξιν δεισιδαιμονίας καὶ καίτε ἐνέργειαν τῶν πιστῶν της, ποὺ εἶναι ἀναμειγμένη μὲ μαγικὰς τέχνας, καὶ τοῦτο, διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι θεματοφύλαξ τῶν ἀποκαλυφθεισῶν ἀληθειῶν ὑπὸ τοῦ Ἰδρυτοῦ της καὶ Μητέρας καὶ Διδάσκαλος τῶν παιδιῶν της καὶ ὡς τοιαύτη ὀφείλει νὰ ἐπαγρυπνῇ διὰ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῶν μελῶν της καὶ νὰ μὴ ἀφήνῃ αὐτὰ νὰ παραπλανῶνται ἀπὸ τὰς μεθοδεῖας τοῦ διαβόλου.

Εἰς τὰ Ἀναστενάγια δὲ εὐρίσκουμεν ὑπολείμματα τῶν προχριστιανικῶν εἰδωλολατρικῶν τελετῶν. «Εἶναι ἔθιμο πανάρχαιο καὶ συγγενικὸ μὲ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου, τοῦ θεοῦ τοῦ κρασιοῦ καὶ τοῦ πότου» ⁴⁾, βεβαιώνει ὁ κ. Παπαχριστοδούλου.

Ἡ ἀκατὰ ἦταν γνωστὴ εἰς τὴν ἀρχαιότητα: «Τὰς ἱερείας γυμνοῖς τοῖς ποσὶ δι' ἀνθρακίᾳς βαδίζειν ἀπαθεῖς» ⁵⁾, μαρτυρεῖ ὁ Στράβων διὰ τὸ ἱερὸν τῆς Περσίας Ἀρτέμιδος.

Ἡ ταυροθυσία, ὁ ὀργιαστικὸς χορὸς, ἡ μέθη, τὰ ἀκατάληπτα ἐπιφωνήματα, ἡ πυροβασία, ἦσαν κοινὰ στοιχεῖα μὲ τὴν Διονυσιακὴν λατρείαν καὶ τὰς Τοτεμικὰς ἀντιλήψεις. Κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀναστεναγίων τηροῦνται πολλαὶ πράξεις δεισιδαιμονίας. Π. χ. ἡ πυρὰ πρέπει νὰ γίνῃ μὲ σάπια εὐλα, ποὺ εὐρίσκονται εἰς τὰ ἁγιάσματα, ὁ ταῦρος ἢ τὸ ἄλλο ζῶον, ποὺ θὰ θυσιαθῆ, πρέπει νὰ εἶναι τριῶν, πέντε ἢ ἑπτὰ χρονῶν, «μονὸ νόμμο καὶ ὄχι ζυγὸ», πρέπει τὸ αἷμα νὰ ρεῦσῃ μόνον εἰς τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ, τὸ τσεκούρι τῆς σφαγῆς θεωρεῖται ἱερὸν καὶ ὡς τοιοῦτον φυλάσσεται εἰς εἰδικὸν χῶρον.

1) Sum. Theol. 2—1, q. XCVI, st. 2.

2) De relig. t. III, I, II, c. XIV, No 6.

3) S. Alph. De Liguori, L. III, No 20, t. I, p. 330.

4) Ἀρχ. Θε. τόμ. Ε' σελ. 265.

5) Στράβ. 12, 537, 7.

Ἐπειτα κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀναστεναγίων σημειώνονται πολλὰ ἔκτροπα, οἱ ἀναστενάγηδες ἐκτρέπονται εἰς ὄργια ἀκόλαστα, «πίθους ὄλους οἰο-
 νοπνεύματος ροφοῦσι». «Ἐχω τὴν ἐντύπωση, γράφει ἕνας αὐτόπτης μάγυ-
 ρας διὰ μίαν ἀναστενάγισσα, πῶς μῆκαν τὰ δαιμόνια μέσα της» ¹⁾, καὶ «γε-
 νικά, συμπεραίνει ὁ κ. Παπαχριστοδοῦλου, ἡ προσήλωσις τῶν ἀναστενάγη-
 δων στὰ παραδομένα ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ τοὺς ἔκανε νὰ δείχνωνται ἀμελεῖς
 στὰ χριστιανικά τους χρέη. Πηγαίνουν μόνον τὰ Φῶτα στὴν ἐκκλησιά, οὐδέ-
 ποτε μεταλάβαιναν... Νόμιζαν, σὰν ἀμαθεῖς, τὸν ἅγιο Κωνσταντῖνο σύζυγο
 κι ὄχι γυὸ τῆς ἁγίας Ἑλένης καὶ γυναικὰ κι ἀκόλαστο, γι' αὐτὸ καὶ τὰ ὄργια
 τῆς Ἀφροδίτης στὴν γιορτὴ ἐπιτρέπονταν. Εἴταν ψυχροὶ στὰ θεῖα παντελῶς
 κι ἀδιάφοροι. Ἐδιναν μεγάλη σημασία στὶς προλήψεις».

Μέχρι σήμερον δὲν ἐδόθη καμία σοβαρὰ ἐπιστημονικὴ ἐξήγησις διὰ
 τὰ ἐκκλησιακὰ καὶ παρὰξένα φαινόμενα τῆς πυροβασίας καὶ τῆς ἀκατίας. Οὔτε
 τὰ ἐθεώρησε κανεὶς φυσικὰ ἀποτελέσματα γνωστῆς αἰτίας. Ὁ Ἄγγ. Τανά-
 γρας, Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Ψυχικῶν Ἐρευνῶν, προσεπάθησε νὰ τὰ ἐξη-
 γήσῃ μὲ τὴν γνωστὴν θεωρίαν τῆς ἀνθυποβολῆς, τῆς ψευδαισθήσεως καὶ τῆς
 οἰστροληγίας καὶ γράφει ²⁾: «Οἱ ἀναστενάγηδες περιπίπτοντες εἰς ἔκστασι-
 κὴν κατάστασιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀκραδάντου των πίστεως διὰ τῶν χο-
 ρῶν πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ πάτρωνός των Ἁγίου, γίνονται εἶδος ζωντανῶν ρα-
 διενεργῶν σωματίων καὶ ἐκπέμπουν ψυχικὴν ἀκτινοβολίαν, ἣτις ἐνεργεῖ μὲ
 ἰδιότητος ὑπερανθρώπου. Σχηματίζει δηλαδὴ, ὅπως εἰς τοὺς τρεῖς παῖδας
 ἐν τῇ καμίνῳ εἶδος ζῶνης ἀπυροφλεγούσ γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐνδύ-
 ματά τους, ἣτις ἐμποδίζει τὰς χημικὰς συγγενείας καὶ τοὺς διαφυλάττει ἀλω-
 βήτους καὶ ἀβλαβεῖς».

Ἄλλὰ αὐτὴ δὲν εἶναι ἱκανοποιητικὴ φυσικὴ ἐξήγησις. Δὲν μᾶς λέγει,
 διατί μόνον οἱ ἀναστενάγηδες μένουσ ἀβλαβεῖς; Διατί μόνον τὴν 21 Μαΐου
 παρατηροῦνται αὐτὰ τὰ φαινόμενα; Τί τοὺς δίδει αὐτὴν τὴν ψυχικὴν ἀκτι-
 νοβολίαν, ὥστε νὰ ἔχη ὑπερανθρώπου ἰδιότητος; Ἡ ἐξήγησις, ποὺ δίδει ὁ
 κ. Τανάγρας εἶναι διὰ νὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν θεωρίαν του, ποὺ δὲν πα-
 ραδέχεται τὴν θεϊκὴν ἐπέμβασιν, οὔτε ἀναγνωρίζει τὰ θαῦματα. Ἀπόδειξις
 πῶς θέλει νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὸ γνωστὸν θαῦμα τῆς ἀκατίας τῶν Τριῶν Παίδων
 ἐν τῇ καμίνῳ τῆς Βαβυλῶνος μὲ τὸν ἴδιον τρόπον, ἐνῶ ἡ Γραφὴ λέγει κα-
 θαρὰ ὅτι οἱ τρεῖς παῖδες ἐσώθησαν θεϊκῇ ἐπεμβάσει καὶ μόνον ἡ θεϊκὴ ἐπέμ-
 βασίς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀναστέλλῃ ἢ νὰ περιορίζῃ ἢ ν' ἀφαιρῇ τὴν ἐνέ-
 ργιαν τῶν φυσικῶν νόμων.

Ἄφοῦ λοιπὸν τὰ Ἀναστενάγια δὲν ἐξηγοῦνται διὰ τῶν φυσικῶν νό-
 μων καὶ εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, πῶς

1) Θεακ. Ἀρχ. τόμ. ΙΕ' σελ. 314.

2) Θεακ. Ἀρχ. τόμ. ΙΕ', σελ. 325.

μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι εἶναι ὁ Ἅγιος, ποὺ «ἐγκαλεῖ» τοὺς ἀναστεναγμένους καὶ ὅτι πρέπει «νὰ ζήσῃ τὸ πανάρχαιο αὐτὸ ἔθιμο, ποὺ δὲν ἐνοχλεῖ οὔτε τὴν Ἐκκλησίαν οὔτε τὴν πολιτείαν» ; Ὁρθῶς λοιπὸν ἀνέκαθεν ἡ ἐπίσημος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία κατεδίδαξε τὰ ἀναστεναγία καὶ ἐσχάτως ἀκόμη ὁ Παν. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων καταδικάζων αὐτὰ τὰ ἐπιρακτήρισε ὡς «ὑπολείμματα τῶν προχριστιανικῶν εἰδωλολατρικῶν τελετῶν, ἀναμειγμένους μὲ μαγικὰς τέχνας καὶ πνευματικὰς ἐνεργείας καὶ εὐρισκόμενα εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὰς τελετὰς λατρείας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας»¹⁾.

Π. ΥΑΚ. ΔΗΜ. ΓΑΔ

Σ. Δ. Στὸ ἄρθρο θὰ δοθῆ ἡ προσήκουσα ἀπάντησις στὸν προσεχῆ τόμο.

Παραθέτουμε ἀπὸ τὸ περιοδικὸν «Παρνασσός» (Ἀθῆναι 20 Νοεμβρίου 1911) τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ μελέτην τοῦ κ. Δ. Ασημίτη φιλοπονηθεῖσαν διὰ τὸ Πανεπιστημιακὸν φροντιστήριον Λαογραφίας Ν. Π. ολίτου, ἔτος 1911, ποὺ διέφυγε τὴν προσοχὴν μας ἐπὶ τὴν συλλογὴν ὑλικῶν γιὰ τ' ἀναστεναγία²⁾.

3 «Τὰ Ἀναστεναγία». (Ἡ Διονυσιακὴ λατρεία διατηρηθεῖσα διὰ μέσου τῶν αἰώνων) — «Παρὰ πάσας τὰς ἐπιδράσεις τοῦ χρόνου — καὶ τὰς φυλετικὰς ἐπιμιξίας — διετηρήθησαν μέχρι σήμερον τρόποι τινὲς θρησκευτικῆς λατρείας εἰς διάφορα μέρη, καὶ ἂ γνωρίζομεν ἐξ ἀπηγγέσεων παλαιότερων, οἱ ὅποιοι ἔζησαν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν καὶ ἄλλοῦ — οὐδὲν ὡς διαφέροντες ἐκείνων οἱ ὅποιοι πάσαι ποτὲ ἀπετέλουν τὸ κύριον στοιχεῖον τῶν ἑορτῶν τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Δήμητρος. Ὁ εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς διατρίψας καὶ μελετητὴς τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ παριστάμενος πρὸ τῶν σήμερον ἐν Θράκῃ ἰδίως τελουμένων παραδόξων τινῶν τελετῶν, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὴν διαφορὰν τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης καὶ τινὰ ἄλλα στοιχεῖα ἐπουσιώδη, ὡς πρὸς τοῦτο, οἷον τὴν ἐνδυμασίαν, τὸ περιβάλλον κ. λ. π., θὰ ὑπέθετεν ὅτι εὐρίσκειται παρὰ τὸ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρῆς τῆς Ἀκροπόλεως Διονυσιακὸν θέατρον, ὅτε ἐτελοῦντο τὰ ἐν Ἀστει Διονύσια ἐν μέσῳ ὄργιαστικῶν δυθυράμβων τοῦ βακχεύοντος πλήθους τῆς περιωνύμου ἐκείνης ἑορτῆς ἢ κατὰ τὴν πομπὴν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων.

Διονυσιακὴ λατρεία. — Τὰ ἐν Θράκῃ σήμερον τελούμενα θρησκευτικὰ ὄργια εἶναι αὕτη αὕτη ἡ μυστικοπαθὴς Διονυσιακὴ λατρεία. Κοινῶς παραδεδεγμένον τυγχάνει σήμερον ὅτι ἡ ἀρχαία Διονυσιακὴ λατρεία προῆλθεν ἐκ Θράκης. Ἐξ ἀλοίκων Θρακῶν μετεφέρθη αὕτη παλαιότατα εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας ὅπου ἀνήχθη εἰς περιωπὴν. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων τελετῶν αἱ ὅποια διατηροῦνται εἰς ἐκεῖνα

1) Περ. «Ζωή» 31)5)51 ἀριθ. 1757.

2) Βλ. καὶ ἄρθρο Μοσχοπούλου Ν., ἡ Πυρολατρεία — Πετρολατρεία τῶν Πετρῶν. Le Messager d'Athènes, Παρασκευή 4 Μαΐου 1951.

τὰ μέρη. Τινὲς τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων κατεπολέμησαν τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ ἠθέλησαν νὰ ἐξαλείψωσι πᾶν ἔγνος τῆς μυστικοπαθοῦς ἑορτῆς. Ἄλλ' ὡς ἀποδεικνύεται σήμερον αἱ προσπάθειαι τῶν εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ μόνον πρὸς ἀναστολὴν καὶ περιορισμὸν καὶ διόλου εἰς τὴν τελείαν ἐξαφάνισιν τῶν μανικῶν ἐκείνων λατρειῶν. Τὰ θρησκευτικὰ ἐκεῖνα ἔθιμα διετηρήθησαν περισσότερον ἀνεπηρέαστα ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου εἰς τοὺς λαοὺς οἱ ὁποῖοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις. Ὡς διαφορὰν ἢ μεταβολὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑορτῆς θὰ εἴχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι κατὰ μὲν τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου ἐλάμβανον μέρος ἄνδρες καὶ γυναῖκες οἰασδήποτε κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἡλικίας, ἐν ᾧ κατὰ τὰ σήμερον ἐν Θράκῃ τελούμενα *Ἀναστενάγια*—συνέχεια τῶν Διονυσιακῶν ἑορτῶν—λαμβάνουν μέρος μόνον γυναῖκες. Οἱ ὅμοιοι ἀνδρῶν ἑορταστῶν ἀποτελοῦν ἰδιαιτέραν κατηγορίαν πανηγυριστῶν.

«*Ἡ μυστικοπάθεια.*—Ὁ τρόπος τῆς τελείσεως τῶν Διονυσιακῶν ἑορτῶν δι' ἐξάλλων καὶ σχεδὸν μανιακῶν κινήσεων ἐγεννήθη καὶ ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι διὰ τοῦ μανιακοῦ τρόπου ὁ ἄνθρωπος μεταρσιώνεται ψυχικῶς, μετέχει τοῦ θείου καὶ γίνεται ἀρεστὸς εἰς τὸν τιμώμενον Θεόν. Καὶ τόσον οἱ ἑορτασταὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν μεσαίωνα αὐθυπεβάλλοντο εἰς μυστικοπάθειαν, τόσον ἐπίστευον ὅτι ἔπασχεν καὶ... ὁ Θεὸς τὸν ὁποῖον ἐμιμοῦντο, ὥστε περιήρχοντο οὗτοι εἰς ἔκστασιν. Ἡ ἱστορία ἀπὸ τῆς Διονυσιακῆς λατρείας μέχρι τοῦ μεσαίωνος ἀναφέρει ἄπειρα παραδείγματα μυστικοπαθῶν, ὑφισταμένων, ὅπως οἱ φακίραι, παραισθήσεις.

«*Τι γίνεται σήμερον.*—Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ Ἀπόκρεω εἶναι λείψανα τῆς Διονυσιακῆς ἑορτῆς ἄλλα καθ' ὃν τρόπον τελοῦνται ἐνταῦθα δὲν ἔχουν τίποτε τὸ κοινὸν πρὸς τὰ ὄργια καὶ τὰς μανιακὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς. Εἰς τὴν Βαρειοανατολικὴν Θράκην τελεῖται κατὰ τὸν Ἰανουάριον μία Διονυσιακὴ ἑορτὴ, ἢ ὁποία ἐν τῷ στεναγμῷ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτήν, καλεῖται *Ἀναστενάγια*. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἔγινεν ἀντικείμενον σοβαρᾶς μελέτης ὑπὸ διαφόρων ἀρχαιολόγων καὶ ἱστορικῶν διὰ τὸ περίεργον καὶ παράδοξον αὐτῆς. Εἰς τινὰ χωρία τῆς περιοχῆς Βιζύης—πατριδος τοῦ ποιητοῦ Γ. Βιζυηνοῦ—τὴν 7ην Ἰανουαρίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, μεταβαίνουν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸν ναόν, λαμβάνουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου—ὥρι-σμένην εἰκόνα—φέρουν ταύτην εἰς μίαν πλατεῖαν καὶ ἐκεῖ συναθροισόμενοι περίξ αὐτῆς ἀναπέμπουν ἰσχυροὺς καὶ παρατεταμένους στεναγμούς. Κατὰ τὴν περίεργον αὐτὴν τελετὴν, ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ συλλεγείσεως πληροφορίας, οἱ ἄνδρες εἶναι ἄπλῶς θεαταὶ τῶν τελουμένων, ἐιερῶν δὲ μέρος εἰς τὰς μανιακὰς ἐκδηλώσεις λαμβάνουν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν μόνον γυναῖκες. Ἐπιστρέφουσαι αἱ γυναῖκες αὐταὶ ἀπὸ τοῦς λόφους σωματικῶς μὲν τελείως ἐξηντλημένα, κατὰ δὲ τὴν διάνοιαν καὶ τὰς ψυχικὰς διαθέσεις—ἐξ ὑπερβολῆς θὰ ἔλεγα—τέλειαι Μαινάδες, πραγματικαὶ Βάκχαι, ὀρχοῦνται γυμνόποδες περίξ

πυρᾶς, πολλάκις πηδῶσαι καὶ ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐκπέμπουσαι πάντοτε συνεχεῖς στεναγμούς. Αἱ γυναῖκες αὗται, εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν καλοῦνται *ἀναστενάγια*. Ὁρχούμεναι περὶ τὴν πυρὰν προκαλοῦν καὶ προσκαλοῦν διὰ φωνῶν τοὺς χριστιανούς νὰ προσφέρουν δῶρα εἰς τὸν Ἅγιον καὶ ὅσοι ἔχουν κλέψει τι, νὰ τὸ ἀποδώσουν εἰς τὸν ἰδιοκτήτην του, διὰ νὰ μὴ τοὺς καταρασθῆ ὁ Ἅγιος. Διὰ τῶν φωνῶν δὲ καὶ ἰδίως διὰ τῶν τρόπων των ἄσκοῦν γοητεῖαν καὶ μαγικὴν πραγματικῶς δύναμιν εἰς τὸ κοινὸν καὶ πᾶς κάτοχος ὀπωσδήποτε ξένου πράγματος σπεύδει νὰ τὸ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν κύριόν του καὶ νὰ προσφέρῃ καὶ ἀνάθημα εἰς τὸν Ἅγιον.

«Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σωζοπόλεως ὅπου τελοῦνται *Ἀναστενάγια* ἢ *Νεστενάγια*, εἰς τὰ θρεινὰ χωρία ὑπάρχει σύλλογος (θίασος) Διονυσιακός, ἀποτελούμενος ἐκ *Νεστενάριδων*. Ὁ Νεστενάρης οὐδεμίαν σχέσιν καὶ ἐπαρῆν ἔχει μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ὅλον τὸ ἔτος, μόνον μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου μεταβαίνων εἰς αὐτὴν διὰ νὰ παραστῆ εἰς τὴν τέλει τῶν Ἀναστεναρίων, ἑορτὴν μετὰ φανατισμοῦ ἐροριζωμένην εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλοϊκῶν κατοίκων. Καὶ πᾶς ὅστις εἰρωνεύεται ἢ χλευάζει ὀπωσδήποτε τὸν ὀργιαστικὸν αὐτὸν ἑορτασμόν, ἀποδοκιμάζεται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς καὶ πολλάκις κακοποιεῖται καὶ λιθοβολεῖται. Τὸ μόνον θρησκευτικὸν καθῆκον τῶν *Ἀναστενάριδων* εἶναι, καθὼς λέγουν, ἢ ἐξομολόγησις. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ἀπομεμακρουσμένου τινὸς δένδρου χαράσσουν σταυρὸν καὶ πρὸ αὐτοῦ γονυπετεῖς ἐξομολογοῦνται τὰς ἁμαρτίας των. Ἰδιαιτέρως—εἰς πολλὰ μέρη ἐκεῖ—τιμῶν τὴν μνήμην τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης, τῶν ὁποίων διατηροῦν καὶ μικρὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας φέρουν μαζύ των κατὰ τὰς ἑορτάς. Εἰς ἄλλα μέρη τῆς Θράκης τὰ *Ἀναστενάγια* τελοῦνται τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, εἰς ἄλλα τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ εἰς ἄλλα τὴν ἑορτὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ὁ Ἀρχιαναστενάρης θυσιάζει ταῦρον τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα, προσέχουν, νὰ ρεύσῃ πρὸς τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ αἱ μαινόμεναι γυναῖκες, τὰ κυρίως *Ἀναστενάγια*, ὀρχοῦνται περὶ τὴν πυρὰν καὶ ἐκπέμπουν διαρκῶς ἀναστεναγμούς».

Ἀθῆναι 20 Νοεμβρίου 1911

ΔΗΜ. Α. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

4. *Ἀναστενάγια καὶ πυροβάδισμα*. Τὸ πανόραχο ἔθιμο τῆς Θράκης, πὸν πρῶτος μᾶς τὸ περιέγραψε στὰ 1872 ὁ καθηγητὴς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς μακαρίτης Ἀ. Χουρμουσιάδης, σ' ἓνα μικρὸ φυλλάδιον 21 σελίδων μὲ τὸν τίτλον «Περὶ ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων ἐθίμων καὶ προλήψεων» ἐξακακολουθεῖ ν' ἀποτελεῖ κεφαλαῖωδες θέμα τῆς Θρακικῆς Λαογραφίας καὶ νὰ τελῆται ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῶν Θρακῶν στὸ χωρὶὸ Ἁγία Ἐλένη Σεροῶν, Μελίκη Βεροῖος καὶ Λαγκαδᾶ. Ἐκεῖ συγκεντρωμένοι οἱ Θρακῆς τῶν μερῶν τῶν ἀναστεναρίων, ὀρχισαν καὶ πάλι νὰ ἑορτάξουν καὶ νὰ τελοῦν τ' ἀναστενάγια ἐνισχυμένοι ἀπὸ τὶς ἀρχὰς καὶ τὶς παρορ-

μήσεις τοῦ ἀκούραστου κ. Τανάγρα. Ξαίρουμε ἀπὸ μελέτες πολλῶν κι' ἔρευ-
νες, πὼς τὸ ἔθιμο ἐσώθη ὡς ἀπομεινάρι τῶν Διονυσιακῶν μυστηρίων ἀλλὰ
μὲ χριστιανικὴ ἐπίφραση πλέον. Τὸ ἔθιμον εἶναι περισπούδαστον καὶ προκά-
λεσε τὴν προσοχὴ ἐπιστημόνων ξένων καὶ ἰδικῶν μας. Ἔχουν γραφεῖ πολλά,
ἀλλ' ἐκεῖνα ποὺ προέχουν εἰς ἄξιαν, εἶναι οἱ γνῶμες τοῦ κ. Ρωμαίου. Ἀρ-
χαιολόγου καὶ λαογράφου, ποὺ διατυπώθηκαν στὴ μελέτη του : «Λατρεῖες
στὴ Θράκη», τυπωμένη στὸν ΙΑ' τόμο τοῦ Ἀρχείου Θράκης. Μὲ τὸ θέμα
καταπιάσθηκαν καὶ πολλοὶ νεώτεροι, ὅπως ὁ Στίλμων Κυριακίδης, ὁ Δ. Πε-
τρόπουλος, ὁ Β. Δελιγιάννης καὶ ἄλλοι καὶ ὁ κ. Τανάγρας ποὺ ἔγραψε ἀρ-
κετὰ σκέψεις καὶ ἔδωκε ἐμνηστεῖες γιὰ τὴ προέλευσίν τους στὸ ὄργανο τῆς
Ἑταιρίας Ψυχικῶν Ἐρευνῶν. Τὸ ἔθιμο τοῦτο, παρ' ὄλη τὴν καταδίωξη
τῆς Ἐκκλησίας, ἐπέζησε καὶ διαιωνίσθη ἕως τῆς ἡμέρας μας, ὥστε μεταφερο-
μένο καὶ στὴν Ἑλλάδα νὰ τελεῖται κάθε 21 Μαΐου στὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου
Κωνσταντίνου, ὅπως ἀναφέραμε. Οἱ σημερινοὶ πυροβάτες Θράκες ἔχουν με-
ταναστεύσει στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, ποὺ παρεχώ-
ρησε τὰ χωριά τους στὴ Βουλγαρία, καὶ μετενάστευσαν γιὰ νὰ μὴν ὑποστοῦν
τὴν τύχη τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κάτω ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸ ζυγὸ.

Τὸ ἔθιμο τῆς πυροβασίας ἔμεινε καὶ στοὺς Βουλγάρους τῆς Ἀνατολι-
κῆς Θράκης, γείτονες ἄλλωστε τῶν Ἑλλήνων ἀναστενάραδων σὲ τρία χωριά.
Καὶ τὸ τελοῦν κι' αὐτοὶ τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀπαράλλακτα καὶ παρόμοια μὲ τὴν
ὑποστήριξη τῆς πολιτείας. Ἐκεῖ συνηθίζουν οἱ Βούλγαροι νὰ καλοῦν ξένους
γιὰ νὰ παραστοῦν κάθε χρονιά καὶ νὰ φωτογραφίσουν καὶ δημοσιεύσουν
γιὰ τὸ ἔκτακτο τοῦτο ἔθιμο ὡς καθαρῶς βουλγαρικὸ, ἄρθρα καὶ φωτογρα-
φίες. Ἔτσι καὶ τὸ μελοδραματοποίησαν καὶ τὸ ἐμφανίζουν στὴ σκηνή. Μία
τέτοια φωτογραφία ὑπάρχει δημοσιευμένη τελευταῖα καὶ στὸ προπαγανδι-
στικὸ μεγάλο φυλλάδιό τους, ποὺ μοίρασαν στὰ 1946 στὸ Παρίσι τὸν καιρὸ
τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης μὲ τὸν τίτλο : «La Bulgarie Contemporaine»
στὴ σελίδα 23, γιὰ προπαγάνδα καὶ πρόσκτηση θαυμασιῶν καὶ ὑποστηρι-
κτῶν στὸν ἐθνικὸν τους ἀγῶνα. Εἶναι γνωστὸν πόσην οἱ Βούλγαροι δίνουν
σημασίαν στὴν προπαγάνδα καὶ πῶς ἐκμεταλλεύονται τὴ μέθοδο αὐτὴ τῆς
διαστρεβλώσεως τῆς ἀληθείας. Αὐτὸ πρέπει νὰ τ' ἀναγνωρίσουμε, διότι ξαί-
ρουν νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴς ἐθνικὰς τους βλέψεις μὲ κάθε μέσο. Τὸ πολῦτιμο
τοῦτο ἀπόκτημα τὸ παρουσιάζουν ὡς περὶ γαμινὴ γιὰ τὴς ἀξιώσεις τους στὴ
Θράκη. Καὶ ἀντὶ νὰ περιφρονοῦν τὰ ἔθιμά τους ὅπως ἐμεῖς, ἐνθαρρύνουν
τοὺς χωρικοὺς νὰ ἐπαναλαμβάνουν ἄφοβα καὶ μέσα στὴ Σόφια τὸ σπουδαῖο
ἔθιμο καὶ πληρώνοντας ἄδρά νὰ δημοσιεύουν εἰκόνες, λαμπρὰς φωτογραφίες
καὶ περιγραφὰς, ὅπως ἔγινεν αὐτὸ στὴ Γαλλικὴ «Ἰλλουστράσιον» καὶ στὴ
Βαναρικὴ «Ἰλλουστράσιον Τσαίτουγκ». Στὴν Ἀκαδημίαν τους ἔκαμε πολλὰς
φορὰς ἀνακοινώσεις ὁ μέγιστος τους λαογράφος Ἀρνάουτωφ. Πρέπει νὰ ἐξά-
ρουμε λοιπὸν τὴν προσπάθειαν τοῦ κ. Τανάγρα. Εἶναι ἡ μόνη ἀντίδραση

στή Βουλγαρική τυμπανοκρουσία. Καί πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅτι ἂν στό Ἄρχεϊο Θράκης χρεωστοῦμε τή δημοσίευση τόσων μελετῶν πού ἐξυπηρετοῦν τήν λαογραφική ἐπιστήμη, στόν κ. Τανάγρα ὀφείλουμε τήν ἀναβίωση τῶν ἀναστεναρίων στήν Ἁγία Ἑλένη τῶν Σερωῶν καί στή Μελίκη Βερροίας. Σήμερα μέ τήν τέλεση τους διαπιστώνουμε τὸ καταπληκτικὸ φαινόμενο τῶν γυναικῶν πού ἐκστατικῶς—ὅπως οἱ ἀρχαῖες Μαινάδες—κρατοῦν στήν ἀγκαλιά τους τὸ πατρογονικὸ εἰκόνημα τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης καί μπαίνουν μέ βῆμα χορευτικὸ στήν παχειὰ θρακιά καί πατοῦν πάνω χωρὶς τὰ γυμνά τους πόδια νά παθαίνουν ἐγκαύματα ἀναστενάζοντας συγχρόνως ὄχ—ἔχ—ἄχ.

Τὸ ἔθιμο τοῦτο ἀποτελεῖ μοναδική κληρονομία τῶν αἰώνων. Πρέπει νά ἐνδιαφερῆ τὸ Κράτος νά τὴν περισώσει καί νά τὴν διαδώσει ὡς τουριστικὴ ἀξιόλογη προσπάθεια πού θὰ ἠμποροῦσε νά προσελκύσει καί ξένους ἀκόμα, ἄσχετα πρὸς τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ τῆς ἀποδείξεως τῆς Θράκης ὡς χώρας ἑλληνικωτάτης, πού δὲν παύει νά εἶναι τέτοια καί μετὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού μετέφερε ἄλλοι τὰ πανόραμα ἔθιμά του. Γιὰ τὸ ἔθιμο τοῦτο πρέπει νά ἐκδοθῆ ἓνα προπαγανδιστικὸ φυλλάδιο ἀγγλιστὶ μέ φωτογραφίες καί περιγραφὰς τῆς προελεύσεως τῆς γιοῦτης τοῦ πυροβαδίσματος καί κάθε λεπτομερείας ἄλλης, πού θὰ προκαλοῦσε τὴν περιέργεια τῶν ξένων καί τὸ ἐνδιαφέρο γιὰ τὴν τύχη τῆς χώρας αὐτῆς.

π. π.

5. *Ἡ Ἀνακοίνωσις τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν.* Γιὰ τ' ἀναστενάρια ἀνέκυψε ζήτημα τελέσεως ἀπὸ τὴν γνώμην τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. κ. Παντελεήμονος. Ἐκ μέρους τῆς Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν ἀπηυθύνθη πρὸς αὐτὸν ἡ κάτωθι ἀνακοίνωσις διὰ τῆς «Μακεδονίας» 25)5)51. Ἡ ἐπέμβαση Θρακῶν διαφωτίσασα τὸν μητροπολίτην καταλλήλως, προσεκάλεσε τὴν δῆλωσίν του, καθ' ἣν δὲν πρόκειται εἰς τὸ ἔξῃς ν' ἀναμιχθῆ εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ ἔθιμου.

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν τελουμένων τὴν ἑβδομάδα αὐτὴν ἀναστεναρίων ἐδημοσίευσεν ἐγκύκλιον ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑβριστικὴν κατ' αὐτῶν, καλῶν ἅμα τὸν λαὸν τῆς Θεσσαλονίκης καί τῆς ἐπαρχίας Λαγκαδᾶ νά διατεθοῦν κατὰ τῆς τελέσεώς των.

Ὁ Παναγιώτατος φαίνεται ἐκ κακῶν εἰσηγήσεων ἔχει καὶ κακὰς πληροφορίας περὶ τῶν τελουμένων. Τῷ ἐστείλαμεν σήμερον ἀντίτυπον τῆς μελέτης «Ἀναστενάρια» διὰ νά φωτισθῆ ἄληθῶς περὶ τοῦ θέματος, καί πληροφοροῦμεν τὴν Παναγιότητά του ἐπὶ πλεόν τὰ ἔξῃς:

Ὅτι ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία οὐδέποτε καθύβρισε ἢ κατεδίωξε τὰ τελούμενα καί ὅτι δσάκις τοῦτο ἐγένετο ἀπὸ Ἱεράρχας ἀμαθεῖς, ἢ καταδίωξις ἀπέτυχε παταγωδῶς.

Ὅτι ὁ μακαρ. Ἀναστάσιος Σουρμουζιάδης ἀναπτύξας τὴν σημασίαν

τῶν ἀναστεναρίων εἰς τὰ 1872 ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ κατέδειξε τὴν ὀρθοπεδικὴν τῶν σημασιῶν καὶ τὴν ὑψίστην Ἐθνικὴν τῶν ὑπηρεσιῶν χρησιμοποιοῦσας ταῦτα καὶ ὡς ὄπλον θαυμαστὸν διὰ τὴν κατάρριψιν τῆς θεωρίας τοῦ Φαλμεράιερ.

Ἐπιπέσει τὰ τελούμενα εἶναι ἱστορικῶς παραδεδεγμένα καὶ κατὰ τὴν προβυζαντινὴν καὶ Βυζαντινὴν περίοδον καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ ὅτι ἐτελοῦντο ταῦτα πάντοτε μετὰ ὀρθοπεδικῆς κατανύξεως καὶ εὐλαβείας καὶ πίστεως ἐν Ἁγ. Θράκῃ μέχρι τοῦ 1914.

Ἐπιπέσει περὶ τὴν περιέχουσαν μὲν στοιχεῖα τῆς Ἀρχαίας λατρείας, ἀλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι καθαρῶς Διονυσιακά, διότι ὡς γνωρίζομεν ὅλη ἡ Χρηστικὴ ὀρθοπεδικὴ εἰς τὸ τελετουργικόν της γέμει παναρχαίων παραδόσεων τῆς ἀρχαίας λατρείας καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

Ἐπιπέσει οἱ ἀναστεναρίδες εἶναι εὐσεβέστατοι καὶ πιστότατοι χριστιανοί, πυροβολοῦν δὲ καὶ δὲν καίονται ἐκ τῆς ἀπορροῦσης ἀπὸ τὴν πίστιν τῶν πεθίσεως ἐπὶ τῆς προστάσεως τῶν Ἁγίων.

Ἐπιπέσει πιστεύουν ἰδιαίτερος ὅτι τοὺς προστατεύουν καὶ τοὺς διαφυλάττουν οἱ Ἁγιοὶ Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη.

Ἐπιπέσει παρεμβαίνοντες εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενῶν οἱ ἀναστεναρίδες μετὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων, δὲν πράττουν ἄλλο παρ' ὅτι πράττει ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἱερέων της, παρεμβαίνουσα εἰς τὴν δι' εὐχῶν καὶ περιάπτων βελτίωσιν τοῦ ἀσθενοῦς.

Ἐπιπέσει ἀναστεναρία μᾶς χρειάζονται καὶ ἔθνικῶς καὶ ἡ τέλει τῶν δὲν πρέπει νὰ παρεμποδισθῇ οὔτε καὶ νὰ μᾶς ταράττη, διότι οἰκειοποιούμενοι ταῦτα ὡς ἰδικόν των ἔθνον πανάρχαιον οἱ Βούλγαροι, καλοῦν εἰς τὴν Θράκην καὶ ξένους ὅταν τὰ τελοῦν κατὰ μίμησιν πρὸς τὰ ἑλληνικά, διακηρύττοντες τὴν βουλγαρικότητα τοῦ ἔθιμου, ὅφου τόσον τοὺς ὠφελεῖ ἔθνικῶς διὰ τὴν ἐπιχειρουμένην βουλγαρικότητα τῆς Θράκης.

Ἐπιπέσει ὁ ἄριθ. θανόντων Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος οὐδέποτε ἐθεώρησε ταῦτα τελούμενα «*χονδροκοπιὰν τοῦ πλέον περὶ καὶ ἀπολιτιστοῦ τύπου*», ὡς καταγγέλλει ὁ νῦν Παναγιώτατος καὶ οὔτε ἀνέμιχθη ποτὲ ὅπως οὔτε καὶ ὁ Ἁγιος Σεργῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ὁποίου τελοῦνται, ἐθεώρησε ταῦτα ἀντιχριστιανικά, οὔτε ἄλλη ἀρχὴ οὐδεμία ὑψώσε ὑβριστικὴν φωνὴν κατὰ τοῦ ἔθιμου, πού εἶναι χριστιανικώτατον καθ' ὅλα καὶ καταδεικνύει τί ἐπιτυγάνει ἡ πίστις πρὸ τὸν θεόν.

Παρακαλοῦμεν ὅθεν τὸν Παναγιώτατον νὰ μελετήσῃ τὸ θέμα καὶ νὰ φωτισθῇ πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος τοῦ ὁποίου ἐτάχθη πνευματικὸς ἀρχηγὸς μετὰ τὸν σὺμφρονα Γεννάδιον.

Ἀθῆναι τῇ 21 Μαΐου 1951

Ἡ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΣΤΩΝ

Σημ. Οἱ Βούλγαροι ἀναπαριστάνοντας τ' ἀναστεναρία στὴν παλιά τους

κοίτη που σήμερα κατέχουν στην Ἄν. Θράκη, τὰ ἐκμεταλλεύονται καὶ πολιτικῶς ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικῶς. Τάχουν δραματοποιήσει καὶ προχωρώντας τὰ μελοποίησαν καὶ τάνέβασαν στὴ λυρική τους Σκηνὴ ὡς μελόδραμα. Ὁ βουλόμενος μπορεῖ νὰναζητήσῃ τὸ δημοσίευσμά τους «La Bulgarie Contemporaine», πὸ ἐξέδωκαν στὰ 1946 καὶ μοίρασαν στὸ Παρίσι ἀφειδῶς κατὰ τὸ συνέδριο τῆς εἰρήνης καὶ ὅπου μπορεῖ νὰ ἰδῇ στὴ σ. 23 εἰκόνα ἀπὸ μιὰ σκηνὴ τῶν ἀναστεναρίων μὲ τὸν τίτλο : Σκηνὴ τοῦ βουλγαρικοῦ μπαλέτου «Nestinar ka» χορὸς φωτιᾶς. Σκηνὴ τοῦ Βουλγαρικοῦ Μπαλέτου «Nestinar ka», (χορὸς τῆς φωτιᾶς στὸ ἐθνικὸ θέατρο Σόφιας). Βλέπε : La Bulgarie Contemporaine σ. 23. Une scène du ballet Bulgare «Nestinar ka».

π. π.

Ἄγαπητέ μοι κ. Παπαχριστοδούλου,

6. Ἄναβολὴ Ἄναστεναρίων. Σήμερα μόλις ἐπέτυχα νὰ περάσω ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Ἐλένην καὶ νὰ συναντήσω τὸν κ. Λάντζον, ἐξέχοντα θεωρητικὸν τῶν Ἄναστεναρίων, ὃ ὁποῖος μ' ἐπληροφόρησε ἐγκύρως ὅτι ἐφέτος τ' ἀναστενάγια δὲν ἔγιναν λόγῳ τοῦ ἀφθόδου πυρετοῦ, ἀποδεκατίσαντος τὰ ζῶα των. Οὐδεμίαν ὑπαίτιότης τοῦ Νομάρχου ἢ τοῦ Δεσπότη ὑπόσχει.

Ι. ΚΑΠΙΣΤΡΑΣ τατοῦς

7. Ὁ Ναὸς τῆς Γέννας Ἄνατ. Θράκης. Δημοσιεύομε τίς δυὸ κατόψεις τῶν ἐρειπίων τοῦ σωζόμενου ναοῦ τῆς Γέννας Σαράντα Ἐκκλησιῶν,

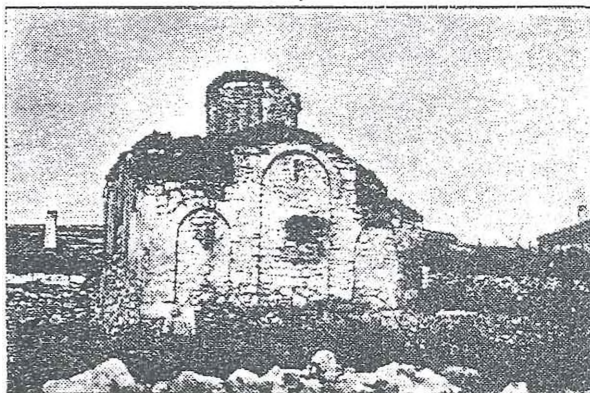

Ὁ Ναὸς τῆς Γέννας Ἄνατ. Θράκης

προσφάτως ἀπεσταλμένας ἐκ Θράκης. Γιὰ τὸ ναὸ ἔχει δημοσιευθῆ στὸ Ἀρχ. Θεο. Θεσ. τόμ. Β' σ. 123—127 περιγραφὴ μὲ σχετικὰ σχέδια ἀπὸ τὸν Ἀριστόβουλο Χρησιτίδη. Τὸ ναὸ εἶδε στὸ πρόσφατο ταξίδι του (1950) στὴ Θράκη ὁ κ. Κ. Κουκκίδης δημοσιογράφος, πὸν ἡ γνώμη του συνοψίζεται στὰ ἑξῆς : «Εἶδα τὸ ναὸ τῆς Γέννας τὸν Αὐγουστο τοῦ 1950. Παρουσίαζεν ἀπ' ἔξω πολλὰς ἀλλοιώσεις καὶ καταστροφές. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς τοιχογραφίες πὸν ἠπῆρχαν στίς δυὸ ὑπαίθριες μεριεὶς τῆς ἐξωθύρας ἔλειπαν. Ἡ ἐξώθυρα ἦταν

τειχισμένη κι' έτσι ή είσοδος στο ναό δεν ήταν δυνατή. Στην άλλη πλευρά, αριστερά της έξωθύρας, ο γείτονας Τουρκος άνοιξε πόρτα και χρησιμοποιούσε το ναό για αποθήκη. Η πόρτα ήταν κλειστή και δεν κατώρθωσα να μπώ μέσα στο ναό. Καθώς μου είπαν, οι τοιχογραφίες του έσωτερικού παρουσιάζουν αλλοιώσεις. Ο βαλής των Σαράντα Έκκλησιών κ. Τζαχίτ Όρτάς έδειξε πολύ ενδιαφέρον για την αναστήλωση και τη διατήρηση του ναού. Μου εξήτησεν Ιστορικές πληροφορίες και του έδωκα σε γαλλική μετάφραση τὰ όσα έγραψε για τόν ναό ο κ. Άρ. Κοησιτίδης στο Άρχ. Θράκης Με πληροφορόρησε ότι η τουρκική κυβέρνηση απέφασισε να διατηρήσει και διαφυλάξει τόν ναό».

Άλλά και ο κ. Όρλάνδος, που ζητήσαμε τη γνώμη του ως ειδικού, μās απέστειλε μετά την εξέταση των φωτογραφιών τὸ εξής ολιγόστοιχο σημείωμα: «Ναός Γέννας. Άν κρίνω μόνον από την τοιχοποιάν του και τόν

Ο Ναός της Γέννας Άν. Θράκης

κυλινδρικόν του τροϋλλον, όστις φέρει 4 μικρά παράθυρα, θα πρέπει να αναγάγω τόν ναόν εις τόν 10ον αιώνα. Άφ' έτέρου τὰ τυπλά άψιδώματα των έξωτερικών του όψεων τάσσουν αυτόν εις την σχολήν Κωνσταντινουπόλεως. Έάν είχα την κάτοψίν του θα κατέληγα εις θετικώτερα συμπεράσματα».

π. π.

8. Ο Άγαθάγγελος και οι χρησιμοί. Στόν 11Ή αιώνα ο Θραξ Θεόκλητος Πολυείδης¹⁾, ο άκατάβλητος ούτος Ιεροφάντης της Έθνικης Ίδέας, αγωνιζόμενος να πείσει τους Ισχυρούς της γης για τόν άπελευθερωτικό άγώνα των Έλλήνων, περιτριγυρίζοντας την Ευρώπη την εποχή εκείνη και βλέποντας ότι ούτε ο Φρειδερίκος της Πρωσίας ούτε η Αικατερίνη της Ρωσίας έπρόκειτο να κινηθούν για μās, γιατί τὰ δικά τους συμφέροντα δεν έκινδύνευαν σε τίποτε, άηδίασε τόσο από την παλίμβουλη και νοσηρή αυτή πολι-

1) Θρακικά Γ', Δ', Ε' τ. Θεόκλ. Πολυείδης και τὸ λεύκωμά του, Εϋλ. Κουρίλα.

τική τῶν αὐλῶν τῆς Εὐρώπης, ὥστε στράφηκε πρὸς τοὺς λαοὺς των γιὰ νὰ ξεσηκώσῃ μ' αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνες τῆς. Ἡ στροφή αὐτὴ ἔκρυβε κάποιο ἔξυπνο καὶ εὐφυῆ σκοπὸ καὶ ἐκδηλώθη μετὰ τὴν συγγραφή «τῶν χρησμῶν τοῦ Ἁγαθαγγέλου». Ἔως τῶρα ἀγωνιζόμενος νὰ πείσῃ τοὺς ἡγεμόνες καὶ κυβερνήτες περιφέροντας τὸ Λεύκωμά του γιὰ τὴν ἀπολύτρωση τῶν Ἑλλήνων, ποὺ δούλευαν στὴ φρικτὴ δουλεία τῶν Τούρκων, οὐδέποτε στράφηκε ν' ἀποταθῆ πρὸς τὸν πολὺ λαό, οὔτε ἐπεδίωξε νὰ ἐπικοινωνήσῃ μ' αὐτόν, οὔτε τοῦ ἐξήγγειλε γυμνὴ τὴν ἀλήθεια. Καὶ γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ αὐτὴ τὴν ἐπαφὴ ἐπενόησε τῶρα ἓνα καινούργιο εἶδος κηρύγματος. Παρουσιάζεται ξαφνικὰ σὰν «θεοπρόπος καὶ μυστογράφος», ὅπως λέγει ὁ Εὐλόγ. Κουρίλας, ἐξαγγέλλοντας στοὺς ἀνθρώπους μ' ἑναργεῖς ἀποδείξεις καὶ προφητεῖες τὶς ἀνεξιχνίαστες κι' ἀνεξερεύνητες βουλὰς τοῦ Θεοῦ¹⁾.

Οἱ χρησμοὶ ἀνάγονται στὰ πρὸ παράδοξα τῆς ἀνατολικῆς θρησκευολογίας. Οἱ Ἕλληνες χριστιανοί, ὅπως καὶ σ' ἄλλα πολλὰ, δὲ θέλησαν νὰ διακόψουν κάθε σχέση μετὰ τὴν παλιὰ θρησκεία. Στὸν καιρὸ μάλιστα τῶν Βυζαντινῶν ἡ χρησμολογία ἐνώθη μετὰ τὴν ἀστρολογία καὶ τὴ θεοσοφία τῶν Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων καὶ προήχθη σ' ἐπιστήμη. Ὁ Νικ. Πολίτης μνημονεύει τὸ Μεθόδιο Πατάρων, ποὺ εἶναι ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποὺ ἀφῆκε χειρογραφοὺς μετὰ χρησμούς, μετὰ διάφορα ὀνόματα καὶ ἀναφέρει ὡς κορυφαίους χρησμολόγους ἄλλους : τὸν Ταράσιο Πατριάρχη, τὸν Στέφανο τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Λέοντα τὸ σοφὸ καὶ τὸν διαπρεπῆ Πατριάρχη Γεννάδιο. Ὁ Εὐλόγ. Κουρίλας ἀπὸ αὐτὰ ὅλα συμπεραίνει : «Τοσοῦτον δὲ ἡ δεισιδαιμονία αὐτῆ εἶχε ριζοβολήσῃ, ὥστε λέγεται, ὅτι οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου οὐδέποτε ἀπεφάσιζον περὶ πολέμου, εἰ μὴ δὲν συνεβουλεύοντο τὰ ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ ἀστρολογικὰ καὶ μαγικὰ βιβλία ὡς καὶ τοὺς ἐρμηνευτὰς τῶν χρησμῶν»²⁾.

Τὸ πείσιμο καὶ τὸ πάριμο τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ οἱ ζῶηρὲς ἐλπίδες ὅτι τὸ γένος θ' ἀναστηθῆ πάλι, πολλαπλασίασαν καταπληχτικὰ τὴ φιλολογία αὐτὴ μετὰ τὶς παραδόσεις καὶ δοξασίες ποὺ σώζονται ἀπειράριθμες, ποὺ ἀποκορυφώνεται στοὺς χρησμούς τοῦ Ἁγαθαγγέλου. Οἱ χρησμοὶ αὐτοὶ ἀνῆκουν κατὰ τὸν Ν. Πολίτην στὸ Θεόκλητο Πολυεῖδη. «Ἦτο δ' αὐτὸς ἀνὴρ πολυμαθὴς γράψας ἐκκλησιαστικὰ τινὰ συγγράμματα, ὧν ἓν εἰς λατινικὴν καὶ γερμανικὴν γλῶσσαν, καὶ ἐπὶ πολὺ διατρίψας ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις χώραις τῆς δυτικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης». Τὸ ἔργον ἐξεδόθη ἐν Λειψία ἀνωνύμως, πιθανῶς κατὰ τὸ 1751 ἢ μικρὸν ὕστερον, τῆς σπανιωτάτης ἐκδόσεως ταύτης, ἐν μόνον ἀντίτυπον εἶναι γνωστόν³⁾, ἀλλ' ὁ Ἁγαθάγγελος καὶ προτοῦ ἐκδοθῶσιν ἄλλαι ἐκδόσεις αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἦτο γνωστότατος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκ χειρογράφων,

1) Βλ. Θρακικὰ τ. Ε' σ. 74.

2) Βλ. Θρακικὰ τ. Ε' σ. 75.

3) Λαογραφικὰ Σύμμικτα τ. Α' σ. 24.

διότι πολυπληθῆ ἐφέροντο ἀντίγραφα αὐτοῦ μάλιστα κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' καὶ ἀρχῆς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος». Καὶ συμπληρώνοντας ὁ Εὐλόγ. Κουρίλας λέγει: «Οὗτος ὁ Πολυείδης ἀπὸ ἀφθόνως ἐξέχεε τὸν σπόρον τοῦ κηρύγματος ἐν Γερμανίᾳ, ἀποχωρῶν ἕνεκα τῆς δυσμενοῦς τροπῆς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, σοφώτατα διασκευάμενος ἠβουλήθη νὰ ἀφήσῃ αὐτόθι ὡς ἱερὰν ὑποθήκην καὶ σαλπιστήριον ἄσμα τοὺς χρησμούς».

Ἡ ὀπτασία τοῦ Ἀγαθαγγέλου διαιρεῖται εἰς δέκα κεφάλαια καὶ ἐπιγράφεται «Χρησμός, ἧτοι προφητεία τοῦ μακαρίτου ἱερομονάχου Ἀγαθαγγέλου ἢ Ὀπτασία Ἀγαθαγγέλου» καὶ ἀποτελεῖ ἓνα βιβλίον ἄτεχνα συντεταγμένο κατὰ μίμηση τῶν προφητῶν τῆς Βίβλου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, πού προλέγει δῆθεν σὲ γλῶσσα μιζοβάρβαρη τὶς τύχες τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Τὰ γεγονότα σκεπάζονται μὲ γλῶσσα ἀλληγορικὴ καὶ προφητικὸ μυστήριον, ἀλλὰ μὲ τόση ἀτέλεια, ὥστε δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ξεχωρίσουμε τ' ἀποκρυπτόμενα δνόματα καὶ πράγματα. Οἱ προροήσεις του περιστρέφονται στὶς τύχες τῆς Εὐρώπης. Καὶ προλέγει τὴν κατάλυση τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ μὲ θαυμαστὴ ἀκριβεία ὀρίζει ἀφελέστατα καὶ τὸ ἔτος τῆς καταστροφῆς. Προλέγει καὶ τὴν ἀπελευθέρωσίν μας, πού θὰ συντελεσθῇ στὸν ΙΘ' αἰῶνα τετρακόσια χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση. Αὐτὰ εἶναι πού ἀναφέρει ὅλα ὅλα γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Τὸ Δ' κεφάλαιον εἶναι ἓνας ὕμνος θεσπέσιος στὴ Γερμανία τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου, εἶναι τὸ ἐπίδοξον τροπαιον, ὁ φτεροιστήρας, γιὰ νὰ μὴ λησμονήσουν ποτὲ οἱ Γερμανοὶ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πνευματικὴν τους τροφὴν. «Πρὸς σὲ λαλῶ Γερμανία, διότι σὺ ἔση τὸ κέντρον, ἐν ᾧ ἠφθῆσονται τὰ θαυμάσια. Ἡ δόξα τῆς ἀληθείας διὰ σοῦ φανερωθήσεται. Ἀμήν»¹⁾).

Αὐτὴ ἡ προφητεία ἢ σαφῆς καὶ ἀπερίφραστη γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἔθνους στὸν ΙΘ' αἰῶνα, ἔφθασε νὰ γίνῃ ὁ Ἀγαθάγγελος προσφιλέστατον βιβλίον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πού ἀπ' αὐτὸ ἀντλοῦσε παρηγοριὰ καὶ ἐλπίδα. Ἔγινε τὸ πιὸ λαϊκὸ βιβλίον. Ἔτσι οἱ Χρησμοὶ ἐξασκῶντας δύναμιν καὶ γοητεία ἀπερίγραπτην, ἔφθασαν νὰ γίνουν ἡ ἄσβυστη φλόγα τῆς Ἐθνικῆς Ἰδέας. Αὐτὴ ἡ ἀναμφισβήτητη ὠφέλεια τῶν Χρησμῶν ἐξαίρεται καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν Ν. Πολίτην μὲ τὸ ἐξῆς: «Ἡ οὐχὶ ἀναξία λόγου ροπή, ἣν ἔσχεν ὁ Ἀγαθάγγελος πρὸς ἀνσρόπιτιν τοῦ φρονήματος κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς δουλείας χρόνους, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ μὴ καταφρονήσωμεν τὸ ἄτεχνον τοῦτο κατασκευάσμα τοῦ Πολυείδους. Ὅτι ἐπέρωσε τὰς ἐλπίδας τοῦ ἔθνους περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίου χώρας, εἶναι ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ἀνομολογοῦσι δὲ τοῦτο καὶ οἱ πλείστοι τῶν ἱστορικῶν τῆς ἡμετέρας ἐθνεγεσείας»²⁾).

Οἱ Χρησμοὶ τοῦ Πολυείδη, αὐτοῦ τοῦ πατριώτη πού ξεσήκωσε τὸ φιλελληνισμὸ τῆς Εὐρώπης, ἔγιναν πολὺ γρήγορα δημοτικώτατοι καὶ διαβάζον-

1) Θρακικά τ. Ε' σ. 127.

2) Θρακικά τ. Ε' σ. 130—131, Λαογραφικὰ Σύμμικτα τ. Α'.

ταν ἀπὸ τοὺς ἀπλοικοὺς ἀπληστα ὡς τὰ σήμερα, ἀκριβῶς γιὰτὶ εἶναι πιστὸ ἀπεικόνισμα τῶν πόθων καὶ ἐλπίδων, τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς νοοτροπίας τῆς πίστεως στὸ Θεὸ καὶ τῆς ἀνέφικτης ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Στὸ Ζ' κεφ. διαβάζει κανεῖς:—«...Ἐπειτα ρεύσει μέλι καὶ γάλα κατὰ πάντα· κοπάξουσιν αἱ ζάλαι καὶ ὀλοπληρῆ πεντήκοντα ἔτη βασιλεύει ἡ γαλήνη». — Ἡ ἀλήθεια θριαμβεύσει. — Ὁ οὐρανὸς χαράσσειται τῇ ἀληθεῖ δόξῃ». Ὑψος προφητικὸ, εἰκόνας ζωηρὰς καὶ παρομοιώσεις, πού τις περιβάλλει μιὰ δμῖχλη σκοτεινὴ καὶ ἀλληγορικὴ τῶν χρηστηρίων. «—Ὁξύνετε τὰ κύμβαλα ὑμῶν.—Ὁγκώσατε τὰ ὄργανα.—Ἐμφυσήσατε τὰς σύριγγας καὶ αὐλοὺς ὑμῶν». Αὐτὰ εἶναι σαλπίσματα πού ἔπεφταν γύρω στὰ τεῖχη τῆς Ἱερουζόλης.

Οἱ Χρησιμοὶ ἐκτυπώθηκαν πολλὰς φορὰς. Τὴν πρώτη ἔκδοσιν ἔκαμε ὁ Ρήγας Φερραῖος καὶ τὴν σκόρπισε μαζί με τοὺς θουροῦς του. Τὴ δεύτερη ἔκαμαν στὸ Μεσολόγγι (1824), τὴν τρίτη στὴν Ἀθήνα (1837) ὁ Κορομηλᾶς, τὴν τέταρτη μετὰ μιὰ ἐπιγραφή «Εὐσεβοῦς τινοσ συντάκτου» καὶ τὴν πέμπτη μετὰ τὸν τίτλον «Σύλλογὴ διαφόρων προσηρήσεων»¹⁾.

Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Πολυεῖδης — καὶ τὸ τονίζει ὁ Εὐλ. Κουρίλας — ἀγωνιζόμενος στὴ Γερμανία καὶ τὴ Ρωσσίᾳ εἶχε μύχιον πόθον νὰ ἐνώσῃ Γερμανοὺς καὶ Ρώσσοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἦταν τὰ πρὸ δυνατὰ τότε κράτη τῆς Εὐρώπης καὶ θὰ μποροῦσαν νάχουν ὁ μὲν Φρειδερίκος σιμισμάχους τὴ Γαλλία ἢ τὴν Ἀγγλία, ἡ δὲ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη τὴ Μαρία Θηρεσία. Ἄλλως τε οἱ Ἕλληνες μετὰ τὸν κλῆρον μας — πού πήγαινε γιὰ ἐράνοὺς στὴ Ρωσσία καὶ μετέδινε τὴν κατάστασιν τῆς Τουρκίας — ἔτρεφαν μεγάλας ἐλπίδας γιὰ τὶς εὐμενεῖς διαθέσεις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατορίας του.

Οἱ Χρησιμοὶ εἶδαν τὸ φῶς στὰ 1751. Κανεῖς προτιήτερα δὲν γνῶριζε τοὺς χρησιμοὺς πού γράφθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα, ὅπως οἱ μῦθοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ ἐξιστόρησιν συσκοτίζεται ἀπὸ τὸ προφητικὸ ὕψος καὶ τὶς μεταφορικὰς εἰκόνας, ἀλλ' ἀπὸ τὰ παρεμβαλλόμενα ἡνόμενα καὶ χρονολογίαι νομίζει κανένας πὼς διαβάζει ἱστορίαν. Ἡ προφητικὴ του δύναμις νὰ προδηλώσῃ τὰ μέλλοντα μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν περίοδος τῆς γενέσεως τῆς νέας χρησιμολογίας, πού τὴν ἔζησε ὁ Πολυεῖδης σὰν μοναχὸς στὸν Ἄθω, ὅπου ἦταν τὸ κέντρο τῶν παρόμοιων «Θεοσοφικῶν καὶ ἀποκρύφων συνουσιολογιῶν» κατὰ τὸν Εὐλόγιον Κουρίλαν²⁾.

Τοὺς Χρησιμοὺς ὁ Θεόκλητος Πολυεῖδης ἔγραψε ἀρχικὰ στὴ λατινικὴ, γιὰτὶ ἤθελε νὰ τοὺς κυκλοφορήσῃ στὴ Γερμανία πρῶτα, ὅπου ἡ λατινικὴ τότε, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴ Δύση ἦταν ἡ ἐπίσημη γλῶσσα. Ἄλλως τε καὶ τὸ Λεύκωμα του ἦταν μετὰ τὶς περισσότερα ἀναγραφὰς λατινιστί. Ἐπειτα μεταφράζοντάς τοὺς στὴν ἑλληνικὴ γιὰ τοὺς ὀρθόδοξοὺς τῆς Ἀνατολῆς μεταβά-

1) Δημῶδεις Δοξασίαι, Ἀγαθάγγελος σ. 24—28.

2) Θρακικὰ τ. Ε' σ. 141.

φτισε τούς Χρησμούς στόνομα τοῦ Ἑλληνα ὀρθοδόξου κληρικοῦ Ἀγαθαγγέλου. Οἱ Χρησμοὶ ἔχουν σήμερα ξεχαστῆ ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάρρευση τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ὁ λαὸς δὲν τοὺς διαβάζει. Ἀλλ' ἀκούει καὶ πιστεύει κατὰ ἀντίστοιχα μεγαλορρήμονα λόγια καὶ προφητικά, ποὺ διαδίδονται στὸ λαὸ σὰν προφητικὲς προγνώσεις γιὰ τὸ τέλος τῶν δεινῶν τῆς ἀνθρωπότητος ποὺ βασανίζεται, ὅπως τῶν χιλιάδων χρησμολόγων καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τοῦ μέλλοντος τῆς φυλῆς καὶ τοῦ κόσμου.

Τελειώνοντας παραθέτουμε στὸ σημεῖωμά μας προφητεῖες τοῦ Ἀγαθαγγέλου: «Ἔτος 1053 μ. Χ. Ὁ παρῶν χρησμός εὐρεθεὶς ἐπὶ ἀρχαίας μεμβράνης τῶν ἀρχαίων κειμηλίων τοῦ Ἀγίου Ὁρους εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἁγίας Ἀννης περιλαμβάνει 27 προμηνύματα μέχρι τέλους τοῦ κόσμου. 1) Ἀλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν. 2) Μέγας Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος καὶ καταστροφή κόσμου Κριμαίας. 3) Ἦττα τῆς Γερμανίας καὶ καταστροφή Αὐστρίας καὶ Ρωσίας. 4) Ἦττα Ἀγαρηνῶν ὑπὸ Ἑλλήνων. 5) Ἐνίσχυσις Ἀγαρηνῶν ὑπὸ Δυτικῶν Δυνάμεων καὶ ἦττα Ἑλλήνων. 6) Σφαγὴ καὶ ἀνησυχία Ὁρθοδόξων λαῶν. 7) Εἰσβολὴ ξένων στοιχείων ἐξ Ἀδριατικοῦ Πελάγους. 8) Οὐαὶ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς γῆς. 9) Ἀδης ἕτοιμος πρὸς στιγμήν ἐκ φυλῆς μέγα ἄγαρ(ι) γενήσεται. 10) Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος ἑναέσιος. 11) Ἐνωσις Ὁρθοδόξων λαῶν μετὰ τῆς Γερμανίας. 12) Μεγάλῃ ἦττα τῶν Γάλλων ὑπὸ τῆς Γερμανίας. 13) Ἐτανάστεισις τῶν Ἰνδιῶν καὶ χωρισμὸς αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας. 14) Ἀγγλία μὲ μόνους Σάξωνας. 15) Νίκη Ὁρθοδόξων λαῶν καὶ γενικὴ σφαγὴ Ἀγαρηνῶν. 16) Μεγάλῃ ἀνησυχία τοῦ κόσμου. 17) Γενικὴ ἀπελιπίσια ἀπάσης γῆς. 18) Μάχη ἐπὶ κρατῶν καὶ σφαιγὴ τριήμερος, νίκη ἑνὸς μεγαλυτέρου κράτους ὑπ' αὐτῶν κατὰ τῶν ἐξ δυνάμεων. 19) Συμμάχια τῶν ἐξ δυνάμεων τῶν νικηθεισῶν καὶ τοῦ νικήσαντος αὐτῆς καὶ πάλιν τριήμερος σφαγὴ τῶν ἐπὶ δυνάμεων. 20) Παῦσις τοῦ πολέμου παρὰ Ἀγγέλου Θεοῦ Χριστοῦ κατὰ τῶν ἐπὶ δυνάμεων καὶ παράδοσις τῆς πόλεως εἰς κοίμηθέντα βασιλέα ἀπὸ αἰῶνων. 21) Ὑπέκυψαν Λατῖνοι καὶ Ἕλληνες εἰς ἀλάσαστον πίστιν Ὁρθοδόξων. 22) Ἐξωθήσεται Ὁρθόδοξος πίστις ἀπὸ Ἀνατολῶν μέχρι Δυσμῶν. 23) Φόβος καὶ τρόμος τῶν βαρβάρων λαῶν. 24) Παῦσις τοῦ Πάπα καὶ κήρυξις ἑνὸς Πατριάρχου καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην. 25) Ἐν ἕτεσι πέντε καὶ πενήκοντα τὸ τέλος τῶν θλίψεων, τὴν δὲ ἐβδόμην οὐκ ἔστι ταλαίπωρος οὐδὲ ἐξόριστος καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀγαλλόμενος πᾶς ἄνθρωπος καὶ οὕτω γενήσεται εἰς Ποιμὴν, μία ποιμνὴ π. π.

9. *Νηπιαγωγεῖα*. Δεῖγμα τῆς ἐκπαιδευτικῆς προόδου τῶν θρακικῶν κοινοτήτων παραθέτομεν τὴν πρὸ 50 ἐτῶν φωτογραφίαν τοῦ Νηπιαγωγείου τῆς μητροπόλεως Σ. Ἐκκλησιῶν, ὅπου ἡ μακ. Μάρθα Μελανδινοῦ, τῆς οἰκογενείας Μελανδινῶν (ποὺ ἔδρασε στὶς Σαρ. Ἐκκλησίες), μὲ τὰ γύρω της Ἑλ. ληνόπουλα, ποὺ σήμερα ὅσα ζοῦν εἶναι ὑπερπεντήκοντα ἐτῶν. Ἡ Μάρθα Με

λανδινού, ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός της Δημοσθένης, ὑπῆρξαν δυὸ πρωτοπόροι τῆς ἐκπαιδεύσεως στὴ Θράκη. Ἐκαλλιέργησαν τὶς πρὸ συγχρονισμένες μεθόδους τῆς ἐποχῆς καὶ σκόρπισαν τὴν χαρὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς μαθήσεως. Ἡ Μάρθα, κάτοχος τοῦ συστήματος Φρόβελ, μᾶλλον ἀπὸ ἰδικῆς τῆς κλίσεως καὶ διαθέσεως παιδαγωγικῆς παρὰ ἐκ σπουδῆς, πιστῶς ἐφῆρμουσε τὸ σύστημα αὐτό, ποὺ στὴν Εὐρώπῃ ἐφαρμοδόσθηκε παντοῦ καὶ ἐξακολουθεῖ ἐφαρμοζόμενον ἀνάμικτον μὲ τὶς νεώτερες θεωρίες Μοντεσόρι. Οἱ Σαράντα Ἐκκλησιῶτες εἶχαν νηπιαγωγεῖα σὲ κάθε συνοικία. Κεγὼ ἐφοίτησα τεσσάρων ἐτῶν στὸ νηπιαγωγεῖο Σαράντα Μαρτύρων, ὅπου ἐδίδαξεν ἡ καλὴ Μάρθα πρὸ ἐξῆντα ἐτῶν. Πόσον ὠφέλησε ἡ Μάρθα Μελανδινού τὴν Θράκη εἶναι ἀνυπολόγι-

Ἡ νηπιαγωγὸς Μάρθα Μελανδινού μὲ τὰ νήπια τῆς ἐποχῆς 1891—1896

στον. Ἡ μνήμη της ἂς εἶναι αἰωνία γιὰ τὴν ἀγάπην ποὺ σκόρπισε καὶ καλλιέργησε. Τὸ *Ἀρχεῖον Θράκης* τὴν διαιωνίζει δημοσιεύοντας τὸ κειμήλιό τοῦτο, ποὺ ἔπεσε στὰ χέρια μας.

Ἡ δ)νὶς Ζωὴ Μελανδινού ἀδελφή, μᾶς ἀπέστειλε τὸ κάτωθι φωτεινὸ μελέτημά της, ποὺ προσαρτῶ στὸ σημεῖωμα γιὰ τὰ νηπιαγωγεῖα.

«Ἀπὸ παλιὲς σημειώσεις ποὺ βρῖσκω στὰ χαρτιά μου ἀποσπῶ τὰ παρακάτω : Δὲν μπορῶ νὰ θυμηθῶ πότε πῆγα στὸ Νηπιαγωγεῖο τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης. Θὰ ἦτο κατὰ τὸ 1883 ἢ 1884, ὁπότε ἤμουν τεσσάρων ἢ πέντε χρόνων. Ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία μου κρατεῖ τὴν εὐχάριστη ἐντύπωση γιὰ τὸ κτίριο, ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ ἴδρυνε στὴν ὑπόδουλο ἢ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία Ἀθηνῶν μὲ τὴν συνεργασία τοῦ Ἑλληνικοῦ Φι-

λολογικῷ Συλλόγῳ τῆς Πόλης, τοῦ Θρακικοῦ καὶ Ἑπειρωτικοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Στὴν κυριώτερη συνοικία τῆς πόλεως, κοντὰ στὴ μικρὴ πλατεῖα (τὸ μικρὸ μπαῖρ), ὑψώνετο λευκὸ, ἀπλὸ καὶ γελαστὸ τὸ κτίριο. Ἡ σιδερένια του καγκελωτὴ (νοιζω) ἐξώπορτα μᾶς ὠδηγοῦσε σὲ μικρὸ προαύλιο, ἀπ' ὅπου μὲ σκαλιὰ πέτρινα φθάναμε σὲ μεγαλύτερη αὐλὴ μὲ περιπλοκάδες, νυχτολούλουδα καὶ κρίνους στὶς ἄκρες τῶν τοίχων. Στὰ δεξιὰ μας ἀντικρυζάμε τὸ οἶκημα μὲ δωμάτια κάτω καὶ δυὸ στὸν ἐπάνω ὄροφο προωρισμένα γιὰ κατοικίαν τῆς νηπιαγωγῶν καὶ ἄλλων ξένων διδασκαλισσῶν τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου. Ἀπὸ δὲ τ' ἀριστερὰ μας μπαίναμε στὴν εὐρύχωρη στενόμακρη αἴθουσα τοῦ Νηπιαγωγείου, ποῦ μὲ τὸ πλούσιο φῶς καὶ τοὺς στολισμένους τοίχους τῆς ἀπὸ εἰκόνες τῆς Ἱερᾶς μας ἱστορίας καὶ τοὺς χρωματιστοὺς πίνακες γιὰ τὸ μάθημα τῆς Πραγματογνωσίας, σκόρπιζε στὰ μάτια τῶν νηπίων τὴ χαρὰ καὶ τὸ γέλιο.

Ἡ νηπιαγωγὸς Φανή... (κατόπι Ραδοπούλου) φερόμενη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁμορφὴ καὶ γλυκεῖα στὰ μάτια μου μὲ τὸ μακρὸν τῆς φόρεμα καὶ τὸ Ἑλληνικὸ χτένισμα τῶν καστανῶν μαλλιῶν τῆς, τραβοῦσε τὸ θαυμασμό καὶ τὴν ἀγάπην τῶν μικρῶν νηπίων καὶ μάλιστα τὰ Σάββατα, ὅταν ἀπὸ μεγάλο πιάτο ποῦ κρατοῦσε, ἔπαιρνε τ' ἄσπρα καὶ κόκκινα ζαχαρωτὰ καὶ τὰ ἔβαζε στὶς μικρὰς παλάμες μας. Τὴν παρακολουθοῦσαν καὶ οἱ ἑφοροί. Θυμοῦμαι μάλιστα πολὺ καλὰ τὸν Μελισσηνὸ Χριστοδούλου, νομικὸ, παχὺ, μὲ τὸ κόκκινο φέσι. Τὸν συνήνητσα κατόπι μαθήτρια στὴ Πόλη, ὑψηλόκορμος καὶ μεγαλόπρεπος κληρικὸς, γνωστὸ γιὰ τὰ Θρακικὰ του συγγράμματα καὶ ἄλλα νομικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς μορφῆς. Οἱ βαθμίδες στὸ βάθος τῆς αἴθουσας ἀμφιθεατρικὰ στημένες, καινούργες τότε ἀκόμω, μὲ τὶς τρεῖς σκαλίτσες, τὴν μιὰ στὴ μέση καὶ δύο στὰ πλάγια, μᾶς ἔδιναν τὸ ἄνετο κάθισμα μὲ τὰ χέρια μας πίσω· σ' αὐτὰς ἀνεβαίναμε ρυθμικὰ, καὶ ἀφοῦ παίρναμε τὶς ὠρισμένες θέσεις κάναμε τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς ἱστορίας, μαθαίναμε προσευχὴς ἢ ἀπὸ κοινοῦ ὅλα μαζὶ (ἐν χορῶ) λέγαμε τὴν πραγματογνωσίαν, ἀπαγγέλαμε ποιηματάκια καὶ ψάλλαμε τραγουδάκια· αὐτὰ συνωδεύονταν ἀπὸ ρυθμικὰς κινήσεις τῶν χειρῶν μας. Θυμοῦμε τὸ τραγουδάκι «ἀτάραχο τὸ κύμα». Κρατοῦσαμε μὲ τὸ δεξιὸ καὶ ἀριστερὸ χερί μας τὸ χερί τῆς παρακαθημένης μας ἔτσι δὲ τὰ ὑψώναμε, τὰ κατεβάζαμε καὶ σχηματίζαμε παραστατικὰ τὴν κίνηση τοῦ κύματος. Ὅταν δὲ ψάλαμε τὸ «μιὰ ὠραία πεταλοῦδα» καὶ φθάναμε στὸ «λάμπουν κόκκινες σπινθῆρες στὰ γαλάζια τῆς πτερᾶ» στριφογυρίζαμε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὶς παλάμες. Τὸ θέαμα αὐτὸ τῶν κανονικῶν κινήσεων ἀπελάμβανε ἡ κ. Φανὴ χαμηλὰ ἀπὸ τὶς κάτω βαθμίδες. Γράφαμε στὰ ὑβάρικια· τὰ παίρναμε ἀπὸ τὶς ξύλινες θέσεις τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου, καθισμένα στοὺς πάγκους μπροστὰ σὲ μακρὰ τραπέζια· διαβάζαμε, δηλαδὴ συλλαβίζαμε στὸ ἀναγνωστήριον μὲ τὰ κινητὰ γράμματα, ὅταν δὲ ἀκούαμε τὸ κουνδούνι, τὸ ἔνα νήπιον πίσω ἀπὸ τ' ἄλλο σχηματίζαμε σειρὰ μὲ τὰ χεράκια ἀπάνω στοὺς

ώμους τοῦ ἔμπροστινοῦ μικροῦ· με ρυθμὸ πού μᾶς ἔδινε τὸ κρόταλο τῆς κ. Φανῆς κατεβαίναμε γιὰ διάλειμμα στὴν αὐλή, ὅπου κάναμε διάφορες παιδιές ἢ στὴν τραπεζαρία τὸ μεσημέρι. Τότε ψάλλαμε:

Κώδων προσκαλεῖ
εἰς τὴν τράπεζαν παιδιά
κώδων προσκαλεῖ
τὰ καλὰ κι' ἐπιμελῆ.

Πλὴν δὲν προσκαλεῖ
τὰ παρήκκα παιδιά
πλὴν δὲν προσκαλεῖ
τὰ κακὰ καὶ ἀμελῆ

Μένουν νηστικά—τὰ παρήκκα παιδιά
μένουν νηστικά—τ' ἀμελῆ καὶ τὰ κακὰ.

(Δὲν θυμοῦμαι κατὰ πόσο καταλαβαίναμε καὶ τὴν ἔννοια τῶν ἄνω στίχων).

Τὴν Φανή... διαδέχθηκε ἡ Φανὴ Βθέττα, Ἀθηναία, καὶ αὐτὴν μετὰ ἓνα δύο χρόνια ἡ Σοφία Θειάφη, ἐπίσης Ἀθηναία, κόρη εὐζώνου τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς καὶ τῆς ὁποίας ἡ Ραλλιοῦχος ἀδελφὴ τῆς Ἑλένης, ἑξαιρετικὴ δασκάλισσα, ἐδίδασκε στὸ Κεντρικὸ Παρθεναγωγεῖο (Γαλάζιο σχολεῖο). Ἡ Ἑλένη ἀπέθανε φυματικῆ, ἡ δὲ Σοφία παρέμεινε καὶ ἄλλα ἔτη. Οἱ τρεῖς αὐτὲς νηπιαγωγοὶ ἀκολουθοῦσαν κατὰ προσέγγιση τὸ σύστημα τοῦ Froebel, πού εἰσήχθη πρὶν ἀπὸ τὸ 1882 στὴν Ἀθήναι ἀπὸ τὴν Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία ἢ καὶ ἀπὸ τὸν νεοσύστατο Ἑλληνικὸ Διδασκαλικὸ Σύλλογο Ἀθηνῶν. Ὅπως φαίνεται ἔλλειπει μέσων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῆ πλήρες, ἐκτός δὲ τούτου τὸ πνεῦμα ὄλων τῶν Συλλόγων τότε ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὴν διάδοση τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων τόσο στὴν ἐλευθέραν, ὅσο καὶ τὴν ὑπόδουλο Ἑλλάδα. Τὸ καθαυτὸ Φροβελιανὸν σύστημα στὴν Ἀθήναι ἐφήρμοσε ἡ Αἰκατερίνη Λασκαρίδου, ὅταν ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ ἴδρυσεν «Νηπιακὸν Κήπον». Τὸ δὲ 1897 ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ τμήματος τῆς «Ἐνώσεως Ἑλληνίδων» ἴδρυσεν τὸ Διδασκαλεῖον Νηπιαγωγῶν μετὰ ὑποδειγματικοῦ νηπιακοῦ κήπου πού ἐλειτούργει ὑπὸ τὴν ἀγρυπνὴν ἐπίβλεψίν τῆς καὶ τὴν συνδρομὴν τοῦ Συλλόγου· ὁ τελευταῖος διετήρησε πολλὸς ὑποτρόφους εἰς τὸ Οἰκοτροφεῖον του καὶ αὐτὲς ἐσκόρπιζε εἰς τὴν Θράκην, τὴν Ἡπειρὸν, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κ.τ.λ. Ἀπὸ δῶ καὶ πέραν αἱ σημειώσεις μου ἀναφέρονται στὴν κατόπι φοίτησή μου στὰ Παρθεναγωγεῖα Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ὅπου ἔφθασα ἕως τὴν Στ' τάξιν τοῦ σημερινοῦ δημοτικοῦ Σχολεῖου.

Μάρθα Μελανδινού. (1891—1896). Τὴν Σοφία Θειάφη φαίνεται διαδέχθηκε ἡ Μάρθα Μελανδινού στὰ 1891 ὡς τὰ 1896. Ἐσπούδασεν τὸ Φροβελιανὸν σύστημα στὸ Νηπιαγωγικὸν τμήμα τοῦ διδασκαλεῖου τῆς «Παλλάδος» στὴν Πόλη. Αὐτὸ διηύθυνε τότε ἡ Κων)τισσα Σοφία Μαυρουδῆ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Διευθύντριας «Παλλάδος» Ἀθηναίας Καρολίνας Σμόλτσεν, δασκάλισσας με εὐρεῖα μόρφωση. Ἀλλ' ἡ «Παλλάξ» στὸ τμήμα αὐτὸ εἶχε μόνο 20—25 νήπια καὶ αὐτὰ ὄχι παιδιὰ τοῦ λαοῦ, μετὰ τὰ μέσα δὲ πού διέθετε ἦτο δυνατόν ἀκούραστα νὰ ἐφαρμοζῆ πλήρες τὸ σύστημα Froebel, ἀντίθετα

Ἐπὸ τὰ οὐράνια, ἕψη σου Ὁρφέα
 ἅπ' τοῦ Παγγαίου τῆ θεόρατη κορφή,
 τῆ δόξα ψάλλε τῆς δικῆς σου χώρας
 τῆς Θράκης ἕμνησε τῆ γῆ.

Τραγουδῆσε τὰ Ἅγια τῆς Πάθης
 τὸν πόθον πῆς τῆς καρδιᾶς τῆς τὴν εὐχή
 κεῖς νέαν δόξαν ὠδήγησέ την πάλι
 με τὴν ἀθάνατη τῆς λύρας σου κορδή.

4) Ἐσώκλειστα ἔχω 3 πιστοποιητικὰ τῆς Μάρθας πρὸς ἑξακορίβωσιν
 χρονολογιῶν, σφραγίδων τοῦ Συλλόγου καὶ ἀπόδειξιν ἐγγράφων παλαιῶν.

ΖΩΗ ΜΕΛΑΝΔΙΝΟΥ

Ἡ Θράκη

Εἰς τῆς Θράκης τὴν ἔνδοξη χώρα
 σέφναν μάγισσες μεγάλο χορὸ
 μὰ ἐφύσησ' ἀγέρι ψυχρὸ
 κι' ἔσκορπίσθησαν τώρα.

Καὶ μιὰ μάγισσα μένει θαμμένη
 στὴ βαθειὰ τῆς κρυμμένη σπηλιὰ
 ποὺ δὲν φθάνει καμιὰ ἀντηλιά
 καὶ πιστὴ περιμένει.

Ἄπ' τὸ μάγο τῆς ζήτησε χάρι
 εἰς τὴν Θράκη τῆς νὰ κοιμηθῆ
 στὴ σπηλιὰ τῆς νὰ λησμονηθῆ
 χωρὶς ἥλιο ἢ φεγγάρι.

Καὶ ἐμάγεψε τὸ ἀκρογιάλι.
 Ὅποιος ἔλθῃ ἐδῶ σταματᾷ
 λογιμοὺς καὶ καρδιὰ ἐδῶ πετᾷ
 μὲ λαχτᾶρα μεγάλη.

Τὸ φυλάει καλὰ τ' ἀκρογιάλι
 ἀγρουπνᾷ γιὰ νὰ διώχνῃ θεριά
 ποὺ πλακῶσαν ψηλὰ ἅπ' τὸ βορροῖ
 μὲ βοή καὶ μὲ ζάλη.

Κι' ἄλλες μάγισσες γύρισαν τώρα
 ποῖα κρατεῖ τὸ ραβδί τ' ἀργυρὸ
 γιὰ νὰ σύρουν χορὸ :
 ἦλθε πάλι ἡ ὥρα.

Θ' ἀληθεύσουνε ὄνειρα ἅγια | τὰ ψηλὰ θ' ἀντηχήσουν βουνὰ
 καὶ μὲ χίλια βαρεῖα Ὠσανὰ | θὰ λυθοῦνε τὰ μάγια.

† ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

10. *Ἡ Τουρκικὴ Λαογραφία*. Εἰς τὴν C.I.A.P. τὸ 1950 διαβάζουμε τὰ
 ἑξῆς περὶ τῶν λαογραφικῶν προσπαθειῶν τῆς Τουρκίας. «Οἱ Τοῦρκοι διὰ τὴν
 πρόωπθῆσιν τῶν λαογραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν σπουδῶν ἵδρυσαν εἰς διάφορα
 μέρη τῆς χώρας τῶν πολλοὺς καὶ σημαντικοὺς λαογραφικοὺς καὶ ἐθνολογι-
 κοὺς ὀργανισμοὺς. Σήμερον λειτουργοῦν εἰς τὴν Τουρκίαν οἱ ἑξῆς ὀργανι-
 σμοί : 1) Τὰ λαογραφικὰ ἄρχεῖα τοῦ κρατικοῦ Ὀδείου. Ὁ ὀργανισμὸς αὐ-
 τὸς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ 6755 λαϊκὰς μελωδίαις ποὺ συνελέγησαν εἰς 51 διαμερί-
 σματα τῆς χώρας. 2) Τὸ ἐν Ἀγκύρᾳ Γραφεῖον τῆς Ἐθνογραφίας ἑξαρτῶμε-
 τον ἀπὸ τὴν Γεν. Διεύθυνσιν τῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τῶν Μουσείων. 3) Ἡ
 ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑταιρία τῆς Λαογραφίας τῆς Τουρκίας. Ἡ ἑταιρία

αυτή, έκδότρια άλλοτε λαογραφικῆς ἐπιθεωρήσεως (121 τεύχη) δημοσιεύει ἤδη λαογραφικὸν δελτίον. 4) Τὸ Ἰνστιτούτον τῆς Τουρκολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 5) Τὸ ἐν Ἀγκύρᾳ Ἰνστιτούτον τῆς Τουρκικῆς Γλώσσης. 6) Δημοσιεύματα λαϊκῶν παροιμιῶν κατὰ διαλεκτικά ἰδιώματα. 7) Τὰ τμήματα τῆς ἱστορίας εἰς τὰ μουσεῖα τῶν «Οἴκων τοῦ Λαοῦ», ποὺ δημοσίευσαν ἕως τώρα ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα λαογραφικὰ ἔργα.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω οἱ Τοῦρκοι κατέγιναν καὶ εἰς τὰ πανεπιστημιακὰ μετὰ ἐθνογραφικὰς καὶ λαογραφικὰς ἐργασίας. Οὕτω λειτουργοῦν εἰς τὰ πανεπιστημιακὰ τὰ ἀκόλουθα ἰδρύματα: Εἰς τὴν Ἀγκυραν τὸ Ἰνστιτούτον Ἀρχαιολογίας καὶ Ἐθνολογίας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τμήμα Λαϊκῆς Γραμματείας καὶ Λαογραφίας τοῦ Ἰνστιτούτου Τουρκικῆς Γλώσσης καὶ Φιλολογίας καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐθνολογικὸν τμήμα τῆς Σχολῆς Γραμμάτων. Οἱ Τοῦρκοι ἀπέκτησαν ἐπὶ πλέον ἐθνογραφικὰ μουσεῖα εἰς τὴν Ἀγκυραν, εἰς τὸ Ἰκόνιον, εἰς τὴν Κασταμονήν, εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (Τὸπ-Καποῦ) καὶ εἰς τὰ Ἄδανα. Ἐκδίδουν τέλος καὶ ἐξαιρετὰ δημοσιεύματα τῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρίας τῶν καὶ δὴ λαογραφικῆς πληροφορίας, ἐπιθεώρησιν λαογραφίας, ἐκλογὴν λαϊκῶν τραγουδιῶν, ἀνθρωπολογικὰς, ἐθνικὰς καὶ γεωργικὰς μελέτας».

π. π.

8, *Τὸ διεθνὲς λαογραφικὸν συνέδριον τοῦ Μπλούμικτον*. Ὁ διεθνὴς ὄργανισμὸς C.I.A.P. (Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ Λαϊκῶν Τεχνῶν καὶ Παραδόσεων) συγκάλεσε συνέδριον διεθνὲς τῆς λαογραφίας εἰς τὸ Μπλούμικτον τῶν Ἑν. Πολιτειῶν τὴν 22αν Ἰουλίου—5ην Αὐγούστου 1950. Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἰνδιάνας ἔδεξιώθη τοὺς συνέδρους. Πρόκειται περὶ συνεδρίου διεθνοῦς τῆς Λαογραφίας. Διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου τυγχάνει ὁ καθηγητὴς κ. Σμιθ Τόμπσον. Τὸ πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου τοῦ Μπλούμικτον ἦτο τὸ ἑξῆς: Α' ἐπιτροπὴ: Λαογραφικὰς ἔρευνες, ἔρευνες ὁργανώσεως. Β' ἐπιτροπὴ: Ἀρχεῖα: Σχέσεις τῶν κεντρικῶν ἀρχείων, βιβλιοθηκῆς εἰδικῆς διὰ τὰ ἀρχεῖα. Γ' ἐπιτροπὴ: Πληροφορίες καὶ διαφῶτισις τῆς λαογραφίας, μέσα διὰ νὰ γίνῃ προσιτὴ ἡ λαογραφία εἰς τοὺς ἐρευνητάς. Δ' ἐπιτροπὴ: Σπουδὲς λαογραφικὰς, ψυχολογικὰς, ἱστορικὰς, μουσικολογικὰς. Τὸ συνέδριον ἀπέβη χρησιμώτατον, διότι εἶχε νὰ συζητήσῃ μέσα εἰς τὰ γενικὰ αὐτὰ θέματα ἄπειρα εἰδικὰ ποὺ καθώριζε τὸ πρόγραμμα. Ἔτσι θὰ μᾶς δοθοῦν οἱ λύσεις λαογραφικῶν προβλημάτων, ποὺ ἀπασχολοῦν τοὺς ἐπιστήμονες τῆς παγκοσμίου λαογραφίας. Διεθνὴς βιβλιογραφία τῶν λαϊκῶν τεχνῶν καὶ παραδόσεων διὰ πρῶτην φορὰν ἐξετυπώθη τὸ 1917. Ὁ τελευταῖος τόμος ἐξεδόθη στὰ 1941, ὁ νέος τόμος θὰ περιλάβῃ τὰ ἔτη μέχρι 1947, ἴσως δὲ καὶ μέχρι τοῦ 1951. Ὁ τόμος ποὺ προετοιμάζεται μετὰ τὴν βοήθειαν τῆς «Οὐνέσκο» ἀπὸ τὸν Paul Geiger, πρόεδρον τῆς βιβλιογραφίας τῆς C. I. A. P., περιέχει 274 σελίδες καὶ 3.182 ἐργασίας. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1950 θὰ ἐμφανισθῇ καὶ ὁ «Ἀτλας τῆς

Λαογραφίας τῆς Ἑλβετίας». Ἐπίσης ἐκδίδεται ἀγγλιστὶ λεξικὸν ἐγκυκλοπαιδικὸν τῆς λαογραφίας, μυθολογίας καὶ τῆς λαϊκῆς ἀφηγήσεως.

π. π.

9. *Ἡ ἑλληνικὴ λαογραφία*. Στις 3 Μαΐου ἐφορτάσθησαν τὰ σαράντα χρόνια τῆς Ἑλλ. Λαογραφικῆς Ἑταιρείας. Ἡ Ἑταιρεία αὐτὴ εἶναι γνωστὸν πῶς ἰδρῦθη καὶ πότε. Οἱ λαογραφικὲς σπουδὲς ἀρχίζουσι ἀπὸ τὸν διάσημον πλέον Ν. Πολίτην, πού ἀπὸ τῆς ἑδρας τοῦ «τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» ἄρχισε σιγὰ-σιγὰ νὰ διδάσκη στοὺς μαθητὰς του τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου παράλληλα πρὸς τὴ γλωσσικὴ Ἑταιρεία, πού συνέλεγε μεθοδικὰ γλωσσικὸ ὕλικό. Αὐτὴ ἡ λαογραφικὴ καρποφόρος προσπάθεια τοῦ Νικ. Πολίτη ἐδημιούργησε καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Δελτίου τῆς «ἡ Λαογραφία», πού ἀποτελεῖ ἓνα μνημειώδες ἔργο καὶ συνεχίζεται ἡ ἔκδοσί του. Ἡ Ἑταιρεία αὐτὴ ὄχι μόνον καλλιέργησε στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων τὴν ἀνάγκην τῆς συλλογῆς λαογραφικοῦ ὕλικου καὶ χρησιμοποίησός του καὶ γιὰ τὴν ἐπιστήμην αὐτὴ καθ' αὐτή, καὶ γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς μας ἀγῶνες, ἀλλὰ μᾶς ἔφερε σὲ συνάφεια καὶ μὲ τὰ πολιτισμένα ἔθνη, πού εἶχαν προχωρήσει στὴ μελέτη τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν ἀλματωδῶς καὶ καρποφόρως πολὺ πρὶν ἀπὸ μᾶς. Ἡ προσπάθεια λοιπὸν τοῦ μακαρίτη Ν. Πολίτη ἐκαρποφόρησε μεγαλειωδῶς. Μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τὸ ἔθνος ἐνεφανίσθη παντοῦ. Ἄρχισε ἡ συλλογὴ καὶ σπουδὴ τῶν λαογραφικῶν κειμένων μας, ἡ δημοσίευσί των καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία των. Τὸ ἰδρυθὲν Δελτίον τῆς Λαογραφίας, πού ἐξετυπώθη ἤδη ὁ 12ος τόμος του, ὠγκώθη εἰς μέγα ἔργον καὶ ἀποτελεῖ σήμερὰ τὸ κάλλιστον ὄργανον τῆς νέας αὐτῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τὴν φωνὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν λαογραφικὴν ἐπιστήμην. Ὁ νέος διεθνὴς ὀργανισμὸς στὸ Παρίσι μὲ τὸν τίτλον Commission internationale des Arts Populaires et Traditions, πού καλλιεργεῖ τὴν διεθνή λαογραφίαν καὶ τὴν προσέγγισιν τῶν λαῶν, ἐξέλεξε ὡς Ἑλληνας ἀντιπροσώπους γνωστότατους λαογράφους εἰς τὸν ὀργανισμὸν αὐτὸν γιὰ τὴν ἀντιπροσώπευσιν τῆς Ἑλλάδος στοὺς νέους διεθνεῖς λαογραφικοὺς ἀγῶνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν γράφοντα.

Τὸ ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας εἶχε διακοπῆ στα χρόνια τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς, ὅπως σχεδὸν ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν Ἑταιρειῶν καὶ ἡ ἐκτύπωση τοῦ περιοδικοῦ τῆς ἐσταμάτησε. Στὸ διάστημα τῆς κατοχῆς ἡ Ἑταιρεία εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ χάσῃ κ' ἐπίλεκτα μέλη τῆς, τὸν Ἀχ. Τζαοτζιάνο, τὸν πρόεδρό της Κ. Δουβουνιώτη, τὸν πολῦτιμο Δ. Λουκόπουλο. Τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς Ἑταιρείας στὰ 1948 ἀποκατέστησαν τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐργασιῶν τῆς μὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Συμβουλίου μὲ πρόεδρον τὸν Φίλ. Δραγοῦμη. Ὁ Φίλ. Δραγοῦμης καὶ τὸ νέο Συμβούλιον ὡδηγοῦν λιμπερὰ τώρα τὴν Ἑταιρεία πρὸς τὴν οἰκονομικὴν καὶ πνευματικὴν ἀναγέννησίν της καὶ στὴν ἐκπλήρωσιν τῶν μεγάλων πνευματικῶν τῆς σκοπῶν. Τὸ Δελτίον ἀνέκτησε τὴ θέσιν του καὶ

προχωρεί ἤδη ἢ ἐκτύπωση τοῦ 13ου τόμου μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ κ. Στ. Κυριακίδη, τοῦ κορυφαίου τῶν λαογράφων μας καὶ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Μὲ τὴν ἐναρξη λοιπὸν τῆς νέας περιόδου ἀπεφασίσθη νὰ ἐορταστοῦν τὰ σαράντα χρόνια τῆς Ἑταιρείας καὶ νὰ ἐξαρθῇ τὸ ἔργο της, νὰ τιμηθοῦν οἱ ἐργασθέντες γιὰ τὴν ἴδρυσή της καὶ ἀκμὴ της καὶ νὰ γνωρίσῃ ὁ κόσμος ὁ πνευματικὸς τῆς Ἑλλάδος τὸ ἔργον συντελεῖται στὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ ποιῆς σχέσεις βρῖσκειται τὸ ἔργο αὐτὸ μὲ τὴν διεθνή λαογραφικὴ ἐπιστήμη, μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἴσως εὐρεθῇ κανένας πλούσιος Μαικήνας ποὺ θὰ φιλοδοξήσει ν' ἀναλάβῃ τὴν οἰκονομικὴ τῆς Ἑταιρείας προστασία καὶ τὴν ἐγκατάστασή της σ' ἓνα «λαογραφικὸν Οἶκον», ὅπου ἡ Ἑταιρεία θὰ εὖρη ἀσφάλεια, ἀνετη κίνηση καὶ μέσα ἐπαρκῆ ν' ἀναδειχθῇ πρὸς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ τρίτη Μαΐου 1948 εἰς τὸ ἐξῆς θ' ἀποτελῇ τὴ νέα ἀφετηρία, τὸ νέο ξεκίνημα πρὸς λαογραφικὰς σπουδὰς καὶ μελέτες.

π. π.

10. *Τιμὴ εἰς ἐπιστήμονα.* Ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου Θράκης κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου ἐξελέγη μέλος τῆς The National Geographic Society τῆς Ἀμερικῆς, ὡς ἀνηγγέλθη εἰς αὐτὸν δι' ἐγγράφου ἀπὸ 10 Φεβρουαρίου 1950 ἐξ Washington τῶν Ἡν. Πολιτειῶν. Ἡ τιμητικὴ αὐτὴ ἐκλογή ἀντανακλᾷ εἰς ὅλην τὴν Θράκην, τῆς ὁποίας ἐτάχθη ἀπὸ τὴν μοῖραν ὑπηρετίας.

11. *Κώδικας Θρακικὸς Τυρνάβου Ἀν. Θράκης.* «Σὰς στέλνω μιὰ μικρὴ μου ἐργασία γιὰ τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα καὶ σὰς ἀναγγέλλω πὼς ἔχω γιὰ τὸ περιοδικὸ σας—τὸ πολύτιμο Ἀρχεῖο—ἓνα μικρὸν χειρόγραφον κώδικα, γραμμένον στὶς ἀρχὰς τοῦ περασμένου αἰῶνα στὸν Τύρναβον τῆς Θράκης. Πιστεύω πὼς ἔχει κάποιον ἐνδιαφέρον. Περιέχει λίγα χρονολογικὰ σημειώματα (ἀπὸ κτίσεως κόσμου κτλ.), λίγες ἐνθυμήσεις γιὰ τὰ σύγχρονα γεγονότα καὶ δυὸ-τρεῖς ἐπιγραφὰς ἐκκλησιῶν (μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ μία ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικὰ), μερικὲς ἡμερολογικὲς σημειώσεις, στοιχεῖα λαϊκῆς φυσιογνωμικῆς καὶ λίγους στίχους. Ὡρισμένα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἔχει χρησιμοποιήσει ὁ καθηγητὴς κ. Κουκουλῆς (Βυζαντινὸς βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Α', τευχ. II, σελ. 200 σημ. 4.). Ἐλπίζω πολὺ σύντομα νὰ βρισκώμαι στὴν εὐχάριστη θέσιν νὰ θέσω τὸν κώδικα αὐτὸν στὴ διάθεσὴ σας».

ΑΛ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ

12. *Τὰ κάλλαντα στὴ Θράκη.* Τὰ κάλλαντα στὴ Θράκη, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἀποτελοῦν συνήθεια παλιά. Νὰ περιφέρωνται δηλαδὴ παιδιά, κρατώντας τουμπελέκια καὶ τριάγκλια καὶ παίζοντας τὰ ὄργανα αὐτὰ νὰ τραγουδοῦν τραγούδια, ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐορτὰς τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς Πρωτοχρονιάς, τῶν Φώτων καὶ τῶν Θεοφανείων.

Κυρὰ Θεοτόκε ἐκοιλοπόνα	τοὺς ἀποστόλους καὶ ἀρχαγγέλους.
ἐκοιλοπόνα καὶ παρακάλειε	Ἄγιοπύστολοι καὶ ἀρχαγγέλοι
τοὺς ἄγιους ὄλους τοὺς ἀποστόλους	βοηθῆστε με σ' αὐτὴ τὴν ὥρα

τῆ βλογημένη, τῆ δοξασιμένη.

Ὡστε νὰ πάει μαμὴ νὰ φέρει

Χριστὸς γεννᾶται, ὁ ἥλιος φέγγει

σὰ νιὸ φεγγάρι, σὰν παλληκᾶρι.

Ἀπὸ παλιὰ συνήθεια, τῆ σαρακοστῆ οἱ χωρικοὶ τὴν φύλαγαν αὐστηρά, ὅπως καὶ κάθε μικρὴ καὶ ἐπουσιώδη νηστεία. Καὶ τὴν φύλαγαν ἀκόμα ἀπέχοντας ἀπὸ ὠρισμένες τροφές καὶ φραγτὰ μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια καὶ δογματικὴ συναίσθησις. Γι' αὐτὸ μὲ ἀπερίγραπτη χαρὰ περιμένονταν οἱ γιορτῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῆς Πρωτοχρονιάς, καὶ μὲ ἀπερίγραπτο ἐνθουσιασμὸ διασκέδαζαν τρώγοντας λαίμαργα τὸ κρέας τὸ χοιρινό, πού τῶσφαζαν πρὶν δύο μέρες καὶ πίνοντας εὐθυμα ἄκρατο κρασί μὲ τὴν τσίτρα, τὸ γνωστὸ ξυλένιο ποτήρι μὲ τὸ μικρὸ στόμα. Ἀπὸ βραδύς στὶς γιορτῆς μαζεύονταν τὰ παλληκᾶρια τοῦ χωριοῦ σ' ἓνα μέρος προσδιωρισμένο καὶ ἀπὸ κεῖ μὲ τὰ ὄργανα στολισμένα μὲ κυπαρίσσια καὶ ἀμάραντο, πῆγαιναν στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ πρῶτα, τῶν προκρίτων ὕστερα καὶ τῶν γνωστῶν καὶ φίλων κατόπιν, ψάλλοντας στὸ προαύλιο τῶν σπιτιῶν τους τὰ σχετικὰ καὶ κατάλληλα τραγούδια στὰ διάφορα μέλη τῆς οἰκογενείας. Πρῶτα ἔφελναν τὸ τραγοῦδι τῆς γιορτῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς, ἔπειτα τοῦ παπᾶ καὶ ὕστερα τῶν ἄλλων. Τὰ τραγούδια αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ δημοτικὰ, λυρικά ἀριστουργηματάκια, γεμάτα ἀπὸ χάρι καὶ ὑψηλὰ νοήματα, πού ἐκφορίζονται ἀφελέστατα μὲ παρομοιώσεις καὶ θαυμάσιες ποιητικὲς μεταφορές. Ἀπὸ μιὰ συλλογὴ πού δημοσίεψα, παίρνω ἓνα κάλλαντο Χριστουγεννιάτικο πού λέγει :

Χριστοῦγεννα, Χριστοῦγεννα πρώτη χαρὰ τοῦ κόσμου
καὶ ψὲς Χριστὸς γεννήθηκε καὶ κόσμος δὲν τὸ νιώσε,
καὶ κόσμος ἦταν κόμπιλα καὶ βασιλὲς ἀτόσα.

- Καὶ ψὲς ἐγύριζε ὁ Χριστὸς μὲ δώδεκα κλωνάρια,
5 καὶ κεῖ πού πάει κι' ἀκούμπησε χρυσὸ δεντρὶ ἀξιόθι,
καὶ τὸ δεντρὶ ἦταν Χριστὸς καὶ τὰ κλωνάρια ἀγγέλοι
κι' αὐτὰ τὰ πυκνοκλώναρα οἱ δώδεκα Ἀποστόλοι.
Κι' ἀπάνω στὴ φωλίτσα του περδίγια φωλιασμένα,
καὶ κάτω στὴ ριζίτσα του πηγάδια καὶ λειβάδια,
10 καὶ κατεβαίνει ἢ πέρδικα καὶ παίρνει κι' ἀνεβάζει,
παίρνει νερὸ στὰ νύχια της καὶ δρόσο στὰ φτερά της,
δροσίξει, τὸ Χριστὸ γεννᾶ, παιχνίξει τὸν ἀφέντη.

Καὶ μεῖς τὸν αὐγενίζουμε, πολλὴ χαρὰ στὸν κόσμον.

Τὸ τραγοῦδι, ἂν καὶ ἀπλό, ὅμως ἀποπνέει τὸ ἄρωμα τῆς λαϊκῆς μουσῆς καὶ ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ ποιητικὰ, μὲ μεταφορὲς καὶ παρομοιώσεις στολισμένο γιὰ νὰ διεκδικῆ μέσα στὴ δημοτικὴ ποίηση μιὰ θέσις ἀξιόλογη. Κατὰ τὴ συνήθεια ἀμέσως μὲ τὸ κάλλαντο τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς ἀπὸ εὐλάβεια πρὸς τὸν παπᾶ τοῦ χωριοῦ. ἔτρεχαν νὰ τραγουδήσουν τὰ παλληκᾶρια τοῦ χωριοῦ στὸ σπίτι του. Ὁ παπᾶς τοῦ παλιοῦ καιροῦ ἀπέπνεε ἀγάπη καὶ εὐλάβεια, μὲ τὸ παραδειγμὰ του διδάσκοντας τὸ ποί-

μνιό του, ἔξ οὗ καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ τιμὴ τοῦ ποιμνίου του στὸ πρόσωπό του. Ὁ παπᾶς ἦταν πρόσωπο ἱερό. Αὐτὸς παρενέβαινε στὶς διαφορὰς τοῦ λαοῦ, αὐτὸς ὁμοιοῦσε τοὺς μαλωμένους καὶ συμβίβαζε τοὺς διῆσταμένους. Αὐτὸς ἦταν ποῦ ἔκαμνε καὶ τὴν προξενιά καὶ βλογοῦσε τοὺς ἀρραβῶνες. Αὐτὸς ἤξερε τίς γιορτὲς καὶ τίς νηστείες, αὐτὸς βάφτιζε καὶ συνῴδευε τοὺς συχωριανούς τους ἕως τὸν τάφο. Αὐτοῦ ἡ συμβουλή ἔπιανε τόπο στὸ λαό. Ἔτσι οἱ παπάδες ἦταν ἀνθρώποι ποῦ τοὺς εὐλαβούνταν καὶ σέβονταν ὁ λαὸς καὶ τοὺς θεωροῦσε τοὺς κορυφαίους τοῦ χωριοῦ καὶ τοὺς προῖσταμένους. Γι' αὐτὸ ἀπ' αὐτοὺς ἄρχιζε τὸ κάθε τί. Νὰ ἔνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ κάλλαντα τοῦ παπᾶ :

— Σήκω νὰ πᾶς ἀφέντη μου, καὶ κάτσε στὸ σκολεῖό σου,
καὶ πάθ' τ' ἀργυρομαστραπὰ καὶ νίψ' τὸ πρόσωπό σου,
καὶ βγάλ' τὸ δροσομάντηλο καὶ νίψου καὶ σφουγγίσου.

Ἐννιά κλησιὲς ἐσήμαναν, τὰ μοναστήρια ψέλνουν,

ὦ καὶ τὰ μικρὰ δασκαλικά λένε τὸ Κύριε ἐλέησον.

Βάλτε χρῶσι μέσ' στὸ γιαλί κι' ἀφορᾶτο παξιμάδι,
καὶ βρέξτε τα χριστιανικά νὰ μᾶς παρηγορήσουν.

Ἄν τὰ κάλλαντα ἤρθαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ φιλοδώρου Ἁγίου τῆς Πρωτοχρονιάς, ἀπλᾶ καὶ χωρὶς πολλὰ στοιχεῖα ποιητικά, ἀλλὰ κατανυκτικά σὰν ἐκκλησιαστικά τροπάρια, ὅμως στὴ Θράκη ξέφυγαν ἀπὸ τὴν κοινοτυπία καὶ ὑψώθηκαν στὸ νόημα τῆς τέχνης. Ὁ ποιητὴς λαὸς δὲν ἀρκέσθηκε νὰ τραγουδήσῃ τυπικὰ τὸν Ἅγιο μὲ τὸ χαρτί καὶ τὸ καλαμάρι καὶ τὰ δῶρα, ὑψώθηκε ἀνώτερα καὶ ποιητικὰ καὶ μουσικά. Γι' αὐτὸ καὶ καταπιόσθηκε νὰ τραγουδήσῃ τὴν ἀξία τοῦ νοικοκύρη μέσα στὸ σπίτι, τῆς κυρᾶς ἀρχόντισσας ἀνάμεσα στοὺς σπιτικούς της, τοῦ γυιοῦ, τοῦ μωροῦ, τῆς κόρης, τῆς ἀρραβωνιασμένης, τοῦ παλληκαριοῦ, τῶν νεόπαντρων, τοῦ γραμματικοῦ. Τὰ κάλλαντα συγκινοῦσαν καὶ γεννοῦσαν σύγχρονα μιὰ εὐτυχία στὸ σπίτι ποῦ τραγουδιότανε. Ἡ κυρὰ κόρδωνε ἀπὸ τὸν ἔπαινο, ἡ κόρη χαιρόταν ἀπὸ τὴ φήμη, τὸ παλληκάρι περιφανευότανε ἀπὸ τὸν θαυμασμό. Στὸ τέλος τὸ κάθε κάλλαντο τελείωνε μὲ τὸν πολυχρονισμό καὶ τὴν εὐχὴ νὰ ζήσῃ αὐτὸς γιὰ τὸν ὁποῖον λεγότανε καὶ τὴν παράκληση νὰ εἶναι τὸ φιλοδώρημα γενναῖο καὶ πολὺ. Ἐνα ἀπὸ τὰ καλύτερα κάλλαντα ποῦ συνέλεξα, εἶναι τοῦ νοικοκύρη. Τὸ τραγοῦδι τοῦ νοικοκύρη, τοῦ ἄρχοντα τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι γεμᾶτο ποιητικὴ διάθεση καὶ φραστικὴ ἁρμονία καὶ ἀποπνέει μὲ τὴ λιτότητά του τὴν καλλιτεχνικὴ τέρψη.

Ἐδῶ μᾶς εἶπαν κι' ἤρθαμε σὲ τοῦτο τὸ νοικοκύρη,

πῶχει τὰ σπίτια τὰ ψηλά, αὐλὲς μαρμαρωμένες,

ἔχει καὶ τὰ παράθυρα χρυσᾶ ἀκουμπισμένα.

Ἀφέντη μου, στὴν τάβλα σου χρυσοῦ καντήλα φέγγει,

ὦ χωρὶς τὸ τέλι κρέμεται, χωρὶς βορριά σειγιέται.

Σὰ βάλεις λάδι καὶ κερί, φέγγει τὴν ἀφεντιά σου,

φέγγει τίς δάρφνες καὶ δειπνοῦν, τίς ξένοι κι' ἄρμενοῦνε,

φρέγγει καὶ τὸν ἀφέντη σου ποῦ κάται τρώει καὶ πίνει.

Ἄσῆμια τὰ τραπέζια σου, μάλαμα τὰ ταψιά σου,

10 μύσκο καὶ δενδρολίβανο μυρίζουν τὰ φαγιά σου.

Ἄλλὰ κείνο ποῦ ἀποπνέει ἀληθινὸ ἄρωμα ποιητικὸ καὶ ἡ φράση του εἶναι γεμάτη ποιητικὴ ἔξαρση καὶ ἁρμονία εἶναι τὸ τραγοῦδι τοῦ κοριτσιοῦ καὶ τῆς ἀρραβωνιασμένης.

— Προξενητάδες βγήκανε πὸ μέσα ἀπὸ τὴν Πόλη,
ρωτοῦνε καὶ ξαναρωτοῦν ποῦ νᾶβρουν τέτοια κόρη,
τέτοια ξανθή, τέτοια σγουρή, τέτοια γαϊτανοφρύδα,
πῶχει τὸ μάτι σὰν ἐλιά, τὸ φρύδι σὰν γαϊτάνι,

5 πῶχει τὸ ματοτσάμπουρο σὰν τῆς ἐλιάς τὸ φύλλο.

— Κυρά μ' τῆ θυγατέρα σου, κυρά μ' τὴν ἀκριβὴ σου
ἀπ' τὸ φλουρι δὲ φαίνεται κι' ἀπ' τὸ μαρογαριτάρι,
στὸ σύννεφο τὴν ἔκρυψες νὰ μὴ τὴν ἀβασκάνουν.

10 Τὴν εἶδαν κόσμοι κι' ἔτρεξαν. παπάδες κι' ἔθαμάξαν,
τὴν εἶδε κι' ὁ γραμματικὸς. πέφτει λιγοθυμαίει,
τρία κανιὰ ροδόσταμο νὰ ξελιγοθυμίσει.

κι' ἄλλα τρία κρού νερό, νᾶρθ' ἡ ψυχὴ στὸν τόπο.

Τί ἄρωμα ποιητικὸ, τί ἔκφραση γεμάτη αἴσθημα, δύναμη καὶ κάλλος. Θὰ τὸ ὑπέγραφε καὶ ὁ Γκαϊτε, ὅπως εἶπε γιὰ τὸ τραγοῦδι τοῦ Χάρου¹⁾. Ἄλλὰ καὶ τοῦ παλληκαριοῦ τὸ κάλλαντο, ποῦ ἡ φραστικὴ του ἐνάργεια καὶ ἡ ὁμορφιά τῆς δραματικῆς του οἰκονομίας τὸ ὑψώνουν σ' ἓνα καλλιτέχνημα. Τέτοια τραγοῦδια σπάνια βρίσκεις σ' ὅλη τὴν πλούσια δημοτικὴ μας ποίηση.

Τῆ ρήγα γιός, τῆ ρήγα γιός, τῆ ρήγ' ἀντρειωμένως,
γύρευε ν' ἀρραβωνιαστῆ, γυρεύει νὰ παντρεύει.

Κάμπου κοράσι ἀγαπᾶ καὶ κείνο δὲν τὸν παίρνει.

Προξενητάδες γύρεψε νὰ πᾶν τὴν ἀρραβῶνα.

5 Προξενητάδες δὲν ἤρε καὶ πῆρε καὶ πάγ' ἀτός του.
Στὸ δρόμο ὅπου πήγαινε, στὴ στοράτα ποῦ πηγαίνει,
μαϊστριες τὸν σίλαχαν μάννα καὶ θεγατέρα,
ἔκατσαν καὶ τὸν μάγεψαν ἀπ' τὸ πρῶι ὡς τὸ γιῶμα,
κι' ἀπὸ τὸ γιῶμα κι' ὕστερα πᾶνε στὴν ἀρραβῶνα.

10 Πᾶνε τῆς προίκας τὸ βλαντί, τῆς Βενετιάς τ' ἀτλάζι,
πᾶνε γιὰ τὴ μεσίτσα του, ἔξιβαν καρσι ζουνάρι
— "Ἄν εἶσαι ἄξιος κουγιουμιτζῆς, ἂν εἶσαι χουσοχέρης,
νὰ κλέψω ἀπ' τὴ μάννα μου, μισὸ δραμι ἄσῆμι,
νὰ σὲ τὸ δώκω κάνεις το, κάνεις το δαχτυλίδι,

15 νᾶχει τὸ δαχτυλίδι μου σαράντα πέντε πῆφες ;

1) Ἀκούστε τί διαλάλησε τοῦ Πικροχάρου ἡ μάννα. (Βλ. Συλλ. Ν. Πολίτη).

- “Ἄν εἶσαι λίγωρ' ἄξια, ἂν εἶσαι χρυσοχέρα,
 νὰ κλέψω πὸ τὴ μάννα μου μισὸ σκουλοῦτι νῆμα,
 νὰ σὲ τὸ φέρω κάνεις το, κάνεις το πεστεμάλι,
 ν'ἄχει τὸ πεστεμάλι μου, σαράντα πέντε κῶχες ;
 20 —Καί μεῖς πολυχρονοῦμεν σε τ' ἄξιο σας παλληκάρι,
 νὰ ζήση χρόνια περισσὰ καὶ πάντα νὰ περάση
 καὶ πὲ τὰ χίλια κι' ὕστερα ν' ἀσπρίση νὰ γεράση.

Ἐκ τῶν λίγων αὐτῶν καταφαίνονται πολλά : Ὅτι δηλαδὴ τὰ θρακικὰ κάλλαντα εἶναι ἐξαιρετικὰ μέσα σ' ὄλο τὸ Πανελλήνιο, ὅτι ἡ δημοφιλία τους ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητη ἄξια καὶ ἀδόμηνα ἢ ἀπαγγελλόμενα ἀποτελοῦν τῆς νεοελληνικῆς λαϊκῆς ποιήσεως σμαράγδια καὶ ρουμπίνια, πὺ εὐτυχῶς, μὲ πολλοὺς κόπους καὶ μόχθους, τὰ περιέσωσα μέσα στὸ Ἀρχεῖον Θράκης. Τὰ κάλλαντα ἄλλοτε μέσα στὴν πατριδα τοῦ δούλου Ἑλληνισμοῦ, μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς θρησκευτικῆς καὶ τῆς ἀτμόσφαιρας νηστείας καὶ μακροῦς προσευχῆς, παραμονὴ ἑορτῶν, ἀποτελοῦσαν ἕνα θαυμάσιο ποιητικὸ προοίμιον τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Πρωτοχρονιάς, πὺ μὲ τὴν κατάνυξιν καὶ μυστικοπάθειαν γιορτάζονταν ἀπ' ὄλο τὸν χριστιανικὸν Ἑλληνισμὸν μέσα σὲ χιονισμένη φύσιν, μέσα σὲ παγωμένη ἀτμόσφαιρα, μέσα σὲ κρυσταλλωμένη καὶ ἀνεμοδαομένη ὥρα. Τὰ τραγουδούμενα κάλλαντα διέθεταν εὐχάριστα τὸ θρησκευτικὸν καὶ εὐλαβὴν λιό. Τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἡ ποιητικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ διάθεση τοῦ θρακικοῦ λαοῦ, πάντοτε ὑπῆρξαν αἰτίαι δημιουργίας λαϊκῶν πνευματικῶν προϊόντων, πὺ εἶναι καὶ θὰ μείνουν κείμενα θαυμασὰ τῆς λαϊκῆς μούσας καὶ φαντασίας καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου, ὅπως τὰ κάλλαντα.

Ο ΠΡΩΗΝ ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ

Ἡ ἑλληνικὴ ἱεραρχία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χρυσάνθου χάνει ἓνα μεγάλο ἱεράρχην εἰς ἡλικίαν μόλις 57 ἐτῶν. Ὁ ἀποδημήσας ἱεράρχης, προερχόμενος ἀπὸ τὸ κλίμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς πρῶην Τραπεζοῦντος, εὐρίσκετο ἐδῶ ἀπὸ τὸ 1922, ὅτε μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὅλος ὁ Ἑλληνισμὸς κατέφυγεν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἑλληνικὴν γῆν ζητῶν καταφύγιον. Ὡς Τραπεζοῦντος ἐργασθεὶς διὰ τὴν δημοκρατίαν τοῦ Πόντου εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς θάνατον. Εἰς τὸ ἐλευθερον ἑλληνικὸν κράτος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπεβλήθη ὡς μία προσωπικότης. Διορισθεὶς ἀποκριστὰς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἤσκει τὰ καθήκοντά του, ἐνῶ συγχρόνως προήδρευε τοῦ Ταμείου Ἀνιαλλαξίμων, τοῦ ὁποίου ὁ προορισμὸς ἦτο νὰ συντρέχῃ μετὰ τὰ μικρὰ του ἔσοδα τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ σχολικὴν ἀποκατάστασιν τῶν προσφύγων, οἵτινες πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος διασκορπισμένοι ἠγωνίζοντο μετὰ τὴν συνδρομὴν τοῦ Κράτους νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν ἐλευθέραν γωνίαν τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Ὁ Χρυσάνθος συνέτρεξε τὸ ἔργον αὐτὸ μετὰ τὴν προσήκουσαν ἱκανότητα καὶ ἀσφάλειαν, ἀλλὰ καὶ δραστηριότητα.

Ζῶν ἐν Ἀθήναις εἰργάζετο καὶ πνευματικῶς. Οὕτω συνέγραψε καὶ συνέθεσε ἔργον μέγα: *Τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Τραπεζοῦντος*, μετὰ τὴν ἱκανότητα συγγραφικὴν, ὥστε τὸ ἔργον του τοῦτο κατέπληξε διὰ τὴν ἐντέλειάν του. Ὁ Χρυσάνθος ἀνεδεικνύετο ἱστορικὸς ἀκαταγώνιστος. Τὸ ἔργον αὐτὸ τὸν ἐπέβαλεν καὶ ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ὥστε νὰ ἐκλεγῆ καὶ ἀκαδημαϊκὸς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἄλλου Θεοκλῆς μητροπολίτου, Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καὶ ἀκαδημαϊκοῦ καὶ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Χρυσοστόμου. Ἐνα ἔργον μόνον συνέγραψε, ἀλλὰ μεγαλειῶδες μνημεῖον ἔσσει. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χρυσοστόμου, προκειμένου νὰ ἐκλεγῆ διάδοχος, ἐτέθη καὶ ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Χρυσάνθου ὑπὸ τῶν θαυμαστῶν του μητροπολιτῶν τῆς Ἑλλάδος ἢ κακὴ διεξαγωγή τῆς ἐκλογῆς ἐκείνης ἐδημιούργησε σάλον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Διότι ἡ ἱεραρχία διχασθεῖσα ἰσοπάλως δὲν ἠδυνήθη μετὰ τὴν πῆφον τῆς νὰ ἐκλέξῃ Ἀρχιεπίσκοπον. Οὕτω ὁ Χρυσάνθος προκριθεὶς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διορίσθη Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ ἐποίησε τὴν Ἐκκλησίαν λαμπρῶς, ἐπιβαλὼν τάξιν, πειθαρχίαν, οἰκοκυρωσύνην καὶ πρὸ παντὸς πειθαρχίαν. Αὕτη ἡ ἐπιβολὴ τῆς τάξεως ἐχόλωσε καὶ τοὺς φίλους του ἀρχιερεῖς καὶ ἐδημιούργησε ἐχρότητα. Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γερμανῶν, τὴν φυγὴν τοῦ Βασιλέως, καὶ ὁ Χρυσάνθος ἔχασε τὰ ἐρείσματά του ἀρνηθεὶς νὰ ὀρκίσῃ τὸν Τσολάκογλου καὶ λοιποὺς ὡς κυβερνήτας τοῦ ἔθνους. Οὕτω τὸν ἀπεμάκρυναν τοῦ θρόνου καὶ ἐπέτρεψαν νάναβῃ εἰς αὐτὸν ὁ Δαμασκηνός, ὅστις ἔκτοτε ἀρχιεράτευσεν μέχρι τοῦ θανάτου του. Ὁ Χρυσάνθος ἐδοκιμάσθη μεγάλως. Τὸ πικρὸν ποτήριον ἔπιε

μέχρι τρυγός. Ὑπέμεινεν ὑπερηφάνως τὴν πῶσιν του, οὐδέποτε ἀνείμιχθη εἰς παρασκηναίους ἀγῶνας καὶ σιωπῶν ἠνείχετο τὸν Δαμασκηνὸν καὶ τὰ πλήγματά του. Ἡ Ἀκαδημία ἐκτιμῶσα τὸ πνευματικόν του ἔργον, τὸν ἐψήφισεν ἀκαδημαϊκὸν εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἡ πνευματικὴ του μορφή ἐτίμησε τὸ πρῶτον πνευματικόν μας ἴδρυμα. Οἱ ἀγῶνες τοῦ ἔθνους, οἱ ἀγῶνες τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ γενικῶς ἡ πικρία τοῦ πατριώτου ἐκαμψαν τὴν ἀντοχὴν του. Δὲν ἔπασχε διὰ τὰ ἀτομικά του ἀτυχήματα, ἔπασχε διὰ τὰ ἀτυχήματα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Καταδικασμένος εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν Τούρκων, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἤθελε καταλάβει ἀσφαλῶς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον ὡς ἄξιος διάδοχος τοῦ Ἰωακείμ τοῦ Γ'. Ὁ Χρῦσανθος πρῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξε μία μεγάλη προσωπικότης εἰς τὴν Ἱεραρχίαν. Ἀξιοπρεπής, ὑπερήφανος, σοφός, ἀφιλοχρήματος, ἐργατικός, πατριώτης, προσέφερε τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας του εἰς τὸν δοῦλον ἑλληνισμόν καὶ ἐπιτοπίως καὶ ἐντεῦθεν ἀγωνιζόμενος μεταξὺ πάντων πρῶτος. Ἡ πνευματικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ μορφή του θὰ παραμείνῃ ἀξιόλογος καὶ ἡ μνήμη του θὰ κυριαρχῇ ἔσαεὶ μέσα εἰς τὸ πάνθεον τῶν θρακικῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ο ΘΥΑΤΕΙΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Μία ἀκόμη μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ φυσιογνωμία ἀφῆκε τὰ ἐγκόσμια. Ὁ θάνατος τοῦ Μητροπολίτου Θυατείρων Γερμανοῦ ἐδημιούργησε κενὸν μέγα καὶ ἀληθῶς δυσαναπλήρωτον, διότι δυσκόλως εὐρίσκεται σήμερον ἱεράρχης τοῦ ἰδιοῦ του ἀναστήματος. Ἡ ἐπιστημονικὴ θεολογικὴ του μόρφωσις ἦτο ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων, ἀποκτηθεῖσα διὰ μακρῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἐξωτερικῷ σπουδῶν καὶ διὰ λιπαρῶν καὶ περισπουδάστων μελετῶν ἐπὶ τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ θεολογικὴ του σοφία, διότι ἦτο ἀληθινή, συνωδεύετο ἀπὸ πραγματικὴν ταπεινοφροσύνην καὶ ἀπλότητα, τὰ ὅποια ἀπετέλουν καὶ τὸ κύριον θέλημα τῆς προσωπικότητός του. Ὀλόκληρον αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τὸ ἔθεσε μὲ ἀληθινὸν ζῆλον καὶ ἀγάπην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς σταδιοδρομίας του, καὶ ὅπου ἐτιμήθη, ἐτίμησε κυριολεκτικῶς τὴν ἀποστολὴν του. Διὰ τοῦτο διεκρίθη καὶ ὡς καθηγητής, καὶ ὡς Σχολάρχης τῆς περιφήμου Σχολῆς τῆς Χάλκης τῆς καλῆς τῆς περιόδου, καὶ ὡς ἑξαρχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς διαφόρους μεγίστης ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἔθνικῆς σημασίας ἀποστολάς, καὶ ὡς ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ὀρθοδοξίας καθόλου εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἰδίᾳ παρὰ τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὡς ἐκπρόσωπος

τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ κινήσει καὶ τελευταίως τῷ Οἰκουμενικῷ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦ ὁποίου ἦτο εἷς τῶν τεσσάρων προέδρων, καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας του εἷς μεγίστης σημασίας διεθνεῖς διασκέψεις, ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν ὁποίων ἐξηρτῶντο σπουδαῖα ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ συμφέροντα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους μας. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ὑπηρεσίας ὑπηρετήσε πιστῶς, προθύμως, ἀόκνως, μὲ καλωσύνην καὶ ἀποτελεσματικότητα καὶ οἱ μετὰ τῶν ξένων ἐπαφαί του ἐπεσφραγίζοντο μὲ τὴν ἀγάπην του καὶ τὸν σεβασμὸν του, τὰ ὁποῖα ἐνέπνεε ἡ μεγάλη προσωπικότης του.

Ὁ γράφων θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν προσφιλοῦς φίλου, ἡ μετὰ τοῦ ὁποίου ἱστορικὴ συνεργασία ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλέον εἰς τὴν μεγάλην χριστιανικὴν ὑπόθεσιν τῆς λεγομένης οἰκουμενικῆς κινήσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐμφανίσεώς της, διακόπτεται χωρὶς πολλὴν ἐλπίδα ἐξακολουθήσεως μὲ ἴσου μεγέθους ἀντικαταστάτην. Αἱ ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας προσέφερον ὁ Μητροπολίτης Θυατείρων Γερμανὸς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἔθνος εἶναι ἀνυπολόγιστου ἀξίας. Καὶ μόνῃ ἡ θέσις τὴν ὁποίαν κατέλαβεν ἀπὸ τριακονταετίας εἰς τὸν Ἀγγλικανικὸν κόσμον, ὅπου ἦτο ὑπεραγαπητὸς ἀπεριορίστως σεβαστὸς, ὁμιλεῖ εὐγλωττότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο διὰ τὰς ὑπηρεσίας του. Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Ἔθνος ἔχασαν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Γερμανοῦ ἓνα τῶν σπουδαιότερων ἔργατῶν καὶ συντελεστῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ ἔθνικοῦ μεγαλείου μας. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔχασεν ἐν τῷ προσώπῳ του ἓνα διακεκριμένον παράγοντα τῆς καταβαλλομένης προσπάθειάς πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς διηρημένης χριστιανωσύνης καὶ δημιουργίαν ἐνιαίου χριστιανικοῦ μετώπου ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους τοῦ ἀπειλοῦν μὲ καταστροφὴν τὴν Οἰκουμένην ὁλόκληρον. Ὁ Κύριος τὸν «ἀνέπαυσεν ἐκ τῶν κόπων του, καὶ τὰ ἔργα του ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ» διότι «ὠκοδόμησε χρυσὸν ἐπὶ τὸν θεμέλιον ὃς ἐστὶ Χριστὸς!». Γερμανοῦ τῶν Θυατείρων αἰωνία ἡ μνήμη.

ΑΜΙΑΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ Π. ΜΕΛΑΝΔΙΝΟΥ (1867—1951)

Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθε μὲ τις δυὸ νεώτερες ἀδελφές της Πολυξένη καὶ Μάρθα ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο ἀδελφὸ της Δημοσθένη στὸ Πλωμαῖο Λέσβου, τὸν τόπο ποῦ γεννήθηκε ἀπὸ πατέρα Πλωμαριτῆ καὶ μητέρα Θρακιώτισσα. Συνεπλήρωσε ἔπειτα τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν στὸ Κεντρικὸ Παρθεναγωγεῖο Σαράντα Ἐκκλησιῶν (1881—84) ὅπου τότε δίδασκε ὁ πατέρας καὶ ὁ ἀδελφός της. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησί της κατόπιν ἐπιμόνων παρρακλήσεών της ἐστάλη ἀπὸ τὸν πατέρα της μὲ τὴν ἀδελφὴν της Πολυξένην εἰς τὰ Ζαφίρεια Διδασκαλεῖα Φιλιππουπόλεως (1884—85), λόγῳ ὅμως πολιτικῆς τότε ἀνωμαλίας συνέχισε τὰς σπουδὰς της εἰς τὸ Ζάππειον ἀνώτερον

Παρθεναγωγείον Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ ὅπου ἔλαβε ἀπολυτήριον. Τὰς σπουδὰς τῆς συνέχισε κατόπι στὸ Διδασκαλεῖον τῆς «Παλλάδος» στὴν Κων)πολη καὶ ἔλαβε πτυχίον διδασκαλίσσης. Ἐδίδαξε κατὰ πρῶτο στὸ Πλωμαῖο καὶ τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας ὡς διδασκάλισσα· τὸ 1890 προσεκλήθη στὴν «Παλλάδα» ὡς δασκάλισσα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, ὡς ὑποδιευθύντρια δὲ μέχρι τῆς διαλύσεως τοῦ σχολείου (1896). Ἀμέσως κατόπι ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου Τραπεζοῦντος μετὰ τῶν παραορημάτων αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τοῦ 1907—1922 διηύθυνε τὸ ἑπτατάξιον Παρθεναγωγεῖον Διπλοκιο-νίου (Βεσίκτας) στὴν Κων)πολη, μέχρι τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922, ὁπότε ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἐλευθέρην Ἑλλάδα, λόγῳ συνεργασίας τῆς μετὰ κυριῶν διὰ τὸν Μικρασιατικὸν μας ἀγῶνα. Εἰς τὴν ἐλευθέρην Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ 1924 ἐδίδαξεν εἰς τὸ Γυμνάσιον θη-λέων Θεσσαλονίκης καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα Θεσσαλονίκης, Φλωρίνης καὶ Κοζάνης ὡς Καθηγήτρια τῶν ἑλληνικῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1930, ὁπότε συνεπλήρωσε τὴν νόμιμον συντάξιμον ὑπηρεσίαν τῆς, ἀπεσύρθη. Ἀπεβίωσε κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1951 εἰς Ἀθήνας, ἀποτραβηγμένη ἀπὸ κάθε πνευματικὴ ἐργασία λόγῳ παθήσεως τῆς ὁράσεώς τῆς. Προσέτι εἰργάσθη εἰς διάφορα φιλανθρωπικά ἱδρύματα τῶν μερῶν ὅπου ἐδίδασκε καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν πολλαπλῶς τότε δρωσαν Φιλόπτω-χον Ἀδελφότητα τῶν Κυριῶν τῆς Μυτι-λήνης μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς Πολυξένης, ὡς ταμίας ἢ μία καὶ γραμματεὺς ἢ ἄλλη ἀμισθεῖ. Ἔργα τῆς. Συνέγραψε: 1ον) Κορασιακὰ Ἀναγνώσματα διὰ τὰς τέσσαρας πρῶτας τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ μετὰ τὴν συνεργασίαν τῆς ἀδελφῆς Πολυξένης (1899, Κων)πολις). 2ον) Συνθέσεις (ὁδηγίαι) εἰς τεύχη τρία (1905) Κων)πολις). 3ον) Ἀπάνθισμα νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων δι' ἀνωτέρας τά-ξεις ΣΤ' καὶ Ζ', (Κων)πολις). 4ον) Ἰδρυσε καὶ διηύθυνε ἑφημερίδα τῶν Κυριῶν, δεκαπενθήμερον, εἰς Κων)πολιν (1909, 1910, 1911). 5ον) Ἐξέδωσε τὸ ἡμερολόγιον «Λέσβος» (1912, Κων)πολις). 6ον) Τὴν «Ἁγία Σοφία (Τὸ ἱστορικὸν μετὰ περιγραφῆς τοῦ ναοῦ) (1919).

Χαρίκλεια Μελανδινού

EYPETHPION

- άβάσκα 214
 'Αβδουλά Χατζή Κάλφας 45
 'Αγαθάγγελος—Χρησμοί 247, 248, 249
 'Αγαμίδη 167
 'Αγία Πέτρα 120
 άγία Βαρβάρα 219
 άγιος Σπυρίδωνας 219
 άγιος Τρύφωνας 219
 άγιοι 'Ανάργυροι 218
 άγιάσματα 219
 άγίασμα Ζωοδόχου Πηγής 219
 άγίασμα άγίας Παρασκευής 219
 άγιάσματα άναστενάρηδων 220
 άγιοι χριστιανισμού 221
 άγύρται 183
 Adam Wennern 43
 άερικό πάθος 197
 Αίνος Θράκης 213
 αίτια τών νόσων 185, 196
 άλλαι αίτιαί άσθενειών 223
 άμπόδεμα 208
 άναγόρευση μαστόρων 59
 'Ανακοίνωσις Ε. Θ. Μ. 244, 245
 άναλογία (κανών) 210
 άναστενάρηδες 193
 άναστενάρια 235, 236, 237, 238, 240
 'Αναστ. Χουρμουζιάδης 193
 άντιμαγειά 208
 'Αντωνιάδης Σ. 82, 99, 173
 'Αποστολίδης Μυρτίλος 32
 άπόθεσις ένδυμάτων 213
 άπόφασις 143
 'Αρναούτση λαογράφος 243
 άρπαγή ελληνικών μοναστηρίων 80
 άρχαία και μεσαιωνική παράδοση 228
 άρχαία ή σύγχρονος έπιστημονική όνο-
 ματολογία 185
 άρχεΐα άμπατζήδων Φιλ)πόλεως 108
 άρχαϊκός τάφος έν Διδυμοτείχῳ 117
 άρχαΐται και βυζαντιναιά όνομασία 187
 άρχαιολόγος Φίλωφ 14
 άρχαιολογικά ευρήματα 10
 'Αρχιγένης 176
 αυτόνομη ήγεμονία 76
 αυτόνόμηση 73
 άφομοίωση του θρακικού λαού δ
 άφομοίωση 6
 Βαθρακάκι 210
 Βίρνα 78
 βασκανία 211
 βασσάρα 116
 Vasmer Max 22
 Beaulieu Lerou 110
 Βενδΐς έν Θράκη 115
 Bertrandon de la Broquiere 41
 Βήρα 40
 Βήρας ναός 'Ορλάνδος 'Αν. 40
 Bianconi 111
 βιογραφία Κυρίλλου Στ' 137
 Βιζβίξης 'Αντ. 24
 Viconte de Marcellus 48
 Wilson W. συνταγματάρχης 34
 Βλάχος 168
 Βογάζλη Δ. μοναστήρια 88, 83, 90, 91
 βουλγαρικά όνόματα 187
 Βουλγάρων έθνική άφύπνηση 68
 βουλγαρισμοί 33
 Bratislan βεβαιώνει 18
 Bué Ami 110
 γαλή ή φωτιά κόκκινη 199
 γενικόν καθαρόν 200
 Gerlach διαπιστώνει 18
 Γεωργακάς Δημ. 22
 Γιατρική στή Θράκη 165
 Jirecek Τσέχος 103
 γλώσσα τών Θρακών 11
 γλωσσικός έξελληνισμός 12
 Γκίκας 'Ηπειρώτης 232
 Γκιουμουλτζΐνα Θράκης 212
 Γκολομπίνσκυ 47
 Γουλιέλμος 'Ιώσσιπος 42
 Γραϊκός και Βούλγαρος 68
 γραμμα Γρηγορίου Ε' 232
 γραπτοί κανονισμοί συντεχνιών 60
 γλωσσικά μνημεία και λειψανα 14
 γραπτή γλώσσα θρακική 13
 Γρηγόριος δ Ε' 230
 Γ'ροϋεφ 'Ιωακείμ 106
 Δείγμα Σλαβικής ψευδολογΐας 157 πρό-
 λογος 158, 159, 160
 Δελειώνες Θράκης 213
 Δεληγιάννης Β. 61
 Des Hayes Lieun 51
 Δημητράκος Δ. 174
 δημώδης γιατρική 181
 διάδοση της ελληνικής γλώσσας 13
 διαλεκτική διάφορά 12
 διάλυση συντεχνιών 34
 Διεθνές Δικαστήριο Χάγης 90
 Diefenbach 110, 111
 δικαίωμα συμμετοχής 79
 Διονυσιακή λατρεία 240

- διοργάνωση συντεχνιών 60
 Διοσκουρίδης 226
 Dumont Albert 32, 139
 δύναμις τοῦ θεοῦ 221
 Δύο ἔγγραφα τοῦ Δήμου Φιλιππουπό-
 λεως ἑλληνικά 93
 δυσκολίαι περὶ τὴν ἐξάσκησιν 174
 Evlia Tscheleby 18, 38, 170
 ἔγγλυφος ἐπιγραφή 13
 ἔγγραφα διάφορα ἀφορῶντα Βλ, Σκορ-
 δέλλην 148
 ἐγκοίμηση τῆς Ἐκκλησίας 217
 ἐθνομάρτυς Κύριλλος 5
 εἶδος τάφου 117
 ἐκβουλαρισμός ἑλλην. στοιχείων 88
 ἐκλογαί 182
 ἔκτασις ἐθνικῆς ἀντιστάσεως 129
 ἑλληνικός φιλολογικός σύλλογος 152
 ἑλλην. σχολεῖα στὴν Ἀν. Ρωμυλία 148
 Ἑλληνικότης Βορείου Θράκης 31
 ἑλληνικά νομίσματα 8
 ἑλληνικὴ τέχνη 29
 ἑλληνικὸν πνεῦμα 9
 ἑλληνικός κληρός 69
 ἑλληνικὴ γλῶσσα 30
 ἑλληνίζοντας Βουργάρους 69
 ἑλληνικὸ Πατριαρχεῖο 69
 ἑλληνικότης τῆς Θράκης 5
 ἑλληνικὸ ἀδελφάτο 14
 Ἑλληνικὴ Σαραντῆ 199
 ἐμπειρικὴ γιατρικὴ 171
 ἐμυήθησαν 129
 ἐξελληνισμός Θρακῶν 14
 ἐξοδα χρονιάς 58
 ἐπαρναν αἶμα 223
 ἐπανάστασις Μεταμορφώσεως 161
 ἐπήγρια οὐρανίων 210
 ἐπίγραμμα Κυρίλλου Στ' 134
 ἐπιγραφές καὶ ἀνάγλυφα 10
 ἐπικὴ ψαρικὴ 31
 ἐπικράτηση τῆς ἑλληνικῆς 10
 ἐπιμιξία πρὸς τοὺς Ἑλληνας 6
 ἐπῳδοί 215
 ἐρευνα κωδικῶν 23
 ἐσνάφια 54
 ἔσοδα 57
 Ἑσφιγμένιτης Ἀρχιμανδρίτης 231
 εὐγλωττία ἀριθμῶν 35 232
 εὐσεγετήριον γράμμα 229
 Εὐκάθρουον 220
 εὐλογία 169
 εὐφορισμός ἢ κολακευτικός κατονομα-
 σμός 185
 εὐχαριστήριον γράμμα 150
 εὐχρηστοὶ δακτύλιοι 216
 Ζαγορά 16
 ζειρά 116
 Gillette Ziegler 7
 ἡγούμενον Λουκᾶν 230
 ἡρειπωμένος τάφος ἐθνομάρτυρος Κυ-
 ρίλλου Στ' 139
 ἠρωελεγεῖον Κυρίλλου 132
 Ἡσύχιος λεξικογράφος 13
 θαλάσσιος πλοῦτος 31
 θεολογικὴ ἀποψις 237
 θερμὸν ἀπόστολον Ἑλληνισμοῦ 139
 θέσις ὅπου ἐδράζεται ἡ νόσος 184
 θέσμια Θράκης 30
 Θεσσαλονίκης Παντελεήμων 214
 θούριος ὕμνος τῆς Θράκης 152
 Θραῖκες, λαὸς προικισμένος 228
 Θραῖκες, προπύργιο Βυζ. αὐτοκρατ. 14
 Θράκη, γεωγραφ. καὶ διοικ. ἔννοια 14
 θρακικὴ ἐνδυμασία 116
 θρακικὰ εἰδήματα 113
 θρακικὰ ἔθνη 5
 θρακικὴς τέχνης 28
 Ἰάκωβος Ρίζος—Νερούλης 231
 ἱατρικὴ σχολὴ Βιέννης 176
 ἱατροὶ καὶ ἱατραιναι ἐν Θράκῃ 188,
 189, 190, 192
 ἱατροσόφια 182, 183
 ἴδρωμα 177
 ἱερά μοναστήρια Πουρζουτζίου καὶ
 Φλωρεστίου 233
 ἱερατεῖον 195
 ἱεροὶ ναοὶ 86
 ἱερογραφικὴ ἀρμονία 131
 Ἰλλουστρίτε Τσάιτουγκ 243
 Ἰλλουστρασιὸν Γαλλικὴ 243
 Ἰλντιριμ Ἰδρ)πόλεως 212
 Ἰπποκράτης 226
 Ischirkow 98, 100
 ἱστορικὸς χάριτης Βουλγαρίας 18' αἰῶ-
 νος 15
 Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος 216
 Ἰωάννης Μιχ. Γρηγορ. Σούτζου 234
 καίουν ζωντανῶν 213
 κακία ὥρα 203
 κακοποιὰ πνεύματα 227
 κακὸς ἀγέρας 196
 Caylius 48
 Καλλάλης κόμης 31
 Κανακάρης Γ. Δ. 138, 139, 142
 καρά-καζάνια 68
 καρμπατζήδες 61
 καρφώματα 207
 κατάδεσμοι 209
 κατὰ παράδοση διατάξεις 60
 κατεβασία (Αἴνου) 224
 κερμέρι 62
 Kerpel George 47
 κλεφτουργία 24
 Covel John 50
 κοκκύτης 224
 κόλπος 225
 κόνα Μαυροδέσσα 190
 κομμάτιασμα τῆς Θράκης 77
 Kont de Marsigli 45
 κορδέλλα 225

- κρατητήρια ἢ κρατητικὸ 214
 κυριαρχικὸν καὶ προεξέχον σύμπωμα
 νόσου 183
 κομπογιαννίτες 171
 Κότυς Ε' 5
 κουκουβάγια 199
 κούρμπες 178
 Κούταβος 24
 κριθαράκι 211
 κύρια θεραπευτικὰ μέσα 209
 Κύριλλος Στ' 55
 Κύρκοβιτς Ράδα 106
 κυρίως ναὸς 123
 κύρια ὀνόματα μαϊστόρων 108
 κώδικες Στενιμάχου 142
 κώδικες Μητροπόλ. Διδυμοτείχου 126
 κώδικες 25
 La Bulgarie Contemporaine 243
 λαϊκὸς γιατρός 172
 λαϊκὴ πίστις 219
 Λαμαρτίνος 10
 Λαμαρτίνου ἀπαράμιλλος ἔπαινος 75
 Λαογραφία Τουρκικὴ 256, 257
 λαογραφία 24
 λόγια γητειᾶς 212
 λογυρίστρα 225
 Lusignan 19, 46
 μαγεία 205, 210
 μαγικά βιβλία 210
 μαγικὸς καὶ θρησκευτικ. χαρακτήρ 227
 μάγοι καὶ μάγισσαι 208
 μαθητεία 59
 μαθητευόμενοι Βούλγαροι 58
 Μαϊστοροὶ Θράκης 212
 Μακεδονικὰ γεγονότα 33
 μαλαχτικά 172
 Μάλγαρα Θράκης 213
 Μαρίτσα (Ἐβρου) 21
 μαρμάρινα εἰδώλια 11
 μαρτυρολόγιον Ἑλληνισμοῦ 82
 μαστορικά 60
 Ματζάρωφ Ἰβάν 79
 μαυρομάνικο μαχαίρι 208
 Μέλανος κόλπος 6
 Μελανδινοῦ Μάρθα 254, 255, 226
 μέσα ἀποτροπῆς εὐλογίας 222
 Μητρόπολις Φιλίππουπόλεως 104
 Μητρόπολις Σωζουαγαθουπόλεως 104
 Μητρόπολις Ἀγχιάλου 104
 Μητρόπολις Μεσημβρίας 103
 Μικτὴ Ἐπιτροπὴ Μεταναστεύσεως 107
 Μίρσκι, δήμαρχος Βάρνας 94
 Michoff Nicola 36
 Μιχαὴλ Γρηγόριος Σουτζος 231
 Montagu Lady 49
 Μοναστήρια Βυζαντινὰ 16, 17
 Μοσχόπουλος Μιχ. 161
 μπακάληδες 178
 μπαρμπέρηδες 178
 Μπατακλήφ 102
 μουσικὰ κείμενα συρτοῦ χοροῦ Αἰ-
 νου 164
 Moutafcieff 103
 μουσικοπάθεια 241
 Μουραβένωφ Κ. 102
 Ναὸς τῆς Γέννας Ἄν. Θράκης 246, 247
 Νηπιαγωγεῖο 251, 252, 253, 254
 Νίκανδρος 227
 νομισματικὴ τέχνη 7
 νομίσματα, ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα 7
 νημισματικὰ ἀριστουργήματα 9
 Νόμοι Ζήφκωφ 82
 νόσος ἀναγκαῖον δεινόν 201
 ξεπάγιασμα 225
 ξεφώρας πάνω τ' 218
 Ὀδρύσες 5
 Ὀικονομικὴ δύναμη 63
 Οἰκονόμου Κ. 19
 οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνθιση 55
 Ὀλύμπιοι θεοὶ 221
 ὀμηρικὴ ἐποχὴ 166
 ὀμολογία Τράϊκωφ 27
 ὀνομασία νόσων 183
 ὀνομαστὰ ἐκ τῆς τουρκικῆς 187
 ὀρειχάλκινον ἀνάθεμα 112
 ὄρια Θράκης 5
 Οὔρκουαρτ 108
 οὐσταμπασιδες 56
 Παισιος μητροπολίτης 25
 παλαισοὶ κώδικες Φιλίππου 108
 Παναγία ἡ Σηλυβριανὴ 208
 Πανσλαβιστικὸ κίνημα 66
 Παπά τ' ἀμπέλι 118
 παράδοση Ἀσκληπιείων 221
 παράδοση 167
 Παρθεναγωγεῖον 145
 πάτωμα 198
 Παυλικιάνοι 18
 παχτονάρηδες 175
 πεπαιδευμένοι καὶ ἔμπορικοὶ Ἑλη-
 ληνες 73
 πέρασμα ἀπὸ ποικαμίσσο 201
 περιγραφὴ διαστάσεως τάφου 118
 περιηγητὲς 17, 35
 Περιηγητικὰ κείμενα 53
 περὶ ἱατρῶν καὶ ἱατραινῶν 183
 Περὶ τοῦ ἱστορημένου ναοῦ Ἁγίου Ἀ-
 θανασίου 122
 πηγὴ τῶν περιηγητῶν 168
 Πίναξ περιεχομένων ἐγγράφων φακέλ.
 434 Βιβλ. Βουλῆς 154, 155, 156
 Πίναξ χωρογραφικὸς τῆς μεγάλης σα-
 τραπεΐας Ἰκονίου 131
 πιστοποιητικὸν σπουδῶν 151
 πιστωτικὴ τράπεζα 67
 πληθυσμὸς Στενιμάχου 144
 πληροφορίαι 176
 πνεῦμα φιλελεύθερο συντεχνιῶν 73, 74
 πνευματικὴ ἀνθιση τοῦ γένους 70
 πνευματικὰ καὶ κοινοτικὰ ἰδρύματα 85

- πνευματική ἡγεμονία 63
 Πολυείδης Θεόκλητος 260, 251
 Πορον παλαιοντολόγος 29
 Πουζουρτζίδου καὶ Φλωρεστίου μονή 229
 πουλούσανε τὰ παιδιὰ σκλάβοι 218
 προβασκάνια τῶν ἀρχαίων 216
 προνόμια δ'ως νέα 230
 προρρωμαϊκοὶ χρόνοι 5
 προσίμιον κωδικῶν 26
 προσοδοφόρα κτήματα 87
 προστάτας Ἅγιους 218
 Πρώτος Δωρόθεος 25
 πρῶτο μνημεῖο 14
 πρωτομάστορας δικαιοφύλακας 57
 Πτολεμαῖος γεωγράφος 5
 πυροβάδισμα 242
 Ραγκαβῆς Κλ. 167
 Rantzoven Heirriche 43
 ρέον ὕδωρ 207
 ρήξη φανερή 69
 Riccaut 45
 Robert Walsin 42
 Robert de Dreux 39
 Rober Pacocke 49
 ρωμαϊκὴ ἐποχὴ 7
 Ῥωμανία 18
 Σαβάζιος—Διόνυσος 114
 Σαϊτίδης Κ. 140
 Σαμοθράκη 213
 Σαράντα Ἐκκλησίαι 54
 Σεβαλιέ I. B. 47
 Sergeant Louis 110
 Civilisé et sivilisatoire 77
 Σίσκωφ Στέφ. 102
 σκαρβαῖοι 209
 σκλάβωμα 217
 Σκοπὸς Ἄν. Θράκης 177
 Σκορδέλλης Βλ. 140
 Σλαβικὴ Τριανδρία 55
 Σολωμονικαὶ καὶ γιατροσόφια 210
 Σουλτάνος Μουσταφᾶ Γ' 67
 σπαθόλαδο 190, 222
 σπλήνα προσημνη 225
 σπουδαιότης τοποθεσίας 120
 στατήρες Ρόδου 9
 Στενίμαχος 52, 140
 στοιχεῖο πολιτισμένο κέκπολιτιστικὸ 77
 Στράβων γεωγράφος 5
 συγγραφικὴ δράση 141
 συγκριτικὴ λαογραφία 31
 συμβούλιον πολιτείας 26
 συμμετοχὴ στὴν Ἑλλην. ἐπανάσταση 24
 συμπέρασμα 111, 112, 121
 συμφωνητικὰ ἔγγραφα 50
 συνήθειαι τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς 71
 σύνοδος, σύναξι, λόνιζα 56
 συντεχνιακὴ δ'εγάνωση Ἑλλήνων 75
 σχέση ἑθρακικῆς καὶ ἑλλην γλώσσης 12
 Σχίσμα 78
 Σχολεῖα 86
 σωζομένη ἀγία εἰκὼν Κυροῦλου Στ' 136
 τὰ αἷτια καὶ τρόποι ἀντιμετωπίσεως 133
 Τανάγρας 239, 243, 244
 τὰ τρία ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα 143
 τάφοι 108
 τάφοι λαλοῦσιν 20
 Τελιάρκωφ 47
 τέσσαρες ἱστορικοὶ τῆς Θράκης 23
 τετραβάγγελο 217
 τετραδραχμα Ἄθηνῶν 9
 τοιχογραφία 126
 Τόλεφ δικαστῆς 106
 τοπωνύμια ἀρχαίας ἑθρακικῆς κατα-
 γωγῆς 21
 τοπωνύμια μεσαιων. καὶ νεωτέρας 31
 τουρκοκρατία 16
 τουρκικὴ κυριαρχία 14
 τουρκικὰ ἀρχεῖα 22
 τρία ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα 145
 τρίχωμα 224.
 τσαοσίσηδες 65
 τσελεμπήδες, τσορμπαιτζήδες 62
 τσαλαπάτημα 196
 τσίμπημα μέλισσας 225
 τσουκαλᾶς Γ. 19
 τύποι ἑθρακικῶν νομισμάτων 10
 ὑπερφυσικὴ δύναμις 209
 ὑπογραφῆς μαϊστόρων 58
 ὑπόμνημα Β' 142
 ὑπομνήματα Μητροπ. Φιλίππου 30
 ὑποτροφία 150
 φαινόμενον πυροβασίας καὶ ἀκατίας 236
 Φάκελλος «ἑθρακικὰ» ἀρ. 434 βιβλ.
 Βουλῆς 153
 φαλάκρα 225
 Φαρμακεῖον ἐπίσημον 184
 φεγγάρισμα 204
 φιλαπόδημο πνεῦμα τοῦ λαοῦ 66
 φιλέλληνες μισέλληνες περιηγητῆς 36
 φυλετικαὶ εἰριδες 67
 φριμανίων σωζομένων 64
 φούρνισμα ἀρρώστου 177
 φώκια (ἰχθύσις) 211
 Φωτεινῶφ Κ. 62
 χάρτες Ρίξωφ 22
 χελιδόνα 199
 Hertsberg 110
 Χουρμουζιάδης Καλλ. 180
 χοῦσις Ξυδιῆ 226
 χοῦσις περιάπτων 209
 Χριστοῦ Σωτήρα (Μεταμορφώσεως) 219
 χρονολόγησις τάφου 117, 118
 χρυσοῦς δακτύλιος Ἐξέροβο 13
 χτυποκαρδία 224
 ψευδολογήματα Βουλγάρων 26

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

α) Κατά συγγραφείς

- Γριτσοπούλου Τάσ. 'Αθ., Εύεργετήριο γράμμα τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου (σ. 229—234).
- Εὐθυμίου Γρηγ. Π., Θρακικά εὐρήματα καὶ ἀνασκαφές (σ. 118—137).
- Μοσχοπούλου Μιχ. Κ., Δείγμα Σλαβικῆς ψευδολογίας, ἐπανάστασις Μεταμορφώσεως (σ. 157—161).
- Οἰκονομίδου Δημ. Β., Δημώδης ἰατρικὴ ἐν Θράκῃ (σ. 181—228).
- Παπακώστα 'Αγγέλου Π., Τὰ Ἑλληνικά σχολεῖα στὴν Ἄν. Ρωμυλία (σ. 138—147).
- Παπαχριστοδούλου Πολυδ., Ἡ Θράκη Ἑλληνική, Ἑλληνικότης τῆς Θράκης. (σ. 5—34).—Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴ Θράκη, ἀπὸ τοῦς περιγρητὰς (σ. 35—53).—Τὰ ἐσνάφια καὶ ἡ οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνθίση τοῦ Ἑλλ. ἐπὶ τουρκοκρατίας (σ. 54—75).—Ἡ καταστροφὴ τοῦ Βορειοθρ. Ἑλλ. (σ. 76—112).
- Παπαχριστοδούλου Πολυδ., Διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Βλ. Σκορδέλλην (σ. 148—154).
- Παπαχριστοδούλου Πολ., Φάκελλος ἀρ. 434 Θρακικά, Βιβλιοθ. Βουλῆς (σ. 154—156).
- Παπαχριστοδούλου Πολυδ., Ἡ γιατρικὴ στὴ Θράκῃ τὸν 10' αἰῶνα (σ. 165—180).

β) Καθ' ἕλην

- Ἱστορικά:** Εὐεργετήριο γράμμα Πατριάρχου Γρηγορίου σ. 229—234 (Γριτσοπούλου Τάσ. 'Αθ.). Δείγμα σλαβικῆς ψευδολογίας ἐπανάστασις Μεταμορφώσεως σ. 157—161 (Μοσχοπούλου Μιχ.). Ἡ Θράκη Ἑλληνική σ. 5—112 (Πολυδ. Παπαχριστοδούλου). Διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Βλ. Σκορδέλλην σ. 148—154 (Πολυδ. Παπαχριστοδούλου). Φάκελλος ἀρ. 434 Θρακικά βιβλ. Βουλῆς σ. 154—156 (Παπαχριστοδούλου Πολυδ.). Τὰ Ἑλληνικά σχολεῖα στὴν Ἄνατ. Ρωμυλία σ. 138—147 (Παπακώστα 'Αγγ. Π.).
- Λαογραφικά:** Δημώδης ἰατρικὴ ἐν Θράκῃ σ. 181—228 (Οἰκονομίδου Δημ.). Ἡ γιατρικὴ στὴ Θράκῃ τὸν 10' αἰῶνα σ. 165—180 (Παπαχριστοδούλου Πολυδ.).
- Μνημόσυνα:** Ὁ πρ. Ἀθηνῶν Χρῦσανθος (Π. Π.) σ. 264—65. Ὁ Θυατείρων Γερμανὸς ('Αμ. 'Αλ.) σ. 265—66 Χαρ. Μελανδινού (Ζ. Μ.) σ. 267—68.
- Σημειώματα:** Ἦ ἀναστενάρια (Π. Π.), σ. 235—236. Ἦ ἀναστενάρια (Ι. Δ. Γ.), σ. 236—240. Ἦ ἀναστενάρια (Δ. Α.), σ. 240—242. Ἦ ἀναστενάρια καὶ πυροβόλισμα (Π. Π.), σ. 242—244. Ἦ ἀνακοίνωσις τῆς (Ε. Θ. Μ.) σ. 244—245. Ἦ ἐπιστολὴ (Ἰ. Καπίστρας), 246. Ναὸς τῆς Γέννας Θράκης (Π. Π.), σ. 246—246. Οἱ Χρησμοὶ (Π. Π.), σ. 247—251. Τὰ νηπιαγωγεῖα στὴ Θράκῃ (Ζ. Μ.), σ. 251—256. Θράκη ποίημα ('Αλ. Π.), σ. 256. Τουρκικὴ Λαογραφία (Π. Π.), σ. 256. Διεθνὲς λαογρ. συνέδριον Μπλουμιχτον (Π. Π.) σ. 257. Ἑλληνικὴ λαογραφία (Π. Π.), σ. 257—258. Κώδικας Τυρνάβου Ἄν. Θράκης (Α. Βρ.) 258. Τὰ κάλαντα στὴ Θράκῃ (Π. Π.) 259—261.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΣΤΟΥΣ
ΟΡΦΙΚΟΥΣ ΔΡΥΜΩΝΕΣ

ΘΡΑΚΗ ΣΗΚΩ ΕΠΑΝΩ — ΚΑΤΑΡΕΣ και ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ — ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΟ
ΝΑΝΑΡΙΣΜΑ—ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ—ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ—ΠΙΤΕΡΑΔΕΣ
και ΣΕΪ·ΜΕΝΗΔΕΣ—ΔΙΟΝΥΣΙΑ—ΔΗΜΗΤΡΙΑ—ΤΟ ΠΑ-
ΝΕΓΥΡΙ ΤΗΣ ΠΕΤΡΑΣ—ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΤΑΥΓΟΥ-
ΣΤΟ—ΤΟ ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ
ΕΒΡΟΥ — ΘΡΗΝΟΛΟΓΗΜΑΤΑ
ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ
1951

Στὸν ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
τὸ γιό τῆς Θράκης

Γή μας τοῦ Ὁρφέα, τὸ πνεῦμα σου πάντα μᾶς θρέφει ἱερὸ
—τέλεσμα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδιᾶς λαχτάρα· ὦ! Μάννα,
πάντα τὸ νόστο τῆς ἀρχαίας σου μοίρας καρτερῶ,
νά σὲ ξυπνήσῃ ἐλεύθερη ἡ Ἑλληνικὴ καμπάνα!

ΚΛΕΑΡΧΟΣ ΣΤ. ΜΙΜΙΚΟΣ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, γνωρίζουμε, πῶς δὲ μπορεί—ἐκτὸς ἀπ' ὀλίγους προνομιούχους τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τύχης—να προσπορισθῆ τίποτε ὑλικὸ ἀπὸ τοὺς πνευματικούς του κόπους, οὔτε ὀλίγη ἀμοιβὴ γιὰ τὶς ἀνάγκες του. Ὅμως ὅλοι κατέχονται ἀπὸ τὴ δίψα νὰ δοῦν τὰ πνευματικά τους προϊόντα νὰ δημοσιεῦνται. Κι ἀγωνίζονται νὰ βροῦν τὸ μέσο γιὰ νὰ δοῦν μὲ λαχτάρα νὰ πραγματοποιεῖται τὸνειρό τους αὐτό, πὺ εἶναι κῆ μόνη ἀμοιβὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ γὼ γίνομαι εὐτυχῆς ὅσες φορὲς δημοσιεύω ἐργασίες μου λογοτεχνικὲς ἢ ἔρευνες ἱστορικὲς ἢ λαογραφικὲς ἐργασίες καὶ τὶς μοιράζω χάρισμα, σὰν ἀντίδωρο γιὰ τὴν Θράκη. Εὐτυχῆς, γιὰτὶ ἐπικοινωνῶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μεταδίνω τὴ σκέψη μου σαυτοῦς. Κῆ σκέψη μου ἐμένα στρέφεται γύρω στὴ χαμένη Θράκη. Γιαυτὴν ἐργάζομαι ἐπιστημονικά, λαογραφικά καὶ γλωσσικά, μαυτὴν δημιουργῶ καὶ λογοτεχνικό, οἰστορηλατημένος ἀπὸ τὴ νοσταλγία πρὸς τὰ περασμένα. Καὶ γράφω, κῆχω ἐργασίες ἀδημοσίευτες πολλὲς, πὺ ἀπελπίζομαι, ὅταν τὶς βλέπω νὰ γεμίζουν τὰ συρτάρια μου, περιμένοντας τὴ σειρά τους. Καὶ θαρρῶ—ἀλλί—πῶς ποτὲ δὲ θᾶρητὴ ἢ σειρά τους. Βιβλίο λογοτεχνικό δὲν ἀγοράζεται, οὔτε ἐπιστημονικό. Λεφτὰ δὲν ὑπάρχουν. Ὅλιγοὶ ἔχουν νὰ δαπανήσουν χρήματα κι ὀλίγοὶ διαθέτουν αὐτὰ γιὰ βιβλία. Εἶναι ἐκατὸ ἄνθρωποι στὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἄλλοι δὲν μποροῦν ἢ δὲ θέλουν νὰγοράσουν βιβλίο.

Δὲ θέλω νὰ πῶ πῶς βγήκε τὸ βιβλιάρκι μου τοῦτο στὸ φῶς καὶ πῶς, πῶς βρίσκεται στὰ χέρια σας. Μιὰ ἀμοιβὴ ἐπιδιώκω ἀπὸ τὸ διάβασμά του: Τὴν ἀγάπη σας στὴ Θράκη, τὴ νοσταλγία σας γιὰ τὴ Θράκη, πὺ θὰ γεννήσῃ ἴσως καὶ τὴν ἐπιστροφὴ μας στὴ Θράκη. Ξαίρω—καὶ εὐδαίμονίζω τὸν ἑαυτό μου—πῶς ἐξ αἰτίας μου γίνεται κάποιος λόγος γιὰ τὴ Θράκη. Κ' ἐπιδιώκω ἐπίμονα καὶ πάντοτε νὰ γίνεταὶ αὐτὸς ὁ λόγος περισσότερο γιὰ τὴ Θράκη.

Γιαυτό φαίνομαι «στενός» και τὸ ἔργο μου «στενὸ», ὅπως στὴν Ἀκαδημία ὁ κ. Κουγέας μὲ χαρακτηρίσει πολεμώντας τὴν ὑποψηφιότητά μου. Ὅσῳν ἡ στενότητα νὰ μὴν εἶναι ἱκανὴ νὰναδείξει ἓνα λαμπρὸν λογοτέχνη. Ὁ Ξενόπουλος εἶναι στενός, ἂν μᾶς ἠθογραφή μὲ κάθε μέσο τὴν πατρίδα του μόνο; Καὶ ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι στενός μέσα στὴ Σκιάθου του; Κι' ὁ Κνουτ-Χάμσουτ—ὁ μεγάλος παγκόσμιος συγγραφέας—γιὰ νὰ πᾶμε μακρύτερα, εἶναι στενός, ἂν στριφογυρίξῃ μέσα στὸ Σίριλουντ τῶν δέκα σπιτιῶν, ἀπὸπου πήγασαν τὰ θέματά του; Τότε γιατί κατέκτησε τὴ φήμη τὴ μεγάλη κέγινε παγκόσμιος; Στενὴ εἶναι θαρρῶ ἢ ἀντίληψη καὶ στενόκαρδη ἢ κρίση, ὅταν ἔτσι ἀποφαίνεται γιὰ τὸ ἔργο ἑνὸς λογοτέχνη ὁ κριτικός. Καὶ ὅμως κριτικοὶ ὅπως ὁ κ. Κ. Δημαρᾶς κι ὁ κ. Ν. Χατζηκυριαῖκος Γκίκας, ἀνεγνώρισαν, γράφοντας ὁλόκληρες μελέτες, τὸ ἔργο μου πηγαῖο ἀπὸ τὴ λαογραφία κι ἀντίστιχο μὲ τὴ λαϊκὴ τέχνη¹⁾. Ἐγὼ πάντα θὰ ἱστορῶ τὴ Θράκη, θὰ λαογραφῶ τὴ Θράκη καὶ θὰ ζωγραφίζω τὴ Θράκη καὶ τοὺς ἀνθρώπους της. Ξαίρω ἄλλως τε πὼς ζωντανὸς πολὺ σπάνια ἀπολαβαίνει κανεὶς τὴν τιμὴ πού τοῦ ἀξίζει. Ὁ Γ. Βιζυηνὸς τίποτε ἄλλο δὲν ἔκαμε κι αὐτὸς ἀπὸ τὸ νὰ στριφογυρίξῃ στὸ σπίτι του—τοῦ καρβουνασδεσῆ—καὶ στὴν ἀθάνατη Βιζύη του, πού τὴν κατέστησε περίφημη αὐτὸς καὶ τὸ ἔργο του. Σήμερα ὡς ὑποψήφιος τῆς Ἀκαδημίας θὰ τὸν ἔλεξαν κι αὐτὸν στενὸν καὶ τὸ ἔργο του στενὸ... γιὰ μιὰ τιποτένια Βιζύη.

*
* *

Ἀπὸ κάποια μοῖρα εἶμαι καταδικασμένος λοιπὸν νὰ σταθῶ στὸ στενὸ περιβάλλον τῆς Θράκης, πού εἶναι ὅμως πλατύτατο—ἓνας κόσμος ἀπέραντος—καὶ μακάρι νὰ μπορούσα νὰ καταπιαστῶ καὶ μέρος ἀπὸ τὰ θέματα, πού ὀρθώνονται μπροστά μου ἀπὸ τὴν ἀθεράπευτη νοσταλγία τῆς χαμένης πατρίδας μου, πού τὴ νοσταλγῶ 50 χρόνια σωστά ὡς τὰ σήμερα—γιατὶ ὄχι μόνο δὲν τὴν ξανάειδα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔχασα γιὰ πάντα—ἐγώ.

1) Βλ. Τὰ «Περυσμένα στὴ Θράκη» καὶ τὰ «Χριστούγεννα στὴ Θράκη».

ΣΗΚΩ ΕΠΑΝΩ

Ἡ αἱματοβαμμένη Θράκη ἐπὶ τέλους ἐλεύθερη. Τὰ περιγιάλια τῆς, τὰ βουνά τῆς, οἱ σπηλιές τῆς, οἱ κάμποι οἱ χρυσοὶ ἐλεύθεροι. Οἱ λύκοι καὶ τὰ τσακάλια, πὺν σκόρπισαν ἓνα λαὸν καὶ τὸν ἀφάνισαν, ἀπατραβιοῦνται μαῦροι καὶ μουσκεμένοι στὸ αἷμα, στὶς μαῦρες σπηλιές τους καὶ τὶς σκοτεινές. Οἱ ἀπόγονοι τῶν Κρούμων καὶ τῶν Σκυλόγιαννων, τῶν Ὁμορτάγ καὶ τῶν Πρεσιάν, τῶν Συμεῶν καὶ τῶν Βόριδων ντροπιασμένοι καὶ λυσσασμένοι γυρίζουν στὰ ὄρη τῆς τῆς. Τὰ σπαθιά τους μέσα στὰ φηκάρια, τὰ ντουφέκια γυρμένα πρὸς τὴ γῆ, τὰ πολυβόλα τους βουβὰ καὶ λυμένα. Ἐπιστρέφουν πίσω στοὺς κάμπους τῆς Μοισίας, ἀπόπου ξεκίνησαν, καὶ στοὺς δρυμοὺς τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ Αἴμου νικημένοι. Γυρίζουν καταντροπιασμένοι οἱ αἱματοπότες, οἱ σφαγεῖς, οἱ ἀχόρταγοι.

Ἡ Θράκη εἶναι ἐλεύθερη μὰ ριμαγμένη. Ὁ ἀνθηρός τῆς πληθυσμὸς σκορπισμένος. Οἱ ἀκμαῖες τῆς πολιτεῖες σκοτεινιασμένες, τάφοι βουβοί. Φλόγισαν τοὺς οὐρανοὺς οἱ πυρκαϊές καὶ τοὺς κάμπους καὶ τὰ περιγιάλια. Οὐρανόφλεγγες κατάπιαν τοὺς συνοικισμοὺς, σπαθιά ἀκονισμένα θέρισαν κεφάλια καὶ ξέσκισαν κοιλίες καὶ στήθια καὶ κορμιά, πολυβόλα ξάπλωσαν σὰν τὰ στάχυα παλλικάρια καὶ πυροβόλα τίναξαν καὶ σκόρπισαν πολιτεῖες καὶ ἀνθρώπινα κομμάτια ἀνάκατα μὲ τὰ λιθάρια. Ἀπὸ τὸν Ἔβρο ὡς τὸν Στρυμόνα ἀκούστηκε πικρὸ τὸ μοιρολόγι τῶν ἀδικοσφαγμένων, τῶν ἀθῶν παιδιῶν, τῶν παρθένων, τῶν ἀμούστακων καὶ ἀγένειων παλλικαριῶν, τῶν θλιμμένων μαννάδων, τῶν κατατρεγμένων ἀντρῶν καὶ τῶν ἀδύναμων γερόντων. Ἐσβυσε ἡ Ἑλληνικὴ φωνὴ καὶ ἀντρειώθηκε «ἡ οἰμωγὴ καὶ εὐχολὴ ὀλλύντων καὶ ὀλλυμένων»: Οἱ θρηνοὶ τῶν σφαζομένων καὶ οἱ ἀλαλαγμοὶ τῶν σφαγέων. Ἀναστήθηκε ὁ θρηνος τῆς Τρωάδος.

Ἡ ἐρήμωση μὲ τοὺς κοπετοὺς καὶ θρηνοὺς τῆς Θράκης θὰ παραμείνει πηγὴ ἐμπνεύσεως γιὰ τοὺς ποιητές. Τρωαδικὴ τραγω-

δία. Τριάμισυ ἐτῶν δουλεία τῶν ζωντανῶν, τῶν αἰχμαλώτων, τῶν ὀμῆρων, τῶν παρθένων πὺ κλαῖνε τὴν παρθενιά τους, χρειάζεται τὸν Ὅμηρό της, τὸν τραγουδιστή της. Ὁ χωρισμὸς τῆς φαμίλιας, ἡ ἀρπαγὴ τῆς κόρης, τὸ τουφέκισμα τοῦ παλλικαριοῦ, μπροστὰ στὰ μάτια τῆς μητέρας, τὸ κρέμασμα τοῦ γέροντα καὶ τὸ λόγχισμα τοῦ νήπιου στὶς κούνιες, εἶναι τὸ Θρακικὸ αἵματηρὸ ἔπος, πὺ κάποτε θὰ γραφῆ. Ὁ λαϊκὸς ποιητᾶρης δὲ θὰ λείψει νὰ ἱστορήσει μὲ τὴ μούσα του τὸ βαρὺ θανατικὸ.

*
* *

Ἡ Θράκη τώρα ἐρημωμένη. Τὸ ἀψηλὸ καμπαναριὸ τῆς ἐκκλησιᾶς μὲ τὴν καμπάνα κοίτεται ἐρεῖπιο. Ἡ ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς πόλεως μὲ τοὺς ἅγιους τρυπημένους καὶ βουλγαρογραμμένους. Θλιμμένοι κι αὐτοὶ γιὰ τὴν ταπείνωση πὺ δοκίμασαν ἀπὸ τὰ Βουλγάρικα αἵματοβαμμένα χέρια, στέκουν βουβοί. Ἄγιο-τράπεζες μολυσμένες κι ἀναποδογυρισμένες, ἅγιοπότηρα καὶ δισκοπότηρα, λαβίδες μετάληψης καὶ κουτάλια, ἄμφια ξεσχισμένα καὶ ἀρχάγγελοι τρυπημένοι καὶ λογχισμένοι. Ὅλα ὄλα βοοῦν :

« Ἀπὸ δῶ πέρασαν οἱ φιλόσοφοι Γερμανοί, οἱ ἀρχαιολόγοι Γερμανοί, οἱ κλασσικοὶ Γερμανοί, οἱ μουσικοὶ Γερμανοί, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Γκαίτε καὶ τοῦ Μέτσαρτ καὶ τοῦ Βάγνερ, οἱ κολασμένοι Γερμανοὶ μὲ τὰ βουλγάρικα τσακάλια καὶ τοὺς λυσσασμένους λύκους συντροφιά, μὲ τοὺς κολασμένους κι αἵματοδιψασμένους ἀπόγονους τῶν Κρούμων καὶ τῶν Σκυλόγιαννων, τῶν Ὁμορτάγ καὶ Πρεσιάν, τῶν Συμεῶν καὶ Βόριδων. Ἐδῶ σφάγηκε μὲ διπλοῦ πέλεκυ ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ. Ἐδῶ οἱ Θράκες ξεφύγησαν μὲ τὴν ἀρνησιὰ στὸ στόμα νὰ γίνουν ἐξωμότες. Ἐδῶ ἐπλεξε τὸ μοσχάρι στὸ αἷμα, τὸ αἷμα πὺ χύθηκε ποτάμι γιὰ νὰ ξεδιψᾶσουν οἱ λυσσασμένοι καὶ οἱ κολασμένοι».

*
* *

Τοὺς ἔφταιξε τὸ νήπιο, τοὺς ἔφταιξε τὸ παρθενικὸ κοράσι, τοὺς πείσωσε ἡ ἐμμονὴ τοῦ Θρακιώτη, τοὺς λύσσαξε ἡ ἄρνηση τῆς μητέρας, τῆς γριᾶς, τοῦ γέρου. Καὶ τὸ αἷμα ἔβαψε τὴ Θρακικὴ γῆ καὶ τὴν πότισε. Οἱ ἀρμαθιὲς τῶν αἰχμαλώτων, τῶν ἀπαγομέ-

νων παρθένων, τῶν δύσμοιρων ὄμηρων καὶ τῶν μελλοθάνατων ἢ πένθιμη συνοδεία καὶ θλιβερὴ, δρασκέλισαν κάμπους μὲ βῆμα βαρὺ, ἔσχισαν βουνὰ ἀπάτητα, λιποψύχησαν κι ἀφῆκαν τὴν στερνὴ πνοὴ στοὺς δρόμους τοὺς βορβορώδεις, τοὺς δύσβατους. Ἡ πένθιμη πομπὴ ἀραιώνει ἀποκαυωμένη. Γέροι πέφτουν, γυναῖκες ἀποκάμνουν, παιδιὰ μοίρονται καὶ πέφτουν πεινασμένα, βυζανιάρικα ξεψυχοῦν νησιτικά. Ὁ χαλασμός συμπληρώνεται. Οἱ κουρασμένοι λογχίζονται, οἱ ζωντανοὶ δέρονται καὶ κατόπι σφάζονται σὰν τὰ τραγιά. Εἶναι ὁ χιλιοστός ἑλληνικὸς χαλασμός. Ἡ πένθιμη συνοδεία προχωρεῖ καὶ λιγοστεύει. Στὴ γῆ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῶν ὀμήρων δὲ θὰ φτάσει κανεὶς. Εἶναι ἡ προσιαγὴ νὰ μὴ φτάσει κανεὶς. Ὁ κάματος, τὸ ψῦχος, ἡ πείνα, ὁ δαρμός, οἱ λογχισμοὶ ἀποτελεῖωνουν τὸ χαλασμὸ μιᾶς φυλῆς. Μιὰ συστάδα δέντρων φουντωμένων κλαίει καὶ μοίρεται στὸ φύσημα τοῦ βορριά στὸ πέρασμά της.

«Ἀπὸ δῶ πέρασε τὸ κοπάδι τῶν Ἑλλήνων, πρὸ ξαφανίστηκε μὲ τὸ λεπίδι τοῦ Βούργαρου.—Ποῦ πάτε τὸν αἰχμάλωτο τοῦτο λάς;—Δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει τοῦτος ὁ λάς, τὸν πᾶμε στὸ χαμό! Ὅπου βρίσκεται καὶ ζεῖ ὁ Βούργαρος δὲ μπορεῖ νὰ ζεῖ ἄλλος. Τὸν πᾶμε στὸ χαμό! Ἐκεῖ θὰ στήσουμε τὸ Βουργάρικο τρόπαιο μὲ τὰ κόκκαλα τῶν βρωμερῶν Γραικῶν».

Καὶ τὰ φουντωμένα δέντρα κλαῖνε καὶ μοίρονται στὸ φύσημα τοῦ βορριά γιὰ τὸ χαμό τοῦ κοπαδιοῦ.

«Ἀπὸ δῶ πέρασαν οἱ φιλόσοφοι Γερμανοί, οἱ ἀρχαιολόγοι Γερμανοί, οἱ κλασσικοὶ καὶ μουσικοὶ Γερμανοί, οἱ... μεγάλοι Γερμανοὶ τοῦ Γκαίτε μὲ τὰ βουργάρικα τσακάλια τοῦ Κρούμου καὶ τοῦ Συμεῶν καὶ τοὺς λυσσασμένους λύκους. Ἀπὸ δῶ πέρασαν οἱ Γερμανοβούργαροι».

*
**

Ὅμως ἡ Θράκη ἔμεινε καὶ ἔμεινε ἓνα νεκροταφεῖο, ἀλλὰ καὶ πάλι θὰ ξαναστηθῇ. Θὰ ξαναγυρίσουν οἱ γλυτωμένοι ἀπὸ τὴ μοῖρα Θράκες, θὰ σηκώσουν τὸ σκυμμένο ἀπὸ τὴ βία κεφάλι οἱ ζωντανοί.—τάπομεινάκια τοῦ χαμοῦ—καὶ θὰ ξαναρχίσει μιὰ ζωὴ καινούργια. Θὰ γυρίσει ὁ ἀγρότης κιὸ γεωργός, θὰ γυρίσει ὁ δάσκαλος κιὸ παπάς, θὰ γυρίσει ὁ γιατρός κιὸ ἔμπορος. Θὰ ξαναμα-

ζευτῆ ὁ ἀποδεκατισμένος κόσμος νὰ ξαναρχίσει τὴν καινούργια ζωὴ. Καὶ θάρχισαι ἡ δουλειά. Τὸ χαλασμένο σπῆτι θάναστηθῆ, τὸ τὸ ριχμένο θρόιματα ἑλληνικὸ σχολειὸ θὰ ξαναὑψωθῆ, ἡ ἐκκλησία θὰ μπαλωθῆ καὶ θάναστηθῆ μέσ' ἀπὸ τὰ χαλάσματα, τὸ καμπαναριὸ θάκουσθῆ με τὴ νέα καμπανούλα του νὰ τραγουδήσει ἐλπίδοφόρα. Ὅλα θὰ ξαναρχίσουν τὴν καινούργια τους ζωὴ. Ἡ Θερακιώτικη δραστηριότητα γρήγορα θὰ φέρει τοὺς καρπούς της. Οἱ ξενητεμένοι καὶ νοσταλγοὶ πάλι θὰ στείλουν τὸν ἴδρωτά τους νὰ ἐπουλώσουν τις πληγὲς κείνων ποὺ ἀπέμειναν. Θὰ τοὺς ξαναὑψώσουν τὸ ὠραῖο τους σχολειὸ, θὰ τοὺς στείλουν τὰ σχολικὰ τους ὄργανα καὶ τοὺς χάρτες τους καὶ τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθηκούλας, ποὺ ἡ βουλγάρικη ἀγριότητα τὴν ἔκαψε καὶ τὴν σκόρπισε. Ὅλα ὅλα θάναστηθοῦν λίγο λίγο. Μόνο οἱ ἀδικοσκοτωμένοι δὲ θάναστηθοῦν. Αὐτοὶ θὰ γραφτοῦν σὲ κατεβατὰ τῶν ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων. Οἱ τάφοι θὰ τοὺς σκεπάζουν βουβοί. Τὰ κόκκαλά τους σκόρπια στὶς χαράδρες, στὰ τόξα τῶν γεφυριῶν, στὶς βουνοπλαγιές, θὰ θυμίζουσι τὴ σφαγὴ καὶ τὴν ἐρήμωση μιᾶς φυλῆς ποὺ βυθίζεται καὶ δὲν καταποντίζεται, μιᾶς φυλῆς καταδιωγμένης μ' ἀκατάλυτης. Ἐκεῖ στὴ Θράκη, ὅπου χίλιες φορὲς χτυπήθηκε ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ μετροῦθηκε καὶ ξαναμετροῦθηκε στὶς ἀμάχες με τοὺς βάρβαρους, τοὺς ἀπόνετους, τοὺς καταστροφεῖς, πάλι θάναστηθῆ ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ. Ἡ μελισσοφωλιά θὰ ξαναγίνει, ὁ κάμπος θὰ δουλευθῆ, τὸ κοπάδι θάβγατίσει, ἡ ἀγελάδα θὰ βγάλει γενιά, θάνασθῆ ἡ φυλὴ καὶ ἡ Θράκη θὰ ξαναγίνει εὐτυχισμένη καὶ πλατύτερη. Τὸ αἷμα ποὺ πότισε τὸν κάμπο θὰ γίνῃ τὸ λίπασμα τῆς Ἑλληνικῆς εὐγονίας στὴ Θράκη τὴν καρπερὴ, τὴν πολυπόταμη, τὴν πολυχειμασμένη, τὴν ἀνοιξιάτικη, τὴν χρυσομένη θερινή. Ἀλλὰ μιὰ φωνή, ἡ φωνὴ τοῦ Ἑθνους, ὑψώνει τὸ ἐρώτημά της : Μὰ ὡς πότε θὰ ἐπαναλαμβάνεται τοῦτο τὸ μακελειὸ, ὡς πότε τὸ γένος θὰ δοκιμάζει τέτοιο χαλασμό ; Ὡς πότε ;

*
* *

Θράκη αἰώνια, με τοὺς θρούλους τοὺς μυθικοὺς καὶ τοὺς Διονυσιακοὺς, Θράκη ἀθάνατη καὶ καρπερὴ, Θράκη τῶν Ἄνα-

στενάρηδων καὶ τῶν Δημητρίων καὶ τῶν Διονυσίων, σήκω ἐπάνω. Σὲ καλεῖ ἡ φυλὴ στὴ ζωὴ, σήκω. Πάλι ἄς ἀκουστῇ ἡ Ἑλληνικὴ φωνὴ στοὺς κάμπους σου τοὺς κατάχρυσους, στοὺς κάμπους τοὺς πολυπόταμους, στὶς πολιτεῖες τὶς ἐρειπωμένους καὶ τὶς χαλασμένες. Στὴ Ροδόπη ἄς ἀκουστῇ τὸ τραγοῦδι καὶ πάλι τοῦ ἀγελαδάρη, στὸν Ἐβρο στὶς ὄχτες πλάγι καὶ στὶς ἀψηλές ἰτιές τῆς δασήσκιωτες ἄς ἀκουστοῦν οἱ θρυλλοὶ τῶν αἰώνων κι ἄς ἱστορηθῇ πῶς οἱ πανάρχαιοι Θρωᾶκες μὲ τὴν Ἑλληνικὴ πνοὴ μαγεμένοι ἀπόμαθαν τὴ γλῶσσα τους, τὰ ἦθη κι ἔθιμά τους, τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους καὶ πῶς συγχωνεύτηκαν στράτα - στράτα μὲ τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ κι ἀφωμοιώθηκαν μέσα στὸ Ἑλληνικὸ ἐκεῖνο θᾶμα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς δημοκρατίας τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους. Θράκη σὲ κραζοῦμε : Σήκω ἐπάνω !

*
* *

Κι ἐνῶ ὅλα θὰ γίνουν καὶ πάλι, μόνο οἱ χαμένοι δὲ θὰ ξαναγυρίσουν. Γι αὐτοὺς οἱ γιαγιές θάφηγοῦνται στὰ μωρὰ—τί μοῖρα τῶν Θρακόπουλων νάκοῦνε κάθε τόσο χαλασμοὺς—τὶς καταστροφές καὶ τὸ θανατικὸ ὅπως στὸν καιρὸ τῶν Σκυλόγιαννων καὶ τῶν Κρούμων.—«Τότες, ἀγέρια μου, θὰ λέει ἡ γιαγιά, οἱ Βούργαροι οἱ λύκοι καὶ οἱ φιλόσοφοι Γερμανοὶ καὶ οἱ μουσικοὶ Γερμανοὶ καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ οἱ σοφοὶ Γερμανοί, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Γκαίτε Γερμανοὶ καὶ οἱ μεγάλοι ἐπιστήμονες, πὸ μελετοῦσαν αἰῶνες τὰ δικά μας γράμματα καὶ γίνονταν σοφοὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ σοφία, μπῆκαν στὰ μέρη μας καὶ μᾶς ἔσφαξαν καὶ μᾶς θανάτωσαν ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸν κατατρεγμὸ καὶ τὸ σπαθί. Τότες εἶδα νὰ σκοτώνουν τὸν παπποῦ σας κι ἔμεινα καὶ γώ, ἀγέρια μου, χήρα καὶ πεντάρφανη».

Καὶ τὰ παιδιὰ—τὰ Θρακόπουλα—θάκοῦν μάνοιχτὸ τὸ στόμα, καὶ θὰ ρωτᾶν :—Εἶναι, γιαγιά, πολλὰ χρόνια ἀπὸ τότε ; —Δὲν εἶναι, παιδάκια μου, πολλὰ κι ἄς μὴν τὰ ξαναδοῦμε...

ΚΑΤΑΡΕΣ ΚΑΙ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

1.—«Νὰ γίνετε οἱ ζητιάνοι τῆς γῆς. Τόπο ἡσυχίας νὰ λαχταρᾶτε καὶ τόπο νὰ μὴ βρῖσκατε. Νὰ περνᾶτε τὶς ὥρες σας πάσχοντας. Οἱ στεναγμοὶ σας πουθενὰ νὰ μὴ βρῖσκουν ἀπήχηση καὶ ἡ κατάρα τῶν ἀνθρώπων νὰ σᾶς κυνηγάει, ὅπως οἱ Βάκχες καὶ οἱ Μαινάδες τὸν Πενθέα. Νὰ μὴ βρῖσκατε ξεκούραση, κι ὅπου ἀπλώνετε τὴν ἰκέτιδα ματιὰ σας καὶ τὸ χέρι τῆς ζητιανιάς, νὰ μὴ σᾶς δίνεται ἔλεος καὶ συμπόνια. Τὸ βογγητὸ τῶν σφαγμένων ποτὲ νὰ μὴ λείψῃ ἀπὸ τάφτι σας καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀδικοσφαγμένων νὰ σᾶς βαραίνει τὸν ὕπνο. Μάτι νὰ μὴ κλείνετε. Ψωμὶ γλυκὸ ποτέ σας νὰ μὴ γευτῆτε καὶ πιοτὸ νὰ μὴ σᾶς ξεδιψαίνει. Ἡ γλῶσσα σας νὰ κολλᾷ στὸ λαρύγγι σας ἀπὸ τὴ δίψα τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς γαλήνης, πού ποτέ σας νὰ μὴ τὴν βρῖσκατε. Καταραμένος λαὸς τῆς γῆς, νὰ σέρνεστε ἀπὸ γῆ σὲ γῆ καὶ ἡ ἀνημποριὰ νὰ σᾶς βαραίνει ὡς πού νὰ ξεπλυθοῦν τὰ νομήματα τῆς φυλῆς σας». Καταριέται ἡ Θρακιώτισσα γιαγιά—πού δηγιέται τὰ γγόνια τὰ ὀρφανεμένα τὴν ὀρφάνια τους, τοὺς ὀχτροὺς τῆς φυλῆς μας.— «Ἄπὸ δῶ, παιδάκια μου, συμπληρῶνει, μάτια μου, ὀρφανά μου, πέρασαν οἱ Γερμανοί. Οἱ φιλόσοφοι Γερμανοί, οἱ ἀρχαιολόγοι Γερμανοί, οἱ κλασσικοὶ Γερμανοί, οἱ μουσικοὶ τοῦ Βάγνερ καὶ τοῦ Μότσαρτ, οἱ καταχθόνιοι Γερμανοί, οἱ κολασμένοι, πού ἀφάνισαν τὴ φυλὴ μας παραδίνοντάς μας στοὺς Βούργαρους γιὰ σφαγὴ κι ἀφανισμό».

Καὶ σκουπίζει ἡ γιαγιά τὰ δακρυσμένα μάτια τῆς νυχτόμερα μπαινοβγαίνοντας νάποσώσει τὶς δουλειὲς τῆς δύσμοιρης μάννας, πού σφάγηκε προστὰ στὰ παιδιά τῆς, κάνοντας καὶ τὸ χρέος τοῦ πατέρα, πού στὸ κατώφλιο τοῦ σπιτιοῦ του σφάγηκε μὲ τὸ τσεκοῦρι, κι' αὐτὸ γιὰτ' εἶτανε Θρακᾶς Ἕλληνας.

* *

2.—«Εἶδα, μουρμουρίζει ὁ Ἐβρος παμπάλαιος, πολλὰ σφαγὲς στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, εἶδα καταστροφὲς καὶ αἵματα σὲ

βάρβαρες ἐποχές, ὅταν σταύρωναν τὰ ξίφη τους οἱ βάρβαροι τῶν αἰώνων, εἶδα ποτάμια αἱμάτων νὰ ποτίζουν τὴ Θρακικὴ γῆ καὶ νὰ βάρουν τὴ ροή μου, πού κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Σκόμιο ὡς τὴν Αἶνο στὶς τρίκλωνες ἐκβολές μου. Τὴν Αἶνο τὴν Ὀμηρικὴ καὶ τὴ Μαρόνεια, ὅπου οἱ Ἀχαιοὶ ψώνιζαν τὸ λαμπρὸ τῆς Ἴσμαρος κρασὶ τῆς Θράκης, στὸν καιρὸ τῆς Τροίας, πού ἀγγομαχοῦσε δέκα χρόνια πολιορκημένη, ἀνταλλάσσοντας λόγια θρακιώτικα, βάρβαρα. Εἶδα νὰ περνοῦν ὄλες οἱ φυλές τῆς γῆς πού καταλύθηκαν ὡς τώρα κονταροχτυπιώντας τὸν λαὸ τῆς Θράκης. Ἀπὸ δῶ πέρασαν οἱ Σκύθες, οἱ Σλαῦοι, οἱ Ἄβαραοὶ ἢ Πετсенέγοι, οἱ Κουμάνοι καὶ ἄλλοι τόσοι πολεμόχαροι λαοὶ καὶ δῶ εἶδα νάπλωθῇ τὰ γένος τῶν Βουργάρων. Εἶδα αἱματοκυλίσματα φοικτὰ, εἶδα ποτάμια ματωμένα νὰ χύνωνται στὴ ροή μου καὶ νὰ τὴν βάρουν ἄλικια, μὰ ἢ κοσμοχαλασιὰ πού γένηκε μὲ τὸ πέρασμα τῶν μουσικῶν Γερμανῶν, τῶν ἀρχαιολόγων Γερμανῶν, τῶν κλασσικῶν Γερμανῶν, τῶν πολιτισμένων Γερμανῶν, δὲ ματαγένηκε στὸ κύλισμα τῶν αἰώνων. Ἡ Θράκη σπάραιξε κάτω ἀπὸ τὸ βάρβαρο διάβα τους καὶ λιπόθυμη ξεψυχοῦσε ἀπὸ τὶς πληγές καὶ τὸ θανατικόν».

3.—Ἡ πάλιν Ὀρεσιάδα στὴ συμβολὴ τοῦ τριπόταμου Ἐβρου πάνω μὲ τὰ παμπάλαια γιοφύρια, μὲ τὰ κάστρα καὶ τοὺς γαληνεμένους πλούσιους κάμπους, κι αὐτὴ μοίρεται τὴν ὄρφανία της. Κλαίει καὶ μοιρολογᾷ: «Ἐδῶ πάντα ἔσπασε ἡ ὄρμη τῶν βαρβάρων, ὅσες φορὲς χύθηκαν στοὺς Θρακιώτικους κάμπους. Ἐδῶ χύθηκε ἡ ὄρμη τῶν λαῶν, πού ξεκίνησαν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας. Ἐδῶ ἀναστήθηκε ἓνας παλιὸς λαὸς, ὁ Θρακιώτικος περήφανος πολεμόχαρος λαὸς τῆς λευτεριᾶς μὲ τὴν Ἑλληνικὴ πνοὴ καὶ γλῶσσα καὶ ποτίστηκε τὴ σκέψη καὶ τὴ σοφία τῶν αἰώνων. Ἐδῶ ἔλαμψε κι' ἄστραψε ἡ Ἑλληνικὴ ζωὴ... καὶ τώρα ὄρφανία καὶ πίκρα. Δὲν ἀκούγεται ἡ νεκρανάστα φωνὴ καὶ δὲν ἤχει τὸ τραγοῦδι τοῦ Ὀρφέα. Στέκω βουβὴ τώρα καὶ θλιμμένη, μαραμμένη καὶ χωριάτισσα. Ζῶ μὲ τὴν ἀνάμνηση τῶν περασμένων καὶ τὴν πίκρια τῶν τωρινῶν καὶ μαραρωμένη σὰν τὸ μαραρωμένο βασιλιὰ κάποτε λογιᾶζω, πῶς μπορεῖ θ' ἀναστηθῶ καὶ γώ».

4.—Καὶ ἡ θαλασσοπούλα ποιητικὴ Αἶνο, ἀπλωμένη πάνω

στὰ περιγιάλια πού τὸ κῦμα τῆς μουρμουρίζει τὰ μυστικά τῆς θάλασσας καὶ στὶς τρίκλωνες ἐκβολές τοῦ Ἐβρου κλαίει κι' αὐτὴ καὶ μοίρεται: «Ἡμουν αἰῶνες πάντα Ἑλληνική. Στὶς ἀκρογιαλιές μου ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ὀμηροῦ ἀκόμα χαλνοῦσε κόσμος. Τὶς φανταχτερές ἀντραγαθίες τῶν παλλικαριῶν μου ποιὸς νὰ ἱστορήσει, ποιὸς νὰ τραγουδήσει; Στους αἰῶνες τὸ σόγι μου φαντάζει, ὅπως τὸ σόγι τοῦ Ροδίτη Διαγόρα, καὶ οἱ ναυτικές μου παλλικαριές λάμπουν στὶς ἱστορίες τὶς παλιές καὶ τὶς συγκαιρινές. Τώρα δούλα σβήνω λίγο λίγο... Ὅμως θᾶρθη ἓνας καιρὸς ἀργά-γοργὰ πού θὰ χαρῶ ξανά τὰ νιάτα ἐγὼ ἢ Αἴνος ἢ Αἰγαιοπελαγίτισσα».

5.—«Κ' ἢ πανάρχαια ἐγὼ Ἡράκλεια στῆς Προποντίδας τοὺς γιालούς, χωριάτα τώρα καὶ κουρσεμένη σύρριζα, τῆς σκλαβιάς περῶ τὶς μέρες. Γυρίζ' ὁ νοῦς μου στὰ περασμένα καὶ λιγώνεται ἢ ψυχὴ μου, στρέφει' ἢ ματιὰ μου στὰ παλιὰ καὶ νιώθω σεισμὸ ψυχῆς, ἀνακατεύω κατεβατὸ-κατεβατὸ τὴν ἱστορία μου καὶ μοίρομαι. Θλιμμένη σβήνω ἀπὸ τὸν καιρὸ πού πάτησαν τὴ Θράκη τὰ κοπάδια τῆς Ἀνατολῆς. Τί νὰ ἱστορήσω πρῶτα καὶ τί ὕστερα νάφηγηθῶ; Τώρα μοίρομαι μέσα στὰ ἐρείπια τῶν περασμένων καὶ κλαίγω στὴ βαρειά σκλαβιά τῶν τωρινῶν μου».

*
* *

6.—Τέτοια τραγουδοῦν οἱ σκλαβωμένες πολιτεῖες τῆς δύσμοιρης Θράκης. Κλαῖνε ὄρφανεμένες ἀδελφές ἢ Βιζῶ κ' ἢ Μήδεια—ἢ παλιὰ Σαλμηδισσός. Κλαῖνε τὰ βουνά, οἱ λαγγαδιές καὶ τὰ ποτάμια τῆς, κλαίει ὁ Ἐβρος, κλαῖνε τὰ κάστρα τὰ παλιὰ, τὰ περιγιάλια τὰ ἱστορικά καὶ οἱ κάμποι οἱ ἐριβώλακες καὶ καρπεροὶ πού ὅλα Ἑλληνικὰ ἄλλοτε, τώρα στὴ σκλαβιά καὶ στὴ δουλεία καταδικασμένα θλίβονται.

7.—Καὶ τὰ πυκνὰ πεῦκα μὰ συστάδα μοιρολογῶν στὸ φύσημα τοῦ βορριά. «Ἀπὸ δῶ πέρασαν οἱ Βουργάροι, πού τοὺς ἔφερε ἢ Σκυθία καὶ τοῦ Βόλγα οἱ στέτες στὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ ἢ Μογγολία. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κρούμου καὶ τοῦ Συμεών, τ' ἀρπαχτικά τοῦ Σκυλόγιαννου θεριά καὶ οἱ πεινασμένοι κι' ἀχόρταγοι λύκοι τοῦ βορριά. Οἱ πολεμόχαροι κι' ἀχόρταγοι αἱματοπότες, ὅπως οἱ

ύαινες καὶ τίγρες, πού διψοῦν τὸ ζεστὸ αἷμα τάλαιφιου, ὅταν πάει νὰ ξεδιψάσει. Οἱ πονηροὶ Βουργάροι καὶ ὑποκριτές, πού χαμογελοῦν καὶ σφάζουν, πού δίνουν τῶνα χέρι καὶ μὲ τᾶλλο μπήγουν τὸ μαχαῖρι δίκοπο. Ἐπὶ δὴ πέρασαν οἱ Βουργάροι πού καὶ τοὺς τάφους ἀνασκάβουν καὶ σκορπίζουν τὰ λείψανα καὶ τὰ κόκκαλα τῶν νεκρῶν, γιὰ νὰ σβήσουν τὴν ἱστορία. Οἱ Βουργάροι πού σβήνουν τὶς πανάρχαιες ἐπιγραφές, καὶ μουσεῖα ἐτοιμάζουν γεμάτα μὲ ξένα ἔργα καὶ τὰ διαλαλοῦν δικά τους σὲ δέκα σκάλες μουσικῆς. Οἱ Βουργάροι, πού γράφουν ἱστορία ψεύτικη κι' ἀπατηλή.

«Ἐπὶ δὴ πέρασαν οἱ Βουργάροι, πού τὰ ξένα δικά τους κάνουν κι' ἀγαποῦν τοὺς κόπους τῶν ἄλλων νὰ καρποῦνται, οἱ φιλοκτέανοι! Οἱ ἀλεπουδες, πού δὲν φκιάνουν κατοικίες καὶ φωλιές, μὰ κερδιίζουν ἄλλων μαγαρίζοντάς τες. Οἱ Βουργάροι πού μὲ πονηρίες χίλιες πάντα γλυτώνουν νὰ πληρώνουν τὰ σπασμένα καὶ κολακεύουν ὡς πού νὰ περάσει ἡ ὀργὴ τοῦ δυνατοῦ. Ἐπὶ δὴ πέρασαν οἱ Βουργάροι...»

8.—Καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, πού πανάρχαιες ἔχουν θρησκευεῖες καὶ μυστήρια, ἡ Σαμοθράκη καὶ ἡ Θάσος, τὴν παρθενιά τους κλαῖνε. Ἐπὶ δὴ πέρασαν οἱ Βουργάροι πού μόλεψαν καὶ τὰ παρθενικά νησιά μας, αὐτοὶ πού βάτεψαν τοὺς ἱερούς τῶν πανάρχαιων μυστηρίων χώρους. Ἐδὴ σφαγίασαν τὸ λαό, πού τὸν δίδασκαν, πὼς εἶναι προβούργαροι πανάρχαιοι, καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀκούσει. Ἐδὴ στὴν ἱερὴ Σαμοθράκη καὶ στὴν πυκνόδεντρον Θάσο καὶ τὴν ἠσκερὴ, χύσαν τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ καὶ πότισαν τὴ γῆς πού ἀκούγεται νὰ κλαίει καὶ νὰ μοίρεται γοερὰ τώρα σὲ ὄρες θλιβερές.

«Ὁἰμὲ τί εἶδαν τὰ μάτια μας στὶς τρεῖς χιλιάδες χρόνια. Καὶ ποτέ μας δὲ ντροπιάστηκε τὸ μέτωπο. Τώρα ἀλλ' τῆς Βουργαριᾶς μᾶς τσουρούφλισε ἡ πνοὴ ἡ μολεμένη καὶ μᾶς ντρόπιασε ἡ σκλαβιά. Οἱ Ἑλληνοπούλες εἴμαστε οἱ ὑβρισμένες καὶ κατατρεγμένες, πού ποτέ δὲ θὰ ξεχάσουμε τὴ βουργαρικὴ βρῖσιὰ καὶ προσβολή». Καὶ μοίρονται θλιβερά: «Ἐπὶ δὴ πέρασαν οἱ Βουργάροι...»

9.—Τέτοια μοίρεται ἡ σκλαβωμένη Θράκη. Κ' ἡ Φιλιππούπολη ἡ τρίλοφον κέφτάλοφον, ἡ Εὐμολπιάδα μὲ τοὺς χίλιους θρούλους βουργάρα τώρα κλαίει καὶ μοιρολογᾷ κι' αὐτὴ. «Χιλιάδες χρό-

για πέρασαν άπάνω μου και σκλαβιά δέν είδα. Είδα άμάχες γύρω μου και κονταροχτυπήματα λυσσιάρικα και βρόντους πολεμικούς. Είδα λυσσομανίσματα κ' έχθριτες μεγάλες.

«Πέντε φορές είδα στῆς Βυζαντινοκρατίας τόν καιρό νά μπαίνουν πονηρά για λίγο οί Βουργάροι στην αύλή μου, μά ποτέ δέ στέναξα σκλαβωμένη για πολύν καιρό, στοῦ Ίβαγκός τὰ χρόνια ἢ τοῦ Ίωαννίτσα Καλογιάννη, στοῦ Τσάρου Ἀσέν ἢ τοῦ Τσάρου Τερετρή. Χτυπήθηκαν γύρω μου οί Γότθοι, λύσσαξαν οί Κέλτες, πλημμύρισαν οί Ρώσσοι, οί Πετσενέγοι και οί Φράγκοι μόλεψαν τῆ χώρα στο πέρασμα τους, μά ποτέ δέν έσβησε ἡ έλληνικότητά μου. Και τώρα, Βουργάρα σκλάβα δούλα. Σβήστηκε και τ' όνομά μου και λέγομαι κι' άκούγομαι πλιά Πλόβντιφ, — άγνωστη με τ' όνομα τοῦτο τὸ σιχαμερό. Ἀπό πάνω μου πέρασαν οί Βουργάροι και καβαλλίκεψαν τοὺς λόφους μου τοὺς τρεῖς κι' άπόδιωξαν τὰ παιδιά μου, κι' άφάνισαν τὴν ιστορία μου και σβήσαν κάθε παλιὸ μνημεῖο, και κάθε σημάδι, πὸν ιστορεῖ τὴν καταγωγή μου τὴν εύγενικιά. Ἀκούω τοῦ Ἐβρου τὸ θλιβερὸ τραγοῦδι, πὸν κατεβαίνει θλιμμένος και σκεφτικὸς διαβαίνοντας μέσ' από τὴ δημοσιά, πὸν φέρνει τὸν κατήφορο, και με πιάνει τὸ κλάμα και ἡ θλίψη. Και λαχταρῶ τὰ περασμένα, ἐγὼ «τὸ έπιτείχισμά ποτε τῆς αυτοκρατορίας στο κατηφόρισμα τῶν Μοισῶν και τῶν Σκυθῶν».

Τέτοια μοιρολογῶ λυπητερά τραγοῦδια και ἡ Φιλιππούπολη και μοιρολογῶ κι' ὁ κόσμος ὅλος. Εἶναι θρηνος Τρωαδικὸς και μοιρολόγι τῆς Ἐκάβης τοῦ Πριάμου, πὸν τὸ ξαναρχίζει ἡ Βερόη, τἀναπιάνει ἡ Παυταλία, τὸ μοίρεται ἡ Ὁρεστειάδα και τὸ παίρνουν οί αἰγιαλοὶ τῆς Προποντίδας ὡς τὰ Μαρμαρόνησα, τὰ Προκόνησα, τὰ πανάρχαια, τὰ Βυζαντινά. Ὅπως ὁ θρηνος ὁ παλιὸς τοῦ Ἐχτορα. Κι' ὁ θρηνος γίνεται άκόμα πιδ μεγάλος στη Βιζῶ και στη Σαλμηδισσὸ και στα περίγυαλα τῆς Μαυροθάλασσας, πὸν τὸν φέρνουν βορριαδαρμένες στοῦ Βοσπόρου τῆς παραδείσιες άχτὲς και άμμουδιές.

Εἶναι οί θρηνοι τῆς σκλαβωμένης Θράκης, πὸν θρηνεῖ και μοίρεται και χύνει μοιρολόγια και βαριές κατάρες ξεστομίξει: — «Νά γίνετε οί ζητιάνοι τῆς γῆς...».

ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΟ ΝΑΝΑΡΙΣΜΑ

—Κλείσε τὰ μάτια σου, παιδί μου, κι ἄφησε νὰ σὲ βαστῶ στὴν ἀγκαλιά μου—στρῶμα ἄπαλὸ στὸ νήπιο κορμί σου—ὄσην ὥρα θὰ κοιμηθῆς ἀγγελικά.

—Κλείσε τὰ μάτια σου, παιδί μου, καὶ στὸν ὕπνο σου τῶναιρο θαρτῆ, τῶναιρο στὰ φτερά του νὰ σὲ πάρει καὶ νὰ σὲ πάει στὴ Θράκη τὴ γλυκειά.

—Ἐκεῖ στὰ κάστρα τῆς παλιᾶς Βιζῶς, στῆς Μήδειας τ' ἀκρογιάλια, μὲ τὰ δασὰ βουνὰ καὶ τὰ θρασιά, ὅπου ἡ θάλασσα ἢ Μαύρη ἀφορίζει καὶ φουσκώνει στοὺς γιαλοὺς τὸ κῦμα βουνό, ἀφρισμένο, φοβερό, ὅπου ὁ Διόνυσος κοῖ Σάτυροι μαζὶ κατηφορίζουν κρασοκυριευμένοι, μεσ' ἀπὸ δάση ἀπάτητα καὶ λαγκαδιές καὶ πλούσια ρουμάνια καὶ δρυμούς, Θεόληπτοι, Ἀναστενάρηδες, Διόνυσοι, ἀπ' τὶς Μαινάδες τρισκυνηγημένοι.

—Στὴν Εὐμολπιάδα βορεινὰ θὰ βρεθῆς τὴν πλούσια, τὴν τρίλοφη καὶ τὴν ἐφτάλοφη, στὸν Ἐβρο πάνω ἀπλωμένη.

—Θὰ πᾶς καὶ στὴν Ὀρεστειάδα, στὸ τριπόταμο πάνω σμίξιμο, πὺ γιοφύρια καβαλᾶν τὸ πλατύρεμα, παμπάλαια χτισμένα μὲ τῆς γιαγιᾶς τὰ παραμύθια, καμαρωτὰ κι ἀτράνταχτα κι αἰώνια στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου κι ἀκατάλυτα.

—Στὴν Καρποδαίμονα θὰ πᾶς τὴν πλούσια, ὅπου οἱ καρποὶ πλημμυροῦν τὴ γῆ καὶ τὸ στάρι περνᾶ τάντρίκιο μπόγι καὶ θρασιὸ πλουσιοπάροχα ψωμώνει.

—Σἀκρογιάλια θὰ πετάξεις καὶ τοὺς γιαλοὺς τοῦ Αἰγαίου καὶ στὴν πλούσια Αἴνο, καὶ στὴν θαλασσόδαρτη Μαρώνεια, τὸ κρασί πὺ βγάζει τὸ ξανθό, πὺ κ' οἱ Τρῶες ἕναν καιρὸ τὸ ροφοῦσαν στὰ δέκα χρόνια τῆς ἀμάχης κι' οἱ Ἀχαιοί, κι ἐρωτικά τὴν τραγουδάει ὁ θεῖος βάρδος.

—Καὶ θὰ γνωρίσεις τὰ Προικόνησα—τὰ Μαρμαρόνησα τῆς Προποντίδας, πὺ δώσαν τὸ μάρμαρο τὸ πλούσιο γιὰ νὰ ὑψώ-

νωνται Ἅγια Σοφίες κολῶνες καὶ λάρνακες νὰ σκάβονται Πατριαρχάδων κι Αὐτοκρατόρων στὰ χίλια ἑκατὸ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζάντιου χρόνια, πὺν χύνουν φῶς θαμβωτικὸ καὶ φρωτερό τῆς ἱστορίας πλούσιο.

— Στῆς Ροδόπης τὰ πλούσια θὰ πᾶς ρουμάνια καὶ τὶς βουνοπλαγιές τὶς θαλερές, ὅπου χυτὴ κατεβαίνει ἡ Στενίμαχο καὶ τὰ μυστικόπαθα μοναστήρια τῶν Βυζαντινῶν τὰ πολυζωγραφισμένα καὶ πολυῖστορημένα.

— Στῆς Νυάδας θὰ πᾶς τ' ἀκατάλυτα κάστρα, πὺν ἀγναντεύουν τὶς πράσινες κοιλάδες, μακρόσυρτες ὡς τοῦ Αἰγαίου τὰ περιγιάλια, κι ἀπὸ κεῖ θὰ ξεχυθῆς στὴ Μήδεια κι ὡς τοῦ Φινέα θὰ πᾶς καὶ τοῦ Βοσπόρου τὶς συμπληγάδες πὺν σιγοκλείναν, ὅταν φυσοῦσαν τῆς Θράκης οἱ βορριάδες μανιασιμένοι κατεβαίνοντας διθυραμβικὰ ἀπ' τῆς Κολχίδας χώρας τὰ βασίλεια καὶ τοῦ Καυκάσου τὰ βουνά, τὸν Προμηθέα πὺν κρατῆσαν καρφωμένο πάνω τους νὰ ὑποφέρει κ' ὑπομένει τ' ἀνθρώπινο ἀμάρτημα.

— Κλείσε τὰ μάτια σου, παιδί μου, κι ὁ ὕπνος ἄς βαρύνει τὰ βλεφαρὰ σου, νὰ κοιμηθῆς γλυκά. Καὶ τ' ὄνειρο ἄς ἔρτει νὰ σὲ φέρει πάροχτα στὸν Ἔβρο, στὶς ἰτιές, πὺν στὰ νερά του καθρεφτίζονται μὲ τὰ χιλιόκλαδά τους κρεμασμένα πρὸς τὸ ρέμα του τὸ πηχτὸ καὶ πλούσιο, τὴ γῆ πὺν ἀργοσχίζει τὴ Θρακιώτικη.

— Κοιμήσου καὶ θαρτῆ κοντὰ σου ὁ Ὀρφεὺς νὰ σοῦ παίξει λύρα, νὰ σοῦ τραγουδήσει τὰ παθητικά, τὰ Ὀρφικὰ τραγούδια του, τὰ πονεμένα. Κι ὁ Μουσαῖος νὰ σὲ διδάξει θάρτει τόση σοφία μουσικὴ καὶ γνώση, νὰ σπουδαχτῆς καὶ μουσικὸς νὰ γένεις βάρδος τῆς Θράκης ἐσύ, παιδί μου καὶ ἀγόρι μου.

— Κι ὁ Διόνυσος θαρτῆ κατόπι πρόθυμος νὰ σοῦ ἱστορήσει τοῦ κρασιοῦ ἱστορίες παλιές καὶ πάθη ἀνθρώπινα καὶ θὰ σὲ φέρει μεθυσιμένος στοὺς δρυμούς. Τὸ ταξίδι θάναι μακάριο, παιδί μου, γιατί σὲ πολιτεῖες ξακουστὲς θὰ πᾶς καὶ θάμβος θὰ σὲ πιάσει τόσο, πὺν γλῶσσα δὲ θάχεις νὰ τὸ ἱστορᾷς, ὅταν τρανέψεις.

— Κλείσε τὰ μάτια σου, παιδί μου, καὶ ἀνέγνοιστο κοιμήσου, γιατί θάρτῆ ὁ Ὀνειρὸς νὰ σὲ πάει, στὰ φτερά του καβάλλα σὲ σκοτεινὸ ταξίδι τῆς φυλῆς, πὺν βουτήχτηκε σὲ μαύρη συφορὰ

καὶ ἐποχὴ καταχνιασμένη, νὰ δῆς τῆς φυλῆς τὰ κονταροχτυπήματα στὴ θάλασσα καὶ στὴ στεριά καὶ γύρω ὀλοῦθε. Τὸ αἷμα νὰ δῆς θάλασσα, νὰ πλέξει τὸ μοσχάρι, καὶ τὴ φυλὴ κρεμάλα νὰ πληρῶνει ἁμαρτίες παλιές καὶ φυσικὰ ἀγιάτρευτα, ποὺ στοὺς αἰῶνες νὰ θανατοουργῇ κι ἀπέκει νὰ ξαναπέφτει σὲ διχόνοιες κι ἀθεράπευτα ἀλληλοξεσχίσματα, ὡς που νὰ ξανανθίξει ὁ φοίνικας ἀπὸ τὴ στάχτη—αὐτὴ τὴ Σισύφεια ἁμαρτία, ποὺ πάντα τὸ γένος θὰ πληρῶνει αἰώνια καὶ θὰ τὸ αἱματοκυλᾷ λιπόθυμο.

—Κλείσε τὰ μάτια σου, παιδί μου, καὶ κοιμήσου, νὰ μὴ δῆς τὴ συφορὰ τοῦ γένους στὰ χέρια τῶν γενίτσαρων ἐσύ, νὰ μὴ δῆς τὴ Θράκη δούλα, σκλάβα στὸ ἄλικο αἷμα νὰ κολυμπᾷ τετρακόσια χρόνια ματωμένα πῶς τὰ πέρασε καὶ πῶς τὰ περνᾷ. Πότε σὲ Τούρκους κάτω ἢ σὲ Βούργαρους, πότε σὰν πρόβατα κοπάδι, ἢ ἀγελαριά. ποὺ στὰ λειβάδια τὰ Θρακιώτικα βοσκᾷ καὶ γάλα λιπαρὸ ποτάμι κατεβάζει. Κι ἀκόμα νὰ μὴ δῆς, παιδί μου, τὴ μοῖρα τῆς φυλῆς τῆς ἄμοιρης ποὺ στοὺς αἰῶνες ἀχαμνὰ πορεύγει.

—Κλείσε τὰ μάτια σου, παιδί μου, κι ἄφσε με νὰ σὲ κρατῶ στὴν ἀγκαλιά μου — στρωμα ἀπαλὸ στὸ νήπιο κορμί σου — ὄση ὦρα θὰ κοιμηθῆς ἀγγελικά. Νάρτει ὁ Ὀνειρος, στὴ Θράκη νὰ σὲ πάει στὴ λεύτερη πιά, στὰ περιγιάλια τῆς καὶ τοὺς ὄρμους πᾶναπνέουν καὶ τὶς ἐκβολές τῶν ποταμῶν τῆς. Νὰ σὲ φέρει νάκούσεις πάλι τὸ τραγοῦδι τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀνάστασης, στοῦ γυρισμοῦ τῶν δμηρων νὰ δῆς τὴν δίκαιη χαρὰ τῶν ζωντανῶν, ποὺ ποτὲς νὰ μὴ χαθῆ ἀπὸ τὰ χεῖλη τους τὸ γέλιο, καὶ τὸ χαμόγελο νὰ ξανανθίσει ἀκατάλυτο πιά στὰ πρόσωπα τοῦ δύσμοιρου λαοῦ μας, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ χαρῆ γιὰ λίγο τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς.

—Κλείσε τὰ μάτια σου, παιδί μου, ἢ γιαγιά σου—ἐγὼ σὲ νανουρίζω.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΟ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

1. Στοῦ Αἴμου τὰ βουνά, τὰ βράχια, στίς ράχες τῆς δασῆς Ροδόπης, στοῦ Ἐβρου τῆ ροή, πού γαληνεύει τὸν κάμπο στὰ κατάρχουσα ντυμένον, στῆς Ἐργίνας τίς ὄχτες τίς πλατιές, στοῦ Ἄρδα τὸ κατέβασμα, στοῦ Ἄρτισκοῦ τὰ κυλίγματα, ἀκούγεται κατάλαμπρο τραγοῦδι : — Θράκη, ἀνάστα λεύτερη ἀπὸ τὸν Αἴμο τρίδιπλη, ὡς τὴν πλούσια Αἶνο !

2. Ἡ λύρα τοῦ Ὁρφέα ἠχολογáει, ἀνάσταση σηκώνει τὸ τραγοῦδι, πεντάδιπλα ἠγεῖ ὁ μαῦρος Ἄδης. Ἡ Εὐρυδίκη ἀνεβαίνει τὰ σκοτάδια κι' ἀσῆμι ξανοίγει τὸ φῶς περίσσιο κι ἀνθίζει τὸ μπουμποῦκι εὐτὺς μοσχάτο. Ὁ Κέρβερος λυσομανᾷ καὶ γοερὰ ἀλυχτᾷ κιούρλιάζει, κιεφτάδιπλη ἠγῶ γεμίζει τοὺς αἰθέρες : — Θράκη, ἀνάστα λεύτερη καὶ πλέρια ἀπὸ τὸν Αἴμο τρίδιπλη ὡς τὴν Αἶνο !

3. Ὁ Διόνυσος τὸ τσοῦζει καὶ χορεύει κιἀλαφρόθυμος ὑψώνει τὸ ποδάρι κι' ἄρρυθμα, μεθυστικὰ παραπατᾷ. Οἱ Σάτυροι μεθοκοπᾶνε συναλλάσσοντας φλασκι χέρι μὲ χέρι κοί Νεράϊδες μελωδικές, σφιχτοπλεγμένες χορεύουν καὶ χεροπιαστές. Πέρα ὑψώνεται ὡς τὰ οὐράνια τραγοῦδι ἀπόκοσμο καὶ θεῖο. Κι' ὄλα γιορτάζουν ψέλνοντας τροπὰρι ἀναστάσιμο : — Θράκη, ἀνάστα λεύτερη καὶ πλέρια ἀπὸ τὸν Αἴμο ὡς τὴν ἀκροθάλασση Αἶνο.

4. Ἄς πιοῦμε τώρα κρούσταλο τῆς Λήθης τὸ νερό, τὰ περασμένα μαῦρα, στάχτη νὰ γενοῦνε καὶ σποδὸς στὸν ἄνεμο, νάλησμονήσουμε τοὺς καῦμούς : — Θράκη, ἀνάστα λεύτερη καὶ θεία !

5. Στὸν Αἴμο ἄς χαρῆ ὁ Δίας τώρα πίνοντας νέκταρ μοσχομυρισμένο, καὶ τῆς Σέλιμος ροδόσταμα Θρακιώτικο ἢ Ἡρα ἄς περιχηθῆ. Στὴ δασὴ Ροδόπη ἄς πεταχτῆ σκορπῶντας ὁ Ἐομῆς χαρὲς καὶ γέλοια στοὺς Θρακιώτικους εἴκοσι δυὸ λαοὺς : — Θράκη, ἀνάστα λεύτερη ἀπὸ τὸν Αἴμο ὡς τὴν κατάρμυρη Αἶνο.

6. Τὸ Σκόμιο ἄς ἐλαφρωθῆ ἀπὸ τῆς Βουργαριᾶς τὸ χνῶτο κὴ δμίγλη τῆς σκλαβιάς ἄς διαλυθῆ, κιᾶς ἰστορήσει ὁ Ἐβρος τῶν

αίωνων τ' ἀνιστόρητα—κατεβαίνοντας στὸ Αἰγαῖο ἤρεμος, λευτερωμένος κιάνεμπόδιστος—σὲ ρίμα δεκαπεντασύλλαβη :—Θράκη, ἀνάστα λεύτερη!

7. Τῆς Ἑλλάδας τὰ παιδιὰ νικοῦνε νίκες ὀλυμπιακὲς—λαμπρὲς στὸ κανόνι, στὸ τουφέκι, στὸ σπαθί, κι' ὁ Σλάβος ἀνηφορίζει στὴ Σκυθία.—Θράκη ἀνάστα λεύτερη!

8. Τὰ ποτάμια, οἱ σπηλιές, οἱ λόχμες, οἱ χαράδρες, οἱ παρθενικὲς δασήσκιωτες κι' ἀπάτητες, καλοῦν τὰ παλιὰ Ἀναστενάρια καὶ τοὺς Διόνυσους πίσω στὴ ζωή.—Συνήθειες παλιὲς ἀναστηθῆτε καί, σὺ Διόνυσε, ἔξαρχος χοροῦ ἄς γενῆς. Κοί Ἀναστενάρηδες οἰστρήλατοι—σὺν Φειδιακῇ προμετωπίδα—ἄς σκούξουν μὲ τάφρυσμένο στόμα καὶ πηδώντας πὰ στὴ Θρακιά, πὰ στὴν περίλαμπρη φωτιά, θεοσεβικὰ τοὺς ἄγιους κρατώντας ἔχ, ἔχ, ἄχ, ἄς κράξουν : Θράκη, ἀνάστα λεύτερη, ἀπὸ τὸν Αἴμο ὡς τῆς Αἴνου τὰ περιγιάλια!

9. Τῆς Ἀγιατριάδας τὸ βυζὶ στάζει νεροσταλίδες ἱαματικές, δάκρυα κρουστάλινα, τῆς γιαιτριᾶς σταλαγματιᾶς πανάκρυβες καὶ ἰαχὴ ξεσπάει παντοῦ, σείστρο τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς :—Θράκη, ἀνάστα λεύτερη! Λεύτερα τὰ βουνὰ καὶ τὰ λαγγάδια καὶ τὰ ἐξηνταδυὸ ποτάμια, ταξειδεύουν ἀκατάπαυστα νὰ χωνευτοῦν στὰ Θρακιώτικα τὰ περιγιάλια. Κιᾶνα γιορτάσι γίνεται χαρωπό!

10. Ὁ Ἀπόλλωνας χαμογελᾷ καὶ παίζει καὶ τὰ θερμαίνει ὄλα. Ὅλα χαίρονται κιὼλα ἀγάλλονται :—Θράκη, ἀνάστα λεύτερη ἀπὸ τὸν Αἴμο τὸ δασύ, τὸν ἀνεμόδαρο καὶ χιονισμένο ὡς τὴ γαλήνια Μάδυτο καὶ Προποντίδα τὴν εἰρηνική. Κοί Ἀναστενάρηδες πηδοῦνε ρυθμικὰ καὶ τραγουδοῦν κατανυχτικὰ σὺν Βυζαντινὸ τροπάρι : «Σᾶλλους ἀνήκουμε κόσμους ἐμεῖς. Εἴμαστε φύτρα παλιά, τοῦ Διονύσου πλάσματα ὑποβλητικά. Σὲ τούτη ἐδῶ τὴ γῆ, τὴ Θρακιώτισσα γῆ, βαθειὲς ἔχουμε ρίζες παμπάλαιες καὶ μυθικές. Κρασί πίνουμε κατάμαυρο σὺν πίσσα, πὸν χτυπᾷ στὸ κεφάλι βαρεῖα καὶ θαμπώνει τὸ νοῦ καὶ ροφοῦμε χέρι μὲ χέρι δίνοντας τὴν τσότρα ἀπὸ ξύλο μοσχερὸ τσιμισριοῦ—χεροσκάλιστη. Καὶ χορεύουμε πάθος στὸ πάθος στοιβάζοντας. Κιάφρίζει τὸ στόμα καὶ μεθάει ὁ νοῦς καὶ θεόληπτοι πατᾶμε σὲ θρακιᾶς καὶ πηδοῦμε σὲ φωτιᾶς ἄλικες ἀπειράχτοι κιᾶκαφτοι.—Ἀνάστα, Θράκη λεύτερη!

ΦΕΙΔΙΑΚΗ ΜΕΤΩΠΗ

Α' ΟΙ ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΗΔΕΣ

1.—Οί αναστενάρηδες εἶμαστε οἱ ἁγιοκαβαλλικεμένοι, οἱ οἰστρήλατοι μὲ τις εἰκόνες—τις ἅγιες εἰκόνες νάτοι—ποῦ πηδοῦμε πάνω στὶς φωτιές, πάνω στὶς ἄλυωτες θρακίές, τις θεωριωμένες μὲ τὸ κᾶμα. Πίνουμε καὶ τὸ νᾶμα τῆς προσκομιδῆς τῆς ὀρθρικῆς, τ' ἁγιασμένο καὶ τὸ διαβασμένο.

2.—Οἱ αναστενάρηδες οἱ κορυφαῖοι, ποῦ πρόβοδοι σέρνουμε χορὸ, —τὸν οἰστρήλατο χορὸ—καὶ γιαιτρεύουμε ἀσθενιάρηδες καὶ κιτρινιάρηδες καὶ μαρασγιάρηδες κι ἀνίκανους στὸ ζυγὸ τοῦ γάμου, καὶ τρώμε στὴν ὑγεία τ' ἄρρωστου τὸ ταμένο προβατοκρίαρο καὶ ροφοῦμε κρασί τῆς λησιμονιάς τὸ μαῦρο, σὰν τῆς παπαδιάς τὸ ροῦχο, τῆς λησιμονιάς, τῆς πίκρας, καὶ κρεμοῦμε τὴν προβιά στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν ξώπορτα.

3.—Οἱ αναστενάρηδες ποῦ τὸ ὕνι σέρνουμε στ' ἄλῳνι τοῦ χωριοῦ, διαβάζοντας εὐχές μακρόσυρτες καὶ ρίχτουμε τὸ σπόρο σπέρνοντας τὴν εὐφορία, μὲ τις εὐχές καὶ εὐλογίες τοῦ λαοῦ. Ἀδέρφια ἔχουμε τοὺς Πιτεράδες καὶ τοὺς Σεῖμνήδες ἐκείνους — μετώπη ἄφθαστη Φειδιακή — καὶ τοὺς Κριτῆς καὶ τοὺς Μπέηδες καὶ τις Τζαμάλες τοῦ Σκοποῦ καὶ τοὺς Κοάκερους τοῦ Εὐκάρου καὶ τοὺς Καλόγερους τῆς Βύζας—πανάρχαιους Θεοὺς καταλυμένους καὶ πνεύματα ἀγαθοποιά.

4.—Δουλεύουμε στὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ κακὸ χτυποῦμε τυραγνισμένοι, κάθιδροι κι αναστενάρηδες ἴχ, ἄχ, ἴχ ἔχ, καὶ δαιμονόπληχτοι. Στὴ φωτιὰ χορεύουμε πάνω, στὴ θρακιά πηδοῦμε γυμνοπόδαροι κι ἄκαφτοι καὶ ὕστερνά σ' ἔκσταση πέφτουμε λιπόθυμοι. Τρέχοντας στὰ δάση μακρυνά, τὰ δασὰ καὶ τὰ δεντρούκνα ἄρσενικοὶ καὶ θηλυκοί, ἀφροὺς βγάζοντας ἀπὸ τὸ στόμα, κυλιόμαστε στὸ γῶμα ἀνάσκελα, ζευγαρωτά, τὴν εὐγονία σπέρνοντας στὶς ρίζες καὶ στὴ χλόη πάνω, ἄπλωτοί, πλεμμένοι ζευγάρια κι ἄλυτοι σὰν ἐρωτιάρικοι βαθρακοί.

δ.—Οἱ ἀκατάλυτοι εἴμαστε ἀναστενάρηδες. Γενιά παμπάλαιη τῆς Θράκης, πού αἰῶνες χορεύει τώρα καί πηδᾷ πὰ στις φωτιές καί τις θρακιές, κρατώντας στοῦ κεφάλι τις εἰκόνες τις ἀγιοτικές, γεμάτοι οἶστρο καί μανία εὐγενικιά, θεοτικιά. Οἱ ἀναστενάρηδες, οἱ σθενάρηδες, οἱ εἰκονόληπτοι, οἱ μανιακοί, οἱ αἰμωποί.

β.—Ἀπ' τῶν αἰῶνων τοὺς αἰῶνες τοῦ Διόνδσου θίασοι βακχικοί, πού τις Μαινάδες κυνηγᾶμε σ' ἀπάτητα δασὰ βουνὰ καί κάμπους ποτισμένους ἀπὸ ρυάκια τραγουδιάρικα κι' ἀγιάσματα ἱαματικά, ζοῦμε κεῖ στῆς Θράκης τῆς μαγεύτρας, τῆς πλανεύτρας τοὺς μαγεμένους τόπους, ὅπου τὸ μοσχάρι βόσκει ἄφοβα μὲ τὸ ζαρκάδι ἀντάμα, στὴ γλοερὴ παχιά μας γῆ.

Β' Οἱ ΠΙΤΕΡΑΔΕΣ

1.—Οἱ Πιτεράδες εἴμαστε τῆς Στράντζας, τοῦ θαυμαστοῦ Σαμοκοβοῦ θρέμματα, ὅπου μιλοῦνε προσωδιακά, καί τῶν ἀπάτητων βουνῶν, πού τὰ χαίρονται τ' ἀγρίμια καί τὰ πετούμενα, ὅπως στὸν καιρὸ τοῦ Ὁρφέα.—Νά, νὰ ἡ Τυρινὴ Δευτέρα κ' ἐμεῖς βαμμένοι κιὰλλαγμένοι. Τὸ προσωπό μας μὲ φοῦμο καί λευκόσκονη, τὸ κορμί μας μὲ φορέματα γυναίκεια καί ροῦχα τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Εἴμαστε ἀστεῖοι μὲ κωμικὲς καί τοάφικες σκευὲς τῶν παλιῶν θιάσων καί προσωπίδες, καί γελᾷ ὁ κόσμος μετ' ἐμᾶς. Γελᾷ καί γαχανίζει καί ξεκαρδίζεται ὀμηρικὰ. Καί μᾶς δεξιῶνεται ἡχερά.

2.—Ἐγὼ εἶμαι ὁ πρῶτος τοῦ χοροῦ ὁ ἔξαρχος, ὁ πρόβδος. Στὸ δεξιὸ μακροκόνταρο κρατῶ ἀπὸ τσιμισίρι, ἐλαφρόβαρο κι' ἀθάνατο. Στὴν ἄκρη κρέμεται ἡ σφούγγια πού κακὰ-στραβὰ τὰ ξεπαστρέυει ὄλα. Στὴ ζώνη ξύλινη μαχαίρα φέρνω καί στ' ἀριστερὸ κρατῶ τὸ κέρατο τὸ βωδινό. Μὲ τοῦτο ξεφυσώντας, τὸ παίζω σὰν βούκινο μὲ τὴν στριγγὴ φωνή. Τὸ λαὸ καλῶ. Βγαίνω πρῶτος κιὸ λαὸς μὲ δέχεται μὲ ἱαχὲς καί ξεφωνήματα εεε'. ααά'.

3.—Δεύτερος εἶμαι γὰρ ὁ κουνδουνάς, μὲ τὰ λογιῆς λογιῶν κουνδούνια, βραχνά, βαρυσόφωνα, ὀξύφωνα, γλυκότηχα, τάρμονισμένα ὅπως τῆς Κρονεβίλλης οἱ καμπάνες.—Εἶμαι ὁ πρόβδος τῆς πομπῆς κιὸ ἐπιδέξιος χορευτῆς, πού ρυθμικὰ ἀκούγονται, κιὸσο βολεῖ

πιὸ χουγιαχτά, τὰ κουδουνίσματά μου. Ἐγὼ μαζεύω καὶ διαλύνω τὸ λαό. Φορῶ τραγίσια κέρατα στὴν κεφαλή. Εἶμαι ὁ ξωτικός ὁ κουδουνᾶς, ὁ τραγοκέρατος, ποὺ προκαλῶ τὰ σκώμματα, τὰ γέλοια, τὰ πειράγματα τὰ ξεκαρδιστικά τοῦ κόσμου, κιἀποζητῶ τὴ χλαλοή, τὸ χάχανο, τὸ γέλιο.

4.—Τρίτος εἶμαι γὼ ὁ γκαίντατζης, τῆς παρέας ἡ ψυχὴ καὶ τοῦ θιάσου. Ἐγὼ φυσῶ τὸν ἄσκαυλο καὶ τὸν πιτεράδικο σκοπὸ ρυθμίζω. «Ντίλιντίλι, μπρέ, ντιλιντίλι». Καὶ τὸ ποδάρι μου καὶ τὸ κορμί μου πάει ρυθμικό, ποὺ ἀκλουθοῦν τὸ θίασο ὅλοι. Πηδῶ, πηδᾶ τὸ πλῆθος, σκύβω, σκύβει. Τὸ γόνατο ἀκουμπῶ στὴ γῆς καὶ νάτοι ὅλοι — ὁ θίασος τὸ ἴδιο κάνει. Ἐγὼ κινῶ τὸ πλῆθος καὶ ὑψώνω τὸ συναίσθημα σὲ πάθος λυρικό. Μὲ μένα γίνεται τὸ χορικό.

5.—Εἶμαστε τὰ μοχτσαλίγια. Στὶς κεφαλές—σᾶν καρνατίδες κλασσικὲς—φέρνουμε τὰ πανέρια—τὰ κἀνιστρα τῆς Παναθηναϊκῆς πομπῆς, μὲ τὰ νυφικά ντουζένια—τὰ δῶρα τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ. Πᾶμε ἀρμονικὰ ζευγαρωμένοι δυὸ-δυὸ καὶ προσεχτικοί. Ὁ Φειδίας ὁ συγκαιρινὸς μᾶς μελετᾶ κιέμπνέεται τὴν φειδιακὴ προμετωπίδα τῶν Πιτεράδων.

6.—Μὲ βλέπετε; Εἶμι' ὁ γαμπρός. Κρατῶ ἀρμάθα ἀπὸ κάρουλα, τὰ σύμβολα τῆς δύναμῆς μου. Εἶναι ἡ σπονδυλιακὴ μου στήλη δυνατὴ, βαρβάτη. Τὸ μουστάκι ὑψώνω πρὸς τὸ μάτι στριμμένο—ἡρωϊκὸ σημάδι καὶ παλλικαριά. Εἶμι' ὁ γαμπρός.

7.—Σεμνὴ περνῶ μπροστὰ σας καὶ χαμηλοθώρα. Ἡ νύφη εἶμαι μὲ σκευὴ γυναικεία κιἀστήθι φκιαστὸ κιόρθό, ὡσᾶν κυδῶνι τῶν Γανόχωρων. Ἔχω τὸ πρόσωπο βαμμένο, σιγοπερπατῶ, κορδώνοντας καὶ τουρλώνοντας τὰ πισινά. Στὸ χέρι τοῦ παράγαμπρου ἀκουμπισμένη νυφοπερπατῶ. Λεμόνι μὲ ποτίζει, γιατί λιποθυμῶ ἀπὸ ντροπὴ καὶ ἴμερο, καὶ μὲ κρατᾶ ὀρθὴ στὸ πόδι. Εἶμαι ἡ νύφη ἢ σεμνὴ, ἢ πεπλοφόρα, ἢ βαμμένη, ποὺ κούβω ἠφαίστειο λαχτάρας.

8.—Τὸ γαιδοῦρι εἶμαι τὸ πομονητικό. Στήνω ὀρθὸ τὸ διακριτικό μου, σᾶν τὸ Σάτυρο τοῦ μουσείου τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Δωδώνης,—πολύτιμο εὔρημα—καὶ στὴ κοιλιά μου τάκουμπῶ καὶ στηθοκοπιέμαι. Κανεῖς δὲ μὲ ξεπερνᾶ σὲ τοῦτο. Τὸ θαύμασε κι' ὁ ντουνιαῖς καὶ εἶπε μπράβο του, ὅταν ποτὲ ὁ πρόγονός μου εἰσήλασε

ἀπρόσκλητος στὸ χῶρο τοῦ συνέδριου τῶν θεριῶν, καθὼς βεβαιώνει κιό καυστικὸς Λουκιανός, γιὰ νὰ τὸ δείξη, σὰν δὲν εἶχε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ὑπομονή. Φέρνω φορτισμένους τὰ προικιά, τὰ νυφικά, τὰ ράκια, τὰ ξεξιγαρισμένα μαξιλάρια. Στὴ ράχη μου τὰ ξεσκονίζει πάνω μὲ τὴ γλίτσα του ὁ τοάφικος τῆς παρέας, ὁ καμπούρης τῆς πομπῆς κράζοντας:—Φυλαχτήτε, πίσω μασκαράδες. Σκονίσατε τῆς νύφης τὰ προικιά, ποὺ τὸ φῶς τῶν ματιῶν της ἔχυσε νὰ τὰ κεντήση. Καὶ ξεκαρδίζεται ὁ ντουνιαῖς καὶ φωνάζει χεροχτυπώντας:—Μπράβο στὸ γαῖδοῦρι καὶ στὸν καμπούρη! Μπράβο.

9. Νὰ κῆ γαμήλια πομπή, ἢ κωμική. Ἡ πλατεῖα πλημμυρᾷ ἀπὸ λαὸ γεμάτη. Σὰν ἀνάσταση λαμπρῆς γυρίζει τοὺς δρόμους κι ἀπὸ σοκάκι σὲ στενὸ καὶ καλντερίμι, ὁ ἄσκαυλος χύνει τοὺς πόρους τῆς ψυχῆς. Κοῖ κορυφαῖοι δέονται καὶ προφητεύουν καὶ παριστάνουν τάσεμνα, τὰ σκωπτικά καὶ τὰ χυδαῖα. Καὶ στιχουργοῦν οἱ λαϊκοὶ ποιητάρηδες τὸ τραγοῦδι τοῦ ἀντροῦς νὰ πιάση τὰ βουνὰ ντροπὴ καὶ τὸ τραγοῦδι τῆς νύφης, γιὰ νὰ κρυφτῆ στὸ σπίτι ἀπὸ αἰδῶ. Τραγουδοῦν χυδαῖα καὶ ρυθμικὰ ἀπαγγέλλουν. Ὁ Γιώργης, ὁ Καμπούρης, ὁ τοάφικος, στὴν ἀγγλίτσα ἀκουμπώντας ἀπαγγέλει πύ σένα ποδάρι ρυθμικὰ καὶ ὑποκριτικά:

—Σὰς παρακαλῶ γυναῖκες,	σὰ φιλήσω παντρεμμένη,
νὰ μὲ θάλατε στη μέση,	τὴν πληρώνω τὴν καυμένη.
νὰ φιλήσω ποιὰ μάρεσει.	Σὰ φιλήσω καμμιά χήρα,
Σὰ φιλήσω κοριτσάκι,	τύχη πῶχ' ἢ κακομοῖρα.
τὸ χαρίζω ἕνα φλουράκι,	

Κιὸ Πεσκέφτης, ὁ ἀχαμνολόγος, ἀνεβαίνοντας στὸν τοῖχο τὸν ἐρειπωμένο μὲ τὴ λύρα καὶ πεζοτραγουδεῖ τροχαϊκά:

Τὸ λεμόνι εἶναι ἕνα	λαχταροῦσα νὰ σὲ θγιῶ,
ἔλα κόρη μὲ τὰ μένα.	Τὰ λεμόνια δέκα τρία,
Τὰ λεμόνια εἶναι δύο,	τὰ βυζά σου κρύα-κρύα.

Καὶ χαχανίζει ὁ λαὸς καὶ χαιρεται.

10. Στὴν ἀπλόχωρη πλατεῖα τώρα ὁ ἔξαρχος δέεται κιεύχες σκορπᾷ:—Τὸ σιᾶρι νὰ γίνη μπόγι. Τὸ χιόνι νὰ πλακώσει, τὴ γῆ νὰ σεντονιάσει. — ὦωω!.—Θανατικὸ νὰ μὴν εὐρῆ τις κόκοτες Ἄαα!.— Πνέματα κακὰ καὶ καρκαντζέλοι, γκρεμιστήτε ἀπὸ δῶ.

Ἐλάτε διψασμένα τὰ καλὰ ἐλάφια. Φάτε, πιέστε, πιέστε κρούσταλο ἅπ' τὴν πηγὴ νερό, χορτάστε κιό Θεός μαζύ μας. Ἐεεε! — Κιῶλοι μαζύ τραγουδοῦν — ρυθμὸς πανάρχαιος — καὶ σειοῦνται κωμικά, σκαοπτικά, ποιητικά, σατυρικά: — «Οἱ φορεσιές μας, τὰ βαψίματα, τὰ ὄργανα, ὅλα κινήθητε. Τὰ πειράγματα, τὰ σκώματα, οἱ ρυθμικοὶ διάλογοι, βοηθήστε τὴν ὥρα τούτη. Ἐσεῖς κοντάρια, σπαθιά καὶ παλιοτούφεκα πέστε στὴ γῆς». — Ἡ Διονυσιακὴ ὥρα σβύνει, κράζει ὁ πρῶτος, ὁ ἔξαρχος τοῦ χοροῦ. Κῆ πομπικὴ γιορτὴ κλείνει. Ὁ ἥλιος πάει νὰ βασιλέψει. Ἄλικα ὅλα καὶ βαμμένα στὰ ρόδινα, τὰ κόκκινα, στάλατζιά. Ἡ μέρα πέφτει». «Ὁ Μπέης, ὁ Κριτῆς, ὁ Ἀράπης, ὁ Διόνυσος, οἱ Ἀναστενάρηδες, οἱ Σάτυροι, φευγάτε στὶς σπηλιές νὰ κοιμηθῆ ὁ λαός, ἢ βουὴ νὰ σβύσει».

11. Τώρα θαμπώνουν ὅλα γύρω. Τὸ σούρουπο πλακώνει. Ἡ μαύρη νύχτα φτάνει. Τᾶστρα ἀστραποβολοῦν στὸ μαῦρο οὐρανό. — Πᾶμε καὶ μεῖς στὰ σπίτια μας νὰ διαλυθοῦμε. Ἀρχίζει ἡ σαρακοστὴ καὶ ἡ νηστεία, ἡ δουλειά. Θάρρη τὸ μερεκέτι. Καὶ ξεντύνονται ὅλοι στὶς ποδιές τῶν κοριτσιῶν. Τάγαθοποιὰ πνεύματα σκορπίστηκαν παντοῦ τῶρα, καὶ πλάκωσε ἡ γαλήνη.

Γ' Οἱ Σεϊμένηδες

1. — Εἴμαστε οἱ βοσκοὶ ποὺ ζοῦμε στοὺς λειμῶνες καὶ στὰ βράχια σκαρφαλωμένοι. Ἡ εὐγενικὰ φάρα τοῦ Θρακιώτικου κάμπου καὶ βουνοῦ. Μιλοῦμε τὴ γλῶσσα τῶν ζώων, ξαίρουμε τὶς διὰλεχτους τῶν μυρικαστικῶν καὶ νοιώθουμε τῆς ψυχῆς τους τὴν γαλήνη καὶ τὴν ταραχὴ. Μπαίνουμε στὸ νόημα τῶν καημῶν τῶν τράγου τοῦ γενάτου καὶ τοῦ ἀτίθασσου κριαριοῦ τοῦ κουνουνάτου. Φορᾶμε τὸ λευκασμένο πτυχωτὸ φουστάνι, τὸ μισοφόρι καὶ μισοφούστανο, καμιζόλες ἄσπρες μὲ κάτασπρα μανίκια καὶ μπλέτες ραβδωτὲς στὶς πλάτες. Στὴ μέση ζωνόμαστε ἀρματοθήκη πέτσινη ἀπὸ τελατίνι, ὀλοκαίνουργια, μὲ χρυσᾶ κουμπιὰ γεμάτη καὶ ἀργυροδουλεμένη μὲ λογῆς κοπῆς μαχαίρια, δίκοπα, στιλέτα, κρομυδωτὲς κουμποῦρες, ἀσημοκεντημένες διμούτσινες πιστόλες κῆνα γιαταγάνι καμπλωτό. Ὅμως εἴμαστε εἰρηνικοί.

2. — Στολισμένοι ἔτσι μὲ παρδαλὰ χρώματα, γυροῦμε τῆς

Τυρινῆς τῆ Δευτέρα σὸλο τὸ χωριό. Καὶ μᾶς κερνοῦν κρασί καὶ δίνουμε εὐκές. Καὶ πίνουμε μὲ τὴν ξύλινη τσότρα χέρι μὲ χέρι καὶ κατεβάζουμε τυρὶ παχὺ τῆς μάντρας μὲ τὰ δάχτυλα.

3.—Τὸ τυρὶ νὰ φαγοῦθῃ ἀπὸ τὰσκιὰ, φωνάζουμε. Λουνητὶ νὰ μὴ μείνη στοὺς κάδους. Νηστεύουμε καὶ τὸ ψωμί, νηστεύουμε καὶ τὸ φασούλι. Τρίμερο τῆ σαρακοστῆ φυλάμε. Στὸ νερὸ τῆ βουκιὰ βουτᾶμε καὶ χορὸ—πεντακάθαρο ρυθμὸ ἰάμβων—σχηματίζουμε κύκλιο ρυθμικὸ κατὰ μπόγι καὶ ἀνάστημα. Σειοῦμε χαριτωμένα τὸ κορμί μπρὸς καὶ πίσω. Κῆ φουστανέλλα τριπλοφέρει τις πτυχές της πάνω—κάτω. Σεμνότητα κρατᾶμε. Σοβαρότητα δείχνουμε. Ὑψώνουμε τὰ σουλάτα, τοὺς σισανέδες, τὰ καβάλια, τὰ καρποφίλια καὶ τὰ δίκανα ψηλά, ἔτοιμοι νὰ μετρηθοῦμε μὲ τοὺς ὑψηλόφρονες καὶ ὑπερήφανους καὶ δυνατούς. Δὲ βωμολοχοῦμε, δὲ λέμε χοντρόλογα καὶ χυδαίότητες, δὲν ψιθυρίζουμε κακό. Εὐφημοῦμε σὰν τοὺς ἀρχαίους γύρω στοὺς βωμούς. Εὐφημοῦμε.

4.—Ἡ γκάϊντα εἶμαι, ὁ πανάρχαιος Θρακιώτικος ἄσκαυλος. Προηγοῦμαι στὶς πομπές. Ἐνα σκοπὸ παίζω πάντοτε ντίλι-ντίλι ντίλι-ντίλι μὲ χρόνον ἀργό. Σειοῦμαι καὶ σειέται ἡ πομπή, στέκω καὶ κρατιέται, σκύφτω καὶ σκύβει, δονοῦμαι καὶ δονιέται σύψυχα τὸ πλῆθος, ποὺ μάκολουθῆ καὶ τριγυρίζει με. Εἶμαι ἡ ψυχὴ τῆς πομπῆς, ποὺ οἶγη στὸ λαὸ γεννῶ. Τὸ κεφάλι μου εἶναι δεμένο μὲνα τσεβρέ, ἕνα μαντήλι πολυκέντητο—σὰν τὴν πολυσχάλιστη ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα—καὶ χειροποίητο στὸ μάγγανο καὶ τραγουδιστό :

Διασίδι πολυδιάσιδο, καλοῦ καροῦ διασμένο.

5.—Οἱ Σεϊμένηδες, εἴμαστε συγγενεῖς μὲ τοὺς Ἀναστενάρηδες, τοὺς Διόνυσους καὶ τοὺς Πιτεράδες, τὶς Μαινάδες καὶ τοὺς Σάτυρους καὶ Σιληνοὺς. Κάνουμε τὸ χρέος μας εἰρηνικὸ, πίνουμε κρασί τόσο, ποὺ τὸ κεφάλι μας μᾶς κυβερνᾶ κιόχι τὰ πόδια, γιορτάζουμε τῆ Δευτέρα τῆς Τυρινῆς, ἀνασταίνοντας παλιές αἰώνιες γιορτές, παλιὰ συνήθεια τοῦ λαοῦ. Εἴμαστε τὸ νῆμα τὰκατάλυτο ποὺ τὰ τωρινὰ ἐνώνει μὲ τὰ περασμένα καὶ μὲ τὰ μελλούμενα. Οἱ Σεϊμένηδες—ἡ εὐζωνικὴ μετόπη τοῦ χοροῦ τῆς Τυρινῆς. Καλοποιοὶ κείρητικοί, τοῦ γέλοιου καὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς γαληνεμένης ὄρας στῆ ζωῇ θερατεῖο.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΝΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

— «Θράκη, ἀπὸ τοῦ Δούναβη τὴν κοίτη, καὶ τὶς παρίστριες ὄχτες ὡς κάτω στὰ περιγιάλια τοῦ γαλανοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς παγξάκουστης Ὀμηρικῆς Αἴνου καὶ τῆς Ἰσμαρος, ποὺ καὶ σήμερα Αἶνος φημίζονται καὶ Μαρώνεια, ἢ μιὰ θαλασσομάνα κ' ἡ ἄλλη τοῦ Διονυσιακοῦ πιποτοῦ γητεύτρα. Θράκη, τραγούδησε καὶ μοιρολόγησε τὰ πάθη σου τάνείπωτα καὶ τὰ θλιβερά.

1. «Εἶμαι στὸ σταυροδρόμι τῆς γῆς. Οἱ στραῖτες μου φέρουν πρὸς τὸ κατάστενο τῆς χώρας, ὅπου δυὸ κόσμοι γειτονεύουν καὶ τοὺς διχάζει τὸ Μέγα θαῦμα τοῦ Βοσπόρου, ποὺ πηγαينوέρχεται σὰν ἄμπωτις καὶ παλίρροια τοῦ Εὐριπου. Σ' αὐτὸ τὸ φοβερὸ περιγιάλι μιὰ φορὰ ὁ Φινέας ὁ τυφλὸς μάντευε τὰ μελλούμενα κοὶ Συμπληγάδες πέτρες νικῆθηκαν ἀπὸ τὸ τόλμημα τῆς μυθορωϊκῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰάσονα, ποὺ κυνηγοῦσε τὸ δέρας, τὸ δέρας τὸ χρυσόμαλλο καὶ τοὺς ξέφυγε σὰν τὸ πουλί, περνώντας τὸ ἀδιάβατο.

2. Δυὸ βήματα παρέκει λούζονται τὰ νησιά—τὰ Πριγκηπόνησα, ποὺ τὰ τραγούδησε ὁ ποιητὴς στὸ θάμπωμα τῆς ἐσπερινῆς ὥρας—τὰ τραγούδησε στὸν Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου τὸν προφητικό. Ἐκεῖ κάθε βῆμα ἱστορεῖ παμπάλαια ἱστορήματα καὶ μεσαιωνικά καὶ συγκαιρινὰ δραματικά.

3. «Εἶμαι ἢ Θράκη, ποὺ τὴν ζώνουν ἀψηλὰ βουνά, τὴν δρασκελίζουν μεγαλοδύναμα ποτάμια—κ' εὐεργετικά. Ὁ Αἶμος ὑψώνεται σὰν τὸν Ὀλυμπο ἀπέραντος κ' ἀπέραστος ἀπὸ τὰ πετούμενα κ' ἀγρίμια. Σ' ἓνα στενὸ μονάχα ἓνα διάβα σχηματίσθηκε, ἢ Σίπκα, στῶν καιρῶν τὸ πέρασμα, ποὺ οἱ στρατηλάτες πάντα τὸ κρατοῦν οἱ δυνατοί. Ἐκεῖ χτυπιοῦνται οἱ δυνατοὶ στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων. Ἡ ποθεινὴ Ροδόπη ἀριστερὰ μὲ ζώνει, σὰ ζώστρα ἀπαλή, καὶ σχηματίζονται ἐκεῖθε πλιὰ οἱ πεδιάδες μου οἱ ἀτέλειωτες, οἱ ἄφθαστες, οἱ ἐριβώλακες, οἱ λιπαρές. Ἡ Ροδόπη μὲ τὰ κάστρα τῆς τὰ τρομερά, ποὺ ἐγίναν μοναστήρια, ὅταν οἱ Λέοντες κοὶ

Τσιμισκῆδες—οἱ μεγάλοι βασιλιᾶδες—λαοὺς ἐκεῖ μετᾴγγιζαν ἀπὸ τὴν Ἀσία καὶ ἀκριτικὰ δημιουργοῦσαν συνοικίσματα Μανιχαίων καὶ Παυλικιάνων κατὰ τῶν Σκυθοβούργων καὶ Ρώσων καὶ Παταινάκων καὶ Ἀραβῶν καὶ βάρβαρων ἄλλων φυλῶν, ποὺ τοὺς κατέβαζε πρὸς τὸ πλούσιο Βυζάντιο ἢ δίψα τοῦ χρυσοῦ καὶ τῆς ἀρπαγῆς, καὶ ἡ φήμη τοῦ πλούσιου μου βιοῦ.

4. «Εἶμαι ἡ Θράκη ποὺ τὴν διατρέχουν τὰ ποτάμια τὰ ποιητικά. Ὁ Ἔβρος κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Σκόμιο—τὴ Βίτοσσα τῆς Σλαβιᾶς—καὶ κυλᾷ τραγουδιστὸς πρὸς τὴν Αἶνο. Ὁ Τούντζας καὶ ὁ Ἄρδας δεξιὰ καὶ εὐώνυμα συμπλέκονται στὴν παλιὰ Ὀρεσιάδα—τὴ μυθολογημένη. Ἐκεῖ στὴ συμβολὴ τους ὑψώνεται ἡ πολιτεία τοῦ Ἀδριανοῦ, τὸ προπύργιο τῆς Θράκης—κάστρο ἄπαρτο καὶ δυνατό. Παρακάτω ἀπὸ τὰ βουνὰ τᾶπάτητα τῆς Στράντζας, κατεβαίνει ὁ Ἐργίνης νοικοκυρεμένος μὲ τοὺς ἐξῆντα παραπόταμους καὶ σμίγοντας δυναμώνει τὴ ροὴ τοῦ ἀγέραστου Ἐβρου πρὸς τὴν Αἶνο τὴν ξακουστή, τὴ θαλασσομάχα.

5. «Οἱ πεδιάδες μου ἀπὸ τὰ κράσπεδα τῶν βουνῶν ὡς τὴ Μαυροθάλασσα ἀπλώνονται λιπαρὲς καὶ σχηματίζουν τὴν πλούσια χώρα τῶν ροδέλαιων τῆς Σέλιμος ὡς τὴ Σαλμυδησό, τὴ θάλασσα τῶν «σκόμβρων καὶ τῆς λακέρδας» τὴν ἀτρύγητη. Ἐκεῖ κάπου στὴ Βυζῶ, ὁ Βιζυηνὸς τραγούδησε τὴ Θράκη θεόσταλτος κατὰῖσα ἀπὸ τὶς λύρες τὶς Θρακιώτικες τοῦ γλυκύφωνου Ὀρφέα, τοῦ μυστικόπαθου Μουσαίου καὶ τοῦ Θάμυρη τοῦ γλυκεροῦ.

6. «Ἡ Θράκη εἶμαι ἡ ξακουστή μὲ τοὺς εἰκοσιδύο λαοὺς. Ἐθνη περὶφανα καὶ ἐλεύτερα, μαχητικὰ καὶ φιλοπόλεμα καὶ ἀγωνιστικά. Βασιλιᾶδες πολεμόχαροι βασίλεψαν πολλοὶ στὰ βασιλεία τους τὰ ταπεινὰ καὶ σοφοὶ εἶπαν καὶ κήρυξαν τὸ λόγο τους. Καὶ τὸ βασίλειο τῶν Ὀδρουσσῶν ὑψώθηκε ἀπ' ὅλα πάνω μὲ τὸν Σεύθη καὶ τὸν Κότυ, ποὺ τὸ κυβέρνησαν ξακουστά. Στὰ περιγιάλια τῆς Προποντίδας μὲ τὰχνὰ Μαρμαρονήσια—ποὺ ξένοι τώρα τὰ δυναστεύουν, καὶ διωχμένοι νοσταλγοῦν οἱ γηγενεῖς σ' ἄξενά καὶ ἀμφοτῶνα ἐδάφη τῆς ἑλληνικῆς γῆς—σμίξαν οἱ παλιοὶ Ἕλληνες μὲ μᾶς καὶ μᾶς χάρισαν τὴ σκέψη τὴν ἐλεύθερη καὶ τὴν ὁμιλία τὴ μουσική, καὶ μᾶς πῆραν τὴ θρησκεία καὶ τὰ ἱαμβικὰ πατήματα καὶ μᾶς

ἔδωσαν γραφὴ ἑλληνικὴ—τοὺς ἀναλφάβητους ἐμᾶς, ποὺ δὲ μάθαμε ποτὲς γραφὴ καὶ τὰ ψηφιά.

7. «Κανεῖς δὲν ὑπόταξε τὸ Θρακικὸ σκληροτράχηλο πνεῦμα μας. Μὲ τοὺς Ἕλληνες ἔσμιξαν οἱ Θραῶκες θεληματικὰ κ' ἡ Θράκη ἔμεινε καταθελγμένη καὶ συνεπαρμένη. Ἔτσι ἐπλάσαμε στὴν ἔκτασή μου τὸν ἑλληνισμό ὁδοστρωτῆρα ὡς τὸ Δούναβη ἐκπολιτιστικό, κι ἀπλώθηκε ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ σὰν τὴ λαδιά ὡς τοῦ Ἰστρου τὴ ροὴ τὴ μεγαλόπρεπη. Ἔτσι ἔγινε Ἑλλάδα, σκλάβοι ἐθελόδοι τῆς γλώσσας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κ' ἔσμιξα γιὰ πάντα. Κ' ἔσμιξαν κ' οἱ συνήθειές μας καὶ οἱ πίστεις μας καὶ τὰ ἔθιμά μας καὶ τὰ ζακόνια μας. Καὶ γενήκαμε ἕνας λαὸς καὶ γὼ ἑλληνικὴ. Καὶ χάρισα στὸν κόσμον τὸ Διόνυσον καὶ τὸ κρασί μου καὶ τοὺς Σάτυρους καὶ τοὺς Λιναίους καὶ τὴς Νεράϊδες τὴς ξωτικῆς καὶ τ' Ἀναστενάρια τὰ διονυσιακὰ τὰ γιωτικά, ὡς τὰ τώρα—τοὺς σημερινούς καιρούς—καὶ τοὺς Εὐμολπίδες τοὺς μυστηριακούς.

8. «Στοὺς αἰῶνες πέρασαν ἀπάνω μου λαοὶ τραχεῖς. Πέρασαν φυλὲς ἄγριες κι' αἰμοχαρεῖς, οἱ Πετρινᾶκοι, οἱ Κούμανοι, οἱ Ἄραβοι καὶ Σλαῦοι καὶ ποτίσθηκαν οἱ κάμποι μου μὲ πολὺ αἷμα καὶ βάφηκαν τὰ ποτάμια μου καὶ ὁμαδικοὶ τάφοι τῶν παιδιῶν πυραμίδες στήθηκαν ἀκατάλυτες ὡς τώρα—οἱ τύμβοι οἱ Θρακιώτικοι.

9. «Στοὺς καιροὺς τῶν Ὀσμανλήδων κράτησα τὴν ἀναπνοή μου κ' ἔσφιξα τὰ δόντια μου σὰν ἕνας ἄνθρωπος. Θαμμένη πνευματικὰ, ἀνελεύθερη κι ἀλυσσοδέτη δούλα, σκλάβοι, ὑπόμεινα αἰῶνες μὲ τὸ κρυφὸ σκολειό, τὸ μοναστηρι καὶ τὸ βουνὸ τὰπάτητο. Ὡς ποὺ μὲ τὸν καιρὸ ἀνάχτησα λίγη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πνοή μου, κι ἄνοιξα τὰ μάτια καὶ ρούφηξα πνοὴ ζωῆς καὶ ξανάζησα τὰ περασμένα κατεβατὸ - κατεβατό.

10. «Τώρα εἶμαι σκλάβοι. Τὴς πλούσιες πεδιάδες μου καὶ τὰ βουνά μου, τὸν Αἴμον καὶ τὴ Ροδόπη καὶ τὰ ποτάμια μου, τὰ πατᾶ ἢ Βουργαριὰ καὶ τὰ ξερημώνει ἢ Τουρκιά. Οἱ πολιτεῖες μου ἀλλοξοπίστησαν. Δὲν ἀκοῦν στὸ παλιὸ ἱστορικὸ τους ὄνομα. Ἐγιναν Βουργάρες καὶ Τουρκάλες. Ἡ Φιλιπούπολη ἡ παλιά, τώρα λέγεται Πλόβδιφ, ἡ Ἀδριανούπολη εἶναι ἡ Ἐδιρνε, χωριάτα καὶ ξεπε-

σμένη. Δὲν ἔχουν κάλλος καὶ ζωὴ, ὅπως μιὰ φορὰ. Τώρα μοίρονται καὶ στρέφονται στὰ περασμένα.

11. «Ἄμποτες νὰ δώσει ὁ Δίας κ' οἱ θεοί. ν' ἀλλάξουν οἱ καιροὶ καὶ οἱ καταλυτὲς νὰ φύγουν πίσω. Νὰ νοιώσω ἐλεύθερη πνοή. Νάναστηθοῦν τὰ παλιὰ καλὰ χρόνια κοὶ καλοὶ καιροί. Ἡ ἑλληνικὴ φωνὴ νὰ ἤχῃσει πάλι μουσικὴ στοὺς κάμπους, στὰ βουνά καὶ μιὰ ζωὴ νὰ ξαναρχίσει πὺν μοῦ ταιριάζει. Νὰ χαθῆ ἡ δουλεία καὶ ὁ χαλασμός, καὶ τὸ ὄνι πάλι ν' ἀυλακώσει τοὺς κάμπους μου εὐλογημένο καὶ τὸ ξαρκάδι λεύθερο νὰ δρασκελίζει τὶς βουνοπλαγιὲς καὶ νὰ ξεδιπλᾷ ἄφοβο στὴ νεροσυρμὴ. Νάναστηθοῦν τοῦ καλοῦ καιροῦ πολιτεῖες καὶ ν' ἀβγατίσει ὁ κάμπος ἀπὸ τὸ δουλευτὴ λαὸ εὐτυχισμένος μὲ τὴ δούλεψη τὴν καρπερὴ. Ἔτσι νὰ ξαναζήσουν οἱ παμπάλαιες εὐγενικὲς γιορτὲς γιὰ τὴν εὐτυχία καὶ τῆς γῆς τὴν εὐκαρπία τῆς ἀποδοτικῆς: Τὰ Δημήτρια κ' οἱ Καλόγεροι. Ἄμποτες».

12. «Εἶμαι ἡ Θράκη πὺν θρηνῶ καὶ μοίρομαι καὶ θρηνολογῶ τὸ θρηνολόγημα τῆς ἐρημιᾶς καὶ τοῦ χαμοῦ».

ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΤΑΥΓΟΥΣΤΟ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Ὁ θρακιώτικος κάμπος χρυσῆ θάλασσα. Στρατόπεδο θαρ-
 ρεῖς βυζαντινὸ οἱ θημωνιές, ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, θημωνιές θεό-
 ρατες καὶ λαγαρές, μαλαματογλυμμένες, ποὺ χρυσιίζουν καὶ θαμπώ-
 νουν τὸν ἥλιο. Κάψα καὶ μελισσολόϊ. Φρυγανίζει ὁ ἥλιος καὶ βουϊ-
 ζεῖ τὸ μελισσολόϊ. Ὁ τζίτζιρας χύνει τὴ γάργαρη μεταλλικὴ φωνή
 του. Τρουπανίζει τ' ἀφτί καὶ σηκώνει «αἶνον» κι' ἀφτὸς στὸ μεγα-
 λεῖο τοῦ κάμπου, στὴ διάχυτὴ εὐτυχία καὶ τὸν ἀπροσμέτρητο τῆς
 Ὁρφικῆς γῆς ἀμητό. Τ' ἁλώνια, οἱ δοκράνες, τὰ ζευγάρια, οἱ κο-
 πέλλες, οἱ ἁλωνιστάδες, οἱ διαχνιστάδες δουλεύουν καὶ χύνουν
 ἰδρωτὰ ποτάμι. Δουλεύουν νὰ σκουπίσουν τ' ἁλώνι, νὰ χύσουν τὸ
 ξανθὸ ἀστάχυ καὶ ν' ἀπλώσουν τὴ θημωνιά, νὰ καθαρίσουν τὰ δό-
 κρανα καὶ νὰ ξέψουν τὰ ζευγάρια. Πριχοῦ ὁ ἥλιος φανῆ, πριχοῦ
 χυθῆ τ' ἀσῆμι γάργαρο στὴν ἀνατολὴ καὶ βαπτίσει τὴν κορυφὴ
 τῶν βουνῶν τῆς Στροάντζας, ἢ ζωὴ ἀρχίζει στ' ἁλώνια. Ὅλοι δου-
 λεύουν καὶ τραγουδοῦν: Εἶναι τ' ἁλώνια. Τραγουδεῖ ἡ κοπέλλα
 γάργαρη καὶ ροδαλὴ καὶ μαντηλοφοροῦσα:

Διασίδι πολυδιάσιδο, καλοῦ καιροῦ διασμένο,
 διασίδι, ἔταν σὲ διάζουμαν, ἦσαν οἱ συμπεθέροι
 κι ἔταν σὲ μεσοκέπησα ἦσαν μ' ἀρραβωνιάσαν.

Καὶ χύνοντας τὶς μελωδίες τῆς βουκεντρίζει τὰ γελάδια ἢ
 κόρη, ποὺ τώρα ζεμένα γοργοτρέχουν καὶ φέρνουν γύρους ἀτελείω-
 τους μὲ τὴν κοφτερὴ δοκράνα, καὶ λιχνίζουν τὰ ξανθὰ στάχυα,
 στρωῖα πλούσιο, ποὺ δίνει τὸ ψωμὶ στὸν ἄνθρωπο καὶ τ' ἄχυρο
 στὰ ζῶα. Καὶ πάνω στὸ κάμα τοῦ ἀπομесеσημεριοῦ, ποὺ μόλις ὁ ἥ-
 λιος πάει, μεσουρανώντας ὡς τὰ τώρα, ν' ἀρχινήσει τὸ κατέβασμά
 του, ἀκούγεται τὸ μελωδικὸ σήμαντρο. Εἶναι ἡ καμπάνα τοῦ χω-
 ριοῦ. Καλεῖ τὸ γυναικόκοσμο στὴν ἐκκλησοῦλα μαντηλοφορεμένο,
 μαυροφορεμένο, σιωπηλό, μετανοημένο, κλαιούμενο, κατανυχτικό,
 νὰ γιομίσει τὰ στασίδια καὶ τὸ νάρθηκα, τὴ μέση καὶ τὰ πλάγια

τῆς Ἀγιαμαρίνας, νὰ δεηθῆ, νὰ χτυπηθῆ, νὰ κλάψει! Σῶσον, ἐλέησον! Ἡ Παναγία στὸ εἰκονοστάσι μαντηλοφοροῦσα κι' ἀγκαλοφοροῦσα, ἰλαρὴ καὶ θαρρετὴ, χαμογελᾷ στὶς πιστές, στὶς χριστιανές. Χαμογελᾷ στὴν κόνα Βδοκιώ, στὴ Χρυσαῖ, στὴν Ἐλέγκω, στὴν διάστρα τὴν Ξαθῶ, στὴ λευκάστρα τὴν Ἀναστασιά, στὴ θεῖτσα Ροδὴ τὴν πλάστρα, στὴν κόνα Ἄννα τὴ γητεύτρα.

Σ' ὄλες χαμόγελο χαρίζει καὶ τὶς προσδέχεται καὶ τὶς θαρρύνει, καὶ τὶς παρηγορεῖ. Οἱ ἀνθρώπινες ἁμαρτίες κι' ἀνομίες εἶναι πολλές. Τ' ἀνθρώπινα πάθη κ' οἱ κακίες ἀμέτρητες. Τὰ σαρκικὰ ἀνομήματα μεγάλα, ὅμως ἡ Παναγία μεσίτρια «πρὸς τὸν φιλόανθρωπον Θεόν», δέχεται νὰ μεσολαβῆσει. Εἶναι καλόβολη καὶ καλοπροαίρετη. «Καὶ σὲ μεσίτριαν ἔχω πρὸς τὸν φιλόανθρωπον Θεόν, μὴ μοῦ ἐλέγξῃς τὰς πράξεις ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων, παρακαλῶ σε, Παρθένε, συγχώρησόν μοι ἐν τάχει». Χίλια χεῖλη τὸ ψιθυρίζουν, ἐνῶ τὸ βροντοφωνᾷ ὁ παπᾶς μεγαλόφωνα. Ἀμιλητες μαννάδες, σιωπηλές καὶ βουβές γοιές μὲ τὸ ραβδί στὸ χέρι, παιδοφοροῦσες κ' ἐγκυμονοῦσες νιόννιμφες, μπαίνουν μὲ «συνοχὴν ψυχῆς» καὶ προχωροῦν πρὸς τὸ μεγάλο μπρούντζινο μανουάλι μπροστὰ στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ποὺ λάμπει στὸ ἀσῆμι, λάμπει στὸ χρυσάφι. Ἀνάβει ἡ καθεμιὰ καὶ στήνει τὸ κεράκι τῆς μικρῆ - μεγάλου. Ἡ ὄρα στὴν ἐκκλησοῦλα παύει τοὺς στεναγμούς, σβῆνει τὴ βοή. — «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε», ἀρχίζει ὁ ἱερέας, ὅπου ἀφῆκε προλίγου τάλωνι του καὶ κατέβηκε μὲ τὸ κούτελο ἰδρωμένο καὶ μαυρισμένο ἀπὸ τὸν ἥλιο ν' ἀνταλλάξῃ τὸ βουκέντρι μὲ τὸ πετροαῆλι. Ὡς τὰ τώρα τρουγοῦσε, τώρα θὰ δεηθῆ ὁ Παπασταμάτης, πελώριος μὲ τὰ μαλλιά χυτὰ στοὺς ὤμους σὰν ἥρωας ὀμηρικός, σὰν προεστὸς μιᾶς πομπῆς δεομένων τῆς Ἐλευσίνας. Τὰ γένεια του χύνονται ὡς τὴ ζώνη του. Ἡ γαλήνιά του μορφή ὑπλίζει τὸ λαό. Εἶναι ὁ μεσίτης ποὺ θὰ μεσιτέψῃ ἀνάμεσα λαοῦ καὶ Παναγίας. Πρῶτα θὰ μολογήσῃ τ' ἁμαρτήματα τοῦ λαοῦ μαζί μὲ τὰ δικά του: «Παθῶν με ταράττουσι προσβολαὶ πολλῆς ἀθυρίας ἐμπιπλώσαι μου τὴν ψυχὴν. Εἰρήνευσον κόρη, τῇ γαλήνῃ τῇ τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ σου, Πανάμωμε». «Ἀπὸ τῶν πολλῶν μου ἁμαρτιῶν ἀσθε-

νεῖ τὸ σῶμα, ἀσθενεῖ μου καὶ ἡ ψυχὴ, πρὸς σὲ καταφεύγω, τὴν κεχαριτωμένην, ἐλπίς ἀπελπισμένων, Σὺ μοι βοήθησον».

Ὁ κανόνας εἶναι θαῦμα. Ἀγγίζει ἐσώψυχα τὶς ψυχὰς τῶν γυναικῶν. Ἄς μὴ νιώθουν τί λέει ὁ Παπᾶς μὲ τὰ θεῖα λόγια του. Δοκιμάζουν ὅμως πῶς εἶναι «ρήματα μετανοούντων καὶ δεομένων». Δάκρυα ἀνεβαίνουν στὰ μελαχρὰ καὶ ἡλιοκαμένα μάτια. Κλαῖνε οἱ μάννες, οἱ γιαγίες, οἱ δέσποινες, οἱ ἔγγυες, οἱ γαλαχοῦσες. Κλαῖνε μὲ τὴν ψυχὴ τους. Κατεβατὸ - κατεβατὸ περνᾷ ἡ ζωὴ ἀμαρτωλῆ, γρήγορη τὴν ὥρα τούτη καὶ ὑψώνεται ἡ μετάνοια καὶ πλημμυρᾷ τὸ στηθος καὶ κλαῖνε καὶ πάλι κλαῖνε: «Δέσποινα καὶ μήτηρ τοῦ λυτρωτοῦ, δέξαι παρακλήσεις ἀναξίων σῶν ἱκετῶν, ἵνα μεσιτεύσης πρὸς τὸν ἐκ Σοῦ τεχθέντα, ὦ Δέσποινα τοῦ κόσμου, γενοῦ μεσίτρια». Ὁ δημοτικὸς Παπασταμάτης μὲ τὴ μελωδικὴ βαρεῖα φωνή του καὶ τὰ χυτὰ ὡς τὴ ζώνη του γένεια, βγαίνει μπροστὰ στὴν Παναγία. Κι ἀρχίζει νὰ διαβάξει τὰ ὄνόματα ὅλης τῆς ἐνορίας, κάθε φαμίλιας, ἀπὸ τοὺς γέρους ὡς τὰ βυζανιάρικα. Καὶ δέεται: Δημητρίου, Ἀσημῶς καὶ τῶν τέκνων, Γιαννάκου, Ἄννας, Ζηνοβίας, Μόσχου, Περικλέους, Θωμᾶ, Βασιλείου. Καὶ ἀραδιάζει χιλιάδες ὄνόματα, τὴν ὥρα πού ὁ γέρο - Βάγκος, ἐβδομηντάρης γέρος, ὁ Νέστορας τοῦ χωριοῦ, βογγομαχᾷ σέρνοντας τὴ φωνή του γιὰ νὰ δεηθῇ μὲ τὸ Κύριε ἐλέησον: Κατανυχτικὸ, ἀργό, μελωδικό, ὅπως ἡ παράδοση ἀπὸ στόμα σὲ στόμα τὸ παράδωσε στὸ λαό. Γίνεται ἓνα μουσικὸ ὑφάδι μὲ δίμιτο τὰ ὄνόματα καὶ στημόνι τὸ Κύριε ἐλέησον. Τὸ γυναικολόγι κλαίει, γονατίζει, χτυπᾷ τὸ μέτωπο στὴ γῆς, μοίρεται, στηθοκοπιέται τὴν ὥρα πού ἀκούγει ἀπὸ τὰ χεῖλια τοῦ Παπᾶ τὰ ὄνόματα τῶν ἐδικῶν του. Ἔτσι ἡ Παναγία ἀκούγει ἰλαρὴ, θαρρετὴ, χαμογελοῦσα, κι' ἀγκαλοφοροῦσα. Δίνει θάρρος στὴν καθεμίᾳ. Ἡ ματιὰ της βάλσαμο, ἡ ὄψη της ἀποκούμπι, ἡ γαλήνη της ἔνεση πού φέρνει ἱερὸ ρῆγος.— Παναγία μου, Παναγίτσα μου, Θεοτόκο μου, μάννα τοῦ Χριστοῦ σῶσον ἐλέησον, ψιθυρίζει ἡ γητεύτρα, ἡ μαγγανίστρα, ἡ διάστρα, ἡ ὑφάντρα, ἡ γιάτρισσα. Καὶ ὑψώνει πάλι ὁ Παπασταμάτης τὴ φωνή του: «Ὁ γλυκασμὸς τῶν ἀγγέλων, τῶν θλιβομένων ἢ χαρὰ, μὴ μοῦ ἐλέγξης τὰς πράξεις ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων». Εἶναι ἡ μεσιτεία του πολύτιμη.

Ὅλοι τὴ νοιώθουν μέσα στὴν ἐκκλησιά. Μόνο πού ἡ Παναγία δὲν ἀνοίγει τὸ στόμα της νὰ ψάλλει κι αὐτὴ ἱεσίες, δέησες στὸν Παντοκράτορα. Μὰ ἡ ἰλαρότης της, τὸ χαμόγελό της θαρρύνει, δυναμώνει τὸ γυναικόκοσμο. Τί χαρούμενη ὦρα, τί χαρμόσυνο ἀπομεισήμερο κι ἀναπαυτικό, τί ξεκούρασμα ψυχῆς καὶ καρδιάς! Κι ἀγγίζει, ἡ ὦρα νὰ ὑψώσουν ὅλοι ὁμόφωνοι τὸν ὕμνο της. Εἶναι ἡ ἀπόλυση, τῆς ἀκολουθίας. Καὶ τελειώνοντας ὁ Παπασταμάτης ὑψώνει τὴ βαρεῖα φωνή του μ' ἀπήχηση τῆς φωνῆς τοῦ γυναικόκοσμου σὲ ἤχο μεγαλόπρεπο δεύτερο χρωματικό: «Πάντων προστατεύεις ἀγαθῆ, τῶν καταφευγόντων ἐν πίστει τῇ κραταίᾳ σου χειρὶ, ἄλλην γὰρ οὐκ ἔχομεν ἀμαρτωλοὶ πρὸς Θεόν, ἐν κινδύνοις καὶ θλίψεσιν αἰεὶ μεσιτεῖαν οἱ κατακαμπτόμενοι ὑπὸ πνευμάτων πολλῶν, Μῆτερ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὅθεν Σοὶ προσπίπτομεν ρῦσαι πάσης περιστάσεως τοὺς δούλους σου». Εἶναι τὸ τροπᾶρι πού ἀναγαλλιάζει τῆς ψυχῆς. Μικροὶ μεγάλοι ψέλνουν, μικροὶ μεγάλοι ὑψώνουν τὴ φωνή: «Δέσποινα, πρόσδεξαι τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου καὶ λύτρωσε ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως». «Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς σὲ ἀνατίθημι, μῆτερ τοῦ Θεοῦ, φύλαξον ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σκέπην σου».

Εἶναι τώρα ἐξόδου ὦρα. Ὅλοι ἱκανοποιημένοι, ὅλοι ἰλαροί, ὅλοι μὲ τὴν ψυχὴ ἀνακουφισμένη. Ὁ Παπασταμάτης βγάζει τὸ πετραχειλί του. Σιάζει τ' ἀτίθασα μαλλιά του, κι ἀνακατεύεται ἀνάμεσα στὸ λαό του, τὸ γυναικόκοσμό του. Βλογᾷ καὶ χαιρετᾷ, χαμογελᾷ κ' ἐγκαρδιώνει. Τραβᾷ ἴσα στ' ἄλῳν του, ὅπου ἡ δοκράνα τρίζει στριγκὰ κ' ἡ κόρη του ἡ Ἀφέντρω, ἀγνή, χάριμα ὁμορφιάς καὶ δροσιᾶς καὶ ὠριμότητος, δροσοστάλαχτη καὶ ζουμερή, φέρνει κύκλους καὶ λιανίζει τὰ χρυσοξάνθα στάχυα. Λιανίζει καὶ τραγουδεῖ:

Διάζεται κόρη, διάζεται, διάζεται τὸ βλατίν ντης
διάζεται τὸ βλατίν της κι ὅλ' ἡ χαρὰ δικήν ντης.

Εἶναι νὰ τὴν πιῆς σὰ δροσερὸ νερὸ τῆς γάργαρης πηγῆς τοῦ χωριοῦ. Γεννᾷ ρίγη καὶ καρδιοχτύπια.

—Κόρη μου, χαρὰ μου, θὰ τῆς καλομιλήσει ὁ Παπασταμάτης καὶ θὰ τῆς χαϊδέψει τῆς δουλευτοῦς τὰ χυτὰ μαλλιά στὴν πλάτη κάτω ἀπὸ τὴν κατάλευκη μαντήλα, πουλάδα μου.

Δυὸ ὥρες δεήθηκε ὁ γυναικόκοσμος κι ὁ ἥλιος πῆρε τὸν κατήφορο. Αὔριο πάλι τὴν ἴδια ὥρα θ' ἀκούσει τὴ μεγάλη Παράκληση, θ' ἀκροαστῇ τὰ ὀνόματά της ἢ κάθε φαμελιά, θὰ ψαλῆ τὸ μακρόσυρτο Κύριε ἐλέησον, τὸ μελωδικὸ καὶ τὸ ἀρχαϊόπρεπο, θὰ δεηθοῦν θὰ κλάψουν, θὰ θαρρέψουν, θὰ ἐλπίσουν νηστεμένες σωματικὰ καὶ ψυχικὰ. Τίποτε δὲ θέλει τὸ κορμί, τίποτε δὲ βάζει ὁ νοῦς ὄλο τὸ Δεκαπενταύγουστο ἐπιθυμητό, τίποτε ἢ σάρκα, τίποτε ἢ διάθεση. Νερό καὶ ψωμί, ψωμί καὶ νερό. Νηστεία καὶ προσευχὴ καὶ δουλειά, δεκαπέντε μέρες τώρα, πὺν ὁ τζίντζιρας ὑψώνει τὴ φωνή του μονότονη καὶ μεταλλικιά, ὁ θεόκουφος αὐτὸς τραγουδιάνος γιὰ νὰ θυμίζει τὴν ἀμεριμνησία του: «Μὴ μεριμνᾶτε διὰ τὴν αὔριον». Αὔριον πάλι ἢ Παναγία ἀγκαλοφοροῦσα θὰ χαμογελάσει στοὺς δειλοὺς, θὰ ἰλαρώσει τοὺς μελαγχολικοὺς, θὰ παρηγορήσει τοὺς θλιμμένους.

ΤΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΤΗΣ ΠΕΤΡΑΣ

Ἡ Πέτρα ἀπλώνεται μέσα στοῦ κάμα τοῦ ἡλίου φρυγανισμένη. Χάνεται μέσα στήν πλήμμυρα τοῦ Ἀπολλώνειου κατάργου θαμβωτικοῦ φωτός. Εἶναι ἕνας πίνακας μεσημεριάτικου θάμβους, πού μόνο στή Θράκη μπορούσε νά σχεδιάσει ὁ Ζεῦξις. Τήν ἀργυράδα τοῦ θάμβους αὐτοῦ χρυσώνουν τοῦ κάμπου οἱ ἀτέλειωτες θημωνιές, πού ὑψώνουν τὸ κωνοειδές ἀνάστημά τους, ἕτοιμες τώρα νά χυθοῦν χάμω καί προσπερνώντας ἢ κοφτερὴ δοκράνα ἀπὸ πάνω τους νά γίνουν λυῶμα κι' ἄγερο καί νά χύσουν τὸ χρυσαφένιο στάρι τους πλούσιο καί πολλαπλάσιο. Ὁ Θρακιώτικος κάμπος θαματούργοῦσε πάλι ἀβλακωμένος μὲ τὰ μύρια του ποτάμια, ποτισμένος καί καρπερός. Ἡ Πέτρα περνοῦσε εὐτυχισμένη, γιατί ὁ θερισμὸς πῆγε λαμπρὸς κι' ὁ ἀμητὸς εἶταν πλουσιώτατος. Ὁ δουλευτὴς λαὸς ἀπολάβαινε τοὺς καρποὺς τῶν κόπων του. Τώρα θ' ἄρχιζε τ' ἀλώνισμα. Οἱ ἀποθῆκες θὰ πλημμυροῦσαν ἀπὸ στάρι καί ἡ εὐτυχία θὰ ὑψωνότανε βουνό. Τέτοιες μέρες ὅλο τὸ Δεκαπενταύγουστο οἱ παπάδες πάνω στοῦ θερισμὸ δεήθηκαν δεκαπέντε ἀπόβραδα στήν Παναγιά, ψέλνοντας τὴν Παράκληση. Εἶπαν λόγια καί ψαλμουδιές θείες, παρακάλεσαν τὴ θαματούργη Παναγία, πού θὰ γιόρταζε στίς δεκαπέντε τὴν κοίμηση, πού ξεσήκωνε κόσμο καί λαὸ ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς Θράκης νά τὴν προσκυνήσουν. Δεήθηκαν σὲ γλῶσσα γεμάτη ποίηση καί κατάνυξη, παρηγοριὰ καί κλᾶμα, δέηση κι' ἐλπίδα: « Ἄλλα τὰ χεῖλη τῶν ἀσεβῶν, τῶν μὴ προσκυνούντων τὴν εἰκόνα σου τὴν σεπτὴν, τὴν ἱστορηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου, Λουκᾶ ἱερωτάτου, τὴν δδηγῆτριαν».

*
* *

Τώρα παραμονὴ τοῦ πανηγυρισμοῦ ξεκίνησαν ἀπὸ τὰ γειτονικά μέρη σειρὲς ἀμάξια — σὰν σαρανταποδαροῦσες ἢ κάμπιες, στὴ γραμμὴ, ὅταν ἀνεβαίνουν στοῦ πεῦκα ἀραδιαστὲς — μὲ τέντες σκεπασμένα. Κουβαλοῦν τὰ πιστὰ πλήθια τοῦ λαοῦ. Κουβαλοῦν

τὸ γυναικόκοσμο, τὸν παιδόκοσμο μὲ τὰ τρόφιμα, μὲ τὰ στρωσίδια πὺν χρειάζονται στ' ἀμάξια. Ἔτσι στόλισε τ' ἀμάξι τῆς καὶ ἡ κόνα Ἄννα, ἡ ἀρχόντισσα τῶν Ἀγισαρανταμάρτυρων. Ἄπλωσε χαλὶ κάτω, πάνω στὸ χαλὶ ἄπλωσε σιλτέδες μαλλένιους, ἔρριξε μαξιλάρες στὰ πλάγια τοῦ τετράτροχου ἀμαξιοῦ καὶ πίσω ἔδεσε τὰ καλάθια μὲ τὰ τρόφιμα. Ἡ τέντα σκέπαζε τὴ φαμίλια τῆς, πὺν πήγαινε νὰ προσκυνήσει κατανυχτικὰ καὶ θεοφοβούμενα: Τὴ δεκαοχτάχρονη κόρη τῆς Ζηνοβία, τὴ μικρότερη Δαφνιὰ καὶ τὶς δυὸ παρακόρες τῆς, πὺν χρόνια τὴν δούλευαν μὲ πίστη καὶ ἀγάπη καὶ λατρεία. Ὁ γιὸς τῆς ὁ Βασιλάκης εἶταν ὁ ἀφέντης τοῦ ταξιδιοῦ. Πήγαιναν καὶ τὰ τ ἄ μ α τ ἄ τους στὴν Παναγιά: Ἐνα ποδάρι γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ ποδαριοῦ τοῦ κῦρ Γιαννάκου, πὺν κούτσαινε βαρειά, καὶ ἕνα μάτι γιὰ τὸν ματόπονο τοῦ γιοῦ τῆς Βασιλάκη, πὺν ἔπασχε μῆνες. Τέτοια ἀμάξια ἑκατοστὲς στὴ γραμμὴ σιγόσερναν τὰ βουβάλια καὶ τὰ βώδια διπλόζευτα, ἀβλακώνοντας τὴν σκονισμένη στράτα, πὺν καὶ αὐτὴ σὰν σαρανταποδαροῦσα, σὰν πινελιὰ κακόσυρτη, γραφόταν στὸν κάμπο γυριστά, καμπυλωτά. Τὰ λαλούμενα παίζαν καὶ τὰ νταούλια τοῦ πανηγυριοῦ χτυποῦσαν. Ἀπὸ ψηλὰ κυττάζοντας στὸν κάμπο χαιρόσουνα τούτῃ τὴ μακρόσυρτη συνοδεία καὶ τὴ βοή καὶ τὴ χαρὰ καὶ τὸ μόχτο τοῦ ἱεροῦ ταξιδιοῦ.

*
* *

Νὰ καὶ τὸ γεμάτο ἀγιωσύνη χωριό, γιορταστερὸ σκουραίνει στὸ πέσιμο τοῦ ἡλιοῦ. Ὁ κάμπος τζιτζιρίζει ὄλος, γιὰτὶ χιλιάδες τζιτζίρια χύνουν τὸ μονόηχο τζιτζιρισμὰ τους στὴν κάψα τοῦ θέρου. Σκοτάδι πλακώνει τώρα μὲ τὸ φτάσιμο τῶν προσκυνητῶν στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, ὅπου οἱ ἥσκιοι ἀπλώνονται ξωτικοί. Μυρμηγγια θαρρεῖς καὶ πλάκωσαν ἀπὸ τὴ «χώρα» νὰ φᾶνε τὸ χωριό, πὺν ἡ Παναγιά τὸ φύλαγε πάντα εὐτυχισμένο. Ἄνοιξαν οἱ πόρτες τῶν σπιτιῶν γρήγορα διάπλατες νὰ δεχτοῦν τοὺς πιστοὺς. Οἱ ἀβλὲς ἀλάλαξαν, οἱ κυράδες κατέβασαν τοῦ ταξιδιοῦ τὰ σύνεργα, τὰ χρᾶμια, τὶς σιλτέδες, τὰ μαξιλάρια καὶ κοφίνια μὲ τὰ φαγητὰ καὶ τὰ ποτὰ. Οἱ βρῦσες στὰ πλατάνια κάτω τραγουδοῦν τὸ αἰώνιο γαργαριστὸ τραγοῦδι τους, χύνοντας τὰ παγωμένα τους νερά. Καὶ οἱ κυράδες ἄνοιξαν τὶς καρδιές τους νὰ φιλοξενήσουν τόσο λαὸ στὰ

κατακάθαρα σπίτια τους, καὶ στὶς ἀβεστωμένες αὐλές, γειμάτες ἀνθούς καὶ γλάστρες, χιλιόκλινα δένδρα καὶ περικοκλάδες.

* *

Τὴν ὥρα τούτη ἡ ἐκκλησιὰ πλημμυρισμένη. Ἡ σκοτεινὴ ἀπὸ τὴν πολυκαιρία ἀσημοδουλεμένη ὄψη τῆς Παναγιᾶς «ἀγκαλοφορούσης» χαμογελαῖ—ἔτσι τοὺς φαίνεται ὅλους—στὸ πλῆθος. Ἰδρῶνει καὶ πάσχει μαζί με τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οἱ ψαλμουδιῆς τοῦ ἐσπερινοῦ βγαίνουν ἀπὸ τ' ἀνοιχτὰ παράθυρα τῆς παμπάλαιας ἐκκλησίας. «Θεαρχεῖω νεύματι πάντοθεν οἱ θεοφόροι ἀπόστολοι ὑπὸ νεφῶν μεταρσίως αἰρόμενοι». «Τὸ θεοδόχον καὶ ἀκραιφνέστατον σῶμα προπέμπουσι τῷ δέει κρατούμεναι». Ψάλλουν οἱ ψαλτάδες τὸ δοξαστικὸ, ποὺ τόσα ὑψηλὰ νοήματα ἔχει καὶ τὸ ψάλλουν σὲ ὄχτῳ ἤχους καταποδιαστούς. Εἶναι τὸ ἀρχαιοπρεπο δοξαστικὸ μαζί ὕμνος καὶ θρῆνος, διθύραμβος καὶ ἔλεγειο, αἶνος καὶ δόξα. «Αἱ δὲ ὑπέρτατοι τῶν οὐρανῶν Δυνάμεις σὺν τῷ οὐρανῷ δεσπότη παραγενόμεναι». Τί κατάνυξη, τί συγκίνηση, τί θρῆνος! Ὁ λαός, γριές, νέες, παιδιὰ, μεστωμένοι, πέφτουν, δέονται, κλαῖνε, χτυποῦν τὰ μέτωπα στὸ πλακόστρωτο. Εἶναι ἡ ὑπερτάτη ὥρα. Ἡ Παναγιὰ ἰδρῶνει, δέεται, σκιάζει τὸ πρόσωπό της, παρακαλώντας τὸ γιὸ της, τέλος χαμογελαῖ, ἱλαρῶνει. Παρακαλώντας πέτυχε. Ἡ μεσολάβησή της ἔπιασε. Τ' ἀνομήματα, τ' ἁμαρτήματα, τὰ σφάλματα, ὅλα θὰ σχωρεθοῦν, γιατί ἡ πίστι τοῦ λαοῦ εἶναι μεγάλη. Οἱ τρελλοὶ σίγασαν, οἱ ἄρρωστοὶ ὠρθοπόδησαν, οἱ τυφλοὶ ἀνάβλεψαν, οἱ παθιάρηδες εἶδαν ἔλεος. Τὰ θάματα διαλαλήθησαν. Ὅλη νύχτα ὁ λαὸς δεότανε καὶ ἡ Παναγιὰ στὸν ὑγίό της καὶ ὁ Χριστὸς ἔκανε τὰ θάματά του μετὰ τὴ μάννα του, ποὺ μεσολαβοῦσε ὅλη νύχτα καὶ δεότανε ἀκούραστη.

* *

Τὰ κοκόρια λάλησαν, τὸ γλυκὸ τῆς αὐγῆς ἀσημοφῶς χύθηκε καὶ σιγὰ σιγὰ ρόδισαν τὰ γύρω χαμόβουνα. Ἀὔπνοι οἱ προσκυνητὲς συνεχίζουν τὸ προσκύνημά τους. Τώρα ἡ ἐκκλησιὰ μετὰ τὸν ὄρθρο καὶ τὴ λειτουργία, πλημμυρισμένη. Ἀσθενεῖς, ὀδοιπόροι, πάσχοντες, ἁμαρτωλοὶ, στραβοί, κουτσοί, θλιμμένοι καὶ θλιβεροὶ ἀγιάτρευτοι καὶ παλαβοί, ὅλοι προσεύχονται καὶ μπρομυτίζουν. Ὅσπου τ' ἅγια βγαίνουν καὶ μετὰ τ' ἅγια στὰ χέρια ὑψωμένα οἱ πα-

πάδες περνοῦν πάνω ἀπὸ τὰ κορμιὰ τῶν ἄρρωστων καὶ ἀσθενῶν ποὺ ἀπλωμένοι προσμένουν τῇ γιατρίᾳ τους, τὸ θᾶμα! Οἱ ψαλτάδες ψέλνουν, οἱ παπάδες εὔχονται, ὁ λαὸς σιγοψέλνει καὶ γονατίζει. Ἰδρωτας πλημμυρεῖ τὰ μέτωπα ὄλων. Ζέστη, ἄχνα, θέρμη, καὶ ἡ λειτουργία μέσα στὴ κόπωση αὐτὴ προχωρεῖ. Προχωρεῖ ὡς τὸ τέλος μὲ τὴν κατάνυξη καὶ τὴν πίστη τοῦ δεισιδαίμονα λαοῦ, τοῦ πιστοῦ προσκυνητῆ.

Τὸ χωριὸ τώρα γιορτάζει χύνοντας ποτάμι τὸ κρασί. Ὅλοι πίνουν μόσχο καὶ μυρωμένο κρασί τῆς Θράκης. Τρῶν καὶ πίνουν. Καὶ πίνοντας χορεύουν. Στήνουν τὸ διονυσιακὸ χορὸ, ποὺ ἀνάβει τὸ πιωτό. Σὰν Βάκχοι καὶ Διόνυσοι καὶ Σάτυροι πηδοῦν καὶ χτυποῦν ρυθμικὰ τὸ ποδάρι καὶ γίνονται ἔνθεοι καὶ οἰστορηλατημένοι. Τὴν κατάνυξη τῆς προσευχῆς διαδέχεται ἡ κατάνυξη τοῦ χοροῦ. Ἄχ, ἔχ, ἔχ, καημοὶ καὶ πόθοι καὶ διαθέσεις διονυσιακῆς ἀνάβουν. Οὔτε στὴ βαρειά τοῦ μεσημεριοῦ ζέστη σταματοῦν τὸ γλεντοκόπημα, ποὺ ἀναψε τὸ πιωτὸ καὶ τὸ πάθος. Οἱ πόρτες τῶν σπιτιῶν ἀνοιχτές, τὰ βαρέλια χύνουν τὸ νᾶμα ἀψί, τὰ τραπέζια γεμάτα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ καλά. Γλέντι καὶ γιορτασμός. Ἔτσι ὡς τ' ἀπομεσήμερο γιορτάζει ὁ λαός.

*
**

Τώρα τ' ἀπόγευμα ἡ σαρανταποδαροῦσα τῶν ἀμαξιῶν—ἡ κακόσυρτη γραμμὴ τοῦ πινέλου—τῶν τετρακόσιων ἀμαξιῶν ξεκίνησε πίσω μὲ τοὺς πανηγυριστές, τοὺς ἀγιασμένους, τοὺς θεραπεμένους, τοὺς ἀναβλέψαντες, τοὺς λωλοὺς ποὺ ξαναβρῆκαν τὸ μυαλὸ τους, τοὺς κουτσούς, ποὺ στάθηκαν στὰ πόδια τους. Ὅλοι εὐτυχημένοι γυρίζουν. Κι ὁ γυρισμός τους ἔχει τὸ σχῆμα τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων, ποὺ μᾶς ἱστόρησε μὲ τὴ σμήλη του ὁ Φειδίας. Μιὰ πομπὴ γεμάτη βοή καὶ γέλιο, χαρὰ καὶ ἱκανοποίηση. Τοὺς οἰστορηλατεῖ ὁ Διόνυσος, μὰ τοὺς σκέπει ἡ Παναγία τῆς Πέτρας, ἡ θαματοουργή, καὶ τοὺς προστατεύει ἡ μάννα τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἡ μεσίτρια, στίς θλίψεις καὶ τοὺς κίνδυνους, στίς ἀρρώστειες καὶ τοὺς πόρους.

Τὸ πανηγύρι τῆς Πέτρας ἐτελείωσε, ἀρχίζουν τ' ἀλώνια στὴ γύρω χώρα καὶ τὸν πλούσιο κι ἀστείρευτο Θρακιώτικον κάμπιο.

Τ' ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ

Τὸ χωριὸ—τὸ Διονυσιακὸ χωριὸ τὸ Κωστή—μέσα στὴν ἀνοιξὴ χαιρότανε τὶς ὁμορφίες του. Τὰ ρυάκια κελάριζαν, τὰ καϊνάκια ἀφρισμένα σχημάτιζαν καταρράχτες, τὸ ποτάμι κάτω, ἡ Βελίκα, σὰν σαρανταποδαροῦσα ἀυλάκωνε τὶς χαράδρες, ἔβγαινε στὸν κάμπο, ξανάμπαινε στὰ νοίγματα τῶν βράχων καὶ χανότανε καὶ πάλι ξανάβγαινε στὸ δρόμο του μὲ τὰ πλατάνια τὰ ἡσκιερά. Στὰ γύρω βουνὰ λυῶναν τὰ βαρειὰ χιόνια. Πρασινάδα ἀνείπωτη καὶ λειβάδια ὅπου ἔβροσκαν τὰ κάματα κοπάδια μόνον μὲ τὸ Μοῦργο ἀνήσυχο καὶ προφυλαχτικὸ νὰ φέρνει βόλτες. Οὔτε σύγνεφα πιά, οὔτε ἀνέμοι, οὔτε Θρακιώτικοι βορριάδες, μόνον χαρὰ Θεοῦ κεῦλογια. Οἱ χωριανοὶ ἔσπειραν, τὸ χιόνι σύντρεξε, ρίζωσαν τὰ σπαρτὰ στὸ βάθος τῆς γῆς. Ἔτσι τὸ ἕνα σαράντα στὸν ἀλωνιστὴ θὰ δώσουν τὸν καρπὸ τους. Ἡ Θράκη ἀνθοβολοῦσε. Οἱ χωριανοὶ προσβλέπουν στὸν κάμπο γεμάτοι ἐλπίδα καὶ εὐτυχία. Ἀπὸ τὸ Κωστή ἀνατολικά ἀπὸ μιὰ τοποθεσία ἀψηλὴ ὁ Γουνῆς ἀγνάντευε μιὰ ἐξαίσια εἰκόνα: Ἀνατολικά ἡ Μαυροθάλασσα ἀγριεμένη, ἀπέραντη, ἀπλωνότανε γεμάτη πένθη καὶ ψάγια πρὸς τὴν πολιτεία τοῦ Φινέα. Νότια ὄλος ὁ κάμπος κάτω πρὸς τὴ Χαριούπολη καὶ τὴν Ἀρκαδιούπολη ἀπέραντος, καταπράσινος. Κιὰπὸ δεξιὰ καμάρωνε ἡ Προποντίδα μὲ τὴ γελαστὴ τῆς ἀκρογιαλιά. Ἐκεῖ στὸ βάθος ξεχώριζαν θαμπὰ τὰ νησιά τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ ἀντικρυνὴ στεριά τῆς Βιθυνίας μὲ τὸν Ὀλυμπο τὸν Προυσιακὸ. Τὶ θέαμα. Ἕνας φυσικὸς πίνακας ἀθάνατος πὺ δὲν τότε χόρταινε ὁ Γουνῆς.

*
**

Τώρα εἶναι Μάης. Μπαίνουν στὸ τρίτο δεκαήμερό του καὶ τοὺς ἀπασχολοῦν τ' Ἀναστενάρια τοὺς Κωστήληδες. Ἡ ἀρχιαναστενάρισσα, τὸ Δοξανιώ, ἀπὸ μέρες εἶναι πολὺ κατανυχτικιά. Ἄν θὰ μπορούσες νὰ διαβάσεις τὰ χαρακτηριστικὰ της, θ' ἀβγαζες τὸ συμπέρασμα, πὼς ἡ γυναίκα αὐτὴ εἶναι φιλόδοξη, ἀποφασιστικιά, μὰ

καὶ θρησκόληπτη καὶ νευρική. Τὰ μισοκλεισμένα της μάτια γεμάτα μυστικοπάθεια, σκοτείνιαζαν τὴν ὄψη παραπάνω ἀπ' ὅ,τι εἶταν ἢ ψυχὴ σκοτεινὴ καὶ κλειστὴ. Λίγα λόγια—σὰν ἰέρεια—κι' ὀρμήνεις στὸ λαό. Λιγνόκορη καὶ λιγνοπατοῦσα. Κάτω ἀπὸ τὴ μακρόσυρτη φορεσιά της φαινότανε ἀληθινὴ ἰέρεια τοῦ Διονυσιακοῦ θιάσου. Στὸ στήθος της ποὺ φουσκώνει, τὸ πουκάμισσο κατάλευκο σταυρώνεται ἀρμονικὰ κάτω ἀπὸ τὴν κράνοιχτη συγγούνα της. Μπαινοβγαίνει καὶ μὲ τὴ Φωτεινὴ τὴν ἀρχισυντρόφισσά της στὸ γιορτινὸ της δωμάτιο, ἐτοιμάζει καὶ σιγυρίζει. Σιγυρίζει καὶ λέει: —Αὔριο ἔχουμε τ' Ἀναστενάρια, λέει, κι ἀνοίγει τὸ μεγάλο της φορτσέρι, ποὺ κληρονόμησε ἀπὸ τὴ γιαγιά της τὴν Ἀνάστω, τὴν ἀρχιαναστενάρισσα στὰ χρόνια της τὰ παλιά, ποὺ ὁ Παρθένιος ὁ δεσπότης ἀπὸ τὴ Σωζούπολη, τὴν ἀφώρισε, γιὰ ν' ἀποτραβηχτῆ ἀπὸ τὶς φωτιές. «Γιὰ νὰ μποδίσει, ἀφηγούταν, ὁ δεσπότης ὁ τραγόπαπας γιάμ' ἴφροσε γυναικίτικα φοριά, στὸ κεφάλι ἔβαλε τὴ μαγουλίκα μαγναδένια καὶ στὴ μέση ζώστηκε τάσια (ζώνη) ἀσημένια, κῆκατσε στὸ παραθύρι καὶ λόγιαζε τ' ἀναστενάρια, ποὺ χορεύασι πὰ στὴ στιά. Καὶ σὰν τὸν ρώτησε ὁ μουχτάρης: —Τί λές, γέροντα γι' αὐτὰ ποὺ λογιαῖεις; —Τί νὰ σοῦ πῶ, μουχτάρη, θὰ τὴν ἀφορίσω. Καὶ μ' ἀφόρεσε καὶ μ' ἀναθεμάτισε ὁ τραγογένης, ὁ φαραγόνος». Τῆς γιαγιάς της τῶχε χαρίσει ἢ Χουσὴ ἢ προγιαγιά της διδάχοντας τὰ καμώματα τῶν ἀναστενάρηδων καὶ τὴν τέχνη τῆς ἰέρειας καὶ τῆς γητεύτρας καὶ πάει λέγοντας. Ἄνοιξε λοιπὸν τὸ μεγάλο της τοῦτο φορτσέρι κ' ἔβγαλε εὐλαβικὰ τὶς εἰκόνες μὲ τὰ κουδούνια τ' Ἀγκισταντίνου καὶ Ἐλένης καὶ τὶς ἄλλες τῶν ἁγίων, ποὺ θαμμένες κι ἁγιοτικές, κοίτουνταν ὅλο τὸν χειμῶνα μακρὰ ἀπ' τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων. Μαντηλοφοροῦσα, μὲ τὸ κεφάλι μακρουλό, σὰν αὐτό, καὶ τὰ μαλλιά σχιστὰ στὴ μέση ποὺ νὰ χαράσσεται τὸ μονοπάτι πρὸς τὴν κορυφὴ της, δάγκωνε στὰ δόντι' ἀνάμεσα τὴν ἄκρη τοῦ τσεβρέ της νὰ μὴ λύνεται. Καὶ μονολογοῦσε καὶ σταυροκοπιούνταν καὶ μπαινόβγαине ἀνήσυχη. Κι ἀπακούμπησε τὶς εἰκόνες στὸ τραπέζι βαρυστόλιστες μὲ χίλιω λογιῶν ἀφιερῶματα. Κάτω ἀπὸ τ' ἀφιερῶματα χορεύουν σὰν Διόνυσοι, σὰν Σάτυροι μὲ τῶνα πόδι ψηλά. Εἶναι παμπάλαιες εἰκόνες σαραντα-

καίδεκα γενεῶν—σκοτεινὲς ἀπὸ τὴν πολυκαιρία τῶν αἰώνων. Τίποτες δὲ ξεχωρίζεις, μιὰ μουντάδα τὶς σκεπάζει. Καὶ προσεύχεται τὸ Δοξανιῶ καὶ ψέλνει, καὶ σταυροκοπιέται: Κωνσταντῖνος σήμερον σὺν τῇ μητρὶ τῇ Ἑλένη.

*
**

Ἀπὸ μέρες ὁ Δούντας, ὁ Πάπαδος, ὁ Δοξανῆς, ὁ Σταυρῆς. ὁ Μαυρίδης, ἀπὸ μέρες τώρα εἶναι σκεφτικοί, συλλογισμένοι. Τοὺς φορτώθηκε ἡ μελαγχολία κι ἓνα ξεσήκωμα νευρικό τοὺς κάνει εὐερέθιστους. Εἶναι οἱ ἀναστενάρηδες. Τοὺς τυραγνᾷ ἡ διάθεση τοῦ χοροῦ. Εἶναι τὸ ἱερατεῖο τῶν ἀναστενάρηδων ἀπὸ πάππο πρὸς πάππο. Πάντα τὸν καιρὸ τοῦτο τοὺς πιάνει τὸ νευρικό τους. Ὅπου καθίσουν, ὅπου σταθοῦν, κινοῦνται ρυθμικά, μιλοῦν ρυθμικά καὶ προσωδιακά. Εἶναι ἔνθεοι. Κι ἀκοῦς τὰ λόγια τους...

—Κεῖνο τὸ ἔρμο τ' ἀνάχαρο πλιάλιε καὶ ἤρουντο καὶ χούχιαζε. —Κι ἔτρεμε ὁ τόπος, σώπασ' τὰ κουδούνια ντου καὶ λόγιαζε. —Πέρνουμε λὲς ἓνα συγκέρι (σκοινὶ πού ἐνώνει τὰ κέρατα) καὶ φράζμε τὸ μαντρὶ καὶ φελουργιὲς καὶ νάφταμε μάνε-μάνε διαβολοφωτιά. Τὸ πουρνὸ ὄντενε ἔφεξε ἔφτὰ γελᾶδια κείντασι ψόφια. Ὅντε τὰ γδάραμε τὸ κριγιάς τους ἦντου μαῦρο ζῆνα: σὰ δὲ ἀνάβγαμε φωτιά, διάβαιναν γοῦλα.

—Δὲ θέλω αὐτὸ νὰ τὸ πιστέψω, ἦντου ἀρρώστεια: Τὸ γρούστελλο. —Ποιὸ γρούστελλο, ρὲ Πρύμπε;

Τέτοια τοὺς ἄκουγες νὰ μιλοῦν.

Μιλοῦσαν γι' ἀρρώστειες, γι' ἀφοβία, γιὰ σκυλογαυγίσματα, γιὰ γητέματα, γιὰ φαντάσματα. Ἐπειτα σώπασαν, σὰν νὰ συνῆλθαν. Κι ὁ ἀρχιναστενάρης ὁ Πάπαδος εἶπε:—Παιδιά, σύρτε στ' ἀγιάσμα τ' Ἀγιπρόδρομου νὰ μαζέψτε τὰ παλιούρια. Ἐνε τρία χρόνια τώρα πού σαπίζνα. Πάρτε τοὺς παλιούς πλοκοὺς πεντέξη ἀμάξια ξύλα καὶ κουβαλήστε τα στὴν πλατεῖα τῇ χωριοῦ, στὸ ἄλὼν, τῇ Πάτη μπροστά, κι ἀπλώστε τα, ὅπως δεμάτια στ' ἄλὼνια.

Ἔτσι κατὰ τὸ μεσημέρι πεντέξη ἀμάξια ἔφταναν στ' ἀγιάσμα. Βούτηξαν ὡς τὸ γόνα τὰ παλλικάρια καὶ καθάρισαν τ' ἀγιασμένα νερὰ καὶ καθάρισαν τὸν τόπο. Ἐξῆ ἀμάξια ξύλα, σὰν τὴν ἦσκα σάπια, τᾶστρωσαν στὴν πλατεῖα, παραμονὴ τοῦ Ἀγικων-

σταντίνου, πού τὸ χωριὸ γιόρταζε—τὸ Κωστή καὶ τὸ Μπροντίβο—τ' Ἀναστενάρια, κατὰ τὸ σούρουπο καὶ τὸ ἡλιοβασίλεμα. Ὁ Δοξα-
 νῆς ὁ παλιὸς ἀναστενάρης στόρισε τὴν πυραμίδα τῶν καυσόξυ-
 λων μαστορικά. Ἦξαιρε, γιατί ἦταν παλιὸς καρβουνασβεστάς, ἀπὸ
 κείνους, πού ὁ Βιζυηνὸς ἀποθανάτισε μαστορικά μὲ τὸ στίχο του.
 Καὶ τὴν εὐπρέπισε ὅπως μιὰ φορὰ ὁ Αἴαντας ὁ Τελαμώνιος τὸν
 «σφαγέα του, τὸν νεηκονῆ» γιὰ ναὺτοκτονήσει, ἀποχαιρετίζοντας
 στὸ μονόλογό του μεγαλόστομα τῆ ζωή. «Ὁ μὲν σφαγεὺς ἔστηκεν
 ἢ τομώτατος γένοιτ' ἄν...» Ἔτσι θὰ μποροῦσε νὰ πῆ κι ὁ Δοξα-
 νῆς, ὁ μελαγχολικός, ὁ σκεπτικός, ὁ συλλογισμένος:—«Ἡ θρακιά
 καλή, θὰ πηδήξω αὔριο σὲ τούτη ἀπάνω χορταστικά εἰκονόληπτος». Καὶ
 θὰ ὕψωνε τὰ μάτια κατὰ τὴν ἀνατολή.

Αὐγὴ - αὐγούλα. Οἱ Κωστιανοὶ λαμπροντυμένοι τὰ γιορ-
 τινά τους, ἄσπρα ροῦχα, χιονᾶτα ἀπὸ πάνω ὡς κάτω. Οἱ ἀναστε-
 νάρισες δούλεψαν ὄλο τὸ χειμῶνα, σὰν ἔσπειραν τὸ σπόρο στὴ γῆ,
 τὴν καλοδουλεμένη μὲ τὸ διπλὸ ὑνί. Ἀφοῦ κρέμασαν τὰ ἐργαλεῖα
 τῆς σποράς, καὶ τὸ ὑνὶ τὸ ἀπίθωσαν μ' εὐλάβεια, σὰν ἱερὸ ἐργα-
 λεῖο πού αὐλακῶνει τὴν ἱερή τους γῆ, κάθησαν στὸν ἀργαλειὸ κα-
 τόπι, τοιμάζοντας τὸ στημόνι καὶ τὸ ὑφάδι. Πῆραν τὸ φελεμένι
 ἀπὸ τὸν προματευτῆ κ' ἔστησαν τῆ διάστρα μὲ τις διασόβεργες καὶ
 τὰ μασούρια. Καὶ μασούριασαν καὶ καλάμισαν ὡς πού ἔβαλαν τὸ
 λάκκο στὴ θέση του στὸ καλοκαιρινὸ χαγιάτι. Οἱ γλάστρες καὶ τ'
 ἀναρριχώμενα προπομαχοῦσαν κι ὁ βασιλικὸς μοσχομύριζε. Καὶ
 χτύπησαν ἐλαφρὰ τὸ χτένι καὶ ἔρριξαν τὴ σαγίττα πετώντας τὴν
 ἀνάμεσα στὸ στημόνι κ' ἔτσι τοίμασαν ἑκατοστὲς πῆγες κατάλευκο
 πανὶ χιονᾶτο, πού τὸ ξάσπρισαν καὶ τὸ λεύκαιναν στὰ «ντολάπια»
 οἱ ντολαπτοῆδες, στὰ μπέντια τῶν ἐξῆντα ποταμῶν καὶ ρυακιῶν
 τῆς βουνοπλαγιᾶς πού κατηφορίζουν πρὸς τὴν Ἐργενα ἀπὸ τὴν
 Ἀγαθούπολη ὡς τὴ Σαλμυδησοῦ—τὴ Μήδεια καὶ τὴν ἀψηλὴ καὶ
 φανταχτερὴ Βιζῶ. Ὑφαιναν καὶ τραγούδησαν. Ἡ Φωτεινὴ ἢ Μο-
 σκοτὰ ἢ καλλίφωνη κελάδησε :

Διάζεται κόρη διάζεται | διάζεται τὸ βλατὴν της
 κι ἔλ' ἢ χαρὰ δικὴν της

Παρασκευίτσα τῶδαλε | Σαβδάτο τὸ ξεφαίνει...

σὲ ἦχο καὶ μέτρο ἀρχαῖκὸ μακρόσυρτο καὶ καταλυτικὸ, σὸν τροπᾶρι τῆς ἀγάπης, σὸν ὕμνο τῆς δουλειᾶς.

Ἄντροι, γυναῖκες μὲ τὰ φαρδομάνικα πουκάμισσα, σὰ φειδιακὴ προμετοπίδα Θρακῶν, ποὺ ἤρταν ἐπισκέπτες στὴν Ἀθήνα, ὅπως στὴν πανάρχαια ἐποχὴ τῆς Ὀρφικῆς Ἑλλάδας, βγαίνουν μπαίνουν στὴν ἐκκλησιά. Οἱ καμπάνες χτυποῦν γιορτερά. Διαβάζεται τώρα ἡ ἀκολουθία. Καὶ μεγαλοπροσκυνᾷ ὁ λαὸς κατακάθαρος καὶ καταλυτικός.

*
* *

Ἡ γκαίντα—ὁ παλιὸς ἄσκαυλος—κι ἡ τρίχορδη λύρα, χύνουν τοὺς ρυθμούς των συναρμολογημένους. Ἐνας ἐρεθιστικὸς ρυθμὸς τῶν ποδιῶν εἶναι ἡ μελωδία τους. Βγαίνει ἡ φειδιακὴ προμετοπίδα. Ἡ γκαίντα φυσᾷ καὶ σκύβει. Μιὰ καλλιόροση πηγὴ μουσικῆς ἀνοίγει τοὺς κρουνούς της. Ὁ λυράρης μὲ μισόκλειστα μάτια μεθοκοπᾷ ἐκστατικός, θεόληπτος, διονυσιακός, μανιακός, Κρούει τὸ δοξάρι του καὶ παιγνιδίζει τὰ δάχτυλά του πάνω στίς χορδές. Οἱ δυὸ μαζί εἶναι ἀρμονία καὶ μεθύσι ἐκστατικὸ ἦχων καὶ ρυθμῶν. Πίσω ἀκολουθοῦν οἱ ἀναστενάρηδες μὲ τὶς ἀγιοτικὲς εἰκόνες ψηλά στὰ κεφάλια, μεθυσμένοι ἀπὸ ἐκσταση. Ἡ Μοσκοτὰ—ἡ ἀναστενάρισσα—πιάνεται ἀπὸ κρίση νευρικὴ καὶ ἀρχίζει νὰ τρέμει. Τρέμει σύγκορμη. Ὁ Τοῦτος ἀγωνίζεται νὰ βασταχθῆ, συγκλονίζεται ἔξαλλος, ἡ Φωτεινὴ συνεπαίρνεται σ' ἄλλους κόσμους. Κι ὅλοι ὑψώνουν τὶς Χάρες καὶ μέσα στὰ χεῖλια τους παραμιλοῦν. Θαρρεῖς καὶ ἀπὸ τὸ θέατρο τοῦ Διόνυσου τῆς Ἀττικῆς κατάϊσα σταλμένοι Σάτυροι καὶ Μαινάδες καὶ Σιληνοὶ ξαναφέρνουν στὴ ζωὴ θέαμα ἀνείπωτο. Τ' εἶναι τοῦτο ; Τωρινὸ ἢ πανάρχαιο ; Εἶναι ἀληθινὸ ἢ παράσταση Ἀπτικοῦ ἀγγείου μελανόμορφου ;

Τώρα οἱ μουσικοὶ—αὐτὸς ὁ ἔνθεος λυράρης ὁ Γκόρες—μὲ τὰ καμυστὰ μάτια, ποὺ πάγει στὰ τυφλά, ἀνάβει τὸ ρυθμὸ. Ἀνάβει κι ἡ γκαίντα τὸ δικό της μὲ τὸν Πισκέφτη. Εἶναι οἱ ρυθμιστὲς τῶν ψυχῶν. Σκύβει ὡς τὴ γῆ φυσώντας τὴ γκαίντὰ του ὑποταγμένη κάτω ἀπὸ τὴ μασχάλη του. Ντυμένος στὰ κάτασπρα ἔξαυλώνεται μέσα στὸ Ἀπολλώνιο φῶς τοῦ μεσημεριοῦ. Ὑψώνεται καὶ λυγίζει πίσω, παίρνει ἀναπνοὴ καὶ ξαναψαύει μὲ τὰ χεῖλια του

τὸν αὐλὸ καὶ φουᾶ. Τὰ δάχτυλά του μεθοκοπημένα κι αὐτὰ παιγνιδίζουν στὶς τρύπες τοῦ κάτω αὐλοῦ. Προχωρᾷ πηδώντας. Στέκεται. Πηδᾷ στὴ θέση του. Τινάσσει τὸ κεφάλι του πίσω. Γὸ κατσαρό του σὰ λειρὶ πετεινοῦ, πέφτει κι ἀνεβαίνει. Λυγώνεται, σκύβει, ὁ ἔξαρχος αὐτὸς τοῦ ρυθμοῦ. Τί μεθύσι ἐκστατικὸ μελωδίας, ποῦ ἐρμηνεύει τὸ λαϊκὸ πάθος! Ἡ ἱερὴ πομπὴ προχωρεῖ—πομπὴ ἀγιοτικῆ, διονυσιακῆ.

Νὰ κ' οἱ γριές. Οἱ γριές οἱ μπάμπες χορεύουν. Μὲ τὰ χέρια στὴν κοιλιά ξεχωρίζουν τρεῖς γερασμένες θεόληπτες, ἀγιοκαβαληκεμένες, οἰστορήλατες—οἱ μπάμπες. Δὲν ἔχουν φρένα οἱ ἔξαλλες καὶ οἱ οὐρλιαστικές. Σηκώνουν στὸν οὐρανὸ τὰ χέρια σὰ νὰ θέλουν νὰ πετάξουν. Κατεβάζοντάς τα χτυποῦν τ' ἀδύνατα μηριὰ τους πανωτά. Καὶ σιγὰ σιγὰ κοπάζει ὁ ρυθμὸς τῆς λύρας, κοπάζει καὶ τὸ ξεσήκωμα κι ὁ σεισμὸς τῆς ψυχῆς τους. Καὶ νά, πέφτουν κάτω κατάκοπες κι ἀνήμπορες νὰ σηκωθοῦν—οἱ Μαινάδες.

Ἡ πομπὴ προχωρεῖ.—Στὴν πλατεία, στὴν πλατεία! Ἐκεῖ ἢ φωτιὰ ὑψώνει ἀκόμα τίς φλόγες της. Τῆ σudaυλιίζουν μὲ μεγάλα κοντάρια οἱ sudaυλιστές. Σιγὰ σιγὰ κοπάζουν, μικραίνουν, καταπαύουν καὶ μιὰ θρακιὰ κατακόκκινη, ἄλυκη, θερμαίνει καὶ καίει.

*
* *

Γύρω στὴ φωτιὰ στ' ἄλῳνι τοῦ χωριοῦ ὄλο τὸ πληθὸς τριγυρίζει τοὺς ἀναστενάρηδες μὲ τίς Χάρες. Θ' ἀρχινίσει ὁ χορὸς. Γυναῖκες κι ἄντρες—οἱ ἀναστενάρηδες—μὲ τὸν ἅγιο στὰ χέρια γλωμοὶ καὶ κίτρινοι. Κρατοῦν στὰ χέρια ἄσπρα μαντήλια. Κουνιοῦνται δεξὰ - ξεροβά. Ἄπο δῶ κει. Ξεφωνίζουν ἔχ-ἔχ-γίχ, ἔχ, ἔχ, γίχ. Χίλια μάτια τοὺς κυττάζουν, τοὺς αἰσθάνονται, τοὺς ἀποροῦν. Σεμπαίνουν ἄφοβα στὴ φωτιὰ. Πηδοῦν, πατοῦν τὴν καρβουριά, χορεύουν. Ἄχ, ἔχ, ἔχ. Δρασκελίζουν τ' ἄλῳνι τῆς θρακιᾶς σταυρωτὰ καὶ πάλι πηδοῦν στὸν τόπο. Ἰδρώνουν, γλωμιάζουν ἔξαλλοι ὄλοι. Ὁ ἅγιος τοὺς ἔχει πιάσει. Τὰ ὄργανα λαλοῦν ρυθμικὰ πάντα. Κι ἀπὸ τὸ λαὸ μέσα νά, ἕνας φτάνει, φιλᾷ τὴν εἰκόνα, πιάνεται. Γίνεται ἀναστενάρης, ὁ Διάκος ὁ Γεωργῆς. Ἡ κατάνυξη τοῦ λαοῦ μεγαλώνει κι ἡ θεοσέβεια πληθαίνει. Θαρρεῖς κι ἀναζωντάνεψε παλιὰ θρακιώτικη προαιώνια λατρεῖα ὀργιαστικῆ. Θαρρεῖς καὶ οἱ Ἡ-

δωνοὶ γύρω στὸν Αἴμο κ' οἱ Κλύδωνοι καὶ οἱ Μιμαλλόνοι, ποὺ λέει ὁ Πλούταρχος, ἀναζωντάνεψαν μέσα στὰ ὄργια καὶ τὶς γιορτές. Ἡ Μοσχοτὰ βγαίνοντας ἀπὸ τὴ φωτιὰ πέφτει χάμω. Τὸ στόμα της ἀφρίζει. Ὁ Τοῦτος ἀκούραστος χοροπηδᾷ. Τὸ κῦμα τῆς θρακιᾶς σιγάζει, σβήνει λίγο λίγο καὶ γίνεται στάχτη. Κι ὁ χορὸς τελειώνει. Τὰ γυμνὰ πόδια τῶν ἀναστενάρηδων μένουν ἄθιχτα καὶ ἄβλαβα. Τοὺς ψάχνουν οἱ ἐμπειρότεροι γιατροὶ τοῦ τόπου. Θᾶμα!

*
* *

Ἡ παρέα τῶν ἀναστενάρηδων τώρα, μὲ τὴν γκαίιντα καὶ τὴ λύρα, φέρνει γύρους. Οἱ θύρες εἶναι κρᾶνοιχτες τῶν σπιτιῶν νὰ τοὺς δεχτοῦν. Παντοῦ πίνουν καὶ τραῶνε καὶ τραγουδοῦν :

— Πὰ σὲ πράσινο λειβάδι | κἀντα τρεῖς παλλικάρια
τὴν ἡμέρα τραῶν καὶ πίνουν | καὶ τὸ βράδυ κἀνουν βίγλα
καὶ βιγλίζουν τοὺς διαβάτες | νᾶθρου Τοῦρκου νὰ σκοτώσου
καὶ Ρωμιὸ νὰ ξεσκλαθῶσου.

Τὸ βράδυ—σὰ φάγαν κ' ἤπιαν καὶ εἶπαν πειράγματα—μὲ τὸ πλάκωμα τοῦ σκοταδιοῦ, καὶ τ' ἄστρα ἄναψαν στὸν οὐρανὸ σὰν καντήλια. Στάθηκαν τότε οἱ ἄνθρωποι καὶ τὸν ἐκύτταζαν. Μελετοῦσαν τοὺς ἀστερισμοὺς ποὺ τοὺς γνωρίζουν, Ὁ Πάντος ὁ λυρατζῆς—ὁ πρῶτος μουσικός, ποὺ δὲν ἔλειπε ἀπὸ τοὺς γάμους καὶ σὲ κάθε ἀντρόγυνο εὔρισκε νὰ πῆ καὶ νὰ τραγουδήσει κάτι,—τράβηξε τὴ λύρα του καὶ τραγούδησε στὴ σιγαλιὰ τῆς νύχτας :

Ἄχ! μάννα μου ἐγὼ εἶμαι ὁ νταγῆς—ἐγὼ εἶμαι ὁ νιασμένος
ἐγὼ εἶμ' ὁ δράκος τοῦ νεριοῦ | κι ἄλλοι θεὸ νὰ ντρέχ' νὰ πλιαλιεῦ.
Τρουλιά μου, τὰ χωράφια σου, | Τρουλιά μου, τὰ νερά σου,
Τρουλιά μου, οἱ κοπέλλες σου | Τρουλιά μου τὰ καλά σου!

Τὴν ὥρα τούτη ἄλλη φωτιὰ πύρωνε. Τράβηξαν τὴν καρβουνιά κι ἄπλωσαν τὰ πυρωμένα κάρβουνα. Οἱ ἀναστενάρηδες τότε ἄρχεψαν τὸ χορὸ τῆς νύχτας πάνω στὴ σιὰ μὲ τὰ παλιούρια, τὰ φράγματα τῶν ἀγιασμάτων, τὰ σάπια. Πιασμένοι, ἀγιοδεμένοι, οἱ-στρήλατοι μιλοῦσαν καὶ φώναζαν ἔχ, ἄχ, γίχ, ἔχ, ἄχ, γίχ, ρυθμικά. Κ' ἔδιωχναν τὶς ἀρρώστιας καὶ τ' ἄλλα κακὰ.

Χριστὸς νικᾷ | ὅλα τὰ κακὰ.

Σταύρωναν τοὺς δρόμους μὲ τὶς χάρες ὑψωμένες, ξαναγύ-

οιζαν πίσω στη φωτιά κ' ἔδιναν εὐλογίες. Ἔτσι ξαναχόρεψαν. Στάθηκαν ἄκαφτοι στην πύρα τῆς φωτιᾶς. Τὰ μεσάνυχτα μπαίνοντας στὸ σπίτι τ' Ἀρχιναστενάρη ἀπὸ πάπο πρὸς πάπο, ἀπόθεσαν κατανυχτικά καὶ μ' εὐλάβεια πολλή, καὶ σέβας ἄλλοτινὸ τὶς Χάρες στὶς θῆκες τους. Ἡ βαθειὰ νύχτα ἔφερε τὸν ὕπνο, ὕπνο βαθῦ καὶ γεμᾶτον ὄνειρα.

*
* *

Τὰ τρία—ἀνευνούχιστα—μπικάδια ἔβροσκαν στα λειβάδια. Ἄδετα κι ἀφύλαχτα. Τὸ κοινοτικὸ λιβάδι πλούσιο καὶ ἡμερο. Ἐκεῖ γαληνεμένα τὰ φτωχὰ ζῶα πέρασαν πολλές μέρες βόσκοντας. Τώρα ἡμερωμένα καὶ ἀπείραχτα, μὲ τὰ φυλαχτὰ στὸ μέτωπο, μὲ τὰ κέρατα σουβλερὰ καὶ στριφτά, μὲ τὶς χάντρες καὶ τὰ κουδουνάκια δεμένες ἀπὸ τ' ὄνα στ' ἄλλο, πηγαίνουν τὸ δρόμο τους μὲ μιὰν ἀπλῆ τριχιά δεμένα. Τὰ συνοδεύουν ἢ γκάϊντα καὶ τὰ νταούλια. Εἶναι τὰ κουρμπάνια, τὰ θύματα τῆς θυσίας ποὺ θὰ γίνει σήμερα στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς. Ἡ πορεία τους εἶναι σὰν τῆς Ἰφιγένειας στὴν Αὐλίδα. Πηγαίνουν πρόθυμα στὸ θυσιαστήριο. Δὲν ἀντιστέκονται καθόλου, οὔτε στὴν πορεία τους οὔτε στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς, ὅπου τώρα μὲ τὴν τριχιά δεμένα ἀπὸ τὸ χαλκὰ τῆς πόρτας στέκουν ἀφιερωμένα, ἡμερα.

Ὁ Παπαγιώργης, τοῦ χωριοῦ ὁ εὐλαβικὸς παπᾶς, φόρεσε τὸ πετραχῆλι του. Ἄνοιξε τὸ εὐχολόγιό του καὶ διαβάζει τὴν εὐχὴ τῆς θυσίας. «Σὺ, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, ὁ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις ἡμῶν, καὶ προσδεχόμενος τὰς τῶν πάντων θυσίας, καὶ προσφοράς, πρόσδεξι Κύριε, τὴν εὐχὴν ἡμῶν, καὶ ἐξαπόστειλον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης ἀγγελον καὶ εὐλόγησον τὸν νοῦν τοῦτον (βοῦν), καὶ τοὺς ἄρνας τούτους, ἵνα γένωνται εἰς θυσίαν ἁγίαν καὶ εὐάρεστον τῇ χρησιότητί σου, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν καὶ εἰς μνήμην ἐνώπιόν σου, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι». Τὰ φτωχὰ ζῶα... Ἄν εἶχαν γλῶσσα νὰ μιλήσουν, θὰ μοιρολογοῦσαν τὸ ὕστερόν τους μοιρολόγι. Θᾶκλαιγαν σὰν τὴν Ἰφιγένεια ποὺ ἔκλαψε τὴν ἀνυμέναιη ἀποχώρησή της ἀπὸ τὴ ζωὴ. Μοῦγκρισαν

ἀποχαιρετιστικὰ τὰ καημένα μονάχα, κοιτάζοντας τὸν παπὰ μὲ τὸ πετραχήλι.— Ἡ θεία χάρις μαζί σας, εἶπε ὁ Παπαγιώργης ὑστερονὰ καὶ τὰ βλόγησε ὑψώνοντας τὰ χέρια του.

Τὰ λαλούμενα τώρα ἔπαιζαν—λύρα κι ἄσκαυλος—τὸ θλιβερὸ σκοπὸ. Ἐνα σκοπὸ μοιρολογιοῦ. Σιγανὸ καὶ θλιβερό. Ὡς πού νᾶρθει ἀπὸ τὴν κάσσα τὴ γλωρὴ καὶ μοσχερὴ τὸ τσεκούρι τάγιασμένο. Ὁ γκαίντατζης τριγυρίζοντας τὰ ἄμοιρα ζῶα—πού ἴσως τῆς μουσικῆς ἢ δύναμη τὰ τιθάσσευε τόσο—ἔπαιζε τὸν πιὸ θλιβερὸ σκοπὸ του. Τοὺς τραγούδησε τὸ «Δεῦτε τελευταῖον». Τοὺς κήδεψε. Δάκρυα πλημμύρισαν τὰ μυγδαλωτὰ μάτια τῶν μπικαδιῶν. Γιατὶ ἔννιωθαν ἀληθινά. Ἐννιωθαν τὸν ἀποχωρισμὸ ἀπὸ τὴ ζωὴ. Μὰ ἔκλαιγε κι ὁ Γκόρες, ὁ λυράρης, πού κόβοντας κάποτε τὸ φύσημά του ἔλεγε μέσα στὰ χεῖλη του.— Ἀγόρια μου, μπικάδια μου.. παλλικάρια μου. —Τὸ ἱερὸ τσεκούρι φέριτε μου! Κἔλαμψε στ' Ἀρχιαναστενάριον τὸ χέρι τὸ κοπτερὸ τσεκούρι. —Βλόγησε παπὰ μου, βλόγησε. Κι ὁ Παπαγιώργης βλόγησε ὑποταχτικὸς τὸ φόνον, τὸ αἶμα, ἐνῶ ὁ ἴδιος κάνει τὴν ἀναίμακτη θυσία στὴν Προσκομιδῆ. Ἐτσι ὕψωσε ἀπανωτὰ τὴν κόψη τοῦ φονικοῦ ἀναστενάρικου τσεκουριοῦ, καὶ καταφέροντας θανατερὰ καὶ κατακέφαλα χτυπήματα, ζάλισε τὰ μπικάδια καὶ ἔαρριξε χάμω. Σπύραξαν ἀνήμπορα, μὰ παραδόθηκαν, ὅταν τὰ μαχαίρια τῶν μακελλάρηδων τοὺς ρίχτηκαν καὶ τὸ αἶμα χύθηκε ποτάμι καὶ σχημάτισε τὸν διηρικὸ λίθρον. Σπύραξαν τὰ παρθενικὰ κορμιὰ στὴ γῆ. Κι ἔρχισε τὸ γδάρισμα μάνι μάνι. —Θὰ πάρετε ὅσοι δὲν προλάβετε πέρσει, κῦστερα οἱ ἄλλοι. Ἐτσι κομμάτια, μοιράσθηκαν τὰ τρία μπικάδια. Στὸ μοίρασμα πάνω φιλοδωροῦσαν ὅλοι τὴν κάσσα τῶν ἀναστενάρηδων. Ἐπρεπε καὶ τούτη κάτι νὰ καρπωθῆ.

*
* *

Πέρι ἀπ' τὰ μεσάνυχτα τὸ χωριὸ κοιμόταν τώρα. Μόνον κατὰ τὸ ἔθιμον ἀκολούθησε καὶ τῶργιον. Ὅλα τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ ἐλεύθερα ἔσμιζαν μὲ τοὺς καλοὺς των—ἕνα βράδινον Μαγιατικόν, πού ἡ φύση ὠργιάζει, ὁ κάμπος μοσχοβολοῦσε, καὶ τὸ δάσος σιωπηλὸ προσκαλοῦσε γιὰ τὸ ζευγάριον. Μέσα στὸ σκοτάδι, πίσω ἀπὸ τὰ βᾶτα καὶ τὰ πυκνόδενδρα καὶ τοὺς φράχτες δὲν ἄκουγες—

ἀν ἤθελες νάφιγγρισθῆς—παρὰ τὸ τραγοῦδι τοῦ γρούλλου, τοῦ ρουακιοῦ τὸ κατρακύλισμα καὶ τὸ μουσικὸ κελάρυσμα καὶ τὸν γλυκὸ ἦχο τῶν λαχταριστῶν φιλιῶν. Ἔσμιγαν τὰ χεῖλια πυρωμένα καὶ δεσμεύονταν καὶ περιεπλέκονταν κορμιὰ, γεμάτα πυρετό, ἄλυτα. Ἡ Θρακιώτικη παλιὰ λατρεία συμπληρώνονταν. Τὸργιο «πῆρε καὶ δῶκε», ὁ Διόνυσος μὲ τὶς Μαινάδες του κι οἱ Σάτυροι μὲ τὶς Βακχίδες ἐσπόνδησαν τὴ νύχτα τούτη κάτω ἀπὸ τὸν ἔναστρο οὐρανό, ποὺ λαμπήριζε ἀποθεωτικά. Τελούνταν τὸ παμπάλαιο μυστήριό τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς : Ἡ εὐγονία !

Ὁ Ἀρχιαναστενάρης κείνη τὴ βραδεῖα ξανακλείδωσε τὶς Χάρες εὐλαβικά στὸ μεγάλο φορτσέρι. Ἀπίθωσε τὰ σύνεργα τῆς θυσίας στὴ θέση τους καθαρὰ ἀπὸ αἶμα. Ἔδωσε τὶς πολύτιμες ὀρμήνιες του στὸ πλήρωμα τῆς ἱερατείας τῶν ἀναστενάρηδων. Ἄρμωσε τὶς κλειδαριές κι ἀσφάλισε τὰ πάντα, ὅπως ὁ παπὰς καλοθέτει μετὰ τὴ λειτουργία ὅλα τὰ ἱερά του σκεύη τῆς ἀναίμακτης θυσίας. —Καὶ τῆ χρόνου! —Καὶ τῆ χρόνου! Τώρα οὔτε κορμοταραχιές, οὔτε σύγκορμα τρέμουλα, οὔτε κρουάδες, οὔτε νευρικά συγκλονίσματα, οὔτε ἴδρωτες καὶ ρυθμικὲς κινήσεις. Δὲν εἶναι πιά οἱ ἱερεῖς. Εἶναι οἱ ἀγρότες, οἱ λεντζηπέρηδες, οἱ ἀπλοὶ ξυλάδες καὶ καρβουνασβεστιάδες τοῦ Βιζυηνοῦ, ποὺ μάχονται στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς γιὰ τὸ ψωμί καὶ τὴν εὐγονία, εἴτε αὐλακώνοντας τὴν παχειὰ γῆ καὶ ρίχνοντας τὸ σπόρο, εἴτε σωρεύοντας ξύλα πὰ στὰ ξύλα νὰ δώσουν πυραμίδα τὸ κάρβουνο, εἴτε κάνοντας ἀσβέστι, εἴτε σέρνοντας τὸ ληνὸ μὲ τὰ ζευγάρια τους, στὸν τρύγο τὸ θρακιώτικο, εἴτε κατεβάζοντας μὲ τὸ μουλάρι τὰ ψαρικά ἀπὸ τὸ Βασιλικὸ καὶ τὴν Ἀγαθούπολη πρὸς τὸν κάμπο τὸ Θρακικὸ σιγοτραγουδώντας :

Μιὰ μπάμπω—μπαμπόγρια λαχανομαγείρευε

λάχανο καὶ λωμποτή | καὶ τσουκνίδα τρυφερή.

Δίν' τὸ ντέτζερ προποδιά, | πὰν' πὲ πίσω τὰ δαυλιά.

—Φάτε, κοῦλλοι λάχανο | πγῆτε κάτες τὸ ζουμί.

Τώρα γὼ θὰ παντρευτῶ | πάρω γέρο, πάρω νιό,

πάρω δώδεκα χρονῶ. | Στέλνω γέρο στὴ δουλειὰ

καὶ τὸ νιὸ στὴν ἀγκυλιὰ | καὶ τὸ δώδεκα χρονῶ

γιὰ νὰ φέρνει κρύο νερό.

Ι.—'Απὸ τὸν Αἴμο ἡ ἀνοιξη ἀνθεῖ καὶ μοσχομυρίζει ὡς τὴν Προποντίδα. Τὰ ποτάμια κατεβάζουν τὰ θολὰ νερά τους. Λυώνει τὸ χιόνι παντοῦ καὶ γίνεται νεροσυρμὴ κῆ νεροσυρμὴ ρυάκι κελαριστὸ καὶ τὸ ρυάκι γίνεται ποταμάκι καὶ τὸ ποταμάκι παρατόταμος, πὺ εἰσβάλλει θεριωμένος στὰ ποτάμια τὰ ἱστορικὰ ἢ τὸν Τόντζα ἢ τὸν Ἐβρο ἢ τὸν Ἄρδα ἢ τὸν Ἐργίνη, τραγουδώντας τὸ τραγούδι τῆς ἀνοιξης. Τὰ σπαρτὰ ξεσκεπάσθησαν βαθύρριζα. Τὰ θέριεψε τὸ χιόνι μὲ τὴ ζεστασιὰ του καὶ ρίζωσαν γιὰ νᾶχουν ἰκμάδα τώρα. Τὰ λιβάδια ὑψωσαν μισὸ μπόγι χορτάρι. Τὰ κοπάδια γυρολογοῦν στὰ βοσκοτόπια. Οἱ ἀγέλαρηδες συμμαζεύοντας τις ἀγέλες πρῶι τις ὀδηγοῦν πομπικὰ στὴ βοσκή. Ὁ βοσκὸς πὰ σὲνα ποδάρι στεκάμενος, ἔχοντας ἀγκαλιὰ τὴν ἀγκλίτσα, παίζει τὸ σουράβλι του τὸ μαγικό. Τὸ μελίτσι ἀνοιξε τὸ φτερό καὶ δουλεύει. Ὁ πελαργὸς κατέφθασε ἀπλώνοντας τὰ φτερὰ ἀπὸ τοὺς Ἁγίους τόπους, φέροντας τὴν εὐλογία τοῦ Ἰορδάνου καὶ χτυπᾷ τὸ ράμφος του ρυθμικά.—'Ἐδῶ εἶμαι! ἔφτασα! Τὸ χελιδόνι σπαθίζει τὸν οὐρανὸ καὶ χτίζει τὴ φωλίτσα του ἢ τὴν διορθώνει. Ἀναθυμᾶται τὰ περασμένα κι ἀγαπᾷ τὸ σπίτι του. Ἐκεῖνο διορθώνει καὶ ξαναχτίζει. Ὁ κορυδαλὸς μὲ τὸ λοφίο του λαλεῖ τσίρ, τσίρ, τσίρ τὴν εὐτυχία του. Ὁ γεωργὸς στεκάμενος στὴ σκάλα του, ἐπισκοπεῖ τὸν ἐλεύθερον ὀρίζοντα, βάνοντας τὴν ἀπαλάμη στὸ φρύδι σὰν γίσο πηλικίου. Ἐπισκοπεῖ, λογαριάζει, εὐχαριστιέται, ἱκανοποιεῖται. Ἡ σοδειὰ πάει λαμπρά. Ὅλα σύντρεξαν τοὺς κόπους του ἀπὸ τὴ σπορὰ τοῦ φθινόπωρου ὡς τὰ τώρα.—'Ἐλα Χριστὲ καὶ Παναγιά, προσεύχεται, σταυροκοπούμενος. Τοῦ χρειάζονται τρεῖς μῆνες εὐνοϊκοί. Ἔτσι τὸν Θεριστὴ θὰ καρπίσει καὶ θὰ δοκιμάσει τὴν εὐτυχία εὐλογία τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ τὴν ἀποθηκέψει στὶς ἀποθῆκες του.—'Ἡ ζωὴ μας εἶναι παίδεψη, λέγει, καὶ τὸ ψωμί μας ἰδρωμένο. Ὁ ξυλοκόπος δὲν πηγαίνει τώρα στὸ δάσος. Ἐπαψαν οἱ βορριάδες, θέρ-

μαινει ὁ ἥλιος, τὸ τζάκι σίγησε καὶ δὲν καπνίζει, γαλήνεψε ὁ οὐρανὸς καὶ τὸ χαμομήλι ἔστρωσε τὸν τάπητά του σὰν τ' οὐρανοῦ τὸν Γαλαξία, γιὰ νὰ περάσει ἡ "Ανοιξη. Ἡ παπαρούνα ἄλικη ὕψωσε τὸ μπόγι της ματώνοντας τὸν ζωγραφικὸ πίνακα τοῦ φυσιογράφου Θεοῦ, πὺ εἶναι ἡ φύση, ἀπ' ὅπου δανείζεται, κατὰ τὴν ψυχροσύνησὶ του, κι ὁ ζωγράφος τὰ θέματά του. Ὁ "Εβρος ἱστορεῖ: «'Απὸ δῶ πέρασαν λαοὶ βάρβαροι πὺ μάτωσαν κυριεύοντας τὴν χώρα τούτη τὴν ποιητικὴ, τὴ μυστικὸπαθη, ὅπου ὁ Διόνυσος μὲ τοὺς Σάτυρους περιφέρονται αἰῶνων αἰῶνες ἀκατάλυτοι, μὰ ἡ χαρὰ πάντα ξανάρχεται καὶ γυρίζει πίσω ἀποδιωχμένη. Ἐδῶ στὶς πηγές μου, μέσα στοῦ Σκόμιου τὶς βαθειές ρευματιές, σχηματίζεται ἡ ροή μου. Κατηφορίζω μικρὸς καὶ πλουθαίνω καὶ χύνομαι μεγάλος στὴν ἱστορικὴ Αἴνο. Στὸ δρόμο μου μὲ συνοδεύουν τὰ παιδιὰ μου ἀπὸ χίλια σημεῖα κατεβάζοντας τὰ φροισμένα νερά τους. Ἐτσι γίνομαι ὁ Θεὸς τῆς Θράκης, ὅπως ὁ Νεῖλος τῆς χώρας τῶν Φαραῶ». Ὁ Ἐργίνης ἱστορεῖ σπεύδοντας νὰ χωθῆ κι αὐτὸς στὴ ροή τοῦ Θεοῦ Ἐβρου τῆς Θράκης. «'Εγὼ πηγάζω καὶ ξεσηκώνω τὰ πλάτη μου ἀπὸ τῆς Στράντζας τῆς θεόληπτης, τῆς οἰστορήλατης τὰ φαρῶγγια. Ἐξῆντα ποτάμια στὴ ροή μου καταπίνω ἀχόρταγος καὶ διψασμένος, πὺ κατεβαίνουν διασχίζοντας τὴ γῆ τῶν πανάρχαιων Θρακῶν μὲ τὰ εἴκοσι δύο ἔθνη. Ὡς τὴ μέση βουτυγμένοι οἱ πολεμόχαροι Θραῶκες, ἄνοιξη τῶρα, ψαρεύουν ρίχνοντας τοὺς σερτιμέδες, τὸ γλυκόψαρο καὶ τὸ χέλι, πὺ ἔρχεται ἀπὸ τὴ Βελίκα παραστρωτώντας». Καὶ ἡ Θράκη γεμάτη χάρες καὶ χυμοὺς ἀνθεῖ.

* *

Σὲ τέτοιαν ὥρα ὑποβλητικὴ, οἱ Θραῶκες θὰ γιορτάσουν τὶς πανάρχαιες γιορτές τους. Θὰ γιορτάσουν τὰ Δημήτρια καὶ τὸν Μπέη. Οὔτε πιοτά, οὔτε μεθοκοπήματα, οὔτε σκυλιά, οὔτε βρισιές, οὔτε βωμολογίες καὶ σκυλόλογα καὶ σκώμματα καὶ τρεχάματα τῶν Πιτεράδων στοὺς δρόμους. Δὲν εἶναι οἱ τρέλλες τοῦ Διόνυσου καὶ τὰ βάνουσα ὄργια τῶν Σάτυρων καὶ τῶν Μαινάδων. Εἶναι ἕνας ἀπλὸς συμβολισμὸς, σεμνὴ γιορτὴ καὶ σοβαρὴ καὶ μυστικὸπαθη. Ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν πανάρχαιων τελετῶν τὴν συντροφεύει. Οἱ Θρακικὲς πεδιάδες ἄς χαίρωνται τὸ θίασο τοῦ Διόνυσου, τὸν

Πᾶνα, τοὺς Σάτυρους καὶ τὶς Μαινάδες, ποὺ ρίχνονται στὸ ὄργιο. Ἐδῶ ἀγῶνες θάκολουθήσουν κιὸχι ὄργιο. Στὸν στίβο ἡ Θρακικὴ γενεὰ ἀκατάλυτη, θὰ δείξει τί μπορεῖ καὶ τί φιλοδοξεῖ. — «Ἐμεῖς ἐδῶ θὰ καλλιεργήσουμε τὴ γῆς καὶ θὰ σπεύρουμε. Ἡ καρπερὴ μας γῆ θὰ βλαστήσει. Θάναπαραστήσουμε τὴν ἑορτὴ τῆς Δήμητρας, ποὺ μᾶς προστατεύει τὰ καρπερὰ χωράφια καὶ τὰ σπαρτὰ καὶ τὸν καρπὸ τοῦ σιταριοῦ καὶ τῆς γῆς τὴν εὐφορία. Θὰ τραγουδήσουμε τὴ Σεμέλη καὶ τὴ Δήμητρα καὶ θὰ πιοῦμε τὸ κρασί τὸ μαῦρο, τὰ-γιασμένο κρασί τῆς Θράκης» προλογίζει ὁ Μπέης.

*
**

II.—Ὁ μέγας τοῦ τόπου λεντζηπέρης, ὁ χτηματίας, ὁ γεωργός, ὁ ἀργάτης καὶ σπορέας, ποὺ φοροῦσε γενειάδα κέφερε μαλλιά ὡς τοὺς ὤμους, ποὺ ἡ φωνὴ του βαρεῖα καὶ μεταλλικὴ κι ὁ λόγος του σοφία, ὁ ἄρχοντας κι ὁ τσέλιγγας με τὰ χίλια γιδοπόρβατα. τὰ μουλάρια καὶ τὰ ζᾶ, ποὺ μιλοῦσε βαρεῖα καὶ τοὺς Θεοσίτες τοῦ τόπου τοὺς ἀποστόμωνα μονομιᾶς πρεσβεύοντας τὸ σοφὸ λόγο: «*αἰσχρὸν σιωπᾶν, Θεοσίτην δ' ἔάν λέγειν*», αὐτὸς ποὺ ἔψελνε στὴν ἐκκλησιά κι ἀπήγγελε τὸ «Πιστεύω» ὑποβλητικά, αὐτὸς σήμερα εἶναι ὁ ἄρχοντας κι ὁ χορηγός—ὁ Μπέης, τὸ πιὸ κύριο καὶ πρωταρχικὸ πρόσωπο τῆς γιορτῆς. Αὐτὸς ξοδεύει σήμερα γιὰ νὰ γίνῃ ἡ γιορτὴ, ὁ Τζιουνῆς ὁ λεντζηπέρης, ὁ Σταμάτης μὲ τὸ μεγάλο ὄνομα καὶ τὸ ἀφθαστο παρᾶστημα. Ὁ χορηγός!

Ἡ ἄμνια ἢ Τζιούναινα ἀπὸ βραδύς ἔβγαλε τὰ λαμπρὰ του ροῦχα καὶ τὰπίθωσε στὸ φορτσέρι πάνω. Ἀπὸ τὸ πουκάμισο ὡς τὴν μάλλινη κάλτσα καὶ τὰ γιορτερὰ κουντούρια. Στὸ προσκέφαλό του πάνω τὰ καλόθεσε, ὅπως εἶτανε θρακιώτικη συνήθεια τοῦ παλιοῦ καιροῦ, νάφινουν τὰσπρόρουχα τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων στὸ προσκέφαλο. Ἡ Τζιούναινα ἢ γαλατερὴ καὶ τρισπόθητη, σὰν Θρακικὴ ἀγελάδα, ποὺ χύνει ἕξη καὶ δεκα ὀκτάδες γάλα τὸ εἰκοσιτετράωρο, σήμερα θᾶναι ἢ Μπέγαινα. Ὁ Τζιουνῆς τέτοιον καιρὸ τὸν περασμένο γιορτασμὸ χάρηκε τὴν τιμὴ τοῦ λαοῦ νὰ τὸν διαλέξει γιὰ Μπέη τῆς ἐφεταινῆς γιορτῆς, πάλι τὸν ἴδιον, ἔτσι γιὰ διπλὴ τιμὴ καὶ ἱκανοποίηση τοῦ λαοῦ, ποὺ ξαίρει νὰ τιμᾶ καὶ νὰ χαίρεται τοὺς ἄρχοντές του. —Σένα θέλουμε, χούγιαξε. Γι' αὐτὸ

ὁ ἡγεμονικὸς γέροντας τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς, πὺν ὅποιος τὸν ἔβλεπε καταπιάνονταν ἀπὸ σέβας — «σέβας κατέχει με εἰσορόντα» — μὲ τὸ ἔβγα τοῦ ἡλίου ἄρχισε νὰ ντύνεται. Κεῖνη τῆ βραδυὰ δὲν ἀπλοχέρισε στὴ γυναῖκα του, ὅπως ὁ παπᾶς πὺν πρόκειται νὰ μπῆ στὴ λειτουργία λειτουργός. Παρὰ γύρισε τὴν πλάτη του στὴ γλυκομίλητη συντροφιά του, πὺν τοῦφερε στὴ ζωὴ ἑπτὰ γιούς καὶ τρεῖς ἀκριβοθύρητες κόρες, καὶ παραδόθηκε στὸν ὕπνο, σὰν κουρασμένος. Ἡ Τζιούναϊνα κρυφοχαιρότανε τὴν παλικαριά του, τὰ θαλερά του γερατιὰ καὶ τὴν ὁμορφη κεφαλή του μὲ τὰ ξέπλεγα μαλλιά, τὸ ἄφθαστο γένι του, σὰν γένι μελανόμορφου Κυκλαδικοῦ ἀγγείου. Κι ἀναρωτιούνταν: «Θεὸς νυ τις ἢ βροτὸς ἔσσι»; Κέλυωνε ἀπὸ τὸν ἴμερο σὲ τέτοια ἡλικία. Καὶ φόρεσε τὸ τίμιο κατάλευκο πουκάμισσό του, σὰν χιόνι, μὲ τάνοιχτό στήθος, τὸ λάσιο, φόρεσε τὸ ζουπὺνι του—τὴ σαλταμάρακα του μὲ τὰ κρεμαστὰ μανίκια, τὴ δαχτυλοστόλιστη, μὲ τοὺς κοχλίες καὶ γυμνοσάλιαγκους, θαρρεῖς, ξεσηκομένα ἀπὸ βυζαντινὸ ἢ πανάρχαιο ξόμπλι, ἔχασε σβέλτα τὰ σκέλια του στὸ ποτοῦρι του καὶ φόρεσε τὰ τοξλούκια του,—τις περικνημίδες του—τὰ στορισμένα καὶ τὰ θελύκωσε ἐπιδέξια σκύβοντας, ἐνῶ στὸ κεφάλι του τὰ μαλλιά του, σὰν τὴ χαιτὴ τοῦ Δία, κρέμασαν καλλιτεχνικά. Τὸν παραστέκονταν ἡ γυναῖκα του. Οἱ κόρες δὲ μπορούσαν νάτενίσουν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στήθος του τίποτε ἄλλο τοῦ πατέρα τους. Ὅταν τοῦπλεναν τὰ πόδια του, τότε μονάχα ἀπὸ τὸ μυστικὸ κορμί του τότε χάδευαν ὡς τὸν ἀστράγαλο, κεῖτανε μεγάλη τιμὴ. Τί σκηνὴ πατριαρχικὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀβραάμ! Ἐτσι ὁ Τζιούνης φόρεσε καὶ τὸ σελάχι του καὶ κρέμασε τὸ ξυλένιο ρολόγι του, σὲ τρεῖς θῆκες ἀπανωτὲς κλεισμένο, μὲ τὴν ἀσημένια τρίκατη ἀλυσσίδα του μὲ τὰ ψιλὰ κουνδουνάκια της.

Οἱ παραστεκάμενοί του εἶχαν ἐτοιμάσει τὰμάξι, πὺν θὰ τῶσερῶν δυὸ ζευγάρια βωδιῶν στριφτοπόδαρων καὶ στριφτοκέρατων μὲ χαμαγλιὰ καὶ κουνδουνάκια στολισμένων καὶ μὲ τὰ στριφτοκέρατά τους ὑψωμένα πρὸς τὸν οὐρανό. Ὁ Μπέης βασταζούμενος, μεγαλόπρεπος, σὰν ἡγεμόνας ἀληθινός, ἀνέβηκε πάνω. Στὰ πόδια του τοποθέτησαν τὴν «κουνουμιά», πὺν σήμαινε πλοῦτο,

οἰκονομία, ἀγαθό. Ἐναν δίσκον—ένα σινί—μπρούντζινον μὲ μιὰ πήττα χρυσιμένη μὲ αὐγὸ καὶ μὲ μύγδαλα στορισμένη—τις τσίκες—μὲ πιλάφι καὶ κουσκουσί—κρέας ὄχι—μὲ λαχανοτουρσὴ, μὲ ἕνα πράσο βαρακωμένο ὄρθιο στὸ μέσο, μὲ χαλβὰ σπιτικὸν ἢ σαραγλί, τρία μῆλα, τρία πορτοκάλια βαρακωμένα καὶ μιὰ μπουκάλια κρασί. Ἡ «κουνουμιὰ» τούτη συμβόλιζε τὴν εὐτυχία, τ' ἀγαθὰ τῆς γῆς, πὺν ἡ ἀνθρώπινη ἀπολάβαινε ἀπὸ τὴν εὐφορεύουσα τὴν καλλιέργεια Θεά. Γι' αὐτὴν γίνονταν ἡ ἀναμνηστικὴ τούτη γιορτὴ. Μευλάβεια τάπιθωσαν ὅλα στὰ πόδια τοῦ Μπέη.

Τώρα ἀφῆκε τὴ στριγγὴ φωνὴ τῆς ἡ γκαῖντα. Ὁ θρακικὸς ἄσκαυλος ξαπόλυκε τὸ μουσικὸ «κράτημα», Τὰ δάχτυλα τοῦ γκαῖντατζῆ κινήθηκαν γοργά, φούσκωσε τὸ ἄσκι καὶ ξαμιολύθηκε ὁ ἦχος πηδηχτός. Ὁ γκαῖντατζῆς ὑπόταζε κάτω ἀπὸ τὴ δεξιὰ μασχάλη του τὸν ἄσκό τῆς, ἔβαλε στὸ στόμα τὸ καλάμι καὶ πῆρε γερὰ στὰ δέκα δάχτυλά του τὸ κάτω καλάμι μὲ τις τρύπες—τὸν αὐλό. Ἐσκουξε ὁ τόνος, καὶ ὁ ρυθμὸς ἔσεισε τὴν ψυχὴ τοῦ Μπέη. Τώρα μελωδεῖ ὁ Γιανές, ὁ μουσικοσυνθέτης καὶ παίχτης μαζί. Τὸ κορμί του πάλ्लεται ἀπὸ ἱερὸ ἐνθουσιασμό. Πέφτει σέκταση. Ὁρθώνεται στὰ νύχια τῶν ποδιῶν του, σκύβει, κατιάζει τὴ μέση του, λυγὰ πρὸς τὰ πίσω. Γίνεται ἐξαλλος, κέστατικός. Γίνεται διθύραμβος.

Τάμάξι προχωρεῖ μὲ τὰ ἱερὰ βώδια. Οἱ *παραστεκάμενοι* ὀδηγοῦν τὸ Μπέη ἀπὸ δρόμο σὲ δρόμο, ἀπὸ συνοικία σὲ συνοικία τῆς πολιτείας. Τὸ κάθε σπίτι ἀνοίγει τις μεγαλόπορτες του. Ἡ κάθε νοικοκυρὰ στέκεται ἑτοιμὴ βαστώντας ἕνα πιάτο μὲ σιτάρι ἢ κριθάρι ἢ καὶ καλαμπόκι καὶ μέναν παρὰ στὴ μέση. Ἐρχεται μευλάβεια νὰ προσφέρει τὸ ἐχούμενο. Ὁ Μπέης παίρνει τὸν παρὰ καὶ τὸν ρίχνει στὸν κουμπαρὰ καὶ κάνει τὸ σταυρὸ του. Ἐτσι γίνετ' ἕνα ἀνακάτωμα παλιοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἔθιμου μὲ χριστιανικὸ σταυρὸ. Σίγκαιρα σκορπᾶ καὶ σπέρνει ὅλα τὰ σημεῖα τὸ σιτάρι. Καὶ δίνει εὐχές. —Νὰ δώσ' ἡ Θεὰ «πουλὺ σιάρ', πουλὺ κριθάρ', πουλὺ σάμ, πουλλὰ κουκούλια!» Αὐτὰ εἴταν τὰ πιὸ κύρια προϊόντα τοῦ τόπου. Καὶ συνεχίζει τις εὐχές: «πουλλές νύφεις, πουλλοὶ γαμπροί,—ὅπου εἶχαν κορίτσια—πουλλὰ κέρδη—ἂν ὁ οἰκοδεσπότης εἴταν καταστηματαρχῆς. Οἱ *παραστεκάμενοι* ἄδειαζαν τέλος τὸ

πιάτο μέσα στὸ σακκὶ πού βρίσκονταν στὸ πίσω μέρος τοῦ ἀμαξιοῦ.

Ἡ κόνα Μαργὼ ἢ ξαδέερρη τοῦ κύρ Τζιούνη τοῦ πρόσφερε μαντήλια—τσεβρέδες—κεντημένες στὶς τέσσαρες γωνιὲς μὲ μετάξι καὶ χρυσαφένια σύρματα. Ἡ κόνα Πλουμὴ ἀπὸ τὸν πέρα μαχαλὰ τοῦ χάρισε ὑφάδια καὶ ποδιὲς καὶ πουκάμισσα. Σῆνα τόξο τοῦ ἀμαξιοῦ κρεμασμένα τὰ δῶρα φιγουράριζαν, ὅπως καὶ στὸ ζυγὸ τῶν στριφτοκέρατων βωδιῶν. Αὐτὰ εἶταν τὰ δῶρα πού θὰ μοίραζε ὁ Μπέης στοὺς νικητὲς τῶν ἀγωνισμάτων. Ὁ γύρος αὐτὸς βάσταξε ὡς τὰπόγευμα τῆς ἡμέρας σόλες τὶς συνοικίης τοῦ χωριοῦ.

*
* *

III.—Νὰ κι ὁ Κριτῆς—ὁ Βεζύρης ὅπως τότε φώναζαν. Γυρίζει καὶ τοῦτος. Ὁ νταγὴ Πάντος μεταμφιεσμένος. Καβάλλα στᾶλογο, ρασοφορεμένος σὰν τοῦρκος ἱεροδικαστῆς τῆς ἐποχῆς. Στὸ κεφάλι φορεῖ κάλυμα χαρτένιο, κωνικὸ καὶ στολισμένο μὲ χάρτινα λουλούδια. Φορεῖ ματογυᾶλια, ἔχει γένεια μὲ μαλλιά προβατιοῦ σαπουνισμένα καὶ λαναρισμένα στὴ λανάρα καὶ τὴν ξάστρα. Κρατᾶ μὲ τᾶριστερὸ κομπολόγι ἀπὸ καρούλια, καὶ μακρὸ τιμποῦκι μὲ λουλά, ὅπου καίει ἄχυρα. Στὸ δεξιὸ κρατᾶ ραβδί χοντρὸ σύμβολο τῆς δυνάμεις του. Εἶναι σοβαρώτατος, εἶναι αὐστηρὸς στὸ βλέμμα καὶ ἐπιβλητικὸς. Ἔχει ὑπόγρημα τὴν ἡμέρα τούτη. Εἶναι πραγματικὸς Κριτῆς. Τὸ φρύδι του ἡσκιώνει τὸ βλέφαρό του. Οἱ ὑπασπιστές του, ὄχτῶ—δέκα, περιφέρονται γύρω του. Ἐνας κρατᾶ τὰ χαλινάρια τοῦ ἀλόγου. ἄλλος κρατᾶ τὸν φόλακα (φάλαγγα). Δυὸ—τρεῖς μοιράζουν μικρὰ χαρτάκια—τοὺς τσεκερέδες, πού εἶναι ἄδειες κυκλοφορίας. Οἱ ὑπόλοιποι σὰν ὄργανα τῆς θελήσεώς του, πιάνουν κιάφινουν κείνους πού περιφέρονται χωρὶς τὴν ἄδεια ἢ τοὺς φταιχτες καὶ τοὺς παραβάτες. Κι ὀδηγοῦν ὅλους μπροστὰ στὸν Κριτῆ, πού κατὰ κανόνα τοὺς καταδικάζει σὲ πρόστιμα—τῆξεᾶδες. Τοὺς δύστροπους τοὺς καταδικάζει στὸ «φόλακα». Περονούσαν τὰ πόδια τους τότε στὸ φάλαγγα καὶ παρουσίαζαν τὸν φταιχτη μπροστὰ στὸν Κριτῆ. —Γιατὶ δὲν ἀκοῦς; —Γιατὶ δὲν πληρώνεις τὸ τῆξεᾶ; —Ραβδίστε τον. Δεκαοχτώ, δεκαοχτώ! Ὅμως τὸν χτυποῦσαν μόνο μιά ἢ δυό.

Στὸν μπακάλη Γκόρε βρίσκει τὰ ζυγιά, τὰ μέτρα καὶ τὰ

βάρη λαθεμένα.—Σαράντα γρόσια τζεζά. Κέτσι πλήρωναν ὅλοι τὸ πρόστιμο. Τὸ γύρισμα τοῦ Κριτῆ κρατοῦσε ὡς τ' ἀπόγευμα ἀποδοτικό. Ἄσκησε τὴν ἐξουσία του αὐστηρὰ κέβαλε τάξη. Ἡ τάξη κυβερνᾷ τὸν ἄνθρωπο κι ὁ νόμος ὁ ἄγραφος. Αὐτὸς εἶναι σήμερα ὁ Κριτής. Εἶναι ἀπομεσήμερο πλιά. Ὁ Μπέης κι ὁ Κριτής γυρολόγησαν τὴ χώρα. Εἰσέπραξαν, ἀργυρολόγησαν, γέμισαν τὰ σακκιά, εὐλόγησαν, εὐχήθηκαν, τιμώρησαν. Τὸ ταμεῖο πλούτισε γιὰ τὸ καλὸ τῶν σχολειῶν. Ὁ λαὸς πλήρωσε τὸ τζεζά εὐχαριστημένος.

Ὁ ἥλιος περνώντας μεσοῦρανα πῆρε νὰ κλίνει στὴν δύση του. Καὶ νὰ ἀκούστηκε ἡ γκαῖντα ρυθμική. Ἐβγαίναν ὑπάκουοι στὸ ρυθμὸ της καὶ πειθαρχικοὶ καὶ ψάλλοντας τὸ χορικό τους οἱ Ἀραπάδες: «Εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἀράπηδες. Οἱ καπνισμένοι, οἱ μαυρισμένοι. Καλπάκια χαμηλὰ κατάμαυρα φοροῦμε στὸ κεφάλι, ἀλεπονουρὰ κρεμοῦμε φούντα, νὰ σειέται ἀκατάπαντα. Προβιά φέρνουμε στὴ ράχη καὶ κουδούνια στὴ μέση καὶ στὰ γόνατα, ποὺ κουδουνίζουσι σὰν δαιμονοκούδουνα. Ποτούρια φοροῦμε, τῶν χειρῶν τῶν γυναικῶν μας δούλεψη, καὶ στὰ πόδια μας τσαρούχια, μὲ τομάρι χοίρινο. Σπαθὶ κρατοῦμε στὸ δεξιὸ πλατύστομο—γιαταγάνι—καὶ ρόπαλο—τοπούζι—χοντρόροζο καὶ φοβερό». Κι ἀληθινὰ ντυμένοι ἔτσι καὶ μαυρισμένοι ἐνέπνεαν τὸ φόβο. Σειοῦνται ρυθμικὰ καὶ πηδοῦν ἐλαφροπόδαροι. Φορολογοῦν κι αὐτοὶ τὸ πλῆθος. Νὰ κῆ Καντίνα ἡ γυναίκα τοῦ θιάσου. Σειέται καὶ λυγιέται. Εἶναι ὁ βεργολυγισμένος ὁ Σπαής. Φορεῖ σκευὴ γυναικεία. Στὸ κεφάλι τὸ τσεμπέρι κόκκινο τὴν μαμουκῶνει. Τὸ φόρεμά της κρέμεται ὡς τὴ γῆ, κόκκινο κι αὐτὸ μὲ πούλιες στορισμένο. Ζώστρα καλλίζωνη σφίγγει τὴ μέση της, κι ἔχει μισάνοιχτο τὸ στηθος. Τὰ μάγουλά της φλογισμένα ἀπὸ τὸ κόκκινο. Τοὺς κρόταφους ἀντὶς λουλούδια, κλαδὶ βαρακωμένο τσιμισριοῦ στολίζει. Στὰ χέρια φέρνει ζήλια καὶ χτυπᾷ ρυθμικὰ. Σὰ γυναίκα πορπατᾷ καὶ μιμεῖται τίς κινήσεις της. Ἡ γκαῖντα συνεχίζει τὸ ρυθμικὸ μέλος της. Ὁ γκαῖντατζης παθαίνει, ἐμψυχώνεται, οἰστορηλατιέται, χορεύει, κι ὅλα παθαίνονται κέμψυχώνονται κοἰστορηλατιοῦνται καὶ χορεύουν ρυθμικὰ, θαρρεῖς καὶ τᾶψυχα ἀκόμα. Περιτρέχοντας τὴν ἀγορὰ κι αὐτοὶ φωνάζουν «νταχούμα—νταχούμα» κι ἀκονίζουν τὰ σπαθιά—πιάνουν τοὺς πολίτες, τοὺς

φορολογοῦν μὲ τὴ σειρά τους. «Νταχούμα—νταχούμα». Μή, μή! Προστατεύουν τὴν Καντίνα. «Νταχούμα—νταχούμα». Καὶ μὲ τὰ σπαθιά γράφουν γύρω τῆς γραμμὲς ἀσφάλειας.

*
* *

Στὸ ψηλὸ σημεῖο τάλωνιού ἔτοιμος ὁ θρόνος τοῦ Μπέη. Στρωμένες ψάθες καὶ χαλιά νὰ πατήσει ὁ Μπέης. Νάτος περιλάμπρος ὁ κύρ Τζούνης ὁ ὁμηρικὸς γέροντας μὲ τὴ δωδεκάδα. Τὸν περιτριγυρίζουν ἀγρότες, γεωργοί, ἀρχόντοι. Νὰ ὁ κύρ Πάντος, νὰ ὁ Χάνος μὲ τὴ γενειάδα του, νὰ ὁ Δεβές, νὰ ὁ Φώτης σὰ συγκλητικοὶ Ρωμαῖοι. Οἱ σοφοί, οἱ ὀλιγόλογοι, οἱ ἐπιβλητικοί, οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου μὲ τὰ δῶρα τους ὅλοι. Σιγομιλοῦν σοβαρὰ καὶ σὰν ἱεραρχία κρατοῦν τάξη καὶ σέβας. Ἡ δωδεκάδα προσμένει τὴν πομπή. Ἡ Μπέγαινα ἢ γαλατόστηθη μὲ τοὺς ἑπτὰ γιουὺς καὶ τὶς τρεῖς θεγατέρες, ἢ γαληνεμένη γυναίκα, πού ψὲς στάθηκε παρὰσμερα στὸ κρεββάτι τῆς ἀπὸ τὸ χᾶδι τοῦ κύρ Τζουνῆ, νηστεμένη καὶ καθαρῆ, φορεῖ τὰ γιορτινά τῆς. Φορεῖ τὰ πιὸ πλούσιά τῆς ροῦχα, φόρεῖ καὶ τὸ μαγνάδι τῆς ἀγάπης, σὰν ἀπὸ νεραϊδόσογο πού εἶναι. Ἀγγελοκάμωτη, ἔλκυστικιά, χαμογελαῖ. Ἀναπνέει καὶ τὸ γχιορντάνι μὲ τὶς ντοῦμπλες καὶ τὰ χρυσαφικά τῆς κουδουνίζει περιγύρα στὸν κρουστάλλινο λαιμό. Τὸ στῆθος τῆς μισοφαίνεται στάνοιγμα τῆς πουκαμίσσας, πού χιονάτη σήμερα περίβαλε τὸ κορμί τῆς. Εἶναι θεὰ ἢ ἡμίθεη τὸ δίχως ἄλλο. Ὁ κόσμος σ' αὐτὴν σταματᾷ τὸ μάτι τὰρπαχτικό, τὸ διψασμένο. Τὴν τρογουρίζει τὸ σόγι τῆς, πού ὅλο φαντάζει. Ἡ θειά ἢ Κρουστάλλω, ἢ θειά ἢ Βενέτω, ἢ κόνα ἢ Ἀνέζω μὲ φαρδομάνικα καὶ τὶς μπουρλιῆς κατάχρυσες στὸ στῆθος καὶ ἢ Φυτωρῆ ἢ κατάσεμνη καὶ ἀγιοτικιά συγγένισσά τῆς. Ἡ κουνουμιὰ τῆς Μπέγαινας στὸ μέσο τοῦ δωματίου τῆς, μεγαλύτερη καὶ πλουσιώτερη ἀπὸ τὴν πρωινὴ τοῦ Μπέη. Προσμένει ἢ πομπὴ τοὺς Ἀράπηδες μὲ τὸν ἄσκαυλο. Νάτοι ὅλοι πομπικοί, —σὰ φειδιακὴ προμετοπίδα—κοίστρηλατοι. Φορτώνουν τώρα τὴν «κουνουμιὰ» στὸ κεφάλι τῆς Καντίνας, πού προεξάρχει. Ἡ πομπὴ ἀνεβαίνει πρὸς τάλωνια. Ἐκεῖ ὁ Μπέης προσμένει. Κι ὅσο ἢ πομπὴ προχωρεῖ, ὀγκώνεται καὶ δυναμώνει ἀπὸ τὸ λαό. Κάτι ἀνάλογο μὲ τὶς πομπὲς τῶν ἀρχαίων στὴν Ἀθήνα, ὅταν ἀνέβαινε ὁ λαὸς πρὸς τὰ Προπύ-

λαια. Σιγὰ ἡ νεροσυρμὴ αὐτῆ τοῦ λαοῦ, ἡ σαρανταποδαρούσα τοῦ ὄχλου εὐλαβητικιὰ φτάνει μπροστὰ στ' ἄλῳνι, ὅπου μεγαλόπρεπος ὁ Μπέης, σὰν παλιὸς Θεός, ὑποδέχεται τὴ Μπέγαινα. Ἡ Καντίνα ἀποθέει τὸ ταψὶ μὲ τὴν κουνουμιὰ στὰ πόδια του κι ἀποτραβιέται. Ἡ Μπέγαινα μὲ τὰ φουσάτα της παίρνει θέση ψηλότερα.

*
**

V. Ἡ βαρειά φωνὴ τοῦ Μπέη. προστάζει τώρα. — Νάρθη ὁ Κριτής. Νάρθη ὁ Κριτής! Σιωπὴ ἀπλώνεται στὸ θέατρο. Σκυμμένος παρουσιάζεται ὁ Κριτής. — Νὰ τὸν ραβδίσετε στὰ πόδια. Καὶ τὸν ραβδίζουν στὰ πόδια. — Ἀπὸ τὴν ὥρα τούτη δὲν ἔχεις ἐξουσία, δὲν ἔχεις ἀρχή. Κι ὁ Κριτής ραβδισμένος ἀποχωρεῖ καὶ χάνεται καὶ λησμονιέται.

Σὰν πατριάρχης κατεβαίνει ἀπὸ τὸ θρόνο τοῦ ὁ Μπέης. Τὸν διαφεντεύουν οἱ γερόντοι, οἱ νοικοκυραῖοι, οἱ τίμιοι, οἱ δουλευτάδες τῆς γῆς καὶ τοῦ ὑνιοῦ. Μεγαλόπρεποι προχωροῦν στὴ μέση τάλωνιοῦ. Ἐκεῖ προσμένει τάροτρο μὲ τὰστραφερὸ ὑνί. Δυὸ ἀράπηδες περνοῦν τὸ κεφάλι στὸ ζυγὸ καὶ στὴ σαῖτα πάνω τοῦ ἀξονιοῦ μπαίνει ἡ Καντίνα. Κι ἀρχίζει τὸργωμα. Μὰ πρὶν κινηθῆ τὸ ὑνί ὁ κύρ Τζουνῆς σκύβει καὶ μὲ μαχαίρι κοφτερὸ λαιμοκοπᾷ τὸ κριάρι, ποῦ πρόσμενε κρυμμένο, ὅπως μιὰ φορὰ στὴ θυσία τοῦ Ἀβραάμ πίσ' ἀπὸ θάμνους. Ἔτσι σὰν τοὺς παλιούς Ἀθηναίους θυσίασαν «πρὸ τοῦ ἀρότρου». Αἷμα ζεστὸ πότισε τὴ γῆ καὶ τάλῳνι. Καὶ τὸ ὑνί προχωρεῖ τώρα καὶ αὐλακώνει τὴ γῆ, ποῦ ἀνοίγει τὰ σπλάχνα της καὶ πετᾷ βώλους. Οἱ δυὸ ἄλλοι ἀράπηδες μὲ τὰ σπαθιά τους προφυλάγουν τὸ Μπέη μὴ πέσει ἀπὸ τὰ χέρια του τὸ σινίκι μὲ τὸ σπόρο. Κυττοῦν καὶ προσέχουν μὴ κανεῖς τὸν ρίξει — ποῦ δὲ νὰ τὸν ρίξει τέτοιοι πλάτανο! Τὸ πέσιμό του στὴν ὥρα τῆς σπορᾶς εἶταν προμήνυμα κακῆς σοδειᾶς. Κι ὁ ἴδιος συστρέφοντας πᾶν' ἀπὸ τὸ κεφάλι του τὸ ξυάλι τοῦ ἀρότρου, προασπίζει τὸν ἑαυτό του μὴν πάει καὶ πέσει. Ὁ λαὸς μετέχει τώρα σαυτὸ τὸν ἀγῶνα νὰ ρίξει τὸν Μπέη. Τρία αὐλάκια ἔπρεπε νὰ ὀργώσει. Τρεῖς κύκλους ἔπρεπε νὰ σχηματίσει μὲς' τάλῳνι. Τώρα πέρνοντας τὸ σινίκι μὲ τὴ σπορά, ἔσπερνε εὐδαιμονισμένος. Πετοῦσε σπόρο, γεροβόλιαζε καὶ πάλι πετοῦσε καὶ ψιθύριζε μὲς' τὰ μουστάκια του εὐ-

χές. Οἱ ἀράπηδες μὲ τὴν Καντίνα τὸν παραστέκουν. Τὰ σπαθιά ὑψώνονται, ἐνῶ ἡ βίαση τοῦ λαοῦ δυναμώνει. Θέλει νὰ ρίξει κάτω τὸν Μπέη. Γύρω του συμμαζεύονται κοὶ γέροντες, οἱ ἄρχοντες, οἱ προύχοντες, οἱ γεωργοὶ—ἡ δωδεκάδα. Τὸ σινίκι μὲ τὸ σπόρο πρέπει νὰ κρατηθῆ. Τίποτε ὄμως. Κάποτε τὸ σινίκι γλίστρησε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Μπέη. Σκύβει ὁ λαός, συνωθεῖται ὁ λαός, μουρμουρίζει ὁ λαός, βουτίζει σὰ μελίσι, σὰν ποτάμι ποὺ κατεβάξει νερὸ καὶ φέρνει πλήμμουρα.—Ὠϊμέ! ὦϊμέ! Ὁ Μπέης σηκώνεται ἀπὸ χάμω κι ἀνατινάσσεται.—Ἀνάσκελλα ἀνάσκελλα τὸ σινίκι! βοή μεγάλη. Χτύπησε τὰ χέρια ὁ λαός ἀπὸ χαρά. Εὐτυχία, εὐτυχία, εὐφορία. Κι ὄλοι σκυμμένοι προσπαθοῦσαν νὰ ἐξηγήσουν τὰ μυστικὰ τῆς γῆς.

—Καλὰ ποὺ δὲν ἔπεσε πλαγιαστά! —Ἀμὲ ἂν ἔπεφτε μπρόμυτα ;¹⁾ —Ἀλλὶ καὶ τρισαλί!

*
* *

VI.—Τώρα τάλωνι ἐτοιμάζονταν γιὰ τοὺς ἀγῶνες. Ὁ κόσμος ἤθελε καὶ νὰ χορῆ τὰ κορμιὰ ποὺ ἀγωνίζονταν γιὰ ἓνα κλαδὶ ἀγριελιάς! Ἐλανοδίκες καὶ κριτές, προκρίθησαν μένα πρόσταγμα τοῦ ἀρχοντάνθρωπου Τζουνῆ. Θὰ παίξουν τὸ πένταθλο, ποὺ διασώθηκε ὡς τις ἡμέρες μας. Εἶναι συστατικὸ στοιχεῖο τῆς σποράς μέλλειψεις ἐλαφρὲς κι ἀσήμαντες παραλλαγές, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὴν ἀρχαιότητα. Καὶ ἄρχισε τὸ πῆδημα «στὴ μιὰ καὶ στὶς δύο». Καὶ ἔρριξαν τὸ λιθάρι. «Τὴν πέτρα» ἔρριξαν. Παλλικάρια σφιχτοδεμένα πέταξαν τὴν πέτρα ἐξαισία. Κέτρεξαν δρόμο. Στὸ δρόμο πῆραν μέρος μόνο οἱ ἀραπάδες κῆ Καντίνα κέτρεξαν τρεῖς φορές σὲ μικρὴ ἀπόσταση. Ἡ Καντίνα πάντα νικοῦσε ξεγελώντας τοὺς ἀράπηδες. Γέλοια καὶ χάχανα ἀκολούθησαν ἀπὸ τὸ λαὸ μὲ τὰ καμώματά της. Ἐτρεξαν καὶ τάλωγα στὴ Δρακόπετρα καὶ χάρηκε ὁ λαός καρβαλόρηδες ν' ἀνταγωνίζονται συναμεταξύ τους. Τῆ Δρακόπετρα τούτη τὴν ξεσφενδόνησε κάποτε ὁ μυθολογικὸς Δράκοντας τοῦ τόπου ἀπὸ τὸ λόφο—μεγάλῃ ἱστορίᾳ—τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Τώρα θὰ παλαίψουν. Ζευγάρια παλαιστάδες ἐτοιμοὶ πιά-

1) Ἄν ἔπεφτε πλαγιαστά μετρία σοδειὰ κι ἂν μπρόμυτα κακὴ σοδειὰ καὶ πείνα.

σθηκάν στον ἀγῶνα. Ἀναζωντάνεμα πάλης ὀλυμπιακῆς ὅπως τὴ βλέπουμε σὲ ἀγγεῖο ἐρυθρόμορφο. Κορμιὰ ἡλιοκαμμένα, δυνατὰ καὶ ἀσκημένα. Χτυπιοῦνται καὶ πέφτουν. Πέφτουν κι ὀρθώνονται, σφενδονίζονται καὶ τρικλίζουν καὶ πάλι στέκονται ὀρθοὶ σὰν Ἀνταῖοι. Ὁ λαὸς παρακολουθεῖ εὐχαριστημένος. Μὲ φωνὲς βοηθᾷ τοὺς νικητὲς. Ἀ α ἄ! ἐ ἐ ἐ!

Ἐνας Ἀράλης κῆ Καντίνα τώρα πιάνονται πεισματικὰ νὰ παλαίψουν. Εἶναι τὸ κορúφωμα τῆς πάλης. Τὸ πάλαιμά τους ἔχει σκοπὸ ξέχωρο. Εἶναι ἕνας συμβολισμὸς τῶν φυσικῶν σχέσεων τῆς Δήμητρας καὶ τοῦ Ἰασίωνα, ποὺ εἶταν ὁ μόνος θνητὸς τῆς ἐραστῆς. Ἔτσι γέννησε τὸν Πλοῦτο, σὰ συνευρέθηκε μέσα στὸν ἀγρό, ποὺ τρεῖς φορὲς τὸν ὠργωσαν καὶ ποὺ τὸν πίστευε ὁ λαὸς γιὰ πρῶτο τῆς γῆς σπορέα. Θύμιζε καὶ τὶς σχέσεις τοῦ Διόνυσου καὶ τῆς Κόρης. Ἔτσι πάλαιψαν ὁ Ἀράλης κῆ Καντίνα σὰν παλιοὶ Θεοί, καὶ κάποτε τὴν ἔρριξεν ὑπτιὰ. Τότε κάθησε πάνω τῆς καὶ στάθηκε ἔτσι, ὕπως ἀφήνει ἔγκυον κανεὶς τὴ γυναῖκα. Καταχειροκρότησε ὁ λαός. — Μπράβο, εὔγε, μπράβο!

* *

VII.—Τάγωνίσματα τελείωσαν. Ὁ Μπέης δίνει τέλος στοὺς ἀγῶνες καὶ προσφέρει τὰ ἔπαθλα, ὅλα ὅσα τὸ πρωινὸ τῆς ἡμέρας ἐμάζεψε γυρνώντας τὴν πολιτεία μὲ τ' ἄμάξι του. Μοίρασε μαντήλιο, ὑφάσματα κι ὅ,τι ἄλλο πρόσφεραν οἱ προύχοντες κι' οἱ γεωργοὶ καὶ χαρίζει τὴν ἱκανοποίηση. — Τώρα θὰ χορέψετε πρόσταξε ὁ Μπέης. Κι ἄρχισε ὁ χορὸς, ὁ σεμνὸς συρτὸς χορὸς. Ἄντρες καὶ γυναῖκες συμπλέχτηκαν ἅλута. Τὸ πέσιμο τοῦ σινικιοῦ ἀνάσχελα πλημμύρισε τὴν ψυχὴ τους διάθεση καὶ προθυμία. Τοὺς περίμενε καλὴ σοδειὰ «μπερκέτι». Οἱ γκαίντες ἄρχισαν τὸ ρυθμικὸ τους τσάκισμα. Ὁ πρόβος κινεῖται δεξιά. Σεῖ τὸ μαντήλι του. Σεῖ τὸ κορμί του, συμμαζεῦει τὴ μέση του, σκύβει, χτυπᾷ μὲ τὸ χέρι τὴ γῆ, πηδᾷ στὸ κενό, μαίνεται. Ἡ σαρανταποδαροῦσα τὸν ἀκολουθεῖ καὶ μιμεῖται τὶς κινήσεις του. Εἶναι ὁ θρακιώτικος χορὸς, ποὺ ἐκφράζει τὴ χαρὰ, τὴν ἐλπίδα, τὴν προσδοκία. Πλεγμαμένοι ἄντρες καὶ γυναῖκες σφιχτοτριγυρίζουν τὸν ἀρχιγκαῖντατζῆ, ποὺ ἐμψυχώνει τὶς κινήσεις τους. Παίζει καὶ συμμετέχει. Σκύβει καὶ σκύβουν,

ὀρθώνεται κιόρθώνονται, λιγᾶ, λιγοῦν. Μεταδίνει στοῦ λαοῦ ὅ,τι αὐτὸς αἰσθάνεται. Τί μαστοριά! Δημιουργός, ὅπως δημιουργός ὁ ὄρχηστής πρόβodus, πού σά μεθυσμένος γίνεται ἔκφραση τοῦ συναισθήματος τοῦ λαοῦ.

*
* *

Τὴν ὥρα τούτη ὁ Μπέης μοιράζει στοὺς προύχοντες τὴν «κουνουμιά». Δίνει στοῦ ἐπιτελεῖο του, στή δωδεκάδα.

— Τώρα θὰ διαλέξουμε τῆς ἀλλοτῆς χρονιάς τὸν Μπέη εἶπε κρατώντας στοῦ χέρι τὸ χρυσόμηλο, τὸ σύμβολο τῆς ἐξουσίας. Κυτάχτε τὴν ἀρχοντιά, τὴν ὑπόληψη, τὸ ἥσκωμα, εἶπε ὁ Μπέης.

— Ὁ Τζουνῆς, ὁ Τζουνῆς! μιὰ φωνὴ βόησε.

— Ὁχι παιδιά, εἶμαι πλιὰ γέροντας, κάμποσο ὑπηρετήσα.

— Ὁ Τζουνῆς, ὁ Τζουνῆς. Δηπλώθηκε ἡ Φωνὴ τοῦ λαοῦ.

Καὶ φωνὴ λαοῦ φωνὴ Θεοῦ!

Σὲ ποιὸν τώρα νὰ χαρίσει τὸ χρυσόμηλο; Εἶναι τὸ σύμβολο τῆς ἐξουσίας. Θὰ τὸ κρατήσῃ ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ὁ λαὸς τὸ θέλει. Κι ἀφοῦ δὲν ἔχει νὰ φιλήσῃ χέρι τοῦ καινούργιου Μπέη, φιλεῖ τὸ δικό του ὁ κύρ Τζουνῆς.

— Καλοορίζικος, ἄξιος.

— Παιδιά, ὥρα εἶναι. Κι ἀληθινὰ ὁ ἥλιος πήγαινε νὰ βάλῃ αἱματωμένος, ἀλικος, θαμβωτικός. Τὰ λίγα σύγγεφα πού σκέπαζαν τὴ δύση, ματοβάφηκαν, ροδοβάφηκαν. Εἶταν τὸ ὄργιο τοῦ ρόδινου ἡλίου, τοῦ βισινιοῦ,

— Παιδιά, εἶναι ὥρα! ξανακούστηκε.

Οἱ ἀράπηδες τότε ἔδωκαν τὸ σύνθημα. Σήκωσαν τὸ Μπέη. Ἔκαμαν τὰ σπαθιά τους θρονί, σὰν ἱπποτικοὶ ἥρωες τοῦ Μεσαίωνα τὸν ἐκάθησαν πάνω καὶ τὸν πήγαιναν. Οἱ προύχοντες, οἱ λειτχηπέρηδες, οἱ γεωργοὶ καὶ τὸ πλῆθος ἀκολουθοῦσε. Οἱ γκαίντες μπροστά λαλοῦσαν ρυθμικὰ καὶ θριαμβευτικὰ. Ὁδηγοῦσε ὁ λαὸς τὸν ἀρχοντὰ του νὰ μὴ πατήσῃ τὸ ποδάρι του στὴ γῆς. Πομπὴ θριαμβευτικὴ κι ἀπλῆ. Ὡς ἦρθε, ἔτσι πήγαινε στάνάχτορό του πού πανηγύριζε. Τὸ πλῆθος τὸν συνώδευε. Ἐπρεπε νὰ μπῆ στοῦ σπίτι, νὰ κεραστῇ καὶ νὰ εὐχηθῇ.

Μεσάνυχτα, τὰ ποτήρια τσουγκρίζονται ἀκόμα. Βαθὺ σκο-

τάδι πλακώνει τῆ γῆς, μὰ ἐγκαρδιωμένος ὁ λαὸς ἀπὸ τὴν τέλεση τοῦ ἐθίμου του, πίνει κεύχεται. Εὐχεται. — Καλὴ χρονιά, κέλπιζει καλὰ μπερεκέτια!

*
**

VIII.—Τὸ πρωὶ ὁ γερο - Τζούνης ἀνεβασμένος στὸ λαμπρό του ἄτι, σὰν Κένταυρος Θεσσαλικός, πρὶν ἀκόμα ὁ ἥλιος περάσει τὴν κορφή τῆς Ροδόπης, πὺν ἤσκιωνε τὸν κάμπο τους, ἀνέβαινε τὸν ἀνήφορο πρὸς τὶς στάνες του καὶ τὶς μάντρες του. Τώρα εἶναι ὁ ἄρχοντας τοῦ σπιτιοῦ, τῶν χτημάτων του, τῆς σιάνης του. Πηγαίνει νὰ χαρῆ τὸν ἑαυτὸ του κυρίαρχο μέσα στὴν περιουσία του, στὸ εἶναι του. Ἡ κόνα Τζούναινα, ὅπως πάντα κάθε πουρνό, τὸν χαιρετᾷ γεμάτη κάλλια καὶ ὁμορφιές ἀνάμεσα στὶς κόρες τῆς. — Στὸ καλό, βασιλιά μου, στὸ καλὸ μπέη μου! Καὶ γελᾷ τὸ πρόσωπό τῆς κι ὅλα γύρω τῆς γελοῦν.

ΤΟ ΤΥΠΩΜΕΝΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

- Τόμ. 1—5. Θρακικές Ἠθογραφίες τόμοι πέντε (5):
- » 6. Ἡ Τουρκεμένη (ἀπὸ τὰ ἔθιμα τῆς ἀρπαγῆς Ἑλληνίδων ἀπὸ Τούρκους).
 - » 7. Χριστουγεννιάτικα καὶ Πρωτοχρονιάτικα διηγήματα.
 - » 8. Πασχαλιὰ στὴ Θράκη.
 - » 9. Χριστούγεννα στὴ Θράκη.
 - » 10. Τὰ περασμένα στὴ Θράκη.
 - » 11. Χαμένοι Κόσμοι.
 - » 12. Σὰν Ἱστορίες, σὰν Παραμύθια (φυσιογνωστικὰ διηγήματα).
 - » 13. Βάτραχοι.
 - » 14. Στὸς Ὀρφικοὺς Δρυμῶνες (λυρικές κραυγές στὴ Θράκη).
 - » 15. Μεγάλες καρδιές (ἐκτυπώνεται στοῦ Δ. Δημητράκου).

ΤΥΠΩΜΕΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΘΡΑΚΗ
ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΕΣ

- Τεύχη
1. Θράκη, σήκω επάνω.
 - » 2. Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Θράκης.
 - » 3. Ἡ Θράκη ἀπὸ τοὺς περιηγητὰς.
 - » 4. Ἡ καταστροφὴ τοῦ Βορειο-Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ.
 - » 5. Ὁ Πανσλαβισμὸς μᾶς κατακαίει.
 - » 6. Οἱ Πομάκoi (δύο ἐκδόσεις).
 - » 7. Ὁ Βιζυηνὸς ὡς ποιητὴς καὶ διηγηματογράφος.
 - » 8. Τέσσαρες σύγχρονοι ἱστοριογράφοι τῆς Θράκης.
 - » 9. Προσφορὰ τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα (1821—1922).
 - » 10. Θράκες λαογράφοι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.
 - » 11. Ἡ γιατρικὴ στὴ Θράκη τὸν ΙΘ' αἰῶνα.